ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

ЖАНА ӨМІР

1995
ژىل
2ـ سېنتەبر
№34
شەنبە
(3991)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970ـ ژىلى 1ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەسسالام، مەكتەپ!

يېڭى ئوقۇش ژىلىدا

1ـ سېنتەبر قانداقلا ئېغىر شارائىتتا كەلمىسۇن، ئۇنى ئوغۇل ـ قىزلىرىنى كوز قارىچۇغىدەك ئاسىراپ چوڭ قىلىۋاتقان ئاتا ـ ئانىلار، بولۇپمۇ ئانا مەكتىۋىنى سېغىنغان ئوقۇغۇچىلار خوشاللىق ۋە ھاياجان ئىلكىدە كوتۇۋالىدۇ.

ئوتكەنكى ئوقۇش ژىلىدا 35 مۇئەللىم بىلەن 640 ئوقۇغۇچىنى ئوقۇتۇپ، ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئوقۇشنى ئۇتۇقلۇق تاماملىغان ئېدۇق. بىيىل يېڭى ئوقۇش ژىلىغا 740 ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلىدۇق. بىز 1ـ سېنتەبر كۇنى 47 مۇئەللىم بىلەن ئوقۇش ژىلىنى باشلىدۇق. بىيىل ئاتا ـ ئانىلار ئوز ئىختىيارى بىلەن پەرزەنتلىرىنى ئانا تىلىدا ئوقۇتۇش ئۇچۇن مەكتىۋىمىزگە باشلاپ كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ 1ـ سىنىپتىن 4نى ئېچىش مۇمكىنچىلىگى توغۇلماقتا. بۇ خوشال بولارلىق ئىش، ئەلۋەتتە.

بىزنىڭ مەسىم ياقۇپوۋ نامىدىكى 101ـ ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋى كوللېكتىۋى يېڭى ئوقۇش ژىلىغا پۇختا تەييارلىقلار بىلەن كەلدى. 28 سىنىپ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ياردىمى بىلەن تەلەپكە مۇۋاپىق رېمونتلانغان ئېدى. مەكتەپ بېناسىنىڭ چوڭ رېمونت ئىشىغا بىزنىڭ چامىمىز يەتمەتتى. شۇنداق بىر شارائىتتا «بېنت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قوزىيېۋ بىزگە ياردەمگە قول سۇندى. دىيانەتلىك بۇ سېخىي ئىنسان ھەر دايىم مەكتەپ ئۇچۇن ياردىمىنى ئايىمايدۇ.

يېڭى ئوقۇش ژىلىدا مۇئەللىملەر سېپى تولۇقلاندى. ئامما دەرىسلىك مەسىلىسى بېشىمىزنى قاتۇرىۋاتىدۇ. بىر سىنىپقا 1ـ2 تالدىنلا دەرىسلىك قۇرالى توغرا كېلىۋاتىدۇ. ئىختىسادىي قىيىنچىلىق تۇپەيلى دەرىسلىكلەرنىڭ ئوز ۋاقتىدا بېسىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا تەگمەسلىگى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ زىممىسىگە ژۇكلەنگەن ۋەزىپىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرىدۇ،

بىيىل بىزنىڭ مەكتىۋىمىزدە 1ـ سىنىپتىن باشلاپ ئېنگلىز، فرانسۇز تىللىرى دەرىس سۇپىتىدە ئوقۇتۇلىدۇ. ئەندى 6ـ سىنىپتىن باشلاپ ئەرەب تىلىنى ئوقۇتۇش دەرىس كەشتىسىگە كىرگۇزۇلدى. شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، قېرىنداش قازاق تىلىنىڭ دولەت تىلى بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن 6ـ سىنىپتىن باشلاپ، قازاق تىلى دەرىسلىگى ئوتۇلىدۇ.

ھەپتىدە 6 كۇنلۇك ئوقۇش سېستېمىسى بويىچە ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى بىرلا سىمېنىدا ئوقۇتىلىدۇ. بۇنىڭغا مەكتىۋىمىزدە شارائىت يېتەرلىك. بالىلار چۇشتىن كېيىن مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرى ۋە ئۇسسۇلچىلار كرۇژوكلىرىغا قاتنىشىپ، سپورتنىڭ ھەر خىل تۇرلىرى بىلەن شۇغۇللىنالايدۇ. ئوتكەن ژىلى بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمىز جۇمھۇرىيەتلىك تىل ـ ئەدەبىيات ئولىمپىادىسىغا قاتنىشىپ، 2ـ ئورۇنغا ئېگە بولدى، شۇنداقلا ئۇلۇق ئاباينىڭ 150 ژىللىغى مەرىكىسى شەرىپىگە ئوتكۇزۇلگەن كونكۇرستا 2ـ ئورۇنغا سازاۋەر بولۇپ، مەكتىۋىمىزگە چوڭ شوھرەت ئېلىپ كەلدى. بىيىل ئوقۇش ۋە ئۇگىنىشتە تېخىمۇ زور مۇۋاپپەقىيەتلەرگە يېتىش يولىدا تىرىشىپ ئىشلەيمىز.

ئىمھانەم توختاخۇنوۋا،

مەكتەپ مۇدىرى.

ن. نازاربايېۋ خىتايغا رەسمىي سەپەر بىلەن بارىدۇ

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جىياڭ زېمىننىڭ تەكلىۋىگە بېنائەن 11ـ13ـ سېنتەبر كۇنلىرى دولەت سەپىرى بىلەن خخچنى زىيارەت قىلىدۇ.

سەپەر ۋاقتىدا ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرى ھەر خىل ساھالاردىكى دولەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۇزۇش بىلەن باغلىق بولغان كەڭ دائىرىدىكى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىدۇ، شۇنداقلا خەلىق ئارا ۋە رېگىونال سىياسىتىنىڭ مۇھىم مۇئەممالىرى بويىچە پىكىر ئالماشتۇرىدۇ.

مۇزاكىرىلەر يەكۇنلىرى بويىچە بىر قاتار بىرلەشكەن ھوججەتلەرنى ئىمزالاش كۇتۇلمەكتە، ئۇلار خوشنا دوستانە دولەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنىڭ شەرتنامە ھوقۇق ھۇلىنى كېڭەيتىشكە خىزمەت قىلىدۇ.

(قاز تاگ).

تەبرىكلەيمىز
ئاكادېمىك تۇرغان سوپىيېۋقا:

قىممەتلىك تۇرغان سوپىيېۋ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزېتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى سىزنى قازاقستان پروفىلاكتىكا مېدىتسىنىسى ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىگى بولۇپ سايلىنىشىڭىز بىلەن چىن قەلبىدىن تەبرىكلەيدۇ.

بىز سىزنى ئالمۇتا مېدىتسىنا ئىنىستىتۇتى بالىلار چىش ئاغرىغى كافېدرىسىنىڭ باشلىغى، مېدېتسىنا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور سۇپىتىدە ئوتتۇز ژىلدىن بېرى مېدىتسىنا خادىملىرىنى تەييارلاشتا سىڭەرگەن ئەمگىگىڭىزنى ياخشى بىلىمىز. شۇنداقلا سىز جۇمھۇرىيەتلىك سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىسترلىگى بالىلار چىش ئاغرىغىنىڭ باش ستۇماتولوگى، ئونلىغان ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ مۇئەللىپى، ئىلمىي كېڭەش بويىچە ئەجايىپ كوپ ئىشلارنى قىلىۋاتىسىز.

سويۇملۇك گېزىتلىرىڭىز كوللېكتىۋى سىزنى ئىنتايىن چوڭ ئىلمىي ئۇنۋانغا سازاۋەر بولۇشىڭىز بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئىلىم ـ پەن ساھاسىدا ئېگىز پەللىلەرگە كوتىرىلىپ، ئىنسان سالامەتلىگىنى ساقلاش بويىچە تېخىمۇ كوپ ئوتۇقلارغا يېتىشىڭىزغا تىلەكداشلىق بىلدۇرىدۇ.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ:
خەلىق ئوز كېلەچىگىنى ئوزى بەلگۇلىدى

31ـ ئاۋغۇست كۇنى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ يەرلىك ۋە چەت ئەللىك ژۇرنالىستلار ئۇچۇن 30ـ ئاۋغۇست كۇنى بولۇپ ئوتكەن جۇمھۇرىيەتلىك رېفېرېندۇمنىڭ نەتىجىلىرىگە بېغىشلانغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۇزدى.

ئالدىن ـ ئالا نەتىجىلەرگە قارىغاندا، دېدى مەملىكەت رەھبىرى، ئاۋاز بېرىشكە 8 مىللىوندىن كوپىرەك ئادەم قاتناشتى، بۇ بارلىق سايلىغۇچىلارنىڭ 90،51 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسىي قانۇن ـ مەملىكەت كونىستىتۇتسىيەسى ئۇچۇن ئۇلاردىن 7 مىللىون 210 مىڭ ئادەم، يەنى 89،1 پروتسېنتى ئاۋاز بەردى. شۇنداق قىلىپ، جۇمھۇرىيەت خەلقى ئوز كېلەچىگىنى ئوزى بەلگۇلىدى.

(قاز تاگ).

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرىدىن خەۋەرلەر

چېچەنستاندىن ئېلىنغان خەۋەرلەر گروزنىي. روسسىيە پرېزىدېنتىنىڭ چېچەنستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ۋەكىلى، روسسىيە فېدېراتسىيەسى بېخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىبى ئو. لوبوۋ چېچەنستان مۇئەمماسىنى تېچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشقا بولغان ئىنتىلىشنى تەستىقلىدى.

«چېچەنستاندا ئىشتىراك قىلىۋاتقان سىياسىي كۇچلەرنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ـ مەسىلىنى تېچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىش جەريانىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت»، ـ دەپ بىلدۇردى ئۇ گروزنىينىڭ بىر قاتار ئوبيېكتلىرى بويىچە قىلغان ئىنسپېكسىيە سەپىرى ۋاقتىدا. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ قۇرالسىزلىنىش سۇرئىتىگە ۋە قانۇنسىز قۇراللىق كۇچلەرنى قۇرالسىزلاندۇرۇش كوزدە تۇتۇلغان ھەربىي بلوك بويىچە كېلىشىمنى ئورۇنلاشنىڭ رېال مېخانىزمىنىڭ يوق ئېكەنلىگىگە ئەپسۇسلىنىدىغانلىغىنى بىلدۇردى.

* * *

ئوتكەن پەيشەنبە كۇنى دۇدايېۋ پىدائىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان بەش روسسىيە چېگارىچىسى چېچەنستاننىڭ جەنۇبىدىكى تاغلىق رايونغا جايلاشقان شاتوي يېزىسىدا ئېكەنلىگى ئېنىقلانغان. بۇ توغرىلىق ئىتار ـ تاس س مۇخبىرىغا داغىستاندىكى روسسىيە فېدېراتسىيەسى فېدېرال چېگارا خىزمىتى ھەربىي ـ ئوپېراتىۋ بولۇمىدە خەۋەر قىلغان. ھازىرقى ۋاقىتتا ئۇلارنى ئازات قىلىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر ئېلىپ بېرىلماقتا.

سارايېۋودىكى ۋەزىيەتكە دائىر بېلگىراد. سارايېۋودىكى ۋەزىيەت يەنە كەسكىن كۇچىيىپ كەتتى، بۇ يەردە سېرب ۋە مۇسۇلمان ئەسكەرلىرى ئوتتۇرىسىدا توپ زەمبىرەكلەردىن ۋە مىنومىيوتلاردىن ئوق ئېتىشىشلار باشلىنىپ كەتتى. مۇسۇلمان مەنبەلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، بوسنىيە پايتەختىنىڭ مەركىزىدە بىرىنچى كۇنى چۇشكىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە «بوسنىيە سېربلىرى تەرىپىدىن ئوق ياغدۇرۇش نەتىجىسىدە» پۇخرادىن 31 ئادەم ھالاك بولغان.

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى كۇچلىرىنىڭ بېلگىرادتىكى شتابى شۇنداقلا سارايېۋودىكى بايقىغۇچىلاردىن بوسنىيە سېربلىرى بىلەن مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا توپ زەمبىرەك ۋە مىنومىيوتلاردىن شىددەتلىك ئېتىشىشلار بولۇۋاتقانلىغى توغرىلىق خەۋەرلەرنى ئالغان.

سارايېۋونىڭ مەركىزى ئوققا تۇتۇلغاندىن كېيىن ناتو ھەربىي ـ ھاۋا كۇچلىرىنىڭ ئارىلىشىشى توغرىلىق مەسىلە پەيدا بولدى. ب م ت كۇچلىرىنىڭ زاگرېبتىكى شتابىدا بارلىق ئىش توقۇنۇش ئەھۋالىنى تەكشۇرۇش، ئېنىغىراغى ـ ب م ت كوچلىرىنىڭ كىم تەرەپتىن دەسلەپ ئوق ئېتىش باشلانغانلىغىنى ئېنىقلاشقا باغلىق بولىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى.

(ئىتار ـ تاس س).

مەۋلۇد كۈنىدىكى مەرىكە

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق ۋە مەدەنىي ئالاقە باغلاش جەمئىيتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كەلگەن كۈنى-مەۋلۇد كۈنىنى ئالاھىدە خاتىرلەپ ئوتتى. بۇنىڭدىن ئىككى ژىل بۇرۇن دوستلۇق جەمئىيتى مەۋلۇد مەرىكىسىنى ئېلىمىزدە تۇنجا قېتىم ئوتكۈزگەن ئىدى. بىيىل 17-ئاۋغۇست مۇھەممەد پەيغەمبەر تۇغۇلغان كۈن شەرىپىگە مەۋلۇد ئوتكۈزۈلدى.

بۇ مەۋلۇد مەرىكىسىگە دوستلۇق جەمئىيتىنىڭ ئەزالىرى، دىنىي زاتلار، مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، ئالمۇتىدىكى چەت ئەل ئەلچىخانىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، شۇنداقلا ئىرانىدىن، موڭغولىيەدىن، تۈركىيەدىن، خىتايدىن كەلگەن قېرىنداشلىرىمىز قاتناشتى.

«ئۇلۇق پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋەللۇد تاپقان مەۋلۇد كۈنى مۇبارەك بولسۇن!»، «خەلقىمىزگە ئاللاتائالانىڭ ئۇرى ياغسۇن!» دېگەن پلاكاتلار كىشىلەرنىڭ كۆزىنى بىردىن ئوزىگە تارتىپ، كۆڭلىگە شائىلىق بېغىشلىغاندى.

مەۋلۇد مەرىكىسىدە قازاقستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ موپتىسى رەتبەك ھاجى نىسانباي ئوغلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتى ۋە دىنىي پائالىيىتى ھەققىدە تەپسىلىي سوزلەپ بەردى. قازاقستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ موپتىسى ئاللانىڭ ئەلچىسى بولغان مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ روھىغا ئاتاپ قىرائەت بىلەن مەۋلۇد ئوقىدى.

مەۋلۇد ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئاتاقلىق ئالىملار راخمانقۇل بېردىباييۇ، ئەبساتتار دەربىسالىيېۋ، دىنىي ئولىما خالىفا ئالتاي، دوستلۇق جەمئىيتىنىڭ رەئىسى ژىبېك ئەمىرخانوۋا ۋە چەت ئەل ئەلچىخانىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى سوزگە چىقىپ، مۇھەممەد پەيغەمبەر تاراتقان ئىسلام دىنىنىڭ ئادەم بالىسىنى ئىناللىق، ئېتىقاتلىق، ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيەلەشتىكى رولىغا ئالاھىدە مەدھىيە ئوقۇشتى. بۇلۇپمۇ ئىسلام دىنىنىڭ تازىلىققا، ئىنسانپەرۋەرلىككە، ھالاللىققا، خەيرىخاھلىققا ئوندەيدىغان پاك دىن ئىكەنلىگى قەيت قىلىندى.

مەۋلۇد مەرىكىسىدە ئەنئەنە بويىچە سالاۋاتلار، قۇرئانۇ كەرىمنىڭ سۇرىلىرى تەسىرلىك ئوقۇلدى.

مەۋلۇد مەرىكىسىگە ژىغىلغانلار ئۇيغۇرلار ئىچىدىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق، مەدەنىي ئالاقە باغلاش جەمئىيتىگە ۋە ئۇنىڭ باشلىغى ژىبېك ئەمىرخانوۋاغا چىن كۆڭلىدىن ئالقىش ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئومرىگە دۇئا قىلىشتى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز.)

سۈرەتتە: مەۋلۇد مەرىكىسىدىن كۆرۈنۈش.

ئەمگەك شاراپىتى

«يېڭىشەر» ئوقۇش-تەجرىبە ئېگەللىگىنىڭ ئىككىنچى بولۇمى- تاشتىقارا يېزىسىنىڭ ئەمگەكچىلىرى ھەر ژىل قېتىم بىيلمۇ يېزا ئېگەللىگى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرۇشتە ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرمەكتە. بولۇم دېخانلىرى ئوتكەن ژىلى كۈز پەسلىدە 600 گېكتار مەيدانغا بۇغداي،100 گېكتارغا ئارپا تەرگەن ئىدى. بىيىل ئەتىياز كېلىشى بىلەنلا دېخان-مېخانىزاتورلار تېرىلغۇغا تىرىنا سېلىپ، زىرائەتلەرنى قوشۇمچە ئوزۇقلاندۇرىدى. كېيىن ئاشلىقنى سۇغرىش ۋە باشقا ئاگروتېخنىكىلىق چارىلەرگەئىز چىل ئەمەل قىلىپ، بارلىق مەيدانلار دىن مول ھوسۇل يېتىشتۇرىدى. زىرائەتلەرنى ئوز ۋاقتىدا سۇغرىش، پەرۋىش قىلىشتا تۇرسۇن مەمەتباقىيېۋ، داۋۇت سېيىتوۋ ئوخشاش سۇچىلار تىنىمسىز ئەمگەك قىلدى.

بولۇمدە ئوما ئىشلىرىمۇ تەشكىللىك ئېلىپ بېرىلدى. ئەتىجىدە كۈزگە بۇغدايىنىڭ ھەر گېكتاردىن 38، ئارپىدىن 28 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىندى. بۇ يەردە شۇنداقلا 180 گېكتار مەيدانغا تېرىلگەن سويادىن ۋە 800 گېكتار مەيدانغا دان ۋە سىلوس ئۈچۈن تېرىلگەن كومۇقوناقتىن مول ھوسۇل ئېلىش كۈتۈلمەكتە.

-ئوملۇك، بىرلىك بولسا، قىلغان ئەمگەكنىڭمۇ بېرىكىتى بولىدۇ،- دەيدۇ بولۇم باشلىغى بەستە رەزەموۋ.- بولۇم كوكتات ئوستۈرگۈچىلىرى 6 گېكتار يازلىق كاپۇستىدىن 80 تونىدىن كوپرەك ھوسۇل ئېلىپ، سودا ئورۇنلىرىغا ئەۋەتتى. چەيزە، لازا، باشقا كوكتات تۈرلىرىدىنمۇ سۈپەتلىك مەھسۇلات ئېلىنماقتا.

بولۇمدە جەمئىيەت مېلى ئۈچۈن 1000 تونىنا قۇرۇتۇلغان چوپ، 700 تونىنا سېنائ تەييارلاندى.

- دېخانچىلىق ئىشلىرىنىڭ ئۇلگىلىك ئۈرگۈزۈلۈشىگە،- دەيدۇ بولۇم باشلىغى،- ئېرىنەزەر ئەيسارووۇ، لېونىد سوروكىن، كېرىمجان ئۇرمەھەمەتوۋ، ئاسىم مەمەتيارووۇ، ئۇرداخۇن ئادىلوۋ ئوخشاش مېخانىزاتورلار بىلەن زېنەتبۈۋى ئىمنووۇا، كارامەت ماناپوۋا، بەختىيار سونوروۋ، ئولپىنا كىم، نۇرجان مىندىبايېۋا ھەم زۇبەيدە ئېتەكچىسى زىبەيدەم مەمەتباقىيېۋا ئوخشاش كوكتات ئوستۈرگۈچىلەر سالماقلىق توھپە قوشماقتا.

بولۇمدە ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىقىزغىن ئوۋچ ئالغان ئوما ۋە چوپ چېپىش پەيتلىرىدە ئىشچىلارغا ھەقسىز ئىسسىق تاماق بېرىش يولغا قويۇلغان.

س. كەرىموۋ.

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى.

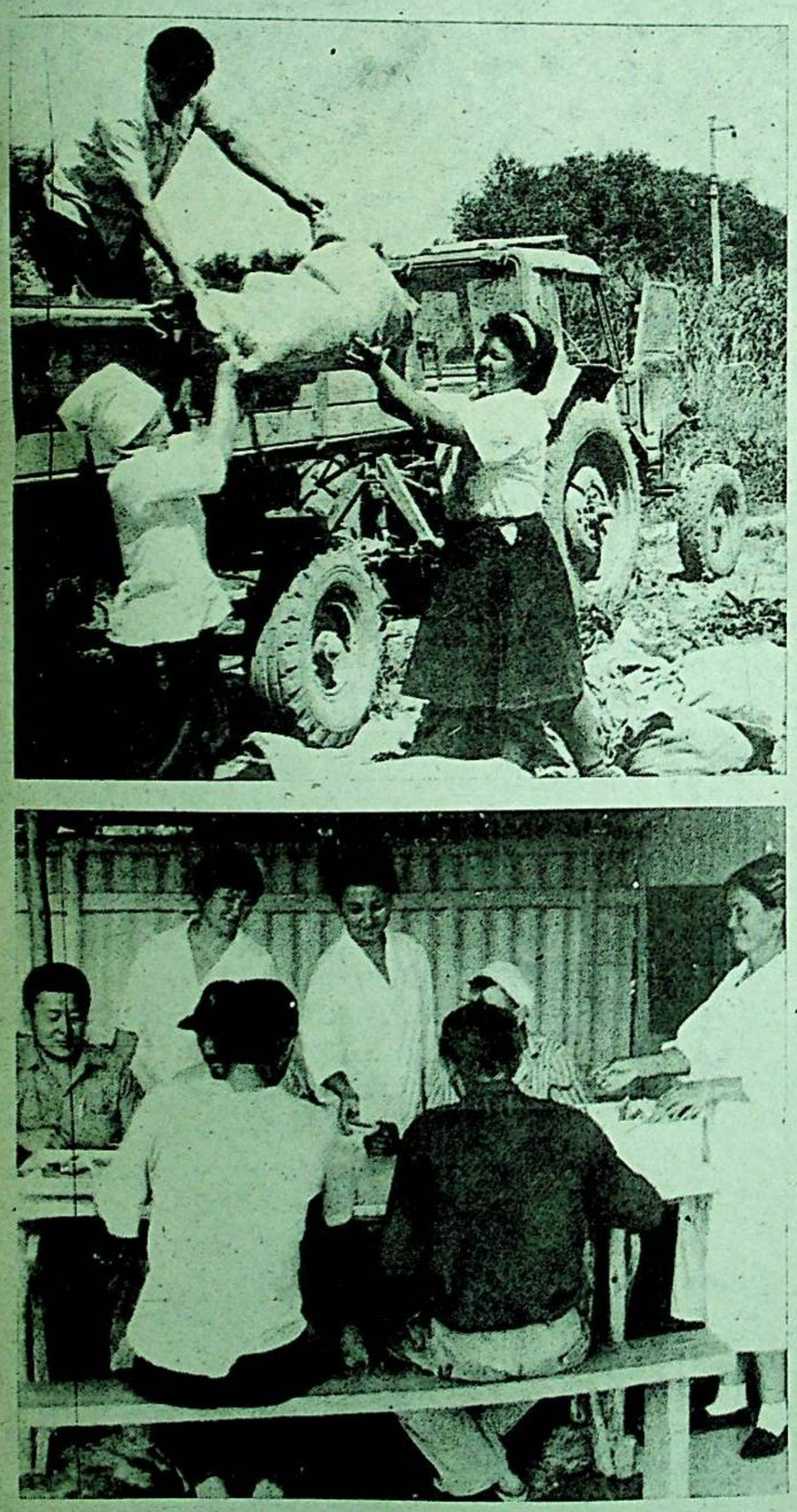

سۈرەتتىلەردە: 1. قاپلارغا قاچىلانغان كوكتاتلارنى ئەۋەتىش. 2. ئىشچىلار چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا. ئۇ قۇربانئىيازووۇ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئۇما-95

ساپالىق ئاياقلاشتى

بىيىل جۇمھۇرىيەتنىڭ كوپلىگەن ۋىلايەتلىرىدە ئىنتايىن قاتتىق قورغاقچىلىق بولدى. خىلە ۋاقىتلارغىچە ئاسمانىدىن بىر تامچىمۇ يامغۇر ياغمىدى. نەتىجىدە ئاشلىق قەرەلىدىن خىلە بالا دۇر پەسپە يېتىلدى. دېخانلارنىڭ ماڭلايى تەرى بىلەن يېتىشتۈرۈلگەن ئاشلىقنى ئوز ۋاقتىدا ئىسراپسىز ژىغۇۋېلىشنى مەخسەت قىلغان چىلەك ناھىيەسىنىڭ «ئاسى»، «مايماك»، «قازاقستان»، «چىلەك» سوۋخوزلىرى بىلەن «ئاۋانگارد» دېخان ئېگىلگىسى بىرلەشمىلىرى ئوما ئىشلىرىغا ھەر تەرەپلىمە پوختا تەييارلىق بىلەن كىرىشتى. مېخانىزاتورلار قولدا بار ئاشلىق كومباينلىرىنى ساپالىق رېمونتلاپ، ئۇلارنىڭ ئىككى سمېنىدا ئىشلىشىنى تەمىنلىدى. «دالا كېمىلىرىنى» توپلاپ پايدىلىنىش، بۇزۇلغان ئاگرېگاتلارنى ئىش بېشىدا جۇندەپ ئىشلىرىمۇ تەشكىللىك ئېلىپ بېرىلۇاتىدۇ. بۇ بولسا بىرنېچىدىن، مال ئوزۇغىنىڭ مۇستەھكەم زاپاسىنى ھاسىل قىلىشقا، ئىككىنچىدىن، كېلەر ژىلىنىڭ ھوسۇلى ئۈچۈن ئالدىن-ئالا يەر ھازىرلاشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

بىيىل يۇز بەرگەن قۇرغاقچىلىق چېلەك ناھىيەسىنىڭ ئېگىلگىلىرىگە خىلە چوڭ زىيان يەتكۈزدى. بىنەم يەرلەرگە تېرىلگەن 2438 گېكتار كۈزگە بۇغداي بىلەن ئارپا تونۇر تەپتىدەك ئىسسىقتا كويۇپ كەتتى. ئۇلارغا ھەتتا كومباينمۇ سېلىنمىدى. باشقا بىر قىسىم مەيدانلارنىڭ ھەر گېكتاردىن تورت-ئالتە سېنتنېردىن ھوسۇل ژىغۇۋېلىندى.

ھازىر ناھىيە ئېگىلگىلىرىدە كومۇقوناق، كوكتات ۋە باشقا زىرائەتلەرنى سۇغرىش، پەرۋىش قىلىش ئىشلىرى قىزغىن داۋام قىلماقتا.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

ئەھۋال تەشۋىشلەندۈرىدۇ

چارۋىچىلىق ساھاسىنى مۇستەھكەم يەمچوپسىز تەرەققىي ئەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس. ئوتكەن ژىلى پائالىيەتلىرىدە ئېلىنغان ئۇتۇقلار ناھىيەسى بويىچە جەمئىيەت مەلى ئۈچۈن يەمچوپ يېتەرلىك تەييارلانمىغانلىقتىن قېرىنداشلارنىڭ مەھسۇلدارلىقى توۋەنلىدى. ئورۇق مال ھەر خىل ئاغرىقلارغا ئۇچراپ، مال سانى نازايدى. مەسىلەن، بىيىلقى ژىلنىڭ ئوتكەن بەش ئېيىنىڭ ئىچىدىلا 20مىڭغا يېقىن قوي، 400گە يېقىن ئىلقا نامالىسىزلىقتىن سويۇلدى. تول ئېلىشمۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرماقتا. ناھىيە بويىچە ھەر يۇز ساغلىقتىن 65دىن قوزا ئېلىندى. موشۇنىڭغا بېنائەن بىيىل ناھىيە بويىچە 13737 قوزا كام ئېلىندى.

ھازىر ناھىيە بويىچە بارلىق فېرمىلارنىڭ مىلاردا 287411 قوي، 17224 قارا مال، 7515 ئىلقا بار. دېمەك، بىيىلمۇ قىشلىتىلىدىغان مال سانى ناز ئەمەس. مالىلارغا يېتەرلىك مىقداردا يەمچوپ كېرەك. بولۇپمۇ، يارىكەنت ئەۋەسىدە بىيىل ھوكۇم سۈرگەن قۇرغاقچىلىق يېزا ئېگىلگىگە ناھايىتى چوڭ زىيان يەتكۈزدى. ياز داۋامىدا يامغۇر-يېشىن بولمىدى دېيىلسە بولىدۇ. شۇنىڭ ئاقىۋىتىدە تەبىي پىچەنلىكەرنىڭ ئاساسىي قىسمى قۇرۇپ كەتتى. بىدىلىكەرنىمۇ ئوز ۋاقتىدا سۇغىرالمىغانلىقتىن، بېدە ياخشى پەرۋىش بولمىدى. موشۇ ئېغىر چىلىقلارغا قارىماي، ئېگىلگىلەر بار مۇمكىنچىلىكەردىن پايدىلىنىپ، يەمچوپ تەييارلاش ئىشىنى جىددىي ۋۇر گۈزدى. 25- ئىيۇنغىچە 4200 تونىنا چوپ، 720 تونىنا سېنائ تەييارلاندى. ھازىر مال ئوزۇغىنى تەييارلاش ناھىيە بويىچە كىروۋ، ئە. قاستىيېۋ، ئى. بىلالوۋ نامىدىكى، «ئۇچارال» كولخوزلىرى بىر قەدەر تەشكىللىك ۋۇر گۈزۈۋاتىدۇ. قالغان ئېگىلگىلەردە بولسا ئىش سۈرئىتى گىجىك. چۈنكى بۇ ئېگىلگىلەردە يېقىلغۇ، تېخنىكىنىڭ يېتىشمەسلىك سەۋەپلىرى بولۇۋاتىدۇ.

بىراق مالغا قەھەرلىك قىش كۈنلىرى يېتەرلىك يەمچوپ، ئىسسىق قوراكېرەك. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، چارۋىچىلىق ساھانىڭ ھالاكەتلىك ئەھۋالغا دۇچار بولۇشى شۇبھىسىزدۇر...

ئا. تۇدىيارووۇ.

پانفىلوۋ ناھىيەسى.

قازاقستان مۇستەقىللىككە ئېرىشىپ، دېموكراتىك تۈزۈمنى جارى قىلغانلىقىدىن بۇيان موھۇن مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېھتىياجات ئىشلىرىغا كەڭ يول ئېچىلدى. موسۇلمانلار ھوكۇمەتتىن مۇناسىۋەتلىك بولۇشۇپ، ئىختىسادىي ياردەم تەلەپ قىلمايلا، تۈزلىرى ئىستىقامەت قىلىشۇاتقان جايلىردا ئۆز كۈچىگە تايىنىپ، سېخىي، ئىمان-ئېتىقادىغا كەلگەن ئىلھام ۋە ئېھسانى بىلەن دىنىي بىلىم دەرگاھى بولغان مەدرىسە ئەۋنى، مەسچىت-ئەۋنى سېلىشتى.

سۈزۈمىزگە چىققان ناھىيەسىنىڭ مەركىزىدە قۇرۇلغان يېڭى مەسچىتنى دە لىل قىلىشقا بولىدۇ. مەسچىت قۇرۇلۇشىغا كۆكسىدە ئىمانى بار بارلىق موسۇلمان ئەھلى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قاتناشقان ئىدى. خۇدانىڭ ئويى-دەرگاھى بولغان بۇ مۇقەددەس جاي قۇرۇلۇشى پۈتكەندە يۇرت-جامائەت دۇكىرەپ كېلىپ، ئۇنىڭ پۈتۈشى شەرىپىگە خەتمە قۇرئان ئوتكۈزۈپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانچىلىق پەزىنى ئوتەشتى.

بۇ مۇقەددەس دەرگاھنى قۇرۇپ چىقىشتا تۇرغان تۇرسۇنوۋ كوپ ۋاقتىنى، كۈچ-غەيرىتىنى سەرپ قىلدى. ئۇ يالاڭ-چاقسىي، ئاغىنە-ئۇرۇق-لىرى بىلەن ئۆزاق ۋىللار مابەينىدا ناھىيەنىڭ خام ئەشيا ۋىغىش مەھكىمىسىدە ئىشلەپ ئەمگىكىنى سىڭدۈرگەنىكەن، ناھىيە رەھبەرلىرىگە تولا كىرىپ ژۇرۇپ، ئۆزى ئىشلىگەن مەھكىمىنىڭ بىر قىسمىنى مەسچىت قۇرۇش ئۈچۈن قولغا ئالدى.

تۇرغان تۇرسۇنوۋ يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن مەسلەھەتلىشىپ، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا بەل باغلاپ ئوتۇرغا چىقتى. ئۇنىڭ ئۇزۇق نىيىتى ئۈچۈن يۇرت ئاقساقاللىرى دۇئا بەردى. چېلەكلەر قولدىن كەلگەن يار-دەمنى ئايىمىدى. ئەڭ ئالدى بىلەن ئىش يۈرتىنىڭ ھاشارى بىلەن باشلاندى. ئەسكى ئويلەر چېقىلىپ، ئويمان جايلار تىندۇرۇلۇپ كەڭ سەينا ئېچىلدى. بۇزۇلغان جايلار قايتا ياسىلىپ، سوگاش، ئاقلاش، سىرلاش ئىشلىرى جىددىي ژۇرگۈزۈلدى. مەسچىت بىنا-سىنىڭ ئوپ-چورىسى تازىلىنىپ سەر-مجانلاشتۇرۇلدى. مۇسۇلمانچىلىق يولىدا بولۇاتقان بۇ خالىسانە ئىشتا ئىمان-ئېتىقادىغا كەلگەن ئادەملەر تۇرغان تۇرسۇنوۋقا قول-قانات بولۇپ، ھەر دائىم مەدەت بېرىپ تۇردى. بولۇپمۇ باست ئاخۇن ئىمام، ھاشىر مەخپىروۋ، بۇرھانىدىن مەسمۇت، سۇلتان داۋۇتوۋ، رەئىس سۇتبېكوۋ، تۇردا-خۇن ئاقۇنوۋ، رەخمەتجان، داۋۇتا-خۇن ۋە باشقىلار بېكارلا بولسا، مەسچىت قۇرۇلۇشىدا جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىدى. يۇرت-جامائەت ياشانغىنىغا قارىماي، ياشلارغا ئۈلگە بولۇپ ئىشلىگەن ھاشىر ئاخۇن، بۇرھانىدىن، سۇلتان، رەجەپ ۋە باشقىلاردىن ئالاھىدە مىننەتدار بولۇشتى. ئۇلارنىڭ پىداكارانە، خالىسانە ئەمگىكى بىلەن مەسچىت بىناسى قەد كوتەردى.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەت ماكانى بولغان مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا تەرەپ-تەرەپتىن كەلگەن يۇرت-جامائەت ئۇ يەرگە سېلىش ئۈچۈن ئوتتۇز پارچە گىلەم، پالاس ئىنام قىلىشتى. شۇنداقلا سېخى ئادەملەر نەزىر-چىراق ۋە باشقا خراجەتلەر ئۈچۈن ئىنائە توپلاشتى. تىجارەتچى نىيازمۇھەممەت مېجىت ئىمام ئوغلى ياغاچ-تاش ئەكىلىپ، مەسچىتكە كېرەك جايلارنى ياساپ بەردى.

مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى چەكتە ئىستىقامەت قىلۇاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇزاق ۋاقىت يادىدا ئەسلەپ قالغىدەك كۆڭۈللۈك ئوتتى. مۇراسىمغا چېلەك يېزىسىنىڭ ھاكىمى ن. مۇقا لىيېۋ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ق. دولەتوۋ ۋە مۇھتەرەم دىنىي زاتلار قاتناشىپ، سەمىمىي تەبرىكلەشتى. ئۇلار مەسچىتنىڭ ياشلارغا ئەدەپ-ئەخلاق تەلىمنى بېرىدىغان خاسىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلەشتى. مەسچىت ئىمامى باست ئاخۇن قۇرئان تىلاۋىتى قىلغاندىن كېيىن ئۇ مەسچىتنىڭ دىنىي بىلىم ئوچىغى، ئەدەپ-ئەخلاق مەركىزى، مۇسۇلمان پەرزەنتلىرىنىڭ ياراتقان ئاللا ئالدىدىكى پەرزىنى ئادا قىلىش مۇقەددەس جايى بولىدىغانلىقىنى قەيت قىلدى. شۇنداق قىلىپ چېلەكلىكلەر يەنە بىر مەسچىتكە ئىگە بولدى.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ،

چېلەك يېزىسى.

سۈرەتلەردە: 1. مەسچىت قۇرۇشىنىڭ تەشەببۇسكارى تۇرغان تۇرسۇنوۋ تەبرىك سوز قىلىۋاتىدۇ.

مۇئەللىپنىڭ سۈرىتى.

مەسچىد ـ ئىبادەت دەرگاھى

يازغۇچى كەمشىلەر يېنىڭىزدا

ئايشە ئانا

بىز بىر گروپپا دىپلوماتلارنىڭ كونفېرېنسىيە بولغان جۇمھۇرىيەتلىك ئوقۇغۇچىلار ساراي-نىڭ ئەتراپىدا «ئايالار دۇنياسى» نامىدا دەرەخزارلىق-چىمەنزارلىق بەرپا قىلىپ، كوچەتلەر تىكىۋاتقانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئانا-سىدا ئوتتۇرا بويلۇق، ئاق يۈزلۈك، چىرايى ئىللىق ئايشە مەجىت قىزى يولداشا-يېۋاتقىنى كورۇپ خوشال بولدۇق. ئۇ ئوزىنىڭ خېلە ياشلارغا كېلىپ قالغانلىقىغا قارىماي، تىنىمسىز ئەمگىكى بىلەن جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا تىگىشلىك ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن ئۇيغۇر ئايال-ئانىلىرىمىزنىڭ بىرى دۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ-كىچىك ھەممىسى ئۇنى ئىززەتلەپ «ئايشە ئاپا» ياكى «ئايشە خانۇم» دەپ تىلغا ئالىدۇ، دېمىسىمۇ ئايشە ئانا موشۇ كونفېرېنسىيە ھارپىسىدا ئۇنىڭ ئىشىغا ھىداشلىق بىلدۈرۈپ، ئوزىنىڭ ئاز بولسىمۇ سوغا-ئىئانامنى تەغدىم قىلىدى. بۇ ھەقتە كونفېرېنسىيە تەشەببۇسكارلىرىدىن بىرى ئاتوم-يادرو پارتلاشلىرىغا قارشى «ئېۋادا-شەمەي» خەلق ئارا ھەرىكىتى يېنىدىكى «لوبنۇر» كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ھۇرقىز ئىلىيېۋا ئاھايىتى مەمنۇنىيەت ئىلكىدە ئانىغا ئوز ئەشكۈرىنى ئىزھار قىلدى.

بۇ ئاق كۆڭۈل ئايشە ئانىنىڭ خەيرىخاھلىق ئىزگۈ ئىشلىرىنىڭ بىر تامچىسىدۇر. ئۇ ئىمان-ئېتىقات، ئىناپلىق بولۇشتەك ياخشىلىقلارنىڭ دەۋەتچىسى بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاتاپ كورسەتمەكچىمىز. بۇندىن ئىككى ئايل ئىلگىرى جۇمھۇرىيەتلىك ئايالار جەمىيىتى «كولخوزچى» يېزىسى ئايالار ئويۇشمىسىنىڭ ئۈچرىشىشىدا سوزگە چىققان ئايشە ئانىنىڭ:

ـ ئىسلامدا مىللەت بولمايدۇ، ئۇ ھەممىمىزنى بىر پۈتۈن ئىسلام ئائىلىسىگە بىرلەشتۈرىدۇ... دېگەن ئىللىق سوزى ھەممىمىزنى ھاياجانلاندۇرغان ئىدى. ئۇ ئاتا-ئانىلارغا قارىتىپ، بالىلارنى تەربىيەلەشتە دىنىمىزنىڭ ئادىل-توغرىلىغى، مېھرى-شەپقەتكە باشلايدىغانلىقى، ئاتا-ئانا ۋە چوڭلارنى ھورمەت قىلىشنىڭ لازىم ئىكەنلىگى ۋە باشقىلار توغرىلىق ئېيتقان ئىدى.

ئالمۇتا شەھىرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ بىر ۋەكىلى ئايشە ئانىنىڭ ئىسمىنى ئۇزۇن يىللار ئىسىمىزدە ساقلايدىغان بىر ئىسىم دەپ ئاتىدى. ئۇلار ھاياتتا ئوز ئورنىنى تېپىپ ئىشلىمەكتە.

كېيىنكى ۋىللاردا مۇقەددەس ئىسلام دىنىغا بولغان خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان ئايشە ئانا مۇسۇلمان ئايالىرى جەمىيىتى پائالىيىتىدە ئۇيغۇر، تاتار مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئىشلىرىغا پائال قاتناشماقتا. مەسىلەن، ئۇ 90-ۋىللارنىڭ بېشىدا ئالمۇتىدا ئوتكەن دۇنيا قازاقلىرىنىڭ قۇرۇلتىيىغا، 1992-ۋىلى ئالمۇتىدا ئېچىلغان «ئايالارنىڭ جەمىيەتتىكى رولى» ناملىق خەلىق ئارا كونفېرېنسىيىگە قاتناشتى.

1991-ۋىللىردىن باشلاپ ئۇ ئوقۇتقان بالىلارنىڭ ئالدى ھازىر تۈركىيەدە ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇلار دىللىرىنى ئىمان نۇرى بىلەن روشەن قىلغان ئوستازىغا رەخمەت ئېيتماي تۇرالمايدۇ. ئايشە ئانا ھەر قانداق مەراسىملاردا قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ.

ھەر بىر مولا پۇل تاماسىدا ئوقۇماسلىغى، بايلىققا ئىنتىلمەسلىگى ۋە دىنىنى پۇلغا ساتماسلىغى كېرەك-دەيدۇ ئۇ. بىز بىلەن بولغان سوھبىتىدە-پۇل ئۈچۈن ئەمەس، ئالىلانىڭ رازىلىغى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش كېرەك.

ئايشە ئانا كىشىلەردىن ئاز-تولا ئېلىپ ژۇرنىلىمىزغا قالغان پۇللىرىنى مۇھتاجلىق ئورۇنلارغا بېرىدۇ. ئالمۇتا مەسچىتىغا بېغىشلىنىپ ئوتكۈزۈلگەن مارافوندا ئوزىنىڭ يوغان بىر ئالتۇن ئوزۇگىنى ھەدىيە قىلدى. ئۇنىڭ ئوغلى ئەنەس 1992-ۋىلى ئاۋسترالىيەدىن ئالمۇتىغا دەم ئېلىشقا كەلگەندە ئاق نىيەت خەيرىخاھلىق مەركىزىگە 1000 سوم ئىنائە قىلغان. دېمەك ئانىنىڭ ياخشى خاسىيىتى باللىرىغىمۇ سىڭگەن.

تېخى يېقىندىلا ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئايالار كېڭىشى بىلەن «شەرق ئايالىرى» خەلىق ئارا ئېكولوگىيە ئىتتىپاقى ئويۇشتۇرغان يارىكەنت كونفېرېنسىيىسىگە تەكلىپ قىلىنغان ئايشە خانۇم ئوزىنىڭ پائال جامائەتچى ئېكەنلىگىنى يەنە بىر قېتىم كورسەتتى.

بىز ئايشە ئانا يۇلدابايېۋاغا ئۇزاق ئۆمۈر، خاتىرجەملىك تىلەش بىلەن قۇتلۇق ئىشلىرىدا ئۇتۇقلار يار بولسۇن دېمەكچىمىز.

ئا. ھەمرايېۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

تارىزۇگۇل ئابدۇللا

شېڭ شىسەي

شېڭ شىسەي ـ جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا شىنجاڭغا 12 ئەل ۋەيرانلىك پادىشاھ بولۇۋېلىپ، فاشىستىك قىرغىنچىلىق ئۇرۇگۇۋۇپ، يۇز مىڭدىن ئارتۇق بېگۇناھ ئادەملەرنىڭ ئۆە خەلىق مەپئەتى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ئۇرغۇن ئەزىمەتلەرنىڭ قېنى توكۈپ، قىرغىن قىلىش بىلەن سېپسىق نامى پۈر كەتكەن ھېلىگەر، ياۋۇز بىر شەخس.

شېڭ شىسەي كىچىگىدىنلا ئەكسىيەتچى مىللىتارىزم تەربىيەسىنى ئالغان بولۇپ، ياپونىيەدە مىللىتارىستلىق تەربىيەسىدە تەھسىل كورگەن. شۇ جەريانىدا ئۇ ھوقۇقپەرەس قارا نىيەتنىڭ يېتىشتۇرگەن. ئۇ ۋەتەنگە قايتىپ يېتەكچىلىك ئورنىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن بۇ قارا نىيەتنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغانلىقتىن، چېگارا رايونغا كېلىپ، ئارزۇسىغا يېتىش ئۈچۈن باش قىلاۋغا ئومۇمسىزلارچە باش ئېگىپ، ئۆزىنى كورسىتىش يولىدا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلارنىڭ زۇلۇمىغا چىدىماي ئېلىپ بارغان قوزغىلاڭلىرىنى دەھشەتلىك باستۇرۇش بىلەن بېگۇناھ كىشىلەرنىڭ جەسىدىنى شوتا قىلىپ، يۇقۇرىغا يامىشىپ، ھېلەـمىكر ئىشلىتىش ئارقىلىق مەخسىتىگە يەتكەن.

ئۇ تەختكە چىقىپلا ئۇزىنىڭ ھوكۇمرانلىق ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئاۋال سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن، ئاندىن خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن يېقىنلىشىپ، «ماركسىزمدىن نىجاتلىق تېپىش» ئەيۇبىڭنى ئۇستىلىق بىلەن ئىشقا سېلىپ، ۋەزىيەت تەقەززاسى ۋە سىياسىي، ئىجتىمائىي بېسىم ئاستىدا ئانچەـمۇنچە ئىلغار ئىشلەرنى ئانىلاڭ قىلغان. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ زېمىندا خالىغانچە زورلۇقـزومبۇلۇق قىلىدىغان مۇتەھەم «خان» بولۇشتەك ئەسلى ماھىيىتىنى ۋاقتىنچە يوشۇرغان. ئەمەلىيەتتە بۇ رەزىلىك ئەپتى ـ بەشرىسىنى ئاشكارىلاشقا باشلىغانداۋ ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان بۇ ئەبلەخ نەقاپىنى ۋېرتىپ تاشلاپ، جىنايەتتىن قىلچە باش تارتماي، خەلق بىلەن دۇشمەنلىشىپ، مۇيىقەست پلانلاپ، سانساناقسىز كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان قىساسىغا بوغۇلغان قاتىلغا ئايلانغان.

شېڭ شىسەينىڭ چېگارا رايونغا كېلىشتىكى قىسقىچە ئەھۋالى

شېڭ شىسەي، تەخەللۇسى چىن يۈك، ئۇ 1892ـ ۋىلى لياۋنىڭ ئولكىسى كەيىۋەن ناھىيەسى شىڭجياتۇن يېزىسىدىكى بىر پومىشىك ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دادىسىنىڭ ئىسمى شېڭ جىنجيا، ئانىسى ئەن فامىلىلىك. شېڭ شىسەي باللارنىڭ تۇنجىسى بولۇپ، بەش ئىنىسى، ئىككى سىڭلىسى بولغان،شېڭ شىسەي شىفېڭ ناھىيەسىدە ئېتىدائىي مەكتەپتە ئوقۇغان. شۇنىڭ شەھەرلىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقىغان. كېيىن لياۋنىڭ ئولكىلىك دېخانچىلىقـئورمانچىلىق ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇغان. 1915ـ ۋىلى شاڭخەينىڭ ۋۇسۇڭ دېگەن يېرىدىكى جۇڭگو ھوكۇمەت مەكتىۋىنىڭ مەخسۇس سىياسىيـئىختىسات سىنىپىنى پۈتەرگەن. 1917ـۋىلى ياپونىيەگە بېرىپ، توكيودىكى مىڭجى ئۇنۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، 1919ـ ۋىلى شىمالىي مىللىتارىستلار ھوكۇمىتىنىڭ سىرتقا نىسبەتەن تەسلىمچىلىك قىلىپ، ئىچكى جەھەتتە ۋەتەنىنىڭ ۋە خەلقىنىڭ بېشىغا بالايىـئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ، پارىژ سۇلھى ۋىغنىدا ئىمزا قويغانلىغىغا قارشى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى غەزەپ دولقۇنلىرى كوتىرىلدى. شېڭ شىسەي لياۋنىڭدىن ياپونىيەگە بېرىپ ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەكىللەر ئومىگى بىلەن بىللە ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن. شېڭ شىسەي بولسا گۇاڭدۇڭغا بېرىپ، يۇزىنەن شياۋگۇەن ھەربىي مەكتىۋىگە كىرگەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شەرقىي شىمالىغا قايتىپ بېرىپ، فىڭتىيەن قوشۇنىدا ئىشلىگەن. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى كېسەل بىلەن ئولۇپ كەتكەن. ئۇ كوماندىرى گوسۇڭ لىڭنىڭ بېقىۋالغان قىزى چيۇشوفاڭغا ئويلەنگەن. 1923ـۋىلى گوسۇڭلىڭنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن شەرقىي شىمال ئارمىيەسىنىڭ باشلىغى جاڭ زۇلىن ئوزى ئوقۇش پۇلى چىقىرىپ، شېڭ شىسەينى ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە دارىلفنۇنىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن. خوتۇنىمۇ بىللە بېرىپ، توكيو قىزلار ئالىي مەكتىۋىگە ئوقۇشقا كىرگەن. 1923ـۋىلى 11ـئايدا گوسۇڭلىڭ يۇز ئورۇپ، جاڭ زولىنغا قارشى تۇرۇپ، مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جاڭ زولىن شېڭ شىسەينىڭ ھوكۇمەت راسخۇدى بىلەن ئوقۇشىنى بېكار قىلغان. لېكىن شېڭ شىسەي ئىشىنىڭ ئېپىنى بىلگەچكە، كېيىن سوۋېت چۇەنفاڭ، فىڭ يۈشياڭ، جياڭ جېيىشلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، ئالىي ئوقۇشنى ئاخىرى تاماملىغان.

1927ـۋىلى شېڭ شىسەي ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە دارىلفنۇنىنى تاماملىغاندىن كېيىن نەنجىڭغا قايتىپ كېلىپ، جياڭ كەيشى بىلەن كورۇشىدۇ. شۇ ۋىللاردا خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيەسى شىمالغا ۋۇرۇش قىلىۋاتقان ۋاقىت بولغانلىقتىن جياڭ كەيشى شېڭ شىسەينى خېلى يىگىچىڭنىڭ خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيەسى باش سىلىگبۇسىغا ئوفېتسىرلىقىغا، قوشۇمچە مەركىزىي ھەربىي مەكتەپنىڭ شوبە ئوفېتسىرلار پولكىغا ياۋروپا جەڭ تارىخى ئوقۇتقۇچىلىغىغا تەينىلەپ ئەۋەتىدۇ.

1928ـۋىلى سەنشى ئولكىسى پىيادە ئەسكەرلەر باش باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى بولۇمىنىڭ جەڭ قىلىش بولۇمىنىڭ باشلىقلىغىغا يوتكىلىدۇ. بۇ جەريانىدا باشلىغى خېلى ياۋزۇ بىلەن چىقىشالمىغاچقا، ئىشلىرى راۋاج تاپالماي قالىدۇ دە، 1929ـۋىلى ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىدۇ. كېيىن پېكىن شياۋشەن رەھبەرلىگىدىكى ئىلمىي جەمىيىتىگە قاتنىشىپ، دولەتنىڭ بىرلىگى ۋە چېگارا مۇداپىيە مەسىللىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. بۇ مەزگىلدە شېڭ شىسەيدە چېگارا رايونغا بېرىپ، باشقىچە بىر ۋەزىيەت يارىتىش پلانى تۇغۇلىدۇ.

1929ـۋىلى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمىتىنىڭ كاتىبات باشلىغى لـۇشياۋزۇ خىزمەت بىلەن نەنجىڭغا بېرىپ، جىن شۇرېن دۇبەنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ھەربىي ئىختىساس ئېگىلىرىنى شىنجاڭنىڭ ئەسكىرىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ھەمكارلىشىپ بىرىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئىلمىي جەمىيىتىنىڭ باشلىغى پېك شياۋشەننىڭ كورسىتىشى بىلەن شېڭ شىسەي شىنجاڭغا بېرىش تەكلىۋىگە قوشۇلىدۇ ھەمدە خوتۇن، بالىلىرى بىلەن 1930ـۋىلى كۈزدە سىبىرىيە ئارقىلىق شىنجاڭغا كېلىدۇ. شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، جىن شۇرېن بىلەن مەزھەب تۇققانچىلىغى ۋە يۇرتداشلىق جەھەتتە مۇناسىۋېتى بولغانلىقتىن، جىن شۇرېن ئۇنى ئەتۋالاپ كەتمەي، پەقەتلا ئەمەلىي ھوقۇقى بولمىغان ئادىدى ئىشلارنى بېرىدۇ. شېڭ شىسەي ئوزىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراپ، ئەتۋالاپ ئىشلىتىلمىگەنلىگىنى ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئوزىنىڭ ئا لا يۇرۇلا كوڭلىگە پۇكۇپ قويغان چېگارا رايونغا بېرىپ، چوڭ ئىشلارنى باشقا ئېلىپ چىقىشتەك نىيەتى بولغاچقا، بۇ ئىشلارغا بەرداشلىق بېرىپ، پۇرسەت كۈتىدۇ.

شېڭ شىسەينىڭ تەختكە چىقىشى

ئېلىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىن بۇيان، مۇستەبىت مىللىتارىستلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى سىياسىي، ئىختىسادىي، ھەربىي، مائارىپ، ئىلىم پەن، مەدەنىيەت جەھەتتىن ھاشقۇرۇش ئىشلىرىغا يېقىن يولاتماي ۋۇلارنىڭ سىياسىي ئورنىنى كوتۇرۇش ۋە ئىختىسادىي ئېگىلىگىنى ياخشىلاش ئورنىغا، ئەكسىچە ئۇلارنى سىياسىي جەھەتتىن رەھىمسىز باستۇرۇپ، ئىختىسادىي جەھەتتىن ئوزلۇكسىز تالاـتاراج قىلىپ، دەھشەتلىك ئەزدى. قەيەردە زۇلۇم كۈچلۈك بولسا، شۇ يەردە قارشىلىقمۇ زور بولىدۇ. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ دەھشەتلىك ئېزىش كە چىداپ تۇرالماي، مىللىتارىستلارنىڭ چەكسىز ئاشقان ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلىغىغا ۋە مىللىي زۇلۇمىغا قارشى، باراۋەرلىك، ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، قوزغىلاڭلارنى ئېلىپ باردى. بولۇپمۇ 1931ـ ۋىلىدىن 1933ـۋىلىغىچە مۇستەبىت مىللىتارىست جىن شۇرېن ھاكىمىيەتنىڭ زۇلۇمىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان غوجانىياز ھاجى رەھبەرلىگىدىكى قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭنىڭ ئەسىرى ئاستىدا پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خەلق ئۇشمۇـتۇشتىن قوزغىلىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىدە داۋالغۇش پەيدا بولۇپ، جىن شۇرېن ھاكىمىيىتى ھەممە تەرەپتىن بۇھرانغا ئۇچرايدۇ. ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرى تېخىمۇ چىرىكلىشىپ كەتكەچكە، ھەم جىن شۇرېن قوشۇنلىرى قايتاـقايتا مەغلۇپ بولغانلىقتىن، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان جىن شۇرېن ئا ئىلاج شىڭ شىسەينى مۇھىم خىزمەتلەرگە قويۇشقا باشلايدۇ. ئۇلى شەرقىي يونىلىش قوشۇنىنىڭ باش قوماندانلىغىغا ئوستۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەسلىدىلا مىللىتارىستلارنىڭ تەربىيەسىدە قارا نىيەتنى كوڭلىگە پۇكۇپ چېگارا رايونغا كەلگەن بۇ قوي تىرسىگە ئورۇنۇۋالغان بورە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەكسىيەتچىل مىللىتارىست جىن شۇرېنغا قارشى قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئارقىلىق ئوزىنى كورسىتىپ، تېخىمۇ چوڭ مەرتىۋىگە ئېرىشىش يولىدا جاللاتلىق قىلىچىنى ئېسىپ، قۇمۇل تەرەپكە يول ئالىدۇ.

قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭنىڭ رەھبىرى

غوجانىياز ھاجى 1889ـۋىلى قۇمۇلدا تۇغۇلغان. 1912ـۋىلى تومۇر خەلپە باشچىلىغىدىكى دېخانلار قوزغىلىڭى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ خۇپىيانە ھالدا ئالتاي ئارقىلىق رۇسىيەگە كەتكەن ئېدى. ئۇ مۇسا پىرچىلىقتا تۇركىيە ۋە ئەرەبىستان قاتارلىق ئالتە ئەرەب دولىتىگە بېرىپ، ئاخىرى قۇمۇلغا قايتىپ كېلىدۇ ۋە دېخانلار قوزغىلىڭىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. غوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدىكى قۇمۇل قوزغىلىڭنىڭ تەسىرى بىلەن تۇرپاندىمۇ خەلق قوزغىلىشقا باشلايدۇ. غوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدىكى قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭىغا ماسلاشقان تۇرپانىدىكى دېخانلار قوزغىلىڭىغا ھەمدۇللا دامۇللا بىلەن بىللە مەخسۇت مۇھتى قاتارلىق تەرەققىپەرۋەر زاتلار قاتناشقان بولۇپ، بۇ قوزغىلاڭنىڭ تەيياراڭلىقىغا مەشھۇر دېموكراتىك ئىنقىلابچى شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «17 كىشىلىك ھەيئەت» قۇرۇپ ماسلاشقان ۋە يالقۇنلۇق شېئىرلىرى بىلەن ئەكسىيەتچىلەرگە ئوت ئاچقان. دەل شۇ پەيتتە جىن شۇرېننىڭ قۇمۇل قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئەۋەتكەن قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى جاللات شېڭ شىسەي چىكىدىن ئاشقان ئىزىلىشكە قارشى كۈرەش قىلغۇچىلار ئىچىدە ھەر قانچە قىلىپمۇ تەڭ كېلەلمەي، مەغلۇپ بولۇپ، ئۇرۇمچىگە قايتىش، چېكىنىش سەپىرىدە تۇرپان يالقۇنتاغ رايونىدىمۇ دېخانلارنىڭ قوراللىق ھوجۇمىغا ئۇچراپ، تۇرپان بازىرىغا ئارانلا بېرىۋالىدۇ. پەيت كۈتۈپ ياتقان خەلق خائىنى روزى موللا شېڭ شىسەيگە تۇرپاندىكى تەييارلىقىنى قوزغىلاڭ ئەھۋالىنى ۋە ئابدۇخالىق ئىدىرىسىدىكى ئەيىبنامىلەرنى چېكىندۈرۈشكە ئىدا قىلىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ياش ئەمەلدارلار چوڭ چوڭ، ئاۋاتسىيە مەكتۇبنىڭ مۇدىرى لى شياۋتيەن، ئۇرۇمچى ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى تاۋ مىڭيۈلەر ئاق رۇس ئارمىيەسى بىلەن ئالاقىلىشىپ، 4ـئاينىڭ 12ـكۈنى سىياسىي ئوزگىرىش ئېلىپ بېرىپ، جىن شۇرېننى شەھەرنىڭ سىرتىغا قوغلاپ چىقىرىۋېتىدۇ...

شېڭ شىسەي سىياسىي ئوزگىرىش بولۇشتىن بىر كۈن بۇرۇن بۇيرۇقنى ئاساسەن تەسەندىكى قوزغىلاڭنى باستۇرغىلى كەتكەن ئېدى. ئۇ سەپەر ئۇستىدە بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، تىزلىكتە قايتىپ كېلىپ، شتابىنى لىيوداۋغانغا بارىدىغان جايغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەسكەرنى ئىشقا سالماي، ۋەزىيەتنى كۈزىتىپ تۇرىدۇ. بۇ چاغدا سىياسىي ئوزگىرىش قىلغۇچىلار پەقەت شۇ ئاق رۇس ئەمەلدارلارلا تاينىپ تۇراتتى. دەسلەپتە (3ـئاينىڭ 27ـكۈنى) ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلگەن شەرقىي ـ شىمال ياپونغا قارشى 15ـ

قانداق شەخس؟

ئارمىيە ھەر قايسى قوشۇنلارغا تەۋە بولغانلىقتىن سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ رەھبىرى لى چىڭچۇڭ، پاپىنگوتلار 4-ئاينىڭ 13-كۈنى شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى تۇرۇۋاتقان يەرگە بېرىپ «سىياسىي ئۆزگىرىشتە پەقەت جىن شۇرېننى ئاغدۇرۇۋەتتۇق» دەپ چۈشەندۈرۈپ، شېڭ شىسەينىڭ ياردەم بېرىشىنى ئۈمۈت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شېڭ شىسەي بۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ئالدى بىلەن پاپىنگوتنى قولغا كەلتۈرۈپ، دەرھال قوغداش قىسىم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ شەھەر ئىچىگە كىرىدۇ. ئۇ ئۆلكىلىك ۋاقىتلىق قوغداش كومىتېتىنىڭ ژىغىنىغا قاتنىشىدۇ. ژىغىنىغا پاپىنگوت قاتارلىق ئاق رۇس قوشۇنىدىكىلەر «يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەزىيىتى تېخى موقىملاشمىدى. شېڭ شىسەي قوماندان ئەچچە ئون ژىل ئۇرۇشلارغا بىۋاستە قوماندانلىق قىلغان. ئۇنى ۋاقىتلىق دۇبەن قىلىپ سايلاشقا بولىدۇ. سىياسىي ئۆزگىرىش ئېلىپ بېرىلغان كېچىسى تەشكىللەنگەن ۋاقىتلىق ھەربىي ئىشلار كومىتېتى دەرھال ئەمەلدىن قالىدۇ» دېگەننى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. جىن شۇرېن ئۆزىنىڭ يېقىن ئەسكەرلىرىنى ژىغىپ قايتۇرما ھوجۇمغا ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي ئۆزگىرىش قىلغان ئاق رۇس ئەسكەرلىرى بىلەن ياپونغا قارشى شەرقىي-شىمال ئارمىيەسىنىڭ توساپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىغانلىقى، شۇنداقلا شېڭ شىسەينىڭ ياردەم قىلماي، كۆزتىپ جىم يېتىۋېلىشىدىن چوڭ ۋەزىيەتنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ، سانجى ئارقىلىق چوچەككە قېچىپ بېرىپ، ئۇ يەردىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى سىبىرىيە ئارقىلىق تيەنجىن، ئەنجىڭلارغا قايتىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن 1933-ژىلى شىنجاڭدا «12-ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ، چېگارا رايونغا «چوڭ ئىشلارنى» قىلىش نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقان ياۋۇز، ھىلىگەر شېڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ۋاقىتلىق چېگارا مۇداپىيە دۇبەنى ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈۋالىدۇ.

شېڭ شىسەي ھىلىگەرلىك ۋاستىلىرىنى قوللىنىپ، شىنجاڭنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي قوماندانلىق ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ھەربىي ھوقۇقنىڭ ئۆز قولىغا ئوتكەنلىكىدىن رازى بولماي، يەنە ھىيلە-مىكىر ئەيرەڭلىرىنى ئىشلىتىپ، يوقۇلاڭ بەدناملارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ئۆزى بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرىدىغان ئۆلكە رەئىسى لىۋ ۋېنلۇڭنى خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىشكە مەجبۇرلايدۇ ھەمدە ئۇنى نەزەربەنت ئاستىغا ئالىدۇ. ئارقىدىنلا قېرىپ كەتكەن قورچاق جۇرەيچى، لى روڭلارنى ئۆلكە باشلىقلىقىغا يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆلكە رەئىسى ھوقۇقىنى ئارتتۇرۇپلىشىغا كۈۋرۈك سالىدۇ. 1940-ژىلى لى روڭ كېسەل بىلەن ئۆلىدۇ. 4- ئاينىڭ 4-كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينى دۇبەن ھەم قوشۇمچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەش بۇيرۇغىنى ئېلان قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋە ھۆكۈمەت ھوقۇقى بۇ قارا نىيەت جاللاتنىڭ قولىغا مەركەزلىشىدۇ.

شېڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى مۇستەھكەملىشى

شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان دەسلەپكى ژىللاردا شىنجاڭ مىسلى كۆرۈلمەگەن قالايمىقان ۋەزىيەتتە قالغان بولۇپ، شەرقتىن ماجۇڭيىڭ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان بولسا، غەربتىن جاڭ پېيۋەن ئىلىدىن ئۈرۈمچىگە ژۈرۈش قىلىۋاتقان ئىدى. جەنۇپتا كۇچا خەلق قوزغىلىڭى، قەشقەر خەلق قوزغىلىڭى ۋە خوتەن خەلق قوزغىلىڭى راسا ئەۋج ئېلىۋاتاتتى. ھەتتا شېڭ شىسەي ماجۇڭيىڭ تەرىپىدىن بىر مەزگىل ئۈرۈمچى سېپىلى ئىچىدە موھاسىرىدە قالغان ئىدى. ئەسلىدە پۈتۈن شىنجاڭدىكى خەۋپتىن ۋە ئۈرۈمچىدىكى مۇھاسىرىدىن قۇتۇلۇشقا شېڭ شىسەينىڭ ئەسلا كۈچى يەتمەيتتى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇنى ئېتىراپ قىلماي تۇرۇۋالغانلىقتىن، ئىچكىرىدىن ھەربىي كۈچ ئېلىش ئىمكانىيىتىمۇ يوق ئىدى. (گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئېتىراپ قىلغاندىمۇ بۇنداق ئىمكانىيەت يوق ئىدى). ئۇ بىرلا يول-كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنى ئېلىش، دەپ ھېساپلىدى ۋە كېڭەش ئىتتىپاقى تەرەپدارى بولۇش ھەتتا «ماركسىزمچى بولۇش كېرەك» دەپ بىلىپ بۇ ئويۇننى ئۇستىلىق بىلەن ئويناشقا كىرىشكەن.

ئەينى ۋاقىتتا، كېڭەش ئىتتىپاقى ئۈچۈن بولسا، شىنجاڭدىكى قالايمىقانچىلىق تېز ۋە مۇۋاپىق ھەل قىلىنىشى كېرەك ئىدى. چۈنكى، ئانگلىيە بىلەن ياپونىيەنىڭ شىنجاڭغا قول سېلىشى كېڭەش ئېلىنى تەشۋىشكە سالغان ئىدى... ياپونىيە جاھانگىرلىكىنى ئارقا تېرەك قىلغان ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچىنى موھاسىرىگە ئالغان، ئۇنىڭ ئىتتىپاقچىسى جاڭ پېيۋەن ماناسقىچە باستۇرۇپ كەلگەن ئېدى. ئۆلكە مەركىزى ماجۇڭيىڭنىڭ قولىغا ئۆتۈپ، ماجۇڭيىڭ ھۆكۈمرانلىقى تىكلىنىدىغان بولسا، كېڭەش ئىتتىپاقىغا تېخىمۇ پايدىسىز خەۋپلىك ۋەزىيەت مەيدانغا چىقاتتى. شۇڭلاشقا كېڭەش ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى جېنى ئۈمشۇغىغا كېلىپ قالغان شېڭ شىسەيگە قورۇقلۇق ۋە ھاۋادىن ئەسكەر كىرگۈزۈپ، جاڭ پېيۋەن، ماجۇڭيىڭ قوشۇنلىرىغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، ئۈرۈمچىنى قامالدىن بىكار قىلىپ، شېڭ شىسەي ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنى ئۆزىنىڭ بىردىن-بىر يۆلەنچىگى قىلىپ، ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى مۇستەھكەملەش مەخسىتىدە 1934-ژىلى 4-ئايدا كېڭەش ئىتتىپاقىدىن رەسمىي ياردەم تەلەپ قىلىپ، موسكۋاغا ئادەم ئەۋەتكەن. كېڭەش ئىتتىپاقىمۇ ئۆز چېگارىسىنىڭ ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، 10 مىڭ كىشىلىك ئەسكەرگە يەتكىدەك كېيىم-كېچەك ۋە باشقا نەرسىلەرنى بەرگەن ھەمدە ئۇنىڭ شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇپ، ئىختىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن 25 نەپەر ھەر مىللەت كومۇنىستلىرىنى ۋە بىر تۈركۈم تېخنىك خادىملارنى شىنجاڭغا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتكەن. شېڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تېخىمۇ ئىشەنچىگە ئېرىشىشى ئۈچۈن، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ كاتىبات باشقارمىسى باشلىقلىق ۋەزىپىسى بىلەن شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى كېڭەش كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ۋاڭ شۇچىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن ۋە ئۆز سىڭلىسى شېڭ شىتۇڭنى ۋاڭ شۇچىڭغا ياتلىق قىلغان ۋە باشقا كوممۇنىستلارنىمۇ مۇھىم ۋەزىپىگە قويغان. بۇلار شېڭ شىسەينىڭ «بۈيۈك ئالتە سىياسەت»نى يولغا قويۇشىغا ھەمدە شېڭ شىسەينىڭ ئىگىلىكىنى رىۋاجلاندۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم بەرگەن. بۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەشتە دەسمايىگە ئېگە بولغان. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ھاكىم مۇتلەقلىق ھۆكۈمرانلىقىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش ئۈچۈن شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ زېمىندا ھەممىنى ئىدارە قىلغان. ئۆز ئالدىغا قانۇن چىقىرىپ، باج ئېلىش تۈزۈمنى بېكىتىپ، ئاشلىق بېجى ژىغىپ، ئەسكەر قوبۇل قىلىپ، خەلقنىڭ ئىلىكىنى شورىغان.

1934-ژىلى قىشتا دۇبەن مەھكىمىسى پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەربىي قوشۇننى تەرتىپكە سالغاندا، ئەسكەر سانى جەمئىي 11534كىشى بولغان بولسا، 1943- ژىلغا كەلگەندە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرىنىڭ سانىنى28163 كىشىگە يەتكۈزۈپ، ئۆزىنىڭ ھوقۇق مەنپەيەتىنى قوغداپ، شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ئىچىدە «مۇشتۇمزور» خان بولماقچى بولغان.

شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدا ئېلىپ بارغان قىرغىنچىلىقلىرى

شېڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ يۆلىشى ئارقىسىدا ھاكىمىيەت ئۈستىدە مەھكەم پۇت تىرەپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شىنجاڭغا مۇستەقىل پادشا بولۇۋېلىپ، زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىش مەخسىتىدە ئۆزىگە يات بولغان بارلىق كۈچلەرنى ياۋۇزلۇق بىلەن ئوجۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئارقا-ئارقىدىن ھېچ بىر ئاساسسىز گۇمان بىلەنلا جىنايى بەدناملارنى توقۇپ چىقىپ، سۇيىقەست پىلانلاپ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئۇرغۇن جايلىرىغا ئەچچە ئون تۈرمە سالدۇرۇپ، 100 مىڭدىن ئارتۇق بىگۇناھ كىشىلەرنى ناھەق تۇتقۇن قىلىپ، دەھشەتلىك ھالدا قىيىن-قىستاقلارغا ئېلىپ، قىرغىنچىلىق قىلغان، شېڭ شىسەي، «سىياسىي رەقىبلەرگە زەھەرلىك قول سېلىش كېرەك، ئۇلارغا رەھىمدىللىك قىلىشقا بولمايدۇ» دېگەن. شۇڭا ئۇ ئارقا-ئارقىدىن 3 قېتىم ناھەق چوڭ قىرغىنچىلىق ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ بىرىنچى قېتىملىق چوڭ قىرغىنچىلىقى 1939-ژىلى 7- ئايدا باشلانغان بولۇپ، بۇنىڭدا ياڭ زىنشىڭ، جىن شۇرېن زامانىسىدىكى كونا ئەمەلدارلار ۋە ئەسرى كۈچلۈك زاتلار دەھشەتلىك باستۇرۇلغان. شېڭ شىسەي بۇ سۇيىقەستنى ئالدى بىلەن قۇتۇبى ناھيەسىنىڭ ھاكىمى جاڭ جۇئاۋ دېگەن ئادەم بىلەن مىجىۋەنلىك پومىششىك ۋەن دېگەن ئادەمنى قولغا ئېلىپ، قىيىن قىستاققا ئېلىپ، يالغان «سۇيىقەست ئەنزىسى»گە ئىقرار قىلدۇرۇش بىلەن باشلىغان، بۇنىڭ بىلەن «شېڭ شىسەيگە قارشى قوزغىلاڭچىلارنىڭ» ئىسمىلىگى تەييارلىنىپ، بىر قىسىم ئەمەلدارلار ۋە ئابرويلۇق زاتلارنى قولغا ئېلىپ، فاشىستىك قىيىن قىستاقلار ئاستىدا ئۇلارنى ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن شېڭ شىسەيگە قارشى قوزغىلاڭ كۆتەرمەكچى، دەپ ئىقرار قىلدۇرغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خوجانىياز ھاجى، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى جاڭ شېن، كوماندىر مەھمۇت، ماخۇشەن، شەرىپقان، دۇبەن مەھكىمەسىدىن فېڭ لياڭ ئاق رۇس گېنېرالى بىلىنوۋ، ئىچكى ئىشلار نازىرى، سابىق قەشقەر دوتيىي ماشاۋۇ، تەمىنات نازارىتىنىڭ نازىرى ئاپاۋ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىۋى خۇاڭ خەنجاڭ، ئىلى ۋالىسى چېن دېلى قاتارلىق ئادەملەرنى قولغا ئالغان. دېمەك، ئۇ باستۇرۇشنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىغا دېگۈدەك كېڭەيتىپ، ئىلى، چوچەك، قۇمۇل، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ مەمۇرىي باشلىقلىرى (ۋالىيلىرى) ھەم ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن تارتىپ تاكى ئادەتتىكى كادىرلار ۋە بىر قىسىم ئاممىغىچە قولغا ئالغان. شۇ چاغلاردا سۇيىقەست، تۆھمەت، قىيىن-قىستاق، تۈرمە ھەم قىرغىنچىلىق نورمال سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئورنىنى دەسسەپ، 5 ملليون نوپۇسقىلا ئېگە شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىنى ژىغا-زارە، ماتەم قاپلاپ كەتكەن.

ئۇ بىرىنچى قېتىملىق تازىلاشتىن كېيىن يەنە خاتىرجەم بولالمايدۇ. چۈنكى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ زۇلۇمغا قارشى يەنە قوزغىلاڭ قىلىپ، ئۇنى ئاغدۇرۇپ تاشلىشىدىن قاتتىق ئەنسىرىسە، يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىنى بىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ژۈرگەچكە، 1939-ژىلى ئۇ 2- قېتىملىق باستۇرۇش ئېلىپ بارىدۇ.

1939-ژىلى ئالتايدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەندە، ئۇ ئۈرۈمچىدە بىر قىسىم كىشىلەر ئەشۇ قوراللىق قوزغىلاڭغا ماسلىشىپ، ئۆزگىرىش قىلىپ، مېنى ئاغدۇرۇشى مۇمكىن، دەپ ئەندىشە قىلىپ، يېڭى بىر سۇيىقەست تەييارلايدۇ. شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى دۇجۇڭيۈەن، شېڭ شىسەينىڭ مەسلىھەتچىسى لاتۇۋ، ئىلى ۋالىسى ھەم قوماندانى ياۋ شيوڭ، چېگارا مۇداپىيە باشلىقى چىڭ پېشىڭ، قورۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى قۇربان نىياز، ساقچى باشلىقىنىڭ مۇئاۋىنى شەرىپقان، ئالتاي ۋالىسى لۇخادى، بەيدى قاتارلىق كىشىلەرنى قولغا ئالىدۇ. ئىككىنچى قېتىملىق باستۇرۇشتا ئىلى، خوتەن، قۇمۇل قاتارلىق ۋىلايەتلەرنىڭ يېڭى مەمۇرىي باشلىقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىلەرگە ياكى «خانىلار لاگېرىغا» تاشلىنىدۇ. بۇ ئادەملەرنىڭ كۆپ قىسمى شېڭ شىسەي «خوۋۇپلىق» دەپ ھېساپلىغانلار بولغاچقا، دەھشەتلىك قىيىن-قىستاقلار بىلەن يوشۇرۇن ياكى ئاشكارە باستۇرۇلىدۇ.

ئۈچىنچى قېتىملىق باستۇرۇش 1942-ژىلى يۈز بېرىدۇ. بۇ قېتىمقى باستۇرۇش شۇ ژىلى 3-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۆزىنىڭ 4- ئىنىسى شېڭ شىچىنىڭ قەست بىلەن ئۆلتۈرۈلۈشىدىن باشلىنىپ، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ باشلىق جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ھەممىسىنى قاماققا ئېلىش ۋە قەستلەپ ئۆلتۈرۈش بىلەن ئەۋجىگە كۆتىرىلىدۇ...

1942- ژىلى ئىچكى، تاشقى ۋەزىيەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي نىقاۋىنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئەسلى ماھىيىتىنى ئاشكارىلاپ، كېڭەش ئىتتىپاقىغا يۆلەنگىلى بولمايدىغان بولدى، يەنە ئەمۇ تۈگىشىدۇ» دەپ قاراپ، كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ۋە جۇڭگو كومپارتىيەسىدىن بىراقلا يۈز ئۆرۈپ، گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ ھەمدە 1942-ژىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىم ژىلىدا ئۇ «ژىغىن ئاچىمىز» دېگەننى باھانە قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خىزمەت قىلىۋاتقان كوممۇنىستلارنى ئۈرۈمچىگە (8-ئارمىيەنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا) ژىغىپ، نەزەربەنت قىلىۋالىدۇ...

باشقىلارنى قەستلىگەنلەر ئاخىرقى ھېساپتا ئۆزى چوقۇم ھالاك بولىدۇ، خالاس! 1944-ژىلى باھاردا فاشىزمغا قارشى دۇنيا ئۇرۇشى ئۇلۇق بۇرۇلۇش ياسايدۇ. شىنجاڭدا ئۇزۇندىن بۇيان تەييارلىق قىلىپ تۇرغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي 9-ئايدا ئىلىنىڭ نىلقا ناھيەسىدە بىرىنچى ئوقىنى ئاتىدۇ. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتتە ھەر مىللەت خەلقى قوزغىلاڭ كۆتىرىپ، شېڭ شىسەي ئۈستىدىن جازا يۈرۈشى قىلىدۇ. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان قىساسلىرىغا بوغۇلغان بۇ جاللات ئىنتايىن ئاللاقزادىلىك ئىچىدە شىنجاڭدىكى مىلىتارىست ھۆكۈمرانلىقىنى ئامالسىز ئاخىرلاشتۇرىدۇ.

«شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»
ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

ئائىلىۋازلىق مىللاردىلىغان ئاخچا ئېلىپ كەلمەكتە

ئىختىسادىي «دەرىجىدىن تاشقىرى دولەتكە» ئايلىنىشى مۇمكىن بولغان چەت ئەللىك خىتايلار مالىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ ئارقا كورۇنۇشى

— ئەگەر خىتاي مىللىتىنىڭ سانائەت ماگناتى (چوڭ كاپىتالىستى) دېرىزىدىن سەكرىگەنلىگىنى كورسىڭىز، سىز مۇ دەرھال شۇنداق قىلىڭ. توغرىسى، ئۇ كوپ ئاخچا تېپىش مۇمكىن بولغان جايغا راۋان بولغان بولسا كېرەك.

قارارگاھى شاڭگاڭغا جايلاشقان «سەياسىي ۋە ئىختىسادىي تەۋەكچىلىك» فىرمىسى يېڭىدىن ئىش باشلىغان تىجارەتچىلەرگە ئەينە شۇنداق مەسلىھەت بېرىدۇ. مەزكۇر فىرما خېلە ئۇزاقتىن بۇيان بۇ رېگونداغى ئىشلەۋاتقانلىغىدىن زادى كىمنىڭ كىم ئېكەنلىگىنى ئۇبدان بىلىدۇ. ئۇنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادا 50 مىللىون خۇاتسەنۇ (مۇھاجىر خىتايلار) ياشايدۇ، ئەندى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مىللىونېرلار پروتسېنتى ھەددىدىن تاشقىرى ژۇقۇرى.

كوپلىگەن مىللىونېرلارنىڭ ئىسىملىرى ھەممىگە مەلۇم. مەسىلەن، ھازىر شاڭگاڭدا ئەڭ باي ئادەم دەپ ھېسابلىنىدىغان فىنانسىست لى كاشىن تۇغىلىق نۇرغۇن پاراڭ بولۇاتىدۇ. دۇنيانىڭ كوپلىگەن ئەللىرىگە كاپىتال مەبلەغ سالغان لى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا خىتايدا ئوز تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىۋەكتە. ئۇ بېجىندىكى زىچ ئالاقىلىرىدىن پايدىلىنىپ (ئۇنىڭ رەسمىي ئۇنىۋانى—خەنجۇنىڭ شاڭگاڭ ئىشلىرى بويىچە مەسلىھەتچىسى)، پايتەخت مەركىزىدىكى تىيەنئەنمېن مەيدانىنىڭ يېنىدىن چوڭ يەر ئۇچاستكىسىنى ئالدى، ۋە ئۇ يەردە بېنالار كومپلېكسىنى سالدۇرماقتا، ئۇلارغا ئوفىسلار، رېستورانلار، مېھمانخانىلار ئورۇنلاشتىدۇ.

خەنجۇغا مەبلەغ سېلىش كولەمى بويىچە خۇاتسەئو ئالىلىقاچان غەربىي رىقابەتچىلىرىدىن ئوتۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كاپىتال قۇرۇلۇشى مەبلىغى جەھەتتىن ئەڭ كاپىتال قۇرۇلۇشىمەبلىغىنىڭ 80 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئىختىسادىدىمۇ ئۈستۈنلۈككە ئېگە بولماقتا، ياۋروپا بىلەن ئامېرىكىغا كېرىشكە باشلىدى، كىم بىلىدۇ، كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇلار روسسىيەدىمۇ پەيدا بولۇشى مۇمكىن. ئەندى، لى ۋە باشقا ئاتاقلىق كاپىتالىستلارغا تەئەللۇق بولغان شىركەتلەر—بۇ پەقەت تاغ چوققىسىنىڭ بىر كورۇنىشى، خالاس، ئەندى ئۇنىڭ كورۇنمەيدىغان قىسمىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئوتتۇرا دەرىجىدىكى فىرمىلار تەشكىل قىلىدىغان بولۇپ، ئۇلار ئوز پائالىيىتىنى سىر ساقلاشقا ۋە ژىللىق ھېسابات ۋاقىتلىرىنى ھەم رەقەملەرنى ئېلان قىلماسلىققا تىرىشىدۇ. ژىلىغا 400 مىللىون دوللارلىق تۇوار ساتىدىغان گروپپا بۇنىڭ يارقىن مىسالى بولۇشى مۇمكىن، ئۇنى ماتىلدا ياشايدىغان 73 ياشلىق خىتاي قۇرغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇلارنىڭ تارماقلىرى يۇزلىگەن ژىلىلار مابەينىدا قېلىپلاشقان. چۇنكى خىتايدا ۋە خوشنا ئەللەردە ھەر خىل ئەمەلدارلارنىڭ باشباشتاقلىقلىرىدىن ۋە ئالۋاڭ—سېلىقلىرىدىن ھېچ قانداق ھىمايە قىلىدىغان ئەرسە يوق ئىدى. مۇنداق مۇھىتتا ئامان قېلىش ئۇچۇن، بەزى چاغلاردا بىر كېچىدىلا بارلىق پۇلنى، تەبىيىكى ھېچ قانداق تىلخەت ئالماي، بىر تۇققان، ياكى ئىككى تۇققان ئاكا—ئىنىلارغا ئاپىرىپ بېرىشكە مەجبۇر بولىدىغان ئەھۋاللار يۇز بېرىپ تۇرغان. ئەندى كىمدۇ بىرى ئىشەنچىكە سۇيەنىستىمال قىلسا، ئۇ پۇتكۇل سودا جامائەسىنىڭ كوز ئالدىدا ئابرويسىزلىنىپ، چەتكە قېقىلاتتى.

ئەسىرلەر بويى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە جانلىنىپ، ئۇ كوپ جەھەتتىن خۇئانسەئولار تەرىپىدىن قۇرۇلغان فىرمىلارنىڭ ئېمە ئۇچۇن شۇنچىلىك چاپسان ئوسۇپ كېتىدىغانلىغىنى چۇشەندۇرىدۇ. بىر مەملىكەتتە يا كى سانائەت ساھاسىدا لازىملىق مەلەكىگە ئېگە بولغان ئۇرۇق—قەبىلە ۋە كىلى بولىدىغان بولسا، ئۇرۇق—تۇققانچىلىق ھىسسىياتلىرىنى قوزغىغان ھالدا ئۇنى ھەر دايىم «چاقىرتىۋېلىشى» مۇمكىن.

خىتاي شىركەتلىرىنىڭ ياپونىيە ۋە غەربىي ياۋروپا شىركەتلىرى ئالدىدا ئەۋزەللىكلىرى ئەينە شۇنىڭدىن ئىبارەت. ياپونلار ئادەتتە يېگى بولۇمەلەر ئۇچۇن ئوز خادىملىرى ئىچىدىن مېنېجېرلارنى يېتىشتۇرۇپ چىقمىغىچە ئۇ لارنى ئاچمايدۇ. ئەندى ياۋروپىلىقلاردا بولسا ئۇلارغا يېگى ئاتونۇش بىلىق كەلتۇرۇلگەندە، پېشقەدەم خادىملار تەرىپىدىن كۇچلۇك قارشى تۇرۇش بايقىلىدۇ.

خۇئاتسەئو ئوز قولىدا ئىنتايىن چوڭ مالىيە قۇدرىتىنى مەركەزلەشتۇرگەنلىگىدە شۇبھە يوق. يەنە كېلىپ ئۇلار خەنجۇ جەنۇبىنىڭ تەۋەن ۋە شاڭگاڭ بىلەن بولغان ئىنتېگراتسىيەسىدە مۇھىم رول ئوينىماقتا. بۇ ئۇچ تېررىتورىيە ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىلار شۇنچىلىك زىچ خاراكتېرغا ئېگە بولىدىكى، شاڭگاڭدا كوپلىگەن ئادەملەر «چوڭ خىتاي» نامى ئاستىدا ئىختىسادىي بلوكنىڭ پەيدا بولغانلىغى توغرىلىق ئېيتىشماقتا. ئەندى ئاسىيا تەرەققىيات بانكىسى بولسا، ئۇ يېقىنكېلەچەكتە ئىشلەپچىقىرىش كولەمى بويىچە ياپونىيەدىن ئوتۇپ كېتىپ، ئاقىش قا يېقىنلىششى مۇمكىن ئېكەنلىگىنى ئالدىن ئېيتماقتا. ئەگەر مەزكۇر ئىمپېرىيە ئۇزاققىچە ئامان قالسا، دۇنيا سەھنىسىدە يېگى ئىختىسادىي دەرىجىدىكى دولەت ئوزىنى قانداق تۇتىدۇ، دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ.

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ،
«ئىزۋېستىيە» مۇخبىرى.
شاڭگاڭ.

دەم غېنىمەتتۇر بۇگۇن، دىدار غېنىمەتتۇر بۇگۇن.
پ. ئەخمەتنىڭ فوتو ئېتيۇدى.

خەيرىخاھلىق

يېقىندا ئالمۇتىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى قىزىل يېرىم ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيىتىنىڭ ئىشنى جانلاندۇرۇش توغرىلىق جۇمھۇرىيەتلىك سىمپىنار بولۇپ ئوتتى. بىر ھەپتىگە سوزۇلغان بۇ مەسلىھەت ژىغىنىغا فىنلاندىيە قىزىل كرېست جەمىيىتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن خەيرىخاھلىق ئىشىنى ئۇيغۇنلاشتۇرغۇچى ۋەكىلى ماريۇن خېلمىنېن يېتەكچىلىك قىلدى.

دەل ھازىرقىدەك قىممەتچىلىك زامانىدا، بولۇپمۇ ئاددىي خەلقنىڭ، ئوقۇرمەنلارنىڭ ئارىسىدا ئىجتىمائىي جەھەتتىن قوغدالمىغان ئادەملەرنىڭ: تەنھا قالغان قېرى—چورىلەرنىڭ، ناكالارنىڭ، يېتىم—يېسىرلەرنىڭ، كوپ بالىلىق ئائىلىلەرنىڭ كۇن كورۇشىنىڭ قىيىنلاپ كەتكەنلىگىگە ھەممىمىز گۇۋا. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ قىزىل يېرىم ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيەتلىرىنىڭ خەلق ئارا فېدېراتسىيەسى قازاقستان، ئوزبەكستان، قىرغىزستان، تۇركمەنستان، تاجىكستانلارنىڭ قىزىل يېرىم ئاي جەمىيەتلىرىگە ئەمەلىي ۋە نەزەرىي جەھەتلەردىن ياردەم بېرىشنى قارار قىلغان ئىدى.

موشۇ كۇللەردە بىرەر مەنپىيەت بولمىسا، كىم سوربىغىنىڭنى بېرىدۇ؟ ھەر كىم ئوز نەپسىگە چوغ تارتىدىغان، ھەر كىم ئوزەمگىلا بولسۇن، خەق بەلەن نېمە كارىم دەيدىغان زامان بولادىغۇ! بىراق ئەل بېشىغا ئېغىر كۇن چۇشكەندە، يېتىم—يېسىرلارغا ياردەم ئۇچۇن قول سوزىدىغان سېخى، مەرت ئادەملەر تېپىلىدۇ. ئۇنداق ئادەملەر ئوزىنىڭلا پاشىسىنى قۇرۇشنى ئويلاپ بىلىدۇ. خەلقنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنىڭ ناچارلىغىنىنى كورگەندە، خودىدى ئۇنىڭغا ئوزى گۇناھكاردەك ئىچ—ئىچىدىن ئازاپلىنىدۇ.

سىمپىنار جەريانىدا قوستاناي ۋىلايەتلىك ئىستىن چۇشۇرۇلگەن ھوججەتلىك فىلمدا قىزىل يېرىم ئاي جەمىيىتىنىڭ ئېلىپ بارغان خەيرىخاھلىق ئىشلىرى كورسىتىلدى. مېنىڭ يادىمغا «قالاشنىڭ ئېپىنى تاپسا، قار يانار» دېگەن خەلقنىڭ قاناتلىق سوزى كەلدى.

ئەسلىدە خەلق ئارالىق فېدېراتسىيەنىڭ ئاساسى ئىشى—تېچ شارائىتتا تەسادىپى يەر تەۋرىسە، سۇ تاشسا، بالا—قازاغا ئۇچرىغانلارغا دەرھال يار دەم بېرىشتىن ئىبارەت. شۇ مەخسەتتە خەلق ئارا فېدېراتسىيەسى ئوزىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا بولۇمىنىڭ شتاب كۋارتىرىنى قازاقستانىنىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھىرىدە 1993—ژىلى ئاچقان ئىدى. شۇنىڭدىن بۇيان جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىغا قولدىن كەلگەن ياردەمنى بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. بىيىل خەلق ئارا خەيرىخاھلىق فېدېراتسىيەسى ئوتتۇرا ئاسىيا بولۇمىنىڭ مۇھتاج ئادەملەرگە ھەر ياقتىن ياردەم قىلىش مەخسىتىدە 7 مىللون 55 مىڭ شۋېتسار فرانكىسىنى كولىمدە مەبلەغ بولدى. بۇنداق ئىنسانپەرۋەرلىك ياردەملەر ئېتىقانغا تۇگمەيدۇ.

شۇنىمۇ تەكىتلەشكە ئەرزىيدۇكى، بۇ سىمپىنارنى ئالمۇتىدا ئوتكۇزۇشنىڭ خىراجىتىنى خەلق ئارا خەيرىخاھلىق فېدېراتسىيەسى ئوز زىممىسىگە ئالغان بولۇپ، قازاقستانغا بىر تەڭگە مۇ چىقىم قىلدۇرمىدى. سىمپىنار قاتنا شقۇچىلىرىنىڭ يول ھەققى، تامىغى، ياتىغى ۋە باشقا خىراجەتلىرى خەلق ئارا فېدېراتسىيە فوندى ھېساۋىغا بولدى. مەزكۇر سىمپىنارنى ياخشى ئۇيۇشتۇرغان ۋە مېھمانلارنى ئىللىق قارشى ئالغان قازاقستان قىزىل يېرىم ئاي ۋە قىزىل كرېست جەمىيىتىگە، ئۇ نىڭ باشلىغى ئېركېبېك قامبار ئوغلى ئارغىمبايېۋقا خەلق ئارا فېدېراتسىيە نامىدىن ئۇنىڭ ۋەكىلى ماريۇت خېلمىنىن تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

م. مۇقاتايېۋ،
ئالمۇتا شەھىرى.

قەلب ئەمری بىلەن

(يازغۇچى سۇلتان جامال—50 ياشتا)

مەلۇمكى، دۇنيادا ھۇنەر ۋە كەسپلەر نا ھايىتى نۇرغۇن. ئەگەردە ئىنسان بالىسى ئەينە شۇ كەسپلەرنىڭ بىرەرسىنى ئېگەللەشنى نىيەت قىلىپ، ئۇنىڭغا بەل باغلاپ كىرىشسە، ئۇ ئۇستازىدىن ئۇگىنىش ئارقىلىق ئارزۇ قىلغان مەخسىتىگە چوقۇم يېتىدۇ. ئامما دۇنيادا شائىرلىق ۋە يازغۇچىلىق دېگەنگە ئوخشاش ئىشلارمۇ باركى، مابادا ياراتقۇچى ئېگەم بىرەر كىشىگە تۇغما تالانت ۋە ئىستېدات ئاتا قىلمىغان بولسا، ئۇ كىشى بىرەر ئۇستازدىن ئۇگىنىپ ياكى بىرەر دارىلفىنۇندا ئوقۇپ— ئۇگىنىش ئارقىلىق شائىر، يازغۇچى بولۇشى ناتايىن. ئەگەر كىمدە—كىم ئوزىدە يازغۇچىلىق ياكى شائىرلىققا مايىللىق بارلىغىنى ئېنىق سەزگەندىلا (ئەگەر ئۇ سەزگۇ ئالدامچى ھىس—تۇيغۇ بولمىغان تەغدىردە) شۇ ساھاغا بېرىلىپ، ئىزچىل ئۇگىنىش ۋە چىداملىق بىلەن مېھنەت قىلىش—جاپالىق مەشىق قىلىش ھېساۋىغا ۋۇجۇدىدا بار تالانتىنى تەربىيەلىشى، ئاخىرى ئەلگە يازغۇچى بولۇپ تونۇلۇشى مۇمكىن.

بۇگۇنكى كۇندە 50—باھارىنى نىشانلاۋاتقان سۇلتان جامالمۇ كەسىپ تاللاشتا خاتالاشماسلىغى، ياشلىقتىكى ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئالدىنىپ قالماسلىغى ئۇچۇن ئۇزۇن ژىللار بويى ئوزىنى تىڭشاپ، دەڭسەپ كورۇپ، بىر تەرەپتىن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر كەسپىي ماھارەت سىرلىرىنى تىرىشىپ ئۇگەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئەمەلىي مەشىق قىلىپ، ئوز قابىلىيىتىنى سىناپ كورۇپ، ئۇبدان كوزى يەتكەندىلا بۇ ساھاغا ئىشەنچ بىلەن دادىل قەدەم قويغان يازغۇچى. ئۇ كۇچلۇك ئىرادە ۋە غەيرەت—شىجائەت بىلەن ئىجادىيەت مۇھىتىغا شۇڭغۇپ كىردى ۋە ئارقا—ئارقىدىن چوڭ—چوڭ ئەسەرلەرنى يېزىپ، كىتاپخانلار ھوكمىگە ھاۋالە قىلدى.

سۇلتان جامال يازغۇچىلىق يولىغا كىرىشتىن ئاۋال ژۇرنالىستىلىقنىڭ ئەگرى—توقاي چىغىر يوللىرىنى بېسىپ ئوتتى. ئۇ ياركەنت شەھىرىدە ئوتتۇرا مەلۇمات ئالغاندىن كېيىن «يېڭىلىق ئاۋازى» گېزىتىدە ئەدەبىي خادىم بولۇپ ئىشلىدى. 1968—ژىلى سۇلتان جامال ئالىي مەلۇمات ئېلىش مەخسىتىدە تاشكەنت دولەت دارىلفىنۇنىغا كىرىپ ئوقىدى. ئۇ ئوقۇشنى تېخى تۇگەتمەي تۇرۇپلا ئوزبەكستان رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيە دولەت كومىتېتىنىڭ چەت ئەللەرگە ئاڭلىتىش بويىچە ئۇيغۇر بولۇمى ئۇنى— قەلىمى ئوتكۇر ژۇرنالىستىنى ئىشقا تەكلىپ قىلدى.

ھېلىمۇ ھازىرقىدەكلا ئىسىمدا تۇرۇپتۇ، بىر كۇنى ئۇيغۇر تەھرىراتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئەھمەتجان ياقۇبوۋ قېلىن چاچلىرى دولقۇنلىنىپ تۇرغان ياش، تارتىنچاق ژىگىتنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ: «تاشكەنت دارىلفىنۇنىنىڭ تالىپى سۇلتان جامال دېگەن ژىگىت مو

شۇ بولىدۇ. موشۇنداق تالانتلىق، بىلىملىك ژىگىتلەرنى تەربىيەلەپ، ئوزىمىزگە ئىز باسار تەييارلىمىساق بولمايدۇ. سىز بىلەن بىز قېرىيمىز...» دېدى. ئارىدىن كوپ ئوتمەي، سۇلتان ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ تەھرىرى بولۇپ ئىشلەشكە كىرىشتى. ئۇ ھەر قانداق ئىشنى قىلىشتىن بويۇن تولغىماي ئىشلەپ، ئاز ۋاقىتنىڭ ئىچىدىلا كوللېكتىۋ ئارىسىدا ئوزىنىڭ ئىشچانلىغى بىلەن كوزگە چۇشتى. ئۇ ئوزىنىڭ ماقالە—ئوچېركلىرى بىلەن ئەل ئارىسىدا تىلغا ئېلىنىشقا باشلىدى. ژىللار ئوتۇۋەردى، سۇلتان قەلىمى ئوتكۇر ژۇرنالىستلار قاتارىدىن ئوزىگە مۇناسىپ ئورۇن ئالدى. ئۇ رادىو پېيىسلىرىنى يېزىشقا جۇرئەت قىلىپ، ئوزىنىڭ قابىلىيىتىنى سىناپ كوردى. مېنىڭچە بىر نەچچە رادىو پېيىسلىرىنىڭ چىققىنى ئۇنىڭ ھېكايە، پوۋېست ژانرلىرىدا دادىل قەلەم تەۋرىتىشىگە تۇرتكە بولىدىغۇ دەپ ئويلايمەن. چۇنكى يېزىقچىلىقتىكى ھەر بىر مۇۋاپپەقىيەت كەلگۇسىدىكى چوڭىراق ئۇتۇققا ھامىلدار بولۇپ تۇغۇلىدۇ. سۇلتان دەسلەپكى مۇۋاپپەقىيەتلەردىن بېشى قېيىپ، «مەندۇرمەن» دەپ داۋراڭ سېلىشتىن ئوزىنى تارتتى. كەمتەرلىك، سالماقلىق بىلەن ئېرىنمەي ئىزدىنىش، يېزىش بىلەن بولدى.

سۇلتان جامال ئىجادىيەتتە مەشھۇر تارىخىي شەخسىلەرنى مەن يازاتتىم دەپ تالىشىپ ئاۋارە بولمىدى. ئۇ ئوزىگە تونۇش بولغان ياشلار ھاياتىنى كوپىرەك قەلەمگە ئالدى. ئۇ ئوزى كورگەن، بىلگەن ۋە بېشىدىن ئوتكەن ۋاقىە—ھادىسىلەردىن بەدىي خۇلاسە چىقىرىشقا تىرىشتى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇنىڭ تۇنجا پوۋېستى «قەلب نىداسى» ئوقۇغۇچىلار بىلەن يۇز كورۇشتى. ئۇنىڭ يورۇق كورۇشى ياش يازغۇچىغا چوڭ ئىلھام بېغىشلىدى.

يازغۇچىنىڭ مەشەقەتلىك ئەمگىگى ھەققىدە گەپ بولغاندا، شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش زورۇركى، شۇ كۇنلەردە سۇلتان ئاددىي تەھرىرلىكتىن ئوسۇپ، چوڭ تەھرىرلىك ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر رادىو بولۇمىدىكى ئىشى ئەتىدىن كەچكىچە تىنىمسىز ئىشلەشنى تەلەپ قىلاتتى. يازغۇچى ئىشتىن چارچاپ ئويگە قايتقىنىغا قارىماي، ئادىتى بويىچە يېزىش ئۇستىلىنى تەرىك قىلماتتى. يازغۇچى «قەلب نىداسى» پوۋېستىدا «بېشىمدىن كەچۇرگەنلىرىمنى، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق—چۇچۇكلىرىنى تېتىش جەريانىدا چۇشەنگەن ۋە ھىس قىلغانلىرىمنى خەلقىم ئۇچۇن بەدىي ئەسەر قىلىپ يېزىپ قالدۇرىمەن» دېگەن ژۇرەك ئەمرى بولمىغىندا يازغۇچىلىقتەك بۇ جاپالىق ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا بولارمىدى؟!

يازغۇچى «قەلب نىداسى» ئارقىلىق توپلىغان تەجرىبە—ساۋاقلارغا تايىنىپ، كىتاپخانلارنىڭ ئوزىگە باغلىغان ئىشەنچ—ئېقىدىسىنى ئاقلاش ئۇچۇن ئىككىنچى پوۋېستىنى—ئومۇر بويى باغۋەن بولۇپ ئوتكەن ئاتىسىنىڭ مۇرەككەپ كەچۇرمىشلىرىگە بېغىشلانغان «ھايات دولقۇنلىرىنى» يېزىپ چىقتى. شۇندىن كېيىنلا ياش يازغۇچى بۇ ئىككى پوۋېستىنى قوش قانات قىلىپ، ئىجادىيەت ئاسمىنىدا يەنىمۇ يۇكسەكلىككە پەرۋاز قىلىشقا ئىنتىلدى.

مەلۇمكى، نەسىرىي ژانردا ئىجات قىلىش يازغۇچىدىن تولىمۇ سالماقلىق، چىداملىق بولۇشنى، ئېرىنمەي ئەقلىي ئەمگەك قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن ئوز ھاياتىمدا كوپلىگەن يازغۇچىلار بىلەن تونۇشۇش، مۇڭدىشىش، بەدىي ئىجادىيەت ھەققىدە پىكىرلىشىش پۇرسىتىگە ئېگە بولغانمەن. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە سۇلتان جامالدەك يېرىم كېچىدە ئۇيقىسىنى بولۇپ تۇرۇپ، ئىجادىيەت ئۇستىلىگە كېلىپ، ئىجات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان زەخمەتكەشنى— جاپاكەشنى كام ئۇچراتقانمەن.

ئادەتتە دەرەق كوچەت ۋاقتىدا بىر تال نازۇك نوتا بولۇپ ئوسىدۇ، لېكىن يەرگە ئۇبدان يىلتىز تارتقانسىرى ئۇنىڭ شاخلىرى كوپىيىپ، ئوزىمۇ يوغىناشقا باشلايدۇ. سۇلتان جامالنىڭ پوۋېستلىرى يورۇققا چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىجادىمۇ شاخاراپ ئوسۇشكە باشلىدى. ئۇ ئارىدىن ئانچە ئوتمەي «ھايات» ناملىق يېڭى بىر پوۋېست يېزىپ، «پەرۋاز» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن يەتتىسۇ تەۋەسىدە كوپتىن بۇيان ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرىدىكى ھاياتىنى، بۇ دەۋىردىكى سىياسىي، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى، ئاددىي خەلىق ۋە زىيالىلارنىڭ بېشىغا چۇشكەن پاجىەلەرنى كەڭ دائىرىدە يورۇتۇپ بېرىش مەخسىتىدە چوڭىراق بىر رومان يېزىشنىڭ پېيىغا چۇشتى. ئەينە شۇ چوڭ پلاندىكى ئەسەرنىڭ بىرىنچى كىتاۋى سۇپىتىدە «سىرلىق غار» رومانىنى يېزىپ چىقتى. بۇ ئەسەر 1993— ژىلى «ژازۇشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشىر قىلىندى. يازغۇچى مەزكۇر ئەسەرىدە سوۋېت ھاكىمىيىتى ژىللىرى يەر ئىسلاھاتىنى ژۇرگۇزۇش جەريانىدا ئۇيغۇر خەلقى بېشىدىن كەچۇرگەن پاجىەلىك ۋاقىە—ھادىسىلەرنى بەدىي تۇردە ئىپادىلەپ، ھېكايە قىلىپ بېرىشكە ھەرىكەت قىلدى.

ھەممىگە مەلۇمكى، بەدىي ئەسەرلەردە ھاياتتا بولۇپ ئوتكەن ۋاقىەلەر ئاساس قىلىنسىمۇ، بەرى بىر يازغۇچى ئوز كوز قارىشىغا تايىنىپ، ئىجابىي ۋە سەلبىي قەھرىمانلارنى يارىتىدۇ. ئەگەردە يازغۇچى ھەقىقەتەنمۇ ئوتمۇش جەمىيەتتە ياشاپ ئوتكەن، خەلىق ئىچىدە مەشھۇر بولغان كىشىلەرنىڭ ھاياتىنى يورۇتۇپ بەرمەكچى بولسا، ئۇ چاغدا ئەلگە تونۇش بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسىمىنى ئاتاپ تۇرۇپ، ئۇلار بېشىدىن ئوتكۇزگەن ۋاقىەلەرنى خالىغانچە بۇرمىلاپ، توقۇپ چىقىرىشقا ھەققى يوق. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ سۇلتان جامال 1930—ژىللىرى ياشاپ، ستالىننىڭ رەھىمسىز بېسىقتۇرۇشىغا ئۇچرىغان ئۇيغۇر يازغۇچى، شائىرلىرىنىڭ ھاياتىنى ئۇگىنىپ چىقىشقا كوپ ۋاقىت ۋە كۇچ سەرىپ قىلدى. ئۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئوزبەكستان مىللىي خوۋۇپسىزلىق خىزمىتى (سابىق كگب) ئارخىۋىدىكى ھوججەتلەرنى تەكشۇرۇپ كورۇپ، تەتقىق قىلدى. ئەينە شۇ ھوججەتلەر ئاساسىدا يېزىلغان رومانىنىڭ ئىككىنچى كىتاۋىغىمۇ ئاخىرقى نوقتا قويۇلۇپ بوپتۇ. ژۇقۇرىدا ئېيتقانلىرىمىز يازغۇچى سۇلتان جامال ئىجادىنىڭ بىزگە مەلۇم بولغان تەرەپلىرى.

بىز ئادەتتە سۇلتانغا چاقچاق قىلىپ «ئىچىدە پىشقان» دەپ قويۇمىز. ئۇنى يېزىۋاتىمەن، بۇنى يېزىۋاتىمەن دەپ ئالدىن—ئالا داۋراڭ سالمايدۇ. ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئوتۇپ، ئۇنىڭ «جىم» ژۇرۇپلا بىرەر رومان ياكى پوۋېستىنى يېزىپ تاماملىغىنى مەلۇم بولىدۇ.

موشۇ كۇنلەردە ئەقلىي—پاراسىتى قىيامىغا يېتىپ، ئىجادىي پائالىيىتى جۇش ئۇرغاشقا، ئۇ «قىساسكار دۇنيا» ناملىق رومان بىلەن «مېھرى ئاقىۋەت كوتۇرۇلگەندە» پوۋېستىنى يېزىپ تاماملىدى. ئەزەلدىن—ئەبەت ئولمەس تىما—ئىنسانپەرۋەرلىك، ئەخلاق ماۋزۇسىغا بېغىشلانغان مەزكۇر ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ كىتاپ تەكچىسىدىن بىر كۇن كېلىپ ئورۇن ئالغاي.

يازغۇچى سۇلتان جامال بۇگۇنكى كۇندە ئەللىك باھارنى قارشى ئېلىپ، ئەقلىي، جىسمانىي كۇچكە راسا تولغان پەيتلەرنى بېشىدىن كەچۇرىۋاتىدۇ. شۇ كۇنگىچە ژۇقۇرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، تالايغىنا چوڭ—چوڭ ئەسەرلەرنى يېزىپ تەھلەپ قويغان ئېكەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يەنىمۇ ئۇنۇملىگىرەك ئىجات قىلىشىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

خېلە ژىللاردىن بېرى ئوزبەكستان يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسى ۋە ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولۇپ كېلىۋاتقان سۇلتان ھەم ئەدەبىيات ھەم ژۇرنالىستىكا ساھاسىدا ئۇنۇملۇك ئىشلەپ، سالماقلىق ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ ھازىر ئوزبەكستان رادىو—تېلېۋىدېنىيە كومپانىيەسىنىڭ خارجىي مەملىكەتلەرگە خەۋەرلەر ئاڭلىتىش بويىچە ئۇيغۇر تەھرىراتىدا باش مۇھەررىرىنىڭ مۇئاۋىنى لاۋازىمىدا ئۇنۇملۇك ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ مىجەز—خۇلقى جەھەتتىن ئېغىر—بېسىقلىغى، كەمتەرلىگى بىلەن يۇرت—جامائەت ئارىسىدا ھورمەتكە سازاۋەردۇر.

بىز قەلەمدىشىمىز، قەدىردان ئىنىمىز سۇلتان جامالنى 50 ياشلىق مەرىكىسى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن قىزغىن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ئۇزاق ئومۇر، تەن ساقلىق، خاتىرجەملىك، بەخىت—سائادەت تىلەيمىز.

سېيىتجان سېتىشېۋ،
ئوزبەكستان يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

ئاباي ئېكراندا

19—ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى قازاق خەلقىنىڭ دالادىكى ئومرىنىڭ كەڭ پانورامىسى، ئۇنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن كوچمەنلەر ھاياتىنىڭ قايتىلانماس ئالاھىدىلىگى «ئاباي» دەپ ئاتالغان يېڭى فىلمدا كورسىتىلگەن ياش ئاباينىڭ ئوبرىزى ئارقىلىق ئوز ئىپادىسىنى تاپتى.

مەزكۇر فىلم ئاباي تەۋەللۇدىنىڭ 150 ژىللىغى ھارپىسىدا 4—ئاۋغۇست كۇنى پايتەخت كىنو ئويىدە كورسىتىلدى. «قازاقفىلمنىڭ» بۇ يېڭى كىنو لېنتىسى ئۇلۇق ئاباينىڭ ياشلىق ھاياتى توغرىلىق ھېكايە قىلىدۇ. ئۇنىڭ مەدرىسىدە ئوقۇغان چاغلىرى، دەسلەپ شېىر يازغان پەيتلىرى، تۇنجا مۇھەببىتى ھاياتىي ۋاقىەلەر ئارقىلىق تەسىرلىك نامايىش قىلىنىدۇ. شۇنداقلا ئاباينىڭ دۇنياغا كوز قارىشىنىڭ قېلىپلىشىشى بىلەن ئۇنىڭ بېشىدىن ئوتكەن ۋاقىە—ھادىسىلەر، خوشاللىق بىلەن قايغۇ—بەخىت بىلەن ھەسىرەت تەڭ دېگىدەك تەسۋىرلىنىدۇ. ياش ئاباي دالا تايىپىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئوز ئارا ماجرالار، ماساكولدە بولغان جاڭجاللارنى كورۇپ قاتتىق ئازاپلىنىدۇ.

فىلمنىڭ سېنارىيەسى مۇختار ئەۋېزوۋنىڭ «ئاباي يولى» رومانى ئاساسىدا يېزىلغان. بۇ يالغۇز شائىر توغرىلىقلا ئاددىي لېنتا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەتكە ئوزىنىڭ دانىشمەن پەرزەنتىنى بەرگەن خاسىيەتلىك قازاق ئېلى توغرىلىق ھېكايە.

فىلمنىڭ رېژىسسىيورى قازاقستان دولەت مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى ئارداق ئەمىرقۇلوۋ ئۇلۇق ئاباي ئوبرىزىنى گەۋدىلەندۇرۇش ئارقىلىق ئۇنىڭ خەلقىنىڭ تالانتلىق خەلىق ئېكەنلىگىنى دۇنيا خەلقىگە تونۇشتۇرۇشنى مەخسەت قىلغان.

ئى. بېكبولاتوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

خىتاي مىلىتارىستلىرىغا جىددىي نارازىلىق

29-ئاۋغۇست كۇنى چۇشتىن كېيىن قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى يېنىدىكى چ. ۋەلىخانوۋ نامىدىكى مەبداندا خىتاي مىلىتارىستلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار زېمىنى لوبنۇردا ئەمەلگە ئاشۇرغان نوۋەتتىكى 43- قېتىملىق يادرو پارتلىتىشىغا قارشى نارازىلىق نامايىشى بولۇپ ئوتتى. ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرىدىن يۇزلىگەن ئادەم قاتناشقان بۇ نامايىشتا «لوبنۇر پولىگونى يېپىلسۇن!»، «خىتاي، يادرو سىناقلىرىڭنى توختات!»، «ئاتوم پاجىەسى-ئىنسانىيەت پاجىەسى!» دېگەن شىئارلار توختىماي ياڭرىدى.

نامايىش ژىغىنىنى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ، كوپچىلىك دىققىتىنى قازاقستاندا ئون ژىللار داۋامىدا ئادەملەر، تەبىەت ۋە ئېكولوگىيەگە ساقايماس ئېغىر ئوقۇبەت، پاجىەلەرنى ئېلىپ كەلگەن شەمەي پولىگونى قازاق خەلقىنىڭ بۇيۇك پەرزەندى، شائىر ئولژاس سۇلېيمېنوۋ يولباشچىلىق قىلغان ئاتومغا قارشى «نېۋادا-شەمەي» ھەرىكىتىنىڭ كۇچلۇك قارشىلىغى ئارقىسىدا يېپىلغان بولسىمۇ، قازاقستانغا يان خوشنا ئۇيغۇرلار دىيارىدا بۇ ئىنسانىيەت ئاپىتىنىڭ خىتاي جاھانگىرلىگى تەرىپىدىن توختىماي داۋام قىلىۋاتقانلىغىغا جەلىپ قىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سوز «ئاتتان!» تېچلىق ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى ئامانتاي ھاجىغا بېرىلدى.

- توۋىسقاندار، باۋۇرلار،- دېدى ئۇ كوپچىلىككە مۇراجىەت قىلىپ،- ئاتوم پاجىەسى يالغۇز قازاق، ئۇيغۇر خەلقىنىڭلا پاجىەسى ئەمەس، ئۇ پۇتكۇل ئىنسانىيەتنىڭ پاجىەسىدۇر. قازاق زىمىنىدىكى شەمەي پولىگونى يېپىلغان بولسىمۇ، تېخى ئۇ يەردە ئىلاننىڭ بېشى تولۇق يەنچىلگىنى يوق... ئۇيغۇرلار زىمىنى لوبنۇردا بولسا خىتاي ئەژدىھاسى پەقەت ئۇيغۇرلارغىلا ئەمەس، پۇتكۇل دۇنياغا زەھىرىنى چاچماقتا. يادرو سىناقلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بۇ-دىكتاتۇرلارنىڭ ئىشى. دىكتاتورنى ژۇگەنلەش ئۇچۇن بارلىق خەلىقلەر بىرلىشىپ قارشى چىقىشى كېرەك.

نوۋەتتە سوزگە چىققان دولەتلەر ئارا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە باغلاش بولۇمىنىڭ باشلىغى، شائىر دولقۇن ياسېنوۋ مۇنداق دېدى:

- نېمە ئۇچۇن روسسىيە، خىتاي، فرانسىيە ئادەم، تەبىەت، ئېكولوگىيە ئۇچۇن دەھشەتلىك ئاتوم-يادرو سىناقلىرىنى ئوز يېرىدە ئەمەس، باشقا خەلىقلەر زىمىنى- شەمەي، لوبنۇر، مورۇرۇئادا ئوتكۇزدى ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتىدۇ؟ بۇ ئاتوم قۇرالىغا ئېگە ھوكۇمران دولەتلەرنىڭ باشقا خەلىقلەرنى كامسىتىشى، خورلاش، رادىاتسىيە نۇرلىرى بىلەن زەھەرلەپ، قىرىپ يوقىتىش نىيىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. خىتاي مىلىتارىستلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئوزلۇكسىز ئېلىپ بېرىۋاتقان يادرو پارتلىتىشلىرى پەقەت شەرقىي تۇركستان خەلقى ئۇچۇنلا ئەمەس، شۇنداقلا ئۇنىڭغا يان خوشنا، قانداش-قېرىنداش قازاقستان، ئوزبەكستان، قىرغىزستان ۋە باشقا دولەتلەرنىڭ خەلىقلىرى ئۇچۇن چوڭ ئاپەت ۋە تەھدىتدۇر.

- مۇستەملىكىچى خىتاي ھوكۇمرانلىرى مۇقەددەس ۋەتىنىمىز شەرقىي تۇركستاننى بېسىۋالغاندىن بېرى خەلقىمىزنى چىداپ بولغۇسىز ئېغىر ئازاپ-ئوقۇبەتلەرگە گىرىپتار قىلماقتا. ئىچكى ئولكىلەردىن مىللىونلىغان خىتاي كوچمەنلىرىنى كوچىرىپ چىقىپ، قۇتلۇق دىيارىمىزنى خىتايلاشتۇرماقتا. تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، نارسىدىلەرنى ئۇكۇل بىلەن ئانا قوسىغىدا تۇنجۇقتۇرۇپ ئولتەرمەكتە. 1963-ژىلدىن بېرى لوبنۇر پولىگونىدا داۋاملىق يادرو پارتلىتىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، رادىاكتېۋ نۇرلار بىلەن نەسلىمىزنى زەھەرلىمەكتە. ئېنىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ۋەتىنىمىز شەرقىي تۇركستاندا دەھشەتلىك ئاتوم پارتلىتىشلىرى پەيدا قىلغان ساقايماس ئونكولوگىيەلىك ۋە باشقا ئىلگىرى بولۇپ باقمىغان ئاغرىقلاردىن 250 مىڭدىن كوپىرەك ۋەتەندىشىمىز ھالاك بولغان،- دېدى نوۋەتتە سوزگە چىققان شەرقىي تۇركستان بىرلەشكەن مىللىي ئىنقىلاۋىي فرونتىنىڭ رەئىسى يۇسۇپبەگ مۇخلىسى.- ھازىر ۋەتىنىمىزدە توختىماي ئەمەلگە ئاشۇرۇلىۋاتقان يادرو سىناقلىرى ئاقىۋىتىدىن پەقەت ئادەملەرلا ئەمەس، ھايۋانلار، ئوسۇملۇكلەر ئولمەكتە، دەريا، كوللەر سوغۇلماقتا، تارىم ۋادىسىدا ئىچىدىغان سۇ مەنبەلىرى قۇرۇپ كەتكەنلىكتىن ئادەملەر چوڭقۇر قۇدۇقلارنى قېزىپ، سۇ چىقىرىشقا مەجبۇر بولماقتا... ئەگەر خىتاي مىلىتارىستلىرى خەلقىمىزنىڭ، دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ جىددىي نارازىلىغىغا قارىماي، ئىنسانىيەتكە ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان يادرو پارتلىتىشلىرىنى يەنىمۇ داۋام قىلىدىكەن، ئۇ چاغدا دۇنيا خەلقى بېپەرۋا قاراپ تۇرمايدۇ،- دېدى ناتىق.

سوز ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئىنسان ھوقۇقى بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى بورىس گودونوۋقا بېرىلدى.

-ئاددىي خەلىق، تېچ ئاھالىغا ئاتوم-يادرو قۇراللىرى ۋە ئۇنىڭ سىناقلىرى ھېچ قاچان كېرەك ئەمەس. يادرو دولەتلىرىنىڭ ھەربىي مەمۇرلىرى ئىنسانىيەتكە ئولۇم پاجىەسىنى ئېلىپ كېلىدىغان بۇ سىناقلارنى ئاتوم قۇرالى بىلەن دەھشەت سېلىپ، دۇنياۋىي ھوكۇمرانلىقنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئەمەلگە ئاشۇرىۋاتىدۇ،- دېدى ئۇ- 1945-ژىلى 6- ۋە 8- ئاۋغۇست كۇنلىرى خىروسىماھەم ناگاساكىغا تاشلانغان ئاقش ئاتوم بومبىلىرىدىن يۇز مىڭلىغان بېگۇنا خەلىق ھالاك بولدى. ياپونىيە خەلقى بۇ پاجىەنىڭ زەرداۋىنى ھازىرغىچە تارتىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇرلار زىمىنى لوبنۇردا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان يادرو پارتلىتىشنىڭ قۇۋىتى خىروسىماغا تاشلانغان ئاتوم بومبىسى قۇۋىتىدىن ئون ھەسسىدىن كوپىرەك كۇچلۇك. خىتاي مىلىتارىستلىرى داۋاملىق مۇكەممەللەشتۇرۇۋاتقان يادرو قۇرالىنى ئاددىي خەلىق، تېچ ئاھالىغا قارشى ئىشلەتمەيدۇ دەپ كىم كېپىللىك بېرەلەيدۇ؟! خىتاي ھوكۇمرانلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان يادرو سىناقلىرى ئىنسان ھوقۇقىنى قوپاللىق بىلەن بۇزۇش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

خەلىق ئارا مۇھىتىنى قوغداش ئىتتىپاقى شەرىق ئاياللىرى كېڭىشىنىڭ پرېزىدېنتى ھۇرقىز ئىلىيېۋا بىلەن مەزكۇر كېڭەشنىڭ ئەزاسى، دوختۇر خېلىچەم غاپپاروۋالار يادرو پارتلىتىشلىرىنىڭ بولۇپمۇ ئانىلار بىلەن بالىلارغا ئىنتايىن يامان تەسىر قىلىۋاتقانلىغىنى، ئانىلار بىلەن ياش ئوسمۇرلەرنىڭ جىگەر، بورەك، ئوپكە، ساقايماس ئونكولوگىيەلىك ئاغرىقلارغا ھەممىدىن كوپىرەك مۇپتىلا بولىۋاتقانلىغىنى، رادىاكتېۋ نۇرلار تەسىرىدىن ھامىلدار ئانىلار قوسىغىدا كىسلورود زەھەرلىنىپ، بوۋاقلارنىڭ ئولۇك، مېيىپ، ئەقلى كام تۇغۇلۇۋاتقانلىغىنى ئىچىنىش ۋە ھەسرەت بىلەن تەكىتلىدى.

نامايىشتا قازاقستاندىكى «ئازات»، ھەرىكىتىنىڭ ۋەكىلى قوزاخمېت خاسانوۋ، خەلىق ئارا يادرو سىناقلىرىغا قارشى «نېۋادا-شەمەي» ھەرىكىتى لوبنۇر كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئازات ھېكىمبەگ، شەمەي پولىگونى قۇرۇۋانى قانات خاسانوۋ، لوبنۇر كومىتېتى چېلەك ناھىيەلىك شوبىسىنىڭ باشلىغى ئابدۇكېرىم ئاخۇنوۋ، «ژىلتوقسان» ھەرىكىتىنىڭ ۋەكىلى باتىر قۇدايبېرگېنوۋ، قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئۇيغۇر سېكسىيەسىنىڭ باشلىغى، شائىر ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ، تۇرك مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ ۋەكىلى تاۋفىق ئاكا ۋە باشقىلار سوزگە چىقىپ، خىتاي ھوكۇمرانلىرىنىڭ لوبنۇردىكى يادرو سىناقلىرىنى قەتئىي توختىتىشنى تەلەپ قىلدى.

ئالمۇتىدا ئوتكەن يادرو سىناقلىرىغا قارشى نارازىلىق نامايىشىدا خىتاي ھوكۇمىتىدىن لوبنۇر پولىگونىنى يېپىش تەلەپ قىلىنغان قارار قوبۇل قىلىندى ۋە ئۇ مەخسۇس كومىسسىيە تەرىپىدىن خىتاي ئەلچىخانىسىغا تاپشۇرۇش ئۇچۇن ئەۋەتىلدى. ئامما خىتاي ئەلچىخانىسىدىكىلەر ئاددىي خەلىق ئارا ئېتىكىغا ئەمەل قىلماي، بولۇملىرىگە موكۇنىۋېلىپ، ۋەكىللەرنى قوبۇل قىلمىدى. بۇ چەكتىن ئاشقان باشباشتاقلىق تېچلىق نامايىشچىلىرىنىڭ خىتاي ھوكۇمرانلىرىغا بولغان جىددىي نارازىلىق ۋە نەپرەت-غەزىۋىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

م. سادىروۋ،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

تەبرىكنامە

ئايشەم ئەلاسوپى قىزى كەرىموۋا چېلەك ناھىيەسى، قورام يېزىسى

قەدىردان، غەمگۇزار ئانا، سىز ئومرىڭىزنىڭ 85نچى باھارىنى نىشانلاۋاتىسىز. سىزنىڭ نۇرانە چېھرىڭىزدىن قۇياشنىڭ نۇرىنى كورۇمىز، مېھرى-شەپقەتلىك قەلبىڭىزدىن گۇپۇلدەپ تۇرغان گۇلزارنىڭ خۇش ھىدىنى سېزىمىز.

ھاياتىڭىزنىڭ مۇبارەك بۇ كۇنى بىلەن سىزنى تەبرىكلەپ، شۇنداق ناخشىغا قاتىمىز:

جاپاكەش ئانامسىز تىللاردا داستان،
سىز بىلەن كۇنىمىز ئوتىدۇ
خۇشۋاق.
قەلبىڭىز-مېھىرنىڭچەكسىز دېڭىزى،
يوللارنى يورۇتقان ھەم نۇرلۇق
چىراق.
سىز بىزنىڭ غۇلىماس تېغىمىز گويا،
ئەقىلدە تەڭداشسىز، دانىشمەن،دانا.
ئالقاندا ئالما قىپ ژۇرسەك ئارمان
يوق،
يۇز ياشاڭ بىز بىلەن قەدىردان
ئانا!

تەبرىكلىگۇچىلەر 3 ئوغلىڭىز، 7 قىزىڭىز. كويۇغۇللىرىڭىز، 44 نەۋرىڭىز، 37 چەۋرىڭىز، 1 ئەۋرىڭىز. ھەممىمىز سىزگە چىن قەلبىمىزدىن ئۇزاق ئومۇر، تەن ساقلىق تىلەيمىز.

ئەدىپنىڭ ئىجادىي كېچى

بىيىل تونۇلغان دراماتۇرگ يازغۇچى، تۇنجى قېتىم تېاتر سەھنىسىگە «تەبەسسۇم» مىنىاتيۇرىلىرىنى ئېلىپ چىققان جامالدىن روزىيېۋ بىيىل ئاتمىش ياشقا تولدى. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن 11-سېنتەبر كۇنى سائات 18،00دا ئالمۇتا پاختا رەختلىرى كومىناتىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا ئەدىپنىڭ ئىجادىي ھېساۋات كېچى، «تەبەسسۇم» كونسېرت پروگراممىسى ئوتكۇزىلىدۇ.

كەچكە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ ئارتىستلىرى، كۇلكە ماھىرلىرى، جۇمھۇرىيەتنىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستى **رۇقىيەم ساتتاروۋا، رېھانگۇل مەخپىروۋا، ماخمۇت دەرايېۋ، «ناۋا»، «يۇلتۇز»** ئانسامبللىرى ئىشتىراك قىلىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى «درۇژبا» مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قەدىناس دوستۇمىز **كەنجىگە**، ئائىلە-تاۋابىاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا ئوغلى

ئالىمجاننىڭ

مەزگىلسىز، پاجىەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ، چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرۇمىز.

بىر توپ ئەل-ئاغىنىلىرى.

ئالمۇتا شەھىرى سۇلتان قورغان مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى مەزكۇر مەھەللىنىڭ توۋەنكى مەسچىتنىڭ خالىس ئىمامى

ئىمىنجان ئىمىروۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى 3-ئاقساي مىكرورايونىدا ئىستىقامەت قىلغان بۇرادىرىمىز

ئابدۇمېجىت غوجامىياروۋنىڭ

ئېغىر ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرۇمىز.

مەشرەپ ئەھلى.

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى
ت. توختەموۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
50 بېنا، 8-قەۋەت
لىپەك يولى كوچىسى

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
ئا. قۇتلۇق

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقىەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقىەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىاللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
9ـ سېنتەبر
№35
شەنبە
(3992)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970ـ ژىلى 1ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

يېڭى كونستىتۇتسىيە قوبۇل قىلىندى

30ـ ئاۋغۇست كۇنى يېڭى كونستىتۇتسىيە بويىچە ئوتكۇزۇلگەن رېفېرېندۇم بارلىق 10 مىڭ 253 سايلام ئۇچاستىكىسىدا ئوتكۇزۇلدى. ئۇمۇمەن مەملىكەت بويىچە ئاۋاز بېرىش ئۇچۇن بەلگۇلەنگەن تىزىملاردا 8 مىللىون 766 مىڭ 53 ئادەم تىركەلگەن. رېفېرېندۇمنىڭ ئۇتۇقلۇق بولغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىش ئۇچۇن 50 پروتسېنت سايلىغۇچىنىڭ كېلىشى پلۇس بىر ئاۋاز كېرەك. مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، رېفېرېندۇمغا مەملىكەتنىڭ 8091715 پۇخراسى ئىشتىراك قىلغان، بۇ بولسا بارلىق سايلىغۇچىلارنىڭ 90،58 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسىي قانۇن ئۇچۇن 98،14 پروتسېنت ئادەم ئاۋاز بەرگەن. شۇنداق قىلىپ، يېڭى كونستېتۇتسىيە قازاقستان خەلقى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىندى.

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە كونستېتۇتسىيە ھاكىمىيەتنىڭ بارلىق تارماقلىرىنىڭ ۋاكالەتلىكلىرىنى ئېنىق ئايرىش (ۋە چەكلەش) ھېساۋىغا دولەتچىلىكنى مۇستەھكەملەش، دولەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇنۇمدارلىغىنى ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ، دەپ تەكىتلىدى. كېڭەش دولەت سىستېمىسىدىن زامانىۋىي، ھەقىقىي پارلامېنتارىزم سىستېمىسىغا رېال كوچۇشكە ئىمكانىيەت پەيدا بولدى. سىۋىلىزاتسىيەلىك ھوقۇق ـ سوت سىستېمىسىنى تەمىنلەش ئۇچۇن كونستېتۇتسىيەلىك ھۇل يارىتىلدى. كېڭەش سوتىمۇ، ئىلگەركى پروكۇرا تۇرىمۇ تارىفقا كەتتى. ئەندى پروكۇرورنىڭ رۇخسىتىسىز گۇمانلانغان ئادەمنى تۇتۇپ تۇرۇش كونستېتۇتسىيەدە 72 سائات بىلەن چەكلەندى. ھەر بىر پۇخراغا ئوز مىللىتىنى، قايسۇ پارتىيەگە ۋە دىنغا تەئەللۇقلىغىنى كورسىتىش ياكى كورسەتمەسلىك، شۇنداقلا سوتتا ئوز مەنپىيەتلىرىنى ھىمايە قىلىش ھوقۇقى بېرىلىدۇ. مەملىكەتتە پرېزىدېنتلىق باشقۇرۇش شەكلى ئورنىتىلماقتا. مەلۇمكى، ئاپرېلدا بولغان رېفېرېندۇم پرېزىدېنتنىڭ ۋاكالىتىنى 2000ـ ژىلنىڭ 1 ـ دېكابىرىغىچە ئۇزارتتى ۋە يېڭى كونستېتۇتسىيە مەملىكەتتە دېموكراتىيەنى تەرەققىي ئەتكۇزۇش، ئۇنىڭ ئىختىسادىنى مۇستەھكەملەش ئۇچۇن ئۇنۇملۇك نەتىجىدارلىق ھوججەت بولىدۇ. يېڭى كونستېتۇتسىيە يېڭى قانۇنلار ئۇچۇن ھۇل بولىدۇ، ئۇلار پارلامېنتقا سايلام ئوتكۇزۇش، سوت ـ ھوقۇق سىستېمىسىنى ئىسلاھات قىلىش ئۇچۇن ئاساس يارىتىدۇ، بازار مۇناسىۋەتلىرىنى تەرەققىي ئەتكۇزۇش ئۇچۇن ھۇل سالىدۇ.

جۇملىدىن، كونستېتۇتسىيەنىڭ خۇلاسە ۋە ئوتكۇنچى قائىدىلىرىگە مۇۋاپىق، كونستېتۇتسىيە قانۇنلىرى بىر ژىل داۋامىدا قوبۇل قىلىنىشى كېرەك، ئەندى كونستېتۇتسىيەدە ئاتالغان بەزى باشقا قانۇنلار ـ پارلامېنت تەرىپىدىن بەلگۇلەنگەن تەرتىپتە ۋە مۇددەتتە، لېكىن كونستېتۇتسىيە كۇچكە كېرگەن كۇندىن باشلاپ ئىككى ژىلدىن ئېشىپ كەتمىگەن مۇددەتتە قوبۇل قىلىنىشى لازىم.

بىز ئوز ھاياتىمىزدا قوللىنىدىغان كونستېتۇتسىيە كۇچكە ئېگە بولدى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

تەبرىكلەيمىز

ھورمەتلىك گۇلنارەم سايىتوۋا، بىز، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى كوللېكتىۋى سىزنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى بىلەن «قازاقستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى» دېگەن پەخرىي نامغا سازاۋەر بولۇشىڭىز بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز. سىز ئەۋرىشىم ئۇسسۇللىرىڭىز بىلەن پەقەت جۇمھۇرىيىتىمىزدىلا ئەمەس، شۇنداقلا كوپلىگەن چەت ئەللەردىمۇ ياخشى تونۇشسىز. بىز سىزنىڭ مىللىي سەنئىتىمىز دۇردانىلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ دۇنيا جامائەتچىلىگىگە كەڭ نامايىش قىلىدىغانلىغىڭىزغا ئىشىنىمىز. سىزگە مۇستەھكەم سالامەتلىك، ئۇزۇن ئومۇر، ئائىلەۋىي ھاياتىڭىزغا بەخت ـ سائادەتلەر تىلەيمىز.

قىشنىڭ غېمى ـ يازدىن

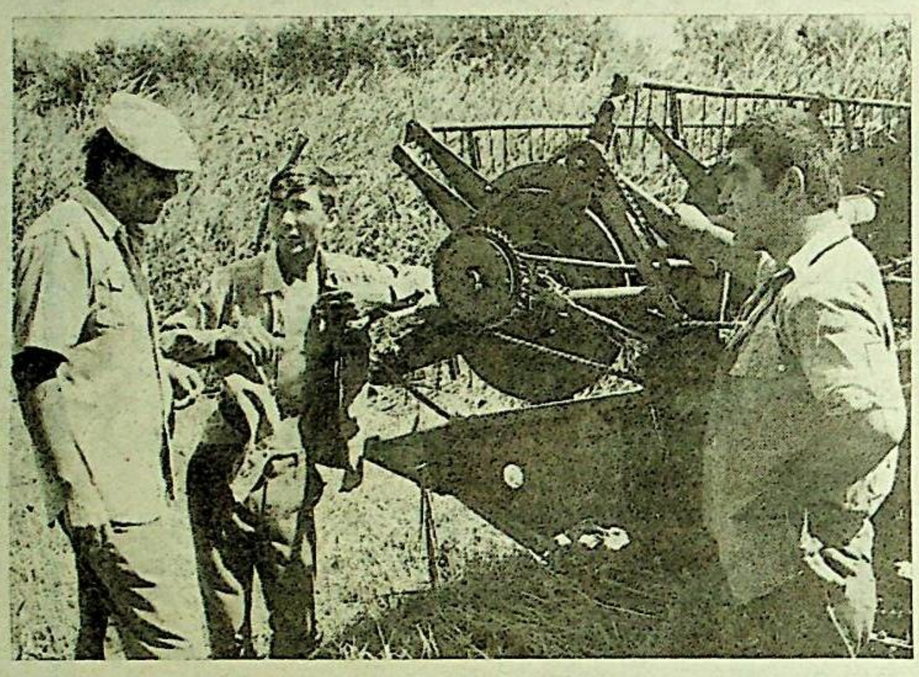

تاشكەنساز دېخان ئېگىلىگى بىرلەشمىسىدە ھازىر 700 قارا مال بار، ئۇنىڭ 400دىن كوپىرەگىنى سېغىن سىيىرلار تەشكىل قىلىدۇ. بىرلەشمە ئەمگەكچىلىرى مال قىشلىتىش كامپانىيەسىگە پۇختا تەييارلانماقتا. ئۇلار 600 گېكتار مەيداندىكى بېدىنى ئورۇپ، 1600 توننا سۇپەتلىك مال ئوزۇغى ۋە 650 توننا سېناژ تەييارلىدى. ھازىر بېدىنىڭ ئۇچىنچى ئورومى چېپىلىۋاتىدۇ.

دېخان ئېگىلىگى بىرلەشمىسىدە 200 گېكتار مەيدانغا مال ئوزۇغى ئۇچۇن تېرىلگەن كومۇقوناقتىنمۇ مول ھوسۇل ئېلىش كۇتۇلمەكتە.

س. كەرىموۋ.

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى.

سۇرەتتە: «باھار» دېخان ئېگىلىگىنىڭ باشلىغى (ئوڭدا) چوپ چېپىشتا ئىشلەۋاتقان مېخانىزاتورلار بىلەن سوھبەتلەشمەكتە.

ئۇ قۇربانىنىيازوۋ چۇشەرگەن سۇرەت.

سەل خوۋىپىنىڭ ئالدى ئېلىندى

كۇننىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئىسىشى، كۇچلۇك ياققان يامغۇر، مۇزلۇقلارنىڭ تېز ئىرىشى، تاغ كوللىرىنىڭ تېشىشى... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى قازاقستانلىقلارنىڭ ئىلى ئالاتېغىدىكى سەلنى «ئەژدىھانىڭ قۇيرىغى» دەپ ئاتىشى بېكار ئەمەسلىگىنى بىلدۇرسە كېرەك.

مانا موشۇنداق پەۋقۇلادە ئەھۋالىلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن سەل خوۋۇپى بار بارلىق ناھىيەلەردە «كازگلاۋسېلېزاشىتا» مەھكىمىسىنىڭ بايقاش ـ نازارەت بويىچە مەخسۇس بولۇمى ئىشلىمەكتە. تەجرىبىلىك مۇتەخەسسىسلەر مۇزلۇقلاردىكى، كوللەردىكى، ئوستەڭ، چىلغىلاردىكى ئەھۋالىنى بايقاپ نازارەت قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ يەرلەردە ئوز ئارا ئالاقە كۇچەيتىلگەن.

ئۇچقۇچلارمۇ بۇ ئىشقا جەلىپ قىلىنغان. ئۇلار بىلەن سەلگە قارشى خىزمەت ئارىسىدا شەرتلەر تۇزۇلگەن. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ۋېرتولىيوتلارنىڭ نوۋەتچى ئېكىپاژلىرى ھەر دايىم تەييار.

ـ جۇمھۇرىيەت پايتەختى ئۇچۇن سەل تاشقىنىنىڭ ھېچ قانداق خوۋۇپى يوق، ـ دەپ بىلدۇردى «كازگلاۋسېلېزاشىتا» باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ۋادىم ۋىنوخودوۋ. ـ شەھەرگە مۇنداق خوۋۇپ يوق. بىراق، شۇنىڭغا قارىماستىن بىزنىڭ دىسپېتچېرلار خىزمىتىنى مەسئۇلىيەتلىك بىلەن ئاتقۇرماقتا.

م. ئومادىيار ئوغلى،

قازتاگنىڭ شتاتتىن تاشقىرى مۇخبىرى.

قازاقستان ـ خىتاي:

ھەمكارلىقنىڭ يېڭى قەدىمى

قازاقستان پرېزىدېنتى ئۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ خىتايغا قىلىدىغان رەسمىي سەپىرى ئىختىسادىي، سىياسىي ۋە ھەربىي ساھالاردىكى ئىككى تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى تەرەققىي ئەتكۇزۇشكە قارىتىلغان. بۇ توغرىلىق قازاقستاننىڭ خخچدىكى ئەلچىسى قۇئانىش سۇلتانوۋ مەلۇم قىلدى.

ئۇنىڭ سوزىگە قارىغاندا، ن. نازاربايېۋ خىتاي پايتەختىدە بولغان ۋاقتىدا خخچنىڭ رەئىسى جاڭ زېمىن بىلەن مۇزاكىرە ژۇرگۇزىدۇ، دولەت كېڭىشىنىڭ پرېمىيېرى لى پېن بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرى ئىككى تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي ئەتۇزۇشكە قارىتىلغان بىر قاتار مۇھىم ھوججەتلەرنى ئىمزالايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە «خىتاي بىلەن قازاقستان ئوتتۇرىسىدا ئوز ئارا مۇناسىۋەتلەرنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۇزۇش ۋە چوڭقۇرلىتىش توغرىلىق دېكلاراتسىيە» مۇھىم ئەھمىيەتكە ئېگە. ئۇنىڭدا ئىككى مەملىكەتنىڭ دولەت سىياسىتى، ئاسىيەدىكى بېخەتەرلىك بىلەن ھەمدوستلۇق كەبى ھازىرقى زاماندىكى ئەھمىيەتلىك مۇئەممالارغا نىسبەتەن ئاساسىي پرىنسىپلار بىلەن كوز قاراشلار ئاساسقا ئېلىنغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھوججەتكە سودا ـ ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلەرگە ۋە ھەربىي ـ سىياسىي ھەمكارلىققا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرمۇ كىرگۇزۇلگەن.

ئىككى تەرەپ شۇنداقلا، كوزلەنگىنىدەك، قازاقستان ژۇكلىرىنى قايتا ئىشلەش ۋە توشۇش ئۇچۇن لەنيۇنگەن (جەنسۇ ئولكىسى) مەيدانىنى بىرلىشىپ پايدىلىنىش توغرىلىق، مېتېورولوگىيە ساھاسىدىكى ئىلمىي ـ تېخنىكىلىق ھەمكارلىق توغرىلىق، شۇنداقلا ئېكسپورت ـ ئىمپورت توۋارلىرىنىڭ سۇپىتىنى تەكشۇرۇش ۋە ئۇنى نازارەتكە ئېلىش توغرىلىق كېلىشىملەرگە قول قويىلىدۇ.

قازاقستان رەھبىرى خىتايغا سەپىرى ۋاقتىدا بېجىندىن باشقا شىڭەنشەھىرىدىمۇ بولىدۇ.

(تاس س ـ قاز تاگ).

گروزنىيدىكى مىتىنگ

چارشەنبە كۇنى «چېچەنستان دولەت مۇستەقىللىغىنىڭ ئەكسىگە كەلتۇرۇلگەنلىگى» دەپ ئاتالمىشنىڭ 4ـ ژىللىغىغا بېغىشلانغان چېچەنستان پايتەختى گروزنىيىنىڭ مەركىزىدە بولۇپ ئوتكەن مىتىنىگغا 3 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم قاتناشقان.

ئىنتېرفاكس مۇخبىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، مىتىنگ بولغان خەلىقلار دوستلىغى مەيدانىدا «كاماز» ژۇك ئاۋتوموبىلىنىڭ كۇزوۋىدىن ژىغىلغانلار ئالدىدا ھەربىي مەسىلىلەر بلوگى بويىچە كېلىشىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەخسۇس بايقاش كومىسسىيەسىدىكى چېچەن تەرەپنىڭ ۋەكىلى خاماد قۇربانوۋ چېچەن تىلىدا سوزگە چىققان. ئۇ ژىغىلغانلارنى جوھار دۇدايېۋ نامىدىن تەبرىكلىدى. پلاكاتلارنىڭ بىرىدە: «ئاللاھ بىزنىڭ ئۇستىمىزدە! جوھار، سەن بىز بىلەن بىللە! روسسىيە بىزنىڭ ئاستىمىزدا! بىز غالىبىيەت قازىنىمىز!» ۋە «روسسىيە، سېنىڭ جازالىغۇچىلىرىڭنىڭ ھەرىكەتلىرى چېچەنستان پەرزەنتلىرىنى تېررورغا دەۋەت قىلماقتا!» دەپ يېزىلغان.

كوپ توملۇق نەشىر قىلىنىدۇ

تۇركىيەدە ئاتا تۇرك نامىدىكى تىل، تارىخ ۋە مەدەنىيەت ئالىي جەمىيىتىنىڭ تەركىۋىگە كىرىدىغان ئاتا تۇرك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن چوڭ ئەھمىيەتكە ئېگە ئىزگۇ ئىشلارنىڭ بىرى قولغا ئېلىندى. ئۇ بارلىق تۇركىي خەلىقلىرى كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇلگىلىرىدىن باشلاپ ھازىرقى دەۋىر ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرىنى كوپ توملۇق كىتاپ نەشىر قىلىشتىن ئىبارەت.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى نەشىر قىلىنىدىغان 8ـ10 تومدا يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ تەرجىمە ھالى بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ مەزمۇن ۋە بەدئىيلىگى جەھەتتىن ژۇقۇرى دەپ باھالانغان ئەسەرلىرى بېرىلىدۇ. قىسقىسى بۇ تومىلار تۇركىي خەلىقلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئانتولوگىيەسى بولۇپ قالغۇسى.

ئەخبارات ئاگىنتىلىقلىرى خۇۋەرلىرىدىن

ئۇچرىشىش ئاياقلاشتى

قىرغىزستان پايتەختىدە ئوزلىرىنىڭ ئۇچىنچى ئۇچرىشىغا ژىغىلغان تۇركىي تىللىق ئالتە دولەت باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بىشكېك دېكلاراتسىيەسىنى ئىمزالاش بىلەن ئاياقلاشتى. قىرغىزستان، قازاقستان، ئوزبەكستان، تۇركمەنستان، ئازەربەيجان ۋە تۇركىيە پرېزىدېنتلىرى ھەمكارلىقنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئىككى تەرەپلىمىلىك ۋە كوپ تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنىڭ تەرەققىياتىغا ئىجابىي باھا بېرىپ، ئانقارا بىلدۇرۇشىنىڭ ۋە ستامبۇل دېكلاراتسىيەسىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىگە سادىق ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى.

ئاياللارنىڭ دۇنياۋىي كونگرېسسى ئېچىلدى

بېجىن. «تېچلىق ۋە تۇراقلىقلىقنى ساقلاش، ئۇرۇشلارغا ئېلىپ بارىدىغان ئامىللارنى يوقىتىش، ئىلگەركىدەكلا پۇتكۇل دۇنيا خەلىقلىرى ۋە ئاياللىرى ئۇچۇن ناھايىتى مۇھىم ۋەزىپە بولۇپ قېلىۋاتىدۇ»، دەپ بىلدۇردى خخج رەئىسى جىياڭ زېمىن بېجىندا خەلىق قۇرۇلتايلىرى سارىيىدا ئاياللارنىڭ 4-دۇنياۋىي كونگرېسسىنىڭ تەنتەنىلىك ئېچىلىش مەراسىمىدا سوزگە چىقىپ. دۇنياۋىي ئاياللار كونگرېسسىنىڭ ۋە ئاياللارنىڭ ئەھۋالى بويىچە ھوكۇمەتلەردىن تاشقىرى تەشكىلاتلار فورۇمىنىڭ ئىشىغا 30 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم ئىشتىراك قىلماقتا. ب م ت ھامىيلىغى ئاستىدا ئوتۇۋاتقان مەزكۇر كونگرېسس 15- سېنتەبرغىچە داۋام قىلىدۇ.

* * *

بېجىندا ئوتكۇزۇلۇۋاتقان ئاياللارنىڭ دۇنياۋىي كونگرېسسىغا دۇنيادىكى كوپلىگەن ئەللەرنىڭ دېلېگاتسىيەلىرى ئىشتىراك قىلماقتا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دېلېگاتسىيەسىنىڭ تەركىۋىدە «بوبېك» باللار فوندىنىڭ پرېزىدېنتى سارا نازاربايېۋا، س س س ر خەلىق ئارتىسى بىبىگۇل تولېگېنوۋا ۋە باشقىلار بار.

ئاقىش دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىغى خىللارى كلىنتون (پرېزىدېنت كلىنتوننىڭ رەپىقىسى) مەزكۇر كونگرېسستا سوزگە چىقىپ، خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ تۇغۇتنى چەكلەش، ھامىلدار ئاياللارنى مەجبۇرى ئابوروت قىلىش ئۇخشاش ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قۇپال دەپسەندە قىلىش سىياسىتىگە قەتئىي رەددىيە بەردى. خىللارى كلىنتوننىڭ سوزى زالدىكىلەرنىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان گۇلدىراس ئالقىشلىرى بىلەن ئۇزۇلۇپ تۇردى.

«بەش مىنۇس بەش» ھەرىكىتى كېلەر ژىلى ئەمەلگە ئېشىشى كېرەك

«جانابىي پرېزىدېنت، بىز سىزدىن يادرو سىناقلىرىنى ئوتكۇزمەسلىگىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمىز-خىروسىما ۋە ناگاساگى پاجىەسى تەكرارلانماسلىغى لازىم! يادرو سىناقلىرى توختىتىلسۇن!» ئەينە شۇنداق تەلەپلەر بىلەن يېقىندا «نېۋادا-شەمەي» يادرو قۇرالىغا قارشى خەلىق ئارا ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىۋىستلىرى تەرىپىدىن فرانسىيە ئەلچىخانىسى ئارقىلىق بۇ مەملىكەتنىڭ پرېزىدېنتى ژاك شىراك ئۇچۇن ئىلتىماسنامە تاپشۇرۇلدى. رۇخسەت قىلىنمىغان مىتىنگنىڭ ئىشتىراكچىلىرى فرانسىيەنىڭ مورورۇئا پولىگونىدا يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىغىغا قارشى نارازىلىق بىلدۇردى.

-بىزنىڭ ھەرىكىتىمىز فرانسىيەنىڭ ھەرىكەتلىرىنى يادرو كلۇبىغا ئەزا ئەللەرنى سىناقلارنى ياڭلىۋاشتىن باشلاشقا مەجبۇرلاش ۋە شۇنىڭ بىلەن 1996-ژىلغا بەلگۇلەنگەن يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىشنى ئومۇمىي ۋە تولۇق مەنىي قىلىش توغرىلىق بەلگۇلىنىۋاتقان شەرتنامىنى بۇزۇش ئۇرۇنۇشى سۇپىتىدە قارىماقتا،-دېدى «نېۋادا-شەمەي» يادرو قۇرالىغا قارشى خەلىق ئارا ھەرىكىتىنىڭ ۋىتسىي-پرېزىدېنتى ئامان مۇستافىن- مورورۇئا ئارالىدا يادرو پارتلاشلىرىنى يەنە باشلاش لوبنۇردا يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىشنى مەنىي قىلىشقا بولغان بارلىق تېچلىق تەرەپدارلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى يوققا چىقىرىدۇ، دەپ ھېساپلايمىز. ئەينە شۇنىڭ ئۇچۇن نىيۇ-يورك كونفېرېنسىيەسىنىڭ مۇۋاپپەقىيىتىنى مۇستەھكەملەش ھاياتىي مۇھىم دۇر، بۇ كونفېرېنسىيەدە يادرو قۇرالىنى تارقاتماسلىق توغرىلىق شەرتنامە قوبۇل قىلىنغان ئېدى. بۇ- بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزنىڭ تورتىنچى قېتىملىق نارازىلىق پائالىيىتى. ئەلۋەتتە، دەرھاللا قانداقتۇ نەتىجىلەرنى كۇتۇش رېال ئەمەس. لېكىن، سۇ تامچىسىمۇ تاشنى يارىدىغۇ. بىز شەمەي پولىگوننىڭ يېپىلىشىنى قولغا كەلتۇردۇققۇ! 1996-ژىلى «بەش مىنۇس- بەش» ھەرىكىتى ئەمەلگە ئاشىدىغانلىغىغا ۋە يەر يۇزىدىكى بارلىق 5 يادرو پولىگوننىڭ ئەبەدىي يېپىلىدىغانلىغىغا كامىل ئىشىنىمىز.

(قاز تاگ).

پۇتكۇل دۇنيادىكى تەرەققىپەرۋەر ئىنسانىيەتنىڭ داۋاملىق نارازىلىقلىرىغا قارىماي فرانسىيە ھوكۇمىتى 5-سېنتەبر كېچىسى مورورۇئا ئارالىدا يادرو قۇرالىنى سىناق قىلغان.

يەرگە مېھىر باغلاپ

تاڭ سەھەردە ئورنىدىن تۇرغان ئاگرونوم ياز پەسلىنىڭ تازا ھاۋاسىدىن قېنىپ-قېنىپ ژۇتتىدە، ئەتىگەنلىك چاينى ئېچىپ، ئېتىزغا قاراپ يول ئالدى. يولدا كېتىۋېتىپ، ئاخشامقى ئېگىلىك مەمۇرىيىتىدە ئېيتىلغان مەسىلىلەرنى ئويلاپ، ئېتىزغا كېلىپ قالغىنىنى سەزمەي قالغان ئەخمەتجان سايىتوۋنىڭ ئويلىرىنى ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان ئادەملەرنىڭ شاۋقۇنى بولۇۋەتتى....

بۇ يەرلەردە ئەسىرلەر بويى دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان، ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئالتەئاي ياز ماڭلاي تەرىنى توكۇپ، مول ھوسۇل ئېلىش ئۇچۇن تىرىشىپ ئىشلەۋاتقان مەرت دېخانلار ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، قولدا بار ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلانماقتا. بۇنى ياخشى چۇشەنگەن ئاگرونوم ئېتىزدا ئېگىز ئوسكەن تاماكا يوپۇرمىغىنى ئۇزۇشكە باشلىغان دېخانلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇلار بىلەن سالاملاشتى.

- ھەي ئازات!- دەپ چاقىردى ئاگرونوم نېرىراقتا ئىشلەۋاتقان ياش ژىگىتكە ئىشارە قىلىپ، ژىگىت ئاگرونومنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىشى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى.- ئىشلار قانداق كېتىپ بارىدۇ؟- دەپ سورىدى ئاگرونوم.

- ياخشى، ئەخمەتجان ئاكا، تاماكا يوپۇرمىغىنى ئۇزۇشكە باشلىدۇق. موشۇ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئۇزۇپ بولىمىز،- دېدى تاماكا بىرىگادىسىنىڭ بىرىگادىرى ئازات توختىمەتوۋ.

- ھەر ھالدا سوغ چۇشۇپ قالغىچە، بارلىق يەردىكى تاماكىنى ئىسراپسىز ژىغىۋالساق ياخشى بولاتتى، - دېدى ئەخمەتجان سايىتوۋ.

- تىرىشىۋاتىمىز. ھاۋا رايى ياخشى بولۇپ بەرسە بۇلاتتىغۇ،- دېدى بىرىگادىر.

- ھاۋا رايىغا ئىشىنىپ بولمايدۇ،- دەپ كولۇمسىرىدى ئاگرونوم...

سېخى يەر مېھىرى بىلەن يۇرت ئالدىدىكى قەرزىنى ئابرويلۇق ئورۇنلاپ كېلىۋاتقان ئەخمەتجان سايىتوۋ بايسېيىت يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئوسىدۇ، موشۇ يۇرتتا بىلىم ئالىدۇ. ئۇ مەكتەپنى تاماملاپ، قولىغا كەتمەن ئېلىپ، ئەمگەك پائالىيىتىنى باشلىغان ئېدى. ئىشقا بولغان جاۋاپكەرچىلىك ياش دېخان ئۇچۇن چوڭ مەكتەپ بولدى. ئۇ سوۋخوزنىڭ قايىسى ئۇچاستكىسىدا ئىشلىمىسۇن، ئوزىگە تاپشۇرۇلغان ئىشلارنى ۋىژدان بىلەن ئورۇنلاشقا تىرىشىدۇ. ئۇ كوپ ئوتمەي، كەسىپداش دوستلىرى ئارىسىدا ھورمەتكە ئېرىشىپ، 1964-ژىلى 8- تاماكا بىرىگادىسىغا بىرىگادىرنىڭ يارده‌مچىسى بولۇپ بەلگۇلىنىدۇ. مەزكۇر تاماكا بىرىگادىسىدا تىرىشىپ ئىشلەپ، ژۇقۇرى سۇپەتلىك مەھسۇلات ئېلىشقا كوپ كۇچ چىقىرىدۇ.

ئە. سايىتوۋنىڭ كېلەچىگىگە چوڭ ئۇمۇت باغلىغان ئېگىلىك مەمۇرىيىتى ئۇنى 1974-ژىلى تالغىر شەھىرىدىكى يېزا ئېگىلىگى تېخنىكۇمىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئەخمەتجان مەزكۇر بىلىم يۇرتىنىڭ ئاگرونوملارنى تەييار لايدىغان كۇرستا ئوقۇيدۇ. 1977 - ژىلى تېخنىكۇمنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ، ئوز ئۇچاستكىسىدا ئىشىنى داۋاملاشتۇرىدۇ...

1978-ژىلى ئەتىياز پەسلى ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرى باشلانغان مەزگىل ئېدى. ياش مۇتەخەسسىسنى بولۇم باشلىغى، مەرھۇم ھېمىت ئاكا يۇسۇپوۋ چاقىرىپ، ئۇنىڭ 8-بىرىگادىغا بىرىگادىر ۋەزىپىسىگە تايىنلانغانلىغىنى ئېيتىدۇ. شۇ كۇندىن باشلاپ، ئەخمەتجاننىڭ ئوز ئىشىغا بولغان جاۋاپكەرلىگى تېخىمۇ ئاشىدۇ. بولۇپمۇ، ھەر ژىلى ئەتىيازدا تاماكا كوچىتىنى ماشىنا بىلەن تىكىشتە ۋە ئۇنى ئاگرو-تېخنىكىلىق تەلەپلەر ئاساسىدا پەرۋىش قىلىشتا دېخانلارغا قارىغاندا، بىرىگادىرغا بولغان تەلەپ ئۇستۇن ئېدى. بۇنى ياخشى چۇشەنگەن ئەخمەتجان سايىتوۋ تاڭ سەھەردىن تاشامغىچە ئېتىزدىن كەلمەي، ئىشنىڭ نەتىجىلىك بولۇشىغا تىرىشاتتى. شۇ ڭلاشقا ئۇنىڭ بىرىگادىسى شۇ ۋاقىتلاردا دولەتكە 127 توننا قۇرۇق تاماكا يوپۇرمىغىنى ئوتكۇزۇپ، ئېگىلىكتىكى باشقا بىرىگادىلارغا ئۇلگە كورسىتىپ، ھەر ژىلى مەمۇرىيەت تەرىپىدىن رەغبەتلەندۇرۇشلەرنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولغان ئېدى...

مەن ئەخمەتجان سايىتوۋ بىلەن سوھبەتلىشىپ، ئولتىرىپ، بىيىلقى ژىلىنىڭ تېرىلغۇ ئىشلىرى بىلەن ھازىرقى ۋاقىتتا قىلىنىۋاتقان ئىشلار ھەققىدە سورىغىنىمدا، ئۇ توۋەندىكىچە ئىزھار قىلدى:

- بىيىل سوۋخوز بويىچە ئۇمۇمىي ھايدالغان يەر 2103 گېكتارنى تەشكىل قىلدى. يەنى ئەتىيازدا ھەر بىر گېكتار يەرگە 5 سېنتنېردىن مېنىرال ئوغۇت توكۇلۇپ، ئوزلەشتۇرۇلدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بىز ۋاقىتنى، يېقىلغۇنى ئىختىسات قىلغان ھالدا 250 گېكتارغا تاماكا كوچىتىنى تىكتۇق. (تاماكا ئوتكەن ژىلغا قارىغاندا خېلىلا قىسقاردى). 300 گېكتار يەرگە بۇغداي، 650 گېكتارغا كومۇقوناق، 100 گېكتار يەرگە سېمىشكا، 400 گېكتار يەرگە بېدە ۋە 3 گېكتار يەرگە كوكتات تېرىلدى. بۇ زىرائەتلەرنى مول ئوستۇرۇشتە ۋە ئىسراپسىز ژىغىپ ئېلىشتا ئېگىلىكتە ئىشلەۋاتقان دېخانلىرىمىزنىڭ ئەمگەك توھپىسى ئالاھىدە. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، كېيىنكى ۋاقىتتا يېزا ئېگىلىگى ساھاسىدا كوپلىگەن ئوزگىرىشلەر روي بېرىشكە باشلىدى. مەسىلەن، ھەر بىر ئېگىلىكتە نۇرغۇنلىغان دېخانلار دېخان ئېگىلىكلىرىنى تەشكىل قىلىپ، مۇستەقىل ئىشلەۋاتىدۇ. بىراق، مەزكۇر شەخسىي ئېگىلىكلەرنىڭ ئىشى ئۇنۇملۇك بولمايۋاتىدۇ. تېخنىكا، يېقىلغۇ ۋە ئۇرۇقنىڭ يېتىشمەسلىگى سەۋەۋىدىن ئۇلار ئوزلىرىنى ئاقلالمايۋاتىدۇ. شۇنداقلا دولەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان مەبلەغنىڭ توختىتىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ناھىيەدىكى ئايرىم ئېگىلىكلەر بىيىلنىڭ ئوزىدە ئوزىنى ئاقلالماي، تارقىلىشقا باشلىدى. موشۇنىڭغا بېنائەن ئېگىلىكلەرنىڭ بارلىغى قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەر بىلەن ئوزىنى- ئوزى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشكە كوچتى.

ئەندى ئېگىلىگىمىزگە كېلىدىغان بولساق، ژۇقۇرىدا تەكىتلەپ ئوتكۇنۇمدەك، بىيىلقى تېرىلغۇ مەزگىلىدە يېقىلغۇ ماينىڭ يېتىشمەسلىگىگە قارىماي، قولدا بار تېخنىكا ۋە ئەمگەك كۇچى بىلەن ئىش ئېلىپ باردۇق. يەنى دېخانلىرىمىز بىلەن مېخانىزاتورلىرىمىز ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن ھالدا، مەھسۇلات ئۇچۇن تىرىشىپ ئىشلىدى...

مانا، سېخى كۇز ئېيىمۇ كەلدى، دېخانلىرىمىز ئالتەئاي ياز ماڭلاي تەر توكۇپ، ئوستۇرگەن يېزا ئېگىلىگى مەھسۇلاتلىرىنى ژىغىشتۇرۇشقا قىزغىن كىرىشتى. ھازىر ئېگىلىك بويىچە تورت بىرىگادىدا ئوستۇرۇلگەن تاماكا يوپۇرمىغىنى ئۇزۇش ئىشى ئۇمۇمىي يۇزلۇك كېتىپ بارىدۇ. ئەگەر مەخسەت قىلغان 350 توننا قۇرۇق تاماكا يوپۇرمىغىنى ئىسراپسىز ژىغىپ ئالىدىغان بولساق، ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 21 مىللىون تەڭگە بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا سوۋخوزدىكى ئىشچىلارنى ئىش ھەققى بىلەن تولۇق تەمىنلەشكە بولىدۇ. ئەندى ئوشۇق مەھسۇلاتلارنى بولسا، بازاردا ساتىمىز. چۇنكى، دەۋىر شۇنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ ...

ھەر ژىلى مول ھوسۇل ئېلىش، يەرنىڭ ھوسۇلدارلىغىنى ئاشۇرۇش- ئاساسەن ئاگرونومنىڭ تەلەپچانلىغىغا، ئىشچانلىغىغا ۋە ئىزدىنىشىگە باغلىق. بۇنى ياخشى چۇشەنگەن ئەخمەتجان سايىتوۋ ئوز يۇرتداشلىرى ئالدىدا تاپشۇرۇلغان ھەر قانداق ۋەزىپىنى ئورۇنلاشتا دايىم جان كويدۇرۇپ ئىشلەشكە تەييار ...

يالقۇن سەمەدىي.
چېلەك ناھىيەسى.

يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ۋەزىرى ـ زەپەر غۇجا

120ـجىلددىكى «زەپەرغوجا تەزكىرە سىدە» كورسىتىلىشىچە، زەپەر غوجا سەئىد ئىجىل ئومەرنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، شىنجاڭدا توغۇلۇپ ئوسكەن، ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ چاغدا مال ۋە ژۇڭ تېرە سودىگەرچىلىگى بىلەن تورمۇش كەچۈرگەن. ئۇ مىلادى 1203ـ ژىلى مىڭ تۇياق مالنى ھايداپ، ئىرگۇنا دەريا سىنى بويلاپ، ھىنگان تاغلىرىدىكى بۇ تخايولا قەبىلىسىدىكىلەر بىلەن مال سودىسى قىلغىلى كېتىۋاتقاندا، چىڭگىزخان ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، مال ـ مۇلكىدىن ئايرىلغان ھەم چىڭگىزخانغا قەسەم بېرىپ، بەيئەت قىلغان. زەپەرغوجا شۇنىڭدىن كېيىن سودا ـ سېتىقنى تاشلاپ، چىڭگىزخانىڭ قاتناشقان.

ئەينى ۋاقىتتا چىڭگىزخان موڭغۇل قەبىلىلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئەسكىرىي كۈچىنى كوپەيتىپ، چىن خاندانلىغىغا (مىلادى 1115ـ1234ـ ژىللار) ژۇرۇش قىلىش پلانىنى تۈزگەن ئىدى. شۇڭلاشقا چىڭگىزخان زەپەرغوجىنى چىن خاندانلىغىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن. ئۇ چىن خاندانلىغىغا ئىلگىرى ـ كېيىن توققۇز قېتىم ئەلچى بولۇپ بېرىپ، ئۇ يەردىن ئىنتايىن مۇھىم ئەخبارالارنى ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئەخبارالارنىڭ ئىچىدە قارشى تەرەپنىڭ چېگرا ئەھۋالى، يوللىرى، قاراۋۇلخانىلىرى ۋە ئەسكىرىي كۈچلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئەھۋالى بولۇپ، ئۇلار موڭغۇل قۇشۇنىنىڭ مۇھىم ژىپ ئۇچى بىلەن تەمىن ئەتكەن.

چىڭگىزخانىڭ 8ـژىلى (مىلادى 1213ـژىلى) موڭغۇللار چىن خاندانلىغىغا پلانلىق ھالدا ژۇرۇش قىلىپ، يۈگۈەن قورغىنىنى ئېگىلدىگەن. ئامما مۇستەھكەم قورغانلارنى ئالالمىغان. موشۇنداق جىددىي پەيتتە، زەپەرغوجا چىڭگىزخانغا ئىككى تەرەپتىن قورشاش ھەم ئاساسىي كۈچنى غەربىپ تەرەپكە يۈتكەپ، خان ئوردىسىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەت بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن موڭغۇل قوشۇنى بىر تەرەپتىن يۈگۈەن قورغىنىنىڭ شىمالىي ئېغىزىنى قورشاپ، چىن ئەسكەرلىرى بىلەن كۈرەشسە، يەنە بىر تەرەپتىن، زەپەرغوجىنىڭ يول باشلىشى بىلەن غەربىكە ژۇرۇش قىلىپ، خان ئوردىسىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلغان. مىلادى 1234ـژىلغا كەلگەندە، چىڭگىزخانىڭ قوشۇنى چىن قوشۇنىنى پۈتۈلەي مەغلۇپ قىلىپ، شىمالىي جۇڭگو رايونىنى ئىشغال قىلىپ، خۇاڭخې ۋادىسىغا ژۇرۇش قىلغان. بۇ ۋاقىتتا زەپەرغوجا بىر قىسىم ئەسكەرلەر بىلەن خانبالىقنى (بېجىڭنى) قوغداشقا قالدۇرۇلغان. كېيىن ئۇ چىڭگىزخانىڭ پەرمانىغا ئاساسەن، خۇاڭخېنىڭ شىمالىي، جۇيۇڭگۇەن ۋە جەنۇبتىكى ئۇشىشاق بەگلىكلەرگە دەرىغاچ بولۇخان. ئۇگۇتاي تەختكە ۋارىسلىق قىلغاندىن كېيىن ھەر قايسى جايلاردا ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلار تەسىس قىلىنغاندا، زەپەرغوجا بىلەن تولسار ئۇمۇمىي ئىشلار ئەمەلدارلىغىغا تايىنىلاتتى. ئۇگۇتاينىڭ 8ـژىلى (مىلادى 1236ـژىلى) زەپەرغوجا ئۇ ھېكار ۋەزىر دەپ قارىلىپ، ئۇرغۇن مالـدۇنيا تارتۇق ئالغان ھەم دۆلەت ۋازارەت مۇئەككىلى، مەسلىھەتچى ۋەزىر بولغان. ئۇ 118 يېشىدا ئالەمدىن ئوتكەن.

ئابلىز مۇھەممەت سايرامى.

«شىنجاڭ گېزىتىدىن» ئېلىندى.

خۇش كەپسىلەر، ياش غۇنچىلار

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەتىل كۈنلىرى ئاياقلاشتى. مەكتەپ ئىشىگى كەڭ ئېچىلدى. قوللىرىغا گۈل تۇتقان گۈل چەۋاي ياش غۇنچىلار ئانا مەكتەپ قوينىغا شات ـ خورام كېلىشكە باشلىدى. تۇنجى قوڭغىراق چېلىنىش بىلەن كەڭ ئوچۇق سىنىپلار ئوز ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن تولدى. ئىللىق چىرايلى بىلەن يېقىملىق ھالدا ئوقۇغۇچىلىرىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدىغان قەلبى دەريا ئوقۇتقۇچىلار دەرىس ئوتۈشكە باشلىدى.

ـ يېڭى ئوقۇش ژىلى باشلىنىشىدىن ئىلگىرى مەكتۇبىمىزدە تەييارلىق ئىشلىرى ياخشى ئېلىپ بېرىلدى، دېدى تالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق قىزىل غەيرەت يېزىسىدىكى 19ـ ئوتتۇرا مەكتۇبنىڭ مۇدىرى ئاقژان كەرىم قەۋى سادىرباكوۋا، ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلەشكىنىمىزدە، ھازىرقى ئىختىساسلىق قىسىنچىلىق يۈز بېرىۋاتقان دەۋىر دە 700دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇپ بىلىم ئالىدىغان بۇ چوڭ مەكتەپنىڭ تام، سىنىپ، پوللىرىنى ئاقارتىپ، سىرلاش ۋە ئەتراپىنى تازىلاپ چىقىش بىز مۇئەللىملەرنىڭ قولىمىزدىن كەلمەتتى. بۇ ئىشلارنى پەقەت باللار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ياردەم قىلىشى بىلەنلا ئەتىسلىك ئايىاقلاشتۇرۇدۇق.

مەكتۇبىمىزدە ئۇيغۇر، قازاق ۋە رۇس تىلىدا دەرىس ئېلىپ بېرىلىدۇ. بىيل 5ـ سىنىپتىن باشلاپ ئىنگلىس تىلى دەرسى ۋە قوشۇمچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا قازاق تىلىدىن دەرىس ئوتىلىدىغان بولىدۇ. ئومۇمىي ئوقۇغۇچىلارنىڭ 420سى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرى، 80 مۇئەللىمنىڭ 25 نەپىرى ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ ئىچىدە م. ئىيازوۋا، ئو. ھاشموۋا، خ. ئەسرىدىنوۋا، ر. توختىباقىيېۋا، گ. مالكوۋا، م. دەرايېۋا ۋە باشقىلار ئىقتىدارلىغا ئېگە ئالىي بىلىملىك، ھاياتىنى مەرپەتكە بېغىشلاپ، كوپ ژىللاردىن بېرى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ياش ئەۋلات قەلبىنى بىلىم نۇرى بىلەن يورۇتۇپ كېلىۋاتقان تەجرىبىلىك مۇئەللىملەردۇر.

مەكتۇبىمىزنى ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق مەكتىۋى دېيىشكە بولىدۇ. بىز بىرىنىڭ ئايرىپ بولمەيمىز. بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىغىمىز بولسائۇ ئۇگىنىمىز، كامچىلىغىمىز بولسا تۇزىتىمىز. مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئۇيغۇر خەتنى ئۆگىنىش ھەپتىلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيغۇر تىلى ـ ئەدەبىيات كابىنېتىدا «ئۇيغۇر يېزىقى ھەققىدە» دوكلات يىغىلىشى ئۆتكۈزۈلدى. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ تارىخى، ھازىرقى ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات ئېلىپ بېرىلدى. ئوقۇغۇچىلار ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ھەققىدە ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ئورنى ھەققىدە ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ئورنى ھەققىدە ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ئورنى ھەققىدە ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

مەكتۇبىمىزنىڭ رەھبەرلىگى ۋەكەڭ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ موشۇ يېزىلىق ھوكۇمەت باشلىقلىرى ۋە مەسچىت ئىمامى ئەخمەت سابىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئىنتايىن ياخشىدۇر. شۇڭا مەكتۇبىمىز بەزى قىسىنچىلىقلارغا دۇچ كەلگەندە ئۇلار دەرھال ياردەم قولىنى سۇنىدۇ. مەسىلەن، ئوتكەن قىشتا سوغدا مەكتەپنى ئىسسىتىدىغان تۆۋەلار يېرىلىپ كېتىپ، ئوقۇش توختاپ قالغاندا ئەخمەت سابىرى ئىمامدىن ئىبارەت يۈرت چوڭلىرى دەرھال مەكتەپكە ماددى ياردەم بەرگەنلىكتىن ئوزىمىز چوندەپ ئوقۇشنى داۋام قىلدۇق.

مانا 1995ـ1996ـ ژىللىق يېڭى ئوقۇش ژىلى باشلاندى. كورۇپ تۇرۇپسىز، بارلىغىمىزنىڭ كەيپىياتىمىز خۇش. ئوقۇش ئوقۇتۇشتا زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشىمىزدە گۇمان يوق.

* * *

شۇنىڭدەك مەن يەنە چېلەك ناھەيسىگە قاراشلىق قورام ئوتتۇرا مەكتۇبىنىڭ فىزىكا مۇئەللىمى، يېزىلىق ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، شائىر ئەكرەمجان سادىرى بىلەن مەكتەپتىكى يېڭى ئوقۇش ژىلىنىڭ باشلىنىشى توغرىلىق سوھبەتلەشكىنىدە ئۇ توۋەندىكىلەرنى بايان قىلدى:

ـ بىرىنچى سېنتەبىر بىلىم كۈنى. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا يېڭىدىن160 دەك ياش غۇنچىلار قوشۇلدى. يېڭى ئوقۇش ژىلىنىڭ باشلىنىشى بىلەن مەكتەپ ھاياتى جانلىنىپ كەتتى. مەكتەپ ئالدىغا بارلىغى 1100دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ. ئۇيغۇر، قازاق ۋە رۇس تىللىرىدا دەرس ژۇرگۇزىلىدۇ. 115 مۇئەللىمنىڭ 50نى ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچىلىرى تەشكىل قىلىدۇ. فىزىكا كابىنېتلىرى ئالاھىدە ياخشى تەييارلانغان. ئوقۇش باشلىنىشتىن ئىلگىرى سىنىپ ۋە كابىنېتلار باللار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاقارتىلىپ، سىرلىنىپ چىقىلدى. قورام يېزا ئېگىلىك بىرلەشمىسى 16مىڭ تەڭگە ئاجرىتىپ بېرىدىغانلىغىنى خەۋەرلىدى.

قورام يېزىلىق ۋە مەكتەپ مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەدەبىي كەچلەر ئويۇشتۇرۇلىدى، يازغۇچى ۋە شائىرلار بىلەن ئۇچرىشىشلار ئوتكۈزۈلدى. ئوتكەن ئايلار ئىچىدە شائىر ھ. گايتوۋنىڭ 60 ژىلىغى چوڭ داغدۇغىلىق بىلەن خاتىرىلەندى. گاگارىن نامىدىكى چوڭ بىر كوچا ئۇنىڭ نامىغا بېرىلدى. يەنە بىر نەچچە كوچىلار ساۋۇت ئاخۇنۇم، سوپى زاروات ناملىرىغا بېرىلدى.

مەكتەپ كىتاپخانىلىرىدا ئۇيغۇرچە، قازاقچە كىتاپلار يېتەرلىك، ئالىي دەرىجىلىك رەسسام دىياس قۇربانوۋ، فىزىكا مۇئەللىمى مەنشۇك غوجامياروۋا، تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىمى سەۋلە گەلىمبۇا، تارىخچى زەينەپ بوۋى مۇھەممەدىبۇا، ئېلىكترونلۇق ھېسابلاش مۇئەللىمى جاقان ئەخمىتوۋ قاتارلىقلار مەكتەپنىڭ پەخرى مۇئەللىملىرىدۇر.

بىلىم ئوچىغى بولغان بۇ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئوقۇغۇچىلارنى ھەر تەرەپتىن يېتىلگەن ئىلىم ئەھلى قىلىپ چىقىش يولىدا تىرىشىپ ئىشلىمەكتە.

ئا. قاسىمي،
(ئوز مۇخبىرىمىز).

ئوتو ئېتيود

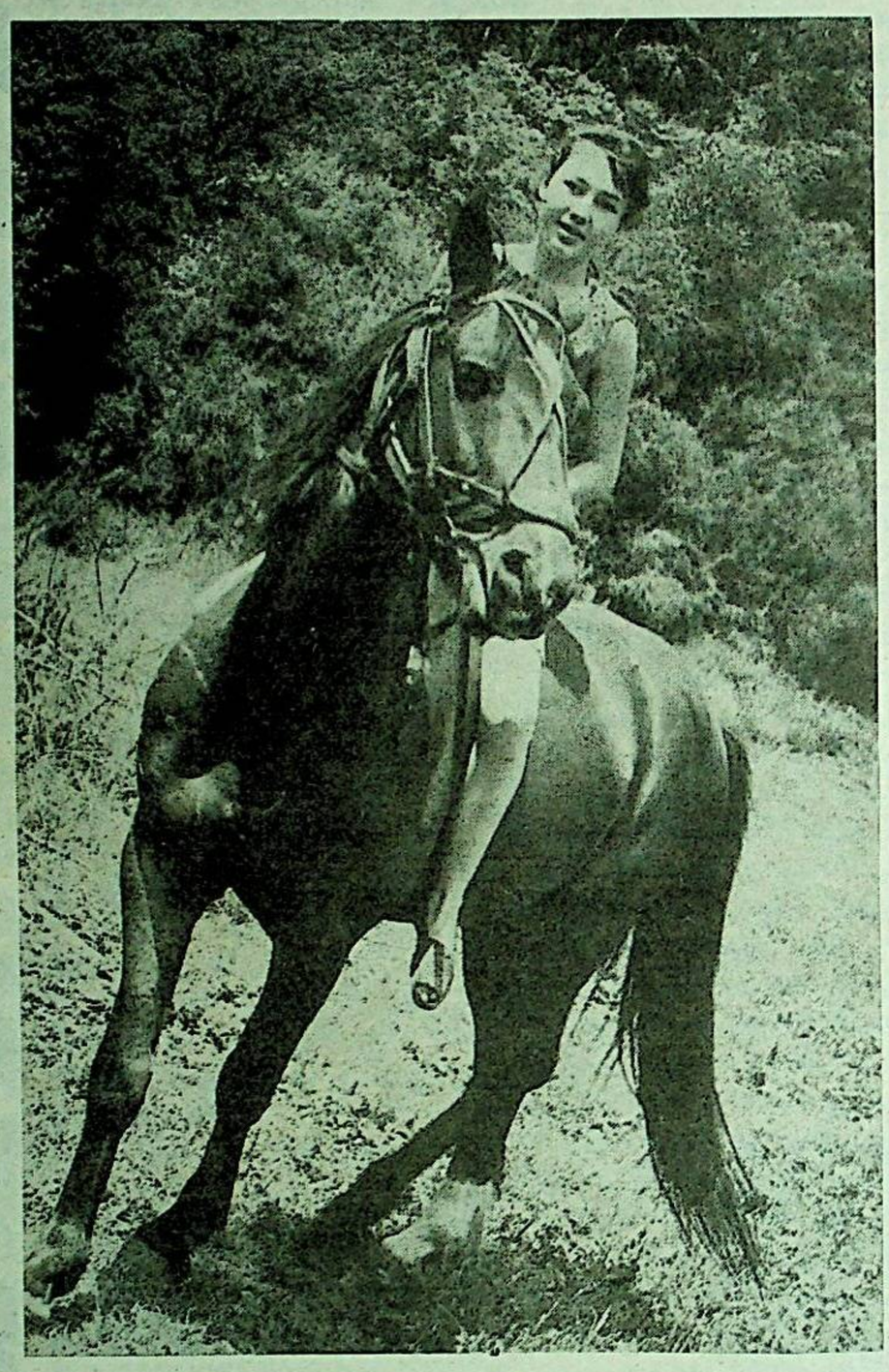

چەۋەنداز بولغۇم كېلىدۇ.

مەدەنىي ئۇچۇر

ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرىنىڭ ئاسساتسىيەسى قۇرۇلدى

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرىنىڭ ئاسساتسىيەسى قۇرۇلغانلىغى تەستىقلىنىپ، ئۇنىڭغا 594ـ نومۇرلۇق گۇۋاھنامە تاپشۇرۇلدى.

21ـ ئاۋغۇستتا ئاسساتسىيەنىڭ قۇرۇلغانلىغىغا بېغىشلانغان مەراسىم ئېچىلىپ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىگە خەۋەر قىلىنىدى ۋە ئۇنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ **ئىلدان ئابباسوۋ** سايلاندى.

ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى ئاسساتسىيەسىنىڭ رەھبىرى ئورگىنى ـ باشقارما، پائالىيىتى بولسا، قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى ئىختىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ھەمكارلىشىش ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇش، خەلقلەر دوستلۇغىنى چىڭىتىشتىن، ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىشتىن ئىبارەت.

ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ژىغىلغان مەزگىلدە راسمدا پرېزىدېنت ئىلدان ئابباسوۋ ئوتكەن تورت ئاي ئىچىدە قىلىنغان ئىشلاردىن قىسقىچە ھېساۋات بەردى.

شۇنداق قىلىپ يېڭى قۇرۇلغان ئۇيغۇر تىجارەتچىلەر ئاسساتسىيەسىنىڭ ئالدىدىكى ئىشلارغا چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەپ، ژىغىلغان جامائەتچىلىك مەمنۇن بولۇشتى.

تېلېفون ئارقىلىق ئېلىندى.

ئوز مۇخبىرىمىز.

بىشكېك شەھىرى.

رەسسام سەپەردىن قايتقاندا

كامالەت چوققىسىغا ئىنتىلىش

تالانتلىق رەسسام رۇسلان يۇسۇپوۋ ئاتاقلىق موي قەلەم ساھىبى زەيىندىن يۇسۇپوۋنىڭ ئوغلى. ئۇ 1950-ژىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان. تونۇلغان رەسسام ز. يۇسۇپوۋ 1955-ژىلى تەغدىر تەقازاسى بىلەن ئاتىلىسىنى ئېلىپ قازاقستاندىن باشپانا تاپقان.

رۇسلان يۇسۇپوۋ ئاتا كەسىپىگە ۋارىسلىق قىلىش ئۇچۇن 1966-ژىلدىن 1970-ژىلغىچە ئالمۇتىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك بەدىي سەنئەت بىلىم يۇرتىنىڭ ماي بوياق (ژىۋوپىس) گرۇپپىسىدا، 1973-ژىلدىن 1979-ژىلغىچە تاشكەنتتىكى تېاتر بەدىي سەنئەت ئىنىستىتۇتىدا ماي بوياق ژانرى بويىچە پروفېسسور رەخىم ئاخمېدوۋنىڭ يېتەكچىلىگىدە ئوقۇغان. كېيىن موسكۋا، لېنىنگرادتىكى رەسسامچىلىق بىلىم دەرگاھلىرىدا تەجرىبە ئاشۇرغان.

سابىق كېڭەش ئېلى رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى، ھازىر قازاقستان رەسساملار ئاكادېمىيەسىنىڭ دوتسېنتى رۇسلان يۇسۇپوۋ ئوزىنىڭ ئەجايىپ مىللىي ھىسسىيات بىلەن سىزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن كوپلىگەن خەلىق ئارا كورگەزمىلەرگە قاتناشتى. تالانتلىق رەسسام بىيىل 11-ئاپرېلدىن باشلاپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىنىڭ رەسسامچىلىق فاكۇلتېتىغا ئۇچ ئايلىق دەرىس ئوتۇش ئۇچۇن رەسمىي تەكلىپ بىلەن بارغان ئېدى. ئۇ يېقىندا بۇ قۇتلۇق ۋەزىپىنى شەرەپلىك ئورۇنلاپ، ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز رۇسلان يۇسۇپوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەت ئوتكۇزگەن ئېدى. بۇگۇن بىز شۇ سوھبەتنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

– رۇسلان، سىزنى ئانا ۋەتەندە قانداق كۇتۇۋالدى؟

– ئىنتايىن سەمىمىي. مېنى شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىنىڭ رېكتورى، ئوز ئەسەرلىرى بىلەن دۇنياغا تونۇلغان كلاسسىك رەسسام غازى ئەمەت، شىنجاڭ رەسساملار جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى غېنى غوپۇر، شىنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى كېرىم نەسىردىن، رەسسامچىلىق كافېدرىسىنىڭ باشلىغى تاشپولات، رەسسامچىلىق فاكۇلتېتىنىڭ دېكانى ئىمىنجان، رەسسام مۇھەممەت ھېيىت ۋە باشقىلار سىدقىدىلدىن قارشى ئېلىپ، ئۇ يەردىكى ئۇستازلىق پائالىيىتىمدە پۇتكۇل ۋۇجۇدىدىن يارىيولەك بولدى.

– ئۇلار بىلەن ئىلگىرى دوستلۇق مۇناسىۋىتىڭىز بار ئېدىمۇ؟

– ئەلۋەتتە. بىز- قازاقستان، ئوزبەكستان، قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇر رەسساملىرى ش ئۇئار رەسساملار ئاكادېمىيەسىدىكى ئۇيغۇر رەسساملىرى بىلەن خېلىدىن بېرى زىچ مۇناسىۋەت ئورنىتىپ كېلىۋاتىمىز. كېيىنكى ئۇچ ژىل ئىچىدە بىزنىڭ تەكلىۋىمىز بىلەن غازى ئەمەت، غېنى غوپۇر، مەھەممەت ھاپىز، كېرىم نەسىردىن، مەرۋايىت ھاپىز ئوخشاش تونۇلغان رەسساملار ئالمۇتىغا كېلىپ، ئوزلىرىنىڭ كورگەزمىلىرىنى ئۇيۇشتۇردى. تاشكەنتتىن ئاتاقلىق رەسسام مېدھەت قاھاروۋ، لېكىم ئىبراگىموۋ؛ بېشكىكتىن تەائەت مىررەخىموۋ، سابىت باباجانوۋ، شاۋكەت؛ ئالمۇتىدىن ئەخمەتجان ئەھەتباقىيېۋ، كۇرەش زۇلپىقاروۋ، ئابدۇكېرىم ئىسايېۋ ئوخشاش كورنەكلىك ئۇيغۇر رەسساملىرى ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ كوپلىگەن شەھەر، يېزىلىرى، تارىخىي جايلىرىنى زىيارەت قىلىپ، پۇتمەس تەسىرات، قايناق ئىلھام بىلەن قايتىشتى.

– سىزنىڭ شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىدىكى ئۇستازلىق پائالىيىتىڭىزدە ئاساسىي ئىشىڭىز نېمىلەردىن ئىبارەت بولدى؟

– مەن سەنئەت ئىنىستىتۇتىدىكى رەسسامچىلىق گرۇپپىسىغا ماي بوياق ژانرىنىڭ ھازىرقى زامان رېالىستىك ئۇسلۇبى بويىچە رەسىم سىزىشنىڭ ئىلغار ئۇسۇللىرى ۋە چوڭقۇر فىلوسوفىيەلىك ئوي-پىكىرگە ئاساسلانغان چەت ئەل رەسسامچىلىق نەزەرىيەسىدىن دەرىس ئوتتۇم. بوش ۋاقىتلىرىمدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللاندىم. ئوقۇش ئاخىرىدا ستۇدېنتلارنى قېدىمىي شەھەر تۇرپانغان ئاپىرىپ، ئۇنىڭ ئادەم قەلبىنى مەھلىيا قىلغۇچى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەكىس ئەتتۇرۇش مەخسىتىدە تەلەبلىەر بىلەن رەسىم سىزىش مەشىغىنى ئېلىپ باردىم. نەتىجىدە ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئوزەممۇ پۇتمەس ھاياجان ئىلكىدە «تۇرپان تەسىراتلىرى» رەسىملەر تۇركۇمىنى ئىشلەشكە باشلىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇس كورگەزمە ئۇيۇشتۇردۇق. ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىلار سىزغان 70 پارچىدىن كوپىرەك ئەمگەك ۋە مېنىڭ 17 ئەسىرىم قويۇلۇپ، كوپچىلىك تەرىپىدىن ياخشى باھالاندى.

– سىز بۇنىڭدىن ئىلگىرى ش ئۇئاردا بولغانمۇ؟

– بولغان. بىرىنچى قېتىم 1992-ژىلى ۋە تىنىمىزگە تۇققان يوقلاش سەپىرى بىلەن بېرىپ، قەشقەر، كۇچار، ئاقسۇ، تۇرپان، قارىقاش، قارغىلىق، خوتەن ۋە «مىڭ ئوي» لەرنى زىيارەت قىلىپ قايتقان ئېدىم. بۇ سەپەر ئىجادىيىتىم ئۇچۇن پارلاق يول ئېچىپ بەردى. ئىلگىرى مەن «بوۋامنىڭ تۇگمىنى»، ئادەمنىڭ گۇللەنگەن دەۋرىنى ئەكىس ئەتتۇرىدىغان «رېنېسمانىس»، «تېچلىق ئاسمىنى» ئوخشاش كوپلىگەن پورترېت ۋە بەدىي ئەسەرلەرنى ئىشلىگەن بولسام، بۇ سەپەردىن كېيىن مېنىڭ ئوي-پىكىرىمدە ئانا يەر مۇھەببىتى چوڭ ئوزگىرىش پەيدا قىلدى. مەن «شىنجاڭ تەسىراتلىرى» تۇركۇمىدىكى رەسىملەر ئۇستىدە ئىلھام بىلەن كېچە-كۇندۇز ئىشلەشكە باشلىدىم. نەتىجىدە ئادەم قەلبى، ۋەتەن تەبىتىنىڭ گوزەللىگى، خەلقىمىز تارىخى، كىملىگىمىزنى ئەكىس ئەتتۇرىدىغان «بېزەكلىك مىڭ ئوي»، «ئوتۇنچى»، قېدىمىي يارغۇل شەھىرىگە بېغىشلانغان بەش ئەسەر، «بىلىم دەرگاھىغا يېقىنلىشىش»، «ئەينەك ئالدىدا»، «ئاپتاپپىلەز»، «ھەدىيە»، «گۇل» كەبى ئاتمىشتەك ئەسەر سىزىپ، ئالمۇتىدا «گالېرېيە رۇخ» كورگەزمىسىنى ئۇيۇشتۇردۇم. كورگەزمىگە قويۇلغان ئەسەرلەر زىيارەت قىلغۇچىلار، ئالىملار ۋە چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالاندى.

– «مىڭ ئويلەر» توغرىلىق ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

– «مىڭ ئويلەر» بۇنىڭدىن مىڭلىغان ژىللار ئىلگىرى خەلقىمىز بۇددا، شامانىزم دىنلىرىغا ئېتىقات قىلغان دەۋىرلەردە گۇللەنگەن مەدەنىيەت، سەنئەتنىڭ رەمزى سۇپىتىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن. خەلقىمىزدىن چىققان ئەجايىپ ماھىر بېناكارلار، سەنئەتكارلار، رەسساملار تاغلاردا «مىڭ ئويلەر»نى قېزىپ، ئۇلارنىڭ تاملىرىغا شۇ زاماندىكى ھايات مەئىشىيەتلىرىنى، دىنىي ئىشەنچىسىنى، تەبىەت بىلەن مۇناسىۋىتىنى تاملارغا ئوچمەس بوياقلار بىلەن سىزىپ، تامغا سۇپىتىدە قالدۇرۇپ كەتكەن. لېكىن بۇ نادىر يادىكارلىقلار چوڭ تاران-تاراجغا ئۇچرىغان. «مىڭ ئوي» تاملىرىدىكى رەسىملەر ئاستى بىلەن قومۇرۇلۇپ، چەت ئەللەرگە ئېلىپ كېتىلگەن، ھازىرقى سانكت-پېتربۇرگ ئېرمىتاژىدىكى «تىسياچى پېشىرا»- «مىڭ ئوي» بولۇمى، موسكۋا، بېرلىن، پارىژ، لوندۇن، قاھىرە، ئانقارا كۇتۇپخانىلىرىدىكى خەلقىمىزگە تەئەللۇق مىڭلىغان بېباھا قولىيازمىلار ئەينە شۇ بۇلاڭچىلىقلارنىڭ دەلىلىدۇر.

– روھانىيلاردا «سۇرەتكە چۇشسەڭ، ئۇ ئاخىرەتتە جېنىڭنى تالىشىدۇ» دېگەن چۇشەنچە موجۇت بولۇپ كەلگەن. ئۇمۇمەن ئىسلام دىنى رەسسامچىلىق سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا توسۇق بولغانمۇ؟

– ئەسلىدە رەسسامچىلىق سەنئىتى دىن بىلەن تەڭ دېگىدەك پەيدا بولغان. بۇنى خرىستىان ئىبادەتخانىلىرى- چېركولارنىڭ تاملىرىغا سىزىلغان نادىر ئەسەرلەردىن بايقاش مۇمكىن. «مىڭ ئويلەر» بولسا خەلقىمىز بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان دەۋىرنىڭ ئولمەس يادىكارلىقلىرىدۇر. ئىسلام دىنى ئوزىگە يات دىنلارنىڭ كوپلىگەن ئەجايىپ دۇردانىسى

يادنامە

باۋدۇنباينى

دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئاچقۇچى كومۇلگەن تىلىسىمات تارىم ۋادىسىغا جايلاشقان قېدىمىي قەشقەر جاھان تارىخىدىكى ئورنى، پەن-مەدەنىيەت، ئىلىم-ئىرپان، مېمارچىلىق، يۇكسەك سەنئەت- مۇزىكا دۇردانىسى «12 مۇقامى» بىلەن ئالەمگە مەشھۇر. بۇ دىيارنى ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقى ئەسىرلەردا ۋامىدا پېشانە تەرى بىلەن بېنا قىلغان. ئۇلۇق ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىي، مۇتەپەككۇر شائىر يۇسۇپ خاس ھاجىپ ۋە باشقا مۇنەۋۋەر ئىلىم ئەھلىنى ئوز قوينىدا يېتىشتۇرۇپ چىقارغان بىلىم دەرگاھى «ساجىيە» كوپلىگەن ئۇيغۇر ئالىملىرىنى تەربىيە لەپ بەرگەن «مەسھۇدىيە» ۋە داڭقى چىققان «خانلىق مەدرىسەسى» ئەشۇ قەشقەردە قەد كوتىرىپ، ئىلىم-مەرىپەتتىن نۇر چېچىپ، پۇتكۇل شەرىققە تونۇلغان ئېدى. ئەينە شۇ مەرىپەت ئوچاقلىرىدىن تەلىم ئالغان يۇزلىگەن مەشھۇر ئىلىم-ئىرپان ئەھلى خەلقىنى بىلىملىك قىلىش يولىدا جاي-جايلارغا تارىلىپ، كېچە- كۇندۇز ئېرىنمەي ئىشلىدى.

19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20-ئەسىرنىڭ بېشىدا جاھان ئىلىم-پەن تەرەققىياتىنىڭ بۇيۇك نەمۇنىلىرى قەشقەر ئارقىلىق ئاتۇش زىمىنىغىمۇ تەسىر قىلماي قويمىدى. چەت ئەللەرگە ھەم زىيارەت، ھەم تىجارەت بىلەن بېرىپ، ئۇ يەردىكى يېڭىچە پەننىي بىلىم بېرىشنى بېۋاستە كۇزۇتۇپ، ئوز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يېڭىچە پەننىي ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىشتى. شۇ ژىللىرى مەرىپەتپەرۋەر زاتلاردىن مۇساھاجى، تاش ئاخۇن، باۋدۇنباي مۇساھاجى قاتارلىق موتىۋەرلەر يېڭىچە مائارىپقا بەل باغلاپ كىرىشتى.

قەشقەر دىيارى ۋە ئىلى ۋادىسىدا يېڭىچە پەن-تېخنىكا ئوچاقلىرىنى بەرپا قىلىشتا ھۇسەيىن ھاجى، باۋدۇنباي مۇسابايېۋلارنىڭ كورسەتكەن مەرىپەتپەرۋەرلىك پەزىلىتى ئۇيغۇر مائارىپى تارىخىدا ئوچمەس ئىز قالدۇردى. ئۇلار خەلقپەرۋەر كىشىلەر بولۇپ، خەلقىنىڭ غېمى ئۇچۇن مال-دۇنياسىنى ئايىمىغان ھەقىقىي ئىنسانلاردۇر. قەشقەر «خانلىق مەدرىسىسىدە» تەھسىل كورگەن مۇسا ھاجىمنىڭ ئاتىسى ئابدۇرۇسۇل 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مەزكۇر مەدرىسىنى بىر قۇر ئۇبدان جوندىتىپ، قەشقەر خەلقىنىڭ دۇئاسىنى ئالغان ئېدى. بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە ساقلىنىپ كەلگەن ئۇلارنىڭ بىر ۋەسىيەتنامىسىدا مۇنداق دەپ يېزىلغان: «بايلىقنىڭ بىر قىسمىنى ۋە ئوشرە-زاكاتنى مەكتەپ ۋە مەدرىسىگە تەسەررۇپ قىلىش زۇرۇر...» ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ۋەسىيىتىگە ۋارىسلىق قىلغان پەرزەنتلەر- ھۇسەيىنباي ھاجى ۋە باۋدۇنبايلار مۇتەئەسسىپ خۇزاپات، جاھالەت قالدۇقلىرى بىلەن كۇرەش قىلىپ، ئاتۇشنىڭ ئىكىساق كەنتىدە يېڭىچە پەننىي ئوقۇتۇشنىڭ چىرىغىنى ياقتى.

باۋدۇنباي مۇساھاجى 1851-ژىلى قەشقەر ئاتۇشتا دۇنياغا كەلگەن. ئۇ قەشقەردىكى «خانلىق مەدرىسىدە» تەلىم ئالغان. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئوزىدىن چوڭ ئۇمۇت كۇتۇپ ئوستۇرگىنىگە مۇناسىپ ئادەم بولۇش ئۇچۇن ئىلغار، تەرەققىپەرۋەر خىسلەتلەرنى ئوزىگە سىڭدۇرۇشكە تىرىشتى. باۋدۇنباي «يۇز ئاڭلىغاندىن بىر كورگەن ئەلا» دەپ ئويلاپ، چەت ئەللەرگە سەپەر قىلدى. ئۇ چەت ئەللەردە يېڭىچە مائارىپ تەرەققىياتلىرىنى كورۇپ، ئۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلەندى. ئۇ گېرمانىيەدە ئوتكۇزۇلگەن يەرمەڭكىگە قاتنىشىپ، باشقا خەلقلەرنىڭ ئىلىم-پەن، تېخنىكا مۇۋاپپەقىيەتلىرىنى ئوز كوزى بىلەن كورۇپ، شۇ دەرىجىگە يېتىش ئۇچۇن يېڭى

لىرىنى ۋەيران قىلغان. مەن شىنجاڭغا جايلاشقان 17 جايدىكى «مىڭ ئۆيلەر» بىلەن گەنسۇ (كەنسۇ)غا جايلاشقان دۇڭخۇاڭ «مىڭ ئۆيلىرىنى» ئىككى قېتىم، ۋەتىنىمىزنى ئۈچ قېتىم زىيارەت قىلىپ، ئەجدادلىرىمىز تالانتىغا تەسەننا ئوقۇدۇم. دۇڭخۇاڭ «مىڭ ئۆيلەرى» كۆلەمى جەھەتتىن كۇچار «مىڭ ئۆيلىرى»دىن كىچىك بولسىمۇ، ئۇ يەردىكى ئەسەرلەر ئىسلام دىنىدىن تاشقىرىدا بولغاچقا تولۇق دېگىدەك ساقلىنىپ قالغان. دۇڭخۇاڭ «مىڭ ئۆيلىرى»نىڭ تاملىرىغا سىزىلغان رەسىملەرنىڭ سىزىلىش ئۇسلۇبى، ھايات مەئىشىيەتلىرىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى بۇ رەسىملەرنى بىر خەلقنىڭ ۋەكىللىرى- يەنى ئەجدادلىرىمىز رەسساملىرى سىزغان دېگەن ئىشەشلىك خۇلاسىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ئىسلام دىنى رەسسامچىلىق سەنئىتىگە پۈتۈنلەي قارشى بولمىغان. بۇنى ئاۋائىي، پىردەۋسى ۋە باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى رەسىملىك كىتاب قىستۇرمىلىرىدىن روشەن كۆرۈش مۇمكىن.

— رەسساملار كۆپىرەك تەبىەت موجىزىلەرىگە مۇراجىئەت قىلىدۇ؟

— مۇنداق بولۇشى تەبىي. ئادەم-تەبىەت بالىسى. ئۇ كىچىككىنە موجىزە. ئۇنىڭغا قارشى كۈچلەر ناھايىتى نۇرغۇن. بىزنى ئۇلاردىن قوغداۋاتقان قانداقتۇر بىر ئىلاھىي كۈچ بار. ئۇ بىزنى دايىم ئازارەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر سىز شۇ كۈچ-تەڭرىگە ئىشەنسىڭىز، ۋىجدانىڭىز تازا، نىيىتىڭىز پاك، يامانلىقتىن يىراق بولسىڭىز، مەن «كوز»، «ئۇيقىدا ياتقان زېمىن»، «مۇڭلۇق تاغ»، «شاھ بالا بەلگۈسى»، «كىرىستال» ئەسەرلىرىمدە ئەينە شۇ ئوي-پىكىرلەرنى فىلوسوفىيەلىك جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشتىم.

— رۇسلان سىز ئىككى قېتىم شىئۇئاردا بولغان ۋاقتىڭىزدا ۋەتىنىمىزنىڭ كۆپلىگەن شەھەر، يېزىلىرىنى ئارىلاپسىز، ئۇ يەرلەردىكى خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى قانداق ئېكەن؟

— قەشقەر، خوتەن تەرەپلەردىكى خەلقىمىز كۆپچىلىكىنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن ئاچار، بەكمۇ نامرات. ئۇلارنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز كۆزىڭىزگە ياش كېلىدۇ، ئىچىنىسىز ...

— مەلۇمكى، شىئۇئاردا ئالتۇن، كۆمۈر، نېفت، تۆمۈر ۋە باشقا يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرى ئىنتايىن نۇرغۇن. ئۇلار ئىچكى ئۆلكىلەرگە ھېساپسىز مىقداردا توشۇلماقتا؟

— ئەگەر خەلقىمىز بۇ بايلىقلاردىن تولۇق پايدىلانغاندا ئالتۇن تاۋاقتا تاماق ئىچكەن بولار ئىدى. ئەپسۇس، خەلقىمىز بۇ بايلىقلاردىن ئازىراق بولسىمۇ بەھرىمەن بولالمايۋاتىدۇ... ئەگەر جوڭگو ھۆكۈمىتى بۇ بايلىقلارنىڭ خەلىق ئارادا بەكىتىلگەن مەلۇم پروتسېنتىنى يەر ئىگىلىرىگە قالدۇرغان تەغدىردىمۇ خەلقىمىز مۇنداق ئېغىر مۇھتاجلىقلارغا گىرىپتار بولماس ئىدى. باشقا جايلاردىكىگە قارىغاندا تۇرپان خەلقىنىڭ تۇرمۇشى خېلە ياخشى ئىكەن. مەن تۇرپاننى بەخىت قۇشى قونغان جەننەت زېمىنغا قىياس قىلىمەن. بۇ ئوي-پىكىرلىرىمنى «بەخىت قۇشى» ئەسەرىمدە ئىپادىلەشكە تىرىشتىم.

— خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ۋەتىنىمىزنىڭ لوبنۇر پولىگونىدا ئىنسانىيەتكە ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان نوۋەتتىكى 43-قېتىملىق يادرو سىنىغىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ھازىر بۇ ۋەھشىلىككە قارشى دۇنيا خەلقىنىڭ نارازىلىقى بارغانسىرى كۈچەيمەكتە. موشۇ دەھشەتلىك ئاتوم-يادرو پارتلىتىشلىرىدىن شىئۇئار خەلقى خەۋەردارمۇ؟

— ياق. بۇ توغرىلىق جوڭگو ۋە شىنجاڭ مەتبۇئاتلىرىدا ھېچ نەرسە يېزىلمايدۇ. بۇ جەھەتتىن شىنجاڭ «يېپىق ئىشىك» بويىچە قالماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاددىي خەلقىمىز لوبنۇردا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان يادرو سىناقلىرى توغرىلىق بىلمەيدۇ. كۆپچىلىك باللارنىڭ مېيىپ ۋە ئاكا تۇغۇلۇشىنى، تەبىەت ۋە ئېكولوگىيەنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى زەھەرلىنىشىنى، يادرو سىناقلىرى ئوتكۈزۈلگەندە ئاسماننى قۇم چاڭلىرىنىڭ قاپلاپ كېتىشىنى خۇدانىڭ بەندىلىرىگە كورسىتىۋاتقان كارامىتى دەپ قاراشماقتا. بەزىلەر يادرو سىناقلىرى توغرىلىق چەت ئەل رادىئوسى ۋە ئەخباراتىدىن خەۋەر تېپىپ، قاتتىق غەزەپلەنمەكتە...

— ۋەتەندىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىغاندا كېيىنكى يىللاردا ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا ئادەمنى ئەقلىدىن ئازدۇرۇپ، جىسمانىي زەھەرلەيدىغان ناركومانىيە- خىروئىن ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە بېرىلىپ كېتىش كۈچىيىپ كەتكەن. سىزچە ئۇلارنى كىملەر تارقىتىۋاتىدۇ؟ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى بۇ ئەسىرىمىز پاجەسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قانداق چارىلەرنى قوللىنىۋاتىدۇ؟

— ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا مۇنداق پاجەنىڭ يۈز بېرىۋاتقانلىقى راست. ئۇلارنى پۇل دېسە ۋىجدانىنى ساتىدىغان ناركومانىيە سودىگەرلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئېلىپ چىقماقتا. ھازىر شىنجاڭدا بالىلىرىنى بۇ دەھشەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن بارلىق بىساتىدىن ئايرىلىپ، زار قاقشاپ ژۈرگەن ئاتا-ئانىلار نۇرغۇن. ھۆكۈمەت ئورۇن-

لىرى ناركومانىيەگە قارشى كۈرەشنى كۈچەيتىۋاتىدۇ. خىروئىن ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىكلەر ئۇلارنى ساتقۇچى ۋە ئىستېمال قىلغۇچىلاردىن تارتىۋېلىنىپ، كۆپچىلىك ئالدىدا كويدۈرۈلمەكتە. جىنايەتچىلەر ئېغىر جازاسىنى ئېلىۋاتىدۇ. بۇ توغرىلىق مەتبۇئات ئورۇنلىرىدىمۇ تەشۋىقات-تەرغىبات كۈچەيتىۋاتىدۇ.

— سىزنى خەلقىمىز تالانتلىق رەسسام، ياخشى ئۇستاز سۈپىتىدە تونۇيدۇ. ھازىرقى ئۆزىڭىزنىڭ ۋە قازاقىستان رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

— قازاقىستان ئۆز مۇستەقىللىكىگە ئېگە بولغاندىن كېيىن رەسساملار ئالدىدا ئىجات قىلىشنىڭ كەڭ ئىمكانىيەتلىرى ئېچىلدى. ئىلگىرى «سەنئەت خەلققە تەئەللۇق» دېگەن شار ئاستىدا بۇيرۇتما بىلەن «داھىلارنىڭ» پورترېتلىرىنى ياساشتىن ژىراققا بارالمايتۇق، ھازىر ھەقىقىي رەسسام ئۈچۈن ئىجات قىلىشقا ئىشىك كەڭ ئېچىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يەتمىش ژىل داۋامىدا چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغان رەسسامچىلىق سەنئىتى قايتىدىن گۈللىنىش يولىغا قاراپ ماڭدى. مېنىڭ كېيىنكى ژىللاردا سىزغان يۈزدىن كۆپىرەك ئەسەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان «شىنجاڭ تەسىراتلىرى» ۋە ھازىرمۇ قىتىنىپ ئىشلەشنى داۋام قىلىۋاتقان «تۇرپان تەسىراتلىرى» تۈركۈمىدىكى ئەسەرلىرىم ئەينە شۇ ئەركىن ئىجات قىلىشنىڭ، سەنئەتتىكى دېموكراتىيەنىڭ مېۋىسىدۇر. بىراق قازاقىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي بوھران، قىيىنچىلىقلار رەسساملار ئىتتىپاقىنىمۇ چەتتە قويمىدى. ئەينە شۇ قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلمەي قازاقىستان رەسساملار ئىتتىپاقى تارقىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىناسى ھەر خىل كەسىپتىكى تىجارەتچىلەر بىلەن مەھكىمىلەرگە ئىجارىگە بېرىلدى. ھازىر ئىلگىرىكى رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى ئۆز ئالدىغا ئىشلەپ ھايات كەچۈرمەكتە. ئۇلارغا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قىلىنىۋاتقان غەمخورلۇقمۇ يوق. مەن بولسام موشۇ كىچىككىنە ئىشخانىنى سېتىۋالغان ئىدىم. ھازىر بۇ يەردە كېچە-كۈندۈز دېگىدەك ئىجادىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن. خېلە تونۇلغان رەسساملار كوچىلاردا كىشىلەر پورترېتلىرىنى سىزىپ كۈن كەچۈرىۋاتىدۇ...

— ئىختىسادىي بوھران، قىيىنچىلىق كۆپ كىشىلەرنى ئېغىر كۈنگە سېلىپ قويدى. سىزنىڭ ئاساسىي ھايات كەچۈرۈش مەنبەڭىز نېمىدىن ئىبارەت؟

— مەن پۈتكۈل قەلبىم، ۋۇجۇدۇم بىلەن رەسساملىق كەسپىگە بېرىلگەن ئىجادىيەت ئادىمىمەن، ئون بەش ژىلدىن بېرى تىياتر-بەدىي سەنئەت ئىنستىتۇتىدا، ھازىر قازاقىستان رەسساملار ئاكادېمىيەسىدە ياش رەسساملارغا ئۆز مۇتەخەسسىسلىگىم بويىچە بىلىم بېرىپ كېلىۋاتىمەن. ئۇ يەردىن مائاش ئالىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە قازاقىستان، ھەمدوستلۇق مەملىكەتلىرى ۋە خەلىق ئارا مىقىياستا ئوتكەن كۆپلىگەن كۆرگەزمىلەرگە ئۆز ئەسەرلىرىم بىلەن قاتناشتىم. ئۇلاردا نۇرغۇنلىغان ئەسەرلىرىم ئامېرىكا، ياپونىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، تۈركىيە، جەنۇبىي كورېيە، ئىسرائىل ۋە باشقا مەملىكەتلەر تەرىپىدىن سېتىۋېلىندى. ئەينە شۇ ئاخچىلار ھازىر مېنىڭ ئاساسىي ھايات كەچۈرۈش مەنبەرىم بولۇۋاتىدۇ.

— ئاخىرقى سوئال، دادىڭىز، تونۇلغان رەسسام، مەرھۇم زەيىندىن ئاكا يۈسۈپوۋ سىزگە قانداق ۋەسىيەت قالدۇرغان ئىدى؟

— دادام بىزگە دايىما: «بالىلىرىم، ياخشى ئوقۇڭلار، چوڭقۇر بىلىم ئىگىلەڭلار. بىر كۈنلەر كېلىدۇكى، سىلەرنىڭ بىلىمىڭلار ۋەتىنىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن كېرەك بولىدۇ» دەيدىغان. مەن ھازىر شۇنداق پۇرسەتكە ئېگە بولۇۋاتقىنىم ئۈچۈن ئوزەمنى بەختلىك ئادەم دەپ ھېساپلايمەن. ھازىر شىنجاڭدا تونۇلغان رەسساملار دادامنى ئۇستازىم دەپ ھېساپلايدۇكەن. مەن ئۇلارنىڭ بالىلىرىغا بىلىم بېرىش ئىمكانىيىتىگە سازاۋەر بولۇۋاتىمەن.

سوھبەتنى ۋۇرگۈزگەن مالىك سادىروۋ.

سۈرەتلەردە: رەسسام سىزغان رەسىملەردىن كۆرۈنۈشلەر.

بىلەمسىز؟

مەكتەپ ئېچىپ، پەرزەنتلەرنى يېڭىچە ئىلىم-پەن بىلەن قوراللاندۇرۇشنى مەخسەت قىلدى. 1870-ژىلى باۋدۇنباي ئاكىسى ھۈسەيىنباينىڭ رازىمەنچىلىگىنى ئېلىپ، قازان شەھرىدىن 3 مۇئەللىمنى چاقىرتىپ ئەكەلدى. ئۇلار «خانلىق مەدرىسسىدە» دىنىي بىلىملەرگە قوشۇپ پەننىي دەرس بېرىشنى يولغا قويدى. شۇنداقلا شۇ ژىلى ئىلىدا بەيتۇللا مەسچىدى يېنىدا 4 سىنىپلىق پەننىي مەكتەپ ئاچتى.

1885-ژىلى باۋدۇنباينىڭ تەشەببۇسى بىلەن كىندىك قېنى توكۇلگەن ئاتۇشنىڭ ئىكساق كەنتىدە يېڭى مەكتەپ بىناسى قەد كوتەردى. ئۇ يېڭى ئۇيغۇر مەكتىۋىگە «ھۈسەينىيە» مەكتىۋى دەپ نام بېرىلدى. ئۇ ئۇيغۇر مائارىپى تارىخىدا تۇنجا پەننىي بىلىم ئوچىغى بولۇپ قالدى. بۇ مەكتەپكە قازان شەھرىدە ئوقۇپ كەلگەن كەرىماخۇن مۇدىر بولدى. مەكتەپتە ئاتا-ئانىلار كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. باۋدۇنبايمۇ مەكتەپنىڭ ھەيئەت ئەزاسى سۈپىتى بىلەن ئۇنىڭ ئىشلىرىغا پائال ئارىلىشىپ تۇردى. مەكتەپتە دەسلەپ 3 سىنىپ ئېچىلىپ، يۈزدىن كوپىرەك بالا ھېساپ، تىل-ئەدەبىيات، جۇغراپىيە، تارىخ، تەنتەربىيە قاتارلىق پەنلەردىن تەلىم ئالغان. ئارىدىن كوپ ئۆتمەي، مەكتەپتە 8 سىنىپ ئېچىلدى. شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، مەكتەپتىكى مۇئەللىملەرنىڭ مائاشى، مەكتەپنىڭ بارلىق خىراجىتى، بالىلارنىڭ كىيىم-كېچەك، ئوقۇش قوراللىرى راسخودى مۇساھاجىملار ئىختىسادىدىن ئاجرىتىلاتتى.

مەزكۇر پەننىي مەكتەپنى بىلىملىك ئوقۇتقۇچىلار بىلەن تەمىنلەش مەخسىتىدە باۋدۇنباي چەت ئەللەرگە ئوقۇغۇچىلارنى چىقىرىشنى باشلىغان. 1902-ژىلى تۈركىيەگە ئوقۇپ كېلىش ئۈچۈن ياشلارنى ئەۋەتكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرسۇن، ھەسەن، قادىر ئەپەندىلەر ۋە ئىلى تەۋەسىدىن مەسئۇت سابىرى، جىرجىس ھاجى قاتارلىقلار بار ئىدى. باۋدۇنباي يەنە بىر تەرەپتىن تۈركىيەدىن ئەخمەت كامال باشلىق 7 نەپەر ئوقۇتقۇچىنى تەكلىپ بىلەن ئالدۇرغان. ئەخمەت كامال 1907-ژىلى «ھەببىزادە دارىلمۇئەللىمىنىنى» قۇرۇپ چىققان.

باۋدۇنباينىڭ مەرىپەتپەرۋەرلىگى ھەققىدە «شىنجاڭ سودا گېزىتى» مۇنداق دەپ يازغان: «باۋدۇنباينىڭ مائارىپ ساھاسىدىكى تۆھپىلىرىمۇ گەۋدىلىك بولغان. ئۇ جاي-جايلاردا تىل ئۆگىنىش مەكتەپلىرىنى ئاچقان. 1905-ژىلى غۇلجىدا «تېخنىك ئىشچىلار مەكتىۋىنى» ئېچىپ، 580 نەپەر بالىنى تەربىيەلەپ چىقارغان. شۇنداقلا ئۇ ئىلىدا «ئاياللار ھۈنەر مەكتىۋىنىمۇ» تەشكىل قىلغان. باۋدۇنباي غۇلجىدا «سايرامىيە»، «تۇرانىيە»، «دەرنەك»، «مۇرات» مەكتەپلىرىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ خىراجەتلىرىنى ئۆز زىممىسىغا ئالغان.»

قەشقەر ئىكساقتا ئېچىلغان تۇنجا پەننىي مەكتەپ «ھۈسەينىيە»نىڭ تەسىرى بىلەن ئۇيغۇر زېمىنىنىڭ بارلىق جايلىرىدا پەننىي مەكتەپلەر قەد كوتەردى.

پۈتكۈل ئىختىسادىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەرىپەت ئىشلىرىغا سەرىپ قىلغان ۋەتەنپەرۋەر باۋدۇنباي يالغۇزلا مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن چەكلىنىپ قالماي، 19-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا چەت ئەلدىن تاش مەتبۇئە ئالدۇرۇپ، «مەتبەئەئىي خۇرشىد» — نۇر مەتبەئەسىنى قۇردى ۋە مەتبۇئات ئىشلىرىنى يولغا قويدى. ئۇ مەتبەئەدە مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك قوللانمىلار باستۇرۇلدى. قەشقەردە قۇتلۇق شەۋقىي رەھبەرلىك قىلغان «ئاڭ» گېزىتىمۇ باۋدۇنباينىڭ خىراجىتى بىلەن چىقىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدىن 110 ژىل بۇرۇن قەشقەر ئىكساق كەنتىدە باۋدۇنباينىڭ تەشەببۇسى بىلەن سېلىنغان پەننىي مەكتەپنى ئەسلىگەندە، قاراڭغۇدا چىراق ياققان مۇساھاجىملار ئەۋلادىنىڭ ئۇچمەس تۆھپىسىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك بورچىنى ئۇلۇقلاپ، تارىخىمىز سەھىپىسىگە يېزىشىمىز لازىم. بولۇپمۇ پاراسەتلىك باۋدۇنباي مۇساھاجى ئوغلىنىڭ (1928-ژىلى غۇلجىدا ۋاپات بولغان) ئىلغارلىق، تەرەققىيپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك خىسلەتلىرىنى بۈگۈنكى ئەۋلاتقا ئۈلگە، دەستۇر قىلىشقا ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ نامى 20-ئەسىردىكى مەشھۇر ئۇيغۇرلار قامۇسىغا كىرگۈزۈلسە، ئۇيغۇر خەلقى باۋدۇنبايدەك سېخى مەرىپەتپەرۋەر پەرزەنتى بىلەن پەخىرلەنگەن بولار ئىدى.

ت. قاھارىي.
ئالمۇتا شەھرى.

تۇرغان توختەموۋ

ۋەتەندىن قايىتقانلار يوقلاپ ئوتەر...

(يازغۇچى ھىزمەت ئابدۇللىننىڭ تۇغۇلغىنىغا 70 ژىل تولۇشى ئالدىدىن)

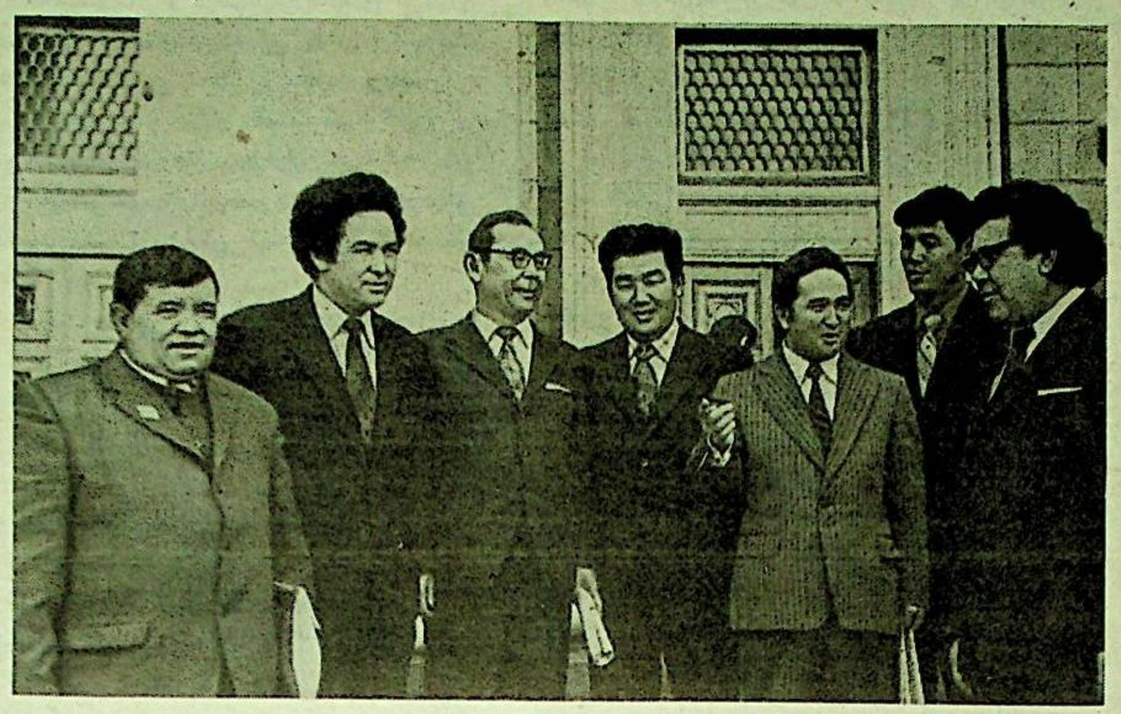

سۇرەتتە: ھېزمەت ئابدۇللىن (ئوڭدىن بىرىنچى) بىر توپ ئەدىپلەر ئارىسىدا.

ھەر قېتىم غۇلجا يولى بىلەن ئۇياق، بۇ ياققا ماڭغاندا موشۇ بىر قەبىر قېشىدا توختاپ ئوتۇمەندە، يەنە بۇ ھاياتتا ھىزمەتكام ئوخشاش ئۇستازنىڭ يېتىشمەيۋاتقىنىنى كىنەپ ئەسكە ئالىمەن. بىراق ھاياتتا چوڭلار كېتىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىنى كېيىنكى ئەۋلات بېسىپ قېلىش قانۇن ئېكەن. ھەر ئادەمنىڭ ئوز زامانى بولۇدېكەن. شۇندىمۇ خەلقىنىڭ بېشىنى قوشۇپ، مەسلىھەت بېرىپ، سەۋىر-تاقەتكە چاقىرغىدەك ئادىمى بولمىسا، بۇمۇ خەلقىنىڭ چوڭ پاجىەسى ئوخشايدۇ. چوڭلاردىن ئايرىلىپ، ئۇلار تارتقان كۇنلەر، ھاياتنىڭ تالاش-تارتىشلىرى ئوز بوينىڭغا چۇشكەندىلا ھېلىقىلارنىڭ قەدىرىگە يەتكەندەك بولىسەنكەن. بولۇپمۇ موشۇ بىزگە ئوخشاش يە دولىتى، يە ئېگىدارچىلىق قىلغىدەك ئادىمى يوق، دۇنيانىڭ بارلىق يېرىدە تېرىقتەك چېچلىپ كەتكەن خەلىققە ئەشۇنداق يول كورسىتىپ، سەۋىر-تاقەتكە باشلايدىغان ئادەم ھاۋادەك ھاجەت ئېكەن. پەقەت ئەشۇنداق ئادەملەردىن ئايرىلىپ قالغاندىن كېيىنلا، ئىلگىرى بۇ ئالەمدە مەڭگۇ ياشاپ قالىدىغاندەك قىلىپ كەتكەنلىرىگە پۇشايمان يەيدىكەنسەن. بەرىبىر بۇ ھاياتقا يالىڭاچ كېلىپ، يالىڭاچ كېتىسەنكەن. تالاشقان شەلىرىڭ قالىدىغان ئوخشايدۇ. ئادەملەر ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ، سېنى پەقەت قالدۇرۇپ كەتكەن ئىشلىرىڭ بىلەن باھالايدېكەن. ئادەملەر ئەسكە ئالغىدەك سوۋاپلىق ئىشلىرىڭ بولسىغۇ ياخشى، بولمىسا قەبىرىڭ ئۇستىدە چوقچاراپ بىر دوگا دوپا قالىدېكەن، خالاس.

بىراق بىر ئېچىنارلىق يېرى، ياخشى ئادەملەر ۋاقىتتىن ئىلگىرى ئولۇپ كېتىپ، ئوينىڭ تورىدىكى ئۇلار ئولتىرىدىغان يەردە ھېلىقىلار ھايات چاغدا بوسۇغىدىن ئورۇن تەگمەي ژۇرگەن ئادەملەر ئولتىرىۋېلىپ، بۇ ھاياتنى پەقەت ئوزلىرى بەرپا قىلغاندەك ماختىنىۋاتقىنىنى كورگەندە ژۇرىگىڭ قىسىلىپ ئاغرىيدېكەن. ئۇزاق ياشىغان بەزى ئادەملەر ئوز تەڭتۇشلىرىنىڭ زامانىدا ئېگە بولالمىغان ئابروي-ئاتاق، ئىززەت-ھورمەتنى تالىشىپ، كوپ ئىشلارنى قالايمىقان قىلىۋېتىدېكەن. كوپىنچە ئۇلارغا مۇنداق ئىززەت-ھورمەتلەر خەلقى ئالەم ئالدىدا سىڭەرگەن خىزمەتلىرى ئۇچۇن ئەمەس، يېشىغا كورسىتىلگەن ئېھتىرام ئېكەنلىگىنى ئۇنتۇپ قېلىپلا، «ئوزەم ئەسلى ياخشى ئادەم ئېدىم» دەپ ئويلاپ قالىدىغان ئوخشايدۇ. مەن ھېزمەتكام ئوخشاش ۋاقىتتىن ئىلگىرىدەك بۇ ھايات بىلەن خوشلاشقان ئادەملەر ئېسىمغا چۇشكەندە موشۇ مەسىلىلەر ھەققىدە كوپ ئويلىنىمەن.

ھېزمەت ئابدۇللىن كوزىنىڭ تىرىگىدە «مەن ئولگەندە ئالمۇتا-غۇلجا يولىنىڭ بويىدىكى كونا قەبرىستانلىققا ئاپىرىپ قويۇڭلار، ئەڭ بولمىغاندا ۋەتەندىن قايتقانلار يوقلاپ ئوتەر»- دەپ ئوزىنىڭ ئاتا-بوۋىلىرى دەپىن قىلىنغان بايانداينىڭ كونا زەرەتكارلىغىغا دەپىن قىلىشىنى بەك جىكىگەن ئېدى. شۇڭلاشقىمۇ بىز ھەر قاچان: «ھېزمەتكام ئولىدىغان چاغدىمۇ دانا ئىش قىلغان ئېكەندە» دەپ قويىمىز. شۇندىن بېرى ئادەملەر غۇلجا يولىدىن ئۇياق، بۇ ياققا ئوتكەندە بىر توختاپ، يازغۇچىنىڭ روھىغا دۇگا ئوقۇپ كېتىدۇ. ۋەتەنگە بېرىپ، قايتقانلار ئۇنىڭغا سالام ئېلىپ چىقىدۇ.

مەن ھېزمەت ئاكىغا مەكتەپتە ئوقۇپ ژۇرگەن چاغلاردىلا ئۇنىڭ دەسلەپ نەشىر قىلىنغان مۇقاۋىسىدا سولداتنىڭ سۇرىتى بار ھېكايىلار توپلىمىنى ئوقۇپ، مېھىر باغلىغان ئېدىم. كېيىن ئۇ بىزنىڭ يۇرت تەرەپلەرگە بارسا يارکەنتنىڭ بازارىدىن چىقماي، قىزىقچى پاراڭچىلار بىلەن ژۇرگىنىنى كورۇپ، يېقىنلاشقا ئەيمىنىپ، قىزىقىپ قاراتتىم. مەن پەقەت 1959-ژىلى مەكتەپنى تاماملاپ، ئالمۇتىغا كېلىپ، ئاكام قۇرۇان توختەموۋنىڭ ئويىدە تۇرۇپ ئوقۇۋاتقاندا ئۇنى يېقىندىن تونۇشقا مۇيەسسەر بولدۇم. سەۋەۋى بۇ چاغلاردا ئاكام، ماھمۇتكام ئابدۇراخمانوۋ، ھېزمەتكام ئۇچى ئاكا-ئۇكىلاردەك بەك يېقىن ئارىلىشىدىغان.

كېيىنىرەك بىلسەم، بۇ چاغلاردىمۇ يازغۇچىلار بېشىدا توگمەنتاش پېقىراۋاتقان مەزگىل ئېكەن. بىر تەرەپتىن پارتىيە سىياسىتى راسا ئەۋجىگە ئېلىپ، ئادەملەر بىر-بىرىنىڭ ئۇستىدىن تاش ئېتىشىپ، تالاش-تارتىشلار قاينىمى قىزىپ، ھەق بىلەن ناھەق ئوتتۇرىسىدىكى كۇرەش كۇچىيىۋاتسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ئەدەبىياتىمىزغا يېڭى كۇچ بىر سەلكىن كېلىپ نەچچە ژىلدىن بېرى قۇرۇق ھارۋۇنى تاراقلىتىپ، كېلىۋاتقان، ئېتى ئۇلۇق، سۇپۇرىسى قۇرۇق ئادەملەرنى بىر تاسقاپ، ئەدەبىياتىمىزدا چوڭ بىر ئوزگىرىش بولىۋېتىپتىكەن. سەۋەۋى كېڭەش ھوكۇمىتى قۇرۇلغىنىغا قىرىق ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئوتۇپ، باشقا مىللەت خەلىقلىرىنىڭ يازغۇچىلىرى توم-توم ئەسەر يېزىپ، ئاتىغىنى ئالەمگە تونۇتۇۋاتسىمۇ، بىزنىڭ ژۇرەك ئالدى بولۇپ، زامان ئوزگىرىشىدە ژۇكى-تاقىنى ھەممىدىن ئىلگىرى ژىغىشتۇرۇپ ئۇلگىرىپ قالغان خەلقىمىز ئەدەبىياتى سەل يېنىپ بېرىپ، ئوتتۇز يەتتىنچى ژىلى پۇتۇنلەي ئوچۇپ، ئارىدا ئوتكەن ژىگىرمە ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىچىدە بىردە-يېرىم شائىرنىڭ ئالقاندەك كىتاۋى يورۇق كورمىسە، باشقا ھېچ نەرسە يېزىلمىغان ئېكەن. باشقا خەلىقلەر يازغۇچىلىرىنىڭ جان ھەلقىگە كېلىپ قالغاندا يازغان ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، شۇ پەيتلەردىكى شۇ خەلىقنىڭ ھايات-تەغدىرىنى كوز ئالدىڭغا كەلتۇرىسەن. ھە، بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز ۋاقىەلەرنى ئوتكۇزۇۋېتىپ، دۇشمەن كېتىپ، كوپ نەرسىلەرنى توپا بېسىپ قالغاندىن كېيىنلا يېزىشقا كىرىشىدۇ. نېمىشكىدۇر باشقا خەلىقنىڭ يازغۇچىلىرى ئولۇمدىن قايتقاندا، قولىغا قەلەم ئالسا، بىز تويدىن قايتقاندا، يېزىشقا كىرىشىمىز.

ئەسلىدە ئەدەبىيات دېگەن خەلىقنىڭ ئەيىنىگى، خەلىقنىڭ سوقۇۋاتقان ژۇرىگى كوپچىلىكنىڭ دەردىگە دەرمان بولغان يازغۇچى ھەقىقى يازغۇچى. يازغۇچىسى يوق خەلىق ئۇ ئوچۇپ، يوقاشقا يېقىنلىشىۋاتقان خەلىق. سەۋەۋى، ئۇ خەلىق قانچە ياخشى، يامان ياشىمىسۇن، يازغۇچىسى بولۇپ ھاياتىنى يازمىسا، ئۇنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ دە، تونۇمايدۇ.

مانا شۇڭلاشقا بولسا كېرەك، يەتتە ژىلدەك ژىراق شەرىقتە ھەربىي خىزمەتلەردە بولۇپ، شۇ يەرلەردە دۇنيا خەلىقلىرى يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، بىزنىڭ (ئەجايىپ تارىخىمىز بولسىمۇ) ئەدەبىياتىمىزدا شۇنداق ئەسەرلەرنىڭ يېزىلمىغىنىغا ئېچىنىپ، مەن يازغۇچى دەپ ژۇرگەنلەرنىڭ تارازا باسقىدەك كىتاۋى يوق ئېكەنلىگىنى بايقىغان ھېزمەت ئابدۇللىن ئوپ-چورىسىگە يېڭىدىن ئوقۇپ، يېتىلىۋاتقان ئەدىپلەرنى ژىغىپ، ئېتى ئۇلۇق، سۇپۇرىسى قۇرۇق ئادەملەر بىلەن قاتتىق كۇرەش باشلىغان ئېدى.

ئەسلىدە يېڭىنى تۇرۇپ، مەيدانغا چىققان ئادەمنىڭ دۇشمىنى كوپ بولىدىغۇ. باشنى ئېچىگە تىقىپ، بۇلۇڭدا باشقىلارنىڭ تاماشىسىنى كورۇپ، شۇمشەرەپ ژۇرگەن ئادەمنىڭ دۇشمىنى نەدىن بولسۇن. مۇنداق ئادەملەرگە خەلىق بېچارە ئېكەن دەپ ئىچى ئاغرىيدۇ، خالاس. ئالغا ئوزغان ئادەمنى ئارتتا كېلىۋاتقانلار كورەلمەي غېۋىتىنى قىلىدۇ، ھېيىۋىنى تېپىپ، پۇتلاشتۇرۇشقا تىرىشىدۇ.

ھېزمەت ئابدۇللىنمۇ مەيدانغا چىققاندا ئۇنىڭ دوستى بىلەن تەڭ دۇشمىنىمۇ بار ئېدى. مەن ئوقۇشقا چۇشۇپ، يازغۇچى بولۇپ قالىمەنمىكىن دەپ ژۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئاكام ھېزمەتكامنىڭ قول يازمىسىنى ئېلىپ كېلىش ئۇچۇن نەشرىياتقا ئەۋەتتى. ئۇ چاغدا نەشرىيات كوك بازارنىڭ قېشىدا ئېدى. ھېزمەتكام مېنىڭ بىلەن بىر ئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن يېڭىلا نەشرىياتتىن چىقىپ، بويىغى قۇرۇپ ئۇلگەرمىگەن تاگورنىڭ ھېكايىلار توپلىمىنى، ئوزىنىڭ قول تامغىسىنى قويۇپ ماڭا تەغدىم قىلدى. بۇ كىتاپنى ھېزمەتكام ئوزى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان ئېكەن. چوڭ يازغۇچىنىڭ قولىدىن كىتاپ ئالغىنىمغا بەك خوشال بولۇپ كەتتىم.

شۇ قېتىم يازغۇچىنىڭ «تۇرپان تەۋەسىدە» ناملىق رومانىنىڭ قول يازمىسىنى ئاكامغا ئېلىپ كەلدىم. ئوزەم گېزىتقا ماقالە يېزىپ، ئەدەبىياتقا قىزىقىپ ژۇرگەنلىكتىنمۇ، ھېلىقى قول يازمىنى يېنىپ-يېنىپلا ۋاراقلاپ، يازغۇچى موشۇنچىلىك كوپ نەرسىنى قانداقمۇ يازغاندۇ دەپ ھەيران بولغان ئېدىم.

بۇ چاغلاردا ئاكاملارنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ يېڭىدىن يازغان ئەسەرلىرىنى قول-قولچە ئوقۇپ، ئوز-ئارا مۇھاكىمە قىلىشىپ، بىر-بىرىگە يېقىندىن ياردەملىشىپ ژۇرگەن پەيتلىرى ئېدى. مۇھاكىمىلەرمۇ تالاش-تارتىش، ۋاڭ-چۇڭ بىلەن بەك ھاياجانلىق ئوتەتتىدە، ئاندىن كېيىن ھېلىقى قول يازمىلار-ئولتىرىشلاردا داغۇ-دۇغىلىق ژۇيۇلاتتى. بەزى ناچار يېزىلغان قول يازمىلار مۇھاكىمىلەردە يارىماي، ئاۋتورغا قايتۇرۇلۇپ بېرىلەتتىدە، ئاندىن گەپ-سوز، غېۋەت-شىكايەتلەر بىلەن يۇقۇرىغا ئەرىزە يېزىلىشقا باشلىناتتى. موشۇنىڭ ھەممىسىنى كورۇپ ژۇرگەن مەن شۇنىڭدىن ژىگىرمە ژىل ئوتكەندىن كېيىن نەشرىياتتا ئىشلەپ، شۇ قايناملارغا ئوزەمنىڭ قوشۇلۇپ كېتىدىغىنىمنى ئويلىماپتىمەن.

ھېزمەتكامنىڭ قول يازمىسىنى كورگەندىن كېيىن كوپ ئوتمەي ئاكامنىڭ نەشىردىن چىقىپ، تېخى تارقىتىلمىغان ساغۇچ رەڭدىكى قاتتىق، موقاۋىلىق شۇ كىتاپنىڭ بىر دانىسىنى باسمىخانىدىن ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ كېلىپ، ئىچىدە بىر يەرلىرىنى سىزىشتۇرۇپ، ئوقۇۋاتقانلىغىنى بايقىغان ئېدىم. كېيىن بىلسەم بىر توپ ئۇيغۇرلار «بۇ پارتىيە سىياسىتىگە قارشى يېزىلغان كىتاپ» دەپ ئەرىزە قىلىشى سەۋەۋىدىن ھېزمەتكامنىڭ كىتاۋى نەشىردىن چىقىرىلماي تۇرۇپلا توغرىلىپ كېتىپتۇ. بۇ چاغلاردا ھېزمەتكام بىر ئاز ۋاقىت ئىچىملىككە كوپىرەك بېسىپ، غەزەپلىنىپ ژۇردى. شۇندىمۇ ئۇ ئويۇن-تاماشا بىلەن يېزىشنى تاشلىمىدى.

ئارىدا مەن تومۇر يولدا، رېداكسىيەدە ئىشلەپ ژۇرۇپ، ژىراق شەرىقتە ھەربىي خىزمىتىمنى تاماملاپ، تاغ باغرىدىكى يېزامغا مۇئەللىم بولۇپ كېتىپ قالدىم. ئاندىن مېنى يەنە يارکەنت ناھىيەسىدىكى ئۇيغۇر گېزىتىغا خىزمەتكە چاقىرىۋالدى.

ئۇ چاغلاردا قەلەمنى تاشلىماي، ئەدەبىياتقا بەك قىزىقىپ، بىردە-يېرىم ھېكايىلەر بىلەن ئوچېركلار يېزىپ ژۇرگەن مەزگىلىم ئېدى. ئارىدا كوپتىن بېرى يازغىنىم بىلەن بىرسىگە كورسىتىشكە ئەيمىنىپ ژۇرگەن «كونا توگمەن» ناملىق پوۋېستىمنى ئالمۇتىغا بارغاندا، قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا تاپشۇرۇپ قايتتىم. خېلە ۋاقىتقىچە قول يازمامدىن خەۋەر بولماي ژۇردى.

بىر كۇنى، مەن يارکەنت گېزىتى رېداكسىيەسىدە ئىشلەۋاتقاندا تۇيۇقسىز تېلېگرامما كېلىپ قالدى. ئېلىپ ئوقۇسام، يازغۇچى ھېزمەت ئابدۇللىندىن كەپتۇ.

«قەدىرلىك ئىنىم، تۇرغانجان، ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەجايىپ چوڭ ئۇتۇغۇڭ بىلەن تەبرىكلەيمەن. ئەسەرىڭنى ئوقۇپ، تاغلاردىكى تاشلارنى كېزىپ ژۇرۇپ، ئىچىدىن گوھەر تاپقاندەك خوشال بولدۇم» دەپتۇ. بېشىم كوككە يەتكەندەك بولدى.

كېيىن بىلسەم، ھېزمەتكام مېنىڭ قول يازمامنى كېچىچە ئوقۇپ چىقىپ، ئوزىنىڭ ھايا جانلانغانلىغىنى يوشۇرالماي تاڭغا يېقىن ئاكامغا، ئاندىن ماھمۇتكامغا تېلېفون قىلىپ، ھېلىقىلارغا ئوز خوشاللىغىنى ئېيتقىچە ئالدىرىغان ئېكەن. ئاندىن ئۇ قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدىكىلەرگە بېرىپ، ھەممىگە مېنى ماختاپ، پوۋېستىمنى رۇس، قازاق تىللىرىغا تەرجىمە قىلغۇزغان ئېدى. ئۇمۇمەن مېنىڭ ئەدەبىياتتا ئوسۇپ، ئىلگىرىلىشىمگە پەقەت ھېزمەت ئابدۇللىن سەۋەپچى بولغان ئېدى. مېنىڭلا ئەمەس، بىزنىڭ زامانىمىزدا ئەدەبىياتىمىزغا كەلگەن بارلىق ياشلار ھېزمەتكامنىڭ غەمخورلىغىدا ئوسۇۋېدى.

(ئاخىرى 8-بەتتە).

تېاتردا نېمە بولىۋاتىدۇ؟

جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ بېناسى كونىراپ كەتكەنلىكتىن ۋە ئۇنىڭدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيىتى تامامەن قالمىغانلىقتىن .تېگىشلىك ئورگانلار مەزكۇر بېنادا ئىشلەش مۇمكىن ئەمەس دېگەن خۇلاسە چىقىرىپ، 1990ـژىلى ئۇنى يېپىش توغرىلىق قارار چىقارغان ئېدى. لېكىن ئۇيغۇر تېاترىنىڭ ئارتىستلىرىغا يېڭى بېنا بەرپا قىلىنغىچە ۋاقىتلىق پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا باشقا لايىق بىر بېنا بېرىلمىدى. مانا بىر نەچچە ژىلدىن بېرى تېاتر كوللېكتىۋى ئوز پائالىيىتىنى پايتەختتىكى باشقا تېاترلارنىڭ، مەدەنىيەت سارايلىرىنىڭ بېنالىرىنى ئىجارىغا ئېلىپ داۋاملاشتۇرماقتا. لېكىن بۇ ئەھۋال داۋاملىق ھالدا مۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، چۇنكى ھەر قانداق تېاتر ئوز بېناسىغا ئېگە بولماي تۇرۇپ مۇستەقىل ۋە ئۇنۇملۇك ئىشلىشى قىيىن. ئەندى تېاتر قۇرۇلۇشىغا ئوز ۋاقتىدا دولەت تەرىپىدىن يېتەرلىك مەبلەغ ئاجرىتىلمىغانلىقتىن ئوتكەن ژىلى ئۇنىڭ مەمۇرىيىتى بۇ مەسىلە توغرىلىق جامائەتچىلىككە مۇراجىەت قىلىشنى لايىق كوردى ۋە ئالمۇتا شەھىرىدە، چېلەك، ئۇيغۇر، پانفىلوۋ ناھىيەلىرىدە تېلېمارافۇنلار ئوتكۇزۇلدى.

ھە، خەلىق ئوز تېاترىنى سويىدىغانلىغىنى، ئۇنىڭغا ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىن شارائىتتىمۇ قولىدىن كېلىشىچە ماددىي ياردەم بېرىپ، يار-يولەكتە بولىدىغانلىغىنى نامايىش قىلدى، تېاتر بېناسىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچۇن ئىئانە توپلاندى. يېقىندا بىز جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، تېاتر بېناسى قۇرۇلۇشىنىڭ كېتىپ بېرىشى، تېاترنىڭ ھازىرقى پائالىيىتى توغرىلىق سوھبەتلەشكەندە ئۇ توۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى:

ـ بىز ئوتكەن ژىلى مارت ئېيىدا ئالمۇتىدا دەسلەپكى قېتىم، ئاندىن چېلەك، ئۇيغۇر، پانفىلوۋ ناھىيەلىرىدە تېاتر بېناسىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچۇن ئىئانە توپلاش نىيىتىدە تېلېمارافونلارنى ئۇيۇشتۇرغان ئېدۇق. سەنئەتخۇمار خەلقىمىز بىزنىڭ ئېغىر ئەھۋالغا چۇشۇپ قالغانلىغىمىزنى كوڭلىگە يېقىن ئېلىپ، مۇراجىيىتىمىزنى يەردە قويماي، ئۇنىڭغا قىزغىن ئاۋاز قوشتى. نەتىجىدە ئوتكەن ژىلى جامائەتچىلىكتىن ۋە ھەر خىل كارخانىلار، كولخوز بىلەن سوۋخوزلاردىن 300مىڭ تەڭگىدىن ئوشۇق نەق پۇل ۋە بانكدىكى ھېساپ-چىوتىمىزغا 300مىڭ تەڭگىگە يېقىن مەبلەغ چۇشتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى بەزى كارخانىلار، كولخوز-سوۋخوزلار قۇرۇلۇش ماتېرىاللىرىنى بېرىشنى ۋەدە قىلدى.

ئەندى شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، تېاتر قۇرۇلۇشىغا جامائەتچىلىكتىن توپلانغان ئىئانىنى باشقۇرۇش، پايدىلىنىش ئۇچۇن مەخسۇس كومىسسىيە قۇرۇلۇپ، ئۇ قانچىلىك ئاخچا قەيەرگە، نېمە ئۇچۇن پايدىلىنىلغانلىغى توغرىلىق ھەر بىر نەرسىگە ھوججەت تۇزۇپ، ئىشنى ئىدىتلىق ئېلىپ بارماقتا. بۇ يەردە بەزىلەرنىڭ: «خەلىقتىن چۇشكەن ئاخچىنى تېاتردىكىلەر خالىغىنىچە پايدىلىنىپ كېتىپتۇدەك»،ـ دېگەن ئاپقاچتى سوزلىرىنىڭ تامامەن ئاساسسىز ئېكەنلىگىنى تەكىتلىمەكچىمەن. مەن قىسقىچە ئاخچىنىڭ نېمىلەر ئۇچۇن پايدىلىنىلغانلىغى توغرىلىق توختىلىپ ئوتەي. مەسىلەن، ئوتكەن ژىلى خىراجەت قىلىنغان مەبلەغكە كېلىدىغان بولساق، پلان ئېسكىزى ئۇچۇن 30 مىڭ تەڭگە، ئورۇننى تەكشۇرۇش- سېيىسمولوگىيە ئىشلىرى ئۇچۇن 75 مىڭ تەڭگە، كابېل ئالاقىسىنى ئەكسىگە كەلتۇرۇش ئۇچۇن 29 مىڭ تەڭگە، ئېلېكتر ئالاقىسىنى بۇزۇپ يېڭىلاش ئۇچۇن 39 مىڭ تەڭگە، ترۇبا، رادىاتورلارنى يېڭىلاش ئۇچۇن 314 مىڭ تەڭگە سەرىپ قىلىندى. بۇ تىزىمنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن ئېدى، لېكىن بۇ رەقەملەر تىزىمى گېزىتخانلىرىمىزنى زېرىكتۇرۇپ قويامدىكىن دەپ ئويلايمەن.

بىز خەلىققە مۇراجىەت قىلىپ، ئىئانە توپلاپ، مۇھىم ئۇچ نەرسىنى قولغا كەلتۇردۇق:

1. بىز تېاتر قۇرۇلۇشى ئىشىنى باشلىۋەتتۇق.

2. ئىلگىرى بىر بېنادا بىرگە ئىشلەپ كەلگەن كورېيي تېاترى بىلەن بولۇندۇق،

3. ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر ئەھۋالغا قارىماي 1996ـژىلغا ئۇيغۇر تېاترى قۇرۇلۇشى ئۇچۇن دولەت بيۇدژېتىدىن مەبلەغ ئاجرىتىش رەسمىي تۇردە قارار قىلىندى، يەنى 1996ـژىلى 35 مىللىون تەڭگە مەبلەغ بېرىش پلانلىنىۋاتىدۇ، ئەندى بۇنىڭ قانداق بولىدىغانلىغىنى ۋاقىت كورسىتىدۇ.

شۇ نەرسىنى ئالاھىدە تەكىتلەش ئورۇنلۇقكى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت مىنىسترى ت. ئا. ماماشېۋ بىزنىڭ تېاترىمىزنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى چۇشەنگەن ھالدا، بيۇدژېتتىن مەبلەغ ئاجرىتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا يېقىندىن ياردەم بەردى، ئەندى مەدەنىيەت مىنىسترلىگىنىڭ فوندىدىن بولسا تېاتر بېناسى قۇرۇلۇشىغا 2،5 مىللىون تەڭگە بەردى ۋە ژىل ئاخىرىغىچە ياردەم بېرىپ تۇرۇش ھەققىدە ئۇختۇردى.

ئەندى ھازىرقى ئىختىسادىي بوھرانچىلىق داۋام قىلىۋاتقان شارائىتتا يەنە شۇ مەدەنىيەت مىنىسترىنىڭ كوڭۇل بولۇشى تۇپەيلى تېاترىمىز خادىملىرى مائاشلىرىنى ئوز ۋاقتىدا ئېلىۋاتىدۇ.

مەن موشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ «يېڭى ھايات» گېزىتى ئارقىلىق تېاترىمىزنىڭ جانكويەرلىرىگە- تېاتر قۇرۇلۇشى ئۇچۇن سالماقلىق ماددىي ياردەم بېرىۋاتقان، تاپچىل قۇرۇلۇش ماتېرىاللىرى بىلەن تەمىنلەۋاتقان ئەزىمەتلەرگە كوللېكتىۋ نامىدىن ۋە شەخسەن ئوز نامىمدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمەن. ئۇلار توۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

«بېنت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات كۇزىيېۋ 1 مىللىون تەڭگىلىك بېتون، بېنزىن ۋە يەنە 1 مىللىون تەڭگىلىك سېمېنت ۋە باشقا قۇرۇلۇش ماتېرىاللىرى بىلەن تەمىنلەشنى ۋەدە قىلدى، ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ئىسسىقلىق تارمىغىنىڭ دىرېكتورى ۋلادىمىر توختاسۇنوۋ پايدىلىنىپ تۇرۇشقا بىر ئاۋتوكران بەردى ۋە تېاتر بېناسىنىڭ پۇتكۇل سانتېخنىكىسىنى ئوز ھوددىسىگە ئالدى، ئەندى ئالمۇتىدىكى «فارمېن» كافېسى ئۇيغۇر تېاترىنىڭ شوبىسىگە ئايلىنىپ قالدى، مەزكۇر كافېنىڭ دىرېكتورى ماگېلان شەرىپوۋ تېاترىمىزدا بولىدىغان بارلىق ئۇچرىشىشلارنى ئوز كافېسىدا ئۇيۇشتۇرۇپ، زىياپەت بېرىپ، ئارتىستلىرىمىزنى رەغبەتلەندۇرۇپ كەلمەكتە. ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئوز خەلقىنىڭ سەنئىتىنى ھەقىقىي سويىدىغان بۇ ئىنسان تېاترىمىزغا يەنىمۇ داۋاملىق ياردەم بېرىپ تۇرۇشنى ۋەدە قىلدى، ئالمۇتا كورۇكلەر قۇرۇلۇشى تومۇر-بېتون ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شەردىنوۋ ماددىي ۋە تېخنىكىلىق جەھەتتىن، شۇنداقلا ترانسپورت، كرانلار بىلەن ياردەم بەرمەكتە، ئۇ شۇنداقلا پەدەزلەش ئىشلىرىغا 200 توننا مەرمەر قىرىندىسىنى بېرىشنى ۋەدە قىلدى، ئالمۇتا «مۇنايۇ ئاۋتوماتىكا» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئابدۇمېجىت مەمىروۋ ماددىي ياردەم بېرىپ تۇرىدۇ، لازىم بولغاندا بېنزىن بىلەن نوۋەتسىز تەمىنلەيدۇ، شۇنداقلا تىجارەتچى ئەركىن لوخمانوۋ بىزگە ماددىي ياردەم بەردى. بىز ئەينە شۇنداق ھەقىقىي ۋە تەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر پەرزەنتلىرىمىز بىلەن پەخىرلىنىشكە ھەقلىقمىز.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇيغۇر تېاترىنىڭ بىيىلقى پائالىيىتى توغرىلىق سوئالغا توختىلىپ، مۇرات ئەخمەدىيېۋ توۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى.

ـ بىيىل ژىل بېشىدا «ياشلىق» ئانسامبلىنىڭ 20 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئىككى كۇن چوڭ كونسېرت پروگراممىسىنى بەردۇق، ئۇ «ئالىتاغ» پروگراممىسىدا ئەڭ ياخشى كونسېرت پروگراممىسى دەپ ئالاھىدە باھالانغان. ئەندى مارتتا بولسا مەركىزىي كونسېرت زالىدا قازاقستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى سۇلتان ئىسرائىلوۋنىڭ 50 ياشقا تولغانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەن يۇبىلېيلىق چوڭ كونسېرت بېرىلدى، يەنە مارت ئېيىدا جۇمھۇرىيەت سارىيىدا يېڭى «تەبەسسۇم» ھەزىلىك- كونسېرت پروگراممىسى نامايىش قىلىندى، ئالمۇتا پاختا رەختلىرى كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا بەستەكار كومپوزىتور سېلماخۇن زەينالوۋنىڭ 60 ژىللىق يۇبىلېيى مۇناسىۋىتى بىلەن سەنئەتكارنىڭ ئىجادىي كېچى ئوتكۇزۇلدى. ئاپرېل ئېيىدا جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئۇلۇق ئاباينىڭ 150 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن مايا راخمانوۋانىڭ رېژىسسىيورلىغىدا تېاترلاشتۇرۇلغان چوڭ كونسېرت بولۇپ، ئۇ تاماشىبىنلار تەرىپىدىن ياخشى قارشى ئېلىندى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېڭى سەھنە ئەسەرلىرى سەھنىلەشتۇرۇلدى. مەسىلەن، ئەكرەم ئەخمەتوۋ «مەسخىرىۋاز» دېگەن سپېكتاكلنى، مۇھىت ھېزىموۋ قىرغىز دراماتۇرگى مارباجىيېۋنىڭ «ۋىژدان ئازاۋى» دېگەن ئەسەرىنى، قۇرۋانجان مەڭسۇروۋنىڭ -ئومەر مۇھەممەدىنىڭ ھاياتىغا بېغىشلانغان ئەسەرىنى سەھنىلەشتۇردى. يېقىندا شۇنداقلا تېاترىمىز «باراڭلىققا مەرھەمەت» دېگەن ھەزىل-كونسېرت پروگراممىسىنى ئۇيۇشتۇردى، ئۇنىڭ ئاۋتورى ۋە رېژىسسىيورى يا. شەمىيېۋ، پروگراممىنىڭ سپونسورى «مىراس» فىرمىسىنىڭ باش دىرېكتورى قەھرىمان ئىمىنوۋ بولدى.

ش ئۇئار قۇرۇلغانلىغىنىڭ 40 ژىللىق مەرىكىسى مۇناسىۋىتى بىلەن 20ـ سېنتەبر كۇنى تېاترىمىزنىڭ 20 ئارتىسى ئۇيغۇرلار دىيارىغا سەپەرگە چىقىدۇ. ئۇلار بىر ئاي داۋامىدا ش ئۇئارنىڭ كوپلىگەن شەھەر ۋە يېزىلىرىدا ئوز ماھارىتىنى نامايىش قىلىدۇ. ئەندى تەكلىۋىمىزگە بېنائەن 10ـنويابر كۇنى قەشقەر ئۇيغۇر تېاترىنىڭ 30 ئارتىسى بىزگە كېلىدۇ. ئۇلار بىر ئاي داۋامىدا ئوز سەنئىتىنى بىزگە كورسىتىدۇ.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، تېاتر ئوز بېناسىغا ئېگە بولمىسىمۇ، قىيىنچىلىقلارغا قارىماي جىددىي ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ. بىز تېاتر كوللېكتىۋىغا بۇنىڭدىن كېيىنمۇ زور ئىجادىي ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.

سوھبەتنى يېزىۋالغان يا. سابىتىي.

تاشپولات ئىكرامىي

بالىلارغا سوغا

ئانا پەرۋانە

ئويگە كەلسەم مەكتەپتىن،
ئاپام كۇلۇپ باقىدۇ.
دەپ، ئەقىللىق قوزام سەن،
قەلبىمگە ئوت ياقىدۇ.
كەل، ئولتارغىن جوزىغا،
ئىسسىق تاماق يەۋالغىن.
ھارغان بولساڭ بىر دەمگە
يېتىپ دېمىڭ ئېۋالغىن.
دەيدۇ ئاپام كويۇنۇپ،
بەش ئالغانغا سويۇنۇپ،
ھىس قىلغاندەك ئوزىنى،
ئالقىشلارغا كومۇلۇپ.

ئانا دېگەن پەرۋانە،
پەرزەنت ئۇچۇن باغرى كەڭ.
شۇڭا قايناق مېھرىنى
قىلىمەن قۇياشقا تەڭ.

ئانا تىلىم

ئانامنىڭ ئاق سۇتىدىن،
ۋۇجۇدۇمغا ئوتكەن تىل.
ئاتامنىڭ ساپ ئەقلىدىن،
ماڭا قۇۋەت پۇتكەن تىل.
قايىسى مىللەتكە تالىق
ئېكەنلىگىم شۇ تىلدا.
قەلبى سېخى، كەڭلىگىم،
سېزىلىدۇ بۇ تىلدا.
باتۇرلىغىم، بارلىغىم،
پەزىلىتىم، خىسلىتىم.
ئومۇرۇمگە يارلىغىم
ئانا تىلىم- ئىززىتىم.

قۇياش مېھرى

ئەسسالام قۇياش،
ئەي ئاسمان شاھى.
سەندىن ئېچىلار،
ئالەم نىگاھى.
تەپتىڭدىن قۇۋۇت
ئالار بارچە جان.
ساڭا تەشنالىق
كورسىتەر ئىنسان.
ئانا يەر- زىمىن،
گۇل-گىيا بەرى.
گۇللەيدۇ سېنىڭ
نۇرۇڭ تۇپەيلى.

ۋەتەندىن قايىتقانلار يوقلاپ ئۆتەر...

سەۋەۋى ئۇ باشقىلارنىڭ ئۇتۇغىمۇ ئۆز ئۇتۇقىدەك خوشال بولالايدىغان ئىچى دەريادەك كەڭ، ئەجايىپ مەرت ئىنسان ئىدى. ئۇ مەھەللىۋازلىقنى، يۇرتۋازلىقنى بىرلىمەي، ھەممىگە تەكشى قانات ياياتتى. ئەسلىدىنمۇ، ئۆز كۈچىگە ئىشىنىدىغان ئادەم مۇنداق ئىشلارغا بېرىلمەيدۇ. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئاجىز ئادەملارلا ئۆزىگە يار- يۆلەك ئىزدەپ، چۆرىسىگە يېقىنلىرىنى ژىغىدىكەن.

ھېزمەتكام، شۇنداقلا، ئەجايىپ گۈزەل، سولەتلىك قىياپەتتى، سوزگە چېچەنلىگى بىلەنمۇ ھەر قانداق ئادەمنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلالاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئېچىپ كىرگەن ئىشىكتىن بىر ئەرسە ئۇندۇرۇپ چىقماي قويمايدىغان. ھەممە مىللەتتىن تونۇشلىرى كوپ، ئويۇن-تاماشىنىمۇ بەك ياخشى كورىدىغان لوكچەك مىجەز ئوسكەن ئىنسان ئىدى. بىر ياخشىسى كۈندۈزى قالچە كوپ ئويۇن-تاماشە قىلمىسۇن ئەمما كېچىسى ئۇ ستىلىگە ئولتىرىپ، يېزىشنى تاشلىماتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ھاياتىدا كىتاپ كەينىدىن كىتاپ يېزىپ، مەھسۇلاتلىق ئىشلىگەن يازغۇچى. ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنى ئوقۇغاندا ئۆزەڭنى خۇددى يازغۇچى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتارغاندەك ھىس قىلىسەن. سەۋەۋى ئۇنىڭ ھېكايىلىرى بەك تەبئىي. ئۇ كوپ رومان، پوۋېست، شېئىر، داستانلارنى يازسىمۇ، ئاساسى ماۋزۇسىغا ئەندى كىرىشكەندە ھايات بىلەن خوشلاشتى. سەۋەۋى ھېزمەتكام قالچىمۇ كوپ ئەسەر يازمىسۇن، بىراق ئاتا ماكانىمىز شەرقىي تۈركستانىنى بىر كۆڭلىمۇ ئېسىدىن چىقارمىغان، شۇ ماۋزۇغا مۇراجەت قىلمىسا تۇرالمايدىغان يازغۇچى ئىدى. ياش چېغىدا بارى-يوقى ئون كۈندەكلا شىنجاڭدا بولۇپ كەلگەندە، ژۈرىگىگە چۈشكەن ئوت ئۇ تا ئولۇپ كەتكىچە ئوچمىدى.

شۇ قىسقا ۋاقىتتا كورگەنلىرى ئىككى رومان، شېئىر، پوئېما، پېسىلىرىنىڭ يېزىلىشىغا سەۋەپ بولدى. «شىنجاڭ تەسىراتلىرى» ناملىق خاتىرە كىتاپمۇ يازدى. ئاخىرى ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ توققۇزىنچى ئەسىردىكى ھاياتىغا بېغىشلانغان «ئوتلۇق چەمبەر» ناملىق رومانىنى تاماملىغاندا، بۇنىڭدىن ئون بىر ژىل ئىلگىرى ئەجەل ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتتى.

ھېزمەتكامنىڭ ھايات بىلەن خوشلىشىش ۋاقتى-سائىتى يېقىنلىشىپ قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇرۇمچىدىن ئاتاقلىق شائىر تېيىپجان ئىلىيېۋ چىقىپ قالدى. ئۇ مېنىڭ قولۇمغا بېجىندا «مىللەتلەر» نەشرىياتىدا نەشىر قىلىنغان «ئاق يېغىن» رومانىمنى تاپشۇرۇپ، پېشقەدەم يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرنىڭ بۇ كىتاۋىم ھەققىدە ئېيتقان ئىللىق سوزلىرىنى يەتكۈزدى. مەن كىتاۋىمنى ئېلىشىم بىلەنلا خوشاللىغىمنى يوشۇرالماي، ئەتىسى ئەتىگەندە ھېزمەتكامغا كوتىرىپ باردىم. ئۇ چاغلاردا يازغۇچى ئاغرىقخانىدا ياتاتتى. ھېزمەتكام مېنىڭ رومانىمنى بىراز ۋاقىت قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان قولىدا تۇتۇپ تۇرۇپ، ئاندىن ئۆزىگە باستىدە: «ئاخىرى بىز يازغانلىرىمىزنى ۋەتەنگە كىرگۈزدۇق. ئەندى ئىشىك ئېچىلدى، مېنىڭ كوپ ژىللاردىن بېرى كۆتكەن ئارمىنىممۇ شۇ ئىدى. بۇ ئىشىكنى سەن ئۆز ئەسەرىڭ بىلەن ئاچتىڭ. مۇبارەك بولسۇن، ئۇكا. ئەندى بىز يوقىمايمىز. موشۇنداق ياخشى كۈنلەر يېقىنلىشىۋاتقاندا مېنىڭ ئاغرىپ قالغىنىمنى قارىساڭ- دەپ كوپىرەك ئاتا ماكانىمىز شەرقىي تۈركستانىنىڭ پارچىنى قىلاتتى. ساقىيىپ قالسىلا غۇلجىغا قاراپ ماڭغۇسى بار.

بىرقا شۇم ئەجەل بەرىبىر ئۇنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ھەممىمىزگە ئۇستاز يازغۇچى كوپ ئارمانلىرىغا يېتەلمەي كەتتى. بىراق، پەقەت ئۇنىڭ «مېنى ئالمۇتا-غۇلجا يولىنىڭ بويىغا دەپنە قىلىڭلار، ئەڭ بولمىغاندا، ۋەتەندىن قايتقانلار يوقلاپ ئۆتەر» دېگەن ئىلتىماسىنىلا ئورۇنلاپ قالالىدۇق، خالاس.

گىمنازىيەدىكى ياخشى ئىشلار

پانفىلوۋ ناھىيەسىدىكى بارلىق مەكتەپلەرگە ئوخشاش ياركەنت شەھىرىدىكى مەكتەپ گىمنازىيەسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن پېداگوگلار كوللېكتىۋى ئوتكەن ئوقۇش ژىلىنى مۇۋاپىقىيەتلىك ھالدا تاماملاپ، يېڭى ئوقۇش ژىلىغا پۇختا تەييارلىقلار بىلەن كەلدى.

ئوتكەن ئوقۇش ژىلىدا گىمنازىيەدە بىلىم ئالغان 431 ئوقۇغۇچىدىن 176 سى 4، 5 باھا بىلەن ئوگەتتى. ئەندى بىلىم يۇرتىنىڭ ئوتكەن ئوقۇش ژىلىدا قىلىنغان ئىشلىرى ھەققىدە تەپسىلى توختىلىدىغان بولساق، مەكتەپ گىمنازىيە بولۇپ، ئوزگەرگەندىن بۇيانقى ئىككى ژىل ئىچىدە مەكتەپ مۇدىرى، تەجرىبىلىك پېداگوگ ساغىمبېك ئوشايېۋ يېتەكچىلىگىدە كوللېكتىۋتا تىلغا ئالارلىق ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، ياش نەسىلەر ئانا تىلىنى پۇختا ئوزلەشتۇرۇش بىلەن بىللە رۇس تىلىنى، ئىنگلىز تىلىنى ۋە ئەرەپ گرافىكسىنى كەڭ تۈردە ئوگىنىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ، مەكتەپتە چەت تىللارنى ئوقۇتۇشتا باللارغا يول-يورۇقلار كورستىلىپ، ئۇلارنىڭ ئوي-پىكرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە بىلىمنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن قوشۇمچە تەسۋىرىي سەنئەت، تەن-تەربىيە ۋە باشقا دەرسلەر كەڭەيتىلگەن پروگرامما بويىچە ئۈزگۈزۈلۈۋاتىدۇ.

گىمنازىيە ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەر، بىر دەرسنى پۇختا ئوزلەشتۈرۈپ ئېلىشىدا، بىلىمنى، تەجرىبىسىنى ئايىماي، ئۇنۇملۇك ئىشلەۋاتقان پېداگوگلارنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئوتۇشكە توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، گىمنازىيەدىكى سىنىپلارغا ئەرەپ گرافىكسى بويىچە گ. نۇرقىشېۋا، يەتتىسۇ تارىخىدىن ئې. ئېركىنبېكوۋالار ئوقۇش پروگراممىسىنى تۈزۈپ، مەزكۇر پروگرامما بويىچە باللارغا پۇختا بىلىم بەرمەكتە. بۇنىڭدىن باشقا مەكتەپتە ئىش پائالىيىتىنى يېڭىدىن باشلىغان ياش پېداگوگلار بىلەن كوپ ژىللاردىن بېرى ئىشلەۋاتقان تەجرىبىلىك مۇئەللىملەر ر. ئىبراگىموۋا، ب. بىلگىبايېۋا، م. بېكتېمىروۋا، ۋ. ئا. ۋىسلوگۈزوۋا، گ. ئىدرىسوۋا، ر. مەمەتوۋا، گ. ژازىلبېكوۋا ۋە ئا. فايزوللىنا ۋە باشقىلار ئىزدىنىش بىلەن ئىشلىمەكتە.

بىيىل قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى بولغان ئاباي قۇنانبايېۋنىڭ تۇغۇلغانلىغىنىڭ 150 ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ناھىيەدىكى بارلىق ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ئوخشاش بىزنىڭ گىمنازىيەدىمۇ ئاباي كۈنلىرىگە بېغىشلاپ، «خەلىق پېداگوگىكىسى»، «ئاباي تېپىشماقلىرى»، «ئاباي ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي يولى»، «ئاباي ۋە ئۇنىڭ ھاياتى» دېگەن ماۋزۇلاردا ئوتكۈزۈلگەن دەرسلەر ياش ئەۋلاتلاردا ئالاھىدە تەسىرات قالدۇردى. «ئەلنىڭ ئەل ئېكەنلىگىنى ئادىمىدىن بىل» دېگەن خەلىق تەمسىلىگە ئەمەل قىلغان ھالدا، سەنئەتنى، مىللىي ئەنئەنىنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، ئۇنى كەلگۈسى ياش ئوسمىلەرگە يەتكۈزۈشنى مەخسەت قىلغان مەكتۈۋىمىز مۇئەللىملىرى ھەر تەرەپلىمە ئىزدىنىش بىلەن ئىش ئېلىپ بارماقتا. بۇنىڭدىن تاشقىرى باشلانغۇچ سىنىپ يېتەكچىلىرى- س. تالغاروۋانىڭ «ھېيتىڭلار مۇبارەك بولسۇن»، س. سارتولوۋانىڭ «مېنىڭ قازاقستانىم»، ن. تېمىر غالىيېۋنىڭ «مىللىي ساز-ئەسۋاپلار»، ت. بېكتېمىروۋانىڭ «ئائىلىدىكى تەربىيە» تېمىلىرىدا ئوتكەن تەلىم-تەربىيە دەرس سائەتلىرى ئوقۇغۇچىلاردا چوڭ تەسىرات قالدۇردى.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، مەكتۈۋىمىزنىڭ پېداگوگلار كوللېكتىۋى موشۇ خىل ياخشى ئىشلىرى بىلەن ئوتكەن ئوقۇش ژىلىنى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملىغان بولسىمۇ، يېڭى ئوقۇش ژىلىدا قىلىدىغان ئىش پىلانلىرى ئاز ئەمەس. چۈنكى ئۇلار جەمىيەت بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ تايانچىسى سۈپىتىدە ھەر قاچان ياخشى ئىشلارنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇپ، ياش ئوسمىلەرنى زامانغا لايىق تەربىيىلەش ۋە چوڭقۇر بىلىم بېرىش يولىدا دايىم ئىزدىنىش، ئۈگىنىش بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ھەر بىر پېداگوگنىڭ قەرزى ۋە پەرزى....

كۈلەش ۋاقىسبايېۋا،
مەكتەپنىڭ ئىلمي مۇدىرى.
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

«قازاق ئېلى» ژۇرنالىنىڭ ئۇيغۇرچە سەھىپىسىدىن

1945-ژىلى ئاۋغۇستتا ئۇلۇق قازاق شائىرى ئاباي قۇنانباي ئوغلىنىڭ تۇغۇلغىنىغا 100 ژىل تولدى.

ئاباي پادىشا مۇستەملىكىسىنىڭ ئېغىر ژىللىرىدا ياشىغان ئادەم. شۇنداقتىمۇ قازاق خەلقىنى ئىلىم-مەدەنىيەتكە يەتكۈزۈشنى، ئازادە-كەڭ يولغا چىقىرىشنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇمىغان ئەمەس. ئوزىنىڭ پۈتۈن ئومرىنى شۇ يولغا سەرىپ قىلغان ۋەتەنپەرۋەر. ئاباي ھېمىشەم قازاق خەلقىنىڭ مۇستەقىل، قۇدرەتلىك خەلق بولۇشىنى ئارمان ئەتكەن. شۇڭلاشقا بىزنىڭ سوۋېت دەۋرىدىكى ئازادە قازاق خەلقى ئابايىنىڭ ئەشۇ دانالىقى ئۈچۈن ھورمەتلەيدۇ. ئاباي ئوز خەلقىگە ئېسىل سوزلەر غەزىنىسىنى – ئالتۇن مىراسىنى قالدۇرۇپ كەتتى.

قازاق ئېلى ئابايىنىڭ يۈز ژىللىق مەركىسىنى چوڭ ھورمەت بىلەن خەلق تويى قىلىپ ئوتكەزدى.

1945-ژىلى سىنتەبىر-ئوكتەبىر.
تەييارلىغان: ر. سارغوجىن.
ئالمۇتا شەھىرى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ قىرغىزستاندىكى ئاكتىۋىستى، يازغۇچى

ئەسرىدىن داۋۇتوۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولىشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋاباتىغا، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

قىرغىزستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى يېنىدىكى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى كېڭىشى يازغۇچى

ئەسرىدىن داۋۇتوۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولىشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستى، تالغىر ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مەركىزىنىڭ رەئىسى ھوسمان ھاشىموۋقا ئانىسى

بۇۋى ئايشەمنىڭ

ۋاپات بولىشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋاباتىغا ھەم قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

تالغىر ناھىيەسى دزىرژىنسكىي يېزىسىنىڭ جامائەتچىلىگى يۇرت موتىۋەرى، مەرىپەتپەرۋەر

ھەسەل ئەپەندى تولىگەن ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە- تاۋاباتىغا ۋە قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتىمىز يېنىدا تەشكىل قىلىنغان «زىيارەت» شىركىتىنىڭ سابىق مۇدىرى **جۇماخۇن تولىگەنوۋقا** دادىسى

ھەسەل ئەپەندى تولىگەن ئوغلىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى مىكرورايونلارنىڭ يۇرت-جامائىتى،- يۇرت موتىۋەرى شائىر باتۇر ئەرشىدىنوۋقا ئايالى:

مەريەمنىڭ

ۋاپات بولىشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى
ت. توختەموۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
50 بېنا، 8-قەۋەت
ئىپەك يولى كوچىسى

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
س. ئىسكەندەرىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، دەڭگى - دوستۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
16-سېنتەبر
№36
شەنبە
(3993)
ئەركىن ياها

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

جۇڭخۇرىيەلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مۇناسىۋەت جوشقۇن تەرەققىي ئەتمەكتە

خۇجىدا رەسمىي سەپەردە بولۇۋاتقان پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ بېجىندا ئۇنىڭغا بەلگۈلەنگەن «دىپلوماتىيە» ھوكۇمەت قارارگاھىدا خىتاي ۋەچەت ئەل ژۇرنالىستلىرى ئۈچۈن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئوتكەزدى، ئۇنىڭدا ئۇزىنىڭ خۇجىغا قىلغان بۇ قېتىمقى رەسمىي سەپىرىنىڭ يەكۈنلىرى توغرىلىق سۆزلەپ بەردى.

قازاقستاننىڭ خىتاي بىلەن مۇناسىۋەتلىرى جۇشقۇن ۋە ئالغا ئىلگىرىلەگەن ھالدا تەرەققىي ئەتمەكتە، دەپ تەكىتلىدى ن. نازاربايېۋ. ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا سىياسەت، ئىقتىسات ۋە مەدەنىيەتنىڭ ھەر خىل ساھالىرىغا تەئەللۇق بولغان قىرىقتىن ئوشۇق بىرلەشكەن ھوججەت ئىمزالانغان ۋە ئەمەلدە قوللىنىلماقتا.

پرېزىدېنت تېخى يېقىندىلا خۇجىنىڭ ئالىي رەھبەرلىگى بىلەن بولۇپ ئوتكەن مۇزاكىرىلەر نەتىجىسىدە قوبۇل قىلىنغان ئاخىرقى ھوججەتلەرنى ئاتاپ ئوتۇپ، كونكرېت چوڭ لايىھىلەرگە توختالدى، ئۇنىڭ پىكرىچە، ئۇلارغا نىسبەتەن ئىككى تەرەپلىمىلىك ھەمكارلىقنا كۇچىدىغان ۋاقىت كەلدى. مەسىلەن، قازاقستان بىلەن خىتاي ھەر ئىككى مەملىكەتتە «غەربىي-شەرق» نېفت پروۋودلىرىنى تارتىش بىلەن باغلىق ھەسىلىنى ئۇگىنىش نىيىتىدە بولماقتا. ئۇلارنى كېيىنرەك تېچ ئوكيانغا ئېلىپ چىقىش بىلەن بىرلەشكەن مۇستەقىل بىرلەشتۈرۈش مۇمكىن بولغان بولار ئىدى. ئەندى بۇنىڭغا يانىمۇ، شەرقىي-جەنۇبىي ئازىيە دۆلەتلىرىمۇ جىددىي مەنپەئەتدار.

ن. نازاربايېۋ بېجىندا بولۇپ ئوتكەن مۇزاكىرىلەرگە قانائەتلىنىدىغانلىغىنى ئىزھار قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئوچۇق پىكىرلىشىش، ئىشىنىش ۋە دوستلۇق روھىدا ئوتكەنلىگىنى تەكىتلىدى. سەپەر ۋاقتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بارلىق مەخسەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. دولەت باشلىغى بۇنىڭ ئىككى خوشنا مەملىكەتنىڭ ھەر تەرەپلىمە شېرىكلىكىنى چوڭقۇرلاشتىشتا يېڭى باسقۇچ بولىدىغانلىغىغا ئىشىنىدۇ. بۇ توغرىلىق خۇجا رەئىسى جىياڭ زېمىن ئىككى قازاقستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن كېلىشىلگەنلىگىمۇ گۇۋالىق قىلىدۇ.

ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ، پرېزىدېنت، جۇملىدىن، خۇجا رەھبەرلىگى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشتا ئوتكۈزۈلۈۋاتقان يادرو سىناقلىرى، شۇ جۈملىدىن خىتايئىڭ لوبنۇر پولىگونىدىكى يادرو سىناقلىرى مۇناسىۋىتىنىڭ مۇھاكىمە قىلىنغانلىغىنى ئېيتتى. قازاقستاندا يادرو پارتلاشلىرىنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىغىنى ياخشى بىلىدۇ: ئۇنىڭ يېرىدە ئوز ۋاقتىدا 526 قېتىم يادرو قۇرالى سىناق قىلىندى، ئۇلاردىن يېرىم مىللىونغا يېقىن ئادەم ھەر خىل دەرىجىدە زەرداپ چەكتى. بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز دۇنيادا بىرىنچى بولۇپ ئۇزىنىڭ يادرو پولىگونىنى- شەمەي پولىگونىنى يانىقان دولەت بولدى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قازاقستان بارلىق پولىگونلارنى، شۇ جۈملىدىن لوبنۇر پولىگونىنى يېپىش توغرىلىق مەسىلىنى جىددىي قويماقتا.

بۇ مەسىلىنىمۇ مەلۇم تەرەققىيات قولغا كەلتۈرۈلدى. يېڭى بىرلەشكەن دېپلوماتىسىيەدە تەكتلەنگىنىدەك، خىتاي ئەگەر يادرو سىناقلىرىنى مەنپەئىتىدىن قىلىش توغرىلىق ئۈمۈمىي كونۋېنسىيە باشقا مەملىكەتلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان تەغدىردە ئۇنىڭغا قوشۇلۇشقا تەييار ئىكەنلىگىنى بىلدۈرىدى. تەرەپلەر شۇنداقلا لوبنۇر ۋە سابىق شەمەي پولىگونلىرى رايونلىرىدىكى ئېكولوگىيەلىك ئەھۋالنى نازارەت قىلىش بويىچە قازاقستان - خىتاي كومىسسىيەسىنى قۇرۇش توغرىلىق كېلىشتى.- ھەر ئىككى دولەتنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىمۇ، جامائەتچىلىكىمۇ ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىشى لازىم.

پرېزىدېنت پەيدا بولۇۋاتقان بولۇڭ چىلىك تېندېنسىيەلەرنىگە توختىلىپ، بۇ مۇئاممامۇ بولۇپ ئوتكەن مۇزاكىرىلەردە مۇھاكىمە قىلىنغانلىغىنى تەكتىلىدى. قازاقستان، خۇددى خىتايغا ئوخشاش، كوپۇنچە قانلىق توقۇنۇشلارغا ئايلىنىدىغان مۇنداق كورۇنۇشلەرگە سەلبىي مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ، دەپ بىلدۈردى ن. نازاربايېۋ، چېگارىداش تەۋەلەردە بولۇنچىلىك ھەرىكەتلەرنى زادىلا قوللاپ-قۇۋەتلىمەيدۇ. ئەندى خىتاي دا ياشايدىغان قازاقلار توغرىلىق توخ تىلىدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى قەيەردە ياشايدىغانلىغىنى- بۇ يەردىمۇ ياكى تارىخىي ۋەتىنىدىمۇ ئوزلىرى بەلگۈلىشى كېرەك. بۇ مەسىلە ھەر بىر كونكرېت ئەھۋالدا ھەر ئىككى مەملىكەتنىڭ تېگىشلىك ئورۇنلىرى تەرىپىدىن ھەل قىلىنىدۇ.

قازاقستان دولەت دېپلوماتىسىيەسىنىڭ خۇجىغا قىلغان رەسمىي سەپىرى داىرىسىدە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى قاسىموماردت توقايېۋ ۋېتنامىي-پرېمېيېر، خىتاي تاشقى سىياسىي مەھكىمىسىنىڭ رەھبىرى چەن چىچەن بىلەن ئۇچراشتى. ئۇنىڭدا تەرەپلەر ئالىي دەرىجىدىكى ئۇچرىشىشتا قولغا كەلتۈرۈلگەن كېلىشىملەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىلەن باغلىق مۇھىم مەسىلىلەرگە دىققەت بولدى. ئۇلار ئىككى مەملىكەت مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئىشەنچ، دوستلۇق ۋە ھەقىقىي ئوز نارا بىر بىرىنى چۈشۈنۈش ۋەزىيىتىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش زورۇرىيىتىنى تەكتىلىدى. لوبنۇر ۋە سابىق شەمەي يادرو پولىگونلىرى دائىرىسىدە قەرەللىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بىرلەشكەن ئېكولوگىيەلىك توپنى شەكىللەندۈرۈش مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى.

ك. توقايېۋ خىتاي ھوكۇمىتىگە ن. نازاربايېۋنىڭ ئازىيەدە ئىشەنچ ۋە بىخەتەرلىك چارىلىرى بويىچە كېڭەشمە چاقىرىش توغرىلىق تەشەببۇسىنى قوللاپ-قۇۋەتلىگەنلىگى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

شەنسى ئولكىسىنى زىيارەت قىلغاندىن كېيىن قازاقستان پرېزىدېنتى ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولغان شەخسلەر 13-سېنتەبر كەچىسى ئالمۇتىغا يېنىپ كەلدى.

گ. كۇلاگىن،
(قاز تاگ).

ئاكادېمىكلار سايلاندى

يېقىندا جۇمھۇرىيىتىمىز پايتەختىدە پروفىلاكتىكىلىق (داۋالاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش) مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسى ئۇمۇمىي ژىغىنىنىڭ بىرىنچى سېسسىيەسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭ كۇن تەرتىۋى ئاكادېمىيە ئەزالىرىنى سايلاشتىن ئىبارەت بولدى.

پروفىلاكتىكىلىق مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسىنىڭ توختامىغا بىنائەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تەركىۋىگە پروفېسسور تۇرغانجان سوپىيېۋ كىرگۈزۈلگەن.

قازاقستان پروفىلاكتىكىلىق مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسىنىڭ پەخرى ئەزالىرى؛ ن. د. بېكلېمىشېۋ، ن. ك. نادىروۋ، ك. س. ئورمانتايېۋ، ت. ش. شارمانوۋلار (مۇخبىر ئەزالىرى)، ب. ئا. ئاتشابارۇۋ، ن. ت. ئەلباقاروۋ، ر. ش. كۇزدەنبايېۋا، غ. ئا. قۇلقىبايېۋ، ئا. ر. رەخمىشېۋلار ئۇزلىرىنىڭ ئوتۇنۇشلىرى بويىچە پروفىلاكتىكىلىق مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسىنىڭ تولۇق ئەزالىرى ئاكادېمىكلار بولۇپ سايلاندى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر لېدىن

ب.ەت. بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ بېخەتەرلىك كېڭىشى خورۋاتىيە ھوكۇمىتىدىن خورۋاتىيە ئارمىيەسى تەرىپىدىن بېسۇلىنىغان سېربىلار كرائىناسىدا قاتتىلىقلارغا، ئويلەرگەنوت قويۇشلارغا ۋە بۇلاپ تالاشلارغا دەرھال خاتىمە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. روسسىيەنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قوبۇل قىلىنغان رەسمىي بىلدۈرۈشتە بېخەتەرلىك كېڭىشى سېربىلار كرائىنا سىدىن 250 مىڭغا يېقىن سېربىنىڭ قوغلىنىشىنى «ئىنتايىن چوڭ مىقياسىنىكى گۇمانتار بوھران» دەپ خاراكتېرلىدى ۋە ئۇلارنىڭ بېخەتەر قايتىپ كېلىشىنى تەمىنلەشنى تەلەپ قىلدى.

* * *

ئاقش. ئامېرىكا كونگرېسسىنىڭ سىناتى تەرىپىدىن كېلەركى مالىيە ژىلىغا 265 مىللىارد دوللار مىقدارىدا ھەربىي خراجەتلەر بولۇش توغرىلىق قانۇن لايىھىسى قوبۇل قىلىندى. ھوججەت راكېتىغا قارشى مۇداپىئە سىستېمىلىرىنى ئىشلەشكە، يېڭى «سۇۋۇلف» ئاتوم سۇ ئاستى كېمىسىنى ياساشقا، قـ22 قىرغۇچى سامولیوتلىرىنى ۋە «كومانچ» ۋېرتولیوتلىرىنى ئىشلەپ چىقىشقا مەبلەغ بولۇشنى خېلە كوپەيتىشنى، ئەسكەرلەرنىڭ ھەربىي تەييارلىغىنى ژۇقۇرى كوتىرىشكە قوشۇمچە مەبلەغ بولۇشىنى كوزدە تۇتىدۇ.

* * *

خىتاي. ئاتاقلىق خىتاي مۇخالىپى ۋېي جىنشەننىڭ سىگلىسى ۋېي سانسان خۇجا ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدىن دەرھال ئاكسىنى ئازات قىلىشىنى تەلەپ قىلغان. خۇجىدىكى باشقا پىكىردىكى شەخسلەرنىڭ لىدېرى ۋە نوبەل تېنچلىق-مۇكاپاتىغا سازاۋەر بولۇشقا ئىنتىلۇۋاتقانلارنىڭ بىرى بولغان ۋېي جىنشەن ئوتكەن ژىلى 1- ئاپرېلدا ساقچىلار تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان ۋە تا ھازىرغىچە ئۇ بوشتىلمىدى. ئۇنىڭ سىگلىسى گېرمانىيەدىن خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا 10 مۇراجىەت ئەۋەتكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرىگىمۇ جاۋاپ ئالمىغان.

* * *

فرانسىيە: فرانسىيە پرېزىدېنتى ژاك شىراك؛ فرانسىيە يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىشنى ئىلگىرى بەلگۈلەنگەن ۋاقتىتىن- 1996-ژىلى 31-مايدىن خېلە ئىلگىرى توختىتىشى مۇمكىن، - دەپ بىلدۈردى. فرانسىيە تېلېۋىزىيىسى ئارقىلىق سوزگە چىقىپ، ئۇ مۇنداق دەپ تەكتىلىدى؛ «مېنىڭ مەخسىتىم- يەتتە ياكى سەككىز قېتىم يادرو سىنىغىنى ئوتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ يادرو ۋەرىبىسىگە تاقابىل تۇرۇش قۇرالىمىز نىڭ پۈختىلىغى توغرىلىق لازىملىق خبارات ئېلىشتىن ئىبارەت. ئەينە شۇ نداق ئەخبارات ئېلىنىشى بىلەنلا، تامامەن روشەنكى، سىناقلار توختىتىلدۇ. يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىش توختىتىلغاندىن كېيىن فرانسىيە يادرو سىناقلىرىنى تولۇق مەنپەئىتى قىلىش توغرىلىق مەنپەئىتىنى ئىمزالايدۇ ۋە ھەر قانداق پارتلاشلارنى، ھەتتا قۇۋىتى توۋەن بولغان پارتلاشلارنىمۇ مەنپەئىتى قىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان بولىدۇ. ھازىرغىچە فرانسىيەلا رەسمىي تۇردە مۇنداق مەۋقەدە تۇرۇشنى بىلدۈردى.

* * *

گېرمانىيە. بوسنىيە مۇسۇلمانلىرىغا ئىنسانپەرۋەرلىك ياردەم بېرىش بانىسى بىلەن گېرمانىيە فېدېراتسىيە جۇمھۇرىيىتى ۋە ئاۋسترىيەلىك قۇرال سودىگەرلىرى بىر نەچچە ژىلدىن بۇيان بوسنىيەگە، شۇنداقلا خورۋاتىيەگە قۇرال-ياراق يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرغان. بۇ توغرىلىق گېرمانىيە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئىككىنچى پروگراممىسىنىڭ «كېننتسايچېن د» پۈبلىتسىستىكىلىق كورىستىشىدە خەۋەر قىلىندى. گۇۋاھچى جىنايى ئىشلار بويىچە فېدېرال مەھكىمىسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، دەپ تەكتىلەندى كورىستىشتە، بۇ فىرمىلار ب.ەت نىڭ بوسنىيە مۇسۇلمانلىرىغا ۋە خورۋاتلارغا قۇرال-ياراق يەتكۈزۈپ بېرىشنى مەنپەئىتىدە قارارىغا داۋاملىق خىلاپلىق قىلىپ كەلگەن.

* * *

يۇگوسلاۋىيە، ئەگەر ناتو ئاۋاتسىيەسىنىڭ ۋە ياۋروپىنىڭ چاپسان ھەرىكەتى قىلىش كۇچلىرى ئارتىللېرىيەسىنىڭ بوسنىيەدىكى سېربىلارغا نىسبەتەن بېرىۋاتقان زەربىلىرى دەرھال توختىتىلسا، سېربىيە جۇمھۇرىيىتى ئارمىيەسىنىڭ قوماندانى راتكو ملادىچ بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنىدىكى ۋەزىيەتنى نورمالاشتۇرۇشقا قاتناشتۇرغان تەقدىردىلا، ئاندىن ئاندىن كېيىنكى ئىشلار ئاندىن كېيىن بولىدۇ.

خۇسۇسىيلاشتۇرۇش شارائىتىدا

ئاھالى غېمى بىلەن...

ھازىرقى ۋاقىتتا جۇمھۇرىيىتىمىز يۈزلىرى بىلەن كورۇپ، شەمەي ۋىلا يىتىدىكى سارقالت، ئالدرىيېۋ، ئالا كول ناھىيىلىرىدىكى تارقىتىلغان ئېگىلكلەردە بولدى.

مانا موشۇنداق ئەھۋالنى بىلىپ، ئېگىلكنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش توغرىلىق بىر پىكىرگە كېلىش مەخسىتىدە ئېگىلك باشقارمىسى بارلىق ئەزالىرىنى، يېزا ئاقساقاللىرىنى ژىغىپ ژىغىن ئوتكۇزدى. كولخوز ئەمگەكچىلىرى ئوز پىكىرلىرىنى ئېيتىپ، كولېكتۇلىق ھالدا ئىشلەشنى قەتئىي قارار قىلدى. ئەندى ئوز ئىختىيارى بىلەن ئايرىم ئىشلەشنى، يەنى بولۇنۇۋېلىپ مەن دەپ چىققۇچىلارغا ھېچ قانداق قارشىلىق بولمىدى.

بۇرۇنقى ۋاقىتتا ئېگىلكتە چارۋىچىلىق بىلەن دېخانچىلىق ساھالىرى ئايرىم ساھا بولۇپ ھېسابلىناتتى. شۇنداقلا قۇرۇلۇش، م-ت-م، ئاۋتوپارك مەكىملىرىمۇ ئوز ئالدىغا ئايرىم ساھا بولۇپ قۇرۇلغان ئېدى. ھازىر بازار ئىختىسادىغا كوچۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارنى بىرلەشتۇرۇپ، ئىخچام 13 بۆلۈمچىگە بولدۇق. ھەر بىر بۆلۈمچىگە تېخنىكا، يەر، مالنى بىردەك بولۇپ، بولۇمچىلەرنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئېگىلكتە كوپ ئىللاردىن بېرى ئىشلەۋاتقان تەجرىبىلىك ئادەملەرنى تاللاپ، ھەر بىر بۆلۈمچىگە رەھبەر قىلىپ سايلىدۇق.

ئېگىلكتە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ 95پرو تسېنتى مەركىزىي يېزىلارغا توپلاشقانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ئىش شارائىتىنى يېنىكلىتىش مەخسىتىدە ئېگىلك مەمۇرىيىتى كىچىگىرەك ئاھاللىق جايلارنى يەنى «قىزىل جىگدە»، «ئاغارال» نى» كەڭەيتتى. بۇرۇن 10-15ئېي بولغان مەزگۇر يەردە ھازىر يېڭى ئوپلىنىپ، ئۇلارنىڭ سانى 50كە يەتتى. شۇنداقلا تۇرۇشلۇق ئويلەردىن تاشقىرى ناشخانا، مونچا، كلۇب، نامبار سېلىنىپ، ئەتراپى يېشىلزارلىقتا ئايلاندۇرۇلدى ھەم ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك قىلىشىغا بارلىق ئىمكانىيەتلەر يارىتىلۇاتىدۇ.

ئوتكەن تورت ئېل ئىچىدە ئېگىلكتە بىر قاتار ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ناتاپ ئېيتقاندا، 1200 ئوقۇلۇق مەكتەپ سېلىنىپ، پايدىلىنىشقا بېرىلدى، يېڭى مەسچىت سېلىندى. ياشلارغا دىنىي تەلىم-تەربىيە بېرىش مەخسىتىدە مەسچىت يېنىدا مەدرىسە ئېچىلىپ، ئۇنىڭدا يۈزگە يېقىن بالا ئوقۇماقتا.

ھازىر كولخوز قارمىغىدا 166 ماشىنا، 90 تراكتور بار. مەزكۇر تېخنىكا ساھاسىغا 200گە يېقىن ئادەم جەلىپ قىلىنغان. بىراق، ھازىر يۇز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى، باشقا ئېگىلكلەرگە ئوخشاش، يېقىلغۇنىڭ يېتىشمەسلىگى سەۋەبىدىن ئېگىلكنىڭ بارى-يوقى 20دىن ئوشۇق ئاۋتوماشىنا، 40قا يېقىن تراكتور ئىشلەپ، قالغانلىرى بېكار تۇرىدۇ. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئېگىلك باشقارمىسى شوفيور، مېخانىزاتورلارنى ئىش بىلەن تەمىنلەش مەخسىتىدە ئۇلارنى ھەر بىر بولۇمچىگە ئەۋەتىپ، يەرگە ئىشلەيمەن دېگىچىلەرگە يەر، مال باقمەن دېگىچىلەرگە جەمىيەت مېلىدىن بىر قىسمىنى بولۇپ بېرىدى.

بىيىل ئېگىلىك دېخانلىرى كومۇقوناق زىرائىتىنىڭ تېرىلغۇلۇق يەر مەيدانىنى قىسقارتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئاھالىگە كېرەكلىك بولغان- بۇغداي ئاپتاپپىلەز، كوكتات ھەم بېدە زىرائەتلىرىنىڭ مەيدانىنى كەڭەيتتى. چۈنكى، ھازىرقى ئېغىر ئەھۋالدا ئاھالىنى ئوزۇق-تۇلۇك مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەش-ئەڭ مۇھىم مەسىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئېگىلكتىكى ئاھالىنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسىلىسى ئەزەردىن تاشقىرى قالمايۋاتىدۇ. بۇ ساھادا كولخوز باشقارمىسىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلار بوىچە ئىككى ئورۇنباسارى ئىش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئۇلار يېزىدىكى تۇرمۇشى ناچار، كوپ بالىلىق ئائىلىلەر ۋە يالغۇز تۇرىدىغان قېرى ئاھالىدىن خەۋەردار بولۇش بىلەن ئۇلار ئوندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك بۇيۇملار بىلەن تەمىنلەشتە ياخشى ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە ئاھالىسىنى ئوزۇق-تۇلۇك مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەشتە ئېگىلكتە «غەمخورچى» كوئوپېراتىۋى پائالىيەت ژۇرگۈزمەكتە. ئۇنىڭ قارمىغىدا بىر سوۇ توگمىنى، ئاشلىق ساقلاش نامبىرى، ناۋايخانا، ماي تارتىدىغان سېخ ئىشلەۋاتىدۇ. ئەندى ئاھالىنىڭ كىيىم-كېچەك بىلەن تەمىنلەش مەخسىتىدە مەبلەغنىڭ يوقلىغىدىن يېپىلىپ قالغان، بۇرۇنقى بالىلار باغچىسى ئورنىغا «گۈللەر» ناملىق تىكىنچىلىك سېخى ئېچىلدى. مەزكۇر سېخ ئۇچۇن باشقارما مەمۇرىيىتى موسكۋا شەھىرىدىكى «كېرى» ناملىق كىچىك كارخانا بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، 15يېڭى تىكىنچىلىك ماشىنىسىنى ئېلىپ بەردى. ھازىر مەزكۇر سېخ يېزا ئاھالىسىغا ئەمگەك ھەققى ھېسابىدا كىيىم-كېچەكلەرنى تىكىپ بەرمەكتە. ئېگىلكتە بۇنىڭدىن تاشقىرى ياش ئوسمۇرلەر ئۈچۈن تەن-تەربىيە مەكتۇبى يېزا ياشلىرى تەرىپىدىن تەشكىل قىلىنغان «دەنېش راقىشېۋ» نامىدىكى خەلق تىياتىرى ئىشلىمەكتە.

ئۇمۇمەن ئېيتقاندا، بۇگۈنكى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، قولدا بار ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، يېزىدا ياشاۋاتقان ئاھالىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا تىرىشىمىز كېرەك. چۈنكى بۇ ئىش ھازىرقى ۋاقىتتىكى ئاساسىي مەسىلەرنىڭ بىرىدۇر.

ن. سائۇرانبايېۋ،
«ئۇچارال» كولخوز باشقارمىسىنىڭ رەئىسى.

ھايات تاۋلىغان

—مۇزراپ كويۇپ قېلىپ دوختۇر خانىدا ياتقىدەك.

بۇ خەۋەر ئۇنىڭ قەدىردان، دوست، ئاغىنىلىرى ئۈچۈن گويا ئولۇم دەھشىتىدەكلا تۇيۇلدى. بىز ئوزىمىزنى كويۇك ئازاۋىنى تارتىۋاتقاندەكلا ھىس قىلدۇق. بىر توپ ئاغىنىلەر ئۇنى يوقلاش ئۈچۈن ئەمگەكچىلىكتىن ئاتاقلىق ناھىيەسىنىكى مەركىزى ئىشكىتە شەھىرىدىكى دوختۇرخانىغا يېتىپ باردۇق. دوختۇرنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئۇ ياتقان بولمىگە كىرىپ كەلگىنىمىزدە ئۇنىڭ بېشىدا رەپتقىسى قۇرۇقانقىز ئولتۇرغان ئېكەن. ئۇ ياتقان بىزگە مۇزراپ ئەمەستەك تۇيۇلدى. ئۇنىڭ باش، يۈزلىرى بەتەينى ئۇتلىگەن قويۇنىڭ كاللىسىنى ئەسلەتتى. ئۇ ژۇمۇلغان كوزلىرىنى ئارانلا ئېچىپ بىزنى تونىدى. گەپ قىلىشقا مادارى يوق ئېدى. ئۇنىڭ بۇ قېيىن ئەھۋالىنى كورگەن كوزلىرىمىز دىن ئىسسىق ياشلىرىمىز توكۇلدى. چۈنكى، تۇنۇگۈنلا ئۇ بىز بىلەن ئويناپ ژۇرگەن ئاق كوڭۇل، خۇشچاقچاق، مېھماندوست، ئاغىنىمىز بولۇشى بىلەن شاتلانغان بولساق، بۇگۈنكى كۈندىكى بۇ ئەھۋالنى توغرىلىق قايغۇرۇشىمىز ھەقلىق ئېدى.

بۇ ۋاقىە 1977- ژىلى 27-يانۋار كۈنى بولغان ئېدى. ئۇ ئوزى ئىشلەۋاتقان كاچىگار خانىدا پار ئوچىغىنى تازىلاش ئۈچۈن پودۋالغا چۈشىدۇ. كىمدۇ بىرىنىڭ ئوچىرىلگەن ناسوسنى ماگنىزىۋىتىشى بىلەن ئىككى-ئۈچ تونىا تېخى ئوچمىگەن ئىشلاك سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇزراپ ھايات-ھويت دېگىچە ئاقىرىپ كويۇپ كېتىدۇ. بۇنى كورگەن كەسپىدىشى ئابدۇجىلىل ناسوسنى دەرھال ئوچىرىپ ئۇنى تالاغا سۈرەپ ئېلىپ چىقىدۇ. ئۇ دوختۇر خانىغا يەتكۈزىلىدۇ.

مۇزراپ ئاروپ ئوغلى 1945-ژىلى ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ ئىلى ۋىلايىتىگە قاراشلىق مونغۇلكۈرە ناھىيەسىدە چارۋىچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئوز يۇرتىدا ئوسۇپ، ئوقۇپ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتۈرگەندىن كېيىن ناھىيەلىك سودا كوپىراتىۋىغا خىزمەتكە ئورۇنلىشىپ ئىشلەشكە ياشلىغان.

1966-ژىلى پۈتكۈل خىتاي بويىچە ژۇرگۈزۈلگەن ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى»دا مۇزراپمۇ ئازاپ ئوقىبەتلىك كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرگەنلەرنىڭ بىرىدۇر. ئۇ سىنىپىي يات ئۇنسۇر، «مىللەتچى» دېگەن بەدناملار بىلەن ئەيىپلىنىپ، قېيىن قىستاققا ئېلىندى. «بەش خىل ئۇنسۇرلار»دەپ ئاتالغانلار قاتارىدا ئىشلىتىلدى. 1969-ژىلدىن باشلاپ ماۋغا سادىق ئىتائەتمەن چاپارمەنلەر تەرىپىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كوزگە كورۈنگەن ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار پىكىرلىك زىيالىلىرى يوشۇرۇن تۈتۈلۈپ قامىلىشقا باشلىدى. مۇشۇنداق بىر پەيتتە مۇزراپ ئوزىنىڭ يېقىن زىيالى ئاغىنىسى ماھمۇت تېيىپ ئوغلى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ياۋۇزلارنىڭ قولىغا چۈشكىچە كېگەش ئېلىگە چىقىپ كېتەيلى دېگەن قارارغا كېلىشىدۇدە، ئانا يۇرتنالتۇن دىيارىنى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ئۇ ئاغىنىسى ماھمۇت بىلەن سابىق كېگەش ئىلىگە چىققاندىن كېيىن دەسلەپ جامبۇل ۋىلايىتى تەۋەسىدىكى چاپايېۋ سوۋخوزىغا ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ يەردە ئوزلىرىنىڭ ئالدىدىراق كېلىپ ئىشلەۋاتقان ۋەتەنداش، تەغدىرداش دوستلىرى بىلەن تېپىشقىنىغا خوشال بولىشىدۇ. جاپا-مۇشەققەتنىمۇ، راھەت-پاراغەتنىمۇ ئۇلار بىلەن بىللە كوردى. ئۇلار يەر ئوتۇپ، ئەھۋال بىلگەندىن كېيىن ئائىلىلىك بولۇش بىلەن ھەر يەرلەرگە ئورۇنلىشىپ قالدۇ. مۇزراپمۇ ئاۋاتقا ئوققان يوقلاپ كېلىپ قۇرۇقانقىز بىلەن تونۇشۇپ قالىدۇ. تەغدىر ئۇلارنى بىر-بىرىگە باغلايدۇ. ئۇلار تۇرمۇش قورۇپ پەرزەنتلىك بولىدۇ. تۇرمۇشنى گۈللەندۈرۈش يولىدا بىللە ئەمگەك قىلىشىدۇ. مۇزراپ دوستلىرىنى، دوستلىرى مۇزراپنى ئىزدەپ يوخلاپ تۇرىدۇ.

ئۇ خېلە ۋاقىتتىن كېيىن دوختۇرخانىدىن ياخشى بولۇپ چىقتى. ئوزىنىڭ خېيىم-خەتەردىن ئامان قالغانلىقىغا ئۇچۇن ئاللاتائالاغا مىڭ قەتلە شۈكۈر ئەيلەپ، ئەھلى جامائەتكە ئەزىر بەردى. يەنىلا بۇرۇنقىدەك دوستلىرى بىلەن ئارىلىشىپ تۇرىدىغان، مەشرەپلەرگە قاتنىشىدىغان بولدى، ئۇنىڭ ئويىدىكى ئولتۇرۇشتا بىر ئاغىنىسى:

مۇزراپ يۈرتتىن كېيىن چىقتى،
ھەممىدىنمۇ قېيىن چىقتى.
كويگەن چاغدا پار ئوچاقتا،
بەدىنىدىن تۈتۈن چىقتى.
دوستىمىز بەك چىداملىقكەن،
ئوت-يالقۇنىدىن پۈتۈن چىقتى.

دەپ ئۇنى خوشاللىق بىلەن تەبرىكلىدى.

مانا شۇندىن بېرى ئارىدىن كۆپ ئىللار ئوتۇپ كەتتى. ئۇ ئىككىنچى دەرىجىدىكى ناكالار قاتارىدا سانىلىپ ئاۋات قۇش فابرىكىسىغا كۆزەتچىلىك خىزمىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئېدى. ئۇ سەگەكلىك بىلەن پوتكۈل ئەقىل پاراسىتىنى، كۈچ-غەيرىتىنى خەلق ئىشىغا بېغىشلاپ كوپچىلىكنىڭ كوڭلىدىن، كۈتكەن يېرىدىن چىقىپ ئىشلەپ كەلدى. كىچىك پېيىل-كەمتەرىن ئىنسان مۇزراپنى چوڭ-كىچىك يۇرتداشلىرىنىڭ ھەممىسى ھورمەت قىلىدۇ. ئۇ ھازىر ھالال ئەمگىكىنىڭ ھالاۋىتىنى سۈرۈش بىلەن ئومۇرلۈك يولدىشى قۇرۇقانقىز بىلەن ئۇچ ئوغۇل، ئوچ قىز پەرزەندىنى چوڭ قىلىپ تەربىيەلەپ ئوقۇتماقتا.

ھادىسىدىن قالغان تاتۇقلارغا قاراپ ئۇنى ھېچ كىم كامستىلمەيدۇ. ئۇنىڭ قەلبى پاك ۋە قوياشتەك يورۇقتۇر.

قەدىردان ئاغىنىمىز 50 ياشلىق باھارىنى تويلاش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بىز ئۇنىڭغا مۇرادىڭ ھاسىل بولسۇن مۇزراپ! بالا-چاقاڭنىڭ قىزغىنى كور، كەلگۈسىڭ پارلاق ۋە بەختلىك بولسۇن دىمەكچىمىز.

ئابدۇرېشىت قاسىمي.

ئىزدەنسەڭ يېتىسەن مەخسەتكە شەكسىز

مۇدەم ئەللىرىدە ئۇيغۇرلار سانى ئانچە كۆپ بولمىغانلىقتىن، بىزنىڭ ئاتاقلىق، پەننىڭ ژۇقۇرى پەللىرىگە يەتكەن يېتۇق ئالىملىرىمىز ساناقلىقلا. لېكىن ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئىلىم-پەن ساھاسىدا ئەجايىپ ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرگەن ئىككى ئۇيغۇر پەرزەندى ئاكادېمىك ئۇنۋانىغا سازاۋەر بولۇپ، خەلقىمىزنى خوشال قىلدى. بۇنىڭدىن بىر-ئىككى ئاي ئىلگىرى تاشكەنتتە ئىستىقامەت قىلىدىغان، ئەسلى قازاقستاننىڭ ئۇيغۇر ناھىيەسىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋقا ئوزبەكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىگى ئۇنۋانى بېرىلگەن بولسا، تېخى يېقىندىلا تەسىس قىلىنغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پروفىلاكتىكىلىق مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسىنىڭ دەسلەپكى 16 ئاكادېمىگىنىڭ بىرى پروفېسسور تۇرغانجان سوپىيېۋ بولدى.

ھە، ئالىمنىڭ ئىلىم-پەن ساھاسىدىكى كۆپ ژىللىق پىداكارلىق ئەمگىگى، ئۆز مەخسىتىگە يېتىشتىكى قەتئىيلىگى، ئىلمىي پائالىيىتىدىكى جۇرئەتلىكلىگى، ۋەتەن، خەلقى ئالدىدىكى قەرزىنى ھېس قىلىشى- قىسقىسى تۇرغانجان سوپىيېۋنىڭ ژىگنە بىلەن قۇدۇق قېزىش ئوخشاش سەمەرەلىك خىزمىتى ئېتىراپ قىلىندى.

بىلىمنىڭ پەللىسى ئەرشتىن ئېگىز،
ئۇيلىما بىر چامداپ چىقىشتىن ھەرگىز.
گوياكى ژىگنىدە قازغاندەك قۇدۇق،
ئىزدەنسەڭ يېتىسەن ۋەسلىگە شەكسىز.

دېگەن ئىكەن بىر ئۇيغۇر شائىرى. ئەينە شۇ ئەرشتىن ئېگىز بۇ بىلىم پەللىسىگە يەتكەن تۇرغانجان سوپىيېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنى ئاكادېمىك ئۇنۋانىغا سازاۋەر بولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن سەممىي تەبرىكلىدۇق. ھەقىقىي ئىستىداتلىق، بىلىم دائىرىسى كەڭ ئالىملار كام سوز، كەمتەر كېلىدۇ ئەمەسمۇ، ئاكادېمىك تۇرغانجان سوپىيېۋمۇ خۇددى شۇنداق خۇسۇسىيەتلىك، مۇئامىلىدە ھېچ بىر تەكەللۇپلىسىز ئاددىي، ساقلىق-سىپايە، سوزلىگەندە چېھرىسىدىن تەبەسسۇم كەتمەيدىغان، يېقىملىق ئىنسان ئىكەن. ئۇنىڭدىن ئوزى توغرىلىق سوزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمىزدا ئوز ھايات پائالىيىتىنى ئۈچ-تورت جۈملە سوز بىلەنلا يەكۈنلەپ، بولدى دېگەندەك كۈلۈپ قويدى.

بولغۇسى ئىستىداتلىق ئالىم تۇرغانجان سوپىيېۋ 1942-ژىلى 2-فېۋرالدا پانفىلوۋ ناھيەسىنىڭ دېخان- غەيرەت مەھەللىسىدە زىيالى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى قۇرۋانجان شۇ زاماننىڭ دەسلەپكى پېداگوگلىرىدىن بولۇپ، يېزا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن مەرىپەتچىلەردىن بولغان ئىدى. تۇرغانجان دۇنياغا كېلىپ بىر-ئىككى ئايدىن كېيىن جەڭ مەيدانىغا كەتكەن قۇرۋانجان ئاكا ئۇكرائىنا ئۈچۈن بولغان ئېغىر جەڭلەردە قاتتىق يارىدار بولۇپ، خمېلنىتسك شەھىرىدىكى گوسپىتالدا داۋالانغان بولسىمۇ، لېكىن جاراھەتلىرىنىڭ ئېغىرلىغىدىن شىپالىق تاپالماي يورۇق دۇنيادىن مەڭگۈگە كوز ژۇمغان ئىدى.

بۇ ئۇيغۇر ژىگىتىنىڭ ئىسمى خمېلنىتسك شەھىرىدىكى شۆھرەت يادىكارلىغىدىن ئورۇن ئالغان. ئالىمنىڭ ئانىسى شەرەپەتخان ھەدە شۇ دەۋردىكى ئىلغار، كېڭەش ھۆكۈمىتىگە چەكسىز ئىشەنگەن دەسلەپكى كوممۇنىستلاردىن بولۇپ، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ژىللىرى كولخوز پارتورگى، ئۇنىڭدىن كېيىن يېزا كېڭىشىنىڭ رەئىسى، بالىلار باغچىسىنىڭ باشلىغى ئوخشاش ھەر خىل رەھبەرىي لاۋازىملاردا ئىشلەپ، بولغۇسى ئالىمنىڭ كوزلىگەن مەخسەت-لىشانىغا يېتىشىدە تەرىشچان، ئەمگەكچان بولۇپ يېتىلىشىدە سالماقلىق ھەسسە قوشقانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي مۇمكىن ئەمەس.

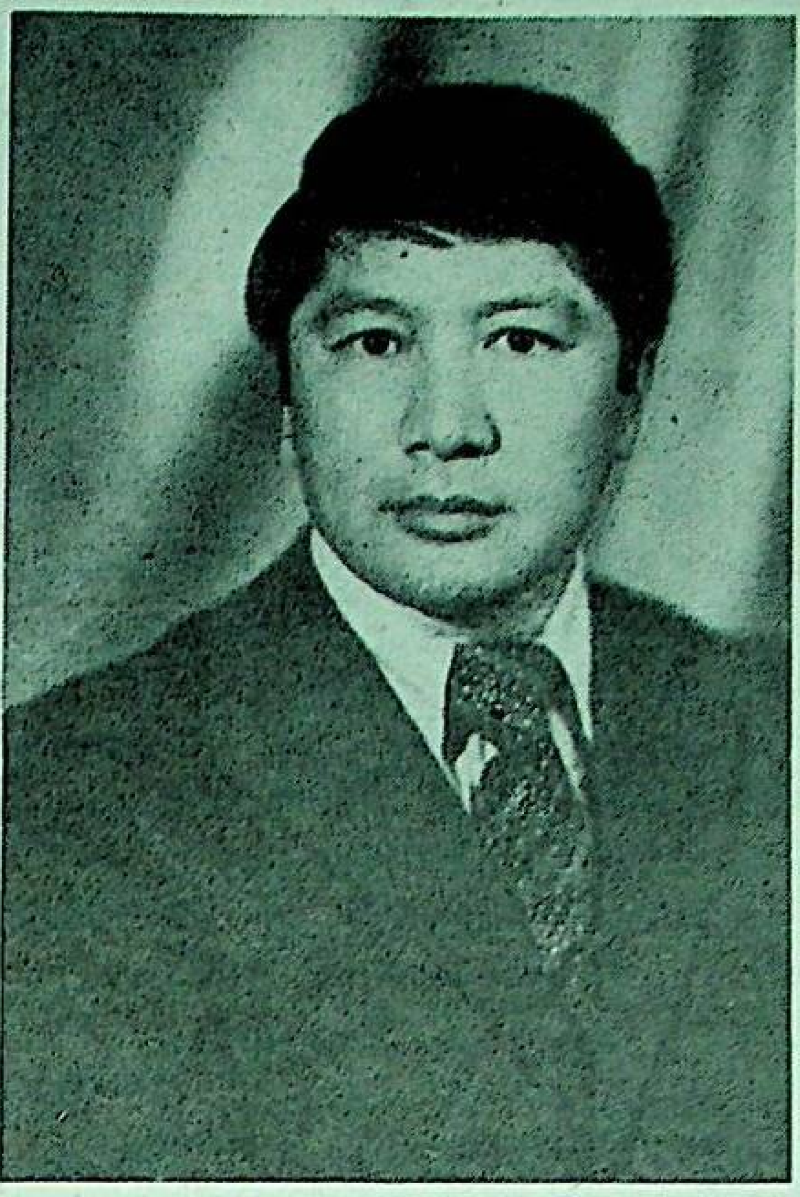

تۇرغانجان ئوز يېزىسىدا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇپ، ئاندىن ياركەنتتىكى كىرووۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنى 1959-ژىلى ئالتۇن مېدال بىلەن پۈتەرگەن.

— سىزدە دوختۇر بولۇش ئىشتىياقى قاچان پەيدا بولغان؟- دېگەن سوئالغا ت. سوپىيېۋ سەل ئويلانغاندىن كېيىن تۆۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى:

— ئاپامنىڭ يېقىن دوستلىرىنىڭ بىرى زۆھرەخان دېگەن ئايال مەلىمىزدىكى تېببىي پۇنكىتتا فېلدشېر-ئاكۇشېر بولۇپ ئىشلەتتى. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇپ ژۈرگەن ژىللىرىم ئاق خالاتلىق بۇ ئايالنى ھەر بىر قېتىم كورگىنىمدە مېنىڭدە دوختۇر بولۇش ئىشتىياقى پەيدا بولاتتى، ئەندى ئاپام بولسا ھەر دايىم: سەن دوختۇر بولسەڭ، ئادەملەرنىڭ دەردىگە داۋا بولساڭ ھەممە ساڭا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ، دەپ تۇرىدىغان. ھە، ئەينە شۇ ئامىللار مېنىڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشىشىمگە تۈرتكە بولغان.

شۇنداق قىلىپ تۇرغانجان سوپىيېۋ 1959- ژىلى بىردىنلا ئىككى ئالىي ئوقۇش ئورنىغا- ئالمۇتا دولەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا ۋە تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئازىيە دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان تاپشۇرىدۇ. ئۇ ھەر ئىككىلا ئوقۇش ئورنىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. لېكىن ئالمۇتا مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان تاپشۇرغىنى بىلەن بىراق روسسىيەنىڭ پېرم شەھىرىدىكى مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا تەخسىم قىلىنىدۇ. لېكىن تۇرغانجاننىڭ ئانىسى شەرەپەتخان ھەدە ئۇنى ژىراق شەھەرگە قويۇپ بەرگۈسى كەلمەيدۇ. تۇرغانجان ھوججەتلىرىنى قايتۇرۇۋېلىپ ئويىگە قايتىدۇ، ئۇنى تاشكەنتتىنمۇ ئىزدەپ خەت ئەۋەتىدۇ، 1960- ژىلى تۇرغانجان يەنە ئالمۇتا مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا ئىككىنچى قېتىم چۈشىدۇ. شۇ ژىلى ئىنستىتۇتتا دەسلەپكى قېتىم ستوماتولوگىيە فاكۇلتېتى ئېچىلغان ئىدى. ئىنستىتۇت مۇئەللىمەسى، ھازىر پروفېسسور ساھىپجامال قارابايېۋا تۇرغانجانغا موشۇ يېڭى ئېچىلغان فاكۇلتېتقا چۈشۈشكە مەسلىھەت بېرىدۇ، چۈنكى يېڭى فاكۇلتېتنىڭ ئىستىقبالى كەڭ ئىدى.

ت. سوپىيېۋنىڭ يېتۈك ئالىملار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىغا ئۇنىڭ ئىنستىتۇتتىكى ئۇستازلىرى كوپ ھەسسە قوشتى. پروفېسسورلار ئى. ف. چېرنوۋ، د. ل. كورىتنىي، دوتسېنت م. پ. نوسكولكوۋا، پروفېسسور ك. ئا. ماكروۋۋلار تۇرغانجاننىڭ ۋراچ بولۇپ شەكىللىنىشىدە بارلىق بىلىمىنى، كۈچ-غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان سويۈملۈك ئۇستازلىرىدۇر.

ئۆزىنى بىلمەكنىڭ ئۆزى بىر بىلىم،
بىلىم ئۈچۈن مەيلى ئېگىلسە بېلىم.

«نادانلىق نومۇس!» بۇ، زامان سوزىدۇر،
سامى بول بۇ سوزگە ئەي ئۇيغۇر ئېلىم...

دېگەن ئىكەن بىر شائىر. ھە، بىلىم ئېلىشقا چەكسىز تەشنا بولغان ياش تۇرغانجان ستۇدېنت چاغلىرىدىلا ئوقۇش بىلەن بىر قاتاردا ئىنستىتۇتتىكى ئىلمىي كرۇژۇكلارنىڭ ئىشىغا پائال ئىشتىراك قىلىپ، ئىلمىي دوكلادلارنى، ماقالىلارنى يازغان. ئەينە شۇنداق ئىلمىي دوكلادلىرىنىڭ بىرى: «پەلەسەپەنىڭ تېببىي ئاسپېكتلىرى» دەپ ئاتىلاتتى.

1965- ژىلى ئىنستىتۇتنى ئەلا دەرىجىدە پۈتەرگەن تۇرغانجاننى ئۇستازى پروفېسسور ئى. ف. چېرنوۋ ستوماتولوگىيە كافېدرىسىدا ئاسسىستېنت قىلىپ ئېلىپ قالىدۇ.

ت. سوپىيېۋ ئۇستازى ئى. ف. چېرنوۋتىن بەك مىننەتدار، ھەتتا پروفېسسورنىڭ پورترېتى شاگىرتىنىڭ ئىش بولمىسىدە ھازىرمۇ ئېسىقلىق تۇرىدۇ. تۇرغانجانغا ھاياتقا يوللانما بەرگەن پروفېسسور ئى. ف. چېرنوۋ جۇمھۇرىيەتتىكى ئەڭ ماھىر، ژۇقۇرى مەلىكىلىك خىرۇرگلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ستوماتولوگ بولۇپ يېتىلىشىگە ئىنتايىن چوڭ ھەسسە قوشقان، شۇنداقلا پەن نامزاتى ئۈچۈن يازغان دىسسېرتاتسىيەسىگە رەھبەرلىك قىلغان. ھازىر ئالمۇتا دولەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىدا ئى. ف. چېرنوۋ نامىدىكى ستىپېندىيە تەسىس قىلىنغان. تۇرغانجان ئەينە شۇ ئۇستازى توغرىلىق ناھايىتى سەممىي، قەلب سوزلىرىنى ئىزھار قىلدى.

تۇرغانجان ئەينە شۇ ئۇستازى پروفېسسور ئى. ف. چېرنوۋنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىگىدە 1972- ژىلى مېدىتسىنا پەنلىرىنىڭ نامزاتى دىسسېرتاتسىيەسىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلاپ ئوزى ئاللاپ ئالغان مېدىتسىنىنىڭ ستوماتولوگىيە ساھاسىدا ئۈنۈملۈك ۋە جىددىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. ئۇ ئالمۇتا دولەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىنىڭ بالىلار ستوماتولوگىيەسى كافېدرىسىدا ستۇدېنتلارغا دەرىس بېرىش بىلەن بىر قاتاردا داۋاملىق ئىلمىي ئىش بىلەن، شۇنداقلا بىۋاستە شىپاخانىلاردا ئەمەلىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، نەزەرىيەنى ئەمەلىياتتا سىناپ، مول تەجرىبە توپلاپ كەلمەكتە.

بىز ئەگەر پروفېسسور، ئەندى بولسا ئاكادېمىك تۇرغانجان سوپىيېۋنىڭ پەنگە قوشقان شەخسىي ھەسسىسى توغرىلىق، يەنى ئۇنىڭ يازغان مونوگرافىيەلىرى، ستۇدېنتلار ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن دەرسلىكلىرى، تەھرىرلىك قىلغان ئىلمىي ئەمگەكلىرى، ئىلمىي ماقالىلىرى، شۇنداقلا ستوماتولوگىيە ساھاسىدا جارىي قىلىنغان شەخسىي راتسونالىزاتورلۇق تەكلىپلىرى توغرىلىق ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسىنىلا ئاتاپ ئوتۇشنى لازىم دەپ تاپتۇق.

1. «يۈزگە چىقىدىغان يارىلار»، ئىلمىي-ئاممىباپ كىتاب. ئالمۇتا، «قازاقستان» نەشرىياتى، 1974-ژ.
2. «چىش ئاغرىقلىرى» (د. ل. كورىتنىي بىلەن ھەمكارلىقتا). ئىلمىي-ئاممىباپ كىتاب. ئالمۇتا، «قازاقستان» نەشرىياتى. 1977- ژ.
3. «ئودونتوگېنلىق ئىششىق ئاغرىقلىرى» (م. م. سولوۋيېۋ، ت. م. ئالېخوۋا، ئا. س. گالەيىن بىلەن ھەمكارلىقتا)، ئالمۇتا دولەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى.
4. «چىش ئاغرىقلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش» ئىلمىي-ئاممىباپ كىتاب. (ئۇيغۇر تىلىدا). ئالمۇتا، «قازاقستان» نەشرىياتى. 1990-ژ.

ئالىمنىڭ ھەممىسى بولۇپ ئىككى يۈزگە يېقىن ئىلمىي ئەمگىگى نەشىردىن چىقتى، ئۇلاردىن مەركىزىي ۋە خەلق ئارا نەشىرلەردە 52 ماقالىسى بېسىلغان. ستوماتولوگىيە بويىچە بەش ژىرىك كەشپىياتى ئۈچۈن ئاۋتورلۇق گۇۋاھنامە ئالغان.

ت. سوپىيېۋ ئوز بىلىمىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۇرۇش مەخسىتىدە 1980-1982-ژىللىرى ئىجادىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن لېنىنگرادتا دوكتورانتۇرىدا بولىدۇ. ئۇ بۇ يەردە 1- لېنىنگراد مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىدا پروفېسسور م. م. سولوۋيېۋنىڭ رەھبەرلىگىدە 1984-ژىلى دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەنى ھىمايە قىلىدۇ. تۇرغانجاننىڭ دوكتورلۇق ئۈچۈن يازغان ئىلمىي ئەمگىگە كوپلىگەن جايلاردىن ئىجابىي پىكىرلەر كېلىدۇ، موسكۋادىن پروفېسسور ۋ. س. دمىترىيېۋ، پېرمدىن پروفېسسور يۇ. ئى. سىمانوۋسكايا، كىيېۋتىن يۇ. ئى. بېرنادسكىي ۋە كوپلىگەن باشقا ئالىملار ت. سوپىيېۋنىڭ ئەمگىگىگە ژۇقۇرى باھا بېرىپ، ئۇنىڭغا دوكتورلۇق ئىلمىي ئۇنۋان بېرىشكە بىر ئېغىزدىن ئاۋاز بەرگەن ئىدى.

1984-ژىلدىن دوتسېنت، 1987-ژىلدىن پروفېسسور، ئەندى 1988- ژىلدىن كافېدرا باشلىغى بولۇپ كېلىۋاتقان تۇرغانجان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىسترلىگىنىڭ باش بالىلار ستوماتولوگى بولۇپ تايىنلاندى، «ستوماتولوگىيە» ئىختىساسلاشتۇرۇلغان كېڭىشىنىڭ ئىلمىي كاتىۋى، ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ جاۋاپكەر مۇھەررىرى، ئالمۇتا دولەت مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى ۋە ستوماتولوگىيە فاكۇلتېتى ئىلمىي كېڭەشلىرىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە ئۈنۈملۈك پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا.

ت. سوپىيېۋ ئىلگەرىكى س.س.س.ر مېدىتسىنا پەنلىرى ئاكادېمىيەسى ستوماتولوگىيە بويىچە ئىلمىي كېڭىشىنىڭ ئىتتىپاق بويىچە ئوتكەزگەن كوپلىگەن ئەنجۇمانلارغا ئىشتىراك قىلىپ، ئىلمىي دوكلادلار بىلەن سوزگە چىقىپ، كەسىپداشلىرى بىلەن تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ، ئوز ساھاسى بويىچە بىلىم دائىرىسىنى داۋاملىق ئاشۇرۇپ تۇردى.

ھازىرمۇ ئۇنى مۇدەم مىقياسىدا بولۇپ تۇرىدىغان كوپلىگەن ئىلمىي ئەنجۇمانلارغا تەكلىپ قىلىپ تۇرىدۇ، لېكىن ئىختىسادىي قىيىنچىلىق ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە دېگىدەك ئىشتىراك قىلىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيدۇ. ت. سوپىيېۋ ئاخىرقى ژىللار ئىچىدە ئۈچ قېتىم تۈركىيەنىڭ ستامبۇل شەھىرىدە بولغان ئىلمىي ئەنجۇمانلارغا ئىشتىراك قىلىپ، ستوماتولوگىيەدىكى بەزى مۇئاممالار ھەققىدە دوكلاد قىلدى.

يېقىندا تەسىس قىلىنغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پروفىلاكتىكىلىق مېدىتسىنا ئاكادېمىيەسىگە دەسلەپ 16 ئادەم سايلاندى. تۇرغانجان سوپىيېۋ شۇلار قاتارىدا بىر ئېغىزدىن يەكدىللىق بىلەن ئاكادېمىك بولۇپ سايلاندى.

ئاكادېمىكنىڭ رەپىقىسى ۋېنېرا ئىسمائىلوۋا- ئالىي كاتېگورىيەلىك پېداگوگ، ئالمۇتىدىكى 1-ئوتتۇرا مەكتەپتە قازاق تىلىدىن دەرىس بېرىدۇ. قىزى ئىلمىرا ۋە كۈيوغلى باقتىمۇ ستوماتولوگلار، مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئوغلى ئادىلجان 11-سىنىپتا ئوقۇيدۇ، ئۇمۇ ئاتىسىنىڭ ئىزى بىلەن ۋراچ بولۇشنى ئارزۇ قىلماقتا.

بىز جۇمھۇرىيەتتە كەڭ دائىرىدە تونۇلغان ئالىم تۇرغانجان سوپىيېۋنى ئاكادېمىك ئۇنۋانىنى ئالغانلىقى بىلەن سەممىي تەبرىكلەپ، ئۇزاق ئومۇر ۋە تېخىمۇ چوڭ ئىجادىي ئۇتۇقلارغا يېتىشىنى تىلەيمىز.

يادىكار سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

م. زۇلفىقار

يانار تاغ

(رومانىدىن پارچە)

يازغۇچى مەسىمجان زۇلفىقار — 70 ياشتا

پېشقەدەم يازغۇچى مەسىمجان زۇلفىقار «يانار تاغ» ناملىق تارىخىي رومانىنىڭ ئۈچىنچى كىتاۋىنى يېزىپ تۈگەتتى. 19- ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى مانجۇر-خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرىشىگە بېغىشلانغان بۇ ئەسەرنىڭ بىرىنچى كىتاۋى 1985- يىلى «ۋاژۇشى» نەشرىياتىدىن بېسىلىپ چىققان ئىدى. ئىككىنچى كىتاۋى بولسا 1994- يىلى نەشر قىلىنىپ، خەلق قولىغا تەگدى.

بۈگۈن بىز گېزىتخانلار دىققىتىگە يازغۇچىنىڭ يەتمىش ياشقا تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن شۇ ئەسەرنىڭ ئۈچىنچى كىتاۋىدىن بىر بابىنى تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

ئونىنچى باپ

ئۇلار موللا بىلال، سېيىت مۇھەممەتلەرنى ئۆي ئىچى بىلەن قوغۇنلۇققا تەكلىپ قىلغان ئىكەن، تۈنۈگۈندىن بېرى مېھمان كۈتۈش تەييارلىقىدا ئۈپۈر-تۇپۇر بولۇۋاتاتتى؛ زاھىر تۇخاق قوينى سويۇپ، گۆشىنى پارچىلىماقتا، بارات ئەتراپىنى پاكىز سۈپۈرۈپ/سۇ سېپىپتۇ، مېھرىم تونۇرغا شاخ-پاخال سېلىپ، قىزىتماقتا. گۈلسۇم بولسا نان-توغاچ راسلىماقتا. ئادىلمۇ بېكار ئولتارغىنى يوق. ئۇ يەتتىدىن ئالقىغان ئوغلى بەختىيار بىلەن بۇگلۇكنى رەتلەش بىلەن بەنت، ئامان تاڭ سەھەردە قوغۇنلۇقتىن ئۈزۈپ قويغان قوغۇن-تاۋۇزلارنى باراڭ سايىسىغا توشىماقتا. مەسلىھەت بويىچە موللا بىلاللارنى ئېلىپ كېلىش موللا سالىشقا يۈكلەنگەن كورۇنىدۇ.

كۈن قىيامغا كەلگەن مەھەل. ئاسمان سۈپەتەك سۈزۈك، پات-پات يەلپۈپ ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئېتىز شامىلى كىشىگە ئارام بېرىپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا پىنچەيلىك ئىرگىلۇنىڭ يېقىنلاشقىنى بايقالدى. موللا بىلاللار ئىكەن، قىزغىن قارشى ئېلىندى. مېھمانلار توپا-چاڭ باسقان ئۈستى-بېشىنى قېقىشتۇرۇپ بولۇشىغا مېھرىم قاپاقتا سۇ تەكلىپ، قوللىرىغا سۇ ئالدى. ئۇلار گۈلسۇمنىڭ تەكلىپى بىلەن باراڭلىقتا يول ئېلىپ، چورىدەپ سېلىنغان كورپىلەردە ئولتۇرۇشتىدە، دۇئاغا قول كوتىرىپ، ياڭلىۋاشتىن ئىچلىق ئامانلىق سوراشتى.

شەھەردىن توخۇچىيۈزى ئارىلىقى خېلى يول. قوساق ئېچىقىغا كۆرە ئۇسسۇلۇق بىئارام قىلغان مېھمانلارغا دەرھال بىر چىنىدىن قايناقتىنا سىنچاي تارتىلدى. ئۇلار بىر پەس دەمىنى ئېلىپ تۇرۇشىغا غۇلام پالۋان بىلەن ئۆمەر قارى ئاتلىق يېتىپ كېلىشتى. جوزا ياڭلىۋاشتىن راسلىنىپ، پاخلانىنىڭ سان گۆشى، ژۇرەك-باغرى بىلەن قورۇلغان ئاچچىق-چۇچۇك سەي ۋە ئەتكەن چاي كەلتۈرۈلدى. بىنەم ئۇنىدا قىزىرىپ پىشقان نان-توغاچ ھەم ئاتسۇق سەينىڭ ھىدى دىماققا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. قوساق ئېچىپ، تۈگمەن تاشلىرى چىكىپ قالغان ئىكەن، قايمىقى چالغىنىپ تۇرغان ئەتكەن چايغا تېخى سوۋۇمىغان نىپىز نان سالغان مېھمانلار چايغا ئىشتەي بىلەن كىرىشتى.

— ئەجدادلىرىمىز تولىمۇ ئەقىللىق ئىكەن، — دېدى بۇردا نانغا چىنىدىكى قايماقتىن سەلگەنە ئالغان موللا بىلال، — كىشى باشقا غىزالاردىن ئۆزىنى تارتىپ قىلىشى مۇمكىن، لېكىن ئەتكەن چاي بىلەن تونۇر ئېنىزە...

— توغرا دەيسىز، نازىم، — دېدى موللا سالىش، — ئاندىن ئەتكەن چاينىڭ خۇمارىچۇ؟ گۈلسۇمخان ھەدەملەر بۇنى ئىچمىسە، ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ دەا!...

— ۋاي، شۇنداق بولمامدىغان، چاي بىزدەك ئانىلارنىڭ جېنى، — دېدى گۈلسۇمخان مېھمانلارنى غىزاغا تەكلىپ قىلىپ، ئۇلار نېرى-بېرىدىن پاراڭ قىلىپ، بىر پەس ئولتاردى. يېزا ھاۋاسى، باراڭلىقنىڭ كەيپىنى سۈردى. بىر ھازادا پەتنۇسلاردا دىت بىلەن تىلىنغان تور، بېسۋالدى قوغۇنلار، ئۇرۇغى ئۇششاق قىپقىزىل تاۋۇز كەلتۈرۈلدى. ياز مەئىشتىگە بولۇپمۇ قوغۇنلۇقتا ئېغىز تېگىش شەرىپىگە ئىگە بولغان مېھمانلار راھەتلىنىپ كەتتى. ئەتراپىنى، قوغۇنلۇقنى تاماشە قىلىشقا قىزىققان موللا بىلاللار دۇئا قىلىپ، تۇرۇشتى...

بىلاللار ئىتىز-ئېرىق پەيزىنى سۈرۈپ، ئەمكىنلىك بىلەن قوناقلىقنى ياناپ ئۆتىدىغان ھارۋۇ يولىنىڭ ئۇ چېتىدىكى قوغۇنلۇققا ئۇلاشتى.

— پاھ، يازنىڭ نېمىتى، بەرىكەت-ھاۋاسىنى تاماشە قىلىڭلى، — دېدى سېيىت مۇھەممەت.

— بىر دېمەڭ قاشىي، بۇ جەننىتى نېمەتلەرگە يەتكۈزگەن خۇداغا مىڭ شۈكرى:

— زاھىر بىرادىرىمىزنىڭ يەرنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ تاۋلىغىنى يېتىلگەن قوغۇن- تاۋۇزلاردىن بىلىنىپ تۇرۇدۇ.

— مېنى قانچىلىك ئىشلەپ كەتتى دەيسىز، نازىم، ئەزەلدە ئىلى تۇپرىقىنىڭ خاسىيىتىدە.

— تۇزۇت قىلما، تاغا، يەرمىقۇ ئېسىل، ئاما دېخاننىڭ ماڭلاي تەرى ئۇندىنمۇ ئېسىل، ئۇ قوشۇلغاچقا قوغۇن ئوخشايدۇ. ھەممە ئادىلنىڭ گېپىگە قايىل بولۇشتى.

قوغۇنلۇقتىن ئوڭ ياققا قاراپ ماڭغاندا، ئۇستەڭ ياقىسى، ئۇ يەردە يوغان چېقىر ئۈزۈم بەرگىنى غۇلاچلاپ يېيىپ سايە سالغان ئىدى. ئالدىن-ئالا بۇ يەرگە ئېكمەت سېلىپ قويۇلغان. تومۇز ئىسسىقىدا پىشانىسى تەرلىگەن مېھمانلار سىرتقى كىيىملىرىنى يېشىپ، كوينەك ياقىسىنىڭ ئىزمىلىرىنى بوشاتتى. ئۇستەڭدە قىرغاق يالاپ ئېقىۋاتقان سۇ ئارزۇ-ئۈمۈتكە ئىنتىلگەن قەلب مىسالى مەيىن دولقۇنلىناتتى. نېرىدا بىر توپ مەجنۇنتال ئۇستەڭگە تازىم قىلغاندەك پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن ئېگىلگەن ئىدى. موللا بىلال ئەتراپقا نەزەر سالدى. ئاشلىقى ئورۇلغان ئېتىزلار كەھرىۋادەك تاۋلانغىنى بىلەن تېخى قىچا، زىغىرىغا ئوغاق تەگمىگەن ئېتىزلار، ئورۇلمىغان كومۇقوناقلار ياشىرىپ تۇراتتى. موللا بىلال كوزلىرىنى تەكرار ئۇستەڭ سۈيىگە تىكتى. سېيىت مۇھەممەت، باشقىلارمۇ ئاللىقانداق خىياللار ئىچىدە بەنت. شۇ ئەسنادا ئامانىنىڭ يوغان پەتنۇستا قوغۇن-تاۋۇز تىلىپ ئەكەلگىنى دىققەتىنى بۇزدى. بۇ نېمەت قىزىپ تۇرغان ژۇرەكلەرگە راھەت بېغىشلىدى.

— بارىكاللا، ئامىن! — دېدى سېيىت مۇھەممەت مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، — قوغۇن — تاۋۇزۇڭ تېخىمۇ شېرىن بولۇپ كېتىپتۇ.

— ئەرزىمەيدۇ ئۇستاز، — دېدى چوڭ كىشلەردەك قولى كوكسىدە، ئىلتىپات بىلدۈرۈپ ئامان.

— بىزنىڭ كېلەچىگىمىز موشۇ ئامانلاردا، تەخسىر، — دېدى ئۆمەر قارى موللا بىلالغا تىكىلىنىپ.

— ئەلۋەتتە، ھازىر بۇلار رۇسچىنى تەرجىمە قىلغىدەك بوپتۇ. ئاز كۈندە بىزنى ئۇقىتار دەيمەن، — كۈلۈمسىرىدى موللا بىلال.

— ئۇستاز- شاگىرت، شاگىرت -ئۇستاز بولىدىغان زامان بۇ، — دېدى غۇلام پالۋان، — ئالدىنقى قۇلاقتىن، كېيىنكى مۈڭگۈز ئۆسۈپ كېتىپتۇ، دېگەن يەرلىرىدە بۇ،

— ئەلۋەتتە، — قۇۋۋەتلىدى موللا بىلال، — تىل ئۆگىنىش چوڭ ئىلىم. ئامانىنىڭ رۇس تىلىنى بىلىشى ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس؛ بىز ئۈچۈن پەخىرلىنەرلىك. قۇتبىدىننىڭ ئوغلىنى رۇس مەكتىۋىگە بەرگۈم بار. ھازىرچە شەمشىدىن خەلپەمنىڭ قولىدا تەربىيەلىنىپ تۇرسۇن.

ئېيتقاندەك، قوغۇنلۇققا شەمشىدىن خەلپەمنىمۇ تەكلىپ قىلغان ئىكەن، سالامەتلىكى ياخشى بولماي، ھوزۇرخالىق ئېيتىپ موللا بىلاللارغا سالامىنى يەتكۈزۈشنى ئىلتىماس قىلغان. ۋاقىپ بولغان موللا بىلال جاۋابەن دېدى:

— ئاللا شۇ ئالىي جاناپ خەلپەمگە سەھەت-سالامەتلىك بەرگەي. ھەقىقىي ئادەم ھەر قانداق شارائىتتا ئۆزىگە مەيدان تېپىپ ئالالايدۇ. ئۇل زات قوزغىلاڭ ھارپىسىدا ئەلگە تەشۋىق- تەرغىب قىلىپ، ئاندىن ئوزى جەڭ-جەھاتقا ئات سالدى. قازى كالان ماجىراسىنى بېسىشتا ئەجايىپ كۈچ چىقاردى. دۆلەت رىياسەت تەركىۋىدە ئابرويلۇق ۋەزىپە ئاتقۇردى. قېرىلىق يەتكىندە 300 زېمىننىڭ ئاتىسى بولۇپ، ساۋاپلىق ئىشقا قول سالدى. ئىككى دۇنيا خاسىيەتلىك ئادەملەر دەپ شۇنى ئېيتسا بولىدۇ...

گەپ ئارىسىدا ئامانىنىڭمۇ قۇلىقى بۇ كۆنلەردە تېچ ئەمەسلىكى ئېغىزغا ئېلىنىۋىدى، مېھمانلارنىڭ پىكرى-خىيالى جالالىدىن قازى كالانغا ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى زۇلالىدىن ھاپىزغا بۇلۇندى. ھەر بالا-قازا ئەندى زۇلالىدىن ھاپىز قولىدىن كېلىدىغىنىنى تەكىتلىگەن سېيىت مۇھەممەت ئامانغا پەخەس بولۇش لازىملىقىنى ئېسكەرتتى.

جالالىدىن قازى كالان تۈپەيلى خىيالى ئەلا سۇلتانغا كەتكەن موللا بىلال ئۇلۇق — كىچىك تىنىپ؛

— يا رەببىي! ھېچ بەندەڭنى ئۆز سۇلتانىڭدىن ئايرىما! — دېگەن گەپ ئاغزىدىن چىقىپ كەتتى.

— نازىم، يەنە خىيال چاقتى بولغاي؟ — سورىدى موللا سالىش. — ھە، دېدى موللا بىلال ساقىلىنى سىپاپ تۇرۇپ، — ئۇل سۇلتانىمىز بىلەن ياخشى-يامان دېيىشسەكمۇ، جەڭ مەيدانىدا، ئوردىدا يان تاياق بولۇپ، ئىچەكىشىپ كېتىپتىكەنمىز. ئۇ بىچارە پالىنىپ، ئالمۇتىنى ماكان قىلدى. ھە، بىز بولساق مۇندا، يېقىندا ئۇ سۇلتانىمىز چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ: «ھوي بىلال، باشىنى پۇركەپ ياتۇپىرەمسىلەر، مەن ئورۇسلارنىڭ پېتىربۇرگتىكى پادىشاسىغا نامە ئەۋەتتىم. شۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىر سوزلىشىپ كورەي دەۋاتىمەن» دەپ قاپىغىنى سىلىپ تۇرغىدەك. ئاڭغىچە ئويغىنىپ كەتتىم. تۈۋۋا، بىچارىنىڭ شۇ چاقىچە روھى ئازاپ چېكىۋاتقىنى ئىككى-ئۈچ كۈنگىچە ئېسىمدىن كەتمەي، ئەسكى بولۇپ ژۇردۇم. يېقىندا ئىۋان ئىۋانوۋىچقا: «كالپاكوۋسكىي ئىلىنى بېسىۋېلىپ، ئەركىمىزنى، مۇستەقىللىگىمىزنى بوغدى. سۇلتانىمىزنى پالىسىمۇ، بۇ دەرتلەر يېتىپ ئاشاتتىغۇ... دېسەم، ئۇ مۇرىسىنى كۆتەردىدە، مۇنداق بىر سىردىن ئۇچۇر بەردى: سۇلتانىمىز ئەل-يۇرتىنى كىنەپ تۈركىستان گېنېرال گۇبېرناتورىغا ئەرىزە تۇتقان كورۇنىدۇ. ئەگەر ئىجازەت بولسا، ئىككى-ئۈچ ئاي موھلەتكە كېلىپ قالىدىغان تۇرى بار...

بۇ گەپ ھەممىنى تەۋرەتتى.

— مۇنداق دەڭا، نازىم، ئەگەر سۇلتانىمىز كېلىپ قالسا، بىر دىدارلىشىپ قالدىكەنلىمىز دەا!

سۇلتانىمىزنىڭ كېلىشى خەيرىلىك بولسىغۇ ياخشى، پادىشالارنىڭ ئىشى قۇۋلۇق-مۇغەمبىرلىك بىلەن تولغان دەيدىكەن، — دېدى ئادىل.

— ئادىل سەردار، مەن ئويلىغان يەردىن چىقتى، — دېدى ئۆمەر قارى جىددىي تۈسكە كىرىپ. سەل ئويلانغان موللا بىلال داۋام قىلدى:

— مەن بايىدىن كەپىڭلارنى بۇزماي دېۋىدىم، سىلەرگە ئەندى يەنە بىر شۇم خەۋەرنى ئېيتاي، ئۇزەڭلار بىلىڭلار. ئىچكىرى خىتايدىن زوزۇڭتاڭ دېگەن جاندرال 100 مىڭ چېرىك باشلاپ كېلىۋاتقىدەك، ئورۇس غوجايىنلارنىڭ پۇشقىقىغا پىشىت چۈشۈپ قاپتۇ. مانا ئەھۋال. تېخى مۇندىن كېيىن كۈنىمىز نېمە بولىدۇ؟

— يا پەرۋەردىگارا! — دېدى موللا سالىش، — بۇ زور ئاپەت- جاھالەت!

— ئۇ قارا قۇزغۇنلارنىڭ ئايىغى شەرقىي تۈركىستانغا يەتسە، ئەڭ ئاۋال ئۇرۇمچى پادىشاسىغا، ئاندىن ياقۇپبەگ دۆلىتىگە تېگىدۇ دەيمەنغۇ، — دېدى ئۆمەر قارى.

— ھە، بىزنى ئاياپ قويغىدەك بۇتى بولمىدۇق ئۇلارنىڭ، — تەنە قىلدى غۇلام پالۋان.

— بۇ گېپىڭىزچە كالپاكوۋسكىينىڭ بىلىگا تېپەرمۇ؟ — ئۇنىڭ كوزلىرىگە تىكىلدى ئۆمەر قارى.

— تەپمىسە، كالپاكوۋسكىي ئالمۇتىدا كوتىنى قويالماي، بۇ يەرگە ئات چېپىپ كېلەرمىدى؟

— ھەي تاڭ، قارغا-قارغىنىڭ كوزىنى چوقۇمايدۇ، دېگەن گەپ بار. — ئىككىسىنىڭ گېپىگە ئىچى پۇشقان ئادىل زەردە قىلىپ دېدى:

— كالپاكوۋسكىينىڭ بىلىگا تېپەمدۇ، يەتىل تېپىپ، ئۆز ئارا تاۋاق يالىشامدۇ، بىزگە كېرىگى ئۇ ئەمەس، بىز ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر دەرت- ئارسالدا قالغان ئانا زېمىنىمىزنى ئىككى ئەجدىھارنىڭ بىرى مۇتلەق ژۇتۇۋېتىشى، بىچارە خەلقىمىزنىڭ قۇللۇق زەنجىرى بىلەن مەڭگۈ چىرمىلىشى!...

— توغرا خۇلاسە! — تەكىتلىدى موللا بىلال. قېدىمىي ئۇلۇق ئەندى ئاجىز بولۇپ قالغان ئېلىمىز مىللەت سۈپىتىدە يوقۇلۇپ سىگىپ كەتمىسە...

— ئاتام رەممىتى «ئەزەلدىن تەلىيىم شۇنداق، مەن كىمدىن يامانلايمەن» دەيدىغان، ئۇنداقلا بولۇپ كەتمەس، ئاللانىڭ ئىلتىپاتى باردۇ..

ئۇلار ھازا سۈكۈناتقا پاتتى.

بىرىچكىغا مەخسۇس ياسىتىلغان سائىدۇقتا ئېغىر ئېمىنى ئىككى ئات قارا تەرگە پېتىپ، پۇشۇلداپ، سۇيدۇگىدىن ئېرى كېتىپ بارغىنى، كەينىدە پايلاقچى ئىككى سولدات بارلىقىنى كورگەن يولۇچى موللا سالىشقا سوزلەپ بەرگەن ئىكەن. شۇنى ئىزھار قىلىپ، «گېنېرال چېرىكلەر ئايىغى يەتكىچە كوزدىن ئېرى قىلىۋالاي دېسە كېرەك» — دېدى سېيىت مۇھەممەت:

— موللا سالىش، سىز بىر ھارۋۇنى بىلىسىز، مىس كانىدىكى قادىر تومۇرچىنىڭ گېپىگە باققاندا، ئۇنداق ھارۋۇنىڭ كۈنىگە ئەچچىسى چىقىپ كېتىۋاتقىنىدىن خەۋىرىمىز بار. ئىلى ئاللانىڭ ئەزىرى تەككەن، بەرىكەتلىك يەر ئىكەن، ئەيتەۋىر، ئاشلىق، بارمۇ، مال-ۋاران، ئالتۇن- كۈمۈش بارمۇ تۈگمەنىڭ نورىدەك ئېقىپ كېتىۋاتىدۇ. مۇندىن كېيىن نېمە ئالامەتلەر بولىدۇ تېخى...».

— بىز تاش سانىغان بىلەن ئەجنەبىلەر قۇم سانايدىكەن، — دەپ قوشۇپ قويدى غۇلام پالۋان.

تاريخ سەھىپىلىرىدىن

ئۇيغۇر ئېلىنىڭ قېدىمىي تارىخى

قېدىمىي خىتاي مەنبەلىرىدە. ئوتتۇرا دولەت (جۇڭگونىڭ) غەربىي ۋە غەربىي شىمالى قىسمى، بولۇپمۇ گەنسۇ ئولكىسىنىڭ يۇيمىنگۋەن قوۋۇغىنىڭ غەربىدىكى جايلار شىيۇ- غەربىي يۇرت دەپ ئاتالغان. كوك تۇرك خانلىغىدىن بۇيان يازما يادىكارلىقلاردا بۇ تەۋەلەر قورىغار (غەربىي تەرەپ) دەپ ئاتالدى. قورىغار دېگەن سوز جۇغراپىيەلىك ئۇقۇم بولۇپ، ئۇ تار مەنادا ئېيتقاندا، ئاساسەن تارىم ئويمانلىغىنى ئوز ئىچىگە ئالاتتى. كەڭ مەنادا ئېيتقاندا، ئۇ تارىم ۋە جۇڭغارىيە ئويمانلىقلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيا تەۋەسى، ھەتتا ئىران، ئىراق دولەتلىرى، كاۋكاز بويلىرى، قارا دېڭىزغىچە، جەنۇپتا ھىندستان، پاكىستانغىچە بولغان كەڭ زىمىننى ئوز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ ھەقتە تارىخىي ۋە ئارخىولوگىيەلىك ماتېرىاللارغا ئاساسلانغاندا قورىغار تەۋەلىگى ئىنسانلار ئەڭ بۇرۇن ياشىغان يەر بولۇپ، ئۇنىڭ تارىخى قېدىمىي تاش قۇرال دەۋرىدىن باشلىنىدۇ. ف. ئېنگلىسنىڭ «ئائىلە، خۇسۇسى مۇلۇك ۋە دولەتنىڭ كېلىپ چىقىشى» ناملىق ئەسەرىگە ئاساسلانغاندا، يەر يۇزىدىكى ئەڭ قېدىمىي ئىنسانلارنىڭ بىرى بولغان ئارىئانلار (ئىران)، تورانلار ئامۇ، سىر دەريالىرى ئارلىغىدا پەيدا بولغان دەپ تەكىتلەيدۇ. ئارىئانلارنىڭ ئەجداتلىرى تارىم دەريا ۋادىلىرى، تەكلىماكان چولىنىڭ ئەتراپلىرىدا تاكى مىلادىدىن كېيىنكى بىر قانچە ئەسىرلەرگىچە ياشىغان.

ئەندى تۇركىي قەبىلىلەرنىڭ ئەجداتلىرى ھەققىدە ئېيتقان رىۋايەتلىرىگە قارىغاندا ئۇلارنىڭ قېدىمىي ئەجداتلىرى دەل ئەشۇ تورانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بېرىنشتام «ئوتتۇرا ئاسىيادا دى (ئون ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى دېمەكچى) قېدىمىي ئېتنىك قاتلىمىنىڭ مەنبەسى بولۇپ، ئۇ چىدى (قىزىل دى) بەي دى (ئاق دى) ۋە دىڭلىڭ- تۇرا دېگەن قەبىلە ناملىرى بىلەنمۇ قېدىمىدىن تارتىپ مەلۇم ئېدى» دەپ تۇرالارنىڭ كېلىپ چىقىشىنى 5-6 مىڭ ژىللىق تارىخقا ئېگە ئون ئۇيغۇرغا باغلايدۇ. ئالىم بېرىنشتام ساكلار بىلەن سوغدىلارنى مىلادىدىن بۇرۇنقى 8-6- ئەسىرلەردە مەدەنىيەت جەھەتتىن ھەل قىلغۇچى رول ئوينىغان قېدىمىي مەدەنىيەتلىك قەبىلىلەر ئېدى، دەپ قەيت قىلىدۇ. تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا ساك-ساق يەرلىك خوتەن خەلقى بولۇپ، سوغدىلار (قاراشەر، كۇچارلىقلار)، مىلادىدىن بۇرۇنقى 330- ژىلى ئىسكەندەر زۇلقەرنەين ئوز ۋاقتىدا بۇخارا، سەمەرقەند ۋادىلىرىدا بىر مەزگىل ياشىغان سوغدىلارغا قارىتا قىلغان قانلىق ھۇجۇملىرىدا مەغلۇپ بولۇپ، سوغدىلارنىڭ قولىدا ئولگەنلىگىنى تەكىتلەيدۇ. جۇملىدىن ئارخىولوگلار قازما مەنبەلەرنى تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ئىرامىزدىن 10 مىڭ ژىل بۇرۇن ياشىغان 18 ياشلار چامىسىدىكى ئەرنى قەشقەر-ئاتۇشلۇق دەپ ئېلان قىلغان ئېدى. مانا شۇ ئاتۇش ئادىمى قۇرىغار تاش قۇرال دەۋرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ياشىغان ئادەملەرگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، دەپ تەكىتلىنىدۇ.

قېدىمىي يازما ھوججەتلەرگە قارىغاندا چىن، خەن سولالىلىرى دەۋرىدە تارىم ئويمانلىغىدا 36 دولەت دەپ ئاتالغان چوڭ- كىچىك بەگلىك، خانلىقلار ھوكۇم سۇرگەن ئېدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە كوسەن (كۇچار)، گىيىنگىت (قاراشاھەر)، ئۇدۇن (خوتەن يەنى ئىلچى)، سولى (قەشقەر)، شاھ كەنت (يەركەن) قاتارلىق دولەتلەرنىڭ ئاھالىسى باشقىلارغا قارىغاندا كوپىرەك ئېدى. ئۇ زاماندا ئۇيغۇر (قورىغار) تەۋەسىدىكى ھەر قايىسى خانلىقلار بىر-بىرىدىن ئۇستۇنلۇك تالىشىپ، ئوز ئارا ئۇرۇشاتتى. ئۇ چاغلاردا بۇددا دىنى ھوكۇم سۇرگەچكە كوسەن شەھىرىدە مىڭدىن ئارتۇق بۇددا مۇنارىسى چوقچۇيۇپ تۇراتتى. ئۇ دەۋرلەردە قورىغار تەۋەلىگىدە پەرغانە ۋادىسىنىڭ چىلان تورۇق ئاتلىرى بەك ژۇقۇرى باھالىناتتى. شۇنداقلا ياقۇتتىن ئىشلەنگەن قىممەتلىك بۇيۇملار، ئالتۇن، كومۇش بۇيۇملىرى، قوغۇن-تاۋۇز، ئانار، نەشپۇت قاتارلىق مېۋەچىۋىلەر قورىغار زىمىنىدىن جۇڭگوغا تارقالغان، دەپ يازىدۇ تارىخچى ئالىم بەنگو. ھازىرقى زامان خىتاي تارىخچىلىرى كەمسىتىپ كىچىك بەگلىكلەر دەپ يېزىشقان قورىغار تەۋەلىگى مەدەنىيەت ۋە باشقا جەھەتلەردە جۇڭگوغا چوڭ تەسىر تەككۇزگەن. مەسىلەن مىلادىدىن بۇرۇنقى 6-ئەسىردە ھىندستاندا پەيدا بولغان ساكيامونى دىنى مىلادىدىن بۇرۇنقى 3-2- ئەسىرلەردە خوتەن، قەشقەر ئەتىراپلىرىغا كەڭ تارقالغان. شۇڭلاشقا بۇ جايلاردا بۇددا دىنىنىڭ ئىككىنچى ۋەتىنى دەپ ئاتالغان. خىتاي تارىخچىسى بەنگو «خەن يىلنامىسى» كىتاۋىدا تەكىتلىشىچە غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى خەن مىڭدى دەۋرىدە (مىلادى 58-76- ژىللار) بۇددا دىنى قورىغار زىمىنىدىن جۇڭگوغا (ئوتتۇرا دولەتكە) تارقالغان. شۇ چاغلاردا قورىغارنىڭ بىر مۇنچە ئالىملىرى خىتايغا بېرىپ دىن تارىتىش، دەرىس بېرىش، بۇددا نوملىرىنى (مۇقەددەس كىتاپلىرىنى) تەرجىمە قىلىش ئىشلىرى بىلەن كەڭ شۇغۇللانغان. مىلادى 4-ئەسىردە قورىغار بىلەن ئوتتۇرا دولەتتە شوھرەت قازانغان كۇچارلىق مەشھۇر بۇددا ئالىمى كاراراچىۋا دېگەن ئالىي پەزىلەتلىك بىلىمدان ئۇستاز ئۇيغۇر ئېدى...

خىتاي ئەلچىسى جاڭچىيەن قورىغار (ئۇيغۇر) ئېلىگە كەلگەندە (مىلادىدىن بۇرۇنقى 115-114- ژىللىرى) «ماخادورا» (چوڭ نەغمە) دېگەن بىر مۇقامنى ئېلىپ كېتىپ، بىر مۇنچە ئىسلاھ قىلىش ئارقىلىق جەڭ مارشىغا ئايلاندۇرغان. قورىغارنىڭ ئۇسسۇل مۇزىكىسى بولسا خىتاي سەنئىتىدە زور بۇرۇلۇش ياسىغان. قورىغار تارىخى تەتقىقاتىنىڭ مەشھۇر ئالىمى شياڭدا ئەپەندىنىڭ «سوجىۋانىڭ پىيا مۇزىكىسى ۋە يەتتە نەغمە ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدا تەكىتلىنىشىچە خىتاينىڭ قېدىمىي مۇزىكىلىرى ۋى، جىن نامىلىق خانلىقلار دەۋرىدە تامامەن يوقالغان. ئۇنىڭ ئورنىغا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نەفىس مۇڭلۇق مۇزىكىلىرى تىكلەنگەن. بولۇپمۇ 6-ئەسىردە ياشىغان مەشھۇر ئۇيغۇر مۇقامچىسى سوجىۋانىڭ خىتايغا بارغان ۋاقتىدا مۇزىكىدا بۇرۇلۇش ئالاھىدە بايقالغانلىغى «سۇينامە»دە بايان قىلىنغان. سوجىۋا كۇچارلىق ئۇيغۇر بولۇپ، ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ مۇزىكا سەنئىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ چاڭئەن شەھىرىگە كەلگەندە خاقان ئۇنىڭ پىيپا بىلەن چالغان «سەنجاھ»، «پەنجاھ» ناملىق بەش ئاھاڭلىق مۇزىكىسىنى ئاڭلاپ، ھەيران بولۇپ، ئۇنى ئوردىدا سازەندىلەر قاتارىدا ئېلىپ قالىدۇ. ئارىدىن ئانچە ئوتمەي، سوجىۋا خان ئوردىسىدا قورىغار مۇزىكىلىرىنى چالىدىغان، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى ئويناشنى ئۇگىتىدىغان مەخسۇس ئومەكلەرنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇندىن كېيىن خىتاي مۇزىكىلىرى سەھنىدىن ئاستا- ئاستا چۇشۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى قورىغار مۇزىكىلىرى ئېگەللەيدۇ. بۇ چاغدا كۇچار خەلقىنىڭ چەكمەزىڭ، تىك غوڭقا، پىيپا، بەشتار، نەي، سۇنەي، بەل دۇمباق قاتارلىق ساز قۇراللىرى خىتاي بويىچە كەڭ تۇردە تارىلىپ، شوھرەت قازانغان. دېمەك، شۇ دەۋىردە خىتايلار مەدەنىيەتسىز دەپ كەمسىتىپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ داڭلىق مەدەنىيىتى ئوتتۇرا دولەت (جۇڭگو) بويىچە كەڭ تارقىلىپ، خەنسۇلارنىڭ ئارقىدا قالغان مەدەنىيىتىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا ناھايىتى زور توھپە قوشقانلىغى ھەققىدە تەكىتلەنگەن. بۇ توغرىلىق شىياڭدا ئەپەندى «تاڭ سولالىسى دەۋرىدىكى چاڭئەن ۋە قورىغار مەدەنىيىتى» ناملىق ئەسەرىدە گوۋاھلىق بېرىدۇ.

1991-ژىلى ئۇرۇمچىدە نەشىر قىلىنغان سەنئەت كالېندارىدا قورىغار تەۋەسىدە ئەجداتلىرىمىزنىڭ قېدىمىي باي مەدەنىيەت سەنئىتى بايان قىلىنىدۇ. كالېنداردا 20گە يېقىن خىلمۇ-خىل سەنئەت نامايەندىلىرى ھەققىدە كەڭ مەلۇمات بېرىلگەن. جۇملىدىن ئۇيغۇر دىيارىدىن خوتەن ۋىلايىتىنىڭ چەرچەن ناھىيەسى قەبرىستانلىغىدىن تېپىلغان بۇنىڭدىن 6 مىڭ ژىل ئىلگىرى ئەجداتلىرىمىز كىيگەن كىيىم-كىچەك، پەشمەت، تونلار، تۇماقلار ئارخىولوگلارنى ھەيران قالدۇرغان. مەزكۇر كالېنداردا 16 خىل مۇزىكا چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى تونۇشتۇرىدۇ. كالېنداردا شۇنداقلا مىلادىي 568-ژىلى كوچارلىق سازەندە ماخىدا ئاتارى چاڭئەتگە بارغاندا «باھار بولبۇلى ناۋاسى» ناملىق مۇزىكىسىنى ئىجرا قىلىپ، ئالقىشقا سازاۋەر بولغان ئېدى. ئۇ مۇزىكا ھازىرمۇ ئىچكىي خىتاي، كورىيە، ياپونىيەلەردە قېدىمىي ئۇيغۇر مۇزىكىسى دەپ چېلىنىپ كەلمەكتە.

ئەندى قورىغار ئېلىنىڭ ئىختىسادىي تەرەققىياتىغا نەزەر سالساق، ئۇنىڭ مىلادىي 3-ئەسىردىلا ئوتتۇرا دولەت ئىختىسادىدىن ژۇقۇرى تۇرغانلىغىنى بايقاش تەس ئەمەس. قورىغار تەۋەلىگىدە پاختىدىن رەخ توقۇش رىۋاجلانغان بولۇپ، ئۇ چاغلاردا جۇڭگودا پاختا تېرىشنى بىلمەتتى. جۇڭگودا كىۋەز تېرىش ۋە پاختىدىن رەخ توقۇش يەرلىك سانائىتى پەقەت 7- ئەسىردىن كېيىنلا قولغا ئېلىنغان. يەنى ئۇيغۇر ئېلىدىن 3-4 ئەسىر كېيىن يولغا قويۇلغان. ۋاھالەنكى شۇ دەۋىردە ئۇيغۇر زىمىنىدە ئىپەكچىلىك سانائىتى تەرەققىي قىلغان ئېدى. بەزى يازما ھوججەتلەرنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشىچە، ئىپەكچىلىك قول ھونىرى مىلادىدىن بۇرۇنقى 7- ئەسىردىلا قورىغار (ئۇيغۇر) زىمىنىدىن تارالغانلىغى تەكىتلىنىدۇ. جۇڭگودا ئىپەكچىلىك ئەندىلا قولغا ئېلىنغاندا، قورىغار تەۋەلىگىدە ئىپەك رەختلەرگە ھەر خىل ھايۋان ۋە جان-جانىۋارلارنىڭ سۇرىتىنى سېلىش يولغا قويۇلغان ئېدى. «شىنجاڭدىكى مىللەتلەر تارىخى» كىتاۋىدا يېزىلىشىچە: قورىغاردا ئەجداتلىرىمىز تەرىپىدىن ئىشلەپ چىقىرىلغان نەفىس ئىپەك، شايىلار شەرىقتە جۇڭگونى، غەرىپتە ئىراننى قىزىقتۇرغانلىغى تەكىتلىنىدۇ. ئامما بەزى بىر خىتاي تارىخچىلىرى ھەقىقەتنى بۇرمىلاپ، ھېچ بىر تارتىنمايلا، خىتاينىڭ ئىپەك ماللىرى مىلادىدىن بۇرۇنقى 6- ئەسىردىلا غەربىي يۇرت ئارقىلىق يۇنانغا ئاپىرىپ سېتىلاتتى. شىنجاڭدىن مىلادىدىن بۇرۇنقى 7-ئەسىرگە ئائىت ئىپەك توقۇلما ماللارمۇ چىقتى، دەپ ئارانلا ئاغزىغا ئالغانلىغى كىشىنى تەئەججۇپلەندۇرىدۇ. ھالبۇكى، مىلادىدىن بۇرۇنقى 140-ژىلى خاقان خەن ۋۇدى دەۋرىدىلا خەن مىللىتى (خىتاي) شەكىللەنگەن ئېدىغۇ! بۇ دەلىلنى شەرىقشۇناس دۇنيا ئالىملىرىدىن قانداقمۇ يوشۇرالايدۇ. بۇنداق تارىخنى ساختىلاشتۇرۇپ، پاختا ئېتىشنى «ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن ئەسەرگە ئۇيالماي كىرگۇزگەن.

ئەندى ئەجداتلىرىمىزنىڭ قەغەز ئىشلەپ چىقىرىشىغا كەلسەك، قورىغار تەۋەلىگىدە پاختا ۋە ئىپەكچىلىك بىلەن بىر قاتاردا كەندىرچىلىكمۇ تەرەققىي قىلغانلىغى تارىخىي ھوججەتلەردە كوپلەپ ئۇچرىشىدۇ. كەندىر دىن قەغەز ئىشلەپ چىقىرىش ئۇيغۇر ئېلىدا قېدىمىي زامانلاردىلا يولغا قويۇلغان.

تارىختا بۇنداق ئۇلۇق ئىشلارنى قىلغان ۋە ئوچمەس ئىز قالدۇرغان ئەجداتلارنىڭ ئەۋلاتلىرىنى بەزى بىر قارا نىيەت خىتاي تارىخچىلىرى چىش-تىرنىغى بىلەن ئوتمۇشنى يوشۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ۋە ئېلەتلەرنى، بولۇپمۇ تارىخىي ئۇستازى بولغان ئۇيغۇرلارنى ھەر خىل يوللار بىلەن كەمسىتىپ خورلاپ، ئەجداتلىرىمىزنىڭ نۇرلۇق تارىخىي مەدەنىيىتىگە كوز ژۇمۇپ، يامان نىيەتلىرىنى ئوزگەرتمەي كەلگەنلىگى بىز ئۇچۇن ئەڭ ئېچىنىشلىق خورلۇق بولۇپ كەلدى.

قېدىمىي قورىغار- ئۇيغۇر زىمىنىدا ۋە ئۇنىڭ تاشقىرىسىدا ياشاۋاتقان خەلقىمىز ئوزىنىڭ شانلىق ئوتمۇش تارىخىنى پۇختا بىلىشى لازىم. مۇندىن كېيىن كومۇلۇپ قالغان پارلاق تارىخىنى تېخىمۇ ئەتىراپلىق ئۇگىنىپ، ئوزىنىڭ كىمنىڭ ئەۋلادى ئېكەنلىگىنى، ئەجداتلىرىنىڭ كىملىگىنى، دوس بىلەن دۇشمەننىڭ كىملىگىنى بىلمىسە، ئوز تارىخىنى ئۇقمىغان مىللەتنىڭ ئىستىقلالىيىتى زاۋاللىققا مەھكۇم. بولغۇسى...

ئىسمايىل ئەنۋەرىي،

تارىخچى.

ئالمۇتا شەھىرى.

بوسنىيەدە نېمە بولۇۋاتىدۇ؟

بۇ يەردە يۇز بېرىۋاتقان ۋاقىەلەرگە كوپچىلىك ئۇگىنىپ قالغاندەك بايقىلىدۇ. زادى بۇ يەردە كىمنىڭ كىمگە زورلۇق قىلىۋاتقانلىقىنى بەزىلەر ئەستىن چىقىرىپ قويغاندەك. بۇنىڭغا، بىر تەرەپتىن، ۋاقىەلەرنىڭ ناھايىتى تېز ئۆزگىرىۋاتقانلىقى سەۋەپ بولماقتا. تېخى يېقىندىلا سېربىلار مۇسۇلمانلارنى تەقىپلەپ، قوغلاۋاتىدۇ دېگەن سۆزلەر كوپىرەك ئېيتىلاتتى. ھازىر بولسا سېربىلارغا خورۋاتلارنىڭ ئوكتەملىگى كۆچىيۋاتقاندەك. ھەقىقەتتە بوسنىيەدە نېمە بولۇۋاتىدۇ؟

ھازىر ئۇرۇشۇۋاتقان سېربىلار بىلەن خورۋاتلار تىلى، ئۇرپى ـ ئادىتى جەھەتتىن بىر خەلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنى پەقەت دىنلا ئايرىپ تۇرىدۇ. دىن بولغاندىمۇ، ئاساسەن خرىستىان دىنىنىڭ ئىككى تارمىقى: كاتولىكلار بىلەن پراۋوسلاۋىيىگە بولىنىدۇ. سېربىلار بەلگىن چېركوگورلار ـ پراۋوسلاۋلار، ئۇلار يەنە زىمىدا كىرىلىتسانى قوللىنىدۇ، خورۋاتلار كاتولىكلار، ئۇلار يېزىمىدا لاتىن ئالفاۋىتىدىن پايدىلىنىدۇ. ئەنىدى بۇ يەردە بىر توپ مۇسۇلمانلار بار. ئۇلار ئەسلىدە سلاۋيانلار بولسىمۇ، تۇركلەرنىڭ تەسىرىدىن ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان.

بىراق، دىن ھەر تۇرلۇك بولغاچقا ئۇرۇشۇش كېرەك ئەمەسلىگىمۇ بەلگۈلۈك. ھەر خىل دىنىدىكى خەلقلەرنىڭ تېچ ھايات كەچۈرۈۋاتقانلىقى توغرىلىق مىسالارنى تېپىش قىيىن ئەمەس. بالقانىدىكى، ئاتاپ ئېيتقاندا، بۇرۇنقى يۇگوسلاۋىيەدىكى جاڭجالنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى دىن ئەمەس، بەلكى يەرنى قايتىدىن بولۇشكە بېرىپ تاقىلىدۇ.

بۇنىڭدىن تورت ژىل ئىلگىرى سوتسىيالىستىك يۇگوسلاۋىيە بەربات بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىۋىگە كىرىدىغان جۇمھۇرىيەتلەر ئايرىم مەملىكەتلەرگە ئايلانغاندا، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ كۆچلۈك گىرەكلىرى ئوزىگە كوپىرەك ئۇلۇش ئالغۇسى كەلدى. بۇ يەردە سېربىلار بىلەن خورۋاتلارنىڭ ئوز ھېساۋى بولدى. ئوز جۇمھۇرىيەتلىرىدىن باشقا يەرلەردە تۇرىدىغان قانداش ـ قېرىنداشلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلار ياشاۋاتقان جايلارنى ئوزلىرىگە قوشۇۋېلىشنى ئويلىدى. شۇ مەخسەت بىلەن ئۇرۇش ئوتى تۇتىشىپ، بىرىنىڭ يېرىگە ئىككىسى بېسىپ كىرىشكە باشلىدى. ئۇ يەرلەرنى تولۇق ئېگىلەش ئۈچۈن ئۇ جايلاردىكى باشقا مىللەتنىڭ ۋەكىللىرىنى قوغلاپ چىقىرىش، ئەڭ دەھشەتلىگى ئۇلارنى قىرىپ يوقىتىش سىياسىتى قوللىنىلدى. دەسلەپتە سېرب كرائىناسى ۋە شەرقىي سلاۋېنىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ، ئۇ يەردىن خورۋاتلار قوغلاندى.

ھەر خىل مىللەت ۋە دىن ۋەكىللىرى ماكانلىغان بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنداينەر تالىشىش جاڭجاللىرى ھازىرغىچە داۋام قىلماقتا. بۇ مەملىكەتتىكى 4،5 مىللىون ئاھالىنىڭ ئۈچتىن بىرىدىن كوپرەكىنى سېربىلار تەشكىل قىلىدۇ، مۇسۇلمانلار بىلەن خورۋاتلارنىڭ ھەر قايسىسى خەلقىنىڭ 20 پروتسېنتىدىن ئىبارەت. سېربىلار ئوزلىرىنىڭ كوپ لىگىنى ھېساپقا ئېلىپ ۋە ئىلگەركى يۇگوسلاۋىيەدىن قالغان كۆچمەن سېربىيەگە تايىنىپ، خورۋاتلار بىلەن مۇسۇلمانلارنى قوغلاپ، قىرىپ يوقىتىش ئارقىلىق «ئوز يېرىنى» تازىلاشنى مەخسەت قىلدى. شۇنداقلا سېربىيەنىڭمۇ، بوسنىيەدىكى سېربىيەنىڭمۇ ئىلگەركى يۇگوسلاۋىيە تېررىتورىيەسىدە «ئۇلۇق سېربىيە» دولىتىنى قۇرۇش نىيىتى ئۇچۇق ئېيتىلمىغان بىلەن يوشۇرۇن ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇاتقانلىقى ئېنىق.

قاچانلا بولمىسۇن، قانخورلۇق سىياسەت خەلقىنى دەھشەت ئېلىپ كېلىدۇ. يەرنى قايتىدىن بولىشىنى، شۇنداق قىلىپ، ئوز ھوكۇمرانلىغىنى كەڭەيتىشنى ئويلىغان مەنسەپدارلار تۇرلۇك ۋەتەنپەرۋەرلىك، دىنىي ھىسسىياتلارنى ئويغىتىپ، ئاددىي خەلقنى بىر ـ بىرىگە قارشى قويۇپ، ئۇلارنى قىرغىنغا ئوچراتماقتا. سېربىلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن قىرىشى پەقەت ئېمۇتسىيەلىك فاكتلار ئەمەس، فاشىستلىق تەرتىپ دەۋرىدىكى ھەربىكەتلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئېكەنلىگىمۇ ئېنىق. ئوزلىرى بېسىپ ئالغان يەرلەردە سېربىلارنىڭ ئېتنىكىلىق تازىلىق ئۇچۇن باشقىلارنى ئۇلار ماكانلىغان جايلاردىن قوغلاپ چىقىرىشلا ئەمەس، پۈتۈنلەي قىرىپ يوقىتىش سىياسىتىنى قوللانغانلىغىغا پۈتكۈل دۇنيا گۇۋا. گاناگادىكى خەلق ئارا تىرىبۇنال سېربىلارنىڭ 46 رەھبىرىنى گېنوتسىدلىق سىياستى ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرغىنى ئۇچۇن خەلق ئارا سوتقا تارتماقتا. ئۇلارنىڭ قاتاردا بوسنىيەلىك سېربىلار دائىمى ر. كارادژىچ ۋە گېنېرال ر. ملادىچ بار. ئۇلارنى قاماشقا ئوردىرمۇ بېرىلگەن.

ئەلۋەتتە، بۇگۇنكى يۇگوسلاۋىيەدىكى جاڭجال يېڭىدىن پەيدا بولغىنى يوق. ئۇنىڭ تارىخىي يىلتىزى چوڭقۇر. شۇنداقتىمۇ ئۇنى تارىخقا دوكلاپ، بۇگۇنكى ئەيىپكارلارنى ئاقلاشنىڭ ھاجىتى يوق. قانداقلا بولمىسۇن، جاۋاپكەرچىلىك بۇگۇنكىلەرگە ژۇكلىنىدۇ. ئوتتەكنىكىلەرنىڭ كامچىلىغىنى تۇزەپ، ھەقىقەتكە تاينىپ، خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ماس كېلىدىغان قارار قوبۇل قىلىش پاراسەتلىكىنىڭ بەلگۈسى. ۋاقىت بۇگۇنكىلەرنى دىن شۇنى تەلەپ قىلىدۇ.

شۇنداقتىمۇ، تارىخقا بىر قۇر نەزەر تاشلاپ كورەيلى. 1918 ـ ژىلى يۇگوسلاۋىيە تارىخىي ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، ئىلگىرى ئاستىرىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ قول ئاستىدا بولغان خورۋاتىيە بىلەن سلاۋېنىيەنى، ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ قول ئاستىدا بولغان بوسنىيە بىلەن ماكېدونىيەنى ۋە ئوتكەن نەسىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ مۇستەقىل دۆلەتلەر ھېساپلانغان سېربىيە بىلەن چېرنوگورىيەنى ئوزىنىڭ تەركىۋىگە قوشۇۋالغان. كوپ چىلىك بۇنى سۇئىي ياسالغان ئىتتىپاق دېگەندەك ھەقىقەت بار ئىدى. سىياسەتچىلەر بۇگۇنكى جاڭجالنىڭ بىر ئۇچىنى ئەينە شۇ نۇقتىدىن ئىزدەشمەكتە:

يەنە بىر سەۋەبى ـ ئىختىساتتا. سىياسىي ئۇزۇمنىڭ بەربات بولۇشى، غەربىتكى ئىختىساتىدىن ئىبارەت بولۇشى ئەنە شۇ ئىختىساتنىڭ ئۇراقسىزلىقى بەرى ژىغىلىپ يۇگوسلاۋىيەگە تەسىر قىلدى. بۇ يەردىكى ئوز ئالدىغا مۇستەقىللىق ئالغان مەملىكەتلەرئوز قېينىچىلىقلىرىنى باشقىلارنىڭ ھېساۋىغا ھەل قىلماقچى بولدى. باشقىلار بۇنىڭغا كونمىدى. نەتىجىدە ئۇرۇش باشلاندى.

يەنە بىر سەۋەبنى ئېيتماسقا بولمايدۇ. يۇگوسلاۋىيە فېدېراتسىيەسىگە بىرلەشكەن مەملىكەتلەر ئوزلىرىنىڭ بۇرۇنقى «خوجايىنلىرى»، كېلىپ چىقىش تەكتىنى ئۇلتۇمىغان ئىدى. خورۋاتلار غەربىكە ئىشەش قىلاتتى، سېربىيە بىلەن چېرنوگوۋىنا روسسىيەنى يېقىن تۇققان ھېساپلاتتى، مۇسۇلمانلار بولسا باشقا ياقتىن تايانچ ئىزدەتتى. مۇنداق پسىخولوگىيەلىك ئامىلنىمۇ ھېساپقا ئالماسلىق مۇمكىن ئەمەس.

بۇرۇنقى يۇگوسلاۋىيەدىكى، يەنى بوسنىيە بىلەن گېرتسېگوۋىنادىكى قان توكۇش تورت ژىلدىن بېرى دۇنيا خەلقىنىڭ كوز ئالدىدا داۋام قىلماقتا. جاڭجالنى ھەل قىلىشنىڭ يوللىرى ئىزدەشتۇرۇلۇپ، تۇرلۇك تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، بىر قاتار ھەقمۇ ـ قىي چارىلەرمۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇاتىدۇ. ئەمما ھازىر بۇ جاڭجال ئۇنىڭغا بېۋاسىتە قاتناشقۇچىلارنىڭ مەنپەيتىگىلا ئەمەس، بەلكى باشقا مەملىكەتلەرنىڭ مەنپەيتىگىمۇ مەلۇم دەرىجىدە مۇناسىۋەتلىك بولماقتا. بۇ بولسا بۇ يەردىكى ۋەزىيەتنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۇرىۋەتتى. بەزى ئەمەلىي چارىلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا توسۇق بولدى.

تاشقى كۇچلەرنىڭ قوللىنىشىغا تايانغان بوسنىيەلىك سېربىلارنىڭ رەھبەرلىرى بەزى قۇرغان «كېلىشتۇرگۇچى توپ» تەكلىپ قىلغان تېررىتورىيەلىك بولۇش شەرتلىرىنى قوبۇل قىلماي، بارلىق مەسىلىنى كۈچ بىلەن ھەل قىلىشقا ئىنتىلدى. ئۇلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە بەزى مەملىكەتلەر، ئەڭ ئالدى بىلەن روسسىيە قارشى چىقتى. بۇ ئاخىرى سېربىلارنىڭ چەكتىن ئېشىپ، بەزى نازارىتىدىكى جايلارغا بېسىپ كىرىپ، مۇسۇلمانلار جايلاشقان يەرلەرنى ئىستىلا قىلىپ، ئۇلارنى قىرىپ يوقىتىپ، قوغلاشقا ئېلىپ بارىدى. بۇ بولسا دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ نارازىلىقىنى پەيدا قىلدى. بەزى مەملىكەتلەر، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئىلتماسى بويىچە ناتو كۇچلىرى تەرىپىدىن سېربىلارنىڭ باسقۇنچىلىغىغا زەربە بېرىش پلانلىرى تۇزۇلدى.

بولۇپمۇ كېيىنكى ئايدا بۇ يەردىكى جاڭجال تېخىمۇ ئوۋچ ئالدى. دۇنيا خەلقلىرىنىڭ، شۇنداقلا خەلق ئارا ئىتتىپاقنىڭ سېربىلارنى ئەيىپلەۋاتقانلىغىنى سەزگەن خورۋاتلار ئوزلىرى بۇنىڭدىن تورت ژىل ئىلگىرى ئايرىلىپ قالغان سېرب كرائىناسىنى ئازات قىلىشقا ئاتلىنىپ، ئۇنى ئىككى ھەپتە ئىچىدىلا ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ ئەھۋالمۇ چوڭ ئاقىۋەتلەرنى پەيدا قىلدى. يۇز مىڭلىغان سېربىلار تۇرۇشلۇق جايلىرىدىن كوچۇپ، قاچاقلارغا ئايلاندى. ئۇلار سېربىيەدىن باشپاناھ تاپماقتا.

بۇ ئاخىرقى ۋاقىەلەرگە باھا بېرىشمۇ ھەر خىل. تارىخىي ئادىللىققا تايانسا، خورۋاتىيە ئوزىنىڭ بۇرۇنقى يېرىنى قايتۇرۇپ ئالغاندەك. پاراسەتلىككە تايانسا، بۇنىڭ ھەممىسىنى كېلىشىم بىلەن ھەل قىلىشقا بولار ئىدى دەيسىز، سەۋەبى، بۇ جاڭجالنىڭ ئاقىۋىتىدىن يۇز مىڭلىغان ئادەم قاچاقلارغا ئايلاندى. موشۇ جاڭجالنى توختىتىش جاۋاپكەرلىگى ژۇكلەنگەن «كېلىشتۇرگۇچى توپ» مەملىكەتلىرى ئارسىدىمۇ (ئاقش، گېرمانىيە، فرانسىيە، ئۇلۇق برىتانىيە ۋە روسسىيە) بۇ ۋاقىەلەرگە باھا بېرىش ھەر تۇرلۇك بولدى. ئاقش بىلەن گفج خورۋاتلارنى قوللىغاندەك بولسا، فرانسىيە بىلەن ئۇلۇق برىتانىيە ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى ئەيىپلىمەكەن بىلەن، سوزدىن ئىشقا قەدەم باسقىنى يوق. روسسىيە بولسا ئىلگەركىدەك سېربلارنى ياقلاپ، خورۋاتلارغا قارشى قاتتىق چارە قوللىنىشنى تەلەپ قىلدى.

ئەلۋەتتە، ۋاقىەگە ھەر تۇرلۇك باھا بېرىلگەنلىگىنىمۇ چۇشەنىشكە بولىدۇ. روسسىيە خورۋاتلارنى ئەيىپلىگەندە، يۇز مىڭلىغان ئادەمنىڭ سېرب كرائىناسىدىن كوچۇپ كەتكەنلىگىنى تۇتقا قىلىدۇ. بومۇ ھەقىقەت. بىراق بۇ يەردە دەل سېربلارمۇ خورۋاتلارنىڭ خەلقىنى قىلغان ياۋۇزلۇق ھەرىكىتى توغرىلىق دەللىلەرنىڭ بولمىغانلىغىمۇ ھەقىقەت. ئەكسىچە، خورۋاتىيە باشچىلىرى سېربلارنى كەتمەسلىككە چاقىردى. بىراق بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئوزلىرى بېسۋالغان يەرلەردە سېربلارنى يەرلىك ئاھالىغا قارشى قوزغاشتىن خەۋەردار سېربلار ئوزلىرىگىمۇ شۇنداق ھەرىكەت قىلىنىدۇ، قىساس ئېلىنىدۇ دېگەن ئوي بىلەن باشقا ياقتىن باش ـ پانا ئىزدىگىنىمۇ چۇشىنىشكە بولىدۇ.

ھازىرمۇ ئىلگەركى يۇگوسلاۋىيەدىكى جاڭجال خەلق ئارا ئىتتىپاقنىڭ ئەڭ ئاساسىي ۋاقىە بولۇپ قالماقتا. ئۇنى تېخىمۇ ئوينايدىغانلىغى مەلۇم. ئاقش باشلىغان غەربتىكى بىر قىسىم كۈچلەر بوسنىيەدىن باشقا، يېقىنقى ۋاقىتتا مۇسۇلمانلارنى ياقلاپ، ئىسلام دۇنياسىمۇ ئۇنىڭغا پائال قاتنىشىشى ئەھتىمالدىن ئىراق ئەمەس.

مامادىيار ۋاقىپ.

«ئېگېمەن قازاقستان» گېزىتىدىن ئېلىندى.

جامالدین قاسم

سەپەر سەتىرىلىرى

ئىزلىرىم قالدى تۇرپاندا

نەسلىم مېنىڭ تۇرپان، سەندىن تورەلگەن،
قەدىم تارىخ بەتلىرىنى ۋاراقلا!
كۇز ياپىرىغى مىدىراپ چاڭلار ئاستىدىن،
ئۇچماق ئىستەر ئوخشاپ تەڭلىك بايراققا.

مەن ئۇچراشتىم ھۇپۇلدىگەن نۇر بىلەن،
قۇياش تەپتى بىر ئىللىقلىق بېغىشلاپ.
كارىزلارغا چۇشتۇم نۇرسىز يول بىلەن،
گۇلخانلارغا قاخلاندىم مەن يېنىشلاپ.

ئانارلىقتا،
ئۇزۇملۇكتە،
كارىزدا...
بوپتۇ بۇگۇن ئېقىدىلەر ھامىلدار.
ھايات ئىشەنچ ئىمانغىغۇ قەرىزدار،
ياشاش قىبلەنامىسىدۇر نومۇس-ئار.

كۇز ياپىرىغى كەبى چاڭلار ئاستىدىن،
تۇرغىنىم يوق كومۇلگەندەك بېۋاقىت.
تېپىلغانمەن پەقەت تۇرپان كوكسىدىن،
جاھان بىلەر تۇرپان نەدە؟
بۇ تەھقىق ...

ژىغلار ئوغلى بېچارە

ئانا، يەنە قەبرەڭ ئارا سەجدە قىپ،
قايتار ۋاقتىم بولۇپ قالدى، نە چارە!
تۇغۇلغان ئوي، تاملىرىڭدىن نۇر تېمىپ،
چىدالماستىن تۇرار ئوغلۇڭ بېچارە.

پۇرىۋالاي ئانا، قەبرەڭ ھىدىنى،
قەبرە ھىدى- ئەشۇ ئانار زىمىنىم.
ژۇرىگىمنىڭ سوزىن ساڭا دەۋالاي،
ساڭا تۇتقان ئىمانىمدۇر بۇ مېنىڭ.

يوپۇق بولۇپ شىۋاقلىرىڭ چومكەپتۇ.
ئوز يۇرتۇمنىڭ ئالقىنىدا سەن قالدىڭ،
مەن سەرگەردان، مۇساپىر دەپ نام ئالدىم،
شىۋاق پۇراقلىرىنى سوراپ ئوتكەندىن.

ئانا، سەجدە قىلدىم كوزدىن ياش تېمىپ،
قەبرەڭدە ياش توكەر ئوغلۇڭ بېچارە.

ھەسەت

بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز جاھان مىنبىرىگە چىقىشى كېرەك...
زوردۇن سابىر.

گۇل قىسساممەن كۇننىڭ چېچەكلىرىدىن،
چېچەكلەر جاي بەرسە ئىتەكلىرىدىن.
رەڭگىممۇ چېچەككە ئايلانغان چاغدا،
مەن سېنى ئەسلىدىم ژۇرەكلىرىمدىن.

مەن سېنى ئەسلىدىم تۇرۇپ كۇن بىلەن،
قىياسلاپ ئومرۇڭنى قىزىل گۇل بىلەن.
كۇندىمۇ ياخشىلار ئۇچۇن ئورۇن بار،
كەچمىگىم تەس سەندىن بۇ كوڭۇل بىلەن.

مەن دەيمەن: دوستۇمنىڭ خالىس نىيىتى،
بۇنىڭسىز دوستلۇقنىڭ بولماس قىممىتى.
مەن كۇندىن مېھرىمنى تۇرساممۇ چېچىپ،
كۇن: قورققىن ھەسەتتىن دەيدۇ، يەردىكى.

ئاق گۇللىرىڭ گوياكى ئانام

ئىشىك ئالدى تولۇپتۇ گۇلگە،
گۇللەر بىلەن ئورالغان باراڭ.
كۇن پاتسىمۇ ئوخشىماس تۇنگە،
مېنىڭ ئەشۇ غەمگۇزار ئانام.

ئانام ئولتارغاندەك بىلىنەر،
ژۇكۇنگەندەك يەنە سەجدىگە.
ئىبادەتتە مىڭغا بولىنەر،
شىپا ئىزدەپ يۇرتى دەردىگە...
يېزام ھوسنى-ئانامنىڭ ھوسنى،
ئاق نۇرلارغا قىلىمەن قىياس.

غەملىك چىراي، مېھىر يۇلتۇزى،
تارىخىمغا مەڭگۇلۇك مىراس.
سالام بېرىپ كىردىم ئانامغا،
ئولتىرىپتۇ ماڭا ئوكىنىپ.
گۇلگە تولغان ئېتەكلىرىنى،
كوزلىرىمگە سوزدۇم ژۇكۇنۇپ.
ئىشىك ئالدى تولۇپتۇ گۇلگە،
گۇللەر بىلەن ئورالغان باراڭ.
ئوخشاپ قاپتۇ تاڭدىكى كۇنگە
مېنىڭ ئەشۇ غەمگۇزار ئانام!

مەن شۇ مەلىدىن
(غۇلجا-تۇرپانيۇزىدىكى مەلىمىزنى كورگەندە)

بۇ مەلىدە ھەر كۇنى ئاپتاپ،
مەن ئاپتاپقا پېشانە قاخلاپ،
قۇچاقلاشقان كەبى كۇن بىلەن،
ژۇرىمەن يۇرت قەدىرىنى ساخلاپ.
مەلەم مېنىڭ كۇندە قارىيىپ،
قالاي دەپتۇ نۇرغا ئايلىنىپ.
كەلگىنىمدە ئالدى ئالقانغا،
ياتسىرىمدى شۇنچە ئايرىلىپ.
كۇنلۇك مەلە ئېدى ئەزەلدىن،
گۇللەر پۇتۇلگەندەك غەزەلدىن.
ئويغىناتتى باغلار، باراڭلار
تاڭدا ياڭراپ تۇرغان ئەزەندىن.
كۇن مەلىدە ئوسكەچ مەنمۇ-كۇن،
كۇن پاتمىسا بولمايدىكەن تۇن.
بولسا دەيمەن ئەشۇ مەلەمنىڭ،
كېلەچىگى بىجىرىم- پۇتۇن...

دەرەخ مونولوگى

قاخشال دەرەخ،
يوپۇرماقسىز، ئاھ،
تۇرار ئېگىز، مۇقەددەس گەۋدە،
كوككە ئورلەپ ئوسۇپتۇ ئۇ پاھ،
ئوخشار ئەينە دەرت تارتقان تەنگە.
دەرت تارتقان تەن،
ئەلەملىك ژۇرەك،
ئالماق ئىستەر زىمىندىن دەرمان.
مۇنداق ھالنى كورمىسۇن بەندە،
ئاسراپ قالغاي بىزنى نان، ئىمان،
كوز ئالدىمدا قۇرۇت يېگەن تەن،
قۇرۇت يېگەن تەنگە يوق ئىلاج.
ئۇنسىز ئۇلار مۇلايىم، تېچ ھەم،
بىر داۋاغا، شىپاغا مۇھتاج.
يامىشىدۇ دەرەخ تېنىگە،
دەرەخ ئامما پەرياتتىن ژىراق.

ناله قىلار ئېدى كىمىگە،
زىمىن بارغۇ، كەڭ زىمىن بىراق.
ئېگىز دەرەخ بۇلۇت بوكىنى
چوكىرىدۇ بولۇپ ئۇغۇۋا.
قۇرۇت يەپتۇ ھايات مۇلكىنى،
يەنە بولۇت،
قىسمەتلەر، توۋۋا!

دەرەخ تۇرار كورىنىپ غۇۋا،
گۇۋالىققا قاخلاپ كوكسىنى.
ھەسىرىتىگە ئىزدەپ بىر داۋا،
تۇرىدۇ ئۇ ساقلاپ ئوزىنى...

ئومۇر ياپرىغىم

تۇنۇگۇنلا بەرگىڭدە ياپراق،
قوڭغۇراقتەك تۇراتتى ئەركە.
سويگىدەك گۇل تۇرقىڭ پىلدىرلاپ،
تەبىەتكە ئېدى بەرىكە.
نەپىس سەدەپ، ھوسۇندار قاشتەك،
پەسىلنىڭ ناز-جىلۋىسىدەك پاك.
كىرپىكلەردىن ئۇزۇلگەن ياشتەك،
جان سىقىرار «سەن ئەمەس» دەپ ياق.
يېشىل بەرگىڭ ئالتۇن زىقچىغا،
ئايلىنىپتۇ ھوسنىڭ تۇپەيلى.
ئەتراپ ئوخشاپ ياقۇت قۇتىغا،
ھوكۇم سۇرەر پەسىلنىڭ مەيلى،
يۇمشاق شامال ئوزرە بەرگىڭدىن،
قۇچۇپ قاپسەن يەر باغرىن ئۇنسىز.
ژىراقلاپتۇ ھازىر سېنىڭدىن،
بەزى پەسىل ئەشۇنداق ئۇزسىز.
مەنمۇ قەلەم تۇتقان باھاردا،
مىسىرالىرىم لەپىلدەر سېرىق،
ياڭراپتىمەن باھارىم باردا،
ھازىر بولسا كىچىك بىر ئېرىق،
شۇ مۇكچەيگەن پېتىم ھاياتنىڭ،
بولدى قىيىن سىرىن تاپمىغىم،
ئېتىن مىنىپ قۇرۇق ئامەتنىڭ،
سارغىيىپتۇ ئومۇر ياپرىغىم.

تورتلىكلەر

تۇكەرمىگىن، يەر بېتى قاندۇر،
يەر- سويگۇگە تەشنا بىر جاندۇر.
نومۇس بىلەن يەرنى ئاۋايلا،
ئاۋايلىغىن، يەر دېگەن ناندۇر.

* * *

ئادەملەردىن ياخشىلىق تىلەپ،
ئوتتى ئومۇر چوللەردە تىنەپ.
نىيىتىمنى ئۇختارغىچىلا،
ئوتۇپ كەتتى بۇ ئومرۇم ئەجەپ ...

قەشقەر

ئەسسالام، مېنىڭچۇن، قىبلىگاھ قەشقەر،
ھوسنىڭگە بولغانمەن ئىنتىزار قەشقەر.
كەلگەندە قوينىڭغا بولۇپ بىر بوۋاي،
قىلىشتۇق نەۋرىلەر ژىغا-زار قەشقەر.

جۇدالىق پەردىسى تۇمان بىلەن بەنت،
شۇڭلاشقا ھەر ئىككى تەرەپ چېكەر دەرت.
ئالدىڭدا ئېگىلدىم ئۇزاق ۋە ئۇزاق،
دوستلارنى خۇش قىلىپ، ياتتىن ئېلىپ ئەنت.

مەن سېنى مىسكىن ھال كورمىدىم قەشقەر،
غېرىپلىق خىيالىن سۇرمىدىم قەشقەر.
بوۋىلار ئارزۇسى سەندە مۇجەسسەم،
كوڭلۇمنى شۇ سەۋەپ بۇزمىدىم، قەشقەر،

ئەسسالام، مېنىڭچۇن قىبلىگاھ قەشقەر،
نەۋرىلەر كورۇشكە ئىنتىزار قەشقەر!

يەكەن

مۇبارەك ئانىلار ھىدىن پۇرىدىم،
ھىدىدىن سەگىدىم، دىلدىن يورىدىم.

پېشانەم ئىسسىدى تارىخ تەپتىدىن،
بولغاچقا مەن تارىخ ياراتقان نۇردىن.

كەلمەكتە ئالدىمغا ئامانىنساخان،
شۇ گۇلنىڭ مېھرىغۇ مېنى چاقىرغان.
تاجىنى سۇنغاندەك قىلىدۇ ماڭا،
نەغمىلەر ياڭرىتىپ گويا قىدىرخان.

ياخشىلىق پاناھى بوپ كەلگەن يەكەن،
سەبىدەك قوينىڭغا توكۇپ كەلدىم ياش.
پاكلىنىپ شۇ تاپتا، ناپاكلانغان تەن،
سەبى بوپ قالدىمغۇ ئاقارغاندا چاچ.

شۇ تاپتا ۋىسالنىڭ ئىچتىم شارابىن،
كەيىپ بوپ سوزلەيچۇ دىلىمدا بارىن.
ئىلھامنى قەلبىمگە ياغدۇردۇڭ ئانا،
چەكتىڭ ھەم ساز قىلىپ ئەقلىمنىڭ تارىن.

شاھ بولۇپ ئوتسىمۇ ئانىسىزلارغا،
كەڭ ئالەم ئالقىنى ھەجەپمۇ تار كەن.
ئانىسىز ئادەملەر بەختكە زاركەن،
ئانامسەن ئەزەلدىن ئېدىمىي يەكەن.

غازلار

ئامانىنسا تۇغۇلغان غاز
مەلىسىنى كورگەندە.

تەلمۇرۇپ يېزىغا كىرىپ بازىمەن،
تەقەززا قەلبىمگە ئەندىش يىمىرىپ.
ئەتراپ قومۇچلۇق، باشقا جان يوقتەك،
ناتونۇش ھاۋانى دىلغا سۇمۇرۇپ ...

تۇيۇقسىز قومۇچلۇق ئىچىدىن غازلار
ئاسمانغا غاقىلداپ كوتىرىلدى ئېگىز.
ئېتەكلىرىنى قانات قىلىپ شۇ چاغدا،
غازلار بىلەن تەڭ ئۇچماقتا بىر قىز.

ھەيرانمەن،
غاز بىلەن ئۇچار گوزەل قىز،
ئاپپاق قاناتلىرى ئاق ئەتىر گۇلدەك.
ئاسمانغا كوتىرىلىپ كەتتى غازلار تېز،
ئاق بولۇت ئارىلاپ نۇر چاچقان كۇندەك.

غازلار بۇلۇتلار ئارا ئۇچماقتا،
يېزىنى ئايلىنار پۇركىگەندەك گۇل.
يېزىنى ئۇلارنىڭ ھىدى قۇچماقتا،
ھەيرانلىق ئىلكىگە باغلاندى كوڭۇل...

قەلەمداشلار ئارىسىدا

شائىر دوستلار سورار:
- سىز نەدىن؟
نەدىن ئېدى، ئەسلى بەرگىگىز؟
- نەدىن كېتىپ، نەلەردە تېنەپ،
نەدە قونۇپ، نەدىن كەلدىڭىز؟
جاۋابىم شۇ:
- ئەي قەلەمداشلار،
ئوسكەن ئېدىم ئىلىنى بويلاپ.
ئىلى ئوركەشلىرىدەك بەڭۋاش
بۇلاقلارنىڭ بويىدا ئويناپ.
- ئىلىدىنمۇ؟- دەپ كىمدۇ بىرى،
ژۇگرەپ كېلىپ ئالدى قۇچاغلاپ.
- ئىلىدىنمۇ ئۇزۇندىن بېرى؟-
دېدى يەنە دىلىمنى داغلاپ.
- ياق،- دېگەندە، چۇشەندى مېنى،
- شۇنداق، بوران چىققانكەن بۇرۇن.
شامال ئېلىپ كەتكىنى بىلەن،
ساخلانماقتا سىلەرگە ئورۇن.
رازى بولۇپ قالدىم سەۋىرلىك
بۇ دوستلارنىڭ پىكرى، ئويىغا.
ھەممىمىزلا بولدۇق نەۋرىلىك،
بېرىشارمىز ئۇلار تويىغا.
مەن شۇ تاپتا ئەمەس بىجىرىم،
ئوزەم پۇتۇن، ژۇرىگىم يېرىم.
بىلىندۇرمەي ژۇرگىنىم بىلەن
كوپكە مەلۇم يوشۇرغان سىرىم،
مەن شۇ تاپتا ئەمەس بىجىرىم...

بېجىن قازاقستانغا ئېھتىياتكارلىق قارىغان ھالدا يادرو قۇرالىنى پارتلىتىشقا ۋەدە بەرگەن

ـ قازاقستانىنىڭ يادرو قۇرالىنى پارتلاشلاردىن تارتقان زىيىنى ياپونىيەدىكىدىن قېلىشمايدۇ. ئۇنىڭ تەۋەسىدە 526 قېتىم سىناق قىلىندى. يېرىم مىللىون ئادەم رادىئاكتىۋ تەسىرىگە دۇچار بولدى. بۇ كېڭەش ئىتتىپاقى رەھبەرلىكىنىڭ جىنايىتى بولغان ئېدى. ـ دەپ بىلدۈردى بېجىندا ئوتكۈزۈلگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە قازاقستان پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ.

ـ بىز بۇ ھالاكەت ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىشتا يالغۇز قالدۇق. بىزگە ھېچ كىم ياردەم بەرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، تەبىئىي، ختايدىكى يادرو قۇرالىنى سىناق قىلىش بىزنى تەشۋىشلەندۈرمەي قويمايدۇ، چۈنكى ئۇلار قازاقستان چېگارىسىغا يېقىن جايدا ئوتكۈزۈلمەكتە. ـ دەپ داۋام قىلدى قازاقستان پرېزىدېنتى. نازاربايېۋ بۇ مەسىلىنى ئاخىرقى ئۈچ ژىل داۋامىدا بارلىق ئۈچرىشىشلاردا ختايلار ئالدىغا قويۇپ كەلدى. مانا قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ خەلقئارا قارىغان بۇ سەپىرى ۋاقتىدا بېجىندىن خېلە يېنىكچە لىكلەرنى قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولدى. بېجىن بىرلەشكەن ختاي ـ قازاقستان كومىسسىيەسىنى قۇرۇشقا رازى لىق بەردى، بۇ كومىسسىيە يەر ئاستى يادرو پارتلاشلىرى ئورنىدىكى ئېكولوگىيەلىك ۋەزىيەتنى كۈزىتىدۇ. ۋە قازاقستان تەرەپكە رادىئاكتىۋ زەررىلىرىنىڭ يوتكىلگەن ـ يوتكىلمەگەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ تۇرىدۇ.

يەنە بىر تەرەپتىن، كومىسسىيەنىڭ قاچان ئىشقا كىرىشىشى مۇمكىن ئېكەنلىگى ۋە ئۇنىڭ ۋاكالەتلىكلىرىنىڭ قانچىلىك ئېكەنلىگى ئېنىق ئەمەس. يەنە كېلىپ، ختاي رەھبەرلىرىنىڭ سوۋېتلەرگە قارىغاندا، رادىئاكتىۋ مادداللارنىڭ يەر ئۈستىگە تاشلىنىش خەۋپى يوق.

لېكىن، بېجىننىڭ تەخمىنىنى ئوتكەن ژىلى گوبى چولىدە بولغان ئېمىس تەقسىماتچىلىرى رەت قىلماقتا. ئۇلارنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، يادرو قۇرالى سىناق قىلىنغاندىن كېيىن دەرھال ئەتراپتىكى رايونلاردا رادىئاكتىۋ دەرىجىسى كەسكىن ئوسۇپ كېتىدۇ. مۇزاكىرىلەردە شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى ۋەختاينىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىكى بولۇنچىلىق ھەرىكەتلەر مۇئاماسىمۇ مۇھاكىمە قىلىنغان. بۇ جىددىي مەسىلە ـ چۈنكى شىنجاڭدىكى ۋە سابىق كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى يەرلىك ئاھالىنىڭ ئېتنىكىلىق تەركىۋى ئوخشاش. مەسىلەن، ختايدا بىر مىللىون قازاق ياشايدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ بولۇنچىلىكنى (سېپاراتىزم) ئەيىپلەيدى ۋە نازاربايېۋنىڭ سوزلىرىدىن، ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن مەقسەتچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى كۈرەشتە ھەمكارلىشىش نىيىتىدە دېگەن خۇلاسە چىقىدۇ.

قازاقلارنىڭ ختايدىن تارىخىي ۋەتىنگە قايتىپ كېلىش ئىمكانىيىتىگە توختىلىدىغان بولساق، بۇ مەسىلە ئالمۇتا ئېھتىياتلىق مەۋقەدە بولدى. شىنجاڭ پايتەختىدە ئاۋىا ۋاكالەتخانىسى ھوزۇرىدىكى كونسۇللۇق توپ دەپ ئاتىلىدىغان قازاقستاننىڭ غەيرى رەسمىي كونسۇلخانىسى ئېچىلغان. ئەينە شۇ توپ قازاقستانغا كۆچۈپ كېلىشنى خالايدىغان ختاي پۇقرالىرىنىڭ ئەرزىلىرىنى قارىشى كېرەك.

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ،

«ئىزۋېستىيە» مۇخبىرى. بېجىن.

ئەدەپنىڭ تەۋەللۇدى نىشانلاندى

11ـ سېنتەبىر كۈنى ئالمۇتا پاختا رەختلىرى كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەتسارايىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرلىگى، تېياتر ئەربابلىرىنىڭ ئىتتىپاقى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمئىيىتى ۋە ئۇيغۇر تېياترى كوللېكتىۋى يازغۇچى ۋە دراماتۇرگ جامالدىن روزىيېۋنىڭ تۇغۇلغىنىغا 60 ژىل، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 40 ژىللىغىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك كەچ ئۇيۇشتۇرىدى.

تەنتەنىچان ئەدەبىنىڭ تەۋەللۇدىغا بېغىشلانغان كەچتە بىرىنچى بولۇپ قازاقستان خەلقىلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ دەنىيەت مىنىستىرلىگى، تېياتر ئەربابلىرى ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، تالىم رابىك ئىسمائىلوۋ جامالدىن روزىيېۋنىڭ ھايات پائالىيىتى توغرىلىق قىسقىچە دوكلاد قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن سوزگە چىققان ئوزبېكىستان خەلق ئارتىسى ئابدۇرىم ئەخمەدي، قازاقستان خەلق ئارتىسى ئۇربۇۋى مەمەتوۋا، جۇمھۇرىيەتلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ «ئالتاغ» رېداكسىيەسىنىڭ باش مۇھەررىرى تۇرلىيكوۋ دوكتورخان، «ئالتاغ» پروگراممىسى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى تېلمان نۇراخۇنوۋ، يازغۇچى، تۇرغان توختەموۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېياترىنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدي، ئەدىپ ئىستىقامەت قىلىدىغان ئالمۇتا شەھىرى دروژبا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇۋاھىلى ئاخۇنوۋ، ئەدەبىنىڭ مەشرەپ ئەھلى نامىدىن شاۇكەت سادىقوۋ ۋە باشقىلار چ. روزىيېۋنىڭ نامىغا قەلەم سوزلىرىنى ئىزھار قىلدى. كەچتە ئەدەبىنىڭ مىناتيۇرلىرىدىن، ناخشىلىرىدىن تۇزۇلگەن كونسېرت بېرىلدى.

(ئۇز مۇخبىرىمىز).

ئەخمەتجان قاھار ئوغلى ئارزۇيىۋقا، بېيىنۇر زۇئۇن قىزى سابىروۋاغا قورام يېزىسى، چېلەك ناھىيەسى

دۇنيادا بىز ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك، ئەڭ مېھرىۋان دادا، ئاپا، سىلەرنى ـ ئالدى بىلەن دادىمىز ئەخمەتجاننىڭ 60 ياشقا تولغانلىغى ۋە سىلەرنىڭ بەختلىك، ئىناق ئائىلە قۇرغانلىغىڭلارغا 40 ژىل تولغانلىغى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن قىزغىن تەبرىكلەيمىز. ئوتكەن ژىللاردا بېشىڭلاردىن تالاي ـ تالاي ئىسسىق ـ سوغ، ھاياتنىڭ بوران ـ شامالىلىرى ئەگىپ ئۆتتى. سىلەر ئۇن ئىككى پەرزەنتنى دۇنياغا ئەكىلىپ، ئوسىتىرىپ، ھەقىقىي ئىنسان قىلىپ قاتارغا قاتتىڭلار، ئالتۇن قىممەت ئەجر ـ ئەقىدە سىڭدۈردىڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇ، ئاپا، دادا، سىلەرنىڭ نالدىڭلاردا قەرزدارمىز، ئۇنى ناقلايمىز دەپ باش ئېگىمىز. چوڭ ھورمەت، تازىم بىلەن:

بىرىڭلار ئاتىمىز ئارزۇلاپ باققان،
بىرىڭلار ئانىمىز دەريادەك ئاققان.
قاقتۇرماي، چەكتۈرمەي، قانات،
تۇمشۇقلا،
ئىككىڭلار پانامىز ئەل ـ يۇرتقا قالقان.
بۇ قۇتلۇق خاندا قوش ـ قوش
تويىڭىز،
شاتلىققا بولەندى سەبى كوڭلىمىز.
قوش قېرىپ، يۈز باھار كورۇڭلار
بىردەك،
جارالاپ يالقرسۇن خوشال
كولكىڭىز.

دەيمىز، تەبرىكلىگۈچى پەرزەنتلىرىڭلار: سۇبۇتاي ـ ھاشىمجان، رۇستەم ـ مۇبارەم، شەمشىنۇر ـ نابدۇلجان، ھەدىيەم ـ ماخمۇتجان، روزىبۇۋى ـ يۈسۈپجان، ھاسان ـ مېھرىۋان، ئالىيەم ـ ئەنۋەر، ئاسىيەم، ئۇسەن ـ مۇقەدەس، زۇلفىيە ـ ئەكرەم، رەخىمە ـ پاتىگۈل، روسلان ھەم قېرىنداشلار، نەۋرىلىرىڭلار.

راھەتبۇۋى ھوسمان قىزى قۇربانوۋا

دوستلار دىلىدا ياشايسىز

بۇگۈن بىز ئەڭ سۈيۈملۈك دوستلىرىمىزنىڭ بىرى راھەتبۇۋى ئوسمان قىزى قۇربانوۋادىن تۈيۇقسىز ئايرىلىپ قالدۇق. بېشىمىزغا جۇدالىق ھەسرىتى چۈشتى. كوزلىرىمىزدىن مولدۇرەك ياشلار قۇيۇلۇپ ئاھ، چەكمەكتىمىز.

ئارىمىزدا سىز ئەندى يوق. سىزنى مەڭگۈلۈك ئۈيقىدىن ئويغىتىدىغان ئىلا جىمىزمۇ يوق، ئامما...

راھەتبۇۋى ئاق ئۈزىڭىز، كۈلۈپ تۇرىدىغان خۇمار كوزلىرىڭىز، قۇنۇز چاچلىرىڭىز، زىلۋا قەدىمىڭىز، خۇش چىرايىڭىز كوز ئالدىمىزدا تۇرۇۋېلىپ، دىلرابا ناخشا ـ سازىڭىز قۇلىغىمىزدىن كەتمەي بىزنى قىينىماقتا.

راھەتبۇۋى، بىز خۇش ئاۋاز ناخشىچى، ماھىر سازەندە، يېقىملىق خۇلقى ـ مۇئامىلىڭىزگە يارىشا سىزنى ئالمۇتىنىڭ بۇلبۇلى، چېنىمىزنىڭ راھىتى دەتتۇق...

راھەتبۇۋى، ياتقان يېرىڭىز جەننەت بولسۇن، بىز سىزدىن ئايرىلىپ قالسەك ئالماقتىمىز.

راھەتبۇۋى 1941ـ ژىلى غولجا ناھىيەسىنىڭ چالپەكزە يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدىڭىز. ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا باھا بىلەن تۈگىتىپ، دالدىڭىز ئوسمان ئاكىغا ئەگىشىپ، سەنئەتكار بولۇپ ئۈستىڭىز. غولجا شەھىرىدە ئوتكەن سەنئەت كورۇگىدە بەرىنچى ئورۇنغا ئېرىشىپ، 1954ـ ژىلى يوللانما بىلەن ئۇرۇمچى ناخشا ـ ئوسسۇل ئانسامبلىغا چاقىرتىلدىڭىز. ئۇ يەردە 1963ـ ژىلغىچە سەھنىدە يۈلتۇز بولۇپ چاقناپ خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېگە بولدىڭىز. ئاندىن كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ چىقىپ، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاقسۇ يېزىسىدا تېاتر قۇچىغىدا بىر مەزگىل ئىشلەپ، شۇ چاغدا موسكۋادا ئوتكەن سەنئەتنۇن كۈنلىگىگە سۈلتانمۇرات رەزەموۋ باشچىلىغىدىكى سەنئەتكارلار بىلەن قاتناشىپ، خەلق، ۋەتەن ئالقىشىغا بولەندىڭىز...

ئوتتۇز ژىل بويى ئالمۇتىدا ياشاپ، ئىناق ئائىلە قۇرۇپ، ئۈچ ئوغۇل، ئۈچ قىز پەرزەنتنى ئوستەرگەن ۋاپادار، مېھرىۋان ئانا ئېدىڭىز.

راھەتبۇۋى، پەرزەنتلىرىڭىزنىڭ قەلبىدىن، دوستلىرىڭىزنىڭ سادىقتىنى كورۇۋاتقاندا شۇم ئەجەل ئارىمىزدىن ئۈزۈلۈپ ئېلىپ كەتتى. بىز ئۇنىڭغا ياتقا تويماي . كەتكىنىڭىزگە ئىشىنىۋاتىمىز. بۇ رەھىمسىز پەلەككە لەنەت ئوقۇيمىز.

قانداق قىلىمىز، ئىلاجىمىز يوق، خوش، ئەلۋىدا! جېنىمىزنىڭ راھىتى راھەتبۇۋى!

ماخمۇدەم، تۇرسانايى ھاجىم، تۇرسۇنايى ناسىر، ئايشەم شامىل، ئايشەم قىيۇم، مەربىيەم باتۇر، مەربىيەم قاھار، ئىمھانەم، شەرۋانەم، زۇرەم، مەنەۋەر، جوھەر، ھەجەر ھاشىم، خالىدەم، جەمىلەم، كلارا، روشەن.

«قازاقفىلم» مىكروراىونىنىڭ، «ئالاتاۋ» سوۋخوزىنىڭ ۋە باغاناشىل مەھەللىسىنىڭ ئۇيغۇر جامائەچىلىگى

راھەتبۇۋى ھوسمان قىزى قۇربانوۋانىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ يولدىشى مەھەممەت قۇربانوۋقا، بالا ـ چاقىسىغا، قوممى ـ قېرىنداشلىرىغا، ئورلى تولماس جۇدالىغىغا ئورتاقلىشىپ، چۈكتۈر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى بىر توپ مەشرەپ ئەھلى. دوستىمىز، چىن ئىنسان، ماھىر سەنئەتكار

راھەتبۇۋى ھوسمان قىزى قۇربانوۋانىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولىشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتىغا، قومى ـ قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«Йеңи хаят» [«Новая жизнь»], индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №2 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59ـ84ـ33، باش مۇھەررنىڭ ئورۇنباسارى 01ـ92ـ33، مەسئۇل كاتىپ ـ 06ـ86ـ33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى ـ 81ـ86ـ33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ـ 27ـ86ـ33، ئىختىسات بولۇمى ـ 50ـ86ـ33.

تىراژى 4440

گېزىتنىڭ تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۇۋەتچى مۇھەررىر

يادىكار سابىتىي

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى ت. توختەموۋ.

پېچىتى ھايات
ئالمۇتا، 480044
50 بېنا، 8ـقەۋەت
تېپەك يولى كوچىسى

گېزىتنىمىز سەھىيلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىرىيەتنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىرىيەتتىن ماتېرىياللارغا ئايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

ЖАНА ӨМІР

1995
ژىل
23ـ سېنتەبر
№37
شەنبە
(3994)
ئەركىن باها

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970ـ ژىلى 1ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مۇشتىرى توپلاش ـ96

روھىي ئوزۇق ھەممىمىزگە كېرەك

ھورمەتلىك گېزىتخان! مەلۇمكى، جۇمھۇرىيىتىمىزدە 15ـ سېنتەبردىن كېلەر ژىلنىڭ گېزىت ۋە ژۇرناللىرىغا مۇشتىرى توپلاش ئۇمۇمىيۇزلۇك باشلاندى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ترانسپورت ۋە كوممۇنىكانسىيەلەر مىنىسترلىگى دولەت پوچتىسىنىڭ خەۋەرلىشىچە، «مۇشتىرى توپلاش ـ96» مەۋسۇمىنىڭ بەزى بىر ئالاھىدىلىكلىرى ۋە مۇشتىرىلارغا يارىتىلغان ئىمتىيازلىرى بار. مەسىلەن، بىيىل جۇمھۇرىيەتلىك ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىغا يېزىلىش 1ـ دېكابرغىچە داۋام قىلىدۇ، ئەندى موسكۋادا ۋە باشقا يېقىن چەت ئەللەردە نەشىر قىلىنىدىغان گېزىت ۋە ژۇرناللارغا يېزىلىش قەرەلى ئون كۇن بۇرۇن، يەنى 20ـ نويابردا تاماملىنىدۇ.

1996ـ ژىلنىڭ مەتبۇئات كاتالوگىغا 118 گېزىت ۋە ژۇرنال كىرگۈزۈلگەن. ئەلۋەتتە، ھەر كىم ئوزى خالىغان گېزىت ـ ژۇرنالغا يېزىلىدۇ. جۇمھۇرىيىتىمىزدە نەشىر قىلىنىۋاتقان گېزىت ۋە ژۇرناللارغا كاتالوگتا كورسىتىلگەن شەرتلەرگە مۇۋاپىق بىر، ئۇچ، ئالتە، ئون ئىككى ئايغا يېزىلىشقا رۇخسەت ئېتىلگىنى بىلەن بىر ژىلغا بىراقلا يېزىلىشنىڭ ھەم پايدىلىق، ھەم قۇلايلىق، ھەم ئەرزەنگە چۈشىدىغانلىغىنى ئەسلىتىپ ئوتمەكچىمىز. چۈنكى، ئەگەر سىز بىر ژىلغا بىراقلا يېزىلىسىڭىز، گېزىتنى ژىل دامىدا 1996ـ ژىلنىڭ 1ـ يانۋارىدىكى باھا بويىچە ئالالايسىز. ئەگەر ئايلارغا بولۇپ يېزىلىسىڭىز، بوھرانغا بولا، گېزىتلارنىڭ يېزىلىش باھاسى قىممەتلەپ كېتىشى ئېھتىمالىدىن ژىراق ئەمەس.

ئەندى مۇشتىرىلارغا يارىتىلغان ئىمتىيازلار توغرىلىق، ئەگەر سىز بىر ئادرېسقا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇچ ۋە ئۇنىڭدىن كوپ گېزىت ۋە ژۇرناللارغا يېزىلىسىڭىز، ئۇلارنىڭ يېزىلىش باھاسى 10 پروتسېنتقا توۋەنلەيدۇ. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانلىرى بىلەن قاتناشقۇچىلىرى بىر جۇمھۇرىيەتلىك، بىر يەرلىك (ۋىلايەتلىك ياكى ناھىيەلىك) گېزىتقا 50 پروتسېنت مىقدارىدا يېنىكچىلىك بىلەن يېزىلالايدۇ. ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىغا مۇشتىرى توپلاش جەريانىدا ھېساپ ئايرىشنىڭ بارلىق ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

گېزىت ۋە ژۇرناللارغا يېزىلىش پەقەت بىر ئادەمنىڭلا شەخسىي ئىشى بولۇپ قالماسلىغى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك، ناھىيەلىك، يېزىلىق مەمۇرىيەتلەر تەرىپىدىن مۇشتىرى بولغۇچىلارغا غەمخورلۇق قىلىش ناھايىتى ھاجەت ئېكەنلىگىنى تەجرىبىدىن كورۇپ ژۇرىمىز. كوممېرتسىيالىق سترۇكتۇرىلار ۋەكىللىرىنى مۇشتىرىلارنىڭ ئاز تەمىنلەنگەن قاتلاملىرىغا ماددىي ياردەم كورسىتىشكە دەۋەت قىلغىنى توغرىدۇر.

راست، ھەر بىر گېزىت ئوز ئوقۇغۇچىسىنىڭ قەلبىگە يول تېپىشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ مەخسەتتىن ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان بىردىن ـ بىر جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىمۇ ھېچ چەتنىگەن يوق ۋە ئۇلارنىڭ گەلگۈسىدىمۇ ھەر بىر گېزىتخاننىڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى ھەم روھىي ئوزۇغى بولىدىغانلىغى ئېنىق.

شۇ نەرسىنى ئىخرار قىلىشىمىز كېرەككى، ئىختىسادىي ئېغىرچىلىققا بولا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ھەپتىسىگە بىر قېتىم چىقىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەۋى گېزىتخانلارغا ياخشى مەلۇم، ئۇ توغرىلىق گېزىتىمىزدا تەپسىلى يېزىلدى. («ئۇيغۇر ئاۋازى» 6. 1995ـ ژىل). ئەندى ھازىر قېلىپلاشقان ئىختىسادىي شارائىتقا بولا ـ 1996ـ ژىلىمۇ «ئۇيغۇر ئاۋازى»نىڭ ھەپتىسىگە بىر قېتىم، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ھەجمىدە 16 بەت قىلىپ چىقىرىش نىيىتىدىمىز. دېمەك، سىز يەنە ژىل داۋامىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى»، ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنى تۇراقلىق ئوقۇيدىغان بولۇسىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن سىز ھەر ئىككى گېزىتىمىزغا مۇشتىرى بولۇشنى ئۇنتۇمىسىڭىز بولغىنى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ»، «يېڭى ھاياتنىڭمۇ» يېزىلىش باھاسى باشقا نەشىرلەرگە قارىغاندا خېلىلا ئەرزەن. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن 284 تەڭگە 40 تىيىن، «يېڭى ھاياتنىڭ» ـ 210 تەڭگە 48 تىيىن. كارخانىلار ۋە مەھىمىلەر ئۈچۈن «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى 379 تەڭگە 56 تىيىن، «يېڭى ھاياتنىڭ» 294 تەڭگە 24 تىيىن.

شۇنداق قىلىپ، 1996ـ ژىلنىڭ مەتبۇئاتىغا مۇشتىرى توپلاش كامپانىيەسى باشلاندى. ئۇنى تەشكىللىك ئوتكۇزۇشكە يېزا ھاكىملىرى بىلەن ژىگىت باشلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى ۋە ئۇلارنىڭ شوبىلىرى، گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستلىرى ئالاھىدە جاۋاپكەرلىك بىلەن قارايدۇ، دەپ ئىشىنىمىز. ئوز نوۋىتىدە رېداكسىيەمۇ «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا ئىختىيارىي مۇشتىرى توپلىغۇچىلارنى ماددىي رەغبەتلەندۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتىدۇ: ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان جايلاردا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلىغۇچىغا ھەر بىر دانە گېزىت ئۈچۈن 10 تەڭگە مولچەرىدە مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئەگەر، ئېيتايلۇق، 100 مۇشتىرى توپلىغان ئادەمگە مىڭ تەڭگە مۇكاپات بېرىلىدۇ. (ھازىرچە رېداكسىيە ھەر بىر دانە گېزىت ئۈچۈن 10 تەڭگە مىقدارىدا مۇكاپات بەلگۈلىدى، ئۇنىڭ مىقدارى، ئەگەر كەلگۈسىدە سىپونسورلار تېپىلسا، يەنە ئوسۇشى مۇمكىن).

بىر ئەسكەرتىش: ئىختىيارىي مۇشتىرى توپلىغۇچى مۇكاپات ئېلىش ئۈچۈن كام دېگەندە 25 دانە گېزىتقا مۇشتىرى توپلىشى كېرەك.

ھورمەتلىك گېزىتخان! ھەممىمىزگە بىردەك روھىي ئوزۇق بولۇۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلىشنى يادىڭىزدىن چىقارماڭ!

يەنە بىر قېتىم يادىڭلارغا سالىمىز: ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى 284 تەڭگە 40 تىيىن، ئىندىكىسى ـ 65357، «يېڭى ھاياتنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى 210 تەڭگە 48 تىيىن، ئىندىكىسى ـ 65359.

ئەمگەك كوكەرتكەن ئەر

(جۇمھۇرىيەتلىك «دەۋىر» گېزىت ـ ژۇرناللار نەشرىياتىنىڭ باش دېرېكتورى ئەنۇئاربېك تېلېۋلېسوۋ ـ 60 ياشتا)

جۇمھۇرىيەتلىك «دەۋىر» گېزىت ـ ژۇرناللار نەشرىياتى ئوز پائالىيىتىنى بۇنىڭدىن توپ ـ توغرا ئاتمىش ئۈچ ژىل ئىلگىرى ئالمۇتا شەھىرىدە باشلىغان ئېدى. ئەينە شۇ ژىللار مابايىندا نەشرىياتقا ئوزىنىڭ بارلىق كۇچ ـ غەيرىتىنى پولىگرافىيە ئىشىنى جانلاندۇرۇشقا سەرىپ قىلغان ئونلىغان رەھبەرلەر ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پروفېسسور، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىنژېنېرلار ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىگە خىزمەت كورسەتكەن مەدەنىيەت خادىمى، «دەۋىر» نەشرىياتىنىڭ باش دېرېكتورى ئەنۇئاربېك تېلېۋلېسوۋنىڭ ئورنى ئالاھىدە. يېقىندا بىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلەشتۇق.

ـ ئەنۇئاربېك ساغىمباي ئوغلى، سىزنى 60 ژىللىق تەۋەللۇدىڭىز بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى سەمىمىي تەبرىكلەيدۇ.

ـ رەخمەت.

ـ پولىگرافىيە ساھاسىغا قانداقلارچە كېلىپ قالدىڭىز، شۇ ھەققىدە قىسقىچە سوزلەپ بەرسىڭىز؟

ـ بۇ سوئالغا جاۋاپ بېرىشتىن ئىلگىرى، قىسقىچە بىر ئاز ئوتمۇشكە توختىلىپ ئوتۇشنى توغرا كورۇۋاتىمەن. بىزنىڭ بالىلىق دەۋرىمىز ئۇرۇش ژىللىرىغا توغرا كەلدى. باشتىن كەچۈرگەن ئېغىرچىلىق، يوقسىزچىلىقلار جەڭ مەيدانلىرىدا قان توككەن بىلەن باراۋەر بولدى، دېسەم خاتالاشماسمەن. دادام رەمىتى ئۇرۇشقا كېتىپ، قايتىپ كەلمىدى. مەن ئىنىمىز ئىككىلەن ئانىمىزنىڭ قولىدا تەربىيەلەندۇق. شۇ دەۋىرلەردىكى ئېغىرچىلىقلار بىزنىڭ ئائىلىمىزنىمۇ ئايلىنىپ ئوتكىنى يوق. يوقسۇزچىلىق زامان. ئائىلىنىڭ ھەممە ئېغىرچىلىغى ئانىمىزنىڭ زىممىسىگە چۈشتى. بىز كىچىك، ھەر ھالدا ئېگىلىك ئىشلىرىغا ئانام بىلەن بىللە ئارلىشىپ، ئۇنىڭغا قول ـ قانات بولۇشقا تىرىشاتتۇق. ئەينە شۇنداق قىلىپ ژۇرۇپ، ئايلار ـ ژىللار ئوتتى. بىزمۇ ئەر يېتىپ، كامالەتكە تولدۇق. ئەندى موشۇ كەسىپنى تاللاۋېلىشىمدىكى مەخسەت بىر ھەۋەستىن پەيدا بولغان بولۇشى كېرەك دەپ ئويلايمەن. ئېنىق ئېيتقاندا، بىزنىڭ كولخوزدا «خ ت ز» تراكتورى بولىدىغان. ئۇ قىش ـ يېزى بوش تۇرىدىغان، پەقەت تىكاچېنكو دېگەن مېخانىك كەلگەندىلا ئاندا ـ ساندا ئىشقا قوشۇلاتتى. دېمەكچى بولغىنىم، شۇ بىر بالىلىق چاغدىن باشلاپ، مېخانىك بولۇشنى بەك ئارمان قىلاتتىم.

شۇ ژىللىرى روسسىيەدىن مەخسۇس ۋەكىللەر ئالمۇتىغا كېلىپ، ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ستۇدېنتلارنى قوبۇل قىلدى. مەنمۇ لېنىنگراد دولەت دارىلفىنۇنىغا ھوججەتلىرىمنى تاپشۇردۇم. ئۇ قېتىم مەن كونكۇرستىن ئوتەلمىدىم. نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي، بېشىم قېتىپ ژۇرگەندە، ئاكادېمىك ئو. بايقوڭىروۋنى ئۇچرىتىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا ئەھۋالىمنى ئېيتتىم. ئۇ ئوزىنىڭ تونۇش ـ بىلىشلىرىگە تېلېفون قىلىپ، موسكۋا باسما ئىنىستىتۇتىغا ھوججەتلىرىمنى تاپشۇرۇشنى بۇيرىدى. شۇ كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن موسكۋاغا بېرىپ ئالىي ئوقۇش دەرگاھىدا تەلىم ئالدىم، ئوقۇشنى تاماملاپ دىپلوم ئېلىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە قايتىپ كەلدىم. دەسلەپ 2ـ باسمىخانىدا بىر ژىل سلېسار، كېيىن پولىگرافىيە كومبىناتىدا بىر ئاز ئىشلىدىم. 1964ـ ژىلى قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى يېنىدىكى گېزىت ـ ژۇرناللار نەشرىياتىدا (ھازىرقى «دەۋىر») باش ئىنژېنېر بولۇپ ئىشلىدىم. بىر ئاز ژىل ئىشلىگەندىن كېيىن، نەشرىياتنىڭ دېرېكتورى قىلىپ بەكىتتى. ھازىرمۇ شۇ يولدا ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن. قالغىنىنى خەلىق ئوزى باھالار.

ـ سىز رەھبەر سۇپىتىدە، ئادەملەرنىڭ قانداق خىسلىتىنى ياقتۇرىسىز؟

ـ ھەر قانداق ئىشقا جاۋاپكەرلىك بىلەن قارايدىغان، ئادىل، ۋېژدانلىق ھەم ساغلام پىكىرلىك ئادەملەرنى ھەممىدىن ئۇستۇن قويىمەن.

ـ ئەنۇئاربېك ساغىمباي ئوغلى، ئوزىڭىزگە مەلۇم، بۇگۇنكى كۇندە قەرەللىك نەشىرلەرنىڭ سانى كەسكىن

(ئاخىرى 2ـ بەتتە).

ئەمگەك كوكەرتكەن ئەر

قىسقىراپ كەتتى، ھەتتا ھەپتىسىگە بەش قېتىم چىقىۋاتقان ئايرىم گېزىتلار ھەپتىسىگە بىر قېتىم چىقىدىغان ھاللەتكە چۈشۈپ قالدى. دېمەك، «دە ۋىر» نەشرىياتىدىن چىقىۋاتقان گېزىت-ژۇرناللارنىڭ ئەھۋالى ماختىغىدەك ئەمەس. سىز نەشرىيات دىرېكتورى سۈپىتىدە مىللىي گېزىتلارنىڭ ئىستىقبالىغا قانداق قارايسىز؟ ئۇلار توغرىلىق پىكرىڭىزنى بىلسەك؟

— راست، ھازىر گېزىت چىقىرىش ناھايىتى قىيىنغا چۈشىۋاتىدۇ. قەغەز، بوياقنىڭ باھاسى ھەددىدىن تاشقىرى قىممەت... نەق ئاخچا يوق. ئاقىۋەتتە كوپلىگەن گېزىت-ژۇرناللار يېپىلىپ كەتتى. ھەر ھالدا، مىللىي گېزىتلارنىڭ ئەھۋالى يامان بولمايدۇ. چۈنكى بۇ گۈنگىچە قازاقستان ھوكۇمىتى دوتاتسىيە بېرىۋاتىدۇ. كەلگۈسىدىمۇ ئۇلار بۇ غەمخورلۇقتىن باش تارتماس دېگەن ئويدىمەن. ئەندى بىز، نەشرىياتچىلار، مىللىي گېزىتلىرىمىزغا قولىمىزدىن كېلىدىغان ياردىمىمىزنى بېرىمىز.

گېزىت-ژۇرنال چىقىرىشقا كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئىزدەپ ئات چېپىپ ژۇرگەن ئەنۋەربېك ساغىمباي ئوغلى تىلېۋلېسوۋقا ساغلام-سالامەتلىك، ئىشىغا مۇۋاپپەقىيەتلىك، ئائىلىسىگە بەخت، تىلەپ، يەنە بىر قېتىم 60 — باھارىڭىز مۇبارەك بولسۇن، دېمەكچىمىز.

سوھبەتلەشكەن شەمشىدىن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

ھەزرىتى مۇستاپا مەسچىتى

قىرغىزستاننىڭ ئالامىدىن ناھىيەسى، لېبىدىنوۋكا يېزىسىدا ياشايدىغان جامائەتچىلىكنىڭ بىرلىشىپ كۈچ چىقىرىشى بىلەن سېلىنغان مەسچىت پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مەھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن ھەزرىتى مۇستاپا مەسچىتى دەپ ئاتىلىدىكەن. قەدىم توقماق شەھىرىگە كېتىدىغان چوڭ يول بويىدا قەد كوتەرگەن بۇ مەسچىت شەرىق نەققاشلىغى ئۇلگىسىدە سېلىنغان چىرايلىق ھوسىنى-قامىتى بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بىردىنلا ئوزىگە جەلىپ قىلىپ تۇرىدۇ. مەسچىتنىڭ لېبىدىنوۋكا ۋە پاكروۋكا يېزىلىرىنىڭ ئوتتۇرىنى قاق يېرىپ ئوتۇدىغان ئوستەڭنىڭ بويىغا سېلىنغانلىغى ئۇنىڭغا يەنە بىر گوزەللىك قوشۇپ تۇرغاندەك سېزىلىدۇ، شۇنىڭدەك مەسچىتنىڭ يان كورۇنۇشى بىلەن ئېگىز سۇپىلىق پەشەيۋانى بىر قارىماققا خۇددى قەشقەر ھېيتكا مەسچىتىنى ئەسلىتىدۇ. مەسچىت ئىچىنى زىيارەت قىلىپ ژۇرگىنىمىزدە يۇرتدىشىم، مەسچىت مەزىنى ئابدۇراخمان ئۇنىڭ قۇرۇلۇشىنىڭ قولغا ئېلىنىشى ۋە ئىش جەريانى بىلەن تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

ئاخىرقى ژىللاردا كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاتىغا كەڭ ئەركىنلىك بېرىلىشى تۇپەيلى 1991— ژىلىدىن باشلاپ مەھەللە جامائەتچىلىگى بۇ خەيرىلىك ئىشنى سەپەرۋەرلىك بىلەن باشلىغان ئېكەن. جامائەتچىلىك ئوز كۈچىگە تايىنىپ مەسچىت سېلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا مەسئۇلىيەتلىك ئورۇنلارنىڭ يەر ئاجرىتىپ بېرىشىنى قولغا كەلتۇرۇشتە مەھەللىنىڭ ئىناۋەتلىك، پەم-پاراسەتلىك كىشىلىرىنىڭ بىرى ئىسمايىل غاپپاروۋ باشچىلىغىدىكى بىر نەچچە كىشىنى بۇ ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ. ئۇلار بۇ ئىشقا جىددىي كىرىشىپ، ئاخىرى مەسچىت سېلىنىشى ئۈچۈن بىر گىكتار يەر بولۇنۇپ بېرىلىدۇ. مەسچىتنىڭ سېلىنىش لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىش، قۇرۇلۇشقا رەھبەرلىك قىلىش ئىشلىرى ئىسمايىل غاپپاروۋ، يۇسۇپجان موللاخۇنوۋلارغا تاپشۇرۇلۇپ، ئاھالىنىڭ پۇل توپلىشى بىلەن مەسچىت قۇرۇلۇشى قىزغىن باشلىنىدۇ. ئەينە شۇ سەپەرۋەرلىك نەتىجىسىدە مەسچىت قۇرۇلۇشى ناھايىتى تېز ۋە سۈپەتلىك ئاياقلىشىدۇ. بۇ ئىشقا ھوكۇمەت ئورۇنلىرىمۇ قاراپ تۇرماي ئوزلىرىنىڭ تېگىشلىك ياردەملىرىنى كورسەتكەن. قېرىنداش تۇركىيە دولىتىدىن، ئەرەبىستاندىن كەلگەن دىنىي زاتلار ئۇنىڭغا 5 مىڭ دوللار مىقدارىدا ياردەم بېرىپ، مەسچىت قۇرۇلۇشىنىڭ پۈتۈپ چىقىشىدا ئۇلارمۇ ئوز ھەسسىلىرىنى قوشىدۇ بۇ سولەتلىك مەسچىتنىڭ چالا قالغان مۇنارە، گۇمبەزلىرى پات يېقىندا پۈتۈش ئالدىدا تۇرماقتا. ئۇنىڭ ئىچى بوسۇغىدىن تارتىپ تورىگىچە قىپقىزىل گىلەملەر بىلەن تولغان، يېقىندىلا تىجارەتچى ژىگىتلەرنىڭ بىرى جالالىدىن 180 مېتر گىلەم —پالاسنى مەسچىتكە سوغا قىلغان. مەسچىت جامائەت قومى-يېقىن كەلگۈسىدە ئۇ يەردە قىرىق، ئەللىك بالا ئوقۇيدىغان مەدىرىسە ئېچىشنى پلانلىماقتا. ھازىرنىڭ، ئوزىدە ئۇ يەردە 30غا يېقىن ئوغۇل، قىز ئەرەپ ھەرپىي ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىغىمىزنى ئۇگىنىۋاتىدۇ. مەسچىت ئىمامى شەخىي ھاجىم ھەر بىر نامازدا مۇسۇلمانچىلىق شەرىئەت قائىدە-رەسىملىرىنى چۈشەندۈرۈپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا بىشكېك شەھىرىدىكى چوڭ مەسچىتنىڭ ئىمامى ئابدۇمېجىت قارى ھاجىم پات-پاتلا بۇ مەسچىتكە كېلىپ جامائەتكە ئەمىر-ھەرىپ قىلغاننىڭ سىرتىدا ئۇمۇمىي ئەھۋالدىن خەۋەر ئېلىپ، تېگىشلىك پىكىر، مەسلىھەتلىرىنى بېرىپ تۇرىدۇ. يېزىدىكى بۇ مەسچىت ياشلارنىڭ ئادەمگەرچىلىك، دىيانەت، پاكلىق يولىدا تەربىيەلىنىشىدە چوڭ ھەسسە قوشۇپ كەلمەكتە.

ئىبراھىم بارات.
بىشكېك شەھىرى.

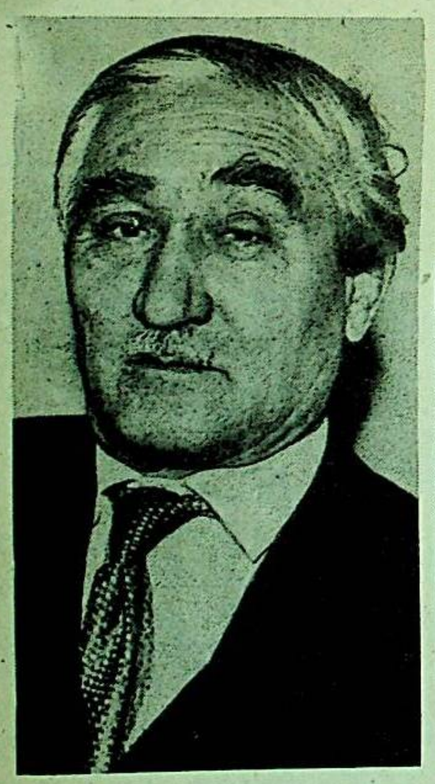

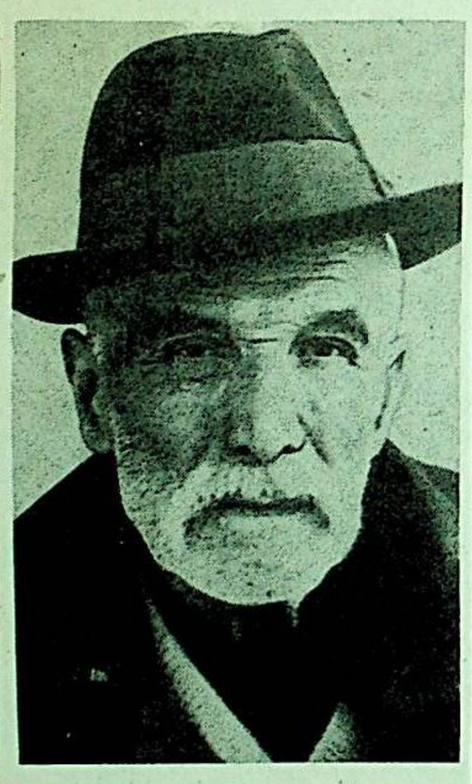

سۈرەتلەردە: 1.ئىسمائىل غاپپاروۋ. 2.يۇسۇپجان موللاخۇنوۋ. 3.مەسچىتنىڭ ئۇمۇمىي كورۇنىش.

قىسقا خەۋەرلەر

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى توغرىلىق

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ «قازاقستان-جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى توغرىلىق» دېگەن قانۇن كۈچىگە ئېگە پەرمان چىقاردى. مەزكۇر پەرمان بىلەن جۇمھۇرىيەت پارلامېنتى بىلەن ھوكۇمىتىنىڭ ئاقمولا شەھىرىگە كوچىرىلىشىگىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ئالمۇتا بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىغى بەلگۈلەنگەن. پرېزىدېنت رېزىدېنسىيەلىرىنىڭ (قارارگاھىرىنىڭ) ئورنى ئاقمولا ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئالىي ۋە مەركىزىي دولەت ئورگانلىرىنى ئاقمولا شەھىرىگە كوچىرىش بويىچە ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇش ئۈچۈن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت كومىسسىيەسى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ مەركىزىي ھەم يەرلىك ئىجرائىي ئورگانلارنىڭ پائالىيىتىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ھوقۇقىغا ئېگە.

* * *

ۋ. چېرنومىردىن بىلەن ئۇچراشتى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئۇرالدا بولغان ۋاقتىدا بۇ يەرگە گرۇزىيەدىن كەلگەن روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ھوكۇمەت باشلىغى ۋىكتور چېرنومىردىن بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلار ئوتتۇرىسىدا بولغان سوھبەتتە ئىككى مەملىكەتنىڭ ئوز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىغىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلىتىش، جۇملىدىن كاسپى دېڭىزىنىڭ ئالاھىدە ستاتۇسى بىلەن باغلىق بولغان مەسىلىلەر، نادىر ئاقسۇ نېفتېگاز كوندېنسات كانىنى بىرلىشىپ ئوزلەشتۇرۇش، تاموژنا ئىتتىپاقى ۋە بىر قاتار باشقا مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى.

ياپونىيە 150 مىللىون دوللار ئاجرىتىدۇ

ياپونىيەنىڭ ئېكسپورت- ئىمپورت بانكىسىنىڭ رەئىسى خىروشى ياسۇدا بىلەن قازاقستاننىڭ ۋىتسى-پرېمىيېرى ۋىكتور سوبولېۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىگە ئۇمۇمىي مىقدارى 150 مىللىون دوللار قەرىز بېرىش توغرىلىق كېلىشىمنى ئىمزالىدى، بۇ مەبلەغنىڭ 90 مىللىونى خەلىق ئارا ۋالىيۇتا فوندى بىلەن بىرلىشىپ ئاجرىتىدۇ، قالغان 60 مىللىون دوللار-دۇنياۋىي بانكىنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىختىسادىنى تۇراقلاندۇرۇشقا قارىتىلغان رەسمىي ھوكۇمەت سىياسىتىنى قوللاپ-قۇۋەتلەشكە بېرىلىدىغان شۇ خىلدىكى قەرىز بىلەن بېرىلىدۇ.

* * *

تۇنجا جۇغراپىيە خەرىتىسى

مۇستەقىل قازاقستاننىڭ دەسلەپكى مىڭ دانە جۇغراپىيە خەرىتىسى دولەت تىلىدا بېسىلىپ چىقتى. ئۇنىڭدا بىرىنچى قېتىم سابىق ئىتتىپاق پارچىلانغاندىن كېيىن مەملىكىتىمىزنىڭ ئوز تەۋەلىرى بەلگۈلەنگەن.

* * *

«ئىنتېلسات» كېلەچەكنى تەمىنلەيدۇ

باش مىنىستر ئە. قاژېگېلدىننىڭ رىياسەتچىلىگى ئاستىدا مىنىسترلار كابىنېتى پرېزىدىۇمىنىڭ مەجلىسى بولۇپ ئوتتى، ئۇنىڭدا تېلېرادىو خەۋەرلىرىنى تارقىتىش ۋە مەلۇماتلارنى بېرىشنىڭ دولەت سپۇتنىكلىق سىستېمىسىنى قۇرۇش توغرىلىق مەسىلە قارالدى. سىستېمىنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ۋەزىپىسى قازاقستان تېلېكوممۇنىكاتسىيە كونسورسىۇمىغا ژۇكلەندى. ئۇنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش تەشەببۇسكارلىرى ترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيەلەر مىنىسترلىگى، جۇمھۇرىيەتلىك «قازاقستان تېلېۋىدېنىيىسى بىلەن رادىوسى» شىركىتى، «كازتېلېكوم» ئاكسىونېرلىق شىركىتى، «كاز ئىنفورمتېلېكوم» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى بولدى. ئۇ خەلىق ئارا «ئىنتېلسات» سپۇتنىكلىق ئالاقە سىستېمىلىرى ۋە باشقا تەشكىلاتلار ئاساسىدا قۇرۇلىدۇ ۋە تېلېرادىو خەۋەرلىرىنى ۋە مەلۇماتلارنى بېرىشنىڭ دولەت ھەم تىجارەت تارماقلىرىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. سىستېمىنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش 1997—ژىلى تاماملىنىشى لازىم. لايىھىگە قازاقستان تەرەپتىن 13 مىللىون ئاقش دوللارى سەرىپ قىلىنىدۇ.

روسسىيە

* گروزنىيدىكى تېچلىق مۇزاكىرىلەردىكى روسسىيە ھوكۇمەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىغى ۋەچېسلاۋ مىخايلوۋ ژۇرنالىستلارغا چېچەنستان جۇمھۇرىيىتىدە قۇرالسىزلىنىش جەريانىنىڭ ناھايىتى ناچار كېتىپ بارغانلىغىنى تەكىتلىگەن. قانۇنسىز قۇراللىق توپلارنى قۇرالسىزلاندۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئۇلارغا مۇناسىۋېتى يوق ئاھالى تەرىپىدىن قۇرال تاپشۇرۇلماقتا. ھازىرغىچە ئارانلا بىر يېرىم مىڭ دانە قۇرال تاپشۇرۇلدى.

* روسسىيەدە 1992—ژىلى 1—ئىيۇلدىن باشلاپ رەسمىي رويخەتكە ئېلىنغان كوچمەنلەرنىڭ سانى ھازىر 852910 ئادەمنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ توغرىلىق ئىتار-تاس-س مۇخبىرىغا روسسىيە فېدېراتسىيەسى مەركىزىي مىگراتسىيە خىزمەت ئورنىنىڭ ۋەكىلى بىلدۇردى. كوچمەنلەرنىڭ ئاساسىي قىسمىنى- تاجىكستاندىن، (171 مىڭدىن ئوشۇق كوچمەن)، قازاقستاندىن (118 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم)، ئوزبەكستاندىن (117 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم) ۋە چېچەنستاندىن (103،5 مىڭغا يېقىن ئادەم) تەشكىل قىلىدۇ.

* روسسىيەدە بىيىل 65 مىللىون توننا ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش كوزدە تۇتۇلماقتا. ئىختىساتچىلارنىڭ بۇ تەخمىنىنى دولەت دۇمىسىنىڭ بىيۇدژېت، سېلىقلار، بانكىلار ۋە مالىيە ئىشلىرى بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى مىخائىل زادورنوۋ كەلتۇردى. دولەت ستاتىستىكا كومىتېتىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، 1994—ژىلى، 81،3 مىللىون توننا ئاشلىق ئېلىنغان. شۇنداق قىلىپ، مەملىكەتتە ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش ئوتكەن ژىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 16 مىللىون توننىدىن كوپىرەك كېمىيىپ كېتىدۇ.

خىتاي

* خىتاينىڭ يېزا ئېگىلىگى مىنىسترى لىيۇ جەن ئوزۇق-تۇلۇك ساھاسىنىڭ تەرەققىيات پلانلىرى توغرىلىق ئېلان قىلدى. موشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ئاشلىق يېتىشتۇرۇش ھازىرقى 400 مىللىون توننىغا قوشۇمچە يەنە 50 مىللىون توننىغا كوپىيىدۇ، بۇ بولسا، ئۇنىڭ پىكىرىچە، «ئوز كۈچىگە تايانغان ھالدا» 1،3 مىللىارد ئادەمنى تەمىنلەشكە ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

ژىللار ۋە تەغدىرلەر

ئارماندا ئوتكەن ئادەم

ئالمۇتا ـ بېشكېك تاشيولىدا كيتىۋاتىمىز. ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان يېنىك ئاۋتوماشىنىدا ئولتۇرۇپ ئاللىقانداق خىياللارغا چۇمۇلگەن ئېدىم. قورامدا تۇغۇلۇپ ئومۇرى ئېغىر قىسمەتتە ئوتكەن هاكىم چوڭ دادام ئېسىمغا چۈشتى. ئۇنىڭ قەبىرى قىرغىزستان دىيارىدا قالدى.

ـ ئۇكاموشۇ ئادەم ۋاپات بولغاندا پۇتكۇل كوكجاردىكى ئۇيغۇر، قىرغىزلار ژىغىلىپ ئۇنى ئوز ئاتىسىنى دەپىن قىلغاندەك دەپىن قىلىشتى، ـ دېگەن ئېدى مەن ئۇچۇن قەدىرلىك بولغان مەھەممەتجان ئاكا موھىدىنوۋ، ـ قىرغىز قېرىنداشلار بىرئات سويۇپ ئۇنىڭ يەتتىسىنى ئوتكۇزۇپ بەردى. ئۇ ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى ئۇچۇن كۇرەشكەنلىرىنىڭ بىرى ئېدى. بۇ كىشى هەققىدە بىرماقالە يازسىڭىز سوۋاپ ئىش بولاتتى، ـ دېگەن ئېدى ئۇ.

بۇ ئۇيغۇرلار پاجىەسى ـ 1919 ـ ژىلىدىكى ئاتۇ پاجىەسى ئېدى.

كىگىز ئويدىكى گوهەرخان ئاغچا ئوغلى هاكىم بىلەن هېزىزنى باغرىغا بېسىپ، مەلىدىكى ياش جۇگانلارنى ئەتراپىغا ئولاشتۇرۇپ ئولتۇراتتى. ئەتراپتا مىلتىق ئاۋازى، نالە ـ پەريات ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇچ ئاتلىق جاللات كېلىپ، گوهەرخان ئاغچىغا بۇيرۇق قىلدى.

ـ ئۇششاق بالىلار بۇ ياققا چىقسۇن. قالغانلار مىدىرلىماي ئولتۇرۇڭلار! ـ يېشى چوڭراق بالىلارنى ئۇلارنىڭ ئېتىۋېتىشى سوزسىز ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئون تورت ياشلىق هاكىمنى كىگىز ئۇينىڭ ئاستى تەرپىدىن ئارقا تەرەپكە ئاۋايلاپ چىقىرىۋەتتى. قالغان كىچىك بالىلار تالاغا چىقىشتى.

ئەرلىرىڭلارنى نەگە تىقتىڭلار، باندىنىڭ خوتۇنلىرى. ئەگەر ئېيتمىساڭلار، قىز ـ جۇگانلارنى ئولجىغا ئېلىپ كېتىمىز. قىلچىدىن قان تېمىپ تۇرغان جاللاتلارنىڭ بۇ سوزىنى ئاڭلىغان گوهەرخان ئاغچا ئەرلەرنىڭ نەدە ئېكەنلىگىنى بىلمەيدىغانلىغىنى ئېتىپ، قىزلارنى توراپ، غۇلچىنى بېيىپ، ئىشىك ئالدىدا تۇرۇۋالدى، ئاچچىغى بىلەن ئالدىغا بېرىپ دېۋەيلىگەن سولداتنى كوسەي بىلەن بىرنى سالدى. بېشى يېزىلغان باشلىغىنى كورگەن ئىككىنچى بىرى گوهەرخان ئاخچىنى گۇپلا قىلىپ ئېتىۋەتتى. كارىز ئىچىدە موكۇپ ياتقان هاكىم ئۇنىسىز ژىغلاشقا باشلىدى. تالادا تۇرغان هېزىز «ئاپا» دېگەن پېتى ئوزىنى ئاتتى. نېمە ئۇچۇندۇ شۇ ئارىدا سولداتلار غايىپ بولدى.

هاكىم ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ئانىسىنى دۇمبىسىگە ئارتىپ ئويىگە ئېلىپ كەتتى. يولدىشى كېزىكتەۋاپات بولغاندىن كېيىن گوهەرخان ئاغچىغا بالىلىرىغا هەم ئاتا هەم ئانا بولۇپ قاراۋاتاتتى، مانا ئەندى تېبي داۋالاش، ياردەم بولمىغانلىقتىن ئۇمۇ ئوق زەربىدە ئالەمدىن ئوتتى...

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى ژىتىملىقنى كوپ تارتتى. هاكىم ـ ئۇيەردە ـ بۇيەردە ئىشلەپ، هېزىزنىڭ ئوقۇۋېلىشىغا شارائىت يارىتىپ بەردى.

ـ هاكىم قازىنىڭ ئوغلى، ئۇنى قولغا ئېلىش كېرەك...

ـ ياق بولمايدۇ، ـ دەپ قارشى بولدى خەلىق قەهرىمانى ماخمۇت غوجامياروۋ، ـ ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك ئايرىلغان. ئۇكىسىنى مىڭ مۇشەققەتتە ئۇستۇردى.

ـ بورىنىڭ كوچىگى بەرىبىر بورى بولىدۇ، ـ دېدى بىر چالا ئاكىتۋ، ـ ئۇ ئانىسىنىڭ قىساسىنى ئالماي قويمايدۇ!

تالاش ـ تارتىشلاردىن كېيىن هاكىم ئۇچ كۇندە ئويگە بىر كېلىدىغان كوم ئوترەتكە ئوتكۇزۇپ بېرىلىدىغان بولدى.

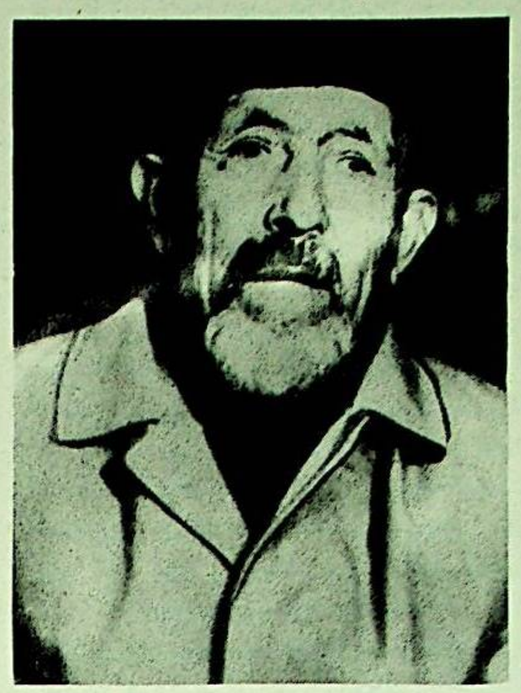

ماخمۇت غۇجامياروۋ كېچىسى بۇ خەۋەرنى هاكىمغا يەتكۇزدى. زارۋات مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقان ئىنىسى هېزىزغا خەتەر يەتمەيدىغانلىغىنى سەزگەن هاكىم ئوز يۇرتىغا «دۇشمەن» بولۇپ قالغانلىغىنى بىلىپ، غۇلجىغا راۋان بولدى...

هاكىم لۇخمەن ئوغلى غۇلجىغا بارغاندىن كېيىنمۇ ئىنىسىنى ۋە ئوزلىرىنىڭ «خەلىق دۇشمىنى» بولۇپ قالغانلىغىنى كوپ ئويلاتتى. قازىنىڭ بالىسى بولغانلىغىم ئۇچۇن بۇ دادامنىڭ دۇشمەنلىرىنىڭ ئىشمېكىن دەپمۇ قاراتتى...

هېزىز بولسا ئاكىسى قاچقان ژىلى قورامغا كېلىپ، كەچكى مەكتەپكە مۇئەللىم بولدى ۋە كومسومول كومىتېتىنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلىدى. ئاخىرى ئۇنىڭغا «دۇشمەن بالىسى»، ئاكىسى كولخوز ئېتىنى ئوغۇرلاپ چەتكە قاچقان دېگەن ئەيىپنى تاقاپ ئۇنى خىزمەتتىن چەتلەشتۇردى.

بىر كۇنى هاكىم چېگاردىن ئوتكەن بىر كىشى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۇ ئېنىڭ هېزىزنى قورامنىڭ ئاكتىۋېستلىرى ئېتىۋەتتى، ـ دېدى.

بۇ دەهشەتلىك شۇم خەۋەر ئۇنى جىم ياتقۇزمىدى. شۇ كىچىسى ئوزى بىلىدىغان يول بىلەن چېگارىدىن ئوتتى. ئۇچىنچى كۇنى يان خوشىنىسىنىڭ ئويىگە كىرىپ، ئەهۋالدىن خەۋەر تاپتى. ئېتىلىپ كەتكەن هېزىز ئەمەس، ئۇنىڭ بىر ئاغىنىسى ئېكەن هېزىز ئالمۇتىدا تاغىسىنىڭ ئويىگە يوشۇرۇنغان ئېكەن.

شۇ ـ ئارلىقتا ئوپۇر ـ توپۇر، پاڭ ـ پۇڭ مىلتىق ئېتىلىپ قالدى. پايلاقچىلار هاكىمنىڭ كەلگەنلىگىنى بىلىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ ئويدىن قېچىپ چىقىپ چەتكە بارغاندا بورە تىكىنىنىڭ ئارىسىغا ئوزىنى يوشۇردى.

قوغلاپ كەلگەنلەر تاپالماي، باشقا ياققا چېچىشىپ كەتتى. ئۇ يول بويىغا چىقىپ بىر ماشىنىغا قول كوتەردى. ئۇ توختاپ ئۇنى ئېلىۋالدى. بۇ سولدات ماشىنىسى ئېكەن. ئالمۇتىغا كەلگەندە چۇشۇرۇپ قويدى.

هاكىم لۇخمەن تاغىسىنىڭ ئويىگە بېرىپ ئۇلار بىلەن كورۇشتى ۋە ـ تاغا موشۇ بالاڭنى ئېلىپ كەتسەم ئارقامدىن بارسەن، بۇنى ماڭا بەر دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ ماقۇل بولدى. هاكىم بالىنى يېتىلەپ، هوشۇربەگنى هاپاش قىلىپ يولغا چىقتى ۋە غۇلجىغا يەنە ئوتۇپ كەتتى.

ئۇ گومىنداڭچىلارنىڭ تەقىپلىشىگە قارىماي، يۇرتداشلىرىغا ياردەم قىلىش نىيىتىدە چېگارا بويىغا كېلىپ ئاشلىق، مال ئوتكۇزۇپ، ئاتكەز چىلىك قىلىشىغا باشلىغان ئېدى. شۇ چاغدا ئۇ يارکەنتتە قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى، 4 ـ 5 كۇنلىك سوراقتىن كېيىن ئۇنىڭ بىغەرەز ئادەم ئېكەنلىگى ئىسپاتلىنىپ قويۇۋېتىلدى، ئۇ يەركەنت شەهىرىگە كىرىپ، يۇرتى قورامغا كېتىش نىيىتىدە هازىرقى ئەهۋال توغرىلىق كىشىلەردىن سوراپ بىلگىسى كەلدى. كىشىلەر:

ـ سەن ئىشەنگەن ماخمۇت غوجامياروۋ «خەلىق دۇشمىنى» بولۇپ قولغا ئېلىندى، ئابدۇللا روزىباقىيېۋ، ئىسمائىل تايىروۋلارنىڭمۇ تەغدىرى خۇددى شۇنداق بولدى، سەن ئۇ يەرگە بارساڭ ئوزەڭنى يوق دەۋرگىن» ـ دېيىتىشتى.

ـ ئاتامان دۇتۇۋنى ئولتەرگەن ماخمۇت باتۇرنى، خەلىق غېمىنى قىلغان ئەرباپلارنى قولغا ئالغان بولسا، ستالىنغا، كېڭەش هوكۇمىتىگە ياخشى ئادەملەرنىڭ كېرىگى يوق ئېكەندە، ـ دەپ هەچەپلەنگەن هاكىم قورامغا ئەمەس، يەنە غۇلجىغا كېتىپ ئائىلىسىنى تاپقان ئېدى.

* * *

هاكىم 1943 ـ ژىلى بىر باي خىتاي بىلەن دېخانچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ جاڭزىسىدا ئىنىلىرى بىلەن ئىشلەشكە كىرىشتى. نۇرغۇن هوسۇل ئالغان بولسىمۇ خىتاي ئۇنىڭغا بىر تال دانمۇ بەرمىدى ئەرىزە قىلىپمۇ ئاختۇرالمىدى، 1944 ـ ژىلى ئىلى تەۋەسىدە مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ پارتلىدى، هاكىم پەيتنى قولىدىن بەرمەي. ئىنىسى هوشۇربەگنى چاقىرىۋېلىپ؛ «بۇگۇن كۇرەشچانلار سىپىدىن ئورۇن ئېلىش پەيتى كەلدى. بىزنى بوزەك قىلغانلاردىن ئىنتىقام ئالمىساق بولمايدۇ» ـ دېدى، ئىككىسى غەزەپلەنگەن يولۋاسلاردەك هېلىقى خىتاينىڭ جاڭزىسىغا ئاتلاندى، دېرېزىدىن ئوي ئىچىگە قارىسا، ئۇ خىتاي ئۇچ چېرىك بىلەن تاماق ئۇستىدە كەيپە سۇرۇپ ئولتۇرغان ئېكەن.

ئۇلار نەيزە ـ چوقماق بىلەن چۇقان سېلىپ ئويگە بېسىپ كىردى. «ئۇلار غېنى باتۇرنىڭ ئەسكەرلىرى بولسا كېرەك» دەپ قالغان ئۇلار تىترىشىپ قوللىرىنى كوتىرىشتى. قوللىرى باغلانغان خىتايلارنى هارۋۇ بىلەن شەهەرگە شتابقا ئېلىپ مىڭىشتى، ئارىدىن بىرى بوشۇنۇپ باشقىلارنى بوشىتىپ قاچماقچى بولۇپ قارشىلىق قىلغاندا، جازاسى بېرىلىپ، ئاندىن ئۇلار شتابقا تاپشۇرۇلىدۇ. هاكىم هوشۇربەگنى جەڭچىلەر سىپىگە تاپشۇرۇپ ئوزى قايتىدۇ.

شەرقىي تۇركستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا قاتنىشىپ تالاي خىزمەت كورسەتكەن هوشۇربەگ 1952 ـ ژىلى مىللىي ئارمىيە تارقىتىلغاندا، ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىپ، 1954 ـ ژىلى كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ كېلىدۇ. هاكىم بولسا نۇرغۇن ئۇمۇتلەر بىلەن قېلىپ قالىدۇ. نۇرغۇن ژىللار مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەپ، ياش ئەۋلاتلارنى تەربىيەلەپ بىلىم بەرگەن هېزىزمۇ «ئوڭچى»، «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن بەدناملاردىن چەتتە قالمايدۇ. ئاخىرى ئۇ ئاكىسى هاكىم بىلەن كېلىشىپ، 1963 ـ ژىلى قازاقستان جۇمهۇرىيىتىگە كوچۇپ چىقىدۇ.

يۇرتى قورامغا كەلگەن هاكىم يۇرتداشلىرى بىلەن كورىشىدۇ. ئۇلارنىڭ دەرتلىرىنى ئاڭلايدۇ. تۇل قالغان ئانىلار، ژىتىم قالغان بالىلارنى كورۇپ كوڭلى بۇزىلىدۇ. ئىنىسى هېزىزنى موشۇ يۇرتتا قالدۇرۇپ ئوزى قىرغىزستاننىڭ كوكجار دېگەن يېرىگە بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ. دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. باغۋەنچىلىك قىلىپ 15 گېكتار يەرنى كوكەرتىدۇ. شۇ يەردە هورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقىدۇ.

قىرغىزستان خەلقى ئوز مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغان ژىلى ئۇ ئېغىر ئاغرىپ يېتىپ قالغان ئېدى. يوقلاپ كىرگەن قىرغىز خوشىنىلىرىنى تەبرىكلەپ كوزلىرىگە ياش ئالدى. ئارمان بىلەن دۇنيادىن ئوتكەن بۇ مۇساپىر ئاق كوڭۇل ئىنساننى ئۇيغۇر ۋە قىرغىز قېرىنداشلىرى كوز ياش توكۇپ دەپىن قىلىشتى.

ئۇنىڭ چوڭ قىزى ماهىنۇر ئالىي مەلۇماتلىق، ئوغلى ئىمىنجان قۇرۇلۇش ـ بېناكارلىق تېخنىكومىدا تەهسىل كورگەن، ئىۋراىمجان شوفيور، قالغان يەتتە پەرزەندىمۇ ئوتتۇرا، مەخسۇس بىلىم ئوردىسىنى توگەتكەن. بولۇپمۇ ئوغلى قاسىمجان دادىسىنىڭ بېشىغا خاتىرە ئورنىتىپ سوۋاپلىق ئىش قىلغان.

ماشىنىمىز شۇ قورانىڭ ئالدىدا توختىدى، قىزى ماهىنۇر هەدەم ئالدىمىزغا ئۇن سېلىپ ژىغلاپ چىقتى. نۇرانە چوڭ ئانىمىزمۇ هىجران ئازاۋىنى تارتىپ قاپتۇ. پۇتكۇل پەرزەنت، تۇققانلار ۋە قىرغىز قېرىنداشلار بىلەن بىرلىشىپ، هاكىم چوڭ دادامنىڭ ژىلىنى ئوتكۇزۇۋاتقان ئېكەن. مەهەممەتجان ئاكام بىلەن كورۇشكىنىمدە؛ «هاكىم چوڭ دادىڭىز توغرىلىق سوزلەپ بەرگەنلىرىمنى يازدىڭىزمۇ؟» دېگەندەك ماڭا قارىدى...

ئەكرەمجان سادىرى.

قورام يېزىسى، چېلەك ناهىيەسى.

رەخىم ھەبىبى

مومام ئېيتقان

ئۇگەي مومام كۈلدۈك بىر يېگى چۈچەك ئېيتىپ بېرەتتى. دۈكالدىن كەچ كەلسەممۇ، بىرەر چۈچەكنى ئاڭلاپ بولغىچە ئۇيقۇم مېنى بوزەك قىلاماتتى. كېيىن كىتاپلاردا ھا زىرغىچە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر چۈچەكلىرى چوڭ ئاپامدىن ئاڭلىغانلا نامى ئوخشىسىمۇ باشقىچە ئۇسخىدا ئېكەنلىگىنى بايقايمەن. بەلكىم چوڭ ئاپام ئۇزۇچە توقۇسا كېرەك. مەن تورت قىزدىن كېيىن تۇغۇلغان بىر تال ئوغۇل بولغاچقا، ئۇگەي بولسىمۇ چوڭ ئاپام مېنى خوش قىلىشقا بۇلەكچە كوكۇل بولەتتى. مېنى دەپ ئەلەردىندۇ كونا پۇرلۇ- شۇپ كەتكەن توقۇملاشقان كىتاپلارنى: «يۇسۇپ ۋە زۇلەيخا»، «شاھنامە»، «مىڭ بىر تۈن»، «چاھار دەرۋىش»، «ئابا مۇسـ لىم»، «ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردان» قاتار لىقلارنى، چۈچەكتەك يوغان پال كـوزىگە كوز ئەينەك تاقاۋېلىپ توقۇپ بېرەتتى. ئات يۈزلۈك، مۇكچەيگەن ئورتا بويلۇق ئۇ مەز لۇمنىڭ كوز ئەينىگى ھېلى ھازىرمۇ كوز ئا لدىمدىن كەتمەيدۇ. ئۇنىڭ قاڭشالىق بۇر- نى، كۇسەيدەك ژۇڭلۇق قاپقارا قېشى، قېـ لىن دورداي كالپۇكلىرى ئالامەت تېتكلىگـ نى، ياش ۋاقتىدا قەيسەر ئايال بولغانلىغـ نى، ئاقساپ ماڭسىمۇ ھاسا تۇتمايدىغىندىن بىلگىلى بولاتتى. ھەممىدىن يامىنى تاماكا چې كەتتى. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشنى مەندىن باشقـ لار كۇرمەتتى. دەسلەپتە ئۇنىڭ كوز ئەيـ نىگىنىڭ پلوس تۇرت ئېكەنلىگىنى نەدىن بـ لەي. ئۇ كوز ئەينەك ئارقىسىدىن بەزى چۇ چەكنىڭ ئىبرەتلىك نۇقتىسىغا كەلگەندە، ما ڭا تېكلىپ قارىغاندا، خۇددى يوغان بىر مو لۇن ھېرىس قىلىپ قاراۋاتقاندەك كۇرۇنۇپ كېتىپ، كۇزۇمنى قاچۇرۇپ ژۇمۇڭغانلىرىمـ نى زادى ئۇنتۇمايمەن. بولۇپمۇ «ئۇيغۇر باشلىق خىتاي» چۈچوگىنى سۇزلىگەندە بىر ئۇيغۇرنىڭ بېشىنى كېسىپ ئېلىپ، بىر خـ تاي دوتەينىڭ بېشى ئورنىغا قادىغان چاغدا بولۇپ، كەتكەن ۋاقىەلەرنى سۇزلىگـەندە، مېنىڭ دېمىم ئەچچە قېتىم ئېچمىگە چۇشۇپ كەتكەن ئېدى. چوڭ ئاپام ئۇ چۈچەكنى مو مىسىدىن ئاڭلاپ ئالغانىكەن. مەن ئاشپۇزۇلـ دا خىتايلارنىڭ زومۇگەرلىگىنى كۇپ كۇ- رۇپ سەسكىنىپ كەتكەچكە، چۈچەك ماڭـا تەسىرىنى كۇچلۇك كۇرسەتكەن.

ـ ئېيتىلمىغان ئوق ئېتىلىدۇ، ئېيتىلمىغان گەپ ئېيتىلىدۇ، دېگەندەك كۇڭۇلگە پۇ- كۇلگەن گەپلەرچۇ، بالام، ئاخىرى بىر كۇنى ئېيتىلماي قالمايدۇ. بۇرۇلقى زامانىدا ئادەمـ لەرنىڭ قىلمىغان ئىشى يوق: گىلەمدە ئول- تۇرۇپ ئۇچقان، ياغاچ ئاتقا مىنىمۇ ئۇچـ قان. تاغنى تاققا سوققان، دەريالارنى بىر سۇمۇرۇپ ژۇتقان. ئوت دەريالارنى كېچىپ ئۇتكەن. ئادەم ئادەمنىڭ قېنىنى ئېچىپ، ئا شقىنىنى تۇككەن. دېۋە-ھەژدىھالارنى ئۇ لتۇرۇپ يەرگە كومگەن. شۇنداق پالۋان، باتۇرلار، قاتىلۇ-قانخورلار ئۇتكەننى ئاڭـ لىمدىك. ئەلدى سەنمۇ چوڭ بولدۇڭ. ئەس كىرىپ ئەر بولۇۋاتسەن. بىزنىڭ ئەلگە خە تايلارنىڭ قانداق كەلگىنىنى ئاڭلاپ قوي. ئۇ لارنىڭ يېرىمىزگە قانداق قاپلاپ كەتكىنىنى خەلقىمىزنىڭ تېچ ياتمىغىنىنى ھەم بىلىپ قويساڭ ئوبدان بولىدۇ.

بىزنىڭ خاقانۇ-خانلىرىمىز، ھاكىمۇ -بەگ لىرىمىز قىنىدىن ئېشىپ سوقۇشۇپ، ئەلنى قاخشىتىپ قىرىلىشىپ ئاجىزلاشقاندا كاسا- پەت خىتايلار پەيتتىن پايدىلىنىپ، كېلىپ يې رىمىزگە غوجا بولۇۋالغان. شۇ قارا كۇنلەر دە كۇلدىن(خىتاينىڭ ئېچكىرى تەرىپىنـى دېمەكچى) بىر دوتەي قەشقەرگە كەپتۇ. بۇ دوتەي بۇرۇنقىلاردىنمۇ يامان ئېكەن. قار- ىغانىڭ كۇزىنى ئويۇپ، سۇزلىگەننىڭ تىلـ نى كېسىپ، ئازاپقا چىدىمايى قارشى چىقـ قانىنى توشقاندەك سويۇپ، دارغا ئېسىپ، ھەتتا تېرىسىنى تەتۇر شىلىپ، ژۇرۇگىنى تـ رىك تۇرغۇزۇپ قارىنىنى يېرىپ ئېلىپ يەپـ تۇ. بۇلارنى بەزەن يوشۇرۇپ، بەزىدە بولـ سا ئاشكارە قىلىپ، كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ ژۇ رۇگىنى كۇندە كاۋاپ قىلىپ يېگىلى باشـ لاپتۇ. ئەلنىڭ مال-مۇلكىنى تالاپ، ئالۋاڭـ نى ئېغىر سېلىپ كەمبەغەل تۇگۇل بايلار- نىڭمۇ ھالىنى تەڭ قىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن خەلىق بىر توقتابەگ دېگەن كىشىگە ئىشەنمەس باشلىرىنى چوقۇم ساقايتىدۇ. پـ قەت ئۇنىڭ گېپىنى ژىرمىسكىزلا- دەپتۇ- كەن، دوتەي يالۇۋرۇشقا باشلاپتۇ. تۇڭچى بۇ گەپلەرنى ئۇرۇپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن توقتابەگ دوتەيگە مۇنـ داق بىر شەرت قويۇپتۇ. شەرت بويىچـ ە دوتەي پۇتكۇل قەشقەر خەلقىنى ھېيتكا مە يدانغا ژىغىپ، خەلىق ئالدىدا قەسەم ئېلىشـ نى، ئېمە دېسە، ماقۇل بولۇشىنى تەلـەپ قىپتۇ. دوتەيمۇ گەپ يوق، سۇز يوق ما- قۇل كەپتۇدە، ئەتىسىلا جاكاچىلارنى چىقـ رىپ، مەيدانغا قەشقەر خەلقىنى ژىغىپتۇ.

خەلىق ئالدىدا پەشتاقتا چىقىپ تۇرغان دوتەي بىلەن توقتابەگ گەپنىڭ ئۇلەر يې- رىنى باشلاپتۇ. دوتەي دەپتۇ:

ـ ھاي قەشقەر خەلقى. مېنىڭ بېشىم ياش لىغىمدىن تارتىپلا بىر خىل ناغرائتى. توقتا بەگ ئېمە دېسە ماقۇل بولىمەن. يەنە ئېيـ تىپ قويماي، ئەگەردە بېشىم ساقايىسىلا، توق تابەگنى شەھەرگە ھاكىم قىپ تەينىلەيمەن.

ـ ھاي خالالىق- دەپتۇ توقتابەگ ۋاقىراپ سوزلەپ،- دوتەينىڭ ۋەدىسىنى ئاڭلىدىڭـ لار. مەن ھېچقانداق ئادەم بالىسى ئىشەنمەيـ دىغان بىر گەپنى قىلمەمەن. دوتەينىڭ باسـ قۇنچىلىق، زومۇگەرلىك خىيالى بىلەن چېر- مالغان خىتاي بېشىنى كېسىپ ئالىمەندە، بىر ئۇيغۇرنىڭ بېشىنى قادايمەن. شۇنىڭ بىلەن دوتەي باشقىلار بىر ئادىل ھۇكۇمدارغا ئاي- لىنىدۇ. ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ژۇرۇگىنى كاۋاپ قىلىپ يەيدىغان ئادەت خىيالدىن، زومۇگەر لىكتىن خالاس بولىدۇ.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە دوتەينىڭ ئاچـ چىغى كەپتۇ.

ـ جاللات، بۇ توقتابەگنىڭ كاللىسىنى ئې- لىپ، ھېيتكانىڭ دەرۋازىسىغا ئېسىلىپ تۇ- رىدىغان قىلىپ قاداڭلار!- دېگەن ئېكەن، خە لىق چۇقان سالىتۇ. تاياق-توقماقلارنى ئې- لىپ سەلدەك بېسىپ دورەپ كەپتىكەن، جا للاتلار كىرىدىغان تۇشۇق تاپالماي قاپتىكەن. شۇ ئان يەنە دوتەينى گەۋدىسى بىلەن قورو غداپ خەلقنى تىنىجتىشقا چاقىرىپتۇ توق تابەگ.

ـ ھاي! خالالىق! سەبرى قىلىڭلار. سەل نادان بولماڭلار! دوتەي بويرۇدىمۇ، جاللات لار ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىسۇن. شۇ چاغدا كۇرمەمسىلە. «سۇنى كۇرمەي ئۇتۇك سالـ ما» دېگەن گەپ بارغۇ،- دەپتۇ.

خەلىق تىنچىپتۇ. توقتابەگ دوتەيگە بويـ رۇغىنى ئىككى قىلماي ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى، ئۇنداق قىلمىسا، ھوكۇمدارغا ياراشماسلىغـ نى ئەسكەرتەرىقىسىدە بايان قىپتۇ. دو- تەي شۇ چاغدا بۇ ئادەمگە قاراپ تۇرۇپ ھەيران قاپتۇ ۋە ئويلاپتۇ: «بۇ بىر ئەجايىپ ياخشى ئادەمكەن. ئەگەردە مەن بۇنى ئۇلـ تەرگۇزسەم، بىرىنچىدىن خەلىق قوزغۇلۇپ كېتەركەن. ئىككىنچىدىن، مېنى كىم ساقايـ تىدۇ».

شۇنىڭدىن كېيىن دوتەي قولىنى پۇلاڭلـ تىپ كۇتۇرۇپ:

سۇرەت ئېتيودى.

سپورتچى بولغۇم كېلىدۇ...

رىۋايەت

ـ هاي خالايىق، تىنچ تۇرۇڭلار. مەن بۇ توقتابەگنى ئاچچىغىمغا بەس كېلەلمەي ئۇلۇمگە بويرۇۋېتىپتىمەن. مەن قانداقمۇ مۇنداق يېگانە تېۋىپنى ئۇلتۇرەلەيمەن. مېنى كىم داۋالايدۇ. بولدى ئۇ قويۇدىغان شەرتىنى ئېيتسۇن. مەن رازى. ئۇ يەنە نېمە قىلىمەن دېسە مەن ماقۇل،ـ دەپتىكەن، خەلىق تىنچىپتۇ.

توقتابەگ دوتەينىڭ راستىن يۇمشىغىنىغا ئىشەنچ هاسىل قىلغاندىن كېيىن مۇنداق دەپتۇ:

ـ دوتەي جانابىي ئالىيلىرى، سىلى ئاۋال گەپنى ئاخىرىغىچە ئاڭلىسىلا. يەنە ئاچچىق ئۇستىدە ئاللاقانداق ئويغا ئات مىندىم دەپ قاشقىرغا مىنىپ قالىلا. ئاچچىق، هەسەتخورلۇق ئەقىلنى كېسىپ تاشلايدۇ دە كىشىنى بالاـئاپەتكە سوقىدۇ.

تاقىر كوزا باش دوتەي، مۇنداق ئاقىلانە گەپلەرنىڭ مېغىزىنى چېقىپ يەيدىغان ئەقلى ـ هۇش ـ زادىرالى بولمىسىمۇ، «ئۇمۇر بويى ئەللىك ژىل بېشىغا چېپىلۋېلىپ، جېنىنى ئىشىتتەك قىيىنىغان كېسەلدىن قۇتۇلىدىغان بولسام، بۇ بىر چەنتۇنىڭ ئەدىپىنى كېيىن بېرەلەيمەن» دەپ هارام ئويدا بوپتۇدە، تېۋىپ توقتابەگنىڭ هەممە ئىش ـ ئەمەلىگە كۇنۇش قارارىغا كەپتۇ. ئۇ خەلىق ئالدىدا داتاڭدا تۇرۇپ ۋەدە بېرىپ قەسەم قىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن توقتابەگ خۇددى دوتەيگە رەڭگى ـ رويى ئوخشايدىغان بىر ئۇيغۇرنى تېپىپ ئاپتۇ. ئۇ كىشى گۇندىخانىدا ئۇشۇڭ ـ تۇشۇڭغا كېسىلگەن (ئۇمۇر بويى قاماقتا بولۇش ئۇچۇن سوتلانغان) خىتايلارغا قارشى ئېسيان قىلغان كىشىكەن. ئۇنىڭغا دوتەي كۇنمەپتۇ. دوتەي دەپتۇ: «بۇ يامان چەنتۇ. مېنىڭ بېشىمنىڭ ئورنىغا، ماڭا تازا ئوخشايدىغان جاللىتىمنىڭ بىرىسى ماۋجىڭزىنىڭ بېشىنى تاقا!» دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. توقتابەگ ماقۇل بولۇشقا يەنە بىر شەرت قىلىپ، ئۇ جاللاتنى شەنجاڭغا (هاكىمغا) بوي سۇنۇشنى هەم ئۇزىگە بوي سۇنۇشنى تاپىلاپ بۇيرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. دوتەي شۇ ئاندا شەنجاڭ، مىشو ـ (سەركاتىپ) بىر قانچە شاڭيۇ، يايىلارنى چاقىرىپ، هەممىنىڭ توقتابەگ بىلەن شەنجاڭغا بوي سۇنۇشنى گۇڭشى (بويرۇق قەغەز) تەييارلىتىپ تاپىلايدۇ. توقتابەگ شۇنىڭدىن كېيىن خاس بۇلمىدە دوتەي، شەنجاڭ ۋە ماۋجىڭزىنى ئېلىپ كىرىپ ئاۋال دوتەينى ئۇخلۇتىۋېتىدۇ ئاندىن ماۋ جاللاتنىمۇ ئۇخلۇتىدۇ. بۇ جاللات شەنجاڭنى يامان كۇرەتتىكەن. توقتابەگ شەنجاڭغا دەيدۇ؛

ـ شەنجاڭ جاناپلىرى. ئەندى سىزدىن سورايدىغان بىر سوئال بار. مونۇ جاللات سىلىنى يامان كۇرەتتى. ئەگەر ئۇنىڭ بېشى دوتەيگە يۇتكەلگەندە نېمە بولۇشىنى بىلەملا؟

ـ ئۇ چاغدا مېنىڭ هالىم يامان بولۇشى تاپ ـ تايىنلىق خاراپلىشىدۇ، دەملا تېۋىپ جاناپلىرى،ـ دەپ شەنجاڭ توقتابەگنىڭ سوئالىدىن توغرى چۇشەنچە هاسىل قىلغىنىنى بىلدۇرۇدۇ.

ـ مېنىڭچە، گۇندىخانىدىكى دوتەيگە ئوخشايدىغان كىشىنى بۇ يەرگە كەلتۇرۇڭ. شۇنىڭ بېشىنى دوتەينىڭ گەۋدىسىگە چاپلايلى. ئۇ بۇيرۇقنى سىلى بەرگەندىن كېيىن، ئەلۋەتتە سىلىدىن مىننەتدار بولىدۇ. ئازات قىلغانلىرىغا خوش بولىدۇ. ماۋجاللاتنىڭ، دوتەينىڭ باشلىرىنى ئېلىپ تاشلاۋېتىمىز.

بۇ گەپ شەنجاڭغا يېقىپ كېتىپ، توقتابەگكە چوقۇنۇپ مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مىڭلىغان ئۇيغۇرنىڭ كاللىسىنى ئالغان جاللات بىلەن دوتەينىڭ بېشى ئېلىنىپ، هېلىقى دوتەيگە ئوخشايدىغان ئۇيغۇرنىڭ بېشىنى دوتەي بەدىنىگە قاداپتۇ. جاللات بىلەن دوتەينىڭ كاللىلىرى مازاغا چىقىپتۇ. هەممە ئىش پۇتكەندە، دوتەي ـ ئۇيغۇر باشلىق خىتاي ئىككى كۇندىن كېيىن هۇشىغا كەپتۇ، ئىككى ئايدىن كېيىن ساپ ـ ساق ئادەم بوپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قىزىق ئىشلار بوپتۇ.

دوتەي بۇرۇنقىدەك توڭ قاپاق، دىۋە مەلۇندەك سۇرلۇك ئەمەس، ئادەتتىكى مېهرىۋان يۇرت ئاتىسىدەك سالماقلىق ئادەم بولۇپ قاپتۇ. ماۋ جاللاتنى ئۇلتەرگۇزگەن شەنجاڭنى شۇ بىرىنچى كۇنى گەپ، سۇز قىلمايلا كاللىسىنى ئالدۇرىۋېتىپتۇدە،

ـ توقتابەگ، بۇ ئىشقا هەيران بولماڭ! بۇ شەنجاڭنىڭ بۇيرۇغى بىلەن ئۇشۇڭ ـ تۇشۇڭ كېسىلگەن چەنتۇنى ئۇلتۇرگۇزۇپتۇ. ئويلاپ باقسام ئۇنىڭ قېچىپ ژۇرگەن تەرەپدارلىرى توپلىشىۋاتقاندەك سېزىۋاتىمەن. ئۇلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئېپ بەردىم. سىلىمۇ يۇرتقا شۇنى ئېيتسىلا،ـ دەپتۇ.

ـ خۇپ تەقسىر دوتەي جاناپلىرى ـ دېگەن ئېكەن توقتابەگ، ئۇ:

ـ ئۇنداق دېمەڭ مۇندىن كېيىن، مەن سىلىدىن ئۇتۇنۇپ سورايمەن. بىز تەڭ تۇش. «دوتەي»، «جاناپلىرى»، «تەقسىر» دەپ كەتسىلە تولا خىجالەت بولىدېكەنمەن. مېنى باش ئاغرىق بالاـئاپەتتىن قۇتۇلدۇردىلا. ئۇتكەن قوپاللىقلىرىمنى كەچۇرسىلە تېخى ـ دەپ ژۇكۇنۇپ خىتايچە چوقۇنۇپ، ئاندىن ئۇرە بولۇپ ئوڭ قولىنى سول قول ئۇستىگە ئالماشتۇرۇپ ئۇيغۇر سەرۋازلىرى سەركەردىسىگە سالام بەرگەندەك هۇرمەت بىلدۇرۇپتۇ ۋە توقتابەگنى «شەنجاڭ» دەپ ئېلان قىپتۇ.

بۇ بىرىنچى ئىشخانىسىغا ئىشقا چىققان كۇندىنلا بۇلەكچە ئادەم بولغىنىنىڭ سىرىنى ئالدىن ـ ئالا بىلىپ تۇرغان توقتابەگ، ئانچە هەيران بولمىغان بىلەن دوتەي يامۇلنىڭ پۇتكۇل خىتايلىرى ساراسىمىگە چۇشۇپ قاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى ئايدىن بېرى ژىغىلىپ قالغان دەۋا، شىكايەت ۋە مەمۇرىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش باشلىنىپتۇ. ئىككى ئاي ئىچىدە دوتەي يامۇل ئىچىدە دوتەيدەك بولۇپ قالغان توقتابەگكە كىم ئەرىز قىلىپ كەلسە، ئاددىراقلىرىنى شەنجاڭغا بېرىڭلار،ـ دەپ، ئېغىر، ئادالەتسىز ئىشلارنى دوتەي ساقايغاندا ئۇزىگە دەڭلار. دېگەنگەن. دوتەي ئىشقا چىققاندا داۋاگەرلەر ئارقىمۇ ـ ئارقا كەپتۇ. بۇ داۋاگەرلەرنىڭ هەممىسىلا خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ ۋە بەزى بەگ، دوغا، يايىلارنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ كەلگەنلەر ئېكەن. ئالۋاڭ، ياساقلارنى بايدىنمۇ، گادايدىنمۇ ئوخشاش ئالغان ئەمەلدارلارنى ئىشتىن هايداپ، بەزىلىرىنى جازالاپتۇ. بىر تۇل ئايالنىڭ تېخى ئون ئىككى، ئون ئۇچ ياش ئىككى قىزىنى توقاللىققا ئېلىۋالغان زومۇگەر ئىككى خىتاي ئەمەلدارىنى دارغا ئاستۇرۇپتۇ. ۋە مۇنداق دەپتۇ، دوتەي جىمى ئەمەلدار خىتايلارنى ژىغىپ:

ـ هەي نائىنساپلار، بىرەۋنىڭ يېرىنى بېسىۋېلىپ، مېلىنى بۇلاپ ـ تالاۋېلىپ، ئۇ ئاز كەلگەندەك قىزلىرىغا زورلۇق قىلغىنىڭلار قانداق؟ بۇ يۇلەندىلەر، (ئۇياتسىزلار) دەپ تىللاپتۇ ۋە ـ كۇلىغا (ئىچكى خىتاي يېرىگە) باشقىلار بېسىپ كىرىپ، ئاغزىدىكى (نېنىنى) ـ مومىسىنى تارتىۋالغاننى ئاز دەپ، يۇزۇڭگە تۇكەرسە، خوتۇن ـ قىزلىرىڭغا باسقۇنچىلىق قىلسا، شۇ چاغدا نېمە قىلاتتىڭلار؟ قاراپ تۇراتتىڭلارمۇ؟ـ دەپ تېخىمۇ ۋاقىراپ كېتىپتۇ. هەممە خىتاي ئەمەلدارلار يەر تېگىدىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۇزلىرى مولۇننىڭ كۇزىدەك ئالىيىپ كېتىپتۇ. «بۇ دوتەينى تېۋىپ چەنتۇ نېمە قىلىۋەتتىكىنە»ـ دەپ قاپتۇ. دوتەيگە ئۇيغۇرنىڭ بېشىنى قادىغاننى بىلمىگەن ئۇ مەخلۇقلار، ئۇز ئارا كېيىن غولغۇلىغا چۇشۇپتۇ. بۇ غولغۇلا دوتەي پۇتكۇل ئالتە شەهەرگە تارالغىدەك ساۋاپلىق ئىشلارنى باشلىغاندا تېخىمۇ كۇپۇيۇپ كېتىپتۇ.

دوتەي ئۇيغۇر باشلىق خىتاي تامامەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاھ ـ زارىنى ئاڭلايدىغان بوپتۇ. دەريا، ئۇستەڭ، ئېرىقلارنى قازدۇرۇپتۇ. دوتەي ئۇيغۇر باشلىق بولغاشقىمۇ، يېڭى كۇللەرنى قازدۇرغاننىڭ تېشىدا، كونا كۇللەرنى تازىلىتىپ، ئەلگە خۇش بولىدىغان مېچىت سېلىش، كونا مېچىتلارنى گۇللەش، هېيىت ـ ئايەملەرنى داغ ـ دۇغۇلۇق ئۇتكۇزۇشتەك ئىشلارنى بىرىدىن كېيىن بىرىنى قىلىپ، بۇ ئىشلارنى، ئەلۋەتتە، توقتابەگنىڭ مەسلىهىتىگە ئوڭ قۇلاقنى ئاسقانلىقتىن ئىشلىگەنلىگى بىلىنىپ تۇرۇپتۇ.

شۇ سەۋەپتىن دوتەينىڭ ئەمەلدارلىرى يوشۇرۇن باش قوشۇپ بېجىن خانىغا شىكايەت يېزىپتۇ. خان بۇ دوتەينى چاقىرتىپ:

ـ هەي، نېمە قىلىپ ژۇرىسەن؟ـ دەپ هەدېگەندە توڭ تېگىپتۇ. دوتەي بولسا، هودۇقماي:

ـ ئالى هەزرەتىم خاقانىم، سىلىگە تەڭرى سالماق، ئالى پەزىلەت ئاتا قىلسۇن. ئۇمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن،ـ دەپ تاۋاپ قىلىپ بولۇپ،ـ هەزرەتلىرىنىڭ قۇلنى نېمە قىلاتتى، ئىشلەپ ژۇرۇمەن. غولغۇلا ـ ئېسيانكار خەلىقنى يوۋاشلىتىپ ژۇرۇمەن. دوتەيلەرگە مۇندىن ئالى ئىش بارمۇ؟

ـ بارى ـ يوقى ئىككى مىڭ ئەسكىرىڭ بىلەنمۇ؟ ئىشلەپ ژۇرۇمەن دەيسەنا، بۇلتۇردىن بېرى سوغا ـ سالاملىرىڭمۇ يوق بولدى. قاش تاش، ئالتۇن، كۇمۇش، جەۋاهىرلار هەتتا ئېسىل كۇرپە، مارقا تېرىلەر بىلەن بۇغا مۇڭگۇزلىرىڭ هەم كەلمىدى. نېمە ئىش قىلىپ ژۇرىسەن؟ـ دەپ خان تېخىمۇ غەزەپلىنىپتۇ.

ـ هەزرىتى خاقانىم،ـ دەپتۇ دوتەي ژۇرۇگىدىكى گەپنى بايان قىلىپ،ـ مېنىڭچە ئۇيغۇر دىيارىدا ئون مىڭ ئەسكىرىمىز بارىكەن. ئەگەردە يۇز مىڭ ئەسكەر بولسىمۇ، ئۇ ئېسيانكار خەلىقنى كۇچ بىلەن باشقۇرغىلى بولمايدۇ. ماڭا قويۇپ بەرسىلە شۇ بىكار لەڭ يەپ ياتقان ئون مىڭ ئەسكەرنىمۇ تارىتىۋېتەتتىم. بۇ مېنىڭ ژۇرۇگۇمدىكى گەپ.

بېجىن خانى بەك خاپا بولۇپ تېخىمۇ ۋاقىراپ كېتىپتۇ:

ـ سەن ئاخماق بوپسەن. ئېيتقىنا نېمە بولدۇڭ؟ سەن دېگەن بۇرۇن خىتاي خەلقىڭگە كۇيۇمچان ژۇرۇگىڭ بىلەن ئالقىشلانغان ئېدىڭ. شۇنىڭ ئۇچۇن قەشقەرگە سېنى دوتەي قىلىپ ئەۋەتكەن ئېدىم. سېنى تېۋىپ توقتابەگ نېمە قىلىۋەتكەن، بېشىڭنى ساقايتىمەن دەپ، ژۇرۇگىڭنى جۇدۇلاپ تاشلىغان ئوخشايدۇ. ياخا (قاماڭلار) بۇ ئاخماقنى،ـ دەپ دوتەينىڭ پۇت ـ قولىنى چەمبەر ـ چاس كىشەنلەپ قاماپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن تېۋىپ توقتابەگنى بېجىنغا چاقىرتىپتۇ. ئۇ بېجىنغا ماڭار ئالدىدا يۇرت مۇتىۋەرلىرىنى ژىغىپ يوشۇرۇن سۇهبەت ئۇتكۇزۇپتۇ.

ـ يۇرت چوڭلىرى، مەن بىر كۇيىقاپنىڭ ئىچىگە كېتىپ بارىمەن. ئاڭلىسام دوتەينى قاماققا ئاپتۇ. ئۇنى قانداق داۋالىغىنىمنى سورىسا، مەن راستىنى ئېيتىمەن. مەن دوتەينىڭ گەۋدىسىگە جاللات خىتاينىڭ بېشىنى ئەمەس، هېلىقى ئېسيانچى ئۇيغۇرنىڭ كاللىسىنى قادىغان. يەتتە ئەزا، يەتمىش ئىككى مىڭ ئەسەپ تومۇرلىرىغا، ژۇرەككە بولۇپمۇ كاللا بۇيرۇق بېرىدۇ. دوتەي شۇ ئۇيغۇر بېشىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن مېڭىپ جىق ياخشى ئىشلارنى قىلغان ئېدى. بېجىن خانىغا راس گەپنى ئېيتىمەن. ئەندى ئۇلسەممۇ ئار مىنىم يوق. مەن قولۇمدىن كەلگەن ئىشنى قىلدىم. مابادا مەن ئۇيغۇر دېگەن هەر ـ بىر كىشى قولىدىن كەلگەن ئىشنى ۋەتەن يولىدا قىلسا، بىزلەر ئاخىرى ئازات بولۇمىز، بۇ يەجۇجى ـ مەجۇسى چۇمۇلىدەك خىتايلاردىن ـ دەپتۇ. ئەتىسى يۇرت توقتابەگنى ژىغا ـ زىرا بىلەن ئۇزۇتۇپتۇ.

بېجىن خانى ئالدىدا توقتابەگ هەممە گەپنى ئېيتىپ بولۇپ، ئاخىرىدا مۇنداق دەپتۇ.

ـ خان جاناپلىرى شۇنى ئەستە تۇتسىلا، ئەگەردە كىم بولمىسۇن مەيلى دوتەيدەك زالىم بولسىمۇ، ئۇنىڭ گەۋدىسىگە بىر ئۇيغۇرنىڭ بېشى قادالغان هامان، مەزكۇر كىشىنىڭ گۇش ژۇرۇگىگە مىيە ئەمرى بىلەن ئۇيغۇرلاردەك ساپ نىيەتلىك، هەممە ئادەمنى ئۇزىدەك ئىنسان دەپ تونۇيدىغان بولىدۇ. ئادىل كىشىگە تەهقىق ئايلىنىدۇ. ئەگەردە سىلى موشۇ دوتەينى يەنە قايتۇرۇپ پۇتكۇل ئۇيغۇر دىيارىغا جاڭ جوڭ (گېنىرال باشلىق) ئېتىپ تەيىنلىسىلە، ئۇيغۇر دىيارى گۇللەيدۇ. هېچقانداق ئۇيغۇر ئېسيان كۇتەرمەيدۇ. ئۇ چاغدا بېكار تىلەت ئەسكەرلىرىڭىزگىمۇ ئورۇن، ئەمەل قالمايدۇ، بولمىسا، قانداقلا بىر خىتاينى دوتەي، ياكى جاڭ جوڭ قىلىۋەرسىلە، ئۇيغۇر دىيارى تىنچىمايدۇ. ئاخىرى ئۇ دىياردىن قوغلۇنىسىلەر،ـ دەپ دەپتىكەنلا، بېجىن خانى توقتابەگنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ.

ئامما، ئۇيغۇر باشلىق خىتاي دوتەي بۇ گەپنى ئاڭلاپلا، تۇرمىدىن قېچىپ، تەكلى ماكانغا كېلىۋاپتۇ. ئۇيغۇر ئىسيانچىلار ئارىسىدا ژۇرۇپ، ئۇيغۇر ئازاتلىغى ئۇچۇن تا ئۇلگىچە جەڭ قىلىپ ئۇتۇپتۇ.

ئىللار ۋە ئادەملەر

يۇرت ئوغلى

ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرغان گو ھەرخان ئاكا ئادەتتىكىدەك ھويلا-ئاراملىرىنى سۈپۈرۈپ، تازىلاپ، چايغا ئوت ياقتى. ئۇ ئۇخلاۋاتقان ئوغلى غۇلامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئويلاپ تۇرۇپ قالدى. چوڭ ئوغلى قۇرۇۋان ھەر بىر خىزمەتتىن ئوتەۋاتىدۇ. ئۇ بىر ۋىلدىن كېيىن قايتىپ كەلسە، غۇلام، ئىمەرجانلارمۇ ئاتلىنىدۇ. ئاتا شۇنى ئويلىغاندىن كېيىن:

— غۇلام، ئوغلۇم، تۇرساڭچۇ، شەھەرگە بارىمىز دەۋاتاتتىڭلار، سالقىندا بارساڭلارچۇ، قوزام،

غۇلام ئورنىدىن تۇردى. شۇ ئارىدا غۇلامنىڭ ئاغىنىلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار چاي ئىچىپ يولغا ئاتلاندى. يېزا ۋىگىتلىرى شەھەرگە كېلىپ بازاردىن ئۆزلىرىگە لازىم نەرسىلەرنى ئالدى. شۇ پەيتتە بازارغا ئورنىتىلغان رادىئودىن بېرىلگەن دەھشەتلىك خەۋەر ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلدى.

— بۈگۈن تاڭ سەھەردە مۇقەددەس يېرىمىزگە نېمىس باسقۇنچىلىرى ئويۇقسىز بېسىپ كىردى. كېڭەش ئىتتىپاقى خەلقىنىڭ نېمىس فاشىزمىغا قارشى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلاندى.

چىرايلىرىدا كولكىلەر جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئادەملەردە ئەندى قانداقتۇ بىر تەشۋىش، غەزەپ پەيدا بولغان ئىدى. سودا ئىشى توختاپ ئادەملەر ئوي-ئويلىرىگە قايتىشقا باشلىدى.

ياركەنت تەۋەسىدىنمۇ شىرغۇران ۋىگىتلەر كەينى-كەينىدىن فرونتقا ئاتلىنىشقا باشلىدى. ئۇرۇش باشلىنىپ، بىر ئايدىن كېيىن نوۋەت غۇلامغىمۇ كەلدى. ئۇ چكالوۋ شەھىرىدە بىر نەچچە ۋاقىت ھەربىي تەييارلىقتىن ئوتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنى جەڭگە ئېلىپ ماڭىدۇ.

— دەسلەپ كېرچ شەھىرىگە كېلىپ چۈشتۇق،— سابىق جەڭچى غ. سوئوروۋ ئوتمۇشنى ئەسلەپ،— ئەتراپتا قانداقتۇ بىر ئىس، ئوق-دورا پۇراپ، دەھشەتلىك زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى خارابىلىقلارغا دۇچ كەلدۇق. ئىمارەتلەر ۋەيران قىلىنغان،يوللار بۇزۇلغان. دۈشمەن سامولىوتلىرى بومبىلاپ كېتەتتى.

— بىز بىر ستانسىيەگە كېلىپ، جەڭگە تەييارلىق قىلدۇق، مەن ۋە بىر نەچچە ئالاقىچىلار ئىشقا كىرىشتۇق. كۈندۈز-تۈنى بولۇۋاتقان جەڭلەر ئاقۇنتىدىن ئىككى ئارىلىقتىكى ئالاقە لىنىيەلىرى كاردىن چىقىرىلغان ئىدى. بىز ئۇنى چاپسان ئورنىتىش ۋەزىپەسىنى ئاتقۇردۇق،— دەيدۇ غۇلام سوئوروۋ سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىز كۆتمىگەن يەردىن كۈزىتىش پۇنكتى يېنىدا نېمىس سنارىيادى پارتلىدى.ئۇنىڭ زەربىدىن بىر نەچچە جەڭچى-ئالاقىچىلار بىر قانچە مېتر يەرگە تاشلانغان ئىدى. مەنمۇ ھوشۇمنى يوقىتىپ قويۇپتىمەن. ھەمشىرە دەرھال ياردەم كورسەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىشنى يەنە جىددىي قولغا ئالدۇق. ئۇزۇلگەن تېلېفون لىنىيەسىنى ئۇلىدۇق. بىزنىڭ ئىككى ھەربىي قىسمىمىز ئارىسىدا يەنە ئالاقە باغلاندى. كەچلىكى ھوجۇمغا ئوتتۇق.سول تەرىپىمىزدىكى خوشنىلىرىمىزمۇ كوتىرىلدى. ئارتىللېرىيە قەھەرگە كېلىپ، مىڭلىغان زەمبىرەك بىلەن مىنومىيوت دۈشمەنگە ئەجەل ئوقىنى ياغدۇردى. بىر نەچچە شەھەر ۋە يېزىلار ئازات قىلىندى. ئۆزىنىڭ جەسۇرلىگى بىلەن كوزگە چۈشكەن غۇلامنىڭ مەيدىسىدە جەڭگىۋارلىق مېداللار پارلىدى.

رېيخستاگ ئۈستىدە غالىبىيەت بايرىقى يەلپۈلدىدى. لېكىن ئۇ ئوڭتايلىق بىلەن قولغا كەلمىدى. مىڭلاپ جەڭچىلەر جېنىنى قۇرۇۋان قىلدى. جۇملىدىن غۇلامنىڭ ئاكىسى قۇرۇۋان بىلەن ئىنىسى ئىمەرجانمۇ غالىبىيەت ئۈچۈن مەرتلەرچە قۇرۇۋان بولدى.

غۇلام سوئوروۋ غالىبىيەتتىن كېيىن كراسنويارسك ئولكىسىگە ئىشقا ئەۋەتىلىدۇ. بۇ يەردە ئۇ ئون ۋىل ماياكندا ئىشلەپ كوللېكتىۋ ئارىسىدا ئابرويغا ئېگە بولىدۇ ۋە ئويلىنىدۇ. كېيىن ئوز يۇرتىغا كوچۇپ كېلىدۇ.

— ئەگەر دېگەن قىزىق ئېكەن،— دەيدۇ رەپىقىسى مارىيا ئىۋانوۋا سوئوروۋا،— ئۇيغۇر ئائىلىسىگە كېلىن بولىمەن دەپ كىم ئويلىغان، غۇلام ئىككىمىز بىر-بىرىمىزنى ياخشى كۆرۈشۈپ، تۇرمۇشلۇق بولغاندىن كېيىن ئۇ مېنى ۋىراقتىكى ئۇيغۇر يېزىسىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ يۇرت ئادەملىرىنىڭ مېھماندوستلۇغى، خوش مۇئامىلىسى، ئىنسانىي پەزىلەتلىرى، يەر، سۇلىرىنىڭ گوزەللىگى مېنى ئوزىگە مەھلىيا قىلىۋالدى. بىز ئۇزۇن ۋىللار توۋەنكى پەنجىم يېزىسىدا تۇرۇپ، ئەمگەك قىلدۇق. تورت بالىنى چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشتۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوزىگە تېگىشلىك ئىشلارنى ئۆلگىلىك ئاتقۇرۇپ، بۈگۈنكى تەرەققىياتقا بىر كىشىلىك ھەسسىسىنى قوشۇۋاتىدۇ. ئاتا-ئانا ئۇچۈن ئۇنىڭدىن ئارتۇق خوشاللىق بولمىسا كېرەك.

غۇلام ئاكا سوئوروۋ توغۇلغان يېزىسى توۋەنكى پەنجىمگە كەلگەندىن كېيىن، خېلە ۋىللار داۋامىدا سۇچىۋە ھېساپچى بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ كېيىن برىگادىر ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ 60-ۋىللىرى كوموقوناق مەيدانىنى كەڭەيتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىشلىگەن ۋىللىرى برىگادىدا كوموقوناق مەيدانى 700-800 گېكتارغا يەتكۈزۈلدى. دولەتكە ئاشلىق تاپشۇرۇشتا ناھىيەدىكى ئىلغارلار قاتارىغا قوشۇلدى. غ. سوئوروۋنىڭ جەڭگىۋار مۇكاپاتلىرى قاتارىغا س س س ر خەلق ئېگىلىگى مۇۋاپپەقىيەتلىرى كورگەزمىسىنىڭ ئالتۇن، كۈمۈچ، برونزا ۋە باشقىمۇ مېداللار قوشۇلدى.

موشۇ كۈنلەردە برىگادىنى ئۇرايىم تېيىپوۋ باشقۇرۇۋاتىدۇ. يېزا كوچىلىرى ئاسفالتلىنىپ، زامانىۋىي ئۆرۇشلۇق ئوي-ئىمارەتلەر قەد كوتەردى. ئوتكەن ۋىلى يېڭى ئون ۋىللىق مەكتەپ بىناسى پايدىلىنىشقا بېرىلدى. يېقىندا بولسا يېڭى مەسچىت سېلىنىدى.

يۇرت يېگىتلىرى غۇلام ئاكىنى ھەر دايىم روھلاندۇرماقتا. ۋېتېران خېلە ۋىللاردىن بېرى ياركەنت شەھىرىدە ياشاۋاتىدۇ. ئۇ ئانا يۇرتى پەنجىمگە پات-پات بېرىپ يۇرتداشلىرى بىلەن كورىشىپ، سوھبەتلىشىپ قايتىدۇ.

ئا. تۇديياروۋ.

پانفىلوۋ ناھىيەسى.

سۈرەتتە: (ئوڭدىن بىرىنچى) غۇلام سوئوروۋ يۇرتداشلىرى بىلەن.

دوختۇرنىڭ مەسلىھەتى

ژۇرەك سىزگە كېرەك بولسا...

تىببىي مۇتەخەسسىلەرنىڭ ئىلمىي تەتقىقاتىغا قارىغاندا ژۇرەك قان تومۇر كېسەلىكلىرى بۈگۈنكى كۈندە يامان سۇپەتلىك ئىششىقدىنمۇ (راك) خەتەرلىكرەك. چۈنكى ژۇرەك قان تومۇر كېسەللىگىگە دۇچار بولغانلار ئۆرغۈن. ئۇنىڭ كوپىرەك بولۇشىغا ئالاھىدە سەۋەپ: ھاۋا بوشلۇغىنىڭ بۇلغىنىشى، كۈندىلىك ئىستىمال قىلىۋاتقان يېمەك-ئىچمەكتە زىيانلىق زەررىلەرنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى كوپىيىشى، شۇنداقلا ئاھالىنىڭ ئاساسى قاتلىمىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ناچارلىشىشى، ئادەم كورمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان ۋاقىە — ھادىسىلەرنىڭ كوپىيىشى نوز تەسىرىنى كورستىۋاتقانلىقىنى ئىنكار قىلالمايمىز.

موشۇ كۈنلەردە خەتەرلىك ژۇرەك قان تومۇر ئاغرىقلىرىدىن ساقلىنىش ياكى تويۇقسىز كۈچىيىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ژۇرەك قان تومۇرلىرى ھەققىدە ئازىراق بولسىمۇ بىلىشىمىز لازىمدۇر. ساق ئادەمنىڭ ژۇرىگى ھەر بىر مىنۇتتا تەخمىنەن 75 قېتىم سوقىدۇ. ژۇرەك بىر كېچە-كۈندۈزدە 100 مىڭ قېتىم سوقىدۇ. ژۇرەك ئارقىلىق بىر سوتكىدا 8460 لېترگە يېقىن قان ئوتىدۇ. ئادەم بەدىنىدىكى قان تومۇرلارنىڭ ئۇزۇنلىغىنى ئۈششاق قىسىملىرىنىمۇ قوشۇپ ھېساپلىغاندا 100 مىڭ چاقىرىمغا يېتىدۇ. ژۇرەك شۇنچە ئۇزۇن مۇساپىغا قاننى ئۈزلۈكسىز يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ژۇرەك قان ئايلىنىش سىستېمىسىنىڭ مەركىزى ئورگىنىدۇر.

ژۇرەك پائالىيتىنىڭ زەئىپلىشىشى ئۇنىڭ كامچىلىغى بولماي، بەلكى قان تومۇر پائالىيتىگە باغلىقتۇر. كوپ ۋاقىتلاردا ژۇرەك ۋە تومۇر زەئىپلىگى بىر ۋاقىتتا كورۇلىدۇ. بەزىدە ژۇرەك زەئىپلىشىشى ئوتكۇر ئۆزۈمۈلۈق كېسەللىكلەر تەسىرىدە پەيدا بولىدۇ. قان تومۇر زەئىپلىشىشىگە بولسا تومۇر پائالىيتىنى باشقۇرۇش نېرۋ فونكسىيەسىنىڭ بۇزۇلۇشى سەۋەپ بولىدۇ.

قان پۈتۈن بەدەنگە تاراپ، ئايلىنىپ ماڭغاندا ئۇنى تومۇرلاردىن بىر خىل ئوتكۈزۈشتە ئاساسىي بېسىم ژۇرەككە چۈشىدۇ. ساق ئادەملەردە ژۇرەك قاننى 115-125 سىماپ تۈۋرۈگىگە تەڭ قىسىم بىلەن ئوتكۈزىدۇ. ژۇرەك خۇددى ئاسۇستەك تىنىمسىز ھەرىكەتتە بولىدۇ. قان ژۇرەكنىڭ ئوڭ تەرەپ قېرىنچىسىدىن چىقىپ، ئوپكە ئارتېرىيەسى ئارقىلىق ئوڭ ۋە سول ئارماقلارغا بولۇنۇپ ئۇششاق تومۇرلارغا ئېقىپ، ژۇرەكنىڭ سول تەرىپىگە قۇيۇلىدۇ. بۇ كىچىك قان ئايلىنىش دائىرىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ژۇرەكنىڭ سول تەرەپ قېرىنچىسىدىن باشلىنىپ، گەۋدىدىكى پۈتۈن توقۇلمىلار ئارقىلىق ئېقىپ ئوتۇدىغان ياكى قان توقۇلمىلار ئوتتۇرىسىدا ماددا ئالمىشىش جەريانلىرىنى ئوتكۈزۈپ، ژۇرەكنىڭ ئوڭ تەرەپ بولۇمچىسىگە كېلىپ قۇيۇلىدىغان بۇ قان ئالمىشىش چوڭ قان ئايلىنىش دائىرىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

ژۇرەك قان تومۇرلىرىنىڭ بەزى ئاغرىقلىرىدا ژۇرەك قىسمى ئارتىپ ژۇرەكنىڭ بەك ئېغىر ئىشلىشىگە سەۋەپ بولىدۇ. قان تومۇرلىرىنىڭ سوزۇلۇپ كەڭىيىشى سەۋەبىدىن قان قايتىدىن تولۇغى بىلەن قايتىپ ژۇرەككە قۇيۇلالمايدۇ. بۇلۇڭ كېسىرىدىن ھەر قايسى ئەزالارنى قان بىلەن تەمىنلەش پائالىيتى سۇسلىشىپ، بەزى ئەزالارنىڭ زەئىپلىشىشىگە سەۋەپ بولىدۇ.

بىز يارالغاندىن بېرى مۇشتۇمىمىزدەك بىر ئەزارىمىز بولغان ژۇرەكنىڭ قانچىلىك ئېغىر ۋەزىپىنىڭ ھودىسىدىن چىقىۋاتقانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى بولالۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز يەنە ژۇرەككە ئېغىر ژۇك ئارتىۋاتقانلىغىمىز كۈندىلىك تىرىكچىلىكتە بايقىلىپ تۇرۇپتۇ. قانائەتسىزلىك، سەبىرسىزلىك، قىزىققانلىق تۆپەيلى قانچە ئادەملەرنى رەنجىتىمىز، خاپا قىلىمىز. بۇ كوڭۇلسىز ئىش يېشى ئۇلغايغان كىشىلەرنىڭ ژۇرىگىگە نېرۋ ئارقىلىق شۇئانلا تەسىر قىلىپ، يامان ئاقىۋەتلەرنى چىقىرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىراۋنى ئورۇنسىز رەنجىتىش ۋە ئوزىمۇ بېكاردىن رەنجىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك.

ژۇرەك قان تومۇر ئاغرىقلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياكى كۈچەيتىپ ئالماسلىق ئۈچۈن تىببىيەت ئىلمى توۋەندىكى پەرھىزلەرنى تەلەپ قىلىدۇ:

ھەر كۈنى ئەتىگەن ياكى كەچتە ساپ ھاۋادا يېنىك تەن ھەرىكەت قىلىش، ژۇگرەش لازىم. شۇنداقلا ھەر كۈنى مەلۇم بىر ۋاقىتتا ئۇخلاپ، مەلۇم بىر مەزگىلدە ئورنىدىن تۇرۇشنى ئادەت قىلىش لازىم.ئادەتتە 7-8 سائات ئۇخلاشنى،ئىلاجى بولسا چۈشتە 1-2 سائات دەم ئېلىشنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. 50 ياشتىن ئوتكەنلەر ھەر ئىككى سائاتتا 10-15 مىنۇت ساپ ھاۋاغا چىقىپ، تىنىقىش لازىم. كەچقۇرۇنلۇغى چاپسان ھەزىم بولىدىغان يېمەك ئاتاملارنى ئىستىمال قىلىش كېرەك. تائامغا كوپىرەك سۈت مەھسۇلاتلىرى، كوكتات، يەل-يېمىشلەرنى ئارىلاشتۇرغان تەن ساقلىق ئۈچۈن پايدىلىق، مال مەھسۇلاتلىرى، بولۇپمۇ ياغ، شېكەر ۋە تۇزلارنى كامىراق ئىستېمال قىلغان ياخشى. ئىچىملىكلەردىن ھاراق-شاراپلارنى قەتئىي چەكلەش لازىم. شۇنداقلا ھاۋارايى ئوزگەرگەن چاغلاردا ئوزىنى ئانچىلا چارچاتماسلىق كېرەك. سوغ كۈنلىرى يالاڭ كىيىم بىلەن كوپ تۇرماسلىق لازىم. كۈن چۈشمەيدىغان زەي ئويدە تۇرۇش بەكمۇ زىيانلىقتۇر. كۈندىلىك تۇرمۇشنى ئاھايىتى رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇش تولىمۇ مۇھىم. ئادەم ئۇخلىغان چاغدا ئوڭ تەرىپىنى بېسىپ ئۇخلاشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغىنى ياخشى. ياتقاندا پۈتۈن بەدەننى ئەركىن قويۇۋېتىپ ئۇخلىسا، ئەڭ مۇۋاپىق. سەۋەۋى ژۇرەك كوكرەك بوشلۇغىنىڭ سول تەرىپىگىرەك ئورۇنلاشقان بولۇپ، ئوڭ تەرەپنى بېسىپ ياتقاندا قان بەدەننىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئېقىپ، ژۇرەكنىڭ ژۇكىنى يېنىكلەشتۇرىدۇ. جىگەر قوساقنىڭ ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئوڭ تەرەپنى بېسىپ ياتقاندا جىگەردىن ئورغۇن مىقداردا قان ئېقىپ ئوتىدۇ.

مابادا ژۇرەك، قان تومۇرلىرىمىزدا ئاغرىق بايقالسا ياكى نېرۋ ئاجىزلىق سېزىلسە، شىپالىق گىيالاردىن سۇمبۇل، لاچىندان، پىننە دەملىمىسى ياكى سېرىق يوگەينى قۇرۇتۇپ، سوقۇپ كىشمىش بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كومۇلاش قىلىپ، ئورۇك چوڭلىغىدا ھەر كۈنى بىر ۋاخ يەپ تۇرۇش لازىم. بولۇپمۇ ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغانلار سېرىق يوگەينى يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، شېكەر قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىش تولىمۇ پايدىلىق. شۇنداقلا قوش گوشلىرىنى پىياز سېلىپ، چەينەك شورپىسى قىلىپ ئىچسە، مېگە خىزمىتىنىڭ تەكېپۇڭلىگىنى تەڭشەيدۇ.

ئومەر ھاجىم ئابدۇسەمەدىي.

دوختۇر.

ئالمۇتا شەھىرى.

ئىلىم يولىدىكى ئىزدىنىش

(گېگېل ئىسقاقوۋ—60 ياشتا)

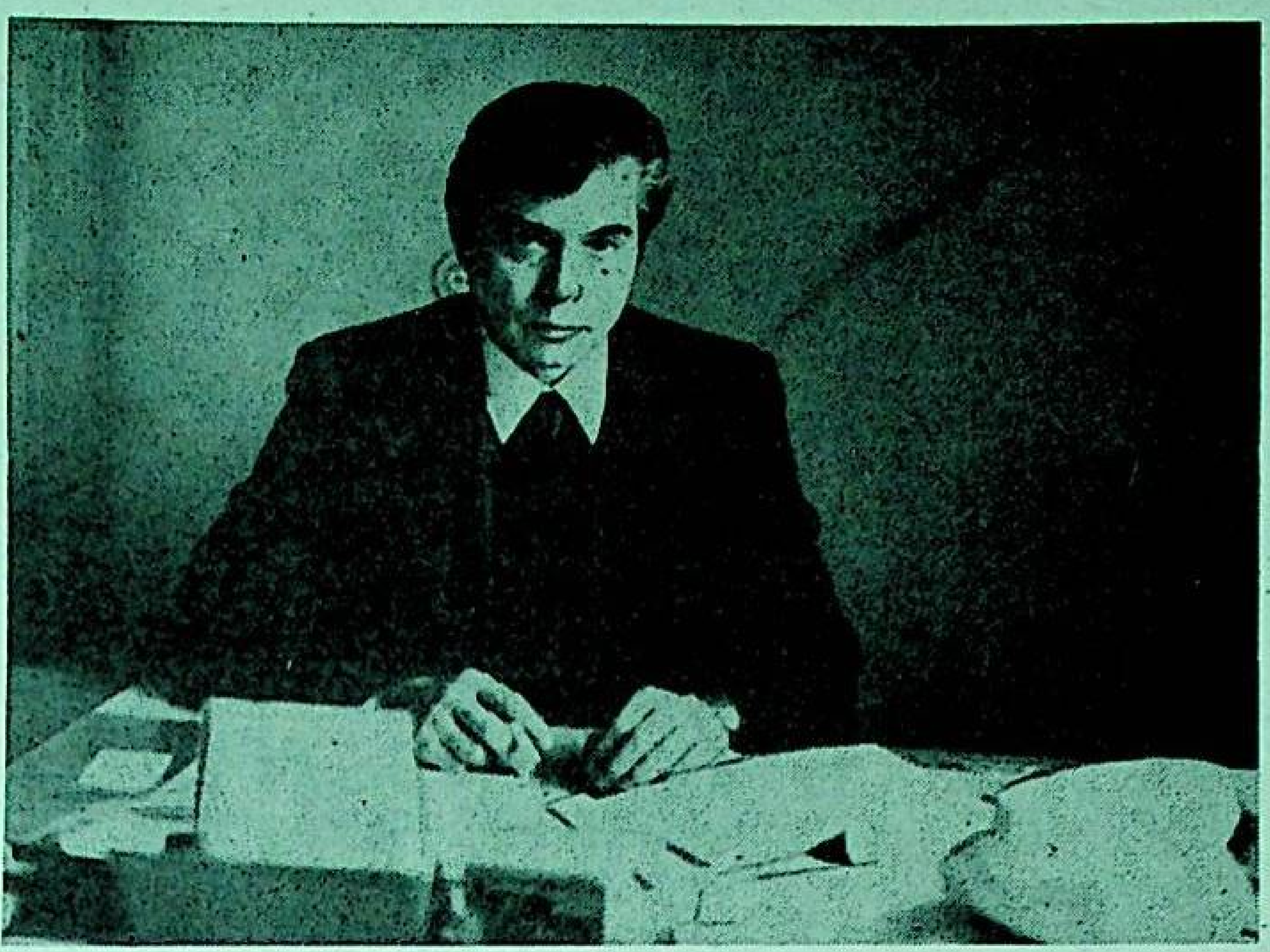

تۈركىيشۇناسلىقنىڭ ئاجرالماس بىر قىسمى بولغان ئۇيغۇرشۇناسلىق ئاللىقاچان دۇنيا شەرىقشۇناسلىقىدا ئوزىگە مۇۋاپىق ئورۇننى ئېگەللىگەنلىگى ھەممىگە ئايان. ئەلۋەتتە ئۇيغۇر تارىخى بىلەن ئېتنوگرافىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىقنىڭ جۇملىدىن تۈركىيشۇناسلىقنىڭ ئاساسىي ۋە يېتەكچى تارماقلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ ھەققىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش چوڭ ئەھمىيەتكە ئېگە. ئۇيغۇرشۇناسلىقنىڭ، جۇملىدىن ئۇيغۇر تارىخى بىلەن ئېتنولوگىيەسىنىڭ باي غەزنىسىگە چوڭ ئۈلۈش قوشقان ۋە قوشۇپ كېلىۋاتقان قاتارىغا ئاتمىشىنچى ژىللاردىن كېيىن بىر قانچە ياش تالانتلار، مەسىلەن، گ. ئىسقاقوۋ، ئى. توختېيېۋ، د. ئىسمىيېۋ، م. ئېرىزىن، ئە. خوجايېۋ، س. قادىربايېۋ، ب. ئومېنوۋ ۋە باشقىلار كېلىپ قوشۇلغان ئېدى، مانا موشۇ ئوتتۇرانچى ئەۋلات شۇلارنىڭ بىرى ئۇيغۇرشۇناسلىقنىڭ ھەر تەرەپلىمە رىۋاج تېپىپ، تەرەققىي ئېتىشىگە ئوزىنىڭ فۇندامېنتال ئەمگەكلىرى بىلەن ئۈلۈش قوشۇپ كېلىۋاتقان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئېتنولوگىيە بولۇمىنىڭ باشلىقى، تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى گېگېل ئابدۇمېجىت ئوغلى ئىسقاقوۋتۇر.

گېگېل ئابدۇمېجىت ئوغلى 1935–ژىلى 20–سېنتەبىردە ئالمۇتا ۋىلايىتى تالغىر ناھيەسىنىڭ كالىنىن نامىدىكى كولخوزدا خىزمەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. دادىسى ئابدۇمېجىت ئاكا شۇ ژىللىرى مەزكۇر كولخوزنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلەتتى). ئۇ 1942–ژىلى جامبۇل ۋىلايىتى مېركې ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ 1– سىنىپىغا كىردى. (مەرھۇم ئابدۇمېجىتكام شۇ ژىللىرى شۇ ناھيەدە ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىگەن). 1952–ژىلى 10– سىنىپنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملايدۇ. كىچىكىدىن بىلىم ئېلىشنى ئارزۇ قىلغان گ. ئىسقاقوۋ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا، شۇ ژىلى ئالمۇتا شەھىرىدىكى س. م. كىروۋ نامىدىكى قازاق دولەت ئونىۋېرسىتېتىنىڭ (ھازىرقى ئەل فارابىي نامىدىكى قازاق مىللىي دولەت ئونىۋېرسىتېتى)پەلسەپە بولۇمىگە ئوقۇشقا چۈشىدۇ. 1954–ژىلى پەلسەپە بولۇمىنىڭ يېپىلىشىغا باغلىق مەزكۇر ئونىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىغا يوتكىلىدۇ. ئونى 1957–ژىلى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملاپ، شۇ ژىلى دېكابىردا قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرىقشۇناسلىق سېكتورىغا چوڭ لابورانت بولۇپ ئىشقا كىرىدۇ. 1958–ژىلى مەزكۇر سېكتوردا «ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنوگرافىيەسى» مۇنەخەسسىسلىكى بويىچە ئاسپىرانتۇرىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. 1959–1961– ژىللىرى سېكتورنىڭ بولۇنىشىگە باغلىق ئاسپىرانتۇرىنى تارىخ، ئارخېولوگىيا ۋە ئېتنوگرافىيا ئىنستىتۇتىدا داۋاملاشتۇرىدۇ. 1961–ژىلى ئاسپىرانتۇرىنىڭ تولۇق كۇرسىنى تاماملاپ، شۇ ئىنستىتۇتنىڭ ئېتنوگرافىيە بولۇمىدە لابورانت بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1963– ژىلى دېكابىردا تىلشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ يېنىدا ئۇيغۇرشۇناسلىق بولۇمىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن مەزكۇر بولۇمگە كىچىك ئىلمىي خادىم لاۋازىمىدا ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ.

1970– ژىلى گېگېل ئابدۇمېجىت ئوغلىنىڭ ھاياتىدا يەنە بىر چوڭ خوشاللىق ۋاقىە يۈز بېرىدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ ئۇزۇن ژىللىق ئىزدىنىشىنىڭ يەكۈنى بولغان **«19–ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ رۇس سەياھەتچىلىرى تەرىپىدىن ئۆگىنىلىشى»** دەپ ئاتىلىدىغان ناملىق دىسسېرتاتسىيەسىنى مۇۋاپىقىيەتلىك ياقلاپ چىقتى. بۇ ئەمگەك رۇس سەيياھلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتنىك كېلىپ چىقىشى، ئېگىلىكى، ماددىي مەدەنىيىتى، ئىجتىمائىي تۈزۈمى، ئائىلە مەئىشىيىتى، ئورپى–ئادىتى بىلەن فولكلورى ھەققىدە ژۈرگۈزگەن تەكشۈرۇشلىرى بويىچە ئىلمىي ئاساستا تەھلىل قىلىپ يېزىلغان مۇھىم تەتقىقاتلىرىدىن ئورۇن ئالىدۇ.

ئالىمنىڭ ئىزچىللىق بىلەن ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەكشۈرۈش ئىشلىرى باھالىنىپ، ئۇيغۇرشۇناسلىق بولۇمىنىڭ جۇملىدىن تىلشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي كېڭىشى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا چوڭ ئىلمىي خادىم دېگەن ئۇنۋان بېرىلىدۇ ۋە شۇ ژىلدىن باشلاپ ئون ژىلغا يېقىن بولۇمنىڭ ئىلمىي كاتىۋى بولۇپ ئىشلەشكە باشلايدۇ. 1984–ژىلدىن باشلاپ تارىخ ۋە ئېتنوگرافىيە بولۇمىنىڭ باشلىقى بولۇپ تايىنلىنىدۇ.

گ. ئىسقاقوۋنىڭ ئىسمى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىلا ئەمەس، چەت ئەل ئىلىم ئەھلىگىمۇ ياخشى تونۇش. ئۇ ئىلىم–پەن دەرگاھىدا ئۇزۇن ژىل تەۋرەنمەي ئەمگەك قىلىپ، ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىنىڭ تەرەققىياتىغا سالماقلىق ھەسسە قوشتى. بىر نەچچە مونوگرافىيە بىلەن چوڭ–كىچىك ئەمگەكلەرنىڭ مۇئەللىپى گ. ئىسقاقوۋنىڭ ھەر خىل توپلاملار بىلەن ژۇرناللاردا يۈزدىن ئوشۇق ئىلمىي ۋە ئىلمىي ئاممىباب ماقالىلىرى نەشر قىلىندى. شۇ ژىللار جەريانىدا ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر پىلانلىق ئىشلارنىڭ ئوز ۋاقتىدا سۈپەتلىك ئىشلىنىپ چىقىشىغا پائال قاتناشتى ۋە شۇ ئىشلارغا رەھبەرلىك قىلدى. مەسىلەن، **«ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى ۋە قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھازىرقى زامان مەيشىتى ۋە مەدەنىيىتى»، «19–ئەسىردىكى شەرقىي تۈركىستان تارىخى»، «ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «8–9–ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي– ئىختىسادىي تۈزۈمى ۋە دولەتچىلىكىنىڭ تەرەققىياتى»، «شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىياسىي تارىخى»** ناملىق ئەمگەكلەرنىڭ يېزىلىشىغا بىۋاستە قاتناشتى. يەنى ئۇلارنىڭ چىقىشىغا رەھبەرلىك قىلدى.

گ. ئىسقاقوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيەتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ موخبىر ئەزاسى، چوقان ۋەلىخانوۋ نامىدىكى مۇكاپاتىنىڭ لائۇرىياتى، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ بىرىنچى مۇدىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ جان كويەرى مەرھۇم غوجەخمەت ئاكا بىلەن **«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»** دېگەن كىتاپنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ۋەزىپىسىنى ئوز زىممىسىگە ئالىدۇ. بۇ كىتاپ ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى تارىخچىلىرىنىڭ ئۇزۇن ژىللىق مەشەقەتلىك ئەمگىگى بىلەن ئىزدىنىشلىرىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. **«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»** ناملىق ئەمگەكنىڭ نەشىر قىلىنىشى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىلمىگە قوشۇلغان چوڭ تۆھپىلەرنىڭ بىرىدۇر.

بۇ قىرىق ژىلغا يېقىن ۋاقىت داۋامىدا ھەر خىل توپلام، ژۇرنال ۋە گېزىت سەھىپىلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، ئېتنوگرافىيەسى ۋە ماددىي – مەدەنىيىتىنىڭ خىلمۇ–خىل مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان ئورغۇنلىغان ئىلمىي ماقالىلار بىلەن پىكىر، تەقرىزلەر مۇئەللىپىنىڭ قەلىمىگە مۇناسىپتۇر. **«ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بىلەن ئېتنوگرافىيەسىنى ئۆگىنىش بويىچە كېڭەش ئالىملىرىنىڭ قولىغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرى»، «9–10– ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئېپتىدائىي فېوداللىق دولەتلىرى»، «تۈركمەنىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ دېخانچىلىق ئىشلىرى»، (19–20 –ئەسىرلەر)، «19–20– ئەسىرلەردىكى قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ دېخانچىلىق ئىشلىرى»، «چوقان ۋەلىخانوۋ ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنوگرافىيەسى»، «كېڭەش ئۇيغۇرشۇناسلىقىنىڭ ئاكتۇئال مەسىلىلىرى»** ئوخشاش ئىلمىي ماقالىلىرى ئەينە شۇلار جۇملىسىدىندۇر. ئۇ شۇنداقلا **«شەرقىي تۈركىستان ياۋروپا سەيياھلىرىنىڭ دىققەت مەركىزىدە»** ئوخشاش ئەسەرلەرنىڭ جاۋاپكەر مۇھەررىرى.

ئالىم ئوزىنىڭ قىزىقارلىق دوكلاتلىرى بىلەن ئىلىم ئەھلىگە ياخشى تونۇش، 1964–ژىلى موسكۋا شەھرىدە ئوتكۈزۈلگەن ئانتروپولوگىيالىق پەنى بويىچە 7–پۈتكۈل دۇنياۋىي كونفېرېنسيەنىڭ قاتناشقۇچىسىدۇر.

1976–ژىلى ئالمۇتىدا ئوتكۈزۈلگەن 2– ۋە 1980–ژىلى تاشكەنت شەھىرىدە چاقىرىلغان 3–پۈتكۈل ئىتتىپاقلىق تۈركىيشۇناسلىق كونفېرېنسيەلەر بىلەن 1978–ژىلى ئالچىكتا ئوتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا ئاسىيا، كاۋكاز ئەنجۇمەنىگە قاتنىشىپ، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئاكتۇئال مۇئەممالىرى بويىچە مەزمۇنلۇق دوكلادلىرى بىلەن سوزگە چىقتى.

ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى تارىخ ۋە ئېتنوگرافىيە بولۇمىنىڭ باشلىقى سۈپىتىدە بولۇمنىڭ ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ، ئۇنىڭ ئىنستىتۇت بويىچە ھەممە جەھەتتىن ئالدىنقى سەپتىكىلەرنىڭ قاتارىغا كوتىرىشىگە كوپ كۈچ چىقاردى. ئىلمىي– تەشكىلىي ئىشلارنى ژۈرگۈزدى. خادىملارنىڭ جىددىي ئىش ئېلىپ بېرىشىغا ئۇلارنى سەپەرۋەر قىلدى، ئىلمىي ئاساستا يېقىندىن ياردەم كورسەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بولۇمدىكى ياشلارنىڭ ھەممىسى نامزاتلىق دېسسېرتاتسىيەلىرىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلاپ، پەن نامزاتى ئۇنۋانىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولۇشتى.

بىز كەلگۈسىدە ئۇ ئوزىنىڭ ئىستېداتلىق شاگىرتلىرى ۋە باشقا كەسىپداش تارىخچىلار بىلەن بىرلىكتە **«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»** ناملىق چوڭ ئەمگەكنىڭ ئىككىنچى كىتاۋىنى ئۇيغۇر تارىخى بىلەن قىزىققۇچى كىتاپخانلارغا تەقدىم قىلىدۇ دەپ ئىشىنىمىز. ئىلاھىم شۇنداق بولغاي.

گ. ئىسقاقوۋ 1984–ژىلدىن تارىخ ۋە ئېتنوگرافىيە، ئەندى 1995– ژىلدىن باشلاپ ئېتنولوگىيا بولۇمىنىڭ باشلىقى خىزمىتىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە. ئەڭ ئالىي پەزىلەتلەرنى ئوزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن كەمتار ئالىم، خۇش مۇئامىلىلىك ئىنسان، سەممىي دوست گېگېل ئىسقاقوۋ ئوزىنىڭ 60 ژىللىق شانلىق تەۋەللۇدىنى ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ تەكاممۇللىشىپ، راسا چوققىسىغا چىققان بىر دەۋرىدە نىشانلاۋاتىدۇ.

كەسىپدىشىمىز گ. ئىسقاقوۋنىڭ قىسقىچە ئىجادىي تەرجىمە ھالى مانا موشۇنداق. ئۇ ھەقىقىي مەرت ۋە مەردانە ئىنسان. قولىدىن كەلسە پەقەت مېھرىۋانلىق قىلىدۇ. سوزدە ھەم ئىشتا دەللىك، ھەقنى ھەق دەيدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ ئىجادىي ھاياتىدا ئاسان يول ئىزدىمىدى. شۇ ئۇقتىدىن قارىغاندا گېگېل ئىسقاقوۋ ئەڭ ئىللىق سوزلەرگە، ژۇقۇرى باھاغا ئەرزىيدىغان، يېتۈك بىلىم ئېگىسى، ئەمگەك سويەر مەھسۇلدار ئالىم. پاك دىل ۋە ئادىل ئىنسان.

ئىستىداتلىق ئالىم ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىنىڭ، جۇملىدىن ئۇيغۇر تارىخى بىلەن ئېتنوگرافىيەسىنىڭ جان كويەرى، گېگېل ئابدۇمېجىت ئوغلىنىڭ قۇتلۇق تويى بىلەن قىزغىن تەبرىكلەپ، ئوزىگە ئائىلەۋىي بەخت، زور سالامەتلىك، ئىجادىي پائالىيەتتە چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىپ، ئىلمىي ئىشىنىڭ تېخىمۇ ئۇنۇملۇك بولۇشىغا چىن قەلبىمىزدىن تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

ش. باراتوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

ئالىم توغرىلىق كەسىپداشلىرىنىڭ ئىنكاسلىرى

گېگېل ئىسقاقوۋ ھاياتىنىڭ 30 ژىلدىن ئوشۇق قىسمى، ئۇنىڭ پۈتكۈل ئەمگەك پائالىيىتى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى ۋە ئېتنولوگىيەسى بىلەن باغلىق، ئۇ كورنەكلىك ئۇيغۇرشۇناسلارنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. گ. ئىسقاقوۋنىڭ ئەمگەكلىرى قازاقستاندىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سىرتىدىمۇ ياشى مەلۇم.

ئۇ ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ئىشلەش جەريانىدا سانكت–پېتېربۇرگ، موسكۋا ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرىدە تەھسىل كورگەن سالاھىيەتلىك مۇتەخەسسىسلەر بىلەن تولۇقلانغان تارىخ ۋە ئېتنولوگىيە بولۇملىرىنى قۇردى.

بىز گ. م. ئىسقاقوۋنى ئالىمىش ژىللىق مەرىكىسى بىلەن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ساغلام سالامەتلىك، بەخت – سائادەت ۋە ئىجادىي ئۇتۇقلارنى تىلەيمىز.

گ. س. باراتوۋا،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

* * *

مەن كەسىپداش دوستۇم، قەدىردان گېگېل مەجىت ئوغلى ئىسقاقوۋنى كوپ ژىللاردىن بۇيان ياخشى بىلىمەن. گېگېل مەركىزىي ئازىيەدىكى قەدىمىي خەلقلەرنىڭ بىرى– ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى، ئېتنوگرافىيەسىنى ئۆگىنىشتە، تەتقىق قىلىشتا ئىزچىل ئىشلەپ كېلىۋاتقان تارىخچىلىرىمىزنىڭ بىرى سۈپىتىدە تونۇلغان ئالىملىرىدۇر. ئاغىنەم گېگېل ھەقىقىي ئالىملارغا خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئېگە بولۇپ، ھەقىقەتنى ئۇتقا قىلغان ھالدا، چوڭ جاۋاپكەرلىك، چىدامىلىق ۋە مەنتىقىي تەپەككۇر قىلىش بىلەن قەدەممۇ–قەدەم كوزلىگەن مەخسىتىگە يېتىشكە تىرىشىدغان ئىستىداتلىق ئالىم ۋە تەشكىلاتچى. مەن ئاغىنەمنى مۇچەل تويى بىلەن چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن، ئۇ ئوز خەلقىنىڭ پارلاق كېلەچىگى ئۈچۈن يەنىمۇ زور ئىشلارنى قىلىدۇ دەپ ئۇمۇت قىلىمەن.

مۇرات سەبىت ئوغلى مۇقانوۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى.

شېرت سەھىپىسى

تۇرسۇن قاھھارىي

تورتلىكلەر

ئەۋلاتلار گۇلخان ياقار قەلبىمگە

بەزىلەر

بۇ ئالەم ھايات سەيناسى كېلىپ-كېتەر بەزىلەر،
بىرى ھەسرەتتە ژىغلاپ ئارمانغا يېتەر بەزىلەر.
قانچىلار كەتتى يېشەلمەي بۇ تىرىكلىكنىڭ سىرىنى،
كۇندە يۇز مىڭ ئازابۇ- ئوقۇبەت چېكەر بەزىلەر.
ئاھلىرى ئاسمانغا يەتكەن بىچارىنىڭ ھالىدىن،
زەررىچە غېمى يوقتۇر ئەكسىچە كۇلەر بەزىلەر.
ئوزى بىر بىخچە ئەمەستۇر، غۇنچىمەن دەپ باغ ئارا،
گۇل ۋە ياپراقلارنى چەيلەپ، ئالەم كېزەر بەزىلەر.
قامۇستىن سوز ئاچار تېخى، يارساڭ ئىچىن ئېلىپ يوق،
توۋۋا قىل قاھھارىي سەنمۇ، ئۇلاردىن بېزەر بەزىلەر.

داۋا دېدىم

تۇپراغىم بىر گىياسىن مىڭ دەردىمگە داۋا دېدىم،
داۋاسىز دەردىگە شۇل گىيا ھىدى شىپا دېدىم.
جاھاندا ھېچ بولمىغاي سەندىن ئوزگى مۇشكى ئەنبەر،
ئەگەر تاپسام قەترىسىن تا ئەزەلگە توتىيا دېدىم.
جاھاندا يىلتىزۇ- ياپراقسىز ھېچ بىر گىيا بولماس،
بىرى قوياشتىن نۇر ئەمسە، تۇپراقمۇ راۋا دېدىم.
ۋەتەننى بوستان ئەتمەي ھايات ئوزى لەززەتسىزدۇر،
ۋەتەن چولىدىن تاپقان تاشلىرىڭ مېھىرگىيا دېدىم.
مەن شۇ چولدىن تاش تاپسام دۇر، گوھەرگە تەڭ قىلغايمەن،
ئۇ دۇرىسىز ئوزەمنى مىڭ كۇلپەتكە مۇپتالا دېدىم.
باغلارنىڭ ھۇر جەننىتى گۇل-بۇلبۇلسىز بولمىغاي،
تاڭ ئالدىدا بۇلبۇل ئاۋازىنى شوخ ناۋا دېدىم.
شۇ ناۋانىڭ ئەۋجىنى ئەۋلاتلارغا يەتكۇزگەندە،
مىڭ تەسەددۇق ئەيلىبان بۇقاھھارىي ھەغدادېدىم،

ئايرىلماس

ھەر كىشى سويسە، دىيارىن ۋېژدانىدىن ئايرىلماس،
ئولگىچە جانىن قىپ پىدا ھەم جانىدىن ئايرىلماس.
كېچە-كۇندۇز ئايلىنىپ كېتەلمەس شامۇ-چىراقتىن،
پەرۋانىدۇر ئىشتىياقى پەرۋانىدىن ئايرىلماس.
كىم ئەگەر ئۇنىڭ يولىدا مۇشەققەت چېكەر بولسا،
ئاڭا مېھىر-شەپقەت توككەي غەمخانىدىن ئايرىلماس.
زۇلمەتلىك تۇن باغرىغا زىيا كەبى يانار دايىم،
يالقۇنلىرى ھېچ ئوچمەس شۇ گۇلخانىدىن ئايرىلماس.
ئوزگىدە سۇلتان بولغىچە ئوز ئوز ئېلىڭدە ئۇلتاڭ بول،
ئەزەلدىن ئوز ئېلىن سويگەن سولتانىدىن ئايرىلماس،
سەھەر باغى گۇلزاردا بۇلبۇللىرى ناۋا قىلغاي،
قاھھارىي ۋەسلىگە يەتسە بوستانىدىن ئايرىلماس.

ۋېژدان دېگىن
(مۇخەممەس)

ئەدەپ-ئەخلاق مېزانىغا يەتكىچە ۋېژدان دېگىن،
بۇ يولدا تەپەككۇر ئەيلە، بىلگىچە ۋېژدان دېگىن،
ئارۇ-نامۇستىن ژىغلىساڭ، كۇلگىچە ۋېژدان دېگىن،
بىل، ھەممە مۇشكۇلنى ئاسان ئەتكىچە ۋېژدان دېگىن،
تا سەن ئوز ۋېژدانىڭنى تاپقىچە ۋېژدان دېگىن.
ئالەمدە بىرلا ئولچەم بار ئۇ ۋېژدان تارازىسى،
ئۇنگىسىز ھېچ بىر ئېچىلماس چىن بەخت دەرۋازىسى،
ئىنسان يارالغاندىن ۋېژدان ئۇنىڭ ھەق پەرۋانىسى،
ھايات كەچۇرمەك باشلىنار ئۇ ھايات دۇردانىسى،
شۇ ھايات مۇشكۇل يولىدا ئولگىچە ۋېژدان دېگىن.
بىلسەڭ ئىنسان بۇ دۇنياغا ئوتكۇنچى قۇرۇق كارۋان،
بەزىلەر ۋېژدان سېتىپلا بولغۇسى يالغان پالۋان،
يەنە بەزىلەر ھەيكەلگە ئوخشاپ بولماقچى ناتۋان،
ئامما ۋېژدانلىق ئىنسانلار مەڭگۇ سۇرىدۇ دەۋران،
شۇ دەۋران سىرىنى تاكى ئاچقىچە ۋېژدان دېگىن.

كىم بىلەن مۇڭدىشاي

بىرىنىڭ بېشىدا تۇگمەننىڭ تېشى،
بىرىنىڭ قېشىدا پەرىشان بالا.
تۇگمەننى چوگلەتكەن بۇ كىمنىڭ يېشى؟..
كىملەرنى ژىغلاتقان كۇلپەتلىك دۇنيا.
بىرنى شاھ، ھەم بىرنى گادا ياراتقان،
بۇ تەڭسىز دۇنياغا توۋۋا، دە، توۋۋا.
ياقاڭنى چاك ئېتىپ مۇڭلارغا پاتقان،
تەشۋىشنىڭ ژۇكىنى ئارتتىغۇ خۇدا.
كىمگىمۇ ئىشىنەي، ئىشەنگەن تاغدا-
كېيىكلەر ياتمىدى، پەقەت كېيىكلەر.
مەن!... دېگەن ژىگىتلەر بولمىدى ھەغدا،
تەغدىرمۇ؟
كۇندۇزۇم بولدى كېچىلەر.
يە ئانا، يە ئاتا، باقمىدى ماڭا،
كىملەردىن چىن ۋاپا كۇتەيمەن- كۇتەي.
پەرزەنتلەر توغرا يول تاپالماي چاكا،
ئۇلارنىڭ دەردىدىن قانلىق ياش توكەي.
ئاھلىرىم ژىپلىرى گىلىم بوققاندا،
ھەي دۇنيا، ھەي دۇنيا كەچتىم سەندىنمۇ.
بى ۋاپا ئېكەنسەن مېنى تۇققاندا،
دەريادەك ياش توكۇپ كەچتىڭ مەندىنمۇ.
«چەككىنى تاماكا يوق» يوقلىغى راس،
مۇڭداشقىنى نەدىن بىر ھەمرا تاپاي.
«بۇ مېنىڭ مىسكىنلىگىم...» كىملەر
بىلمەس،
كىملەرگە ئاھ توكۇپ، كىملەرگە دات
ئېتاي.

ئىككى شېىر

ۋەتەن ئىشقىدا

ئۇمۇتتە ياشايمەن ۋەتەن ئىشقىدا،
ۋەتەننىڭ ئەركى ئۇچۇن جېنىم پىدا.
نىشانىم، مەنزىلىم-ئەل ئىستىقىلالى،
ژۇرەكتە پارلىغان ئەشۇ مۇددىا.

ئالتۇن سەھىپىگە تولغان تارىخى،
مەردانە، قەھرىمان ئوغۇل-قىزغا باي.
مەشئەلدەك يورۇتسا ئۇنتۇلماس نامى
داستان قىپ يازماستىن مەن قانداق چىداي.

مۇدھىش دۇشمەن بىلەن جەڭ قىلدۇق قانچە،
توختاتماي كۇرەشنى ئازاتلىقنى دەپ.
ياۋۇزنىڭ ئەسىرلىك زۇلمى خەلقىمدە،
قوزغىدى قىساس، ئوچ، جاسارەت غەزەپ.

ئاقتىغۇ دەريادەك شېھىتلار قېنى،
گورۇستان ئەيلەندى گۇل-گۇلىستانىم.
توكۇلگەن قانلاردىن قىزىل گۇل ئۇنۇپ،
ئالدىمدا كۇلىدۇ كۇتكەن ئارمانىم.

ئانام

مېنىڭ كوز ئالدىمدا ئاي ئۇزلۇك ئانام،
كوڭلى كۇن، مېھرىۋان خۇش سوزلۇك ئانام.
تۇگىمەس ھېچ پۇتمەس سىزگە ئېقىدەم،
ئۇپىرىماس گويا ئالتۇن ئۇزۇك ئانام!

پاراسەت، ئەقىلدە ئوزىڭىز دانا،
توكۇلۇپ تۇرىدۇ مەزمۇن ھەم مەنا،
تاپمىدىم دۇنيادا سىزگە ئوخشاشلىق
ئەي مېنىڭ مۇرەببەم غەمگۇزار ئانا.

ئون ھۇنەر تامىدۇ ئون بارمىغىڭىزدىن،
نان-توغاچلىرىڭىز كۇلۇپ تۇرىدۇ.
مېھماندوست، ساھىپخان گوزەل ئىنسانسىز،
تائاملار لەززىتى راھەت بېرىدۇ.

جانلىق يوق دۇنيادا ئانىدىن ئارتۇق،
تاغ كەبى يولەنچىم، دولىتىم ئانام.
مېھىر-مۇھەببىتىڭىز ئومرۇمگە ئوزۇق،
ھاياتىم ئوزىڭىز، بېرىكىتىم ئانام.

نۇرالىم روزى.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بېنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
پەيزوللا ئەخمەت.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقىەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقىەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىاللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئاماق بولسا، دەڭگى - دۇيۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
30-سېنتەبر
№38
شەنبە
(3995)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ مەسئۇل قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

سەپەر تەسراتلىرى

بېجىندا ئۈچ كۈن

مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغىنىدەك، يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى نازارباييۇ رەسمىي سەپەر بىلەن خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنى زىيارەت قىلىپ كەلدى. ئۇنىڭغا بۇ سەپىرىدە ھەمراھ بولۇپ بارغان شەخسلەر قاتاردا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋمۇ بولغانلىقى ئېنىق بولدى. توۋەندە بىز ئۇنىڭ شۇ سەپەر توغرىلىق يازغان ماتېرىياللىرىنى گېزىتخانىلار دىققىتىگە ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

ھەر قانداق ئادەم، شەخسەن ئۆزى زىيارەت قىلمىغان بولسىمۇ، باشقىلار دىن ئاڭلىغىنى، تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدىن كۆرگىنى ياكى گېزىت-ژۇرناللاردىن ئوقۇغىنى ئاساسىدا دۇنيادىكى چوڭ شەھەرلەر ھەققىدە مەلۇم تەسەۋۋۇر گە ئېگە. مەنمۇ، بۇنىڭدىن ئىستىنا بولمىغانلىقىمدىن، ئېمىشكىدۇ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بېجىننى كۆچلىرى باش-ئايىغى يوق ئادەملەر، ۋېلوسىپېدلار، خىلمۇ-خىل ماشىنىلار ئېقىمىغا لىق تولغان ۋاقتى چۈشۈ، قالايمىقان شەھەر سۈپىتىدە تەسەۋۋۇر قىلاتتىم. موشۇ سەپەر جەريانىدا بۇ تەخمىنلىرىم ئازدۇ-تولا تەستىقلەنگەن بولسىمۇ، ئامما مەن، ئۇ چۈشنى ئېيتىش كېرەككى، تامامەن با شقا قىياپەتتىكى بېجىننى كوردۇم دېسەم، مۇبالىغە بولماس. راست، ئۇنىڭ بەزى كوچىلىرى ئادەملەرگە، ۋېلوسىپېدلارغا، كەينى-كەينىدىن توختىماي غۇيۇلداپ كېتىۋاتقان ھەر خىل ماركا كىلىق ماشىنىلارغا لىق تولغان يولىمۇ، ئامما بۇ مەن پەرەز قىلغان بېجىن ئەمەس ئىدى.

مېنىڭ ھەيران بولۇشۇم ئاپېروپورتتىلا باشلاندى. بىزنىڭ ساموليوت كېلىپ چۈشكەن بېجىننىڭ بۇ ئاپېروپورت بىنا سىنىڭ ھاشامەتلىك بولسىمۇ، كولەمى جەھەتتىن ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى. مەسىلەن، بىزنىڭ ئالمۇتا ئاپېروپورتىنىڭ بىنا سى ئۇنىڭغا نسبەتەن خېلىلا چوڭ ۋە ئېگىز كورونۇشى مۇمكىن. بىنا ئەتراپىدا قالايمىقانچىلىق سېزىلمەيدۇ. بىزنى كۈتۈۋالغان رەسمىي شەخسلەر دىن باشقا ھېچ كىم يوق. كېيىنرەك بىلسەم، بۇ موسكۋادىكى «شېرېمېتېۋو-2» ئوخشاش پەقەت رەسمىي دېلىگاتسىيەلەر كېلىپ چۈشىدىغان ئاپېروپورت ئىكەن. ئاپېروپورتتىن شەھەرگە ئېلىپ بارىدىغان يولمۇ مەخسۇس ياسالغان بولۇپ، ئىككى تەرىپىنى ھۇك-باراقسان دەرەقزارلىقلار قورشاپ تۇرغاچقا خېلە يەرگىچە گوزەل ئېستراھەت باغلىرىنىڭ ئالدىيە لرىنى ئەسلەتتى. مانا ئاخىر چوڭ يولغىمۇ چىقتۇق. بۇ كوچىدىمۇ يەنە ئادەملەر، يە ۋېلوسىپېد مىنۇۋاغانلار توپى كورۈنمەيدۇ. بۇنىڭ سەۋەۋىنى بىرازدىن كېيىن چۈشەندۇق: مەزكۇر چوڭ يول بىلەن قىيىلىشقان ھەر بىر كوچىنىڭ دوخمۇشىغا پولتىسىيە خادىمى قويۇلغان بولۇپ، بىزنىڭ ماشىنا شىروتىمىزنىڭ تا ئاخىرىغىچە يول قاتناش ھەرىكىتى توختىتىلغان ئىكەن. نو مۇمەن بېجىندا بولغان ئۈچ كۈن داۋامىدا بىز ئولتارغان ماشىنىلار كورتېژى ژۇقۇرى ئېلدامليقتا مىڭىپ نوتكەن كوچىلاردا باشقا تىرانسپورت ۋاستىلىرى توختىتىلغانلىقتىن، مەن ئوزەم پەرەز قىلغان ئادەملەر، ۋېلوسىپېدلار، ماشىنىلار ئېقىمىنى كورەلمىدىم دېسەممۇ بولىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. نازارباييۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ بارغان شەخسلەر شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى «دىپلوماتىيا» دەپ ئاتالغان رەسمىي مېھمانلارنى قوبۇل قىلىشقا مولجالانغان رېزىدېنسىيەگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ رېزىدېنسىيە بۇك-باراقسان باغنىڭ ئىچىدىكى چىكىتايى ئۇسۇلىدا ياسالغان ۋە بىر-بىرىدىن ئانچە ئىراق بولمىغان ئىككى-ئۈچ قەۋەتلىك 15-20 بىنادىن ئىبارەت بولۇپ، باغنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىن ئاققۇشلار، ئودەكلەر ئوزۇپ ژۇرگەن مولدۇر سۇلۇق چوڭ كول بېزەپ تۇراتتى.

خانىلىرىمىزغا كىرىپ، بىرەر سائات دەم ئالىشىمىزلا يەنە ماشىنىلارغا ئولتۇرۇپ، تېرەئەتمن مەيدانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. سوز ئارا شۇنى ئېيتىش كېرەككى، بىز بېجىندا ئۈچ كۈن تۇرغان مېھمانخانا ئالدىدا ئۇزۇنلۇقى 2 كىلومېتىر كېلىدىغان كەڭ كوچا بار ئىكەن. ئۇ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككى قەۋەتلىك ئۇزۇن بىنالار سېپى بار ئىكەن. بۇ بىنالار ئىچىدە ئاشخانا، چايخانا، كىچىك دوكانلار بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن ئىچكى شەھەرلەردىن كەلگەن ساياھەتچىلەرنى مۇلازىمەت قىلىدىكەن.

(داۋامى 2 -بەتتە)

سۈرەتتە بېجىن كوچىلىرىدىن كورۈنۈش. (قاز تاگ).

ھەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر لىدىن

تۈركمەنستان

ياۋروپىدىكى بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق بويىچە كېڭەشمىنىڭ ھا يلىغى ئاستىدا تۈركمەنستان پايتەختىدە بولۇپ ئوتكەن رېگونال سىمىنارنىڭ ئىشتىراكچىلىرى ئىنسان ھوقۇقلىرى ساھاسىدىكى قانۇن-لايىھەلرىنى ئىشلەش پرىنسىپلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. سىمىنارغا قازاقستان، قىرغىزستان، ئوزبەكستان، تاجىكستان، ئەزەربەيجان، تۈركمەنستان، ئاق ش، ئىتالىيە، شۋېيتساريە ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

خەلق ئارا ئېكسپېرتلارنىڭ دىققەت مەركىزىدە مەركىزىي ئاسىيادىكى مۇستەقىل دولەتلەردە پۇخرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىگە رايە قىلىشنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ھوقۇق تەرتىپلىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش جەريانلىرى بولدى.

ئۇكرائىنا

پارلامېنتتىكى ھەر خىل سىياسىي كۈچلەرنىڭ قىسمەن زىددىيەتلىرىگە قارىماي بىز مەخسۇسمزگە يېتىمىز ۋە ئوكتەبردە كومىسسىيەلەر تەرىپىدىن ئىشلىنىپ چىققان ئۇكرائىنىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ لايىھىسىگە ئېگە بولىمىز. بۇ توغرىلىق ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى لېونىد كۈچما ياۋروپىدا بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق كېڭىشمىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىشلىرى بويىچە ئالىي كومىسسارى ماكس ۋان دېرستۇل بىلەن بولغان ئۇچرىشىش ۋاقتىدا بىلدۈردى.

گېرمانىيە

بېرلىن ئابخازىيەدىكى توقۇنۇشنى بىر تەرەپ قىلىش بويىچە قىلغان ھەرىكەتلىرى نەتىجىسىز بولۇپ چىقتى، دەپ بىلدۈردى گېرمان زىيە ھوكۇمىتىنىڭ ۋېتنامىي-پرېمىيېرى تامازنادارېيشۋىلى، بېرلىن ۋە كىلى بىلەن بولغان سوھبەتتە ۋاقتىدا گېرمانىيە ھوكۇمىتىنىڭ ۋېتنامىي-پرېمىيېرى بېرلىن ئابخازىيەدىكى توقۇنۇشنى تەرتىپكە سېلىش بويىچە قارارلىرىنىڭ كوپچىلىگى ھەل قىلىنمايى، پەقەت قەغەز يۈزىدىلا قالدى،- دېدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ گېرمانىيەنىڭ تەۋەلىك پۇتۇنلۈگى پرىنسىپىنى قوللاپ-قۇۋەتلىگەنلىگى ئۈچۈن بېرلىن رەھبەرلىگىگە ۋە پۇتكۈل دۇنيا بىرلىگىگە تەشەككۈر ئىزھار قىلدى.

خىتاي

ھەر ژىلى خىتايدا تىببىي دورا-دەرمەكلىرىنى خاتا قوللىنىش نەتىجىسىدە 100 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم ھالاك بولىدۇ. خەرج سالمەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىگى تەرىپىدىن دەسلەپكى قېتىم ئېلان قىلىنغان ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىنىڭ گۇۋاھلىق قىلىشىغا قارىغاندا، زىيانغا ئۇچرىغان ئادەملەرنىڭ ئومۇمىي سانى 2،5 مىللىونغا يېتىدۇ.

خىتاي مېدىكىلىرىنىڭ پىكرىچە، مۇنداق كۆڭۈلسىز ستاتىستىكىنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى، كوپلىگەن ئادەملەر دوختۇرخانىلارغا بېرىپ ۋرا چلارنىڭ تېگىشلىك تەۋسىيەلىرىنى ئېلىشتىن باش تارتىپ، ئۆزىنى ئوزى داۋالاشنى ئەۋزەل كورگەنلىگىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا
مۇشتېرى بولۇش باشلاندى

«ئۇيغۇر ئاۋازى»- ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن ژىللىق يېزىلىش باھاسى- 284 تەڭگە 40 تىيىن. كارخانىلار ۋە مەھكىمىلەر ئۈچۈن- 379 تەڭگە 56 تىيىن. ئىندېكسى - 65357.

«يېڭى ھايات»- ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن ژىللىق يېزىلىش باھاسى -210 تەڭگە 48 تىيىن. كارخانىلار ۋە مەھكىمىلەر ئۈچۈن- 294 تەڭگە 24 تىيىن. ئىندېكسى - 65359.

بېجىندا ئۇچ كۇن

(بېشى 1- بەتتە).

تىپ ئوتۇش كېرەككى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ بېجىندا بولۇش پروگراممىسى ۋاقىت جەھەتتىن ئىنتايىن زىچ تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەمرا بولغانلار ئۇچۇن پروگراممىا دائىرىسىنىڭ سىرتىدا ئۇ ياكى بۇ يەرنى زىيارەت قىلىشنىڭ ھېچ مۇمكىنچىلىگى بولمىدى.

تىيەنئەنمىن مەيدانى. دۇنيادا بۇ مەيدان توغرىلىق بىلمەيدىغان، ئاڭلىمىغان ئادەم بولمىسا كېرەك. خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ تەنتەنىلىرى موشۇ يەردە ئوتكۇزۇلىدۇ. «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە «ئىنقىلاپچىلارنىڭ» ئەڭ سۇيۇملۇك جايى موشۇ مەيدان بولمىغانمىدى؟! بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىل ئىلگىرى نامايىشقا چىققان ياشلارنى ھەربىي كۇچ-تانكىلار بىلەن باستۇرۇشمۇ ئەينە شۇ تىيەنئەنمىندە يۇز بەرگەنلىگىمۇ دۇنياغا مەلۇم.

بۇگۇن بۇ مەيداننىڭ كورۇنۇشى ھەيۋەتلىك. ئۇنىڭ بىر تەرىپىگە جايلاشقان پۇتكۇل خىتاي خەلىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنىڭ بېناسى ئالدىدا ئىككى مەملىكەتنىڭ دولەت بايراقلىرى يەلپۇلدەپ تۇرىدۇ، پەخرىي ھەربىي قاراۋۇل سەپكە تىزىلغان. دەل موشۇ يەردە قازاقستان رەھبىرىنى رەسمىي قارشى ئېلىش مەراسىمى بولۇپ ئوتتى. ن. نازاربايېۋنى خخج رەئىسى جىياڭ زېمىن ۋە خىتاينىڭ باشقىمۇ رەھبەرلىرى سەمىمىي ئالقىشلىدى. پەخرىي قاراۋۇلنىڭ باشلىغى راپورت بېرىپ، ن. نازاربايېۋ بىلەن جىياڭ زېمىن ھەربىيلەر سېپىنى ئارىلاپ چىققاندىن كېيىن، ھەربىيلەر ئۇز نوۋىتىدە مەيداندىن سەپ تۇزۇپ ئوتتى. ھورمەتلىك مېھماننىڭ شەرىپىگە زەمبىرەكلەردىن سالىۋت زالىپلىرى ياڭراپ، قازاقستان بىلەن خخجنىڭ دولەت گىمنلىرى ئورۇنلاندى.

بۇ مېنىڭ مەملىكىتىمىز پرېزىدېنتىغا ھەمرا بولۇپ، بىرىنچى قېتىم سەپەرگە چىقىشىم ئەمەس. بۇنىڭدىن بەش-ئالتە ژىل ئىلگىرى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى موسكۋادا چەت ئەل ژۇرنالىستلىرى ئۇچۇن چوڭ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۇزگىنىدە، كېيىنىرەك تۇركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى مەرھۇم تۇرغۇت ئوزال قازاقستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن كەلگەندە ئىككى پرېزىدېنتنىڭ چىمكەنت ۋە تۇركستان شەھەرلىرىنى زىيارەت قىلىش پەيتىدە بىز-بىر توپ ژۇرنالىستلار بىللە بارغان ئېدۇق. لېكىن، ئۇ سەپەرلەرنىڭ بىرىنچىسى س.س.س.ر موجۇت بولۇپ تۇرغان پەيتتە يۇز بەرگەن بولسا، ئىككىنچىسى ئۇز جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ شەھەرلىرىگە بولغان سەپەر ئېدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ چاغلاردا بۇگۇنكىدەك تەنتەنىلىك قارشى ئېلىش مەراسىملىرى ئوتمىگەن ئېدى. مېنىڭ بۇنىڭغا تەپسىلىي توختىلىپ ئوتۇشىمنىڭ سەۋەۋى شۇكى، مەن قازاقستان دولەت بايرىغى يەلپۇلدەپ تۇرغان ئەينە شۇ تىيەنئەنمىن مەيدانىدا زەمبىرەكلەر زالپى ئاستىدا قازاقستان دولەت گىمنى ئورۇنلىنىۋاتقان پەيتتە مەملىكىتىمىزنىڭ دۇنيادا مۇستەقىل دولەت سۇپىتىدە ئېتىراپ قىلىنغانلىغىنى، مۇستەقىل دولەتكە ئېگە بولۇشنىڭ قانچىلىك چوڭ بەخت، ئامەت ئېكەنلىگىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھاياجانلىنىش بىلەن ھىس قىلدىم.

تەنتەنىلىك قوبۇل قىلىش مەراسىمى تاماملىنىشى بىلەن مەيدانغا يېيىلغان گىلەملەر تېخى ژىغىشتۇرۇلۇپ بولمايلا، پخخۋق بېناسىدا ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى باشلاندى. قوبۇل قىلىنغان پروتوكول بويىچە پرېزىدېنتقا ھەمرا بولۇپ بارغان شەخسىلەر پەقەت مۇزاكىرىلەرنىڭ باش تەرىپىگە، ئىككى مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ بىر-بىرىنى ئۇز ئەللىرىدىكى بۇگۇنكى ئىختىسادىي، سىياسىي ئەھۋال توغرىلىق قىسقىچە خەۋەردار قىلىش جەريانىغا قاتنىشىدىكەندە، ئاندىن ئۇ مۇزاكىرىلەر رەسمىي دېلېگاتسىيە ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشىدا تار دائىرىدە ۋە كەڭەيتىلگەن تەركىپتە داۋاملاشتۇرۇلىدىكەن. تەخمىنەن بىر يېرىم سائاتتىن كېيىن پخخۋقنىڭ «خېبېيە» دەپ ئاتالغان ھەشەمەتلىك زالىدا مۇزاكىرىلەر يەكۇنى بويىچە قوبۇل قىلىنغان ھوججەتلەرنى ئىمزالاش رەسمىيەتلىرى بولۇپ ئوتتى. ئەڭ ئالدى بىلەن ن. نازاربايېۋ ۋە جىياڭ زېمىن ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۇز ئارا دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىنى تېخىمۇتە رەققىي ئەتكۇزۇش ۋە چوڭقۇرلىتىش توغرىلىق بىرلەشكەن دېكلاراتسىيەگە قول قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە تورت ھوججەت، جۇملىدىن قازاقستان ژۇكلىرىنى توشۇش ئۇچۇن خىتاينىڭ مېنئونگان دېڭىز پورتىنى پايدىلىنىش توغرىلىق كېلىشىم، مۇداپىيە مىنىسترلىكلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق توغرىلىق مېموراندۇم. مېتېورولوگىيە ساھاسىدىكى ئىلمىي-تېخنىكىلىق ھەمكارلىق توغرىلىق كېلىشىم، قازاقستان ۋە خخج چېگارىسى توغرىلىق كېلىشىمنى تەستىقلەش ھەققىدە يارلىقلارنى ئالماشتۇرۇش پروتوكولى ئىمزالاندى. بۇ ھوججەتلەرگە قازاقستان تەرەپتىن بىرىنچى ۋىتسىي-پرېمىيېر ن. ئىسىنگارىن، مۇداپىيە مىنىسترى س. نۇرمۇغانبېتوۋ، جۇمھۇرىيەت مىنىسترلار كابىنېتى يېنىدىكى گىدرومېتېرولوگىيە بويىچە باش باشقارمىسىنىڭ رەئىسى ئا. شەمېنوۋ ۋە قازاقستاننىڭ خخجدىكى ئەلچىسى ق. سۇلتانوۋ قول قويدى.

شۇ كۇنى بىز پۇتكۇل خىتاي خەلىق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ ئەجايىپ چوڭ بېناسىنىڭ بىر نەچچە زالىنى كورۇپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. بۇ جەريانىدا مەن بىر نەرسىگە دىققەت ئاغدۇردۇم: زاللارنىڭ ھەممىسىنىڭلا تاملىرىغا جىڭ خىتاي سىتىلىدا سىزىلغان تەبىەت مەنزىرىلىرى ئىپادىلەنگەن چوڭ رەسىملەر ئېلىنغان بولۇپ، مەن بۇ يەرگە كەلگىچە پەرەز قىلغان يە ماۋزېدۇڭنىڭ ياكى دىڭ شىياۋپىڭنىڭ رەسىملىرى كورۇنمىدى. ئەتىسى ئەتىگەنلىگى بىز زىيارەت قىلغان باشقا جايلاردىمۇ كوزۇمگە چېلىققىنى يەنە شۇ خىلدىكى رەسىملەر بولدى. شەھەرنىڭ كوچىلىرىدىمۇ داھىلار پورترېتلىرى يوقنىڭ ئورنىدا ئېكەن. ئۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەۋى پەقەت بىرلا يەردە، بايىقى تىيەنئەنمىن مەيدانىدا ماۋزېدۇڭنىڭ تازىمۇ چوڭ سۇرىتى ئېلىنىپتۇ. بۇنى كورۇپ ئىختىيارسىز ھالدا بۇ نېمىنىڭ ئالامىتى، مەملىكەتتە كەڭ دائىرىلىك، چوڭ ئىسلاھاتلار ژۇرگۇزىلىۋاتسىمۇ، بەرى بىر «ئۇلۇق داھى» ئىدېيەلىرىگە سادىق بولۇپ قېلىشنىڭ ئىپادىسىمۇ ياكى بارى-يوقى ئوتمۇشتىكى ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىقنىڭ بەلگۇسىمۇ، دېگەن ئوي كېلىدۇ خىيالىڭىزغا. بۇنى ئېنىق چۇشىنىش ئۇچۇن بۇ شەھەردە سەل ئۇزاغىراق ياشاش كېرەك، ئەلۋەتتە.

سەپەرنىڭ ئىككىنچى كۇنى قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ خخج خەلىق ئارا سودىغا ھەمكارلىشىش كومىتېتىنى زىيارەت قىلىشىدىن باشلاندى. بۇ يەردە ئۇ خىتاي سودا سانائەت دائىرىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بۇگۇنكى ئىختىسادىي ئەھۋالى ۋە تاشقىي ئالاقىلىرى ھەققىدە تەپسىلىي سوزلەپ بەردى. جۇملىدىن، نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى ئوزىنىڭ خىتاينى قازاقستاننىڭ ئاساسىي سودا شېرىكلىرىنىڭ بىرى دەپ ھېساپلايدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇ ئۇز سوزىدە قازاقستاندىن ئىككى مەملىكەت تېررىتورىيەسى ئارقىلىق خىتاينىڭ تېچ ئۇكىئان قىرغىغىچە نېفت پروۋودىنى سېلىش لايىھىسى بويىچە ھەمكارلىق مۇمكىنچىلىكلىرىنى چوڭقۇر ئۇگىنىشى ھاجەتلىگىنى ئېيتىپ ئوتتى. شۇنداقلا لىيەن يون گان پورتىنى پايدىلىنىشنىڭ قازاقستانغا تېچ ئوكېان رېگىونىغا چىقىش مۇمكىنچىلىگىنى بېرىدىغانلىغى ۋە بۇ چارە جۇمھۇرىيەت تومۇر يولىنىڭ ژۇك توشۇش ئوبوروتىنى كوزگە كورۇنگىدەك دەرىجىدە ئاشۇرىدىغانلىغىمۇ ئالاھىدە قەيت قىلىندى. قازاقستاندىن پرېزىدېنتقا ھەمرا بولۇپ بارغانچوڭ زاۋود-فابرىكىلار دىرېكتورلىرىنىڭ «خولدېنگ» كومپانىيەلىرى ۋە ئاكسىونېرلىق جەمىيەتلەر رەئىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئوتكەن بۇ ئۇچرىشتا قازاقستان رەھبىرى پەقەت مەملىكەتلەر ئارا ئەمەس، بەلكى ئايرىم شېرىكەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تېخىمۇ چوڭقۇرلىتىشنىڭ چوڭ ئەھمىيەتكە ئېگە ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە ئاتاپ ئوتتى.

كەڭ، ئازادە زالدا ئوتكەن بۇ ئۇچرىشىشتا مېنى ھەيران قالدۇرغان بىر نەرسە- ھەر بىر كرېسلونىڭ يېنىغا قويۇلغان كۇلداندىن پايدىلىنىپ، ئايرىم ساھىپخانلارنىڭ بېھۇدە تاماكا چېكىپ ئولتىرىشى بولدى. ھەر مەملىكەتنىڭ ئۇز ئەنئەنىلىرى بار، ئەلۋەتتە، دېمەك، مۇنداق ئۇچرىشىشلاردا تاماكا چېكىش بۇ يەردە ئادەتتىكى ئەھۋال ئوخشايدۇ.

پروگراممىا بويىچە خەلىق ئارا سودىغا ھەمكارلىشىش كومىتېتىدىكى ئۇچرىشىش ئاياقلاشقاندىن كېيىن ن. نازاربايېۋنىڭ خىتاي پادىشالىرىنىڭ يازلىق سارىيىنى زىيارەت قىلىشى كوزدە تۇتۇلغان ئېكەن. مەنزىرىسى گوزەل، ئىنتايىن چوڭ كولنىڭ ئەتراپىدىكى بۇك-باراقسانلىق باغ ئىچىگە سېلىنغان ئونلىغان ھاشامەتلىك قېدىمىي بېنالار، بۇتخانىلار پۇتۇن بىر تارىخىي-ئارخىتېكتۇرىلىق كومپلېكسىنى تەشكىل قىلغان بولۇپ، ئۇنى زىيارەت قىلغۇچىلاردا ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇراتتى. ھەر بىر ئىمارەتنىڭ سىرتىن كەلگەن مېھمانلارغا غەلىتە سېزىلىدىغان، ئامما خىتاي خەلقىنىڭ پىسخولوگىيەسىنى، ئەنئەنىلىرىنى ئەكىس ئەتتۇرىدىغان ئۇز نامى بار ئېكەن.

(داۋامى بار).

ئىشقا بولغان جاۋاپكەرلىك

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ مەركىزى-چونجا يېزىسىغا جايلاشقان ناھىيەلىك ئېلېكتر تارماقلىرى ئىدارىسىنىڭ يېنىدا ئېلېكتر قۇۋىتىنى بولگۇچى ياردەمچى ستانسىيە ئىشلەيدۇ. موشۇ يەردىن ناھىيە تېررىتورىيەسىگە ئېلېكتر قۇۋىتى تارقىتىلىدۇ.

مەزكۇر ستانسىيە ناھىيە تېررىتورىيەسىگە قاراشلىق يېزىلارنى، ئىدارە، جەمىيەتلەرنى، مەكتەپلەرنى ئېلېكتر قۇۋىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ. يەر ئاستى ئارتىزان قۇدۇقلىرىدىن سۇ تارتىپ چىقىرىشتا، شۇنداقلا يۇزلىگەن كىلومېتر يەرلەرگە سوزۇلغان ئېلېكتر لىنىيەلىرىدىكى ئېلېكتر قۇۋىتىنى تەڭشەپ، بولۇپ بەرگۇچى ترانسفورماتورلارنى ئىشقا قوشۇش، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق ھالدا ئىشلىشىنى نازارەت قىلىش، ئېلېكتر قۇۋىتى بىلەن دايىم تەمىنلەش ستانسىيەنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، ستانسىيەدە ئاھالىلىق پۇنكتلارنى ئېلېكتر قۇۋىتى بىلەن كېچە-كۇندۇز تەمىنلەشتە نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش بولۇمى ئىشلەيدۇ. بۇ يەردە نوۋەتچى ئىنژېنېرلار ئېلېكتر قۇۋىتىنىڭ تۇراقلىق ئىشلىشىنى نازارەت قىلىش ئاپپاراتلىرى ئارقىلىق بايقاپ تۇرىدۇ.

ئېلېكتر قۇۋىتىنى ئىستىمال قىلىشتا ناھىيە قارىمىغىدىكى ئاھالىلىق يېزىلار ئاساسەن ئالتە ئۇچاستكىغا بولۇنگەن. ئۇچاستكىلار بويىچە ئېلېكتر لىنىيەلىرىنى نازارەت قىلىش ۋە ئىشقا قوشۇش برىگادىلىرى تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، برىگادىلاردا مەخسۇس مۇتەخەسسىسلىگى بويىچە ئېلېكتر مونتىيورلار، مېخانىكلار ئىشلەيدۇ. برىگادىلار ئاۋتوماشىنىلار بىلەن تەمىنلەنگەن. برىگادىلاردىكى ئىشچىلار ئوزلىرىگە بولۇنگەن ئۇچاستكىلاردىكى لىنىيەلەرنى، ئېلېكتر قۇۋىتىنى تەڭشەپ، ئەۋەتىپ بەرگۇچى ئاپپاراتۇرىلارنىڭ تۇراقلىق ئىشلىشىنى نازارەت قىلىدۇ. بۇزۇلغان، ئۇزۇلگەن لىنىيەلەرنى رېمونتلايدۇ. مەزكۇر ئىشلارنى ئېلىپ بېرىشتا چونجا ئۇچاستىكىسىنىڭ برىگادا ئەزالىرىنىڭ ئىشىنى ئالاھىدە ماختاشقا ئەرزىيدۇ. ئۇلار دايىم تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشتا باشقىلارغا ئۇلگە كورسەتمەكتە. مەسىلەن، ق. مىقتىبېكوۋ يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان برىگادا كوللېكتىۋى چونجا ئۇچاستىكىسى ۋە باشقىمۇ ئۇچاستكىلاردىكى مۇرەككەپ رېمونت ئىشلىرىغا ئاكتىۋ قاتنىشىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، برىگادىدا، كوپ ژىللاردىن بېرى ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتقان ئۇز كەسپىنىڭ ماھىرلىرى- ئۇسەنجان يۇسۇپوۋ، سۇيېمباي قۇلىمانوۋ، ئۇسەن ئوماروۋ، شوفيورلار مارات ھەۋەيدۇللايېۋ، قۇرۋان ئىلاخۇنوۋ، سالىق بېيسېمبايېۋ، راشىدىن داۋۇتوۋ ۋە باشقىلار ستانسىيە كوللېكتىۋى ئارىسىدا ئۇز ئەمگىگى بىلەن ھورمەتكە سازاۋەر.

- ھازىر جۇمھۇرىيەت مىقىياسىدا يۇز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار باشقا ساھالارغا ئوخشاش، ئېنېرگىتىكا ساھاسىغىمۇ ئۇز تەسىرىنى يەتكۇزۇۋاتىدۇ. موشۇ ئېغىر ئەھۋالغا قارىماي، بىزنىڭ كوللېكتىۋ ئەزالىرى قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەرنى ئىشقا قوشۇپ، جاۋاپكەرلىك بىلەن ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. بىراق، ئېگىلىكلەر بىلەن كارخانىلار ۋە باشقىمۇ ئىش ئورۇنلىرى ئىستىمال قىلغان ئېلېكتر قۇۋىتىگە تولىنىدىغان ھەقنىڭ ھوددىسىدىن چىقالماي، قەرىز بولۇپ قېلىۋاتىدۇ- دەيدۇ بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە ناھىيەلىك ئېلېكتر تارماقلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى غوجەخمەت جەمىيېۋ. -شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بىيىل ياز ئايلىرىدا بىر قانچە ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردۇق. مەسىلەن، چونجا يېزىسىدا يېڭىدىن سېلىنغان ئويلەرگە، كوچىلارغا يېڭى ئېلېكتر لىنىيەلىرى تارتىلىپ، تورت يەرگە ئېلېكتر قۇۋىتىنى تەڭشەيدىغان ئاپپاراتلار ئورنىتىلدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى داردامتۇ يېزىسىدىكى «بىرلىك» كولخوزىنىڭ ئىككى مال فېرمىسىغا، شۇنداقلا شۇڭقار يېزىسىغا يېڭى ئېلېكتر لىنىيەلىرى تارتىلىپ، ئىككى يەرگە ئېلېكتر قۇۋىتىنى بەرگۇچى ئاپپارات ئورنىتىلدى.

ئۇمۇمەن ئېيتقاندا، ناھىيە تېررىتورىيەسىنى ئۇزلۇكسىز ئېلېكتر قۇۋىتى بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشتا ئېلېكتر تارماقلىرى ئىدارىسىنىڭ چوڭ كوللېكتىۋىدا ئىشلەۋاتقان ھەر خىل كەسىپ ئېگىلىرى قولدا بار رېزېرۋلار بىلەن ئىش ئېلىپ بارماقتا. چۇنكى، بۇلار ئۇز كەسپىگە چىن ئېتىقادى بىلەن بېرىلگەن ئەمگەك ئادەملىرى.

م. مېرىموۋ.

ئۇيغۇر ناھىيەسى.

ئەخبارات

مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا تەييار

ئەرمەنستاننىڭ لىۋاندىكى ۋاقىتلىق ئىشەشلىك ۋەكىلى ئې. مېلكونەن «ئوريان-ژۇر» گېزىتىگە بەرگەن ئىنتېرۋىيۇسىدا ئەرمانستان ھېچ قانداق ئالدىن-ئالا شەرتسىز تۇركىيە بىلەن سىياسىي مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىشقا تەييار ئېكەنلىگىنى بىلدۇردى.

تۇغۇت ئازايماقتا

بۇ ژىلنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا قازاقستاندا دۇنياغا كەلگەن سەبىلەرنىڭ سانى ئوتكەن ژىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سىلىشتۇرغاندا 16،5 مىڭغا ئازىيىپ كەتكەن. ستاتىستىكا ۋە تەتقىقات بويىچە دولەت كومىتېتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، بىيىل يانۋار- ئىيۇن ئايلىرىدا قازاقستاندا 140،8 مىڭ بوۋاق دۇنياغا كەلگەن. ئۇلارنىڭ 89،8 مىڭىنى قازاقلار، 27،5 مىڭىنى رۇسلار، قالغانلىرىنى بولسا باشقا مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى تەشكىل قىلغان. ئاتالغان ۋاقىتتا ئولگەنلەر سانى ئوتكەن ژىلدىكى بىلەن سىلىشتۇرغاندا 4،5 مىڭغا كوپەيگەن. ھەر مىڭ ئادەمگە چاققاندىكى كورسەتكۇچ 9،8دىن 10،5غا ئوسكەن.

«ئانا تىلى» گېزىتىدىن.

تۇركستان تۇركىي خەلىقلىرىنىڭ ئاتا ماكانىدۇر

شەرىقتە ئۇلۇق ئوكيان قىرغاقلىرىدىن غەربىتە قارادېڭىز ساھىللىرىغىچە، شىمالدا ئۇرخۇن-ئېنىسىي دەريالىرىدىن تارتىپ جەنۇپىتىكى خۇۋايخي دەرياسى، كوئىنلۇن، پامىر تاغلىرىدىن جايخۇن (ئامۇ) دەريا قىرغاقلىرىغىچە بولغان چوڭ زىمىن تۇركىي خەلىقلىرىنىڭ قېدىمىي ئەجداتلىرىنىڭ ئاتا ماكانىدۇر.

11-ئەسىردە ياشاپ ئىجات قىلغان قامۇسچى ئالىم ماھمۇد قەشقەرىي ئۇزىنىڭ «دېۋانى لۇغەتىت تۇرك» ئەسىرىدە تۇركىي خەلىقلىرىنىڭ ياشىغان ھۇدۇدلىرى ھەققىدە توختىلىپ: «پۇتۇن ماۋا روننەھر يېڭى كەنتىدىن شەرىققىچە بولغان يەرلەرنىڭ تۇرك شەھەرلىرى دەپ ئېيتىشىمىزنىڭ ئىسپاتى شۇكى سەمەرقەنت، (سىمىز كەنىد)، شاش،- تاشكەنت دەپ ئاتالدى. شۇنىڭدەك ئۇزكېنت (ئۇزگەن)، تۇنكىنت دەپ ئاتىلىدىغان جايلارمۇ بار. بۇ شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ نامى تۇركچە «شەھەر» مەناسىدىكى (كەنت) سۇزى قوشۇلۇپ. ياسالغاندۇر. تۇركلەر بۇ شەھەرلەرنى بىناقىلىپ، ئوزلىرى نام قويغاندۇر. بۇ ناملار ھازىرغىچە قوللىنىلىدۇ.

ھازىر پۇتۇن تۇرك ئېلىنىڭ چېگارىسى ئاپىسىقۇن (كاسپىي) دېڭىزى رۇم (تۇركىيە) ئېلىدىن ۋە ئۇزكەنت (ئۇزگەن)دىن چىنغىچە سوزىلىدۇ. ئۇ زۇنلىغى بەش مىڭ فەرسەڭ (بىر فەرسەڭ 7-8ك.م) ئېنى ئۇچ مىڭ فەرسەڭ، ھەممىسى 8مىڭ قەرسەڭدۇر» دەپ يازدى.

تۇركىي خەلىقلەر مىلادىدىن ئاۋالقى بىرنەچچە مىڭ ژىللار مۇقەررەم ئەنەشۇ جايلاردا ياشىغان بولۇپ، شۇ دەۋىرلەرگە ئائىت مەنبەلىرىدە تۇركىي خەلىقلەرنى تۇرلۇك دەۋىرلەردە تۇرلۇك نام بىلەن ئاتاپ كەلگەن ئىدى.

مەسىلەن: مىلادىدىن ئاۋالقى 3-ئەسىردە خۇۋانخي دەرياسىنىڭ يۇقارقى ئېقىملىرىدا ياشىغان كوچمەن چارۋىچى قەبىلىلەرنى «دى» ئۇنىڭ شىمالىدىكى خەلىقلەرنى «خۇ»، «خۇنتۇ» دەپ ئاتىغان بولسا، يەنە بۇ قەبىلىلەرنىڭ ھەممىسى كېيىنكى دەۋىردىكى خىتاي مەنبەلىرىدە «گۇن»، «گۇننى» دەپ ئاتالغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى تۇركىي خەلىقلىرىنىڭ ئۇتمۇش ئەجداتلىرى ھۇنلار ئېكەنلىگى ھەققىدە مەشھۇر رۇس تۇرك شۇناس ئالىمى ۋ.ۋ. رادلوۋ نېمىس ئالىمى خىرت، ئۇيغۇر ئالىمى تۇرغۇن ئالماملار تەپسىلى يازغان ئېدى.

ھۇن پادىشاسى باتۇر تەڭرىقۇت مىلادىدىن ئىلگەرىكى3-ئەسىرلەر ئاخىرلىرىدا 209-ژىلى قۇرۇلغان قۇدرەتلىك ھۇن دولىتىگە ئاساس سالغان ئېدى.

باتۇر تەڭرىقۇت تۇركىي خەلىقلىرىنىڭ قېدىمى «ئۇغۇزنامە» داستانىنىڭ قەھرىمانى قاراخانىيىنىڭ ئوغلى ئۇغۇزخان بولۇپ، بۇ بولسا خىتاي مەنبەلىرىدىكى مۇدى تەڭرىقۇتتۇر. قېدىمى ھۇن-تۇركلەر ئوزىنىڭ جەنۇپتىكى خوشنىسى-خىتايلاردىن ئېتنىك كېلىپ چىقىشى، دىنىي ئېتىقادى، تىل ۋە دىنى، ئورپى-ئادەتلىرى، يېزىش مەدەنىيىتى، ھەر خىل تۇرمۇش مەئىشەتلىرى بىلەن كەسكىن ئاجرىلىپ تۇراتتى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماستىن خىتاينىڭ ھازىرقى زامان تارىخچىلىرى: «خىتايدىكى بارلىق مىللەت ۋە ئېلەتلەر، جۇملىدىن تۇركىي خەلىقلەر (ئۇيغۇر، قازاق، ئوزبەك ۋە قىرغىزلار) خىتايلارنىڭ قېدىمىي ئەجدادى بولغان خۇۋاندىنىڭ ئەۋلاتلىرىدۇر»، دەپ يازماقتا. (خىتاي تارىخىدىكى چوڭ ۋاقىەلەر لوغىتى. 1988-ژىل. 950.بەت).

خىتاي تارىخچىلىرىنىڭ بۇخىل خاتا كوز قاراشلىرىغا ئوز ۋاقتىدا رەد ىيە بەرگەن ئاتاقلىق كېڭەش تۇركىشۇناس ئالىمى لېۋنىكو لايېۋىچ گۇمىلېۋ: «خىتايلار ۋەشىمالىدىكى كوچمەن قەبىلىلەر بىر-بىرلىرى بىلەن ھېچ ئۇمۇمي بىرتىل تېپىشالماس ئېدى. ھەتتا ئۇلار بىر-بىرىگە ھاجەتمەن بولسا، بىر-بىرى بىلەن چىقىشالماتتى. چۇنكى ئۇلارنىڭ پىسخولوگىيەسى بىر-بىرىگە يات ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئوز ئارا توقۇنۇشلار تەبىئي رەۋىشتە پەيدا بولۇپ تۇراتتى.

مىلادىدىن ئاۋالقى 221-ژىلى خىتايدىكى چىڭ سۇلالىسىگە ئاساس سالغان خىتاي ئىمپېراتورى چىڭسى خۇئان شىمالدىكى كوچمەن قەبىلىلەر ھۇن تۇركلىرىنىڭ دايىملىق ھوجۇملىرىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن 5مىڭ كىلومېتر ئوزۇنلىقتىكى خىتاي سىپلىنى سېلىپ چىققان ئېدى. خىتاي ئىمپېراتورلىرى ھەم ۋاقتى-ۋاقتى بىلەن خىتاي سېپلىدىن چىقىپ شىمالىدىكى خوشنىلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ تالان-تاراجلىق ئېلىپ باراتتى.

ھۇن-تۇركلىرى ئۇستىدىن قۇرال كۇچى ئارقىلىق غەلىبە قىلىشقا كوزى يەتمىگەن خىتاي ئىمپېراتورلىرى ئۇلارغا نىسبەتەن ئوزاقنى كوزلىگەن خىتايلارغا خاس ھىلەمىكىر قوللىنىپ، خىتاي مەلىكىلىرىنى ھۇن-تۇرك تەڭرىقۇت ۋە شاھزادىلارغا ئۇزۇتۇشقا باشلىدى.

ھە، خىتاينىڭ ھىلە-نەيرەڭ بىلەن سەپكەن ئۇرۇقلىرى باتۇر تەڭرىقۇت دەۋرىدە ھېچ قانداق ھوسۇل بەرمىگەن بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرى دەۋرىگە كەلگەندە بۇ ئوزاقنى كوزلەپ تېرىغان ئۇرۇقتىن «بەرىكاللا» ھوسۇل ئالغان ئېدى. مەسىلەن، مىلادىنىڭ 31-ژىلى ھۇن تەڭرىقۇتقا ياتلىق قىلغان خىتاي مەلىكىسى ۋاڭ خانىمدىن تۇغۇلغان باي، 18ياشقا تولغاندا ھۇنلارنىڭ بۇيۇك خىتاي سىپلىنىڭ شىمالىدىكى خىتايلارغا قارشى قۇراللىق كۇچلىرىنىڭ قوماندانى باتۇخان قىلىپ تايىنلىغان ئېدى. لېكىن ئانىسى ۋاڭ خانىمنىڭ كورسەتمىسى بىلەن مىلادىنىڭ 48-ژىلى ئوز خەلقىگە خىيانەت قىلىپ، خىتاي ئىمپېراتورىغا پۇتۇن خوشنىلىرى بىلەن تەسلىم بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھۇن تۇركلىرىنىڭ كۇچ-قۇۋىتى زەئىپلىشىپ ئىككىگە بولىنىپ كەتتى.

پۇرسەتتىن پايدىلانغان خىتايلار ھۇنلارغا قارشى ئوز ھۇجۇملىرىنى كۇچەيتىش نەتىجىسىدە ھۇن تۇركلىرى غەرىپكە كوچىشكە مەجبۇر بولغان ئېدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئوتتۇرا ئاسىيە ئورالدىن ئوتۇپ ھازىرقى ۋېنگرىيەگە ئۇرۇنلاشقان. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ مەشھۇر ۋېنگېر ئېتنوگرافى شاندۇر كۇرۇشى: «ۋېنگېر خەلقىنىڭ كېلىپ چىقىش يىلتىزىنى ئۇيغۇرلار دىيارىدىن ئىزدەش كېرەك»- دەپ ئېتىقان ئېدى.

ھۇنلار غەربكە كوچىپ كەتكەندىن كېيىن خىتاي سىپلىنىڭ شىمالىدىكى جايلاردا سىياسي جەھەتتىن بوشلۇق پەيدا بولدى. پۇرسەتتىن پايدىلانغان شەبنى قەبىلىلىرى بۇ جايدا مەلۇم ۋاقىت، 147-235-ژىللار، كېيىن 394-552-ژىللىرى جۇجان قەبىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلدى.

مىلادىنىڭ 546-ژىلى تۇرك قەبىلىسىنىڭ سەردارى تۇمان قوقان باشچىلىغىدىكى تۇركلەر كۇچىيىپ سىياسي كۇچ بولۇپ شەكىللىنىپ ھاكىمىيەت ئۇستىگە چىقتى.

قېدىمىي تۇركلەر ئاساسەن شەرقىي تۇركىستاننىڭ شىمالىدىكى ئالتاي تېغى ۋە تۇرپاننىڭ غەربىي- شىمالىدىكى كەڭ ھۇدۇدلاردا ياشىغان قەبىلىلەر.

تۇركلەر تەڭرىتاغ (تيانشان)نىڭ شىمالىدىكى دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇيغۇرلارنى ئوزىگە قوشىۋالغاندىن كېيىن مىلادىنىڭ 552- ژىلى شەرقىي تۇركستاندىكى جۇجان ئاق سۇڭەكلىرىنىڭ ھوكۇمرانلىرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ تۇرك خاقانلىغىنى تىكلىدى.

بۇ خاقانلىق 200 ژىل ھوكۇمرانلىق قىلىپ، ئۇنىڭ كۇچەيگەن دەۋىردىكى دولەت ھۇدۇدى شەرىقتە خىتاي-بوخەي دېڭىزىدىن، غەربىي ئورال ۋە كاسپىي دېڭىزغىچە، جەنۇبىي ئامۇ دەريا، شىمالىدا بالقاش ۋە بايقال كولىگىچە بولغان ئاسىيانىڭ ناھايىتى چوڭ يايلاق ۋە دېخانچىلىق رايونلىرىنى ئوزىگە بىرلەشتۇرگەن ئېدى.

ئاتاقلىق رۇس شەرىقشۇناس ئالىمى ۋ. ۋ. بارتولد تۇرك خاقانلىغى دولىتىنى: «موڭغۇللاردىن بۇرۇنقى دەۋىردىكى ھەممە كوچمەنچى ئىمپېرىيەلەرنىڭ ئەڭ قۇدرەتلىگى» دەپ يازغان ئېدى.

تۇرك خاقانلىغى مىلادىنىڭ 588-ژىلىغا كەلگەندە ئىككىگە بولۇندى، بىرىنچىسى شەرقىي تۇرك خاقانلىغى بولۇپ، ئۇنىڭغا موڭغۇلىيە ۋە ئۇيغۇرلار دىيارى كىرگەن ئېدى. بۇ خاقانلىققا تۇماخان باشچىلىق قىلغان بولسا، ئىككىنچىسى ئالتاي تاغلىرىنىڭ غەربىي ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقستاننى ئوز ئىچىگە ئالغان غەربىي تۇرك خاقانلىغى بولۇپ ئۇنىڭغا تۇمانخاننىڭ ئۇكىسى ئىستامخان باشچىلىق قىلغان ئېدى. شۇنداق قىلىپ ئاكا-ئۇكا ئوتتۇرا ئاسىيادا بولۇنگەن، تۇمانخان ھوكۇمرانلىق قىلغان جايلار 6-ئەسىرلەردە شەرقىي تۇركستان، يەنى شەرقىي تۇركلەر ياشايدىغان جاي دەپ ئاتالسا، ھازىرقى ئوتتۇرا ئاسىيا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلىرى جايلاشقان ھۇدۇدلار غەربىي تۇركستان دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان ئېدى.

دېمەك، ئىككى تۇركستان بىر تۇركستان بولۇپ «تۇركستان ئۇمۇمىي ئويىمىز» دېگەندە ھەر ئىككى تۇركستاننى نەزەردە تۇتۇش كېرەك.

ژۇقۇرىدا بىز كەلتۇرگەن مەلۇماتلار بەزى ئادەملەر ئېيتقاندەك: «تۇركستان، دېگەن ئاتالما 19-ئەسىردە روسسىيە تەرىپىدىن بېرىلگەن نام بولماي، بەلكى مىلادىنىڭ 6-ئەسىرىدىلا تۇركستان دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان.

تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى بايمىرزا ھەيىتنىڭ پىكرىچە: «تۇركستان» كەلىمىسى ساكلار (ئىسكىتلار) دەۋرىدىكى ئابىدىلار (مىلادىدىن ئاۋالقى 7-ئەسىر ۋە مىلادىدىن كېيىنكى 2- ئەسىردە) «تۇركستاناك» ھالىتىدە ئىپادىلەنگەن.

تۇرك سوزىنىڭ ئېتىمولوگىك مەنىسى ھەققىدە ھەر خىل رىۋايەت ۋە كوز قاراشلار مەۋجۇت. مەسىلەن، «خىۋا خانى ئابدۇلغازى خان ئوزىنىڭ «شاجارائى تۇرك» ئەسىرىدە مۇنداق بىر رىۋايەتنى كەلتۇرىدۇ: «نوھ پەيغەمبەر دەۋرىگە كەلگەندە يەر يۇزىدىكى ئادەملەرنىڭ مىجەز-خۇلقى بۇزۇلۇپ، خۇدانىڭ غەزىۋى كەلگەنلىكتىن نوھ پەيغەمبەرگە جەبىرائىل ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىپ، پالان ۋاقىتتا بارچە يەر يۇزىدىكى خەلىقلەرگە توپان سۇيى ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا غەرىق قىلماقچى، شۇنىڭ ئۇچۇن ئوزىگە كېمە ياساپ تەييار بولۇشىنى ئەمىر قىلدى،- دېدى، كېيىن توپان سۇيى باستى. نوھ ئەلەيھىسسالام ئوزىگە ئىمان كەلتۇرگەن ئادەملەر بىلەن ئۇنىڭ ئۇچ ئوغلى ۋە ئۇچ كېلىنى ئامان قالغان. نوھنىڭ چوڭ ئوغلى سام، ئوتتۇرانچىسى ھام ۋە ئەڭ كەنچىسى يافاس ئېدى.

نوھ پەيغەمبەر توپان سۇيى بېسىلغاندىن كېيىن ئوغۇللىرىنى دۇنيانىڭ ھەر قايىسى جايلىرىغا ئەۋەتتى. ئەرەپ، ئىرانلار سامنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، ھەبەش، سۇدان قارا تەنلىكلىرى ھامنىڭ ئەۋلاتلىرى، ياۋروپا، ئاسىيا، شۇ جۇملىدىن تۇركلەر يافاس نەسلىدىندۇر. يافاسنىڭ 8 ئوغلى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭىنىڭ نامى تۇركتۇر- دەپ يازدى.

س. م. پلېتنېۋا ئوزىنىڭ «ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى كوچمەن خەلىقلەر» دەپ ئاتالغان ئەسىرىدە تۇرك سوزى مۇغۇلچە تومۇر قالپاق (دۇبۇلغا) سوزىدىن كېلىپ چىققان. چۇنكى، قېدىمقى تۇركلەر ياشىغان جايدىكى تاغنىڭ كورۇنىشى خۇددى تومۇر قالپاققا ئوخشىغانلىقتىن بۇ جاينى تۇرك دەپ ئاتاتتى. تۇرك ئاتالغۇسى ئەينە شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان،- دەپ يازدى.

ناسىمخان رەخمان ئوزىنىڭ «تۇرك خاقانلىغى» ئەسىرىدە پلېتنېۋانىڭ پىكرىنى قولىلاپ-قۇۋەتلەپ «تۇرك ئاتالغۇسى ئالتاي تېغىنىڭ قېدىمقى نامىدىن كېلىپ چىققان»- دەپ يازسا، قېدىمىي تۇركىي سوزلەر لوغىتى كىتاۋىدا تۇرك، تۇرك خاقانلىغى دەۋرىدىكى قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئېتنىك نامى بولۇپ ئۇ كۇچلۇك، مۇستەھكەم دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ،- دەپ يازدى» بۇ مۇلاھىزە ھەقىقەتكە يېقىندۇر.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، تۇرك نامى تۇركىي خەلىقلەرنىڭ تەبىئىتىگە نىسبەتەن ئېيتىلغان سوز بولۇپ، ئۇ كۇچلۇك، قۇدرەتلىك، جەسۇر مەنىسىنى ئۇختۇرىدۇ. قېدىمىي تۇركستان زامانىدا (شەرقىي ۋە غەربىي تۇركستاندا) ئېتنىك كېلىپ چىقىشلىرى، دىنى ئېتىقادى، تىلى، دىلى، شاتلىغى ۋە قايغۇ ھەسرەتلىرى، دوستى ۋە دۇشمىنى بىر بولغان قېرىنداش خەلىقلەر ياشاپ ئىجات قىلغان تۇركىي خەلىقلەرنىڭ ئاتا ماكانىدۇر.

تۇركستان خەلىقلىرى مىلادىدىن ئاۋالقى 2- ۋە مىلادىدىن كېيىنكى 1- ئەسىرلەردە، بۇيۇك ھۇن-تۇرك تەڭرىقۇتلىغى، مىلادىنىڭ 6-8- ئەسىرلىرىدە بۇيۇك تۇرك خاقانلىغى، 10-12- ئەسىرلەردە قاراخانىيلار، 14-15- ئەسىرلەردە تومۇر ۋە تومۇرىيلەر دولىتى، 17-19- ئەسىرلەردە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۇچ خانلىق دولەت تەركىۋىدە ئەنئەنىۋىي تۇرك دولەتچىلىك تىزىمى ئاساسىدا ياشاپ كەلگەن خەلىقلەردۇر.

پەقەت 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ جايلارنى خىتاي ۋە رۇس جاھانگىرلىگى بېسىۋېلىپ، خەلىقلەرنى پارچىلاپ، باشقۇرۇش سىياسىتىنى قوللىنىپ، تۇركىي خەلىقلەر ئۇستىدىن ئوزىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى ژۇرگۇزگەن ئېدى.

ئەينە شۇ تارىخىي ھەقىقەتنى تولۇغى بىلەن ئاڭلىغان ھورمەتلىك پرېزىدېنتىمىز ئىسلام كەرىموۋ 1995-ژىلى 5-6 ماي كۇنلىرى بولۇپ ئوتكەن جۇمھۇرىيەت ئالىي مەجلىسىنىڭ ئىككىنچى سېسسىيەسىدە پۇتۇن تۇركىي خەلىقلەرنىڭ كوڭلىدىكى ئەزىز ھىس-تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەپ: «... ئاتا يۇرتىمىز تۇركستان چوڭ بىر ئوي، بۇيۇك بىر روزغار، بۇيۇك بىر ئائىلە، بۇ ئائىلە پەرزەنتلىرى قانچىلىك يېقىن ئەھىل بولسا، روزغار ھەم شۇنچىلىك ئاۋات ۋە تۇكىن بولىدۇ. بۇنىڭدىن چىقىدىغان خۇلاسە: مەركىزىي ئاسىيا مىقىياسىدا ئىختىسادىي، مەنىۋىي، سىياسىي جەھەتتىن يېگانە مۇھىت تەشكىل قىلىش بۇگۇنكى كۇننىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىسىدۇر»- دەپ بۇيۇك مۇنبەردە تۇرۇپ ئېيتقان سوزلىرى ھەر بىر تۇركىي خەلىق پەرزەندىنىڭ قەلبىنى شاتلىققا بولەپ، ئۇلارنى كېلەچەكتىكى ئۇلۇق ئىشلىرىمىز ئۇچۇن غايىۋىي تەييار تۇرۇشقا چاقىردى.

ئىرپان توختىيېۋ،

ئوزبەكستان دولەت تارىخىي مۇزېيىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، تارىخ پەنلىرى نامزىتى.

نىغمەت بوساقوۋ: «مەنمۇ بىر ئۇيغۇر پەرزەندىمەن»

(ئوچېرك)

مەن بۇ ژىگىت بىلەن موشۇنىڭدىن توپ-
توغرا ئون بەش ژىل مۇقەددەم تونۇشقان
ئىدىم. قەددى-قامىتى كېلىشكەن، سۇمباتـ
لىق ھەر بىر سوزىدە مەنا-مەزمۇن، كىشى
لەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئىنتايىن سەمىـ
مىي، مەدەنىيەتلىك بۇ ژىگىتنىڭ بىلىم-قابىـ
لىيىتىگە، ئەقىل-پاراستىگە، ئىش بىلەرمەنـ
لىكىگە قايىل قالغان ئىدىم شۇ چاغدا. 1973 -
ژىلى قىرغىزستان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
سودا-ئىختىساد فاكۇلتېتىنى تامامىلغان نىغـ
مەت ئابدۇقادىر ئوغلى بوساقوۋ ئاھىيەلىك
ئىستېمالچىلار جەمىيىتى دىرېكتورىنىڭ ئوـ
رۇنباسارى، ئاندىن ئەشۇ مەھكىمىنىڭ دىرېكـ
تورى بولۇپ بىرەر ژىل ئىشلىگەندىن كېيىن،
ئۇنى چولپانئاتا ئۇمۇمىي تاماقلىنىش مەھـ
كىمىسىگە دىرېكتور قىلىپ ئەۋەتكەن. بۇ
يەردە 1980-ژىلغىچە ئىشلىگەن ئوتتۇز ياشـ
لىق نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلىنىڭ خىزمەتـ
لاۋازىمى يەنىمۇ ژۇقۇرىلاپ، ئۇ ئىسسىق كول
ۋىلايىتىنىڭ پرژىۋالىسكي ئۇمۇمىي تاماقلىـ
نىش تىرېستىغا باش دىرېكتور بولۇپ بەكىـ
تىلگەن ئىدى.

ئىشىنىڭ كوزىنى بىلىدىغان، تەشكىلاتچان،
پرىنسىپال رەھبەر نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغـ
لى ئىسسىق كول ۋىلايىتىدە ژۇقۇرىقىدەك
خىزمەت-لاۋازىملىرىدا ئىشلىگەن ژىللىرى تىلـ
غا ئالسا ئالغىدەك، ماختىسا ماختىغىدەك خىز
مەت-ۋەزىپىلەرنى ئاتقۇرۇپ، ئوز ئارقىسىـ
دىن ياخشى نام، ئىز قالدۇردى. شۇ ژىللىرى
ئۇ ئۇكرائىنا ۋە بالتىق بويى جۇمھۇرىيەتـ
لىرىگە تەجرىبە ئالماشتۇرۇشقا بېرىپ، ئۇ
يەرلەردىن كوپ ياخشى ئەرسىلەرنى كوـ
رۇپ، ئۈگىنىپ كەلدى ھەمدە ئىسسىق كول
بويلىرىدىكى دەم ئېلىش جايلىرىغا كىشىلەر
مەدەنىيەتلىك دەم ئالىدىغان رېستوران، كاـ
فې، بارلارنى سالدۇرۇپ، يېڭى ئاشخانىلارنى
ئاچقۇزغان ئىدى. بۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئۇ
ژۇقۇرى ئورۇنلارنىڭ ئوتلىغان تەشەككۇرنا
مىلىرىنى ئېلىپ، ھورمەت گراموتىلىرى بىلەن
تەقدىرلەنگەن.

1987-ژىلى سابىق سسسردا قايتا قۇـ
رۇش باشلانغاندا، نىغمەت بوساقوۋ قىرغىز
ستاندا بىرىنچىلەردىن بولۇپ «راخات» دېـ
گەن نام بىلەن تورىزىم ۋە ئۇمۇمىي تاماقلىـ
نىش كوئوپېراتىۋىنى تەشكىل قىلدى ھەمدە
ئەشۇ كوئوپېراتىۋىنى باشقۇردى. شۇ ژىلى
ئۇ موسكۋادا ئېچىلغان كوئوپېراتىۋلارنىڭ بىـ
رىنچى قۇرۇلتىيىغا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىـ
دىن بىرىنچى ۋەكىل بولۇپ ئىشتىراك قىلـ
غان ئىدى.

- 1988-ژىلىنىڭ 1-نويابىر كۈنىدە مېنىڭ
ھاياتىمدا مەڭگۈ ئۇنتۇلماس ئەڭ بىر دەھـ
شەتلىك ۋاقىە يۈز بەردى. ئەشۇ كۈنى مەن
ئائىلەم بىلەن ئويگە كېلىۋاتقىنىمدا ماشىنا
ئاۋارىيەسىگە ئۇچراپ، ئايالىم ئەرەپخان شۇ
جايدىلا ۋاپات بولدى. مېنىڭ پۇت-قولۇم
سۇنۇپ، بىر نەچچە ئاي ئاغرىقخانىدا يېـ
تىپ ساقىيىپ چىقتىم. ئوزىڭىزمۇ كورگەنـ
سىز، مەرھۇم ئايالىم ئەرەپخان باھاسى
يوق بىر ئايال ئىدىدە....،- سوھبەت ئارا
نىغمەت ئەشۇ سوزنى قىلىپ ئۇلۇق-كىچىك
تىندى ۋە كوز چاناقلىرىغا لىققىدە ياش تولـ
دى. ئۇ بىر نەچچە دەقىقە شۈپ-شۈك ئولـ
تۇرۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ ھەم شېرىن ھەم
ئورنى تولماس قايغۇ-ھەسرەتكە تولغان خىـ
ياللىرىنى بولمەس ئۈچۈن جىم-جىت ئولـ
تۇرىۋەردىم...

ئۇ بىرىنچى مۇھەببىتى، سويۇملۇك، ۋاـ
پادار يارى، ئۇلىگىغا ئۈچ ئوغۇل ھەدىيە قىـ
لىپ، ئەشۇ پەرزەنتلىرىنىڭ قىزىقىنى، راھـ
ىتىنى كورەلمەي بۇ دۇنيادىن كوزى ئوچۇق
كەتكەن رەپىقىسى- ئەرەپخانىنى ئارمان ۋە
ئەلەم بىلەن ئەسلەۋاتاتتى. ھە، بەلكىم، ئۇـ
نىڭ كوز ئالدىدىن ئېباھا ياشلىق دەۋرلىـ
رى، كېلىشكەن قامەتلىك، قاش-كىرپىكلىرى
توكۇلۇپ تۇرغان بوتا كوزلۇك، شېرىن سوز
لۇك، ئون سەككىز ياشلىق گوزەل قىز- ئە
رەپخان بىلەن ئايدىڭ كېچىلەردە سەيلىگە چىـ
قىپ، چىن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان چاغـ
لىرى، تارتىنچاق، ھايا-نومۇسلۇق پاك قىزـ
نىڭ ژىگىتنىڭ سويگۇسىگە رازىلىقىنى بىلـ
دۇرگەندەك، ئۇنىڭ ھاياجاندىن دۇپۇلدەپ
سوقۇۋاتقان ژۇرىگىگە ئاستا باش قويغان پە
يىتلىرى بىردىن كوز ئالدىدا نامايەن بولـ
ماندۇ؟ ھە، بەلكىم، ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن ئە
شۇ گوزەل سويگۇسىگە ئويلەنگەن چاغلىرىـ
دىكى ھاياجانلىرى، توي تەنتەنىلىرى، ئەرـ
ئاياللىق شېرىن تۇرمۇشلىرى، بىرىنچى پەر
زەنتىنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىدىكى خوشاللىق -
شاتلىقلىرى بىر-بىرلەپ ئوتۇۋاتقاندۇ؟، ھە،
بەلكىم،....

ئۇ ئوزى ئېيتقاندەك، «ئايالىم ئەرەپخان
باھاسى يوق بىر ئايال ئىدىدە!». توغرا، ئە
رەپخان باھاسى يوق ئايال ئىدى! چۈنكى
مەن ئۇ ياقنى كورگەن، ئۇ ياقنىڭ قولىدىنـ
دەستىخىنىدىن تۇز-دەم تارتقان. ئىنتايىن
مېھماندوست، كەڭ دەستىخانلىق، ئوچۇق چىـ
راي، خۇش-خوي ئايال ئىدى. مەرھۇمەنى
قېيناتىسى بىلەن قېينانىسى كېلىن ئەمەس،
ئوز قىزىدىن چارە كورەتتى. ئۇ ستۇدېنت
بولدىشى نىغمەت بىلەن ئائىلىدىكى ئىختىسا
دىي قىيىنچىلىقلارنى تەڭ تارتىپ، يولدىشىـ
نىڭ ئالىي بىلىملىك بولۇشىغا، پاراۋەن تۇر
مۇشقا ئېرىشىشىگە كېچە- كۈندۈز دېمەي
بىللە ئىشلەشكەن. مانا ئەندى پەرزەنتلىرىنى
ئوستۇرۇپ، چوڭ ئوغلىنى تېخى يېقىندىلا
ئويلەپ، ئەندى ئەۋرە سويۇش ئارزۇسىدا
ژۇرگىنىدە، پەلەكنىڭ چېقى ئالدىغا ئەمەس،
بىردىن ئارقىغا ئايلاندى... مەرھۇمەنىڭ شۇ
نچە ئارزۇ-ئارمانلىرى ئوزى بىلەن سوغ، قا
را يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتتى. ھە، بېۋاپا
دۇنيا دېگەنلىرى شۇ بولسا كېرەك؟!

نىغمەتنىڭ ئۈچ قەۋەتلىك ھاشامەتلىك ئوـ
يىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى چوڭ مېھمانخاـ
نىسىنىڭ ئىككى تېمىدا چىرايلىق رامكىغا سېـ
لىنغان چوڭ ئىككى پورترېت-رەسىم بىر-بىر
سىگە قارشى ئېلىنغان. ئۇنىڭ بىرسى نىغمەتـ
نىڭ مەرھۇمە ئانىسى-ھاۋاخان. ئىككىنچىسى
مەرھۇمە ئايالى- ئەرەپخان.

- بېيىل نويابىر كەلسە ئەرەپخانىنىڭ ۋاـ
پات بولغىنىغا يەتتە ژىل بولىدۇ،- دەپ
نىغمەت مەرھۇمە ئەرەپخانىنىڭ رەسىمىگە ئا
للىقانداق بىر ھەۋەس ھەم ئېچىنىش تۇيغۇ
سى بىلەن تىكىلدى. -ۋاقىت نېمە دېگەن تېز
ئوتىدۇ. ئەشۇ پاجىەلىك ۋاقىە تېخى تۇـ
نۇگۇنلا بولغاندەك سېزىلىدۇ ماڭا. ئۇلى ئويـ
لىسام، ژۇرىگىم جىغىلدايدۇ... خۇدا ئۇنداق
قارا كۈننى ھېچ كىمگە كورسەتمىسۇندە!..

- نىغمەت، چۈشەنگەن، ئىنساننىڭ قەدـ
رىگە يېتىدىغان ئەقىل-پاراسەتلىكلىرى بولمـ
سا، كوپىنچە ئاياللارنىڭ بۇنداق ئىشلارغا
يول قويماسلىقى تۇرغان گەپ. ۋاپات بوـ
لۇپ كەتكەن ئاياللىڭىزنىڭ پورترېتىنى ئېـ
سىپ قويۇش ئارقىلىق بالا-چاقىلىرىڭىز بىـ
لەن ئۇنى ئەسلەپ ژۈرىشىڭلارغا ھازىرقى
ئاياللىڭىز قارشىلىق قىلمامدۇ؟- دەپ سورـ
دىم ئۇنىڭدىن.

- ياق، ئەسلا. ھازىرقى ئايالىم مەرىيەم
ئۈچ ئوغلۇمنى ئوز پەرزەنتلىرىدەك باغرىغا
ئالغان. ئايالىمنى ماختىغىنىم ئەمەس، ھەتتا
كىچىكىنە بىرلا مىسال، ئوغۇللىرۇم بىرەر
ئىش قىلماقچى بولسا، موشۇ ئانىسى ئارقىـ

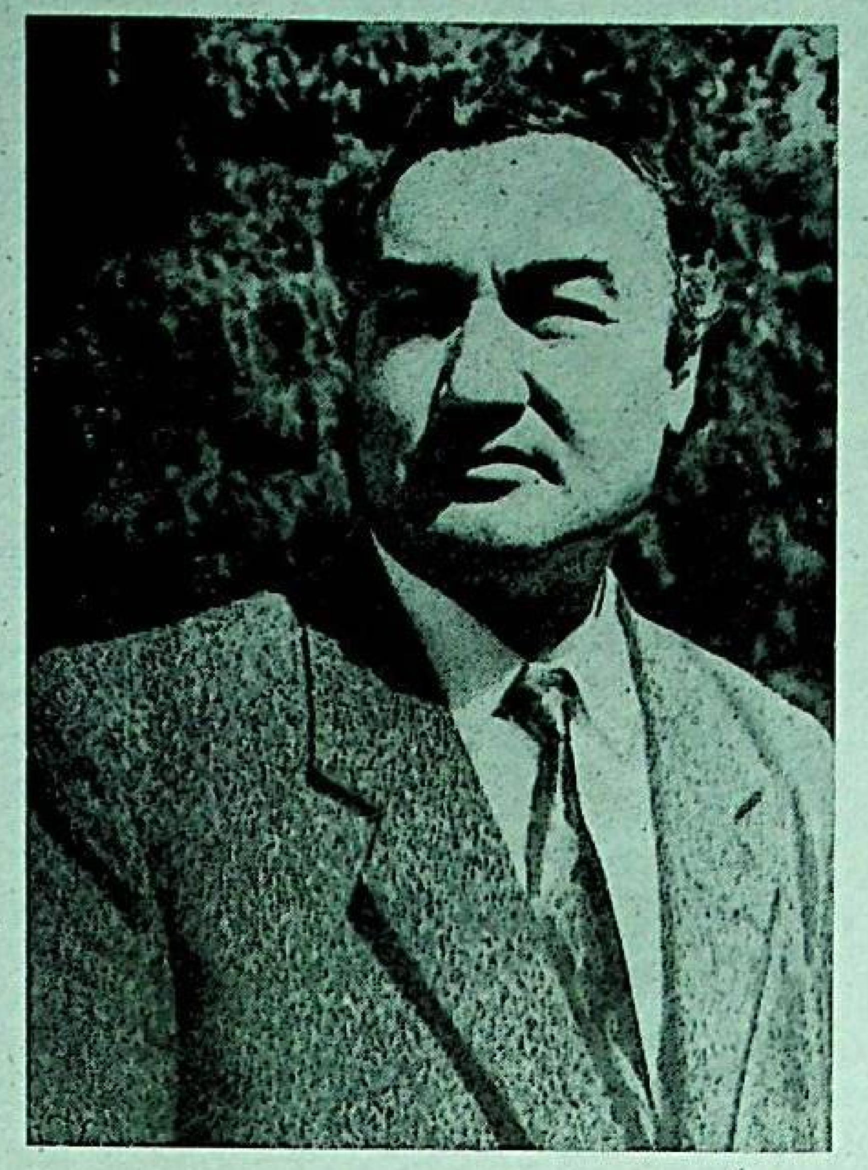

لىق مەن بىلەن سوزلىشىدۇ... مەرىيەم بىلەن
تۇرمۇش قۇرغىنىمىزغا بىر نەچچە ژىل بولـ
دى. ھازىر ئەزىزە دېگەن قىزىمىز بار...

ھاياتتىن مەزگىلسىز كەتكەن مەرھۇمە ئەـ
رەپخانىنى ژۇقۇرقىدەك ئارمان ۋە ئېچىنىش
بىلەن ئەسلىگىنىمىزدىن كېيىن، سوھبىتىمىزـ
نىڭ ماۋزۇسى باشقا ياققا ئورۇلدى.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام
ئوز ھەدىسلىرىدە شۇنداق دېگەن ئىكەن؛
«موشۇنداق ئىككى خىسلىتى بار ئادەملەرـ
دەك بولۇشنى ئارزۇ قىلساڭلار بولىدۇ؛ ئۇ
لارنىڭ بىرى ئاللاتائاللا ئاتا قىلغان پۇل -
مېلىنىڭ ھەممىسىنى تامامەن ئورۇنلۇق سەـ
رىپ قىلغان. يەنە بىرى ئاللاتائاللا بەرگەن
قۇرئان ئىلىملىرى بويىچە ھوكۇم قىلغان ۋە
ئۇلارنى باشقىلارغا ئۈگەتكەنلەر». نىغمەت
ئابدۇقادىر ئوغلىغا ئاللاتائاللا بايلىق ئاتا قىلـ
غان ئىكەن، ئۇ ئەشۇ بايلىقىنى پەقەت ئوـ
زىنىڭ قارا بېشىنى ئويلايدىغان بەزى بىر
قارا قوساق خەسىس بايلارغا ئوخشاش باغـ
رىغا بېسىپ ياتماي، ئورۇنلۇق جايلارغا ئىشـ
لىتىۋېتىپتۇ.

بىشكېك شەھرىنىڭ ئالامېدىن مىكرورايوـ
نىدا مەكتەپكە بېغىشلاپ سېلىنغان ئىككى
چوڭ قۇرۇلۇش ئىختىساتنىڭ يوقلىدىن چالا
پېتىچە تاشلىنىپ قالدى. دولەت ئۇ قۇرۇـ
لۇشنى شۇ پېتىچە ساتماقچى بولدى. كېلە
چەكنى كورەلەيدىغان، ھەر بىر ئىشنى تەدـ
بىركارلىق بىلەن قىلىدىغان نىغمەت بوساقوۋ
كوپ ئويلانمايلا ئەشۇ قۇرۇلۇشلارنى سېتىـ
ۋېلىپ، ئوز شەخسىي مۈلكىگە ئايلاندۇردى.

- دەسلەپتە بەزى كىشىلەر؛ «نىغمەت شۇ
نچە پۇلنى زايە قىلىپ، پۈتمىگەن قۇرۇلۇشـ
نى سېتىۋېلىپ نېمە قىلماقچى ئىكەن؟» دەپ
ھەيران بولۇشتى. لېكىن نىغمەتنىڭ پىلانلىرى
چوڭ ئىدى. ئۇ ئورغۇن ئىختىسات سەرىپ
قىلىپ قۇرۇلۇشنى تولۇق تاماملىدى. ئۇ نېـ
مە بولدى دېسىڭىز، بىر نەچچە قەۋەتلىك،
ھەممە قولايلىقلارغا ئېگە 200 ئورۇنلۇق مېھـ
مانخانا، ئاشخانا ۋە باشقىلار سېلىندى. ئۇ
يەردە نىغمەت بوساقوۋ بازار ئاچماقچى. ھا
زىرنىڭ ئوزىدە بازارنىڭ ئورۇنلىرى تەييار
لىنىپ، دۇكان ئورنىدا پايدىلىنىلىدىغان كونـ
تېينېرلار كەلتۈرۈلۈۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن تاشـ
قىرى قۇرۇلۇش-ئىمارەت سېلىشنى ياشلىغـ
دىنلا ياخشى كورىدىغان بۇ ژىگىت ئوينىڭ
يېنىدىن قىشلىق سودا بازىرىنى ۋە ھەممە
قولايلىقلارغا ئېگە سەكسەن ئورۇنلۇق شەخـ
سىي مېھمانخانا سېلىپ، پۈتۈش ئالدىدا
تۇرىدۇ. بۇ مېھمانخانىلاردا ئەلۋەتتە، ئاتا
ۋەتەندىن كېلىپ سودا-تىجارەت بىلەن شۇ
غۇللىنىۋاتقان ۋەتەنداشلار ياتىدىغان بولىدۇ.
ئۇ قۇرماقچى بولىۋاتقان بازارلاردا بولـ
سا، يەنە شۇ قېرىنداشلار سودا-سېتىق ئىشـ
لىرىنى قىلىدۇ. ئەينە شۇ چاغدا ھازىرقى
«توربازا» دېگەن باغدا، يەنى كوز ۋە ئەـ
تىيازنىڭ يامغۇر-يېشىنلىق كۈنلىرى بىلەن
ئاق قارلىق قىش ئايلىرىدا ئوچۇقچۇلۇقتا
يېتىپ-قوپۇپ ژۈرۈپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتـ
قان ۋەتەنداشلار يازدا سالقىن، قىشتا ئىسـ
سىق ئويلەردە تۇرۇپ، سودا- تىجارىتىنى
قىلىدىغان بولىدۇ.

نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلى شۇنداقلا ھەر
ئىككى بازارنىڭ يېنىدىن نان زاۋۇدلىرىنى
قۇرماقچى. ھازىر ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇشلىرى تا
ماملىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۇ تۈركىيەدىن
نان زاۋۇدىغا كېرەكلىك جابدۇق-ئۈسكۈنىلەر
نى 45 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا سېتىپ ئېـ
لىپ كەلدى. ئاللا نەسىپ قىلسا، نان زاۋۇـ
دى ئىشقا چۈشكەندە، خەلق ژۇقۇرى سۈـ
پەتلىك، ئەرزەن نان بىلەن تەمىنلىنىدىغان
بولىدۇ.

- ئالامېدىن مىكرورايونىدا مېھمانخانا قۇ
رۇلۇشىنى، ئوينىڭ يېنىدىن قىشلىق بازار،
ھەم مېھمانخانىنى، نان زاۋۇدلىرىنىڭ قۇرۇ
لۇشلىرىنى باشلىغىنىمىزدا، -دەيدۇ سوھبەت
ئارا نىغمەت،- بىر كۈنى ئوغۇللىرىم «دادا،
بۇنچىلىك چوڭ قۇرۇلۇشلارنى سېلىشنىڭ نېـ
مە كېرىكى بار. ئۇنىڭدىن كورە ئاستا ئوز
ئىشىمىزنى قىلىپ ژۈرىۋەرسەك بولمامدۇ؟»
دېگەن گەپنى قىلىپ قالدى. شۇندا مەن ئۇ
لارغا گەپمۇ قىلماي، ھەر ئۈچ ئوغلۇمنى ئى
دارىگە باشلاپ كىردىمدە؛ «قېنى، ئولتۇرۇڭ
لار» دەپ، مۇساباييۇلار ھەققىدە غۇلجىدا
چىققان گېزىتنى ئوقۇپ بەردىم ۋە ئۇلارغا؛
«كوردۇڭلارمۇ، مۇساباييۇلار قانداق ئادەمـ
لەر بولغان. ھەتتا ئۇلار شۇنچە كوپ ئالـ
تۇن-كۈمۈچلىرىنى ماشىنىغا بېسىپ، گېرما
نىيەدىن زاۋۇدلارنى سېتىۋېلىپ، مىڭ بىر ما
شاقەتلەر بىلەن ئۇنى ۋەتىنىگە ئېلىپ بېرىپ
زاۋۇد قۇرغان. مۇساباييۇلارنىڭ ئەشۇ زاۋۇ
دىدا نەچچە يۈزلىگەن ئادەم ئىشلەپ ئائىلـ
ىسىنى باققان. مۇساباييۇلار تاپقان پۇللىرىغا
مەكتەپلەرنى سالدۇرغان، مائارىپقا ۋە باشـ
قا خەلق مەنپىيىتىگە كېرەكلىك جايلارغا ئىشـ
لەتكەن. كوردۇڭلارمۇ، خەلق ئۈچۈن خىزـ
مەت قىلىش دېگەن ئەينە شۇ!..

باللىرىم، مېنىڭ سىلەردىن كۈتىدىغان ئۈ
مۈتلىرىم چوڭ. ئەڭ ئالدى بىلەن بىزنىڭ ۋە
تىنىمىز- شەرقىي تۈركىستاننى سويۈڭلار، خە
لق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئوز ئالدىڭلار
غا ئالىي مەخسەت قىلىپ قويۇڭلار!» دېگەن
گە ئوخشاش گەپلەرنى قىلدىم. گېزىت ماـ
تېرىيالى بىلەن مېنىڭ ئېيتقانلىرىم ئوغۇللۇـ
رىمغا ناھايىتى تەسىر قىلدى. شۇنىڭدىن كېـ
يىن ئىككىنچى ئوغلۇم ئىلزات بارلىق قۇرۇـ
لۇش ئىشلىرىنى ئوز قولىغا ئېلىپ باشقۇـ
رىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قولىدىن ھازىرنىڭ ئوزىدە
چوڭ ئىشلار كېلىۋاتقانلىقىدىن پەخىرلىنىمەن.

ھە، «ئاتىغا قاراپ ئوغۇل ئوسەر» دېگىنى
دەك، نىغمەتنىڭ دىلشات، ئىلزات، ئەزىمەت
دېگەن ئۈچ ئوغلى خۇددى ئاتىسىغا ئوخـ
شاش تەدبىركار، ئىش بىلەرمەن، ئەقىل -
پاراسەتلىك ژىگىتلەردىن بولۇپ ئوسىۋاتىـ
دۇ. ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى دىلشات موسكۋادىـ
كى سوۋرۇۋ نامىدىكى ھەربىي ئۇچىلىشىشىـ
سىنى، ئاندىن موسكۋادىكى ئالىي كېگەشنىڭ
يېنىدىكى ئالىي ھەربىي مەكتىۋىنى تاماملىـ
غان. ھازىر ئۇ ئاتىسىنىڭ يول-يورۇغى ئاسـ
تىدا پۈتۈن تىجارەت ئىشلىرىغا مەسئۇل.
ئىككىنچى ئوغلى ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك،
پۈتۈن قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا جاۋاپكەر. ئەنـ

دى كەلجە ئوغلى ئەزىمەت بولسا، بىشكېك شەھرىدىكى كوللېدژدا تۈرك ۋە ئېنگلىز تىلىرىدا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىغا قويغان مەخسىتى كېلەچەكتە چوڭ تىجارەتچى بولۇش.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوز ھەدىسلىرىدە مۇنداق دېگەن: «خەير-ساخاۋەت قىلغىن، سىقىپ تۇرۇۋالمىغىن، بۇنداق قىلساڭ، ئاللاتائاللا نەرسەڭنىڭ بەرىكتىنى ئۇچۇرۇۋېتىدۇ ۋە ساڭا كوپ نەرسە بەرمەيدۇ. ژىغىپ مۇمىسكىلىك قىلمىغىن، بۇنداق قىلساڭ، ئاللاتائاللا رىزقىڭنى تار قىلىپ قويىدۇ».

بىشكېك شەھرىگە تۇتۇشۇپ دېگىدەك جايلاشقان پوكروۋكا يېزىسىنىڭ چوڭ يول بويىدا يېگىدىن سېلىنغان چىرايلىق مەسچىت قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ. بۇ مەسچىت نىغمەتكە ئوخشاش خەير-ساخاۋەتلىك ژىگىتلەرنىڭ پۇلىغا سېلىنغان. مەسچىتنىڭ پۈتۈن خىشلىرىنى نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلى سېتىپ ئېلىپ بەرگەن.

سابىق س.س.س.ر پارچىلىنىپ، جۇمھۇرىيەتلەر ئوز مۇستەقىللىكىنى ئېلىپ، ئوز ئالدىغا دولەت بولۇپ چىققاندىن كېيىن گېزىت-ژۇرناللارنىڭ تارىلىشى قىيىنلاشتى. بىزنىڭ «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا قىرغىزستاندا مۇشتىرى بولغۇچىلار ئۇچۇن پروبلېما پەيدا بولدى. قىرغىزستاندا قۇرۇلغان «تەڭرى تاغ» مەدەنىيەت فوندى بۇ خالىسانە ئىشنى ئوز زىممىسىگە ئېلىپ، ھازىر بىشكېك ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ناھىيە، يېزىلاردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە گېزىتلارنى تارىتىش بىلەن مەشغۇل بولىۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىلى 1995-ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمى ئۇچۇن نىغمەت بوساقوۋ 1500 نۇسخا «يېڭى ھايات» بىلەن 500 نۇسخا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىنى يازدۇرۇپ ئېلىشقا ئاقچا بېرىپ، ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلىكىنىڭ، خەير-ساخاۋەتلىكىنىڭ ئۇلگىسىنى كورسەتتى. ئۇ بىيىلمۇ ئوزىنىڭ بۇ سويۇملۇك گېزىتلىرىغا ئىختىسادىي ياردەم بېرىشقا تەييار ئېكەنلىكىنى بىلدۇردى.

نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلى 1950-ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بورىتالا شەھرىدە تۇغۇلۇپ، 6- سىنىپقىچە ئۇرۇمچىدە ئوقۇدى. 1963-ژىلى تەغدىر تەقازاسى بىلەن ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ئائىلىسى بىلەن كېچەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقتى. قىرغىزستاننىڭ فرۇنزې (ھازىرقى بىشكېك) شەھرىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. ئۇرۇمچى شەھرىدە سودا مەھكىمىلىرىدە خىزمەت قىلغان ئابدۇقادىر ئاكا بىلەن ھاۋاخان ھەدە «بىر ئېرىقىدا ئالتۇن، بىر ئېرىقىدا كۈمۈچ ئېقىپ تۇرىدىغاندەك» ھەممىمىز ئارمان قىلغان كېچەش ئىتتىپاقىدا قارا ئىشلاردا ئىشلەپ، ئۇچ ئوغۇل، ئىككى قىزنى ئوقۇتۇپ، قاتارغا قوشقىچە ئاز ماشاقەت تارتقىنى يوق. ئوغۇللىرى ئويلىنىپ، قىزلىرى ياتلىق بولۇپ، مانا ئەندى ئەۋرە سويۇپ، راھەت-پاراغەتتە ياشايمەن، دېگىنىدە، شۇم ئەجەل 1982-ژىلى ھاۋاخان ئانىنى پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا ئېلىپ كەتتى...

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە: «ھۇببۇل ۋەتەن مىنەل ئىمان» (ۋەتەننى سويۇش ئىمان جۇملىسىدىندۇر) دەپ يېزىلغان. نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلىنىڭ ئەزىز ۋەتىنى-شەرقىي تۈركىستانغا، ئۇ يەردىكى جاپاكەش، دەرتمەن خەلققە بولغان مۇھەببىتى بىلەن ساداقىتى چەكسىز.

— ۋەتەن مۇھەببىتى دېگەن باشقىچە بولىدىكەن،- دەيدۇ نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلى.- ۋەتەننى سويمەيدىغان، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىكىنى ئارزۇ قىلمايدىغان ئۇيغۇر بولماسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. مۇستەملىكچىلەرنىڭ رەزىل سىياسەتلىرى تۇپەيلى ۋەتەندىن ئايرىلىپ دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن بىز ئۇيغۇرلار ۋەتەننىڭ داۋاسىنى قىلىپ كېلىۋاتىمىز. بۇ ياخشى. «بالا ژىغلىمىسا، ئانا ئەمچەك سالمايدۇ» دېگەن گەپ بار. بىراق بىزدىكى كوپلىگەن تەشكىلاتلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرىدىكى ۋەتەن داۋاسى، ئېنىقىنى ئېيتسام، مېنى قالائەتلەندۇرەلمەي كېلىۋاتىدۇ. ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدىغان، بەزىدە خاپىمۇ قىلىدىغان بىر نەرسە.شۇكى، بىز قۇرۇق ھاۋۇنى تاراقلىتىپ، لىدىرلىق تالىشىمىز، كىملەرنىڭدۇ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناپ، پىتنە-پاساتقا بارىمىز. بىزنىڭ قىلىدىغان ئاساسىي ئىشىمىز، ئۇ شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تورت توك-توك ئۇيغۇرنىڭ ئىچىدىلا ئەمەس، خەلق ئارالىق سەھنىگە ئېلىپ چىقىش كېرەك، دەپ ئويلايمەن، راستىنى ئېيتسام، مەن «بىزدە ھەقىقىي لىدىر يوق. ۋەتەندىكى لىدىرلارنى خىتاي كوممۇنىستلىرى ئولتۇرۇپ تۇگەتتى» دەپ ھېساپلايتتىم.ياق، بىزدە ھەقىقىي لىدىر بار ئېكەن. ئۇ كىم دېسەڭىز، ۋەتەنپەرۋەر زات ئەيسا ئالىپتېكىننىڭ ئوغلى ئەركىن ئالىپتېكىندۇر.

مەن ئەركىن ئاكا ئالىپتېكىن بىلەن ئوتكەن ژىلى قازاقىستان ۋە قىرغىزستانغا كەلگىنىدە تونۇشقان ئېدىم. بىيىل يانۋاردا ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ تەكلىۋى بىلەن گوللاندىيەنىڭ گااگا شەھرىدە بولۇپ ئوتكەن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 3-باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ ژىغىنىغا قاتناشتىم ۋە ژىغىننى باشتىن ئاياق ۋىدېوغا چۇشىرىۋالدىم. ژىغىن ھەققىدە بىزنىڭ «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىدا تەپسىلىي خەۋەر-ماقالىلارنىڭ بېرىلگەندىن كوپچىلىك ياخشى خەۋەردار. مېنىڭ بۇ يەردە ئېيتماقچى بولغىنىم، ئەركىن ئالىپتېكىن ھەققىدە بىر-ئىككى ئېغىز سوز، خالاس.

ئەركىن ئالىپتېكىن ئاسسامبلېيە ژىغىننى ئوزى ئېچىپ، ئېلىپ باردى. ئاتمىشقا يېقىن مۇستەملىكىدە ياشاۋاتقان دولەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلغان ئەشۇنداق چوڭ ئەنجۇمەندە ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ مەدەنىيەتلىكىگە، بىلىم-قابىلىيىتىگە، ئەجايىپ ناتىق ۋە ئىسپاتكارلىقىغا قايىل قالدىم. ئۇ يەردىكى ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ ئابرويىنى،ئۇنىڭغا كورسىتىلىۋاتقان ئىززەت-ئېھتىرامنى كورۇپ، «بۇ كىشى بىزنىڭ ھەقىقىي لىدىرىمىز ئېكەن. شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى دۇنيا سەھنىسىگە ئېلىپ چىقىۋاتقان بىردىن-بىر ئادىمىمىز ئەشۇ كىشى ئېكەن» دەپ، پەخىرلەندىم. شۇنداق ئېكەن، دېمەك، بىز دۇنيا تونۇيدىغان ئەشۇنداق كىشىلىرىمىز ئارقىلىق ۋەتەن داۋاسىنى قىلىشىمىز ۋە ئەركىن ئالىپتېكىندەك ۋەتەنپەرۋەر، ئەقىل-پاراسىتى يېتۇك كىشىلىرىمىزنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىمىز ھەمدە ئۇنىڭغا بارلىق جەھەتتىن، ئەڭ مۇھىمى ئىختىسات جەھەتتىن يار-يولەكتە بولۇشىمىز كېرەك ئېكەن!

بىزنىڭ بىشكېك شەھرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ بىر نەچچە تەشكىلاتى بار. مەيلى، ھەر بىر تەشكىلات ئوز ئىشىنى قىلىۋەرسۇن. بىر تەشكىلاتنى قۇرۇپ، ئىككىنچىسىنى يوق قىلىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ. بىرسى قىلالمىغان ئىشنى ئىككىنچىسى قىلسۇن. ئەڭ ياخشىسى بىرلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ، لىدىرلىقنى تالاشماي ئىش-پائالىيەت ئېلىپ بارغىنىمىز ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر، دەپ ئويلايمەن.

يەنە بىر ئېيتىپ كېتىدىغان نەرسە، ئەڭ ئالدى بىلەن بىز ئوزىمىز ياشاۋاتقان دولەتتە ئۇيغۇرنىڭ كىملىكىنى، قانداق ئىشلارغا قادىر ئېكەنلىكىنى ئوزگىلەرگە ياخشىراق تونۇتۇشىمىز كېرەك. قىرغىزستان دولىتى بىز ئۇيغۇرلارغا ياخشى غەمخورلۇق قىلىۋاتىدۇ. دولەت پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ھەقىقىي دېموكراتىيەلىك سىياسەت ژۇرگۇزىۋاتىدۇ. ئۇ كىشى يېقىندا قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۇلىرىگە قاتنىشىپ، ئۇيغۇرلار ھەققىدە ئىنتايىن ئىللىق قەلىپ سوزلىرىنى ئېيتتى.

بىشكېك شەھرىدىكى ئالامېدىن مەركىزىي بازىرىنىڭ ئالدىدا قىزىل خىش بىلەن سېلىنغان ئۇچ قەۋەتلىك بىنا قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ. بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتى ماگازىن. ئىشىكىنىڭ بېشىغا «ئازات سودا ئويى» دەپ يېزىلغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېلىنغان كەڭلىگى ئىككى-ئۇچ مېتر، ئېگىزلىگى بىر تام چوڭلۇقتىكى قەلەيگە كوك بايراق بىلەن ئاي-يۇلتۇز ۋە بورىنىڭ سۇرىتى سېلىنغان. ھەر كۇنى بازارغا كىرىپ-چىقىۋاتقان مىڭلىغان ئادەم ئۇنىڭغا بىر نەزەر ئاغدۇرماي ئوتمەيدۇ. بۇ بىنانىڭ ئىككىنچى، ئۇچىنچى قەۋىتى نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلىنىڭ تۇرۇشلۇق ئويى.

— بىزنىڭ «ئازات» دەپ ئاتالغان شەخسىي شىركىتىمىزنىڭ تارمىقى چوڭ. ئۇنىڭغا تۇرىزم، سودا، مېھمانخانا كومپلېكسى، نان ئىشلەپ چىقىرىش ئوخشاش ئىشلار كىرىدۇ. بىز شىركەتنى ئوز فامىلىيەمىز، بالا-چاقىمىز ياكى ئەۋرىلىرىمىزنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتىغىنىمىز يوق. «ئازات» دېگەن نام ئازاتلىقنىڭ، مۇستەقىللىكنىڭ ئىشانىدۇر...

سوھبىتىمىزنىڭ ئاخىرىسىدا نىغمەت ئابدۇقادىر ئوغلى بوساقوۋ مېنىڭ سوئاللىرىمغا جاۋابەن ژۈرەك سوزلىرىنى توۋەندىكىچە ئىزھار قىلدى:

— خۇداغا شۇكرى، شىركىتىمىزنىڭ ئىشلىرى يامان ئەمەس. مېھمانخانا، بازار ۋە نان زاۋۇدلىرىمىز ئىشقا چۇشكەندە، ئاپاۋەتنىڭ كوپىيىشى تۇرغان گەپ. ئۇمۇمەن، مېنىڭ قىلىۋاتقان ھەممە ئىشلىرىم ۋەتىنىم، خەلقىم ئۇچۇندۇر. ۋاقتى كەلگەندە پۈتۈن تاپقان دۇنيارىمنى ۋەتىنىم ئۇچۇن، خەلقىم ئۇچۇن ئىشلىتىشكە تەييارمەن. چۇنكى مەنمۇ بىر ئۇيغۇر پەرزەندىمەندە!...

ئالىمجان باۋدىنوۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

كولدىكى قۇشلار
فوتو ئېتيود.

قېرىنداشلىق رەمزى

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تالاس ۋىلايىتىدە ئوتكۇزۇلىدىغان «ماناس» ئېپوسىنىڭ 1000 ژىللىق مەرىكىسىگە قاتنىشىش ئۇچۇن ئىسسىق كول ۋە چۇ ۋىلايەتلىرىدىن كېلىۋاتقان مېھمانلارنى نوۋوپاكروۋكا بىلەن لېبېدىنوۋكا مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر جامائىتى ئالدىغا چىقىپ،قىزغىن كۇتۇۋالدى. بىر-بىرىگە تۇتاش بۇ ئىككى مەھەللىدە ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان بولۇپ، ئۇلار تىلمۇ بىر، دىلمۇ بىر قېرىنداشلىرى- قىرغىزلارنى كوڭلىدەك كەڭ يېيىلغان كاتتا دەستىخانغا تەكلىپ قىلدى.

مېھمانلارنىڭ بۇ يول بىلەن ئوتىدىغان خەۋىرىنى ئاڭلىغان بۇ ئىككى خوشنا مەھەللىنىڭ ژىگىت باشلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن دەررۇ مەسلىھەتلىشىپ، جامائەتنى ھەرىكەتلەندۇرۇپ، كىچىچە تەييارلىق قىلىپ، كەڭ-تاشا دەستىخان راستلىدى. مەھەللىنىڭ موتىۋەرلىرى ژىگىت باشلىرى تۇرسۇن بەرا ھاجىم بىلەن تۇرغانلارنىڭ يېتەكچىلىگىدە ئەتىگەندىلا چوڭ كوچىغا چىقىپ، مېھمانلارنىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۇتۇشتى. ئۇلار «خۇش كېلىپسىز ئەزىز مېھمانلار» دەپ خۇش خەت بىلەن يېزىلغان سايە-سالقىن جايدا مېھمانلارغا نورۇن راستلانغان ئېدى. مېھمانلار ژىراقتىن كورۇنۇشى بىلەنلا ئاق سەللىلىك موتىۋەر زاتلار بىلەن ياشلار سازلارنى چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. ماشىنىلاردىن چۇشكەن مېھمانلارنىڭ ئالدىدا كەلگەن ۋىلايەت رەھبەرلىرى بىلەن يۇرت چوڭلىرى قېرىنداشلارچە قۇچاقلىشىپ كورۇشتى. 400 نەپەر مېھمان دەستىخانلارغا تورت قاتار بولۇپ ئولتارغۇزۇلدى.

زىياپەت باشلىنىش ئالدىدا ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئامىدىن بىشكېك مەركىزىي مەسچىتىنىڭ چوڭ ئىمامى ئابدۇمېجىت قارى ھاجىم تەبرىك سوز سوزلىدى. ئۇ: «قىرغىز خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى قەدىمىي زامانلاردىن بېرى قېرىنداشلاردەك ياشاپ كېلىۋاتقان دىنىمىز، دىلىمىز، ھەتتا تىلىمىز بىر خەلق. قىرغىزستان ھوكۇمىتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا ئىنسانىي ئادىلچىلىقى ئارقىسىدا باشقا خەلقلەر قاتارى ئۇيغۇرلارمۇ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. «ماناس»نىڭ مىڭ ژىللىق مەرىكىسى بىز ئۇيغۇرلارنىڭمۇ خوشاللىق مەرىكىسىدۇر. بۇ خىل تويلار خوشاللىق تويلىرىمىزغا ئۇلاشسۇن. ئاللا تائالا ھوكۇمىتىمىزگە كۈچ-قۇۋۋەت، خەلقلىرىمىزگە ئىناقلىق، خاتىرجەملىك ئاتا قىلسۇن. قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇرلاردىن قېرىنداش قىرغىز خەلقىگە سالام. سىلەرنى ئۇلۇق ماناسنىڭ روھى قوللىسۇن، سەپىرىڭلار بېخەتەر-ئوڭۇشلۇق بولسۇن، ئامىن!» دەپ ئاق يول تىلەپ پاتىھە ئوقىدى.

ئىسسىق كول ۋە چۇ ۋىلايەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى زىياپەت ئۇستىدە جاۋاپ نۇتۇق سوزلەپ: «ئۇيغۇر تۇققانلار، سىلەرنىڭ بۇ دالادا چوڭ دەستىخان سېلىپ، قېرىنداشلاردەك كۇتۇپ ئالغىنىڭلار بىزنى تولىمۇ ھاياجانلاندۇردى. چۇنكى بىز يول بويى مۇنداق خوشال قارشى ئېلىشلارنى كورمىدۇق. سىلەرنىڭ بىزنى سىلاپ، ئالدىمىزغا يايغان بۇ دەستىخىنىڭلار ۋە دىدارلاشقىنىمىز ھەممىمىزنىڭ كوڭلىدە ئۇنتۇلماس بىر خاتىرە بولۇپ قالغۇسى. قېرىنداشلىقىمىز موشۇ دەستىخاندىكى ئازۇ-نېمەتلەر بىلەن ھەر دايىم بىللە بولسۇن، سىلەرگە، سىلەر ئارقىلىق بارلىق ئۇيغۇر تۇققانلارغا رەھمەت!» دەپ، سەمىمىي تەشەككۇرلىرىنى ئىزھار قىلىشتى.

دەستىخانلارغا ئارقا-ئارقىدىن تارتىلغان تائاملار، مېۋە-چىۋىلەر دوستلۇققا تېخىمۇ زىننەت قوشۇپ تۇردى. زىياپەت دەستىخىنى ژىغىلغاندىن كېيىن مېھمانلارغا مېۋە-چىۋىلەر يوللۇق قىلىندى. زىياپەتنىڭ ئاخىرى دوستلۇق سەيلىسىگە ئۇلىشىپ كەتتى.

نۇرمۇھەممەت ھەسەن،
شتاتتىن تاشقىرى مۇخبىرىمىز.

سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتى توغرىلىق

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر قەھرىمانى قوشاقچى سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتى تىرىكىدە چۈشىرىلمىگەنلىكتىن بۇ تارىخىي خاتىرىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش پىكرى مېنىڭدە 5، 10 ژىل ئىلگىرى تۇغۇلغان ئىدى. شۇندىن بېرى ئۇ مەخسەتتە يەنى ئاتاقلىق سەردار ھەققىدە ماتېرىياللار توپلاش بىلەن مەشغۇللىنىپ ژۈردۈم. گېزىت، توپلاملاردا بېسىلغان ماقالىلىرىمدىن باشقا 1931- ژىلى تاشكەنتتە «سادىر خاڭرۇق» دېگەن بىر رىسالە باستۇرۇپ چىقارغان ئىدىم.

سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتىنى يوقتىن بار قىلىش مەخسىتىدە ياركەنت، ئالمۇتا، بىشكېك شەھەرلىرىنى ئارىلاپ بوۋاي، موماي موىسۇپەتلەرگە مۇراجەت قىلىشقا توغرا كەلدى، شۇندا ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى ئۇنىڭ تاشقى ۋە ئىچكى قىياپىتىنى - سادىر پالۋان ئېگىز بويلۇق، كەڭ مەيدە، يوغان باشلىق، قاتمال بەدەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، كەڭ پېشانە، ئوتكۇر كوزلۇك، قاڭشا بۇرۇن، كەكە ساقال، جىددىي قىياپەتلىك بىر پالۋان كىشى ئىدى،- دەپ تەرىپلەپ بېرىشتى. ئۇلارنىڭ بىر تۇركۈمى تۆۋەندىكىلەر؛

1. ئايشەم موماي جېلىل قىزى. ئۇ توقماق شەھىرىدە تۇرىدۇ. 120 ياشتا. سادىر يۇرت ئالدىدا شوھرەت تېپىپ، ئاتاقتا ئېگە بولۇپ ژۈرگەندە ئايشەم موماي ئىككى-ئۇچ بالىنىڭ ئانىسى ئىكەن. ئايشەم مومايىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا سادىر كېلىشكەن، چىرايلىق كىشى ئىكەن. لېكىن سوزلىگەندە بىر ئاز خاكرۇقلۇغى بىلىنىدىغان دەيدۇ. مەن ئايشەم موماي بىلەن 1939- ژىلىنىڭ ئاخىرىدا توقماق شەھىرىدە كوروشتۇم. موماي شۇنچە ياشقا كەلسىمۇ تېخى تېتىك، گەپ-سوزى ئورۇنلۇق ئىكەن.

2. مەسۇم بوۋاي ھەمرا ئوغلى. بۇ كىشى سادىرنىڭ نەۋرىسى بولىدۇ. 1939-ژىلى ياركەنت شەھىرىدە مەن ئۇچراشقان بۇ كىشى 84 ياشتا ئىدى.- بوۋامنىڭ ئالدىدا ژۈرگەندە مەن ئون بىر، ئون ئىككى ياشلاردا ئىدىم. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ كوروشى تولۇق خاتىرەمدە،- دەيدۇ ئۇ سادىر پالۋاننىڭ ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان قىياپىتىنى تەستىقلەپ.

3. گۇلجەمىلەم موماي چورۇق قىزى. فرۇنزې شەھىرىدە تۇرىدۇ. ئۇ سادىرنى كورگەن، ئۇنىڭ قوشاقلىرىنى يادقا بىلىدۇ. 1881-ژىلى كوچكوچتە ئىلىدىن چىققانلىغىدىن ياش سۇرۇشتۇرۇپ، 1940-ژىلى گۇلجەملەم موماي ئوزىنىڭ 100 ياشقا كىرگەنلىگىنى ئېيتتى.

4. ئالمۇتا شەھىرى ساي بويى مەھەللىسىدە تۇرىدىغان يۇز ياشقا يېقىنلاشقان بوۋايلار سادىق ھەسەن ئوغلى، ئىسلام ئومەر ئوغلى ئوزلىرىنىڭ ياشلىغىدا سادىر پالۋان بىلەن كورۇشۇپ ھەمسوھبەت بولغانلىغىنى، ئۇنىڭ كورۇنۇشى پالۋان قىياپەت كىشى بولغانلىغى ھەققىدە مەلۇماتلار بەردى.

5. ھىدايەت روزىباقى ئوغلى، ئالمۇتىدا تۇرىدۇ. بۇ زات سادىر پالۋان توغرىلىق كوپ مەلۇماتقا ئېگە. ھىدايەت ئاخۇن ئۇلىنىڭ ئۇستىگە كونا ئۇيغۇر تىلىنى ۋە ئەرەپ، پارس تىللىرىنى مۇتالىئە قىلالايدىغان زىيالىي ئادەم.

موشۇ ژۇقۇرىدىكىلەرنىڭ تەرىپىگە ئاساسلىنىپ ھەم باشقا ھوججەتلەرگە سۈيىنىپ، مېنىڭ تەشەببۇسىم بويىچە سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتىنى قازاقستان خەلق رەسسامى ئەبلقان قاستېي ئوغلى ياساپ چىقتى. ياركەنتتە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئە. قاستېيېۋ ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش، ئورپى-ئادەتلىرىنى ياخشى بىلگەنلىكتىن سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتىنى مۇۋاپىقىيەتلىك ياساپ چىقالىدى.

سۈرەت ياسىلىپ بولغاندىن كېيىن ئەبلقان ئىككىمىز سۈرەتنى بىزگە ئۇ توغرىلىق مەلۇمات بەرگەن ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن كىشىلەرگە ئاپىرىپ كورسەتتۇق. شۇندا ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر ئېغىزدىن بۇ كىشى سادىر دەپ تەستىق قىلىشتى. سۈرەتنى كورگەنلەرنىڭ بىرى سادىق بوۋاي «مەن كورگەندە سادىرنىڭ ئوڭى قارامتۇل ئىدى. يەنى قالپىقىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ كىيەتتى، شۇندىمۇ بۇ سۈرەت خۇددى سادىرنىڭ ئوزىگە ئوخشاپ ياسالغان ئىكەن» دەپ رەسسامغا تەشەككۇر بىلدۈردى.

بۇنىڭدىن باشقا سۈرەتنى ياركەنتلىكلەرگە ئەۋەتكىنىمدە ئۇ يەردىن مۇنداق پىكىرلەر ئېلىندى. ياركەنتنىڭ بەزى قېرىلىرى سۈرەتنى سادىرنىڭ چوڭ ئوغلى ئاللاقۇلغا ئوخشايدۇ دېسە، بەزىلىرى ئوتتۇرانچى ئوغلى ئېگەمقۇلغا ئوخشايدۇ دېگەن. سادىر پالۋاننى كورۇپ، بىلگەنلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا سادىرنىڭ مەزكۇر ئوغۇللىرى ئوزىگە بەك ئوخشايدىكەن.

خەلق قەھرىمانى سادىر پالۋاننىڭ سۈرىتىنى تىكلەشنىڭ قىسقىچە تارىخى ئەنە شۇنىڭدىن ئىبارەت.

سابىرجان شاكىرجان.

«قازاق ئېلى» ژۇرنالىنىڭ ئۇيغۇرچە سەھىپىسى، 1945-ژىل نويابىر - دېكابىر. 21- بەت.

تەييارلىغان ر. سارغوجىن.

ھېچ كىم، ھېچ نەرسە ئۇنتۇلمايدۇ

ھايات قايىنىمىدا

مەن، ئوز يۇرتدىشىم رەشىت مەشۇر ئوغلى توختەمۇۋنى بىيىل ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى غالىبىيىتىنىڭ 50 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلەش مەخسىتىدە ئۇنىڭ قوتلۇق ئويىدە ئۇچراشقان ئىدىم. ئوتچوق چىراي، دىلكەش، كىچىك پېىل بۇ ئادەم بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتىرىپ، ئۇنىڭ بىر ئەر ئومرىدە بېسىپ ئوتكەن ھايات يولىنى ئىسپاتلايدىغان ھوججەت-گۇۋاناملىرىنى بىر-بىرلەپ كورۇپ، مەن رەشىت ئاكىنىڭ شەخسىي ھاياتى بىلەن ئىشلىگەن ئىشىغا قىزىقىپ قالدىم.

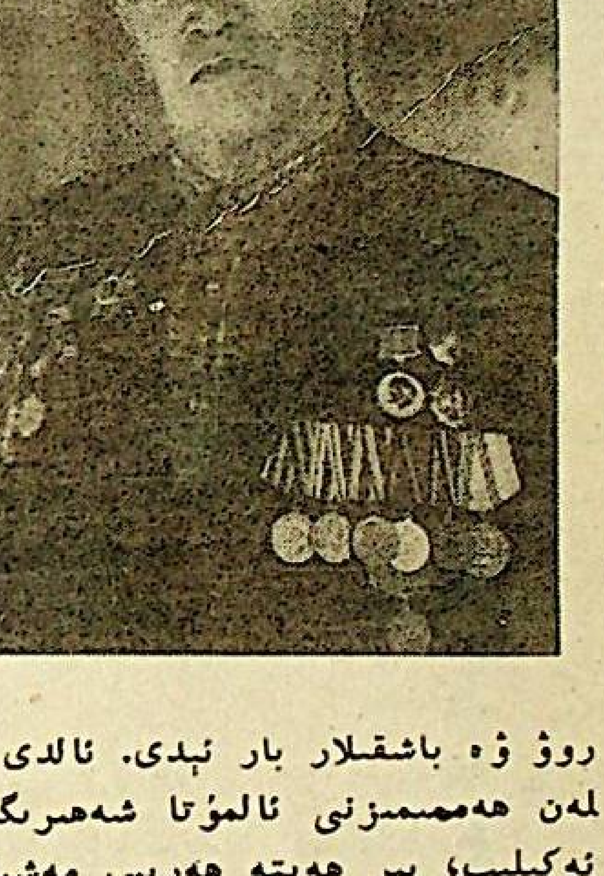

رەشىت توختەمۇۋ، باشقا يۇرتداشلىرىغا ئوخشاش، ئۇرۇش مەزگىلىدە ھەربىي سەپكە چاقىرتىلىپ، جەڭ مەيدانىغا ئاتلانغان بولسىمۇ، بىراق، ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن ئارقا سەپتە خىزمەت قىلغان ئىكەن...

مەن، سوھبەتدىشىمدىن ئۇرۇش ژىللىرى قىلغان ئىشلىرى ھەققىدە سورىغىنىمدا، ئۇ بىر پەس ئويلىنىپ، مۇنداق دېدى:

- 1944-ژىلى نويابىر ئېيىدا چېلەك ناھىيەسىدىن ئەندىلا 17-18 ياشقا توشقان 32 نەپەر ياش ژىگىتلەرنى ھەربىي خىزمەتكە چاقىردى. جۈملىدىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىز كىچىك ۋاقتىمىزدىن بىرگە ژۈرگەن ساۋۇت كەرىموۋ، رەزەم سەيدىنوۋ، ئارىمان ئابدۇرەشىتوۋ، ئومەر زەيناۋدىنوۋ، تۇرسۇن شەمشىدىنوۋ، ئاسىم غوجايېۋ، سۇلايمان رەخىمبايېۋ، مەھەممەت ئۇشۇروۋ ۋە باشقىلار بار ئىدى. ئالدى بىلەن ھەممىمىزنى ئالمۇتا شەھىرىگە ئەكىلىپ، بىر ھەپتە ھەربىي مەشىقتىن ئوتكەزگەندىن كېيىن ئېشېلون بىلەن غەربىي ئۇكرائىنىغا ئېلىپ ماڭدى. بۇ دەۋىردە فاشىستىك گېرمانىيە بىلەن ئۇرۇش ياۋروپىدا قاتتىق ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىكەن... بىزنى ئۇكرائىنىنىڭ لۋوۋ شەھىرىدىكى ھەربىي قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن 89- ۋە 209- ئاتقۇچىلار پولكلىرىغا تەخسىملەندۇق. مەخسۇس تەييارلىقلاردىن ئوتكەن بىر قىسىم يۇرتداشلار ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلاندى.

بۇ مەزگىلدە ۋەتىنىمىز- شەرقىي تۇركىستانىنىڭ ئۇچ ۋىلايىتىدە يۈز بەرگەن مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كوپچىلىگىمىزنى ئۇكرائىنىدىن فرۇنزېغا (ھازىرقى بىشكېك) يوتكىدى. بۇ يەردە ئوفىتسېرلارنى تەييارلايدىغان كۇرستا ئوقۇپ، قايتىدىن ھەربىي مەشقلەردىن ئوتكۈزدى. مىللىي-ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ بوشىغى بولغان غۇلجا شەھىرىگە ھەربىي مۇتەخەسسىسلىگى بار ياشلارنى ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا رەزەم سەيدىنوۋ، ئومەر زەيناۋدىنوۋ ۋە باشقىلار بار ئىدى. ئەپسۇس، ماڭا تەسادىپى ئاغرىققا دۇچار بولۇش سەۋەۋىدىن ئارقا سەپتە خىزمەت قىلىشقا توغرا كەلدى...

1950- ژىلى ھەربىي خىزمەتتىن قايتقاندىن كېيىنلا ئۇنىڭغا بىرەر كەسىپنى ئېگىلەپ، ئىشلەش نەسىپ بولدى، چۈنكى ئاتىسى مەشۇر ئاكىنى «خەلق دۈشمىنى» دەپ قەتىل قىلغاندا، ئۇلارنىڭ ئائىلىسمۇ تەقىپكە ئۇچرىغان ئىدى. كىچىگىدىن جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغان رەشىت توختەمۇۋ يەتتە ژىللىق بىلىمى بىلەن 1951-ژىلى تۇرگېنىدىكى شوفيورلارنى تەييارلايدىغان كۇرستا ئوقۇدى. بىر ئاز ۋاقىت ئىشلىگەندىن كېيىن ئېلېكترو- مونتيورلۇق كەسىپنى ئېگىلەپ، تا ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە مەزكۇر ئىشتا ئىشلىدى.

ھازىر ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى رەشىت توختەمۇۋ رەپىقىسى نۇربۇۋى بىلەن بەش پەرزەنتىنى زامان تەلىۋىگە لايىق تەربىيىلەپ، قاتارغا قوشتى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئوزلىرى ئېگىلىگەن كەسىپلىرى بويىچە ئۇنۇملۇك ئىشلىمەكتە.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ.

چېلەك ناھىيەسى.

ئەمگەك ھورمىتى

ژىگىرمە يەتتە ژىلدىن بېرى شىمونائىخا تومۇر يول ستانسىيەسىدە ئوزلۇكسىز ئىشلەپ كېلىۋاتقان مىسىر بېكەدىلوۋ ئوز كەسپىنىڭ ھەقىقىي مۇتەخەسسىسى ھېساپلىنىدۇ. بۇك قارىغايلىق ئالتاي تاغلىرىنىڭ باغرىغا جايلاشقان بۇ ستانسىيەدە ئۇنىڭغا رېلىسلىرى دومبىرنىڭ قوش تارىدەك قاتار ياتقان تومۇر يول لىنىيەسىدىكى ئون بەش كىلومېترلىق مۇساپىدا كورۇكلەرنىڭ، رېلىسلارنىڭ، يوللارنىڭ بۇزۇلغان جايلىرىنى ئوز ۋاقتىدا ياساپ، پويىزدلارنىڭ بىخەتەر مېڭىشىغا كاپالەتلىك قىلىشتەك جاۋاپكەرلىك ۋەزىپە ژۇكلەنگەن. ئوتتۇز ژىل بىر كەسىپتە ئىشلەش جەريانىدا مول تەجرىبە توپلىغان مىسىر بولسا ئۇنىغا يېقىن ياش ژىگىتتىن تەركىپ تاپقان كىچىككىنە بىرىگادىسى بىلەن بۇ ئىشنىڭ ھوددىسىدىن ئابروي بىلەن چىقىپ كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ م. بېكەدىلوۋ ئوزىنىڭ ئادەمگەرچىلىك خىسلەتلىرى بىلەن يۇرتداشلىرى ئارىسىدا قانچىلىك ھورمەتكە ئېگە بولسا، كەسپىگە بولغان مېھىر-مۇھەببەت، ئىشچانلىغى بىلەن ستانسىيە كوللېكتىۋى ئارىسىدىمۇ چوڭ ھورمەتكە سازاۋەر بولغان.

ئەمگەك يولىنى ئىشچىلىقتىن باشلىغان مىسىر دەسلەپ جامبۇلدىكى بىر ژىللىق تومۇر يول مەكتىۋىنى، ئارىدىن ئۇچ-توت ژىل ئوتكەندىن كېيىن بولسا تومۇر يول تېخنىكۇمىنى تاماملىغان. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇنىڭ نەزەرىي بىلىمنى ئەمەلىي ئىش بىلەن باغلاشتۇرۇپ، شپاللارنى، رېلىسلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا، كورۇكلەرنى ياساشتا ئۇلارنىڭ خىزمەت قىلىش ۋاقتىنى ئۇزارتىشقا قوشقان توھپىسى ئالاھىدە. مىسىرنىڭ بۇ ساھادىكى بەش تەكلىۋى باشقا ستانسىيەلەردىمۇ ئۇنۇملۇك پايدىلىنىلماقتا. م. بېكەدىلوۋنىڭ كوپ قېتىم ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن تەغدىرلىنىشى، بىر نەچچە مېداللار بىلەن مۇكاپاتلىنىشى ئۇنىڭ ئوتتۇز ژىللىق تىرىشچانلىق ئەمگىگىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

س. كاتتىباي ئوغلى.

شەمەي ۋىلايىتى.

ئاپەت ئالدىن-ئالا خەۋەرلەپ كەلمەيدۇ

ئالمۇتا ۋىلايىتى بىلەن ئالمۇتا شەھىرى يەر تەۋرەش پات-پات بولۇپ تۇرىدىغان خەۋىپلىك زونىغا ياتىدىغانلىغى سىر ئەمەس.

ئوتكەن ژىلى ۋىلايەت تەۋەسىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان چەت ئەللىك ئالىم-مۇتەخەسسىسلەر بۇ پىكىرنى تەستىقلەپ، بۇ يەردە يېقىن ژىللاردا چوڭ يەر تەۋرەش ئېھتىمالى بار دېگەن قورقۇنۇشلۇق تەخمىننى ئېيتقان. شۇ چاغدا كوپچىلىك خېلە ئەنسىرەپ، بېسىلغان ئىدى.

بىيىل بۇ تەخمىن توغرىلىق يەنە سوز قوزغىلىپ، خەلق ئىچىدە ئەنسىزچىلىك پەيدا بولۇشقا باشلىدى. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جۇمھۇرىيەتلىك گراژدانلار مۇداپىئە شتابى ۋىلايەت، شەھەر تېررىتورىيەسىدىكى مەھكىمە، مىنىستىرلىكلەر بىلەن بىرلىشىپ، يەر تەۋرەش يۈز بەرگەن تەغدىردە ئېمە قىلىش كېرەكلىگى توغرىلىق ئوقۇش-ئۆگىنىش مەشىقىنى ئوتكۈزدى.

21-سېنتەبىر كۇنى سائەت 16 دە 9 باللىق يەر تەۋرەش يۈز بەردى دەپ ئېلان قىلىنىپ، تېگىشلىك مەھكىمىلەرنىڭ ئىش پىلانى بەلگۈلىنىپ، تاپشۇرۇقلار بېرىلدى. ئەتىسى سائەت 14،30 دا مەشىققە قاتناشقان مەھكىمىلەرنىڭ جاۋاپكەر ۋەكىللىرى گراژدانلار مۇداپىئە شتابىنىڭ باشلىغى گېنېرال-مايور س. ئالتىنبېكوۋ بىلەن ژىغىلغانلار ئالدىدا ئوزلىرىنىڭ 22 سائەت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشلىرى توغرىلىق ھېساۋات بەردى.

مەشىق نەتىجىسىنى يەكۇنلىگەن گېنېرال-مايور س. ئالتىنبېكوۋ ئالمۇتا ۋىلايىتى بىلەن ئالمۇتا شەھىرىدە يەر تەۋرەش ئېھتىمالى مۇمكىن ئىكەنلىگىنى، شۇنداق بولغان تەغدىردە ئۇنىڭغا تەييار بولۇشىمىز كېرەكلىگىنى ئەسكەرتتى.

ھازىرقى ۋاقىتتا ئالمۇتىنىڭ 40 كىلومېترلىق غەربىي-جەنۇبىدىكى يەردە يەر تەۋرەش ئوچىغى بارلىغى ئېنىقلانغان. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئاپەتنىڭ ئالدىن-ئالا خەۋەرلەپ كەلمەيدىغانلىغىنى ئەستە تۇتۇپ، ساقلىق چارىلىرىنى يادىمىزدىن چىقارماسلىغىمىز زورۇر.

ب. قابىدېش ئوغلى.

1- ئوكتەبىردىن باشلاپ ئەڭ توۋەن مائاش بىلەن پېنسىيە ھەققى كوتېرىلىدۇ

دولەت رەھبىرىنىڭ 1995-ژىل 20-ئىيۇلدىكى قانۇن كۈچىگە ئېگە «1995-ژىلغا بەلگۈلەنگەن جۇمھۇرىيەتلىك بىيۇدژېت توغرىلىق» قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ 1995-ژىل 15-مارتتىكى قانۇن كۈچى بار پەرمانىغا ئوزگىرىشلەر بىلەن تولۇقلاشلار كىرگۈزۈش توغرىلىق» پەرمانىغا بىنائەن 1995-ژىلىنىڭ 1-ئوكتەبىردىن باشلاپ ئەڭ توۋەن مائاش بىلەن ئەڭ ئاز پېنسىيەنىڭ مىقدارىنى، ھوكۇمەتتە خەۋەر قىلغىنىدەك، 3000 تەڭگە قىلىپ بەلگۈلەش كوزلەنمەكتە. بۇ ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ، مەھكىمىلەر بىلەن تەشكىلاتلارنىڭ- ئەڭ ئالدى بىلەن بىيۇدژېتلىق مەھكىمىلەرنىڭ، بىلىم بېرىش، سالامەتلىكنى ساقلاش، ئاھالىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن قوغداش ۋە باشقا ئورۇنلارنىڭ بارلىق باشچىلىرىغا 1-ئوكتەبىردىن باشلاپ خىزمەتچىلەرنىڭ بارلىق ساھاسىنىڭ خىزمەت ئوكلادلىرى بىلەن تارىفلىق ستاۋكىلىرى مولچەرنى كوپەيتىشكە ھوقۇق بېرىدۇ.

مائاش بىلەن پېنسىيەنىڭ يېڭىدىن كوپەيتىلىشى جۇمھۇرىيەتتە تېگىشلىك مەزگىلدە قېلىپلاشقان بوھران دەرىجىسى بىلەن زىچ باغلاشتۇرۇلغان.

(قاز تاگ).

پېشقەدەم ژۇرنالىست ۋە ئۇستاز

(تۇرداخۇن نەزەروۋ—60 ياشتا)

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى پېشقەدەم ژۇرنالىست، گېزىتلىرىمىزنىڭ سابىق باش مۇھەررىرى تۇرداخۇن نەزەروۋنى 60 ياشقا تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ياخشى سالامەتلىك ۋە يېڭى ئىجادىي ئۇتۇقلار تىلەيدۇ.

بىز «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ سابىق مۇھەررىرى تۇرداخۇن نەزەروۋ بىلەن دىدارلىشىپ ئولتۇرىمىز. ئۇنىڭ ھەر بىر سوزى تەسىرلىك، ئادەمنى ئوزىگە جەلىپ قىلارلىق.

— ئىشەنچە— ئۇلۇق كۆچ! ئۇ توغرا ېيتىلىق ئاتا—بوۋىرىلىمىز لەۋزىدىن ئاڭلاپ ژۇرگەن خەلىق ئىچىدە ھەر تۇرلۈك رىۋايەتلەر كوپ،— دەپ گەپ باشلىدى سوھبەتدىشىمىز— ھە، ئەينە شۇ كېلەچەككە بولغان زور ئىشەنچ ماڭا ھەر دائىم كۈچ—قۇۋۋەت ۋە ئىلھام بېرىپ كەلگەن— ئۇ ئوزىنىڭ قەينىچىلىقتا ئوتكەن باللىق چاغلىرىنى ئەسلەپ ئوتتىمېكىن، ياكى «بارغا قانائەت، يوققا سالاۋات» دېگەن ئەجداتلار ۋەسىيىتىگە سۇيەنمېكىن، ئەينە ۋىر ھاياتىغا ئۇمۇت—ئىشەنچىنى پانا قىلغان كەسپىي ژۇرنالىستىنىڭ يۇزىنى بىر سىرلىق خىيال ئېگىلەپ كەتكەن ئېدى...

شۇ بىر ئېغىر كۇللەردە جاسۇر ئوغلانلار ۋەتەنىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇشقا ئاتلىنىپ، يېزىلاردا ئەر لەر ئازىيىپ، پەقەتلا ئاياللار بىلەن بوۋاي—مامايلارنىڭ بالا—جاقىلىرىنىڭ ئامان كېلىشىنى كۈتكەن چاغلار.

شۇ ئۇرۇش ژىللىرىدا يولداشىدىن ئايرىلىپ، پەرزەنتلىرىنى بېقىپ، ئوستۇرۇش مايمىنەم ئانىغا قانچىلىك ئېغىر چۈشتى دېسەڭىزچۇ؟ بىراق ئانا شۇ ئېغىرچىلىقلارنى پەرزەنتلىرىگە بىلىندۈرمەسكە تىرىشاتتى. ئاتىسى مەمەتقىياس بوۋاي بىلەن كولخوزنىڭ مېلىنى بېقىپ، سېغىنچىلىق قىلىدۇ. ھە مانا شۇ ژىللىرى تۇرداخۇن نەزەروۋ 10 ياش چامىسىدىكى بالا ئېدى. تەغدىر تەقەززاسى بىلەن ئۇنى ئاۋاتلىق خەيرۇللا ئانادۇللايېۋ (ئىنتېرنات باشلىغى) ئىنتېرنات— پانسوناتقا ئالىدۇ. ئۇ ئىنتېرناتقا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. كۈندۈزى ئىنتېرناتنىڭ ئۇششاق ئىشلىرىنى قىلىپ، كەچقۇرۇنلىغى ئوقۇشىنى ئوقۇيدۇ. شۇنداقلا ئىنتېرناتتا چىقىدىغان «تەربىيە» نامىلىق تام گېزىتىگە 7—سىنىپتىن باشلاپ ئارىلىشىپ، كېيىنرەك، يەنى 10—سىنىپنى تاماملىغىچە مەزكۇر گېزىتنىڭ باشقۇرۇپ، مەخسۇس بۇلۇڭلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئوزىنىڭ كولەملىك ماقالىلىرى بىلەن پائال قاتنىشىدۇ. تۇرداخۇنىڭ ئوقۇشقا ۋە ئىشتىياقىنى سەزگەن ئىنتېرنات مەمۇرىيىتى ھەم بۇ ۋەسى مەمەتقىياس بىلەن مومىسى گۈنەم ۋە ئانىسى مايمىنەملەر ئۇنىڭغا ئىمكانىيەت يارىتىشقا تىرىشاتتى. «ۋەزىدانلىق ئادەملەردىن بول»،— دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئېدى ئانا ئوغلىنى ئوقۇشقا ئەۋەتىش ئالدىدا.

... ژىللار بىر—بىرىنى قوغلاپ ئوتتى. تۇرداخۇنمۇ ئەر يېتىپ، 1953—ژىلى قازاقستان دولەت ئونىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ ژۇرنالىستىكا بولۇمىگە ئوقۇشقا چۈشتى. مەزكۇر بىلىم دەرگاھىنى 1958—ژىلى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملاپ، شۇ ژىلى جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىغا (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») ئەدەبىي خادىم بولۇپ ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ. 1961—ژىلى بولۇم باشلىغى، 1965—ژىلى مۇھەررىرىنىڭ ئورۇنباسارى، 1979—1987— ژىللار ئارىلىغىدا گېزىتنىڭ مۇھەررىرى لاۋازىمىلىرىدا ئىشلەپ، ئوزىنىڭ بىلىمىنى، كۈچ—غەيرىتىنى ئۇيغۇر گېزىتىنىڭ ئىشىنى يۇكسەلدۇرۇشكە، بولۇپمۇ گېزىتنىڭ سۈپىتىنى ئاشۇرۇشقا سەرپ قىلىپ، كوللېكتىۋ ھورمىتىگە سازاۋەر بولدى. ئۇيغۇر تىلىنىڭ سىر—خۇسۇسىيەتلىرىنى ئوزلەشتۈرۈشكە تىرىشقان ژۇرنالىست گېزىتقا رەھبەرلىك قىلغان ژىللىرىمۇ، ئىملا قائىدىلىرىگە، ستىلىستىكا، مەسىلىلىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بولۇپ، نەزەرىيەنى ئەمەلىيات بىلەن باغلاشتۇرۇپ ئىش ئېلىپ باردى. ئۇ— مۇمەن، ئۇ رېداكسىيەدە ئىشلىگەن ژىللىرى ئالغا قويغان مەخسەت—ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىش ھوددىسىدىن چىقىشقا تىرىشتى. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتلاردا تەربىيەلىگەن شاگىرتلىرى ھازىر مەتبۇئات ساھاسىدا ئىشلەۋاتسا، بەزىلىرى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ئوقۇۋاتىدۇ.

ئېغىر ژىللاردا ئىشەنچە بىلەن ژۇرنالىستىك پائالىيىتىنى باشلىغان تۇرداخۇن نەزەروۋ بۇ كۈنلەردە قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ تىلشۇناسلىق بولۇمىدە ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. بۇ يەرگە ئىشقا يوتكەلگەندىن ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئىشلىرىغا پائال ئىشتىراك قىلدى. ئۇ ئوزىنىڭ 60 ياشلىق ھاياتىدا قايغۇنمۇ، خوشاللىقنىمۇ كوپ كوردى. ھە، ئۇ كوپلىگەن ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بەردى.

1981—ژىلى ت. نەزەروۋ «ھورمەت بەلگۈسى» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلاندى، ئەندى 1985—ژىلى ئۇنىڭغا قازاقستان س.س.ر ئالىي كېڭىشىنىڭ پەخرىي يارلىغى بېرىلدى. بۇمۇ ژۇرنالىستقا بولغان يەنە بىر ھورمەتنىڭ بەلگۈسىدۇر. كەسپىي ژۇرنالىست ت. نەزەروۋ قېرىنداشى مىللەتلەر تىللىرىنى ھۇ ياخشى بىلىدۇ. ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىغا كەلگەندىن باشلاپ، ئۇ مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ تىلشۇناسلىق بولۇمىدە ئىشلىنىۋاتقان «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»، «رۇسچە—ئۇيغۇرچە لۇغەتلەرنى» تۈزۈشكە تىلشۇناسلارغا خاس سەزگۈرلۈك قابىلىيىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايەن قىلدى. ئەندى «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدا ئىشلىگەن ژىللىرى گېزىت سەھىپىلىرىدە ئۇنىڭ بىر نەچچە كولەملىك ماقالىلىرى بېسىلدى. ئۇ شۇنداقلا تەرجىمە ئىشلىرىغىمۇ ئارىلاشتى، بەزى كوللېكتىۋلىق توپلاملارغا بېۋاستە مۇھەررىرلىك قىلدى.

بىز ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىش جەريانىدا كوپ نەرسىلەرگە، بولۇپمۇ 1987—ژىلى ئىيۇن ئايلىرىدا «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدا بېرىلگەن سىر لىق بىر سۈرەتنىڭ ئاستىدا بېسىلغان مەزمۇنغا كۆڭۈل بۆلدۇق. ئۇنىڭدا شۇ سۈرەتتىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ھازىر ھايات ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان ئالىملار، يازغۇچىلار، ئەدەبىيات تەنقىدچىلىرى بار ئېدى. بۇ سۈرەتنى كۆرگەن ھەر قانداق ئادەم ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئېسىگە ئالماي قالمايتتى. بىز ئۇنىڭدىن بۇ سۈرەتنىڭ سىرىنى سورىغىنىمىزدا، ئۇ بىزگە مۇنداق دېگەن ئىدى:

— 1987—ژىلنىڭ ئىيۇن ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دېكابىر ۋاقىتلىرىگە ئاكتىۋ قاتناشقان بىر توپ ياشلار ئۇستىدىن ژۇرگۈزۈلگەن قازاقستان س.س.ر ئالىي سوتىنىڭ مەجلىسى تامامىلاندى. سوت ھوكۇم چىقاردى. بۇ توغرىلىق «سوت زالىدىن» دېگەن رۇبرىكا ئاستىدا سىدا گېزىت رېداكسىيەلىرىگە **قاز تاگ** تىن لىتېرلىق ماتېرىيال ئىككى سۈرىتى بىلەن كېلىندۇ. بۇلارنى قايسى تەرىپىدىن ئېلىپ قارىمايلى، بېسىش كېرەك. چۈنكى، «لىتېرلىق» دېگىنى سوزسىز ۋە چاپسان، مۇقەررەر رەۋىشتە گېزىتقا بېرىسەن دېگەن سوز. سۇرەتلەر بولسا، ماتېرىيالغا قوشۇپ بېرىلگەن.

شۇنداق قىلىپ بىر سۈرەت پەقەت «ژېتسۇ»، «ئوگنى ئالاتاۋ» ۋە «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتلىرىدىلا بېسىلدى. سەۋەپ مۇنداق: قازاق سوت مەجلىسى ھەققىدىكى ماتېرىيالنى بىر نەچچە گېزىتقا بىردىن بىر كۈن بالدۇر ئەۋەتكەن. ئۇنى بۇ گېزىتلار بىر دىن بىر كۈن بۇرۇن باسىدۇ. لېكىن ئۇلارغا سۈرەت ئەۋەتىلمىگەن. بىز ماتېرىيالنى رۇسچىدىن تەرجىمە قىلىپ، بىر سۈرىتى بىلەن گېزىتنىڭ تورتىنچى بېتىگە بېرىدۇق. ماتېرىيالغا ئەسلى ئىككى سۈرەت قوشۇپ ئەۋەتىلگەن. بىز تېخنىكىلىق سەۋەبلەرگە باغلىق ئۇنىڭ بىرىنى بېرەلمىدۇق. ئەندى بۇ سۈرەتنى چۈشەرگەن قاز تاگ مۇخبىرى دېگەن قالدە قالغان «قارا داغ» توغرىسىدا بولغۇسى.

— 1986—ژىلى دېكابىر ئېيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا،— دەپ ھېكايە قىلىدۇ تۇرداخۇن نەزەروۋ،— ئالمۇتا شەھىرىدە يۈز بەرگەن ۋاقىەلەر جۇمھۇرىيىتىمىزدە، ھەتتا پۈتكۈل ئىتتىپاقتا مىللونلىغان كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلدى. شۇ دېكابىر ۋاقىەسى جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ سىياسىي ھاياتىدا ئوچمەس ئىز قالدۇرغىنى، ئۇنىڭغا ئوز ۋاقتىدا ئادىلانە باھا بېرىلمىگەنلىگىنى ئەندىلا تولۇق ئېنىقلاۋاتىمىز. بىراق شۇ چاغدا گەپ باشقىچە بولغان ئىدى. «ئەشەددىي مىللەتچىلىك، باش—باشتاقلىق»—دەپ نام ئالغان بۇ ۋاقىەگە قاتناشقۇچىلارنى بىر نەچچە ئاي داۋامىدا ئىزدەپ تېپىش ۋە جازالاش ئىشلىرى ژۇرگۈزۈلدى. بارلىق گېزىتلاردا دېگىدەك ئۇلارنى ئەيىپلەيدىغان ماتېرىياللار بېسىلدى. ئەمدىلىكى، «ئوگنى ئالاتاۋ» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرىنىڭ ئورۇنباسارى س. سكوروخودوۋ ئىشتىن بوشىتىلدى، «ژېتسۇ» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى م. ژاقىپوۋ لاۋازىمىدىن بوشىتىلىپ، پارتىيە دىن چىقىرىلدى. مېنى بولسا ئىشتىن كېتىشىكە مەجبۇر قىلدى. پارتىيە مە كىزىي كومىتېتىدا؛ «تۇرداخۇن سىز دە ئەيىپ يوق، بىلىپ تۇرىمىز. لېكىن باشقىلارغا شۇنچە قاتتىق جازا بېرىلە ۋاتقاندا سىز چەتتە قالسىڭىز قانداق بولار. ئەھۋال شۇنداق، سالامەتلىگىمگە باغلىق ئىشتىن بوشىتىشىڭلارنى سورايمەن،— دېگەن ئەرىزە يېزىپ بەر سىڭىز دورۇس بولاتتى»،— دېگەن ئوچۇق تەكلىپ بېرىلدى.

ھە، مەن ئوز ۋاقتىدا ھەقىقەتكەن يېتىش ئۈچۈن ھەتتا پرېزىدېنتىمىز نامغا بىر نەچچە قېتىم ئوتۇنۇش يازغان بولساممۇ، ئۇلارنىڭ ئەمەلدە جاۋابسىز قالغانلىغى ئېچىنىشلىق ئەھۋالدۇر. بۇنىڭ ئوزى «بېگىگگە يەتكىچە، بىلىڭ ئۇشتۇلار»—دېگەن سوزنىڭ تېخىچە جەمىيىتىمىزدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقانلىغىدىن دالالەت بەرسە كېرەك. قىسقىچە ئېيتسام مانا شۇ. ھازىر ئوزبېكىستاندا ئىشلەۋاتقىنىمدىن خۇشالمەن. يامان ئەمەس. ئىنستىتۇت مەمۇرىيىتى بەلەن خادىملىرىدىن بەك مىننەتدارمەن...

پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ شۇ نەرسىنى ئېيتىپ ئوتەكچىمزكى، مۇشۇنداق زامانداشىمىزنىڭ بېشىغا ناھەق چۈشكەن روھىي ئازاپ توغرىسىدا بىزنىڭ ئوچۇق يېزىش پۈرسىتىنى قولدىن بەرگىنىمىز، تا موشۇ كەمگىچە تېچ يات قىلمىز ئېچىنىشلىق ئەھۋال، ئەلۋەتتە...

خەيرىيات، ھېچ مۇكىلانما زاماندىلىش. بەختىمۇ تەڭ، مۇكىمۇ تەڭ ئوتتى تا لاي ژىللىرىڭ. بۇگۈن سېنىڭ خوشال بولارلىق 60 ياشلىق چوڭ تويۇڭ. شۇڭا بۇگۈنكى مەرىكىدە مۇكىلانماي، پەقەت دوستلار ئىچرە چېچەكلىدىن تەبەسسۇم ئەيلىسۇن، ئائىلەڭگە بەخت يار بولسۇن!

ش. باراتوۋ،

غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى،

ش. ئايۇپوۋ،

ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتى.

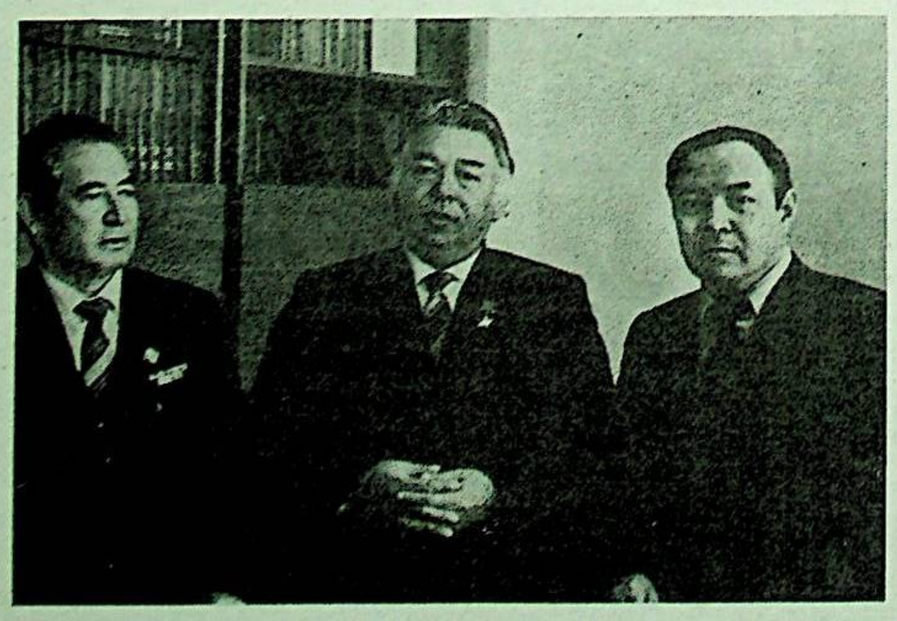

سۈرەتتە: (ئوڭدىن سولغا) تۇردا— سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى خۇن نەزەروۋ ئاكا—ئۇكا مەرھۇملار نى سۇلھى لۇتفۇللىن ۋە ئاسىرجان ئازنىباقىيېۋلار بىلەن.

ئەل نامىنى - ئەر چىقىرىدۇ

چېلەك تەۋەسىدە ئۆزىنىڭ ئادىللە ئەمگىكى بىلەن يۇرت ئارىسىدا تونۇلغان ئىنسانلار كوپلەپ سانىلىدۇ. بىز شۇنداق كىشىلەر ھەققىدە سوز قىلمىسىمىزدا، ئەلۋەتتە، كوز ئالدىمىزدا بىر دىنىلا قارىتورۇق يۇرتىنىڭ موتىۋەرلىرىنىڭ بىرى ۋارىس ئاكا ئابدۇللايېۋنىڭ كېلىشى تەبىي. ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى موشۇ تەۋەدە ئەلگە خىزمەت قىلىش، يەرگە ئىشلەش بىلەن ئوتكۈزدى.

ئەسلى بايسېيىتلىق بولغان ۋارىس ئاكا 1925—ژىلى دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى ئابدۇل باراتوۋ بالىسىنىڭ ژىگىتلىك يېشىنى كورگەن بىلەن ئۇنىڭ كېيىنكي قىزىق ۋە قىزغىن ھاياتىنى كورەلمەي، قىرىق ياشتىن ئاشمايلا دۇنيادىن ئوتكەن. ئەندى ئانىسى مەريەمخان بولسا، پەرزەنتلىرىگە بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشكەندە، قولىدىن كەلگىچە يار-يولەك بولۇپ، شاتلىق دەملىرىنى بولۇشۇپ، ئەۋرىلىرىنىڭ قىزىقىنى كورۇپ، 1988—ژىلى ھاياتتىن ئوتكەن بولسىمۇ، بەرى-بىر ئارمانلىرى تۈگىمەي كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ۋارىس ئاكا:

— ھازىر ئانامنىڭ ئارزۇ-مەخسەتلىرى مېنىڭ بالىلىرىمدا ياشاۋاتىدۇ، — دەپ قويىدۇ.

ۋارىس ئابدۇللايېۋ بايسېيىت يېزىسىدىكى يەتتە ژىللىق مەكتەپتە ئوقۇغان مەزگىلدە ئۇنىڭغا يۇنۇس ھەمرايېۋ، جامخان ھاشىرۇۋ ئوخشاش يەتتىسۇدا دەسلەپ يېتىلىپ چىققان مەرىپەتچىلەر بىلىم-تەربىيە بەردى. 30—ۋە 40—ژىللىرى شۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا ئوقۇغان ژىگىت-قىزلارنىڭ بېسىم كوپچىلىگى ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى چىن ژۈرىگىدىن سويىدىغان كىشىلەردىن بولۇپ يېتىشىپ چىقتى.

ھازىرقى كۈندە ئۆزلىرى ياشاۋاتقان يېزىلاردا كوپچىلىك ئاھالى ئىززەت-ھورمىتىگە بولەنگەن شېرىپ ئىمرەمزىيېۋ، ماخمۇت ساۋۇتوۋ، شەردىن مەمىرۇۋ، ساۋۇت كامالوۋ، تىلابۇۋى قاسىموۋا ئەشۇ بىر ژىللىرى ۋارىس ئاكا بىلەن بايسېيىتتىكى «قەدەم» مەكتۇۋىدە بىللە ئوقۇغان سىنىپداشلاردۇر.

ئوقۇشقا ئىنتىلىش، بىلىم ئېلىشقا تەشنالىق شۇ ژىللاردىكى ياشلارنىڭ ئاساسىي ئارزۇ-مەخسەتلىرى بولىدىغان. بۇلاردىن ئەدىلا يەتتىنچى سىنىپنى تاماملىغان ۋارىس ئاكىمۇ ئىستىسنا ئەمەس. ئۇ ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇش مەخسىتىدە چېلەك يېزىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە كەلدى. ئوقۇشنى 1942—ژىلى تاماملىدى. قولىغا كامالەتلىك شاھادەتنامە ئالغان ژىگىت ئۆز يۇرتىدا بىر ئازلا ۋاقىت ئىشلەپ قالدىدە، 1943—ژىلى كېڭەش ئارمىيەسى سېپىگە چاقىرتىلدى. 1946—ژىلغىچە ھەربىي خىزمەتتە بولۇپ، ئۇنى تاماملاپ كەلگەندىن كېيىن، ئىككى ژىل داۋامىدا مالۋاي يېزىسىدىكى لېنىن كولخوزىدا كاتىپ بولۇپ خىزمەت قىلدى. يېشى ئەدىلا ژىگىرمىدىن ئالقىغان بولسىمۇ، ۋارىس ئاكا شۇ مەزگىلنىڭ ئۆزىدە ھاياتنىڭ ئىسسىق-سوغىنى بىر ئاز باشتىن كەچۈرۈپ، ياشاش ئەۋزەللىگىنى، ياشاشنىڭ گوزەللىگى ئېمىدە ئېكەنلىگىنى بىر ئاز بىلگەن. ئۇ مالۋايدا ئىشلەپ ژۈرگەن مەزگىلدە ئۆزىنىڭ مەكتەپتە ئالغان بىلىمىنىڭ ئەمگەك يولىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئازلىق قىلىدىغانلىغىنى سەزدى. موشۇ نوي ئۇنىڭ 1948—49— ژىللىرى كوبان يېزا ئېگىلىگى تېخنىكۇمىدا ئوقۇشىغا سەۋەپ بولدى. بۇ يەردە ئۇ يېزا ئېگىلىگى، بولۇپمۇ تاماكا ساھاسى بويىچە ئاگرونوم بولۇپ يېتىلىپ چىقتى. قىسقىسى، ۋارىس ئاكا مەزكۇر ساھا بويىچە كەڭ كولەملىك بىلىم ئالغان ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ دەسلەپكىسى بولىدىغان.

ئېگىلىگەن مۇتەخەسسىلىگى بويىچە بىلىمىنى يەنىمۇ ئاشۇرۇشنى كوزلىگەن ۋارىس ئاكا ئالمۇتىدىكى يېزا ئېگىلىگى ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئاگرونوملۇق فاكۇلتېتىنى 1963—ژىلى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ چىقتى. ئۇنىڭ بېسىپ ئوتكەن ئەمگەك يولىغا قارىساق، 1955—70— ژىللىرى قارىتورۇق سوۋخوزىدا باش ئاگرونوم، 1970— 1973— ژىلغىچە قورام تاماكا سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئون ژىل مابايىندا يېزا ئېگىلىگى باشقارمىسىنىڭ باش ئاگرونومى، 1983—ژىلدىن تا پېنسىيەگە چىققىچە چېلەك ناھىيەلىك يېزا ئېگىلىگى مەھسۇلاتلىرىنى تەييارلاش دولەت ئىنسپېكسىيەسىنىڭ باشلىقى ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇردى. يېزا ئېگىلىگى ساھاسىدا ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ھەر قانداق ۋەزىپە ھوددىسىدىن شەرەپ بىلەن چىقىشنى بىلگەن ۋارىس ئابدۇللايېۋ پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ ئەمگەكتىن قول ئۈزگىنى يوق. بىرلا مىسال؛ ھازىرقى ۋاقىتتا ئۇ قارىتورۇقتىكى «ئابدۇللا» دېخان ئېگىلىگىنىڭ رەئىسى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇۋاتىدۇ.

ئوتكەن ژىللاردا ۋارىس ئاكا پەقەت ئۆزىگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپە ھوددىسىدىن چىقىپلا قالماي، شۇنداقلا يېزا ئېگىلىگى ساھاسى بويىچە كوپلىگەن شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ، يېتىشتۇرۇپ چىقتى. مەسىلەن، چېلەك ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى يېلېۋسىز سۇلتانغازىيېۋ، سوۋخوز دىرېكتورلىرى ئىمىنجان ناسىروۋ، ئەنۋەر سابىرۇۋ، قۇدايبېرگېن ئورلىبېتوۋ، ئايىمبېك دائۇتقۇلوۋ ۋە باشقىمۇ چېلەكتىكى ئونلىغان يېتۈك كادىرلار مانا شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

ئۇيغۇر ۋە قازاق يۇرتلىرى ئارىسىدا ئىسمى كوپچىلىككە كەڭ تونۇلغان ۋارىس ئاكىنىڭ ئائىلىسىمۇ يەرگە چوڭقۇر تومۇر تارتقان بۈك-باراقسانلىق چىنارنى ئەسلىتىدۇ.

ئۇ ئومۇر يولدىشى نۇربۇۋى ھەدە بىلەن ئون بالا تېپىپ، تەربىيىلەپ، قاتارغا قوشتى. نۇربۇۋى ھەدە ھاياتتا ۋارىس ئاكىنىڭ دايىم يېقىن مەسلىھەتچىسىلا ئەمەس، بەلكى غەمخورچىسى بولۇشنىمۇ بىلدى.

قەيەردىلا بولمىسۇن، تۇرمۇش — تىرىكچىلىك دېگەندە بىز ئەڭ ئاۋال شۇ جايدا ياشاۋاتقان ئادەملەرنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز. شۇلارنىڭ قازچىلىك دەرىجىدە ھاياتنى ئۆگىنىپ — بىلگىنى ئارقىسىدا ئەشۇ تەۋە داڭقىنىڭ باشقىلار ئېغىزىدا ياتلىنىدىغانلىغىنىمۇ ياخشى بىلىمىز. ئەندى چېلەك ھەققىدە، ئۇنىڭ باغرىدىكى يۇرتلار ھەققىدە سوز قوزغالغاندا، ئەڭ ئاۋال تىلغا ئېلىنىدىغان ئىنسانلار قاتارىدا ۋارىس ئاكىنىڭ ئىسمى ئاتىلىشى موشۇ تەۋە داڭقىنىڭ خېلە ژىراقلارغا كەتكەنلىگىنىڭ ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئەۋلادىنىڭ ھاياتقا تەشنالىغىنى، تەشنالىغىنى يوقاتماي ياشاۋاتقانلىغىنىڭ ئىسپاتى بولسا كېرەك.

ھازىر ئېغىرچىلىق زامان. ئۇنى ھەتتا دېرىزىدىن كوچىغا ئەزەر تاشلىغان ئادەممۇ سېزىپ بىلىۋالالايدۇ. ئەدىلا بولمىسۇن قىممەتچىلىك ۋە يوقسىزچىلىق... كىملەرنىدۇ جۇلمەرتىپ، ھەتتا تۇغۇلغان ئوي-جايلىرىدىن ھايداپ چىقىرىپ، ياقا يۇرتلاردا سەرسانچىلىققا سالماقتا. «شۇلارنى ئويلىساق، بىزدە موشۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىۋاتقىنىنى ئويلىساق، ژۈرىگىم ئاغرىپ كېتىدۇ»، — دەيدۇ ۋارىس ئاكا، — شۇنداق مەزگىلدە يالغۇز باشىنىڭ غېمى ئەمەس، ئەكسىچە، ئالەم تەشۋىشى مېنى بىئارام قىلىدۇ. خۇداغا شۈكرى، قولۇمىز قۇرۇق ئەمەس. پەرزەنتلىرىنىڭ تىرىكچىلىگىمۇ ياخشى. ھەر قاچان ئۇلارغا ئەمگەكچانلىق، مېھرىۋانلىق، قەدىردانلىق، مېھماندوستلۇق ئوخشاش ئالىي خىسلەتلەرنى يوقاتماڭلار دەيمەن. بىز دۇنياغا ئۇيغۇر بولۇپ يارالدۇقمۇ، ئوزىمىزنىڭ تىلىنى، مەدەنىيىتىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق دېگەنگە ئوخشاش ئويلارمۇ قەلبىمگە ئارام بەرمەيدۇ. گېزىتلىرىمىز، ژۇرناللىرىمىزغا ئابدۇللايېۋلار ئائىلىسى قولىدىن كېلىشىچە مادىدي ياردىمىنى بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدىكى ۋاقىتتىمۇ شۇنداق بولماقچى. ئەندى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلىشنى مۇقەددەس بورچىمىز دەپ چۈشىنىمەن».

بۈگۈن 70— باھارنى قۇچاق يېيىپ قارشى ئېلىۋاتقان ئىنسان ئەشۇنداق بۈيۈك ئوي مەخسەتلەر ئىلكىدە ياشىماقتا. ئۇنىڭ ئوتكەن ئومرى— ئاسمىنى ئوچۇق ئاپتاپىقمۇ، بۇلۇت ئۈچقان يامغۇر-يېشىنلىقمۇ بولدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەزەلدىن ۋارىس ئاكىدەك ئادەملەرنى «كوپنى كورگەن، كوپنى بىلگەن» دەپ بېكارغا ئېيتمايدىكەن. بۈگۈنكي ئوسۇۋاتقان ئەۋلات ئارىمىزدىكى مانا شۇنداق كىشىلەرگە قاراپ ئوسۇپ يۈكسەلسە، كېلەچىگىمىز تېخىمۇ روشەن، مەخسەتلەر ئېنىق بولۇشى شەك-شۈبھىسىز ئېدىغۇ، دەيمەن گېزىتخان.

ئا. دولەتوۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

قىسقا خەۋەرلەر

مۇھىم مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن مەجلىسى بولدى. ئۇنىڭدا ھوكۇمەتنىڭ 1996—1998— ژىللارغا بەلگۈلەنگەن ئىسلاھاتلارنى چوڭقۇرلىتىش بويىچە ھەرىكەت پروگراممىسى قارالدى. ئەندى جۇمھۇرىيەتلىك جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرىشىش بويىچە شتاب «ھوقۇق-تەرتىپ» ئوپېراتىۋ- پروفىلاكتىكىلىق چارە-تەدبىرلەرنىڭ كېتىپ بېرىشى توغرىلىق مەسىلىلەرنى، ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىدا قانۇنلارغا رىئايە قىلىنىشى، ئىختىسات ساھاسىدىكى جىنايەتچىلىككە ۋە پارىخورلۇققا قارشى كۈرىشىش ئەھۋالى توغرىلىق مەسىلىلەر قارالدى. ھەر ئىككى مەجلىسكە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئىشتىراك قىلدى.

قېرىنداش خەلقلەرنىڭ دوستلۇغى مۇستەھكەملەنمەكتە ۋە تەرەققىي ئەتمەكتە

ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى ل. كۇچمىنىڭ قازاقىستانغا قىلغان دەسلەپكى رەسمىي سەپىرى ئاياقلاشتى. قازاقىستان بىلەن ئۇكرائىنا ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىسادىي ھەمكارلىقنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش توغرىلىق ئەخبارات ۋە كېلىشىم، پەن ۋە تېخنولوگىيەلەر ساھاسىدا، ھەربىي كادىرلارنى تەييارلاش، ماتارىپ، پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش ساھالىرىدىكى ھەمكارلىق توغرىلىق كېلىشىملەر ئىمزالاندى. ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى چوڭ بىر گرۇپپا ۋېتېرانلارنى «ئۇكرائىنىنىڭ ئازات قىلىنغانلىقىغا 50 ژىل» پەخرىي زناكلارنى، قازاقىستاندىكى بارلىق ئۇكرائىن مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە پەخرىي كىتاپلارنى تاپشۇردى.

ئالمۇتا—لوندون:

ھاۋا ئالاقىسى ئورنىتىلدى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋىتسە-پرېزىدېنتى ئې. ئاسانبايېۋ ئالمۇتىدا بولۇۋاتقان ئۇلۇق برىتانىيە ترانسپورت مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى گ. گوشپېننى قوبۇل قىلدى. ئۈچرىشىشتا قازاقىستاندا بازار ئىختىسادى مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تىكلىنىشىدە، جۇملىدىن خەلق ئېگىلىگىنىڭ ئۇستۇۋارلىككە ئېگە ساھالىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، شۇنداقلا ئالمۇتا بىلەن لوندون ئوتتۇرىسىدا ئاۋىئاتسىيە ئالاقىسىنى ئېچىش توغرىلىق سوز بولدى.

دۇنياۋىي كونفېرېنسىيە ئاياقلاشتى

خخج پايتەختى بېجىڭدا «باراۋەرلىك، تەرەققىيات ۋە تېچلىق مەلپىيەتلىرىدىكى ھەرىكەتلەر» شارى ئاستىدا بەت تەرىپىدىن چاقىرىلغان ئاياللارنىڭ ئەھۋالى بويىچە 4—دۇنياۋىي كونفېرېنسىيە ئاياقلاشتى. دۇنياۋىي كونفېرېنسىيەنىڭ ئىشىغا جۇمھۇرىيىتىمىز ئاياللىرىنىڭمۇ چوڭ دېلېگاتسىيەسى ئىشتىراك قىلدى. كونفېرېنسىيەنىڭ ئومۇمىي مەجلىسلىرىنىڭ بىرىدە قازاقىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ پەخرىي باشلىقى، خەلق ئارا باللار «بوبېك» خەيرى-ئېھسان فوندىنىڭ پرېزىدېنتى سارا نازاربايېۋا سوزگە چىقتى.

نان قىممەتلىدى

ئوتكەن دۈشەنبىدىن باشلاپ ئالمۇتىدا نان ۋە بۇلوچكا مەھسۇلاتلىرى 27 پروتسېنتقا قىممەتلىدى. بۇ ئەھۋال ئېگىلىكلەرنىڭ يېڭى ھوسۇل باھاسىنى ئوستۇرگەنلىگى بىلەن چۈشەندۈرۈلىدۇ. ئوكتەبىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا، شەھەر ئامبارلىرىدا ئۇنىڭ ئوتكەن ژىلقى زاپاسلىرى تولۇغى بىلەن تۈگىگەندە، نان باھاسىنىڭ لوۋەتتىكى قېتىم يەنە 25 پروتسېنتقا ئوسۇشى كۈتۈلمەكتە.

رېئال ئەھۋال مانا مۇنداق...

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىدە ئاخىرقى 20 ژىل ئىچىدىكى جىنايەتچىلىكنىڭ تەرەققىي يېتىشىغا تەھلىل بېرىلدى. قاراڭكى، بارلىق ۋاقىتلاردا جىنايەتچىلىك ھەم دايىم ئوسۇپ تۇرغان. 1975—1979— ژىللىرى جۇمھۇرىيەتتە 329 مىڭ جىنايى ئىش رويخەتكە ئېلىنغان. 1980—1984—ژىللىرى— 439 مىڭ، 1985—1990— ژىللىرى— 540 مىڭ، ئەندى ئاخىرقى بەش ژىل ئىچىدە—930مىڭ جىنايى ئىش رويخەتكە ئېلىنغان. موشۇ ژىلنىڭ 8 ئېيى ئىچىدە ئوتكەن ژىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 6 مىڭغا يېقىن جىنايەت پاش قىلىندى. ئاخىرقى بەش ژىل ئىچىدە دەسلەپ جىنايەتنى پاش قىلىش 60پروتسېنتتىن ئاشتى. 1990—ژىلى جىنايەتنى پاش قىلىش 43 پروتسېنتنى تەشكىل قىلاتتى.

ئاخىرقى ئۈچ ژىل ئىچىدە جۇمھۇرىيەتتە ئوتتۇزغا يېقىن بۇيرۇتما قاتىللىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان بولسا، بىيىل— 13 بۇيرۇتما قاتىللىق يۈز بەردى. ئوتكەن ئۈچ ژىل ئىچىدە مۇنداق قاتىللىقلاردىن 7سى پاش قىلىنغان بولسا، بىيىل—9زى پاش قىلىنغان.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تىنچ يولى كوچىسى 50 بىنا، 8—قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
يالقۇن سەمەدىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا —59—84—33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01—92—33، مەسئۇل كاتىپ—06—86—33، ئىجتىمائىي — سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى—81—86—33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى— 27—86—33، ئىختىسات بولۇمى— 50—86—33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى -روياڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

1995
ژىل
7-ئوكتەبر
№39
شەنبە
(3996)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

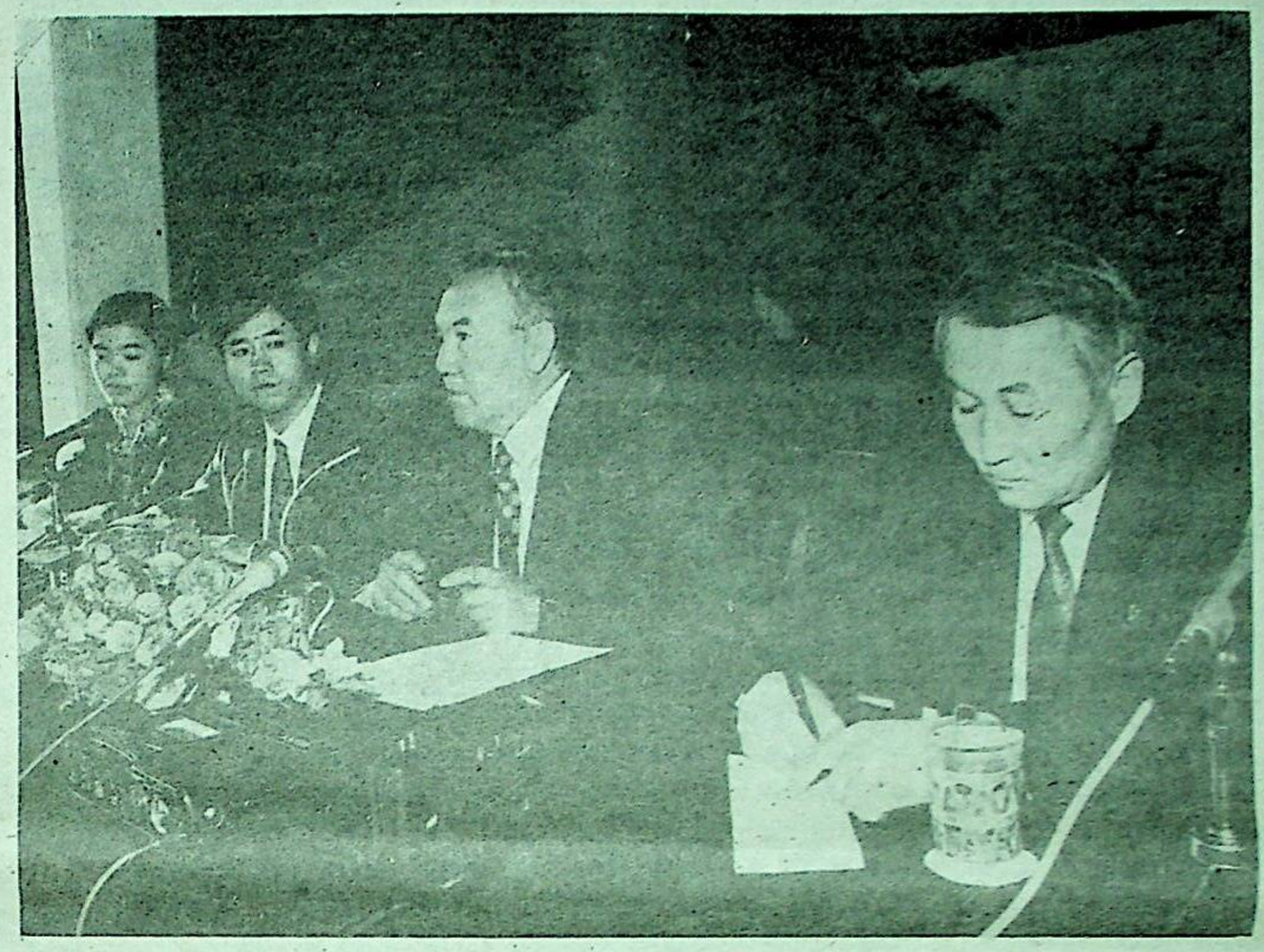

سۈرەتتە: ن. نازاربايېۋنىڭ «دىيالوگىتاي» رېژىسسىيەسىدىكى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى يەكتەك ئۆتكۈزۈۋاتقان ئىستېۋارت ئىشچىلىرىدىن بىرنەچچەيلەن سۈرەتكە تارتىلماقتا. (قاز تاگ).

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ رېداكسىيەسىگە

سىلەرنىڭ گېزىتىڭلار سەھىپىسى ئارقىلىق ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ھەقىقىي ئەزاسى بولۇپ سايلانغانلىقىم مۇناسىۋىتى بىلەن مېنى تەبرىكلىگەن بارلىق ئىدارىلەر ۋە تەشكىلاتلار كوللېكتىۋلىرىغا، يۇرتداشلىرىمغا، كەسىپداشلىرىمغا، دوست-بۇرادەرلىرىمگە ئوزەمنىڭ ۋە ئائىلەمنىڭ نامىدىن سەمىمىي تەشەككۈر ئىزھار قىلىمەن.

يارمۇھەممەت مۇبارەكوۋ،
فىزىكا-ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور، ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى مېخانىكا ۋە ئىنشائاتلەر سېيسمىكسىي ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، ئوزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى.

خەلقئارا ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر لېدىن

پارلامېنتقا سايلام ئوتكۈزۈش بەلگۈلەندى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارلامېنتىغا سايلام ئوتكۈزۈش توغرىلىق پرېزىدېنتنىڭ پەرمانى چىقىرىلدى. پارلامېنت سېناتىغا دېپۇتاتلارنى سايلاش 1995-ژىلى 5-دېكابرغا، پارلامېنت مەجلىسىگە دېپۇتاتلارنى سايلاش 1995-ژىلى 9-دېكابرغا بەلگۈلەندى.

بىر قاتار ۋىلايەتلەرگە يېڭى ھاكىملار تايىنلاندى

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ ئوز پەرمانلىرى بىلەن ناقتوپە ۋىلايىتىگە ئا. ئې. مۇسسىنى، قىزىلوردا ۋىلايىتىگە ب. م. سا پاربايېۋنى، قوستاناي ۋىلايىتىگە ت. قادامبايېۋنى ۋە ماڭغىستاۋ ۋىلايىتىگە ۋ. ل. لېۋتسىنى ھاكىم قىلىپ تايىنلىدى.

سايلام توغرىلىق يېڭى قانۇن

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ، پارلامېنت، مەسلىھەتلەر دېپۇتاتلىرىنىڭ، يەرلىك ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش ئورگانلىرى ئەزالىرىنىڭ سايلىمى توغرىلىق قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنى ئەمەلدە قوللىنىش مەخسىتىدە پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ قانۇن كۈچىگە ئىگە «**قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە سايلام توغرىلىق**» پەرمان چىقاردى.

ھوكۇمەت باشلىقلىرى ئۇچراشتى

جۇمھۇرىيەت باش مىنىستىرى ئا. قازىگېلدىننىڭ مائىلىغا كېتىپ بېرىش يولىدا ئالمۇتىدا قىسقا ۋاقىت توختىغان لىتۋا باش مىنىستىرى ئا. شلېژۇۋىچۇس بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. ئىككى دولەت ھوكۇمەت باشلىقلىرى قازاقستان-لىتۋا ھەمكارلىغىنىڭ ئىستىقبالىغا، شۇ جۇملىدىن، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزدىن باشقا مەملىكەتلەرگە ئۆك ئۆكۈش ئۇچۇن كلاپپېدا دېگىز پورتىدىن پايدىلىنىشقا مۇناسىۋەتلىك كەڭ دائىرىدىكى مەسىلىلەر بويىچە پىكىر ئالماشتۇرىدى. سودا-ئىختىسادىي مەسىلىلىرىنى ئۇگىنىش ۋە ئىشلەش بويىچە خىزمەت توپلىرىنى ئالماشتۇرۇش توغرىلىق كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلدى. ئىككى دولەت كارخانىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تولەملەر مۇئامىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى.

سەپەر تەسىراتلىرى

بېيجىڭدا ئۇچ كۈن

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن سانىدا)

ئەگەر خاتالاشمىسام، ئۇلارنىڭ ئەڭ ئېگىز ۋە ھەيۋەتلىگى «دېگىز كە بى ئەقىل» دەپ ئاتىلىدىكەن. باشقا بىنالارنىڭ ئاملىرىمۇ شۇ خىل خاراكتېرغا ئېگە.

سايىپخانلارنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن بىزنىڭ پرېزىدېنت ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى خىتاي بۇتخانىلىرى تەخلىتىدە يالغان كېمىگە چۈشۈپ چوڭ كولنى بىر ئايلىنىپ چىقتۇق، كولنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۇنى قورشاپ تۇرغان قىرغاقتا قارىسىگىز، بۇ يەردىكى تەبىئەتنىڭ ئەقەدەر گوزەل ۋە نازۇك ئېكەنلىگىنى تېخىمۇ ئېنىق بايقاۋالسىز كەن.

— خىتاي پادىشالىرى ياشاشنى بىلەتتىكەندە، — دېدى كېمىدە ماڭا يانداش ئولتارغان ژۇرنالىستلارنىڭ بىرى.

دەررۇ ئېسىمغا ئىپارخان چۈشتى. ئۇنىمۇ پادىشالار سارىيىغا ئېلىپ كەلمىگەنمىدى؟ ئەگەر ئۇ موشۇ ساراي بولسا، گوزەل ئۇيغۇر قىزىنى قايسى بېنادا تۇتقاندۇ؟ بىراق ئۇنى كىمدىن سورايسەن؟ كىمىمۇ ئېيتىپ بېرەر؟

ۋاقتىنىڭ قىسلىغىدىن بىز پادىشالار سارىيىنىڭ پەقەت يېرىمىنى كوردۇق ئۇلگەردۇقتە، يەنە ماشىنىلارغا ئولتاردۇق. ئەندىكى پەللە- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەلچىخانىسى ئىدى. بېيجىندا بارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ئەلچىخانىلىرى بىر يەرگە ئورۇنلاشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا بۈك دە راقزارلىق ئىچىدىكى ئىككى-ئۈچ قەۋەتلىك بارلىق قولايلىقلارغا ئېگە سەرەمجان بېنالاردىن تەركىپ تاپقان. قازاقستان ئەلچىخانىسىغىمۇ يېقىنداتىنە يەنە شۇنداق ئىدىتلىق بېنالارنىڭ بىرى بېرىلىپتۇ.

قازاقستاننىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى پەۋقۇلاددە ۋەتولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى قۇنانىش سۇلتانوۋ ئىلگىرى جۇمھۇرىيەت مىقياسىدا ژۇقۇرى لاۋازىملاردا ئىشلىگەن سىياسىي ئەربابلاردىن بولغانلىقتىن، بۇ سەپەردە پرېزىدېنتقا ھەمرا بولۇپ بارغانلارنىڭ، بولۇپمۇ ژۇرنالىستلارنىڭ ھەممىسىلا ئۇنى ياخشى بىلەتتى ۋەتاتتى. شۇڭلاشقىمۇ بىزدە ئۇنىڭ بىلەن ئازبىراق بولسىمۇ سوھبەتلىشىۋالىش ئىشتىياقى كۈچلۈك ئىدى. ئاممانىڭ ۋاقتى قىس: ئۇ دايىم ئۇر سۇلتان ئەبىش ئوغلىنىڭ يېنىدا بولۇشى كېرەك. شۇنداقتىمۇ ئۇ قانچە بەتەت ۋە ئالدىراش بولسىمۇ، بىز بىلەن قىسقىچە سوھبەتلىشىشكە ۋاقىت تاپتى.

— يېڭى ئىشىگىزغا ئۇگىنىپ قالدىڭىزمۇ؟

(داۋامى 7- بەتتە).

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتېرى بولۇش باشلاندى

ھورمەتلىك گېزىتخان، سىزنىڭ سويۇملۇق «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتېرى تويلاش ئىشى باشلانىدى. سىز گېزىتلارغا ئوزىڭىز تۇرۇۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتلىك ئاساستىكى مۇشتېرى تولۇقلاش پونكىتلىرى ۋە ژېنگىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىز- غا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى»- ژىلىق يېزىلىش باھاسى- 284 تەڭگە 40 تىيىن. ئىندېكسى- 65357.

«يېڭى ھايات»- ژىللىق يېزىلىش باھاسى -210 تەڭگە 48 تىيىن. ئىندېكسى- 65359.

گېزىتلارغا ئوز ۋاقتىدا مۇشتېرى بولۇشنى ئەستەن چىقارماڭ!

چارىن چىنارى

(مىرزىگۈل ناسىروۋ—75— ياشتا)

چارىندا ئەسلى چىنار يوق، ئۇ يەردە شاخلىرى بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن جىگدە بىلەن يىلتىزلىرى بىر-بىرىگە ئۇتىشىپ كەتكەن چىغ ۋە قومۇش بار ئىدى. ھازىر ئۇ يەرلەر تېرىلغۇلۇققا ئايلانغان. چارىن ئالەمدە ئاز ئۇچرىشىدىغان ئېرەنلىگى بىلەن مەشھۇر تۇرسا، ئېمە قىلغان چىنار ئۇ دەيدىغانسىز. ئۇغۇ راست، بىراق مېنىڭ سىزگە ئېيتىپ بېرەي دىگەن ھېكايەممۇ يالغان ئەمەس.

چىنار دەرىخى قىرىق گەز چوڭقۇرغا تومۇر تارتقاچقىمۇ، پەلەككە بوي تارتىپ، ھەر يانغا شاخاراپ، قۇچاق يەتمەس بولۇپ يوغىناپ، سولەت توكۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تاشنى يېرىپ ئوتكەن يىلتىزى چوڭقۇردا بولغاشقا، ئانا يەردىن نەپ ئېلىپ، تومۇزنىڭ ئىسسىقىغا، قەھرىتاننىڭ سوغىغا بەرداشلىق بېرىپ، قەددىنى پۈكمەي، ئۈچ يۈز ۋىلدىن ئوشۇق ئۆزاق ئومۇر سۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دەل-دەرەقنىڭ شاھى بولغان بۇ چىنار ۋىراق-ۋىراقتىنلا كوزگە چېلىقىپ، كىشىنىڭ نەزىرىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇرىدۇ. تومۇزنىڭ تىنجىقىدا باشقا پانا بولۇپ، سايە سالىدۇ. چىنار ئەشۇ خىسلىتى بىلەن ئىسسىق-سوغنى بېشىدىن كوپ ئوتكۈزۈپ، مەيداندا سىنالغان مەرت ئوغلان مىرزىگۈل ئاكىغا ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن ھەر قېتىم ئانا ۋەتەنگە سەپەر قىلىپ، چارىننىڭ يېنىدىن ئوتكەندە، بوك-باراقسانلىق يۇرتقا قارىسام، ۋىراقتىن كورۇنگەن چىناردەك ئالدى بىلەن كوزۇمگە مىرزىگۈل ئاكا كورۇنىدۇ. ئۇنداق بولۇشى تەبىي ھالغۇ، ئەلنىڭ نامىنى ئەر چىقىرىدۇ دىگەندەك، چارىننىڭ شوھرىتىنى پۈتكۈل جۇمھۇرىيەتكە يېيىپ، ئىسمى قازاقىستاننىڭ ئالتۇن كىتاۋىغا يېزىلغان ئوغلانمۇ ئەشۇ مىرزىگۈل ناسىروۋ ئەمەسمۇ؟!

چارىن (چار ئىن) ئەسلى تورت-ئەئىن— تورت ئوي دىگەن بولۇپ، دەلەپتە ئۇنىڭدا تورت ئويلۈك ئۇيغۇرلار ياشىغان بولۇشى ئېھتىمال. كېيىنرەك كوچ-كوچ باشلانغاندا، كوچۈپ چىققان ئەجداتلىرىمىز بىر-بىرىگە پانا تارتىپ، چارىن بويىغا جايلىشىپ، قومۇچلۇقتا كەپە تىكىپ ئولتۇرۇپ، سوقما تام ئويلەرنى قۇرۇشقان، ئاندىن چىغلىق، توقايلىقلارنى كەتمەن بىلەن ئوزلەشتۈرۈپ، تېرىلغۇلۇقلارغا ئايلاندۇرۇشقان. ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ماڭلاي تەرى بىلەن بېنا بولغان بۇ يۇرتقا 1961—ۋىلى مىرزىگۈل ناسىروۋ رەئىس بولۇپ كەلگەندە، كىشلەرنىڭ ھال-ئوقتى چاغلىقلا بولۇپ، كولخوز غەزنىسىدە بىر سوممۇ پايدا يوق ئىدى. سۋېردلوۋ نامىدىكى بۇ كولخوزنىڭ ئىككى مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يېرىدىن بارى-يوقى 300 توننا ئاشلىق ئېلىنغان بولۇپ، كولخوزچىلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 46 سومدىن ئايلانغان. بۇ رەقەملەر مىرزىگۈلنى قاتتىق ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇنى ھوكۈمەت ئارقىدا قالغان ئېگىلىكنىڭ ئىختسادىنى كوتۈرۈشكە، شۇنداق قىلىش ئارقىلىق خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا ئەۋەتكەن ئىدى. ھازىر شۇنداق گەپلەر بارمۇ بىلمەيمەن، ئۇ چاغلاردا ئەل ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن دەيدىغان گەپلەر ۋە شۇلارنىڭ يولدا قىلىنىدىغان ئىشلار بولاتتى. دىمىسىمۇ ئەلنى ئەر كوتىرىدۇ، ئەرنى يەر كوتىرىدۇغۇ! ئېگىلىكنى تىلەمچىلىكتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يولىنى ئىزدەپ، مىرزىگۈل قانچە كېچەنى ئاپپاق تاڭغا ئۇلىدى. ئاخىرى ئەسىرلەر بويى ئوت-چوپ بېسىپ، جاڭگاللىغا، توقايغا ئايلىنىپ، ياۋا توڭغۇزغا ماكان بولۇپ كەتكەن قومۇشلۇقلارنى ئېچىپ، بوز يەر ئوزلەشتۇرۇشكە بەل باغلىدى. ئۇنىڭ بۇ قارارىغا كولخوزنىڭ ئىشلەمچان دېخانلىرى قوشۇلدى. ئۇ پۈتۈن يۇرت جامائەتچىلىگىنى بوز يەر ئېچىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ئوزى خامانلاردا تۈنەپ ژۈردى. ئارىدىن ئازلا ۋاقىت ئوتكەندە كولخوز ھوكۈمەتكە بوغۇلغان كونا قەرزىدىن خالاس بولۇپ، قەددىنى خېلىلا رۇسلىدى. ئېگىلىك خەزنىسىگە 361 مىڭ سوم تازا پايدا چۈشتى. ئۇ بىر قولدا دېخانچىلىقنى يەنە بىر قولدا چارۋىچىلىقنى چىڭ تۇتۇپ، قوي سانىنى 100 مىڭغا يەتكۈزدى. شۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن 1966—ۋىلى ئىشنى ئويۇشتۇرۇشنى بىلىدىغان، دېگىنىنى قىلىدىغان ئىشچان ئوغلىنىڭ كوكسىگە لېنىن ئوردېنى تاقالدى.

ئالتۇن ئوتتا، ئادەم ئەمگەكتە تاۋلىنىدۇ دېيىشىدىغۇ ۋىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئەلگە باغلىغان ئېقىدە، يەرگە قىلىنغان ئەمگەك ئەجرى مىرزىگۈل ئاكىنى يۇرتنىڭ ئەڭ موتىۋەر ئادىمى، قابىل رەھبەر قىلىپ يېتىلدۇردى. شۇنداق بىر پەيتتە ئېگىلىك ئىككىگە بولۇنۇپ، مىڭ تەسلىكتە ئاچقان تېرىلغۇ يەر بىلەن مىڭ بىر مەشاقەتتە ژىغقان چارۋامال بولۇنۇپ، قولدىن چىقىپ كەتتى. مىرزىگۈلنىڭ يەنە ئارامى بۇزۇلدى. ئۇ ئورۇق-ئەۋلادىدىن تارتىپ دېخان خەلقىگە، تېخنىكىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ يەنە بوز يەر ئېچىشقا يەڭ تۇرۇپ كىرىشتى. ئۇ مىڭگەن ئاتنىڭ تۇيىغى تەگمىگەن يەر ئوي-چورىدە قالمىدى. 1973—ۋىلغا كەلگەندە تېرىلغۇ يەر 2650 گېكتارغا يېتىپ، گېكتار ھوسۇلدارلىغى قىرىق سېنتنېرغا كوتۈرۈلدى. دولەت ساڭلىرىغا چارىن يېزىسىنىڭ تارىخىدا مىسلى كورۇلمىگەن 800 توننا ئاشلىق قويۇلدى. ئېگىلىك ئىختسادى كوتۈرۇلۇپ، دېخانلارنىڭ ھال-ئوقتى ياخشىلاندى. ئۇلار قىلغان ئەمگىگىنىڭ مېۋىسىگە ئېغىز تەگدى. مىرزىگۈلنىڭ كوكسىگە يەنە لېنىن ئوردېنى قادالدى.

ئوزى تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئۇگىسدىن يەنىمۇ ئېگىزىرەك قىيا چوققىلارغا پەرۋاز قىلمىغان بۈركۈت ھەقىقىي بۈركۈت ئەمەس، ھەقىقىي بۈركۈتنىڭ قانىتى پەرۋازدا قاتىدۇ... مىرزىگۈل ئاكىنىڭ ھايات پەلسەپەسى ئەينە شۇنداق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئېگىلىگەن .پەللىدە توختاپ قالغۇسى كەلمەي، چارىننى بويلاپ تاكى ئىلى دەرياسىغىچە بولغان يەرلەرنى كېزىپ چىقىپ، ھەتتا سازلىق يەرلەرنىمۇ تېرىلغۇلۇققا ئايلاندۇردى. ھە، يۇرتنىڭ غېمىنى قىلغان ئادەمنىڭ ئەينە شۇنداق ئويقىسى قېچىپ، ئۇلىرى ئاي-دالانى كېزىپ ژۈرىدۇ. 1975—ۋىلى 2895 گېكتار يەرگە باھالىق زىرائەت كومۇقوناق تېرىلدى.

كەچ كۈزدە چارىنلىقلار خامانغا قاراپ، شاتلىنىپ ھادۇغى چىقتى. دېخانلار جۈجىنى كۈزدە ساناشتى. زىرا ئەلتىن ئېلىنغان مول ھوسۇل پۈتكۈل ئۇيغۇر ناھيەسىنى تەۋرىتىۋەتتى. دولەت ساڭلىرىغا 1200 توننا ئالتۇن دان قويۇپ، 1،100،000 سوم تازا پايدا ئېلىپ، بىر چاغلاردىكى قەرزدار كولخوز مىللىونېر ئاتالدى. ئېگىلىككە ئەمگەك قىزىل تۇغى ئوردېنى بېرىلدى. ئىشنىڭ ئېپىنى بىلگەن ماھىر تەشكىلاتچى كولخوز رەئىسى مىرزىگۈل ناسىروۋنىڭ كوكرىگىگە 3—لېنىن ئوردېنى قادالدى. ئۇنىڭ ئىسمى جۇمھۇرىيەتكە مەشھۇر بولۇپ، كەڭ تارالدى. ئەسلى تومۇرچىنىڭ ئوغلى بولغان مىرزىگۈل ئاشلىق ئوستۇرۇپ زور ھورمەت، ئىناۋەتكە ئېرىشتى. ئۇ يەكسىدە پۈتكۈل چارىننى كوتەردى، چارىنلىقلار بولسا ئۇنى كوتەردى. ئارزۇ-ئارمان يولى ئۇلۇق يولغۇ، ئارمىنىغا يېتىشتە چارىنلىق ئىشچان دېخانلار ئۇنىڭغا قانات پۈتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كوزلىگەن چوققىغا قونالدى.

تورت ئوي ئاتالغان چارىندا مىڭغا يېقىن ئائىلىگە زامانىۋي ئوي سېلىندى. ئېگىلىكنىڭ ژىللىق كىرىمى 7 مىللىون سومنى تەشكىل قىلدى. 4 مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يەر ئوزلەشتۈرۈلدى. يەر دېگەن ئەلنىڭ بايلىغى ئەمەسمۇ! كوچىلار ئاسفالتلىنىپ، ئىككى قېتىغا دەرەق تىكىلدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە چارىن بۈككىدە باراقسانلىق يۇرتقا ئايلاندى. مىڭدىن ئارتۇق بالا ئوقۇيدىغان زامانىۋى، مەكتەپ بېناسى سېلىنىپ، سەبلەرگە باللار باغچىسى ئېشكىلىرىنى كەڭ ئاچتى. كولخوزدا شىپاخانا ئىشلىدى، شۇنداقلا 600 ئورۇنلۇق مەدەنىيەت ئويى خەلقنىڭ دەم ئېلىشى ئۈچۈن بېرىلدى.

مىرزىگۈل ئاكىنىڭ چارىننىڭ ھەر تاش، ھەر بىر گىياسىدا، ھەشەمەتلىك بېناسىدا ئوچمەس ئىزى بار، ئۇنىڭ پەيلەپ چوڭ .قىلغان ئون ئوغۇل — قىزى بار، مۇراتىبىك دېگەن بىر ئوغلىلا پۈتۈلسۇرۇك بىر ئۇيغۇر ناھيەسىنى موشۇ ئېغىر كۈنلەردە ھاكىم بولۇپ باشقۇرىۋاتىدۇ. قالغانلىرىمۇ ئاتىسىنى يەرگە قاراتماي، ئەل-يۇرتنىڭ ئالدىدا ئىلىنى قىسقا قىلماي، بىر كىشىلىك بورچىنى ئادا قىلىپ ژۈرىشىدۇ.

بىرسى مېنىڭدىن «مىرزىگۈل ئاكانىڭ ئارمىنى يوقمۇ دەيمەن؟» — دەپ سوراپ قالدى. ئارمىنى يوق ئادەم بولمايدىغۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارمان دىگەن تۈگىمەيدىغۇ! ئۇ 1920—ۋىلى تۈگمەن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، كوچنىڭ توپىسىنى توزۇتۇپ ژۈرگەن چېغىدىلا بوۋىسىدەك پالۋان بولۇشنى ئارمان قىلغان ئېكەن. ئوزىنىڭ ئېيتىشىپ بېرىشىگە قارىغاندا، دادىسى پات-پاتلا باللىغا باقماي، جېگەرلىك چوڭ بولغان ئوغلىغا قاراپ «سەن چوڭ بولساڭ، بوۋاڭغا ئوخشاش پالۋان بولامسەن ئېمە؟» دەپ قوياتتىكەن. بىر كۈنى ئۇ «دادا، بوۋام پالۋان بولغانمىدي؟» دەپ سورىغاندا، دادىسى موئۇ ۋاقەنى ھېكايە قىلىپ بەرگەن ئېكەن:

— بىز ئەسلى ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي يېرى ئەزىزانە قەشقەردىن چىققان ئەرتۆش دىگەننىڭ ئەۋلادى. مويسىپىتلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە مېنىڭ دادام-يەنى سېنىڭ بوۋاڭ مەھەممەت رەھىم بايانداي سوقۇشىدا پالۋان ئاتالغان ئېكەن. سەددىچىندىن كەلگەن باسقۇنچىلار ئۇيغۇر ئېلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن زورلۇق- زومبىلىق ھەدىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ. دۈشمەندىن ئوز ئېلىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن سادىر پالۋان ئاتلىنىپ چىققاندا، سېنىڭ بوۋاڭ ئۇنىڭ يېنىدا بولغان ئېكەن. سادىر پالۋان بايانداي سېپىلىنى ئېلىشتا ئۇنى پارتلاتماق بولۇپ، سېنىڭ بوۋاڭدەك قورقماس بەش كىشىنى ئېلىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئېگىز ۋە سورلۇك سېپىلنىڭ تۈۋىگە بارىدۇ. ئۇلار سېپىلنىڭ تۈۋىنى كولاپ دورا بېلەن پارتلىتىپ، دۈشمەن ئۈستىگە بېسىپ كىرىپتۇ. شۇ قۇچاقلاشما جەڭدە سېنىڭ بوۋاڭمۇ شىردەك ئېلىشىپتۇ. جەڭدىن كېيىن بوۋاڭ پالۋان ئاتىلىپتۇ.

باياتىن بېرى دادىسىدىن كوز ئۈزمەي، بايانداي جەڭنامىسىنى ئاڭلىغان مىرزىگۈل قەلبىدە ئورغۇغان ھسياتىنى باسالماي:

—دادا، مەنمۇ چوڭ بولسام، بوۋامدەك پالۋان بولىمەن!— دەپتۇ. ئاتىسى ناسىر بولسا ئۇنىڭ دولىسىنى قېقىپ:

— ئىلاھىم، شۇنداق بولغۇن!— دەپ، دوگا قىلدى. ئاتا رازى، خودا رازى دېگەندەك، ئاتىنىڭ ئاق پاتىھەسى توپەيلىلىمۇ ياكى بوۋىسىنىڭ ئەسلىدىن-ئەسلىگە ئوتكەن باتۇرلۇق خاسىيىتىدىنمۇ، ئەيتەۋۈر مىرزىگۈل قورقۇمسىز بولۇپ ئوسكەن ئىدى.

* * *

تارىخنىڭ تەقەززاسىدىن مىرزىگۈل ناسىروۋ ئەندىلا 25 ياشقا تولغان چېغىدا ئاق قار، كوك مۇزغا كوكرىگىنى تىرەپ، ھەرەمباغنى خۇددى ھالقىدەك ئوراپ قېزىلغان خەندەكتە دۈشمەن پوتىيگە قادىلىپ قاراپ تۇراتتى. 1945—ۋىلنىڭ 13—يانۋار كۈنى ھېلىمۇ ئۇنىڭ يادىدا. زەھەردەك سوغ ھەرىدەك چېقىپ، يەر-زېمىن شېھىتتەك قاتقان ئەشۇ كۈنى ھەرەمباغ ئۈچۈن قاتتىق جەڭ بولۇۋاتاتتى. دۈشمەن پولېميوتى مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى باش كوتەرتمەي قويغان ئىدى.شۇنداق ئېغىر بىر پەيتتە باتالىئون كوماندىرى مىرزىگۈل: توختىماي ئوق ئېتىۋاتقان پوتەينى ئوجۇقتۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى. جەڭچىلەر كولتۇك قاردا ئومۇلەپ، پوتەيگە گرانات تاشلاشتى. بىر چاغ پەسلەپ ئۇچقان دۈشمەن ساموليوتلىرى جەڭچىلەرنىڭ ئۈستىگە ئوق يامغۇرىنى ياغدۇردى. پوتەيگە قاراپ ئالغا ئىنتىلغان جەڭچى ئوققا ئۇچاتتى. ئالدىغا مېڭىشقىمۇ، ئارتقا چېكىنىشكىمۇ بولماتتى. ئارىغا گۈگۈم چۈشتى. شۇۋۇرغان ھۇلاپ ئوۋچ ئېلىشقا باشلىدى. شۇنداق بىر چاغدا مىرزىگۈل «ئالغا!» دەپ كوماندا بەردى. جەڭچىلەر ياتقان يېرىدىن دەس تۇرۇشۇپ، دۈشمەن ئۈستىگە شىردەك يوسۇپ باردى. دۈشمەن ئالاقزادە بولۇپ، ھەر يانغا قېچىشقا باشلىدى. ئاڭ ئاتقىچە ھەرەمباغ قولغا ئېلىندى. ئامما شېھىت بولغان يۈزگە يېقىن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئىچىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سويۈملۈك باھادىر قىزى رىزۋانگۈلمۇ بار ئىدى.

قانلىق جەڭدىن كېيىن مىرزىگۈلگە ھەرەمباغنى دۈشمەندىن ئازات قىلىشتا كورسەتكەن ئەرلىگى ئۈچۈن «باھادىرلىق» ئوردېنى بېرىلدى. شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پەخرىي يارلىغى تاپشۇرۇلدى. پەخرىي يارلىقتا مونۇلار پۈتۈلگەن ئىدى: «شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئوز ئازاتلىغى ئۈچۈن قوزغالغان قوراللىق كۈرەشىنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىدە قەھرىمانلىق بىلەن شان ۋە شەرەپلىك بولغان ھورمەتلىك مىرزىگۈل ئەپەندى، سىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئالدىدا قىلغان خىزمەتلىرىڭىزنى بەلگۈلەش مەخسىتىدە سىزنى مەركىزىي ھوكۈمەت تەغدىرنامىسى بىلەن ئەبەدىي يادىكارلىق ئۈچۈن موكاپاتلايدۇ. 1945—ۋىل.»

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن 1945— ۋىلى 6—ئىيۇندا مىرزىگۈل ناسىروۋ ۋە سوپاخۇنلارنىڭ قوشۇنى غۇلجىدىن ئاقسۇنى ئازات قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقىدۇ. م. ناسىروۋنىڭ ئاتلىق دىۋىزىيونى باش شتابنىڭ بۇيرىغى بويىچە ئاق ۋە قارا داۋاندىن ئېشىپ، قىزىلنى ئازات قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. مىرزىگۈل 1—ئىيۇلدا ئىشتاتغا يېتىپ بېرىپ، ۋزۋود كوماندىرلىرىغا دۈشمەننىڭ ئاقسۇغا بارىدىغان يولىنى توساشنى تاپشۇرىدۇ. سوپاخۇننىڭ ئەسكەرلىرى بايغا ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەننى تىرە-پىرەڭ قىلىۋېتىدۇ. قىزىل بىلەن باي ئازات بولغاندىن كېيىن ئىككى ئوترەد بىرلىشىپ، ئاقسۇغا ژۈرۈش قىلىدۇ. ئۇلار ئاقسۇغا ئىككى ياندىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىپ، كونا شەھەرنى ئىشغال قىلىدۇ. شىددەتلىك جەڭدە دۈشمەننىڭ بىر پولكى ئەسكىرىنى يوقىتىپ، ئاقسۇ يېڭى شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئالىدۇ. قانلىق جەڭدە قولغا كەلگەن بۇ غەلبە گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشىغا زېمىن ھازىرلايدۇ. ئەپسۇس، شۇنداق بىر چاغدا مەلۇم ۋە نامەلۇم سەۋەپلەرگە باغلىق مىللىي ئاتلىق قوشۇن ئىلىغا قايتىش بۇيرىغىنى ئالىدۇ... مىرزىگۈل ناسىروۋقا ئاقسۇ ئۈچۈن جەڭدە قىلغان قەھرىمانلىغى ئۈچۈن «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى بېرىلىدۇ. تۈگمەندە تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئوغلان غۇلجا ۋە ئاقسۇدىكى شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتنىشىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ئوردېن، مېداللىرىنى كوكسىگە قاداپ، يۇرتىغا يورۇق يۈز بىلەن قايتىدۇ.

بۇ ۋاقەلەر بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى بولغان ئىدى. يېرىم ئەسىردىن بۇيان ئۇنىڭ ئومرى خەلقىنىڭ ھال-ئوقتىنى ياخشىلاش كويىدا تېج ئەمگەك مەيدانىدا ئوتتى. ئەلنىڭ غەم-تەشۋىشى ئۇنىڭ چاچلىرىنى ئاپپاق ئاقارتتى. ئۇنىڭ ئومرى زايە كەتمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئوتكەن كۈنلىرىگە ئانچىلا ئېچىنمايدۇ. ئىلى دەرياسىنىڭ ئۇ قات-بۇ قېتىدىكى خەلق ئۇنىڭ ئىسمىنى پەخىرلىنىپ تىلغا ئالىدۇ. مىرزىگۈل ناسىروۋ ئۆزۈن ۋىلىق ھالال ماشاقەتلىك مېھنىتى، مەيداندا كورسەتكەن جاسارىتى توپەيلى خەلقىنىڭ كوڭلىگە مەزمۇت چىنار كەبى چوڭقۇر تومۇر تارتىپ، ئارىدىن قانچە ۋىللار ئوتسىمۇ، ئۇ ئەلنىڭ دېلىدا يادلىنىپ ياشاۋېرىدۇ.

ئا. قۇتلۇق.

خارجى ئەللەردىن مەكتەبلەر.

بىر لەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى 4-قېتىملىق خەلىق ئارا ئاياللار كونفېرېنسىيەسىنىڭ دەئىسى گېر تروداموڭبللا جانابلىرىغا

مەكتۇب

ھورمەتلىك خانىم،

سىزگە يېزىۋاتقان بۇ خېتىمىزنىڭ سىزنىڭ ساق-سالامەت، خوشال كۈنلىرىڭىزدە تاپشۇرۇپ ئالىدۇ، دەپ ئىشىنىمىز.

بىيل 30-ئاۋغۇستتىن 10-سېنتەبىرگىچە ئېچىلىشقا پلانلانغان بىر لەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى خەلىق ئارا 4-قېتىملىق ئاياللار كونفېرېنسىيەسىنىڭ خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بېجىندا ئوتكۈزۈلۈشىگە ساناقلىق كۈنلەر قالدى.

بۇ ئىشنىڭ چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركستانلىقلار ھەم ئەجەپلىنىش ھەم قاتتىق تەقەززالىق بىلەن كۈزىتەمەكتىمىز. سەۋەبى، مۇشۇنداق زور ئەھمىيەتلىك بىر خەلىق ئارا ئىشىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىغا، بولۇپمۇ ئاياللار ھوقۇقلىرىغا قىلچەھور مەت قىلمايدىغان خىتايدەك مەملىكەتنىڭ زېمىنىدا ئوتكۈزۈلۈۋاتقانلىقىغا ھېچ چۈشۈنەلمىدۇق.

1949-ژىلى خىتاي كوممۇنىستلىرى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركستان (شىنجاڭ ياكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى)نى ئىستىلا قىلغاندىن كېيىن، ۋەتىنىمىز خەلقىگە نىسبەتەن ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئىرقى قىرغىنچىلىق، قانلىق زۇلۇم، قايغۇ-ئازاپلارنى ئېلىپ بارسا، ئاياللىرىمىزنى دەھشەتلىك ھالدا ئاياق-ئاستى قىلدى... بىزنىڭ ئاددىتتىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىمىز قاتتىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. دېموكراتىك ھوقۇق، ئوز تەغدىرىنى ئوزى بەلگۈلەش ھەققىدىكى ئۇمۇت-ئارزۇلىرىنىڭ بىزنىڭ بىچارە ئاياللىرىمىزغا قىلغان جىنايەتلىرىنى يېزىشقا توغرا كەلسە، نەچچە تومىلوق كىتاپلارغا سىغمايدۇ. بىز تۆۋەندە پەقەت بىر قانچە مىساللارنىلا كورسەتمەكچىمىز:

1. كوممۇنىست خىتاي باسقۇنچىلىرى مەملىكىتىمىزدە مەجبۇرىي تۇغۇتنى چەكلەش دېگەن قاتىللىق سىياسىتىنى ژۇرگۈزۈپ، 1991-1994-ژىلغا قەدەر يۇز مىڭلىغان بوۋاقلىرىمىزنى ئوكۇل سېلىپ ئولتەردى ياكى ئانىلار قوسىغىدىن ئېلىپ تاشلىدى. شەھەر، يېزىلاردا مەھەللە تۇغۇتنى چەكلەش پونكتلىرىنى قۇرۇپ، 90پروتسېنت ئاياللارنى تۇغماس قىلىشنى ئۈيگە ئېلىپ كەلگەندە يۇزلىرىدە ئىرقىي كەمسىتىش ئالامەتلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئۇيغۇر ئاياللىرىنى مەجبۇرىي تۇغۇتقا ئەڭ كۆپ نىشان قىلدى.

بېجىندا ئوتكۈزۈلۈۋاتقان 4-قېتىملىق ئاياللار ژىنىغا يازغان خېتىمىزنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى قوشۇپ ئەۋەتتىم. بۇ خەت ئاۋستىرالىيە ساقلىقنى ساقلاش مىنىستىرى ھەم بۇ قېتىمقى ئاياللار ئورنىس ئارقىلىق كونفېرېنسىيە رەئىسىگە ئەۋەتىلدى. لايىق تېپىلسا، گېزىتخانىلاردىن ئوردۇن بېرەرسىلەر!

سەممىي سالام بىلەن:

ئەخمەت ئېگەمبەردى.

* * *

توۋەندە بىز گېزىتخانىلار دىققەتتىگە ئەشۇ مەكتۇبنى ھاۋالە قىلدۇق.

* * *

ژۇرگۈزۈپ، 95-ژىلغىچە شەرقىي تۈركستان يەرلىك ئاھالىسىنى 5 مىللىونغا قىسقارتىشنى پلانلىدى. شۇ سەۋەبتىن ۋەتىنىمىزدە يەرلىك ئاھالىنىڭ ژىللىق ئۆسۈشى توختاپ، نوپۇسى جىددىي ئازىيىشقا باشلىدى.

2. كوممۇنىست خىتاي ھوكۇمرانلىرىنىڭ مەجبۇرىي تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتى ئۇيغۇر شەرقىي تۈركستاندا ژۇرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك، ئىرقى قىرغىنچىلىق، ئاسىملاتسىيە سىياسىتىنىڭ مۇھىم تەركىۋى قىسمى بولۇپ، ئۇيغۇرلارنى ۋە باشقا يەرلىك تۈرك خەلقلىرىنى پۈتۈنلەي يوقۇتۇپ، شەرقىي تۈركستانىنى ھەقىقىي خىتاي زېمىنىغا ئايلاندۇرماقچى.

3. كوممۇنىست خىتاي زوراۋانلىرى بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە 43 قېتىملىق ئاتوم سىناقلىرىنى ئوتكۈزۈپ، 250 مىڭدىن ئوشۇق شەرقىي تۈركستانلىقنىڭ ئولۇشىگە زامىن بولدى. ھەر ژىلى ئاتوم سىناقلىرىغا ئائىت دەھشەتلىك كېسەللەر بىلەن مىڭلاپ شەرقىي تۈركستانلىقلار ئولمەكتە. شۇنىڭغا ھەيرانمىزكى، خەلق ئارا جامائەتچىلىك كەڭ كولەملىك پائالىيەتلەر بىلەن فرانسىيەنىڭ جەنۇبىي تىچ ئوكيانىدا ئاتوم قۇرالىرىنىڭ سىناق قىلىشىنى توختىتىشقا مەجبۇر قىلمىدۇ، لېكىن خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ تېخى 17-ئاۋغۇستىلا لوبنۇردا ئوتكۈزگەن 43-قېتىملىق ئاتوم سىنىغىغا قارشى چوڭ بىر نارازىلىق بولغىنى يوق.

ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان قەبھە تەبىئەتلىك فاشىست كوممۇنىست خىتاي ئاساراتى ئاستىدا خورلۇق، زورلۇق، ئىرقى قىرغىنچىلىق، قايغۇ-ئازاپلارنى كورۈۋاتقان شەرقىي تۈركستان خەلقى دۇنيا جامائەتچىلىگىگە ئوزلىرىنىڭ ئاھۇ-زارلىرىنى، ئازۇ-ئومۇتلىرىنى يەتكۈزۈشكە قادىر ئەمەس. سىزلەرنىڭ بۇ ژىغىنىگىزلارغا شەرقىي تۈركستاندىن ئاز ساندىلا ۋەكىللەر كېلىشى مۇمكىن. لېكىن ئۇلار ھېچ قاچان شەرقىي تۈركستان ئاياللىرىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. شۇڭا، ئاۋستىرالىيە تۈركستان جەمىيىتى بۇ مەكتۇبنى دۇنيادىكى ئىختىسادىي ئاچار ئاياللىرىمىز، ئەرلىرىمىز، باللىرىمىز ئالدىدا ئۆزىنىڭ ھەقسىزلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى، مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى چەقىش ئوختىسى قىلغانلىقى بۇ قىلمىشى-جىنايەتلەرنىڭ تەكشۈرۈلۈپ ئېنىقلىنىشىنى؛

1. شەرقىي تۈركستان ئاياللىرىغا ژۇرگۈزۈلۈۋاتقان مەجبۇرىي تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتى دەرھال توختىتىلىشىنى؛

2. شەرقىي تۈركستان ئاياللىرىنىڭ قانۇنى ھەق-ھوقۇقلىرىنى دەرھال ئېتىراپ قىلىشىنى ۋە ئۇنى دەرھال ئەمەلگە ئاشۇرۇشىنى؛

3. شەرقىي تۈركستاندا ژۇرگۈزۈلۈۋاتقان ئاتوم سىناقلىرىنى دەرھال توختىتىشىنى؛

4. شەرقىي تۈركستان ئاياللىرىغا ژۇرگۈزۈلۈۋاتقان پۈتمەس-تۈگىمەس جەبرى-زۇلۇم، ئازاپ-قايغۇلار پلانلىق تۇغۇت دېگەن نام بىلەن ژۇرگۈزۈلۈۋاتىدۇ. بۇ سىياسەت ئەسلىدە كوممۇنىست خىتاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ ئېرقى قىرغىنچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك سىياستىنى چەقىش ئوختىسى قىلغانلىق. بۇ قىلمىش-جىنايەتلەرنىڭ تەكشۈرۈلۈپ ئېنىقلىنىشىنى؛

5. شەرقىي تۈركستاندىكى ئەھۋاللارنى بىلىش ئۈچۈن بىر تەكشۈرۈش ئومىگىنى شەرقىي تۈركستانغا ئەۋەتىشىنى ۋە تەكشۈرۈش ئەتىجىسىنى دۇنيا جامائەتچىلىگىگە تولۇق يەتكۈزۈلۈشىنى ئالاھىدە ئوتىنىپ سورايمىز.

كونفېرېنسىيەنىڭ زور مۇۋاپىپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشىنى ئۈمۇت قىلىمىز.

ھورمەت بىلەن:

ئاۋستىرالىيە تۈركستان جەمىيىتى.

1995-ژىلى 18-ئاۋغۇست.

ئادېلايدى-ئاۋستىرالىيە.

دېخان ئېگىلىكلىرىدە

ھايات سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

«يېڭى ھايات» گېزىتىدىكى بارلىق قەدىردان ۋەتەنداشلىرىم، سىزلەرنىڭ ئىزگۈ ئۈمۈت، زور پىداكارلىق بىلەن چىقىرىۋاتقان سويۇملۇك گېزىتىمىز، ئۇ گۈمەس كۆچ-قۇۋۋەت بېغىشلىغۇچى ئىلھام بۇلىغىمىز بولغان «يېڭى ھاياتىنىڭ» ئاخىرقى سانلىرىنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. بۇ يەردىكى شەرقىي تۈركستانلىقلار نامىدىن سىزلەرگە كوپ رەخمەت!

«ئاۋستىرالىيە تۈركستان جەمىيىتى خەۋەرلىرى» نىڭ 16-سانى بىلەن كەلسە، نەچچە تومىلوق كىتاپلارغا سىغمايدۇ. بىز تۆۋەندە پەقەت بىر قانچە مىساللارنىلا كورسەتمەكچىمىز:

1. كوممۇنىست خىتاي باسقۇنچىلىرى مەملىكىتىمىزدە مەجبۇرىي تۇغۇتنى چەكلەش دېگەن قاتىللىق سىياسىتىنى ژۇرگۈزۈپ، 1991-1994-ژىلغا قەدەر يۇز مىڭلىغان بوۋاقلىرىمىزنى ئوكۇل سېلىپ ئولتەردى ياكى ئانىلار قوسىغىدىن ئېلىپ تاشلىدى. شەھەر، يېزىلاردا مەھەللە تۇغۇتنى چەكلەش پونكتلىرىنى قۇرۇپ، 90پروتسېنت ئاياللارنى تۇغماس قىلىشنى ئۈيگە ئېلىپ كەلگەندە يۇزلىرىدە ئىرقىي كەمسىتىش ئالامەتلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئۇيغۇر ئاياللىرىنى مەجبۇرىي تۇغۇتقا ئەڭ كۆپ نىشان قىلدى.

بېجىندا ئوتكۈزۈلۈۋاتقان 4-قېتىملىق ئاياللار ژىنىغا يازغان خېتىمىزنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى قوشۇپ ئەۋەتتىم. بۇ خەت ئاۋستىرالىيە ساقلىقنى ساقلاش مىنىستىرى ھەم بۇ قېتىمقى ئاياللار ئورنىس ئارقىلىق كونفېرېنسىيە رەئىسىگە ئەۋەتىلدى. لايىق تېپىلسا، گېزىتخانىلاردىن ئوردۇن بېرەرسىلەر!

سەممىي سالام بىلەن:

ئەخمەت ئېگەمبەردى.

* * *

توۋەندە بىز گېزىتخانىلار دىققەتتىگە ئەشۇ مەكتۇبنى ھاۋالە قىلدۇق.

* * *

1952-ژىلى ئاۋغۇست ئېيىدا ئەخمەتجان ئارزىيېۋ ئوز بىلىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن چېلەك يېزىسىغا ئاتلاندى. قوۋرام تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ياخشى تاماملىغان ئۇ ناھىيە مەركەزدىكى مەكتەپ ئىنتېرناتتا ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرماقچى ئىدى. مۇسا بىلەن بوۋىسى ئۇنىڭ ئويدىن ژىراقتا ئوقۇشىنى زادىلا خالىماتتى. چۈنكى ئۇلار ئائىلىنىڭ يالغۇز چىرىغى، تۇغۇلۇشىدىنلا بىر پۇتى مېيىپ بۇ بالىسىنىڭ قېينىلىپ قېلىشىنى خالىماتتى. قوۋرامدىن بارغان بالىلارنىڭ تولىسى ئىنتېرناتقا قوبۇل قىلىنغاندا، ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسى خوشال بولۇشقان بولسا، ئەخمەتجانىڭ ئائىلىسى پۈتۈنلەي قارشى بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئائىلە شارائىتىنىڭ توغرىلىق سىپراۋىكاڭ يوقىكەن، دېگەن بانە بىلەن ئىنتېرناتقا قوبۇل قىلىنمىدى. ئۇ مەيۈس ھالدا ئويىگە قايتىپ كەلگەندە مومىسى:

— ۋاي، جېنىم بالام، سېنى ئىنتېرناتقا ئالمىغىنى تولىمۇ ياخشى بوپتۇ. بىر كۈن ئويدە بولمىۋېدىڭ، جوممەرەپ كەتتۇق.... دەپ كوزىگە ياش ئېلىپ، بالىسىنى باغرىغا باستى. ئەخمەتجان بىر تەرەپتىن بوۋىسىنىڭ سىپراۋىكا ئېلىپ بەرمىگەنلىگىدىن قاتتىق ئىنچىكا، يەنە بىر تەرەپتىن مومىسى بىلەن بوۋىسىنىڭ قېرىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، چوڭقۇر ئويغا پاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يېزا كلۇبى كىنوماخانىسىغا شاگىرت بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى.

ئەخمەتجان ئارزىيېۋنىڭ بىر پۇتى سوغۇلۇپ قالغاچقىمۇ، قولتۇق تاياق بىلەن ماڭاتتى. ئۇرۇش دەۋرىدىكى قىينىچىلىقلار بىلەن ژىتىلىق ئۇنى چاپسانلا چوڭ قىلىپ قويغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندە ئۇنىڭ بويى ئالتە پۇت ئىككى سانتىمېتىر ئېگىز كېلەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاجايىپ كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاجىز ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئىختىسادىي جەھەتتىن ئېغىر ئەھۋالدا قىلۇاتقانلىغىنى بىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە بەش مىڭ سومدىن ناخچا ئەۋەتتى.

1993-ژىلى ئەخمەتجان ئاكا ئارزىيېۋ ئوزىنىڭ دېخان ئېگىلىكىدە كوپ مۇقوناق، كوكتات ۋە بېدە ئوستۇرىدى. بۇ زىرائەتلەرنى پەرۋىش قىلىش ئۈنىڭ پەرزەنتلىرى رۇستەمجان، ھاسانجان، ئوسەنجان، كۇيۇغلى ئەۋەزجان ۋە قىزلىرى مۇبارەم، روزا، ھەدىيەملەر تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلىدى. بۇ ژىلىمۇ ئۇ ھاجەتمەنلەرگە يارەدەم قولىنى سوزۇشنى ئۇنتۇمىدى. قوۋرام مېچىتىنىڭ رېمونتلاش ئۇچۇن مىڭ تەڭگە ھەدىيە قىلدى.

بىيل ئەخمەتجان ئارزىيېۋلار ئائىلىسى ئۇچۇن قوش مەربىكە ژىلدۇر. ئەخمەتجان ئاكا بىيل 60 ياشقا كىردى، ئۇنىڭ ئومۇرلۇك رەپىقىسى بېبىنۇر ھەدە بىلەن ئائىلە قۇرغىنىغا 40 ژىل بولدى. بۇ ئىناق ئائىلە ئوز ھاياتىدا ئون ئىككى پەرزەنت تېپىپ، ئۇلارنى ئەدەپ-ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلىدى. ھازىر ئۇلارنىڭ قىرىق نەۋرىسى بار.

بىز ئەخمەتجان ئاكىنىڭ دېخان ئېگىلىكىگە يەنىمۇ چوڭ ئۇتۇق، تېنىگە سالامەتلىك، ئائىلىسىگە پاراۋان ھايات تىلەيمىز.

ئەكرەم سادىروۋ.

ئىجادىيەت ئەمرى بىلەن داۋان ئېشىپ كېلىسەن،

كوپ قىرلىق ئەدىپ

(مەسۇمجان زۇلفىقار- 70 ياشتا)

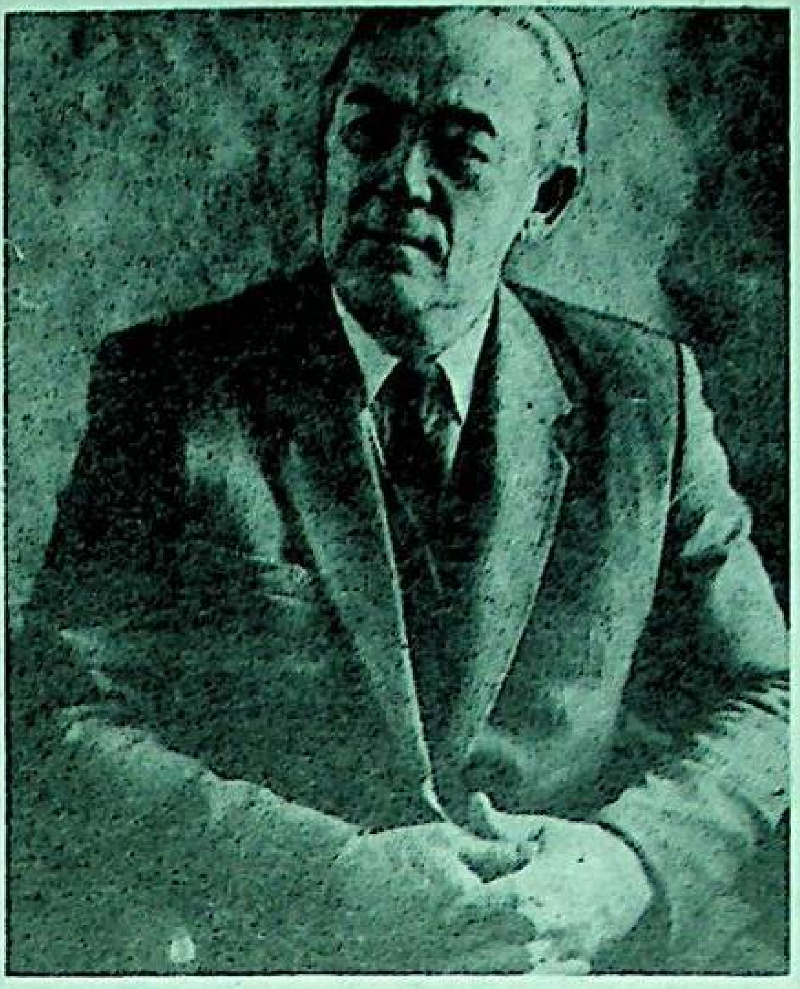

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆزىنىڭ ماۋزۇ ۋە بەدىيىلىگى جەھەتتىن تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى ھالىغا يەتكىچە ئېغىر ۋە مۇرەككەپ يوللارنى بېسىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ ئالدىنى بەزىدە توتالىتارلىق تۈزۈمنىڭ غايىۋىي ئىسكەنجىسى، تېماتىك چەكلىملىرى توسقان بولسا، بەزىدە ئىككى ئىمپېرىيە سىياسىتىنىڭ گاھ ئىشىكلەرنى قىيا ئاچقۇچى، گاھ ئۇنى يېپىپ تاشلىغۇچى قەغىشلىرى توسۇپ تۇردى. شۇ ئىدىمۇ خەلق ھاياتىنىڭ بەدىئىي ئەكس ئەتتۈرگۈچىسى بولۇپ ھېساپلانغان ئەدەبىيات ئەڭ كۆپ قىستاڭلاردىنمۇ يول تاپالىدى.

مەسۇمجان زۇلفىقار ئەينە شۇ جاۋاپكەرلىگى زور، مۇشكۈللىرى كۆپ ئەدەبىياتىمىزنى شەكىللەندۈرۈشكە ۋە رىۋاجلاندۇرۇشقا مۇناسىپ ھەسسە قوشقان يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ بېسىپ ئۆتكەن ھايات ۋە ئىجادىيەت يولى خەلقىمىز بېشىدىن ئۆتكەن ئاچچىق قىسمەتلەر، خورلۇنۇش، قوغلۇنۇش ۋە ھەسرەت بىلەن تولغان يول بىلەن بىردۇر.

ئەسلىدە يازغۇچى ئۆز خەلقى كەچمىشلىرىنىڭ بەدىئىي ژىلنامىچىسىدۇر. ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ تەبىر تېخىمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇرراق مەنىگە ئىگە بولدى. بۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەۋى، قولىغا قەلەم ئېلىشقا جۈرئەت قىلغان ئۇيغۇر ئەدىپلىرىدىن تەغدىرنىڭ ئۆزى ھەم تارىخچى ھەم تەتقىقاتچى بولۇشىنى تەلەپ قىلدى. بۇ تەلەپنى مەسۇمجان زۇلفىقار چوڭ جاسارەت بىلەن ئەمەلگە ئاشۇردى، دېسەك، خاتالاشمايمىز. ئۇ 1942- ژىلى («ئىلى شىنجاڭ گېزىتىدە») «باھار» ناملىق تۇنجا شېئىرىنى ئېلان قىلغاندىلا شائىرنىڭ مەسۇم قەلبىدە ئۆز خەلقىنىڭ ئاچچىق ۋە دەرت-ئەلەملىك قىسمەتلىرىنى بېشىدىن كەچۈرۈدىغانلىقى توغرىلىق تەسەۋۋۇر يوق ئېدى. ئۇ پەقەت شۇ ژىللاردا باسقۇنچى گومىنداڭ نـاياق-ئاستى قىلىۋاتقان خەلقىنىڭ دۇنيادىكى باشقا مىللەتلەر ئوخشاش ئەركىن، ئازات بولۇشىنى، باي ۋە بېپايان، گۈزەل ۋە مۇقەددەس ۋەتىنىنىڭ ئىستىقلالىيەتكە ئىگە بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ دەسلەپكى شېئىرىدا باھارغا تەشنالىق، كېلەچەككە ئۈمىتۋارلىق روھى جوش ئۇرغان ئېدى.

تۇنجى شېئىرى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ ئانچە كۆپ ۋاقىت ئۆتمەيلا يەنى 1944- ژىلى ۋەتەندە قوزغالغان مىللىي ئازاتلىق كۈرەشنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدىلا مەسۇمجاننىڭ قولىغا قۇرال ئېلىشىمۇ تەساددىپى ھادىسە بولمىدى. ھەم ئەلەم،ھەم قەلەم كۆرۈشنى بىللە ئېلىپ بارغان ياش شائىر 1944-49- ژىللاردا تەشنا كۆڭلىنى ئىستىقلالىيەت چەشمىلىرى بىلەن سۇغۇرۇپ، مىللىي ئارمىيە ئوفىتسىرى سۈپىتىدە ۋەتەنگە خىزمەت قىلدى.

بىراق، يەنە شۇ ئىككى چوڭ دۆلەتنىڭ ئۆز ئارا تىل بىرىكتۈرۈشى تۈپەيلى شەرقىي تۈركىستان ئاسمىنىدا لەپىلدىگەن مۇستەقىللىق بايرىقى چۈشۈرۈلۈپ ۋەتەنگە قىزىل خىتايلار ئابۇد قىلغۇچى قەدىمىنى باستى. ئىزگۈ ئارزۇ-ئارمانلار دەپسەندە قىلىندى. كوممۇنىست خىتايلار خىلمۇ-خىل ھىلە - مىكىرلەر بىلەن ئۇيغۇرلار زېمىنىنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن مىللىي ئازاتلىق كۈرەشكە قاتناشقانلاردىن يۇشۇرۇن ۋە ئاشكارە ھالدا ئۆچ ئېلىشقا باشلىدى. مەسۇمجان زۇلفىقارنىڭ 1955- ژىلى قازاقىستان دىيارىغا كۆچۈپ چىقىشى ئۇنى كۆتۈلۈۋاتقان تەقىپلەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى.

يازغۇچى قازاقىستانغا قايتىپ چىققاندىن كېيىن ئوقۇپ بىلىم ئېلىشقا ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا بەل باغلىدى. بۇ يەردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى شەكىللەندۈرۈپ، بەرپا قىلىۋاتقان قەلەمداشلار قاتارىغا قوشۇلۇپ، ئۆز ئىجادىي مەھسۇلاتلىرى بىلەن كىتاپخانلار قەلبىنى سۇغۇرۇشقا ئىنتىلدى. م. زۇلفىقار ئىجادىيىتىنى شېئىر ۋە پوئېمىلار بىلەن باشلاپ، شۇ ژىللاردا ئۈمىتۋار شائىرلار توپى ئىچىدىن ئۆز ئورنىنى تاپتى.

1950- ژىللاردا ئۇنىڭ ئوبلىغان شېئىرلىرى مەتبۇئات سەھىپىلىرىدە ئېلان قىلىندى. شائىرنىڭ «بوز سىرلىرى»، «رىزۋانگۈل» ئوخشاش داستانلىرى شېئىرىيەتنىڭ بۇ ژىرىك تۈرىنى تەرەققىي ئەتتۈرۈشتە سالماقلىق قەدەم بولۇپ قالدى. ئەگەر مۇئەللىپ «بوز سىرلىرى» داستانىدا شۇ دەۋىردىكى مۇھىم ۋاقىئە- تىڭ يەرلەرنى ئېچىش مەسىلىسىنى كۆتىرىپ، ياشلارنىڭ جاسارىتىنى تەسۋىرلىگەن بولسا، «رىزۋانگۈل» داستانىدا خەلقىمىزنىڭ قەھرىمان قىزى، تارىخىمىزدىكى ئۆچمەس يۇلتۇزلارنىڭ بىرى رىزۋانگۈلنىڭ ئۆلمەس سىماسىنى ئېچىپ بەردى. ئۇ ئۆز قەھرىمانى ۋاستىسى بىلەن ئۇيغۇر خەلقنىڭ كۈرەشچان تارىخىنىڭ ئەجايىپ بىر سەھىپىسىنى ئېچىپ كۆرەش ۋە ئازاتلىققا مەدھىيە ئوقىدى.

بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا ھەممە ژانىرلاردا قەلەم تەۋرەتكەن ئەدىپلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. م. زۇلفىقار بولسا ئەينە شۇ ئاز سانىدىكى قەلەم ساھىبلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئۇ ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان شېئىرىي ئەسەرلەرى بىلەن بىللە «ھايات ئېقىمى»، «پەرۋاز»، «ھىممەت»، «قىسمەت» كەبى ئەسرىي ئەسەرلىرى بىلەنمۇ 50- ژىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 60- ژىللارنىڭ باشلىرىدا ئۆزىنىڭ يازغۇچىلىق ئىختىدارىنى نامايىش قىلىپ، ئوقۇغۇچىلار قەلبىگە يول ئاچالىدى.

1969- ژىلى نەشر قىلىنغان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» ناملىق ئەسىرى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى رومانچىلىقنى مەلۇم دەرىجىدە رىۋاجلاندۇرۇشقا مۇيەسسەر بولغان يازغۇچى بۇ كىتاۋىدا ئېستىداتلىق شائىر، يالقۇنلۇق ئىنقىلاپچى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بۇ ئەسەردە م. زۇلفىقار

رازى ئارقىلىق يارقىن ئېچىپ بېرەلگەن. ئەسەر ئىدىيەۋىي مەزمۇنى، تىلى ۋە ئۇسلۇبى جەھەتتىن كۆپچىلىك كىتاپخانلارنىڭ مېھرى-مۇھەببىتىگە ئىگە بولغان ئېدى. شۇنىڭدىن كېيىن يازغۇچىنىڭ «پەرۋاز»، «ھىممەت»، «قىسمەت» ناملىق پوۋېست، ھېكايىلار توپلىمى كەينى-كەينىدىن نەشر قىلىنىپ، جامائەتچىلىككە كەڭ تونۇلۇشقا باشلىدى.

پرووزا ژانرى بىلەن بىر قاتار دراممىغا قول سالغان ئەدىپنىڭ 1964- ژىلى س. ھاسانوۋ بىلەن ھەمكارلىقتا يازغان «دوختۇر كېرەكمۇ؟» پيېسىسى تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئاقىشىغا سازاۋەر بولغان. ئۇنىڭ «قاپقانغا چۈشكەن تۈلكە»، «كېلىن كەلگەندە، بوكنى كىيگەندە كور»، «لۇتپۇللا» ناملىق پيېسسەلار يازغىنىدىن خەۋىرىم بار. 1984- ژىلى «ئىپەك گىلەم» درامىسى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىدا ئوينىلىپ، قىزغىن قارشى ئېلىنىدى.

1969- ژىلى يالقۇنلۇق شائىر لۇتپۇللىغا بېغىشلانغان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» رومانىنىڭ يورۇققا چىقىشى ياخشى ئەسەرلەر قاتارىدا ئۇنىڭ يازغۇچىلىق ئاتىغىنى كىتاپخانلارغا كەڭ تونۇتقان ئېدى.

ھەر ئۈچ ژانىردا بىردەك قەلەم تەۋرىتىپ كەلگەن ئەدىپ 1970- ژىلدىن كېيىن 19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئۇيغۇر خەلقنىڭ مانجۇر-خىتاي باسقۇنچىلىرىغا ھەم يەرلىك جاھىل بەگ ۋە مۇتەئەسسۇپلەرگە قارشى قوزغىلاڭغا بېغىشلانغان «يانار تاغ» تارىخىي رومان-ترىلوگىيەگە مۇراجەت قىلدى. «يانار تاغ» رومانىنىڭ بىرىنچى كىتاۋى 1985- ژىلى نەشر قىلىنغىنىدا كەڭ كىتاپخانلارنىڭ مۇئەللىپكە ئىشەنچە-ئىناۋىتىنى تېخىمۇ قوزغىغان ئېدى. تارىخىي تر

تىنىمسىز قەلەم ساھىبى

مەن مەسۇمجاننى 1944- ژىلدىن ئېتىبارەن بىلىمەن. ئۇنىڭ پائالىيىتى شەرقىي تۈركىستان مىللىي-ئازاتلىق ھەرىكىتىگە ئىشتىراك قىلىشتىن باشلانغان. گىمنازىيەدە ئوقۇپ ژۈرگەن چاغلىرىدا ئەدەبىياتقا قىزىققان ئېكەن. ئارىلاپ شېئىرلىرى «شەرقىي تۈركىستان»، «ئىلى» گېزىتىدە كورۇنىدىغان. 1949- ژىلى ئۇ شاتى گارنىزوننىڭ باشلىغى سۈپىتىدە چېگارانى ساقلاش ھەربىي خىزمىتىنى ئاتقۇرۇۋاتقىنىدا، ماڭا گارنىزون ئەھۋالىنى كوزدىن كەچۈرۈپ كېلىشكە توغرا كەلدى. شۇ كەمدە كاپىتان مەسۇمجان زۇلفىقار بىلەن ئىككى كۈن خىزمەت بابىدا ئەھۋاللاشقان ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىدىن رازى بولغان ئېدىم.

1949- ژىلى دەرۋازىسى ئۈلۈق ئوجۇق زېمىنىمىزگە قىزىل خىتايلار كېلىشكە باشلىغاندا مەسۇمجاننىڭ ئىلگىرى يازغان مۇستەقىللىق غايىسىدىكى شېئىرلىرى تۈپەيلى «تار مىللەتچى»، «پانتۈركىست» ئىلەتلىرى بىلەن ئەيىپلەندى. 1955- ژىلى مايدا ئۇ ۋەتەنىنى تەرك ئېتىپ، قازاقىستانغا كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى؛ سىياسىي پاناغا ئىگە بولغان ئىنىمىز ئۇقۇقانلار ئېلىدا ئەركىن ئىجات قىلىش شەرت-شارائىتىغا ئىگە بولدى. ئۇ كەمدە ئالمۇتىدا نەشر قىلىنىۋاتقان «يېڭى ھايات» ژۇرنالىدا شائىر شېئىرلىرى ئوزلۇكسىز بېسىلىپ تۇرغىنىدىن خەۋەردار ئېدىم.

1956- ژىلى مەن ئۇرۇمچىدىن ئەدىپ-سەنئەتچىلەر دېلېگاتسىيەسىنى باشقۇرۇپ، قازاقىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىياگە چىققىنىمىزدا ئالمۇتىدا قارشى ئالغان ۋەكىللەردىن تاشقىرى تونۇش-بىلىشلەر قاتارىدا مەسۇمجان بىلەن دىدارلاشتىم؛ ئۇ ئىنىستىتۇتتا ئوقۇۋاتقان ئېكەن، خوشال بولدۇم. 1961- ژىلى ماڭمۇ ئائىلەم بىلەن قازاقىستانغا كۆچۈپ كېلىش نەسىپ بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى تەركىۋىدە بىللە قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتىمىز.

م. زۇلفىقارنىڭ ئۇ كەمدە 2-3 شېئىر-پوئېمىلار توپلىمى كىتاپ بولۇپ چىققان ئېكەن. كۆپ ئۆتمەي نەشر قىلىنغان «ھايات ئېقىمى» ناملىق پوۋېست-ھېكايىلار توپلىمى كىتاپخانلارنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىغا سازاۋەر بولدى. مۇئەللىپ «ھايات ئېقىمى» پوۋېستىدا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ژىللىرى ئارقا سەپ-كولخوزدا مەردانىلارچە ئەمگەك قىلغان قىز-ئايال قېرىنداشلارنىڭ جاسارىتىنى ئەسەرنىڭ قەھرىمانى گۈلستاننىڭ ئوب-

مەسۇمجان زۇلفىقار

غەزەللەر

تالاي دەشتۇ-سەھرا كېزىپ، ئوتكەلمۇ كېچىپ ئۆتتۈم،
تاغ، ئىدىرلارغا يامىشىپ، مۇز داۋان ئېشىپ ئۆتتۈم.
تەغدىرىم ماڭا سالغان جاپا-ماشاقەت ژۇكىنى،
ئىنتىلىپ ئىستىقبالغا ئۈمۈتتە بېسىپ ئۆتتۈم.
ئىستىگىم: ھەقۇ-ئادالەت، ياخشىلىقۇ ساخاۋەت،
لېكىن كوردۇم مالامەت، ھەسەتكە پېتىپ ئۆتتۈم.
ھاياتلىق قانۇنى- كۈرەشى، سورۇندا سۇرىنىپ تۇرۇپ،
باسقان مە ئىزلىدىن بۇلجىماي مەردانە بېسىپ ئۆتتۈم.
ئىجات بولدى ئىشىم، كارىم، بولدى خەلقىم مەدەتكارىم
دۇررىلەر قېزىپ قەلەمدە دەستىلەر تىزىپ ئۆتتۈم.
قوغلىمىدىم مالۇ-دۇنيا، قىلمىدىم ئەسلا تاما،
ئەرك-ئىستىقلال يولىدا جېنىمنى تىكىپ ئۆتتۈم.
زۇلفىقار مىڭ شۈكرى-سانا كەلتۈرەر تەغدىرگە،
گەر خۇدالۇتنى ئەيلىسە، مۇراتقا يېتىپ ئۆتتۈم.

كەلدىم

ئەسسالام ئۇيغۇر ئېلى، سېغىنىپ كورگىلى كەلدىم،
مېھرى ئىللىق قوينىڭدا سويۇنۇپ ژۇرگىلى كەلدىم.
ئەزىز، قۇتلۇق زېمىنىمنىڭ خۇشبۇيي ھىدىنى ئېلىپ،
تەۋەرۇك توپرىغىڭنى كوزۈمگە سۈرگىلى كەلدىم.
بەرىكەتلىك ئېتىز-دالا، ھەجەپ سۇلۇن سېخى تاغلار،
بۇلبۇلى كەتمەس باغلار پەيزىنى سۈرگىلى كەلدىم.
ئىزدەپ تام تۈۋلىرى، كوچا، دەريا بويىدىن ئىزلار،
بەتگۇاش ياشلىق كىتاۋىنى ئورۇپ چۆرگىلى كەلدىم.
ساي، جىلغا، ئورمانلاردا ئوركەشلەپ، شاۋقۇنلىنىپ،
ۋەزمىن ئاققان تارىم، ئىلى قوينىدا ئۈزگىلى كەلدىم.
سەندە قەشقەرىي، سادىر، سانسىز مەردانىلار قەبرى،
ئەشۇ قۇتلۇق مازارلارنى تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم.
جاپاكەچۇ، زەخمەتكەچ، قەلبى ئاتەشى خەلقىمنىڭ
ۋىسال چاقىمىغىدا يېنىپ، يەنە كويگىلى كەلدىم.
زۇلفىقار تەقەززادۇر مۇبارەك جامالىڭغا،
ئېي دىيارىم، بىلسەڭ بويىڭدىن ئوزەمنى ئورىگىلى كەلدىم.

خەلقىڭ سويگەن ئىستىداتلىق ئەدىپلەرنىڭ بىرسىدىن

نىڭ تۇرمۇشىنى كۆزىتىشكە، تىل بايلىغىدىن مۇمكىنقەدەر كەڭرەك پايدىلىنىشقا ئىنتىلمىلىرى بايقالغان ئىدى.

تىنىمسىز ئەمگەك، مۇستەھكەم ئىجادىي ئىزتىراق، ئوزۇلۇكسىز ئىنتىلىش، كوپ ئۇگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن ۋە 1985-ژىلى ئەپتىر قىلىنغان «يانار تاغ» رومانى م. زۇلفىقارنىڭ كەڭ ئىجتىمائىي-سىياسىي ۋاقىلەرنى، رېئال تارىخىي شەخسلەرنى، ئوز دەۋرىنىڭ ئۇمۇمىي قىياپىتىنى ۋە ماھىيىتىنى تەسۋىرلەشكە قابىل يازغۇچى ئىكەنلىكىدىن دالالەت بەردى. بۇ ئەسەرنىڭ ئاخىرقى ئۇچىنچى كىتاۋى برىنچى كىتاپ بېسىلىپ ئون ژىل ئوتكەندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارغا تەغدىم قىلىندى، ئەدىپنىڭ «يانار تاغ» تريلوگىيەسى 19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا شەرقىي تۇركستاندا يۈز بەرگەن ۋاقىلەرگە بېغىشلانغان. مەلۇم كى، ئۇ دەۋىر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتىدىكى پاجىەلىك ۋە شانلىق ۋاقىلەر بىلەن تولغان دەۋىر ئىدى. خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى ئوزگىلەر تەرىپىدىن ھەل قىلىنىۋاتقان ئەشۇ ژىلىلاردا ساداىر پالۋان، ئەمىر ئابدۇرۇسۇل قاتارلىق سەركەردىلەر رەھبەرلىگىدە مانجۇر-خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوزغالغان ملىي ئازاتلىق كۈرەش بىزنىڭ تارىخچىلىرىمىزدىن چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلۈشىنى تەلەپ قىلاتتى. تالاي-تالاي ئارخىۋ ماتېرىياللىرىنى ئۇگىنىپ تەتقىق قىلغان، بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان شەخسلەر مىجەز-خۇلقىنى ئۇگەنگەن يازغۇچى «يانار تاغدا» ھازىرغىچە كوپلىگەن كىشىلەرگە مەلۇم بولمىغان تارىخىي ھوججەتلەرنى كەلتۈرۈپ، ئوز خەلقىمىزدىن پىنھان تۇتۇلغان سىرلارنى ئېچىپ بېرىدۇ. تريلوگىيەنى ئوقۇغان كىتاپخانلار كوز ئالدىدا ئەلوگىيەنىڭ ئىككىنچى كىتاۋى ئوتكەن ژىلى يورۇق كوردى، بۇ ژىل يۇبىلەيرنىڭ تويىغا ئۇلگىرىپ، ئۇچىنچى كىتاۋنىڭ ئەشىر قىلىنىشى كىتاپخانلارنىڭ كوڭلىدىن چىققان ئىدى.

كوپ ۋاقىت تارىخ ۋە ئارخىۋ ماتېرىياللىرى ئوزىرە ئوزىنىش ۋە قېتىرقىنىپ ئەمگەك قىلىشى ئاقىۋىتىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن تاريخىي ئېپوپىيەلىك رومان «يانار تاغ» ئىستېداتلىق يازغۇچى م. زۇلفىقار ئىجادىيىتىنىڭ يۇكسەك چوققۇسى سۈپىتىدە ئەدەبىيات تارىخىمىزغا قوشۇلغان سالماقلىق ئەسەرلەر قاتارىدا ئېتىراپ قىلىنماقتا.

بىز، قەلبىمى پىشقان ۋە كامالەت يېشىغا يەتكەن ئەدىپنىڭ يۇبىلېي تويى مۇناسىۋىتى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيدىكەنمىز.

زىيا سەمەدىي،
قازاقستان خەلق يازغۇچىسى.

تارىختىن تەلىم ئالغان

ھازىرقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تالانتلىرى سېپىدە مەسۇمجان زۇلفىقاروۋنىڭ ئىجادىيىتى ئوزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە. سەۋەۋى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 19-20-ئەسىرلەردىكى تارىخى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىشلىق.

ئىجادىيەت مەيدانىغا شائىرلىق بىلەن كەلگەن مەسۇمجان زۇلفىقاروۋ 60-ژىللاردىن باشلاپ پروزا، دراماتۇرگىيە ساھاسىدىمۇ قەلەم تەۋرىتىشكە باشلىدى، ئوتكەن ژىللار ئىچىدە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاتىرىدا ئۇنىڭ بىر نەچچە دراملىرى سەھنىلەشتۈرۈلدى. شۇنداقلا ئەدەبىي پروزا ژانرىدىمۇ ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلىپ «ھايات ئېقىمى»، «پەرۋاز»، «تەغدىر»، «جاسارەت» ناملىق پوۋېستلىرى قەلەمگە ئالغان بولسا، بۇ ژىل يۇبىلەيرنىڭ تويىغا تۇنجى ئۇزۇن رومانچىلىق ئالاھىدە تەرەققىي قىلدى. ئۇنىڭدا ئەدەبىياتىمىزنىڭ كاراۋان بېشى، ئېستېداتلىق يازغۇچى زىيا سەمەدىينىڭ روھى چوڭ. م. زۇلفىقارنىمۇ بىز تارىخى رومانچىلىغىمىز تەرەققىياتىغا مۇناسىپ ھەسسە قوشقان ئەدىپلىرىمىزنىڭ بىرى دەپ ھېسابلايمىز. شۇڭلاشقا «يانار تاغ» تريلوگىيەسى پەقەت مۇئەللىپ ئىجادىيىتىدىكى ھادىسە بولۇپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئەدەبىياتىمىزدىكى خوشاللىنىشقا ئەرزىگىدەك ۋاقىلەر دۇر. بىز پۈتكۈل بىر دەۋر خاراكتېرلىق سەرگۈزەشتىلەرنى، خىلمۇ-خىل ئوبرازلارنى يارىتىپ بېرەلىگەن بۇ ئەسەردە م. زۇلفەقارنى مەلۇم دەرىجىدە تەتقىقاتچى، تارىخچى سۈپىتىدە كورۈمىز.

مەسۇمجان ئاكا ھەقىقى مەنادىكى تىرىشچان، ئەمگەكچان يازغۇچى. ئەگەر ئېستېداتلار بولۇپ، ئۇنى نامايان قىلمىدىغان ئەمگەك بولمايدىكەن، ھەر قانچە ئىستېداتنىمۇ دات بېسىپ كېتىشى، كوڭۈلدە بار نەرسىلەر يېزىلماي، كوڭۈلدىلا قېلىشى تەبىئي. مەن مەسۇمجان ئاكىنى ئەمگەكچانلىق ۋە ئىجادىي تىرىشچانلىقتا ھەممىز ئۇلگە ئالىدىغان يازغۇچىمىز دەپ باھالىسام، بۇنىڭغا باشقىلار ئېتىراز بىلدۇرمەس. ئۇنىڭ ھەر بىر ئەسىرى ژىگنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك، قېتىنىپ قىلىنغان ئەمگەكنىڭ ئەتىجىسىدۇر. شۇڭلاشقا پېشقەدەم يازغۇچى ئۇيغۇر كىتاپخانلىرىغا ئەڭ كوپ ئىجادىي سوغىلىرىنى تەغدىم قىلغان ئەدىپلىرىمىزنىڭ بىرى: ئۇنىڭ بىر ۋاقىتنىڭ ئوزىدە ھەم شەھرىيەت، ھەم ئەسىرلىي، ھەم دراماتۇرگىيە ژانرلىرىدا ئەسەرلەر ياراتقانلىغى ئەينە شۇ پەزىلەت بىلەن باغلىق.

م. زۇلفىقار 60-ژىللاردىلا ساۋۇتجان ھاسانۇۋ بىلەن بىرلىكتە يازغان «دوختۇر كەرەكمۇ؟» سەھنە ئەسىرى بىلەن ئوزىنى تا ماشىبىنلارغا دراماتۇرگ سۈپىتىدە تونۇتقان ئىدى. كېيىن «لۇتپۇللا»، «ئىپەك گىلەم» قاتارلىق بىر قانچە سېپىكتاكللارنى يازدى. ئۇ لارنىڭ بەزىلىرى سەھنىدە قويۇلۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولدى. بىر يازغۇچى ئۇچۇن ئىجادىيەتنىڭ بۇنداق كەڭ ساھالىرى بويىچە قەلەم تەۋرىتىش ئاسان ئەمەس، ئەلۋەتتە. بىراق ئەمگەكچان يازغۇچى ئوز ئەقىل-پاراسىتىنى ئىلمىي-تەتقىقات ئىشلىرىغىمۇ سەرپ قىلدى. ئۇ ئۇيغۇر ئىپىز ئىجادىيىتى، خەلقىمىزنىڭ ئورپ-ئادەت، رەسىم-قائىدىلىرىغا بېغىشلانغان كوپ لىگەن ئىلمىي ماقالىلارنىڭ مۇئەللىپى، يازغۇچىنىڭ «بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى»، «ملىي دەستۇرلىرىمىز» ئوخشاش كىتاپلىرى ئۇيغۇرلازنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى، ئۇلارنىڭ ياشاش شارائىتىنى، تۇرمۇش ئوزگىچىلىكلىرىنى باشقا خەلقلەرگە تونۇشتۇرۇشتا ئوزىگە خاس قوللانما سۈپىتىدە قىممەتلىكتۇر.

مەن بۇ يەردە مەسۇمجان ئاكىنىڭ «بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى» ئەمگىگىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئوتۇش ئورۇنلۇق دەپ ھېسابلايمەن. چۇنكى بۇ ماۋزۇ ھازىرغىچە كام تەتقىق قىلىنىپ كېلىۋاتقان ماۋزۇدۇر. خەلقىمىزنىڭ ئەجايىپ باي ۋە رەڭمۇ-رەڭ ئېغىز ئىجادىيىتى تەركىۋىدىكى بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى ھىلىمۇ ئۇگىنىش، توپلاش، تەتقىق قىلىشقا مۇھتاج. مەسۇمجان ئاكىنىڭ كەتاۋى بولسا بۇ ساھادا تاشلانغان دەسلەپكى قەدەم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەدەبىياتىنىڭ كىملەرگىدۇر تار، كىملەرگىدۇر كەڭ مەيدانى ماھىيەتتە ئەمگەك بىلەن ئىستېداتنى سىنايدىغان سەينادۇر. بۇ سەيناغا ناھايىتى كوپ كىشىلەر چىقىشقا ئۇرۇنىدۇ، كېيىن قانداق ئەسىددىپى پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق ئۇشتۇمتوت يوقاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدا پەقەت تالانتلىقلارلا، ئەمگەكچانلارلا، ئەدەبىياتنىڭ جاپالىق مۇشكۇللىرىگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغانلارلا قالىدۇ. شۇڭلاشقا چىن ژۇرەك ھارارىتى بىلەن كەشىپ قىلىنغان ئەسەرلەر مەڭگۇ بەرھايات بولۇپ قالىدۇ. ھەۋەس بىلەن ئىجادىيەتنى ئايرىيدىغان بۇ ئولچەمگە ئوزىنى سېلىپ كورمەگەن يازغۇچى ياكى شائىرنى تېخى ئىجادىيەت مەسئۇلىيىتىنى چۇشەنگەن ئىجاتكار دەپ ھېسابلاش مۇمكىن ئەمەس.

بۇگۈن 70 ياشقا تولۇۋاتقان پېشقەدەم يازغۇچى، شائىر، دراماتۇرگ مەسۇمجان ئاكىنى بىزنىڭ كىتاپخانلىرىمىز ئەدەبىياتنىڭ بېشەپقەت سېنىغىدىن ئوتكەزدى دەپ ھېسابلايمىز. ئۇنىڭ ئىجادىيەت يولى-جاپالار يولى، شېرىن ماشاقەتلەر يولى. 70 ياشقا كىرىپمۇ تېتىك ۋە ئەمگەك ئىختىدارىنى يوقاتمىغان يازغۇچىمىزدىن يەنە يېڭى-يېڭى ئەسەرلەر كۇتىمىز.

دولقۇن ياسىن.

نى ئىپادىلەيدىغان «يانار تاغ» رومانىدا يەنە بىر قېتىم ئوز ئىپادىسىنى تاپتى. بۇ ئەسەردە 19-ئەسىردىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باسقۇنچىلار تەرىپىدىن ئايياق ئاستى قىلىنغان ئېغىر تەغدىرى، ئۇ زۇلۇم-سىتەمگەرگە قارشى مىللىي قەھرىمانلارنىڭ كۈرەشلىرى ئەينەن تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئەسەر ئۇمۇمىي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ چوڭ مۇۋاپپەقىيىتىدۇر.

بۇگۈن ھاياتىنىڭ 70-يىللىسىنى ئاتلاپ ئولتارغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كورنەكلىك ۋەكىلىنىڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھاسىدىمۇ سىڭەرگەن ئەمگەك ئەجرى ئاز ئەمەس. «بالىلار فولكلورى» ۋە «بىزنىڭ ملىي دەستۇرلىرىمىز» ناملىق ئەمگەكلىرى شۇنداق دەللىدۇر. يازغۇچىنىڭ بىر نەچچە ئەسەرلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان.

يازغۇچى مەسۇمجان زۇلفىقاروۋنى 70 ياشقا تولۇش تەۋەللۇدى بىلەن سەممىي تەبرىكلەپ، ئۇنىڭ ساق-سالامەت، ئۇزاق ئو مۇر سۈرۈپ، كەلگۈسىدە چوڭ ئىجادىي ئۇتۇقلارغا ئېتىشىگە تىلەك بىلدۇرىمىز.

قالتاي مۇخامېدجانوۋ،
قازاقستان خەلق يازغۇچىسى.

سۈرەتتە: (ئولتارغانلار، ئوڭدىن بىرىنچى) مەسۇمجان زۇلفىقار بىر توپ ئۇيغۇر ئەدىپلىرى بىلەن.

ئەينە، ئوغلۇم كېلىۋاتىدۇ

(بىر ئائىلە سەرگۈزەشتىسى)

ئانا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ئۇ كېسىلىنى ئەمەس، ياقا يۇرتقا كەتكەن ئوغلىنى ئويلاتتى.

«جېنىم بالام، مۇساپىر بولۇپ نەلەردە، كىملەرنىڭ ئالدىدا بويۇن قىسىپ، سارغىيىپ ژۇرىدىغانسەن، ئۇ يۇرتلاردا ھالىڭغا يېتىپ، بېشىڭنى سىلىغىدەك بىرەر تۇققىنىڭ بولسا ئىدى، كاشكى،- دەتتى ئانا، ئاغرىغىنى ئۇتۇقان ھالدا، گويا ئوغلى بىلەن سوزلىشىۋاتقاندەك،- سېنى كوزۇمنىڭ قارچۇغىدەك ئاسراپ ئوستۇرگەن ئىدىم، بالام، تۇنجى پەرزەندىم ئادىل، كېيىنكىسى ئابدۇلھەيلەر قىزىل ئاغرىغىدىن تۇزەلمەي، كەينى- كەينىدىن ئولۇپ كەتتى. سەن تۇغۇلغاندا، مەن ئۇنتالمىغان ئەشۇ ئوغلۇم ئادىلنىڭ ئېتىنى ساقا قويغان ئىدۇق. سەنمۇ ئاكاڭدەكلا چىراي لىق ئىدىڭ، داداڭ ئىككىمىز «ئەندى بۇ بالىنىڭمۇ ئومرى ئالدىنقىلاردەك قىسقا بولار- مۇ»- دەپ تەشۋىشتە قالغىنىمىزدا چوڭلار: «بالىغا ئەقىقە بېرىپ، ئاللادىن ئومرىنى تىلەڭلار» دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر پاخلانى سويۇپ، خۇلۇم-خوشنا، چوڭلارنى چاقىرىپ، گوشىنى تۇگەل يېگۈزۈپ، سۈڭەكلىرىنى تۇگەللەپ، ئاققا يۇگەپ، قەبرىستانلىققا ئېلىپ بېرىپ يەرلىگەن ئىدۇق. شۇ سەۋەپ بولۇپ، يۇرتىنىڭ دۇناسى بىلەن سەن تۇرۇپ قالغان ئىدىڭ قوزام، بىراق، كەينىڭدىن يەنە نەچچە ئوغۇل-قىزنى ئۇزىتىپ قويدۇم. توققۇز پەرزەنتنى كومۇپ قويۇپ، يەنە تېڭ ژۇرگەن ئانىمەن. ئاللا تائالا ئاھۇ-زارىمغا يېتىپ، سەن، سانادەت، تولۇ ناي ئۇچقۇلارنىڭ زۇگۇلىسىنى پىششىق قىلىپ بەرگەن ئىكەن. سېنىڭ كېتىپ قېلىشىڭ، دەرتلىرىمنى ئۇلغايتىۋەتتى. ئەلەم زەردا- ۋىدىن ژۇرەك- باغرىم پارە-پارە بولدى. بىزنى تاشلاپ قانداقمۇ كەتكەنسەن ئوغلۇم؟ ئاتا-ئانا، سېغىنارىڭنى ئويلىمىدىڭمۇ، مېنى جۇدالىق ئوتىدا كويۇپ ئولسۇن دېدىڭ-ھۇ؟! ئەلۋەتتە، بىزنى ئويلايتتىڭ، بەلكىم «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىنىڭ» تەتۇر شامالىغا ربغا بەرداشلىق بېرەلمىگەنسەن. بىر ھېسابتا كېتىپ قالغىنىڭمۇ ياخشى بولغان ئىكەن بالام، بولمىسا تەغدىرىڭ ئىمە بولار ئىدى. كوپلىگەن بۇرادەرلىرىڭ ئادەم قاسساپلىرىنىڭ قولىدا جان ئۇزدى.

سېنىڭدىن ئايرىلىش، ئاناڭنى قاناتسىز قۇش، چالا كويگەن چۇچىلە ھالىتىغا سېلىپ قويدى. ھەممە دەرتلەرنى ئىچىگە ژۇتىدىغان جىمغۇر، ئەھتىياتچان داداڭ بولسا، باشقا كەلگەن ئەلەم-ھەسرەتلەرگە چىدىمايى، كوڭلى قالغان ئادامچى دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ، ھايات تىن كوز ژۇمدى.

خەيرىيەت، تەغدىرگە تەن بەرمەي ئامال يوق. «كەتكەنلەر كېلىدۇ، كەتمەنلىگەنلەر كەلمەيدۇ» دېگەن گەپ بار. سېنى ئەيىپكە بۇيرىمايمەن. بىر كۈنى كېلىسەن، ئوغلۇم، ئاللا ئېگەم شۇنىڭغا ئېسىپ قىلسۇن!»

ئانىنىڭ ناله-پەريادى، كوز ياشلىرىغا قاراپ ئىككى قىزنىڭ ژۇرەكلىرى ئېزىلىپ كېتەتتى.

- ئوزىڭنى ئايap، خىيالدىن خالى بولۇپ، ئارام ئالسىڭ بولمامدۇ، ئانا،- دېدى قىزى سانادەت،- بۇنداق ئاھ-پەريات ئۇر سىڭ سالامەتلىگىڭگە زىيان يېتىدىغۇ، ئاخىر.

- ئانامدىكى روھىي كېسەللىك ھەدە! پەقەت ئاكامنى ئويلاپ ئانام تۇگىشىپلا كېتىۋاتىدۇ،- دېدى تولۇنىاي،- ئاكام ئەر كىشى بولغاندىن كېيىن ئىمە بولاتتى. ئامان بولسا بىر كۈنى كېلىدۇ. كوپ ئويلاپ، كوپ سوز لەۋەرمەي، دەم ئېلىڭ، جېنىم ئانا!

- ھەي جېنىم قىزلىرىم،- دېدى ئايسىخان ئانا،- سىلەرمۇ مېنىڭ ئورنىمدا بالىلارغا ئانا بولغاندا بىلىسىلەر. بىراق، تەغدىرىڭلار ماڭا ئوخشىمىسۇن، مەن تارتقان ئەلەمنى سىلەر تارتماڭلار، ئاكاڭلارنى ئويلىماي قالداق چىدايمەن. موشۇ ئوي، ئۇمۇت بىلەن ئورنىمەن قىزلىرىم.

* * *

1969-ژىلى ئەتىياز. «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىنىڭ» ئېلىپ بېرىلىۋاتقىنىغا 4 ژىل ۋاقىت بولغان ئىدى. بۇ مەزگىلدە پۈتكۈل ئىدارە، جەمىيەت، زاۋۇت، كارخانا، كەسىپى ئورۇنلارنى ھەربىيلەر ئىدارە قىلىپ، يوشۇرۇن ئادەم تۇتۇش، قاماش ئەۋج ئالغان. ھەممە جايدا تەشۋىش، ئەنسىزلىك ھوكۇم سۈرەتتى.

ئاپرىل ئېيىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە يۇرت ئىچىگە «بىر توپ ياشلار چەت ئەلگە يوشۇرۇن چىقىپ كېتىپتۇ» دېگەن سوز تارقالدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئايسىخان ئانا «قەيەردىن كىملەر كېتىپتۇ؟» دەپ بۇنى بىلىشكە ئالدىرىدى. مەلۇم بولدىكى، ئوزى تۇرۇۋاتقان ناھىيە ئەتراپىدىكى يېزا، چارۇچىلىق مەيدانلىرىدىن بىرلا ۋاقىتتا ئەللىككە يېقىن ياشلار چىقىپ كەتكەن. ھوكۇمەت ئورۇنلىرى ئۇچ كۈندىن كېيىن ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان. ئىغۋاگەرلەر «چېگارىچىلارچەت ئەلگە قاچقانلارنى چېگارا بويىدا ئېتىپ تاشلاپتۇ...» دەپ خەۋەر تارقاتقان.

ئوغلى خىزمەت قىلىدىغان چارۇچىلىق مەيدانىدىن بىر گروپپا ياشلارنىڭ چىقىپ كەتكەنلىگىنى ۋە ئىدارە كاتتۇنىنىڭمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىگىنى ئاڭلىغان ئايسىخان ئانا: «كاتىپ بولسا، ئۇ مېنىڭ بالامغۇ!..» دەپ بېھاراام بولۇپ ئولتۇرالماي قالدى. ئەھۋالنى ئېنىقراق بىلىش ئۈچۈن ئوزى تۇرۇۋاتقان شەھەر بىلەن ئارىلىغى يەتمىش كىلومېتر كېلىدىغان چارۇا مەيدانغا قاراپ يولغا چىقتى.

ئانا چارۇا مەيدانغا يېتىپ بېرىپ، ئوغلى ئادىلنىڭ دوختۇر ئاغىنىسى ئاسمىنىڭ ئويىگە چۈشتى. ئاسىم ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسى سەلمە ئانىنى كوتۇۋېلىشتى. ئۇ ئەھۋالنى موشۇ ئاتىلىدىكىلەردىن ئۇقۇپلا، ئوغلىنىڭ راستىلا كېتىپ قالغانلىغىغا ئىشەندى.

- بالام، ئاسمجان، سىزنىڭ يېقىن ئاغىنىڭىز ھۇ،- دېدى ئانا كوز ياشلىرىنى توكۈپ، تۇرۇپ،- كېتىشى توغرىلىق سىزگە بىرەر ئېغىز گەپ قىلمىغانمىدى؟!

- ھەـئە، دوستلىغىمىزدا گۇمان يوق ئىدى، لېكىن بۇ ھەقتە ئاغىنەم ئىمە ئۈچۈن، قايىاقتا بېرىشى توغرىلىق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ئۇ كېتىدىغان كۈنى ئەتىگەنلىگى بىزنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى يېقىن جايدىكى ياغاچقا ئېگەرلەنگەن تور يۇرغا ئاتىنى باغلىدىدە، ئويگە كىرىپ مەن بىلەن بىللە چاي ئىچتى.

- بىر ياقتا خىزمەت بىلەن ماڭغىلۇاتامسەن ئىمە، ئادىش؟- دەپ سورىسام، ئۇ: «ھە، قاراسۇدىكى خاممال پۇلكىتىدا ئىشىم بار ئىدى، شۇ يەرگە بېرىپ كېلىمەن» - دەپ جاۋاپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن يېنىپ كەلمىدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن «خېلە كوپ ياشلار بىرلىشىپ چېگارىدىن ئوتۇپ كېتىپتىمىش» دېگەن خەۋەر تارقالدى.

يېقىندا بۇ بىزنىڭ مەيدان مەمۇرىيىتىنىمۇ ھەربىيلەر ئىدارە كېلىپ ئىدارە قىلمۇالغان ئىدى. ئۇلار موشۇ خەۋەردىن كېيىن كاتىپنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ ئاختۇرۇپ تاتمىسىدىن بىر ئىلىك خەتنى تېپىۋاپتۇ. تەرجىمان خەتنى خىتايچىغا تەرجىمە قىلىپ بېرىپتۇ. خەتتە مۇنداق يېزىلغان ئىكەن: «دوستۇم ھۈسەن جان! مەن ژۇرەك كېسىلىمنى داۋالىتىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە بارىمەن. ئۇ يەردە داۋا تاپالمىسام، بېيجىڭغىچە بارىمەن. ئوتكەندە سەندىن بىر قوي ئېلىپ قەرزدار بولغان ئىدىم، ئۇنى قايتىپ كەلگەندە تولۇۋېتەرمەن- ئادىل، 1969-ژىلى، 23-ئاپرىل».

«ئۇگىنىش، مەسىلە تاپشۇرۇش، پاش قىلىش» داۋام قىلمۇاتقان بۇ يەنتتە ئۇ خەت ئۇگىنىش گروپپىسىدا ئوقۇپ ئوتۇلدى ۋە مەزمۇنى سورالدى.

- رۇخسەتمۇ؟- دېدى پاش قىلىش، زەربە بېرىش گروپپىسىنىڭ ئاكتىۋىستى سايىت ئورنىدىن دەس تۇرۇپ،- ئادىل بۇ خەتتە ئەكسىل ئىنقىلاۋىي نېيىتىنى ئاشكارىلاپ، شيۇ جىڭجۇيىچىلار (رېۋىزىونىست) نىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتىدىغانلىغىنى بىلدۈرگەن. ئۇ يەنە ژۇرنگىنى قايتەك قىلىپ، ئەيمەنمەستىن ۋەتەننىڭ بىرلىگى، مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بولگۇنچىلىك قىلماقچى بولغان. ئۇنىڭ ئۇرۇمچىگە بارىمەن،- دېگىنى، ئالمۇتىغا بېرىپ ئەرزىنامە-ھالىمنى بايان قىلمەن دېگىنى. بېيجىڭگە بارىمەن- دېگىنى- قازاقستان ھوكۇمىتى مەسىلىگە قارىمايدىكەن، موسكۋاغىچە بېرىپ، خەلقىمىزنىڭ ژىغلايمەن دېگىنى. دېمەك، ئۇ بۇ خەت ئارقىلىق بۇ يەردىكى قالدۇرغان ئادەملەرگە خەۋەر بەرمەكچى بولغان...

- سايىت خەتتە يوق غەلىتە گەپلەرنى قىلمۇاتىدۇ،- دېدى ژىغىنغا قاتنىشمۇاتقانلار ئىچىدىن ياش بىر ژىگىت سوز باشلاپ،- مەن شۇنداق قارايمەنكى، ئادىلنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئادەملىرىنىڭ بىرى ئەق موشۇ سايىت. ئادىل سايىتنىڭ قۇلىغا ئېمە دەپ كەتكەن بولسا، ھازىر بىزگە شۇ گەپنى قىلىپ بەردى. بۇ ئارقىلىق مەخسەتلىرىنى چۈشەندۈرۈپ كاللىمىزنى زەھەرلىمەكچى بولدى. يولداشلار، ئارىمىزغا يوشۇرۇنغان ئەكسىيەتچى بۇزۇق ئۇنسۇر سايىتنى يۇقۇتايلى!

- يۇقالسۇن، چىقسۇن ئالدىمىزغا!- دەپ ۋاقىراشتى كوپچىلىك.

ئوكسۇلى ئوچكەن سايىت كوپچىلىكنىڭ ئالدىغا چىقىپ، گۇناكارلاردەك باش ئېگىپ تۇردى. ئالدىدىن-ئالا-تەييارلاپ قويۇلغان ئۇزۇن قەغەز قالپاقتىن بىرى ئۇنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈلۈپ، يۈز-كوزلىرىگە قارا سۈرتىلدى. ئەيزىلىك خۇكۇمبىيگلار ئۇنى «بەش خىل ئۇنسۇرلار» دەپ ئايرىم تۇتۇپ، رېژىم بىلەن ئىشلىتىۋاتقانلار قاتارىغا ئېلىپ كەتتى.

- ھەق، ناھەق ئايرىلماي، قالايمىقانچىلىق داۋاملىشىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا ئەھۋالىمىز بەكمۇ ئېغىر، بالام،- دېدى ئاسمىنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئانا،- ئەتە- ئوگۈن سىزگىمۇ گەپ كېلىدۇ دەپ ئېيتالمايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئادىلنىڭ ياتاق ئوبيدىكى قالغان ئەرسىلىرىنى ئېلىپ ئەتە ئەتە گەنىرەك كېتىۋالاي...

* * *

چارۇا مەيدانىدىن كەلگەن ماشىنا شەھەردىكى شۇمەيدان مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدا توختىدى. بايا تىن ئاتىسىنى كۈتۈپ تۇرۇشقان سانادەت ۋە تولۇنايلار ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ بوخچا ۋە سومكىلىرىنى ماشىنىدىن چۈشەردى ۋە قول ھارۇغا بېسىشتى. ئۇلار ئويگە قاراپ كېتىۋاتقانلار ئانا: «ئاكاڭلارىدىن ئايرىلىپ قاپتىمىز، قىزلىرىم» دەپ كوز لىرىگە لىققىدە ياش ئالدى.

ئۇلار ھويلىغا كىرىپ كەلگەندە ئوز ئىشلىرى بىلەن بەنت بولۇۋاتقان ئاۋۇت ئاتا ئىشىنى تاشلاپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئويگە كىردى. ئۇ ئايسىخان ئانىنىڭ سۇئالغۇن ۋە مەيۇس چىرايىغا ۋە قايتۇرۇپ كەلگەن نەر سىلەرگە قاراپ «ئوغلىمىزنىڭ كېتىپ قالغىنى راست ئىكەنلە...» دەپ ئويلاپ، ئار تۇقچە گەپ قىلماي، سۇكۇت بىلەن ئولتاردى.

ئاتا بىلەن ئانا ئاتمىشلارغا تاقاپ قالغان ئاق كوڭۈل، سادده كىشىلەر ئىدى. ئۇرۇق-تۇققان، خۇلۇم-خوشنا، يۇرت كىشىلىرى بەلەن ژاھايىتى ئىناق، توغرا مۇئامىلە قىلاتتى. كىشىلەر كوڭلىنى ھەرگىزمۇ رەنجىتمەيتتى. كوپ پەرزەنتلىرىدىن ئايرىلغان بۇ ئاتا-ئانىلار ئەزىزلەپ ئوستۇرگەن ژىگىرمە ئالتە ياشلاردىكى ئوغلى ئادىل، ئون تورت، ئون ئىككى ياشلاردىكى قىزلىرى سانادەت ۋە تولۇنايلارغا ناھايىتى مېھرىبان ۋە غەمخور بولۇپ، ئۇلارنى ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيەلەپ ئوقۇتقان ۋە ئوقۇتماقتا ئىدى. ئوغلىمىزدىن ئايرىلىش ئاتا-ئانىنى تۇگىمەس خىيال، تەشۋىش ئىلكىدە قالدۇردى.

ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئۇرۇق-تۇققان، خۇلۇم-خوشنىلار بۇ ئائىلىگە كىرىپ كېلىشتى ۋە ئۇلاردىن ئەھۋال سورىغاندەك قىلاتتى. ئۇللۇق سوز لەر بىلەن بولسىمۇ كوڭۈللىرىگە تەسكىن بېرىشتى.

* * *

بىر كۈنى كەچقۇرۇنلىغى ئايسىخان ئانىنىڭ ئويىگە ناسىم كىرىپ كەلدى. ئانا ئۇنى كورۇپ ناھايىتى خوشال بولۇپ كەتتى. ئۇلار بىر-بىرى بىلەن تېچلىق-ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، ئانا ناسىمغا چاي بېرىپ، تاماقتا تۇتۇش قىلدى. شۇ كۈنى ئۇلار كېچىسى ئۇزاق پاراڭ قىلىشتى. ناسىم ئانىسىنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن سۆيدۈڭگە كېتىۋېتىپ، ئايسىخان ئانىدىن ئەھۋال سورىغاچ بۇ ئائىلىدە قونۇپ ئوتەي دەپ چۈشكەن ئىكەن.

- ئادىللار توغرىلىق بىرەر ئېنىق گەپ- سوز يوقمۇ، بالام.

- بار ھەدە، بار،- دېدى ناسىم پەس ئاۋاز بىلەن،- يېقىندا ئادىل مىنىپ كەتكەن ئات قايتىپ كېلىۋاتقاندا چېگارىدىن ئوتۇلۇپتۇ. چېگارىچىلار ئاتنى قايتىپ ئورنىدىن ئوزلىرى ئوتۇپ كېتىۋاتقانلىغىغا ئەھۋال ئاشكارىلاپ كېلىپ، بىر كېچىنىڭ ئىچىدە ئوي ئىچىدىكى پۇتۇن ئەسىە، كېرەكلىرىنى ئالغارغا ئارتىپ، بالا-چاقىلىرىنى كوچۇرۇپ ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇلار يەتكۈزگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، كەتكەنلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ تەرەپتە ئامان بار ئوخشايدۇ...

بۇ گەپلەرنى پۇتۇن زېھنى بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئانىنىڭ چىرايىغا قان ژۇگۈرەپ، ئۇمۇت چىرىغى يانغاندەك بولدىدە، «ئەندى ئورۇن سېلىپ بېرەي، دەم ئېلىڭ، بالام» دېدى.

(داۋامى بار).

بېجىندا ئۇچ كۇن

ـ بىزنىڭ مەملىكەتلىرىمىزنىڭ ئوز ـ ئارا مۇناسىۋىتىنى ئالمۇتىدا چېغىمدىلا تەپسىلىي ئۇگىنىشكە باشلىغان ئېدىم. بۇ ئىش ئەندى ئەمەلىياتتا داۋام قىلىۋاتىدۇ.

ـ ئورۇمچى تەرەپكە بارمىغانسىز؟

ـ ھازىرچە بارغىنىم يوق. ئامما ئەگەر مۇمكىنچىلىك بولسا، كەلگۈسىدە شىنئۇئارنى زىيارەت قىلىش ۋە ئۇ يەردىكى خەلىقلەرنىڭ، جۇملىدىن قازاق ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشۇش نىيىتىم بار.

ئەلچىخانىدا بولۇش جەريانىدا جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى دىپلوماتلىرىمىزنىڭ پائالىيىتى، ئىش شارائىتى بىلەن تونۇشۇپ چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ شەرىپىگە زىياپەت بېرىلدى. زىياپەت تاماملىنىپ ئەلچىخانىنىڭ ھويلىسىغا چىقىۋىدۇق، كىمدۇ بىرى سۇرەتكە چۇشۇشنى تەكلىپ قىلدى. دەررۇ نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى بىلەن سارا ئالپىس قىزىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ نوۋەت بىلەن سۇرەتكە چۇشتۇق. پرېزىدېنت باشلاپ بېرىۋىدى، ئوز ـ ئارا خۇشچاقچاق، كۇلكە باشلىنىپ كەتتى. ئامما بۇ ئۇزاق داۋام قىلمىدى: پروتوكول خىزمىتىنىڭ ۋەكىللىرى يەنە يولغا چىقىش كېرەكلىگىنى ئېيتتى.

بۇ قېتىم ن. نازاربايېۋ بېجىننىڭ يېنىغا جايلاشقان ئىختىسادىي، تېخنىكىلىق تەرەققىيات زونىسىنى زىيارەت قىلدى. زامانىۋىي ئېگىز بېنالاردىن قەد كوتەرگەن بۇ كىچىك ـ 15 كۋادرات كىلومېتر مەيدانغا ئېگە شەھەرچىنىڭ بېزىلىشىمۇ بېجىننىڭ باشقا يەرلىرىدىن كەسكىن پەرىقلىنەتتى. بۇ يەردە بىزنى قايىل قىلغان يەنە بىر نەرسە، خۇددى شىپاخانىلاردىكى پاكىزلىقنى ئەسلىتىدىغان ئالاھىدە تازىلىق بولدى. ئىختىسادىي تېخنىكىلىق تەرەققىيات زونىسى ئاساسەن چەت ئەل شىركەتلىرى بىلەن ھەمكارلىقتا قۇرۇلغان بىرلەشكەن كارخانىلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بىز شۇلارنىڭ بىرىنىڭ پائالىيىتى بىلەن تونۇشۇپ چىقتۇق. بۇ «ئۇئۇللىز» دەپ ئاتالغان ئانگلىيە ـ خىتاي بىرلەشكەن شىركىتى موروژېنويى ئىشلەپ چىقىرىشقا ئىختىساسلاشتۇرۇلغان ئېكەن. ئوچۇغىنى ئېيتىش كېرەككى، مەن مدھنىڭ ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئونلىغان شەھەرلىرىگە قەدەم تەشرىپ قىلغان بولسامۇ، ئامما مۇنداق مېيىزلىك، مۇنداق تاتلىق موروژېنوينى يېمىگەن ئېكەنمەن، ھەقىقىي مەناسىدا ئاغزىڭىزدا ئېرىپ تۇرىدۇ. بۇنى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلىمۇ دەررۇ ھىس قىلدى، ئەتىمالىم، «بىزنىڭ بالىلىرىمىز نېمىشكە موشۇنداق مېيىزلىك موروژېنويىنى يېمەسلىگى كېرەك»، دېگەن سوزلەر بىلەن ئەتراپىدىكىلەرگە مۇراجىەت قىلدىدە، ئاندىن بىرلەشكەن شىركەتنىڭ ئانگلىيە تەرەپكە ۋەكىللىك قىلىدىغان باشلىغىغا سوئال قويدى:

ـ سىلەر بۇ يەردە قانداق ئىمتىيازلار ئاساسىدا ئىشلەۋاتىسىلەر؟

شىركەت باشلىغى خىتاي ھوكۇمىتى تەرىپىدىن ئوزىگە بېرىلگەن ئىمتىيازلارنى بىر ـ بىرلەپ ساناشقا باشلىدى.

ـ چۇشىنىشلىك، ـ دېدى ئۇنىڭغا جاۋابەن ن. نازاربايېۋ، ـ مەن سىزنى موروژېنويى ئىشلەپ چىقىرىدىغان بىرلەشكەن شىركەت قۇرۇش ئۇچۇن قازاقستانغا تەكلىپ قىلىمەن. سىزگە بۇ يەردىكىگە نىسبەتەن ئۇستۇن ئىمتىيازلار بېرىلىدۇ. بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟

شىركەت باشلىغى ئوزىنىڭ بۇ تەكلىپنى مەمنۇنىيەت بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىغىنى بىلدۇردى.

ئىختىسادىي ـ تېخنىكىلىق تەرەققىيات زونىسىدىن قايتىپ كېلىشىمىز بىلەنلا، «دىيايۇيتاي» رېزىدېنتسىيەسىنىڭ چوڭ زالىدا نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلىنىڭ چەت ئەل ۋە خىتاي ژۇرنالىستلىرى ئۇچۇن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى باشلاندى.

ـ قازاقستان بىلەن خخج نىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرى ئۇنۇملۇك ۋە تۇراقلىق تەرەققىي ئېتىۋاتىدۇ، ـ دېدى ژۇرنالىستلار ئالدىدا سوزگە چىققان قازاقستان پرېزىدېنتى. ـ بۇ مېنىڭ خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىگە ئىككىنچى قېتىم رەسمىي سەپەر بىلەن كېلىشىم. ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە بىزنىڭ دولەتلىرىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ بارلىق تەرەپلىرىنى ئىپادىلەيدىغان قىرىق ھوججەتكە قول قويۇلدى. تۇنۇگۇنكى مۇزاكىرىلەر جەريانىدا ئىككى مەملىكەتنىڭ مەنپىيەتلىرىگە جاۋاپ بېرىدىغان يەنە بىر نەچچە ھوججەت ئىمزالاندى. بىزنىڭ مۇناسىۋەتلىرىمىزنىڭ يېڭى باسقۇچىدا تېخىمۇ چوڭ كېلىشىملەرنى قولغا كەلتۇرۇپ، تېخىمۇ زور لايىھەلەرنى ئوزلەشتۇرۇش كوزلەنمەكتە.

ن. نازاربايېۋ سەپەر جەريانىدا ئىمزالانغان ھوججەتلەرنىڭ ماھىيىتىگە قىسقىچە توختىلىپ ئوتكەندىن كېيىن مەتبۇئات خادىملىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرىشكە باشلىدى. سوئاللار نۇرغۇن بولدى. ژۇرنالىستلارنى قازاقستاننىڭ بۇگۇنكى ئىختىسادىي ئەھۋالى، كەلگۈسى ئىستىقبالى، تاشقىي سىياسىتى، ھەتتا جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ سابىق يۇگوسلاۋىيەدىكى ۋاقىەلەرگە نىسبەتەن كوز قارىشى ۋە كوپلىگەن باشقىمۇ مەسىلىلەر قىزىقتۇراتتى. لوبنۇر پولىگونىدا ئاتوم سىناقلىرىنىڭ داۋاملاشتۇرۇلىشىمۇ مۇخبىرلارنىڭ نەزەرىدىن سىرتتا قالمىدى. بۇ سوئالغا نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلىنىڭ جاۋاۋى ئېنىق بولدى:

ـ مەن 1993 ـ ژىلدىن تارتىپ ھەر بىر ئۇچرىشىشىمىزدا بۇ مۇئەممانى قويۇپ كېلىۋاتىمەن. چۇنكى بىز قازاقستانلىقلار شەمەي پولىگونىدىكى يادرو سىناقلىرىنىڭ ئازاۋىنى نۇرغۇن تارتتۇق. ئۇنىڭ تەسىرىدىن بىر نەچچە يۇزمىڭ ئادەم زەخمەت چەكتى. تا بۇگۇنكى كۇنگە قەدەر بۇ رېگىوندا مەجرۇھ نارېسىدىلەر تۇغۇلماقتا. بۇ سىناقلارنى مەن شۇ دەۋىردىكى س س س ر رەھبەرلىگىنىڭ ئوز خەلقىگە قىلغان جىنايىتى دەپ ھېساپلايمەن. شۇڭلاشقىمۇ بىزنىڭ ئوز مەملىكىتىمىزدە بىرىنچىلەردىن بولۇپ يادرو پولىگونىنى ياپقان، يادرو قۇرالىنى تاراتماسلىق توغرىلىق كېلىشىمگە قول قويغان قازاقستان خەلقىنىڭ، يەر يۇزىدىكى بارلىق يادرو پولىگونلىرىنىڭ ئۇنىنى ئوچىرىش خاھىشى تەبىي بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. لوبنۇر پولىگونىدىكى بۇگۇنكى پارتلىتىشلار بىزنىڭ خەلقىمىزنى جىددىي تەشۋىشلەندۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە پولىگون قازاقستاننىڭ چېگارىسىدىن ئانچە ژىراق ئەمەس يەرگە ئورۇنلاشقان. شۇ تۇپەيلى مېنىڭ سوھبەتداشلىرىمغا يېقىشى ياكى ياقماسلىغىدىن قەتئىي نەزەر، مېنىڭ بۇ مەسىلىنى ئاتلاپ ئوتۇشىم ھېچ مۇمكىن ئەمەس. بۇ قېتىمۇ بىز مەزكۇر مۇئاممانى مۇھاكىمە قىلدۇق. قوبۇل قىلىنغان دىكلاراتسىيە دە، ئەگەر باشقا مەملىكەتلەر تەرىپىدىن يادرو سىناقلىرىنى مەنئىي قىلىش توغرىلىق كونۇېنسىيە قوبۇل قىلىنسا، خىتاينىڭمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلىدىغانلىغى تەكىتلەنگەن. بۇنىڭدىن تاشقىرى بىز پولىگون ئەتراپىدىكى ئېكولوگىيەلىك ئەھۋالنى ۋە پارتلىتىشلارنىڭ قازاقستانغا بولغان تەسىرىنى تۇراقلىق تەكشۇرۇپ تۇرىدىغان بىرلەشكەن خىتاي ـ قازاقستان كومىسسىيەسىنى قۇرۇش توغرىلىق كېلىشتۇق.

قازاقستان پرېزىدېنتىغا شۇنداقلاە مۇزاكىرىلەردە سېپاراتىزم مۇئامماسى قارالدىمۇ دېگەن سوئال قويۇلدى.

ـ بۇ مەسىلىمۇ مۇھاكىمە قىلىندى، ـ دېدى ن. نازاربايېۋ، ـ قوبۇل قىلىنغان ھوججەتتە ھەر ئىككى تەرەپنىڭ سېپاراتىزمنىڭ ھەر قانداق شەكلىنى رەت قىلىدىغانلىغى ۋە ئۇنىڭغا قارشى كۇرىشىدىغانلىغى ئىزھار قىلىنغان.

سۇئاللارغا جاۋاپ بېرىش جەريانىدا جۇمھۇرىيەت رەھبىرى ئىككى تەرەپنىڭ ئۇرۇمچىدە قازاقستان كونسۇلخانىسىنى ئېچىش توغرىلىق كېلىشكەنلىگىنى تەكىتلەپ ئوتتى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىگە بولۇنگەن ۋاقىت ئاللىقاچان تۇگىگەن ئېدى. ئامما ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرى تۇگەر ئەمەس، شۇنداقتىمۇ ۋاقىتنىڭ قىسلىغىدىن ئۇنى توختىتىشقا توغرا كەلدى. بىر قىزىق يېرى، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى جەريانىدا نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلىغا سوئال بىلەن ئاساسەن چەت ئەللىكلەر ـ ئامېرىكا، ياپونىيە، روسسىيە، قازاقستان ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى مۇراجىەت قىلدى. خىتاي ژۇرنالىستلىرى تەرىپىدىن بىرمۇ سوئال قويۇلغىنى يوق. بۇنى مېنىڭ بىر كەسىپدىشىم «ئۇلاردا دولەت رەھبەرلىرىگە سوئال قويۇش ئەنئەنىسى يوق بولسا كېرەك»، دېگەن تەخمىن بىلەن چۇشەندۇرمەكچى بولدى. بەلكى شۇنداقتۇ، ياكى تۇنۇگۇنكى مۇزاكىرىلەر توغرىلىق خەۋەر بۇگۇن خىتاي مەتبۇئاتىدا ئېلان قىلىنغانلىقتىن، ھەممە نەرسە چۇشىنىشلىك بولۇپ، سوئال قويۇشنىڭ ھاجىتى تۇغۇلمىغاندۇ.

شۇ كۇنى كەچقۇرۇنلىغى ن. نازاربايېۋ خخج دولەت كېڭىشىنىڭ پرېمىيېرى لى پېڭ بىلەن ئۇچراشتى. پرېمىيېر قازاقستان پرېزىدېنتى ۋە ئۇنىڭ رەپىقىسى شەرىپىگە زىياپەت بەردى.

رەسمىي ئۇچرىشىشلار شۇنىڭ بىلەن تاماملاندى. ئامما پرېزىدېنتنىڭ ئىش كۇنى تۇگىمىگەن ئېدى. ئۇ يەنە خېلىغىچە «دىيايۇيتاي» رېزىدېنسىيەسىدە موشۇ پەيتتە بېجىننى زىيارەت قىلىۋاتقان قازاقستان سانائىتىگە مۇناسىۋىتى بار چەت ئەللىك شەخسىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشتى.

ئەتىسى بىز باشتا كېلىپ چۇشكەن ئائېروپورتتا ساھىپخانلار قازاقستان دېلېگاتسىيەسىنى ئۇزىتىپ قويدى. پرېزىدېنت ۋە رەسمىي دېلېگاتسىيە ئەزالىرى خىتاينىڭ شەنسى ئولكىسىگە ئاتلاندى. ئۇ يەردە رەسمىي ھوججەتلەر ئىمزالانمىغانلىقتىن، دولەت رەھبىرىگە ھەمرا بولغان بىر توپ شەخسىلەر ئالمۇتىغا قايتتۇق.

قازاقستان رەھبىرىنىڭ خخج غا قىلغان بۇ سەپىرىنىڭ ئىككى مەملىكەتنىڭ بارلىق ساھالار بويىچە ئالاقىلىرىنى يېڭى بالداققا كوتىرىدىغانلىغى سوزسىز. ئالدى بىلەن بۇ يەردە مۇھاكىمە قىلىنغان مەسىلىلەرنىڭ مېخانىزمى ئىشلىنىپ چىقىشى كېرەك. پەقەت شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇلار ئەمەلگە ئېشىشىقا باشلايدۇ. ھەر ھالدا، قانداقلا بولمىسۇن، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز ئوزىنىڭ تاشقى سىياسىتىدە چېگارىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىلككى چوڭ دولەتنىڭ ـ روسسىيە بىلەن خىتاينىڭ موجۇتلىغىنى ئىناۋەتكە ئالماي ئىش ئېلىپ بارمايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىزدىن، بىرىنچى نوۋەتتە، ئېھتىياتچانلىقنى، ئەۋرىشىملىكنى، سەزگۈرلۈكنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇنداق خىسلەتلەر دولىتىمىز رەھبەرلىرىدە بار بولسا كېرەك دەپ پەرەز قىلىمەن.

ئەندى ئوزىمىز ئۇچ كۇن جەريانىدا زىيارەت قىلغان بېجىن ھەققىدە ئىككى ئېغىز سوز. ۋاقىتنىڭ ئازلىغىدىن بىزدە ئۇنى تولۇق كورۇپ چىقىش ئىمكانىيىتى بولمىدى، ئەلۋەتتە. شۇنداقتىمۇ بۇ ئىنتايىن چوڭ شەھەردە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ كەڭ دائىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىغىنى بايقاۋېلىش تەس ئەمەس ئېدى. ئاساسەن كوپ قەۋەتلىك بېنالار سېلىنىۋېتىپتۇ. مەسىلەن، قازاقستان ئەلچىخانىسىدىن ئانچە ژىراق بولمىغان يەردە قىرىق قەۋەتلىك ھاشامەتلىك مېھمانخانىنى كوردۇق. دىققەتكە سازاۋەر يېرى شۇكى، تولۇغى بىلەن ياۋروپا ستىلىدا سېلىنغان نۇرغۇن قەۋەتلىك بېنالارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قەۋىتى خىتاي بۇتخانلىرىنىڭ گۇمبىزى شەكلىدە ياسالغان بولۇپ، بۇ ئىمارەتلەرگە مىللىي ئالاھىدىلىك بېرىپ تۇرىدېكەن. لېكىن بەزى يەرلەردە ئەشۇ ئېگىز بېنالارنىڭ يېنىدىلا كورۇمسىز بىر قەۋەتلىك كىچىك ـ كىچىك بېنالارنىمۇ ئۇچرىتىپ قالىسىز. ئۇلار، سوزسىز، شەھەرنىڭ ئۇمۇمىي قىياپىتىنى بۇزۇپ تۇرىدۇ. بايقىشىمچە، شەھەردە كىچىك ـ كىچىك، چاققان رېستوران، ئاشخانىلار، ماگازىنلار نۇرغۇن ئېكەن. كوپچىلىگى يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيدۇ. ۋاقىتنىڭ قىسلىغىدىن ئۇلارنى ئارىلالمىدۇق. شۇنداقتىمۇ يول ئۇستى، كېچىسى سائات ئون بىرلەردە بىر ماگازىنغا كىرىپ چىقتۇق. ئۇنىڭ تەكچىلىرى ژۇقۇرى سۇپەتلىك، ئىنتايىن چىرايلىق ماللارغا تولۇپ تاشقان. ئامما ھەممىسىنىڭلا باھاسى بەكمۇ قىممەت. شۇ ماگازىننىڭ يېنىدىلا ئاساسەن سۇۋېنېرلار سېتىلىدىغان كىچىككىنە بازار ئورۇنلاشقان ئېكەن. بۇ يەردە ھەممە نەرسە ئەكسىچە: ماللارنىڭ سۇپىتى ناچار، لېكىن ئەرزەن.

ئۇمۇمەن بېجىننى ھەقلىق رەۋىشتە كونتراستلار شەھىرى دەپ ئاتىسا بولىدۇ. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇك ـ باراقسان باغلار ۋە مەنزىرىلىك كوللەر، ئوستەڭلەرنىڭ يېنىدىلا بىر مۇ دەرىخى يوق قاقاس كوچىلارنى كورۇش مۇمكىن. شۇنداقلا ئوز ھەلەكچىلىگى بىلەن ئالدىرىشىپ ـ ژۇگرىشىپ كېتىپ بارغان بېجىنلىقلارنىڭ يېنىدىلا، كىچىك سكۋېرلاردا، مەيدانلاردا دۇنيادىن بېغەم ئەجايىپ ئەۋرىشىملىك ۋە ساكىنلىق بىلەن خىتاينىڭ ئەنئەنىۋىي گىمناستىكىسى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارنى ئۇچرىتىسىز. ئەندى چوڭ كوچىلاردا غۇيۇلداپ كېتىپ بارغان چەت ئەل ماشىنىلىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئۇلارغا يول بېرىش خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمىغان ۋېلوسېپېد مىنگەنلەرنى بايقايسىز.

بېجىندا ئاز بولسىمۇ ئۇيغۇرلار ۋە قازاقلار ياشايدۇ، دەپ ئاڭلىۋېدىم. لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچ قايىسىسى بىلەن دىدارلىشىش مۇمكىن بولمىدى. راست، رى يېقىن يەردە ئۇيغۇر تائاملىرى ئابىزنىڭ ئەلچىخانىنىڭ خادىملىرىنىڭ بىشخانىسىنىڭ بارلىغىنى ئېيتىپ، ئۇ يەردىكىدەك ئەجايىپ مېيىزلىك لەڭمەن بىلەن مانتىنى ئومرىدە ھېچ يەردە يېمىگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇ ھەتتا كەچقۇرۇنلىغى مېنى ئەشۇ ئاشخانىغا ئاپىرىپ كەلمەكچىمۇ بولغان ئېدى. ئەپسۇس، ۋاقىت قىسلىغىدىن، ماڭا بېجىندا ئۇيغۇر لەڭمىنىنىڭ تەمىنى تېتىپ كورۇش نېسىپ قىلمىغان ئېكەن.

شۇنداقتىمۇ مەن بۇ شەھەردە ئۇيغۇر قىزلىرىنى «ئۇچرىتالىدىم». ئۇنىڭغا بىز بىلەن بىللە بارغان «ئاتا مۇرا» نەشرىياتىنىڭ باش دىرېكتورى، شۇ ناملىق گېزىتنىڭ باش مۇھەررىرى مۇختار قۇلمۇخاممېد سەۋەپ بولدى.

ـ بىزنىڭ پرېزىدېنت چۇشكەن رېزىدېنسىيەنىڭ فويېسىدا ئېسىقلىق تۇرغان چوڭ رەسىمنى كوردۇڭمۇ؟ ـ دەپ سوراپ قالدى ئۇ مېنىڭدىن ئەتىسى قايتىمىز دېگەن كۇننىڭ كەچقۇرۇنلىغى. ـ مېنىڭچە، ئۇ رەسىمدە ئۇيغۇرلار ئىپادىلەنگەن بولسا كېرەك.

مەن ئۇنى بايقىمىغانلىغىمنى ئېيتىتىمدە، ئىككىمىز دەررۇ ئەشۇ فويېغا يېتىپ بېرىشقا ئالدىرىدۇق. ھەقىقەتتىمۇ ئېگىز ۋە كەڭ تامنى تولۇق ئېگىلىگەن چوڭ رەسىمدە ئات ئۇستىدە ئوغلاق تارتقاندەك قىياپەتتىكى بىر نەچچە قىز ئىپادىلىنىپتۇ. بىرىنىڭ كىيىمى تاجىكلارنىڭ، ئىككىنچىسىنىڭ قىرغىزلارنىڭ مىللىي كىيىملىرىگە ئوخشايدۇ. ئۇچىنچىسى ئۇيغۇردەك قىلىدۇ. لېكىن ئۇيغۇر قىزلىرى ئات ئۇستىدە مۇنداق ئەركىن ئولتىرىپ، ئوغلاق تارتقانمۇ؟ ئۇ توغرىلىق ئىلگىرى ـ كېيىن ئاڭلىماپتىكەنمەن.

ـ ياق، بۇلار ئۇيغۇر قىزلىرى ئەمەسمېكىن دېدىم مۇختارغا ـ كىيىمىمۇ، چىرايىمۇ ئانچە ئوخشىمايدۇ.

شۇ دەقىقە يېنىمىزغا قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنىسترى ق. توقايېۋ كېلىپ قالدى. مەن ئوزەمنىڭ مونۇ رەسىمگە نىسبەتەن ئىككىلىنىپ قالغانلىغىمنى ئېيتىۋېدىم، ئۇ كۇلۇمسىرىگەن ھالدا ئەتىگىچە بۇ مەسىلىنى ئېنىقلاپ بېرىشكە تەييار ئېكەنلىگىنى ئىزھار قىلدى.

ھەقىقەتەنمۇ، ئەتىسى ئائېروپورتقا قاراپ يولغا چىقىشنىڭ ئالدىدا قاسىم ژومارت كېمېل ئوغلى مۇختار ئىككىمىزنى يېنىغا چاقىرىۋالدىدە، ئوزىنىڭ ۋەدىسىدە تۇرغانلىغىنى ئېيتىپ، رەسىمدە ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ ئىپادىلەنگەنلىگىنى خەۋەرلىدى. ئاندىن مېنىڭ بۇ قېتىممۇ گۇمانلىنىپ تۇرغانلىغىمنى سەزدى، ئەتىمالىم:

ـ ئېنىقلىشىمچە، جەنۇپنىڭ قىزلىرىكەن. ئۇلار شۇنداق كىيىنىدىغان ئوخشايدۇ، ـ دەپ قوشۇپ قويدى.

شۇنداق قىلىپ، مەن بېجىندا ئۇيغۇرلار بىلەن ئۇچرىشالمىغان بولسامۇ، ئامما ئۇلار بىلەن رەسىم ئارقىلىق دىدارلاشتىم. بۇنىڭغىمۇ شۇكرى ...

يولداش ئازاماتوۋ.

ئالمۇتا ـ بېجىن ـ ئالمۇتا.

ئىنقىلاپ ۋە ئەدەبىيات جەڭچىسى

ئادەملەر ئۈچۈن ۋەتەن ئوزىنىڭ، ھوكۇمەت ئوزىنىڭ، ئارمىيە ئوزىنىڭ بولۇپ، ئوز ئەركى ئوز قولىدا بولغاندىن ئارتۇق بەخت بولمىسا كېرەك. 1944-ژىلى غۇلجىدا مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاپ يۈز بېرىپ، ئۈچ ۋىلايەتتە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ، 1950-ژىلىغىچە ئەينە شۇنداق مۇستەقىللىق شارائىتىغا ئىگە بولغان ئىدۇق. ھازىر ئويلىساق، بۇ تارىخىمىزدىكى ئۇنتۇلماس، چوڭ بۇرۇلۇش دەۋرى بولغان ئىكەن. ئۇ چاغدا مۇستەقىل قۇتلۇق دولىتىمىزدە ئاي يۇلتۇزلۇق كوك بايرىقىمىز يەلپۇلدەپ تۇراتتى، مىللىي ئارمىيەمىز موجۇت ئىدى. مىللىي غورۇر بىلەن سۇغىرىلغان، چىنىققان جەڭچىلىرىمىزگە ئۇلارنىڭ ھەربىي كىيىملىرى بەكمۇ يارىشاتتى. ئەينە شۇ چاغدا مەن غۇلجا دوڭ مەھەللىدە ئوسۇپ يېتىلگەن مىللىي جەڭچىلىرىمىز كوماندىر، كاپىتانلار يۇنۇس قادىرىي بىلەن مەسۇمجان زۇلفىقارلارنى كورۇپ زوقلىناتتىم، ئۇلار بىلەن پەخىرلىنىپ، شاتلىقىم ئېتىمگە سىغماي كېتەتتى ...

مەن مەسۇمجان زۇلفىقارنى 1937-ژىلدىن باشلاپ ياخشى بىلىمەن، ئۇ 1944-ژىلدىن 1950-ژىلغىچە مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ سادىق، ئىرادىلىك ئوفىتسېرى بولۇش بىلەن ئوزىنىڭ يالقۇنلۇق شېئىرلىرى ئارقىلىق خەلقىمىزنى يېڭىلىق، مائارىپقا، ئازادلىق، ئىستىقلالىيەتكە دەۋەت قىلىپ كەلدى. ۋەتىنىمىز تەغدىرى ئېغىر ئاقىۋەتكە ئۇچراپ، ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق بىر تۈركۈم رەھبەرلىرىمىز «ساموليوت ھالاكىتى» دەپ ئاتالمىش بىلەن ئوجۇقتۇرۇلغاندا مەسۇمجان زۇلفىقارلارنىڭ «بىزگە ئەخمەت ئەپەندى ۋە باشقا رەھبەرلەرنىڭ ئوزى ياكى جەسىدى يەتكۈزۈلسۇن» دېگەن تەلەپ بىلەن تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى تارقاتقانلىقىدىن خەۋىرىم بار. قىسقىسى، م. زۇلفىقار خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي ئازادلىقى ئۈچۈن پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى بېغىشلىغان ۋە بۇ يولدا ھەم قورال، ھەم قەلەم بىلەن كۆرەش قىلغان ۋەتەنپەرۋەردۇر.

1950-ژىلى ئاتا ۋەتىنىمىزگە قىزىل خىتايلار بېسىپ كىرگەندىن كېيىن مەسۇمجان زۇلفىقار سىياسىي جەھەتتىن تەقىپكە ئۇچرىدى. نەتىجىدە ئۇ 1955-ژىلى قازاقىستانغا كوچۇپ چىقىپ، قېرىنداشلىرى يېنىدىن باشپانا تاپتى. ئالمۇتىدا ئاباي نامىدىكى ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ، تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى ياخشى تاماملاپ، مائارىپ ساھاسىدا ئۇزۇملۇك خىزمەت قىلدى. بولۇپمۇ ئاخىرقى قىرىق ژىل ئىچىدە ئىزدىنىش بىلەن تىنىمسىز ئەمگەك قىلىپ، ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىغا سالماقلىق توھپە قوشتى.

مەن م. زۇلفىقارنىڭ 1969-ژىلى نەشىر قىلىنغان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» رومانىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ قەلەم كۈچىگە قايىل بولغانلىقىمنى ئەدىپكە يوللىغان تەبرىك خېتىمدە ئىزھار قىلغان ئىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ يەنە كوپلىگەن پوۋېست، ھېكايىلىرى كوپچىلىك بىلەن دىدارلىشىپ، كىتاپخانلارنىڭ سەمىمىي ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. 1985 - ژىلدىن باشلاپ ئاتاقلىق يازغۇچىنىڭ «يانار تاغ» تارىخىي رومانى ئۈچ كىتاپ-ترىلوگىيە بولۇپ يورۇققا چىقتى. مىللىي ئازادلىق كۆرەشكە تولغان تارىخىمىزنىڭ مۇھىم بىر دەۋرىنى ماھىرلىق بىلەن بەدىئىي ئەكس ئەتتۇرگەن بۇ نادىر ئەسەرلەر ئەدىپ تىلىنىڭ بايلىقى، ئىدېيەۋىي يېتۈكلىكى بىلەن يازغۇچى تالانتىنى يەنە بىر قېتىم نامايىش قىلدى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ياش ئەۋلات دىلىغا مەنىۋىي ئوزۇق بولۇپ، ئۇلارنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيىلەشتە مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقى سوزسىز.

مەسۇمجان زۇلفىقار ئاتاقلىق يازغۇچىلا بولۇپ قالماستىن، ئۇ چىن مەنىدىكى ھەقىقىي ئىنسان ھېساپلىنىدۇ. يالغانىنى، خىيانەتنى، ھەسەتخورلۇق ھەم تاماگەرلىكنى ئوچ كورۇش، ئاق كوڭۇللۇك، كىچىك پېئىللىق كەبى ئىسىل خىسلەتلەر ئۇنىڭدىكى ياخشى پەزىلەتتۇر. شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، مەسۇمجان ئەھلى مەشرەپ، دىلكەش، مۇھەببەت ئەھلى، چوڭغا-چوڭچە، كىچىككە-كىچىكچە مۇئامىلە قىلىشنى بىلىدىغان، ئوز غېمىدىن كورە ئوزگىلەر غېمىنى كوپىرەك ئويلايدىغان مەرت-مەردانە ئادەم.

قەدىرلىك بۇرادىرىمىزنى، ئوز ئەسەرلىرى بىلەن ئوزىگە ھەيكەل ئورناتالىغان يازغۇچىمىزنى بۇگۇن يەتمىش ياشلىق تويى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز. ئېنىگە سالامەتلىك، ھاياتىغا خاتىرجەملىك، ئىجادىي پائالىيىتىگە يەنىمۇ چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

نۇر ئالىم روزى.
ئالمۇتا شەھىرى.

پلېنۇم بولۇپ ئوتتى

4- ئوكتەبىر كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ نۆۋەتتىكى پلېنۇمى بولۇپ ئوتتى. پلېنۇمنىڭ كۈن تەرتىۋىدە قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ۋە ناھىيەلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ سايلام كومپانىيەسىگە تەييارلىق كورۇش بويىچە ۋەزىپىلىرى توغرىلىق مەسىلە بولدى.

پلېنۇمدا قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئا. باختىباييۋ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. ئۇ پارتىيە ئەزالىرىنى قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سايلام ئالدىدىكى پلاتفورمىسى بىلەن تونۇشتۇردى. پارتىيە ئەزالىرى ئالدىغا كونكرېت ۋەزىپىلەر قويۇلدى، ئۇلار- سايلام كومپانىيەسىگە پائال ئىشتىراك قىلىشتىن، ئادەملەرگە مۇمكىن قەدەر يېقىن بولۇشتىن، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئېھتىياجلىرى بىلەن مۇئامىلىرىنى ئۇگىنىشتىن ۋە ئۇلارغا قولدىن كېلىشىچە ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت. قازاقستان خەلق بىرلىگى پارتىيەسى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك پارتىيە تەشكىلاتى ئالدىغا ئەينە شۇنداق ۋەزىپىلەرنى قويدى.

پلېنۇمدا جامبۇل، كۇرتى، خەشكىلەڭ، ئىلى ناھىيەلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئاكتىۋ پائالىيىتى ئالاھىدە تەكىتلەندى.

دوكلادچى ئالمۇتا ۋىلايىتىدە 56 باشلانغۇچ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەكىتلەپ، قولغا كەلتۇرۇلگەن ئۇتۇقلار بىلەن چەكلەنمەسلىكنى ئاتاپ كورسەتتى.

- بىز خەلقنىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولۇپ، ئاھالىنىڭ بىسىم كوپچىلىگىنىڭ پارتىيەسىگە ئايلىنىشىمىز لازىم،- دەپ سوزىنى خۇلاسىلىدى ئۇ.

يا. سابىتىي.

قىسقا خەۋەرلەر

ب م ت

ئىتالىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى سۇزانا ئانيېللىنىڭ ب م ت باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ 50-سېسسىيەسىدە قىلغان سوزى گېرمانىيە بىلەن ياپونىيەنى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى قاتارىغا كىرگۈزمەسلىككە قىلىنغان ئوچۇق چاقىرىق سۈپىتىدە ياڭرىدى. ئىتالىيە بۇنىڭ ئورنىغا ب م ت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ ۋاقىتلىق ئەزالىرىنىڭ سانىنى كوپەيتىشنى تەكلىپ قىلدى.

ئاقش

ئاقش مالىيە مىنىستىرى روبېرت رۇبىن ۋە مەملىكەتنىڭ مەركىزىي بانكىسىنىڭ رولىنى ئورۇنلايدىغان فېدېرال رېزېرۋ سىستېمىسىنىڭ رەئىسى ئاللېن گرىنسپېن ۋۇرنالىستلارغا يېڭى 100 دوللارلىق پۇلنىڭ نەمۇنىلىرىنى كورسەتتى، ئۇلار 1996-ژىلى يانۋاردىن باشلاپ مۇئامىلىگە چۇشىدۇ. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە 100 دوللارلىق كونا ئاخچىنىڭ پەيدىن-پەي، بىر نەچچە ئونلىغان ژىللار داۋامىدا تولۇغى بىلەن يىغىۋېلىنىدىغانلىقى ھېساپلىنىشلاردا ۋە ئۇكلادلاردا ئەركىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلەندى.

فرانسىيە

فرانسىيە تېچ ئوكيانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا يادرو سىناقلىرى تۈركۈمىنى ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرۇش قەتئىي نىيىتىدە بولماقتا. بۇ توغرىلىق فرانسىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئېرۋې دې شارېتت بىلدۇردى. «ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان قارارنى ياڭلۇۋاشتىن قاراپ چىقىش توغرىلىق ھېچ قانداق سوز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس»، -دەپ تەكىتلىدى فرانسىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى.

خىتاي

خىتاينىڭ تەسىرلىك سىياسىي ئەرباپلىرىنىڭ بىرى بېيجىن شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ سابىق رەھبىرى چېن سىتۇڭ سىياسىي بيۇرو تەركىۋىدىن ۋە خكپ مەركىزىي كومىتېتى ئەزالىقىدىن چىقىرىلغان. بىيىل ئەتىيازدا پارىخورلۇقتا ئەيىپلەنگەن ئىدى.

دوستلۇق كېچىسى

موسكۋادا، ۋېنگرىيە مەدەنىيەت مەركىزىدە قازاقستان-ۋېنگرىيە دوستلۇق كېچىسى بولۇپ ئوتتى. كەچتە قازاق ۋە ۋېنگر خەلقلىرى مەدەنىيەتلىرىنىڭ تارىخىي قېرىنداشلىقى، ئۇلارنىڭ ئورتۇمۇشتىكى ۋە ھازىرقى ئۇتۇملۇك ئوز ئارا بىر-بىرىگە تەسىرى بىزنىڭ دولەتلىرىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ياخشى ۋە دوستانە مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىسپاتى بولىدىغانلىقى تەكىتلەندى.

كومپوزىتور بىلەن ئۇچرىشىش

4- ئوكتەبىر كۈنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئەۋېزوۋ نا ھىيەسىگە قاراشلىق 109-ئوتتۇرا مەكتەپتە كەسپىي كومپوزىتور، ئۇيغۇر مىللىي ساز ئەسۋابلىرىنىڭ ئىجاتكارى، پېداگوگ نىزامىدىن كىبىروۋنىڭ 70 ياشقا تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ناھىيەلىك خەلىققە بىلىم بېرىش بولۇمى، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئۇيغۇر زىيالىلىرى ھەم جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى.

ئۇچرىشىشنى مەكتەپ دىرېكتورى گالىنا پېتروۋنا سىلېدكوۋا ئېچىپ، كومپوزىتور نىزامىدىن كىبىروۋنىڭ تۇغۇلغانلىقىغا 70 ژىل، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 50 ژىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يۇبىلەرنى مەكتەپ مەمۇرىيىتى، پېداگوگلار كوللېكتىۋى نامىدىن تەبرىكلىدى. ئاندىن ئەۋېزوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، پېداگوگ ئەختەرەم ئەخمەتوۋا ژىغىلغانلار ئالدىدا كومپوزىتورنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ، مۇنداق دېدى:- نىزامىدىن ئاكا كىبىروۋ كەسپىي ئۇيغۇر كومپوزىتورى سۈپىتىدە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە ياخشى تونۇش بولۇپلا قالماي، شۇنداقلا ئۇ كەسپىي پېداگوگتۇر. ئۇ ئوزىنىڭ 50 ژىللىق ئومرىنى ياشلارغا مىللىي مۇزىكىلارنى ئۇگىتىشكە بېغىشلىدى. ئۇنىڭ قولىدا بىلىم، تەربىيە ئالغان شاگىرتلىرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئارىسىدا ياخشى تونۇلغان مۇزىكانت، ئارتىستلاردۇر. ھازىر ئۇ ئوزىنىڭ يېشى يېتىپ قالغىنىغا قارىماي، مەكتۇۋىمىز يېنىدا ئوزى تەشكىل قىلغان «راسۇل» ناملىق ياش ئەۋلاتلار ئانسامبلىغا رەھبەرلىك قىلماقتا. كەلگۇسىدە مەزكۇر ئانسامبلدىن يېتۇك سازەندىلەر، ئۇسسۇلچىلار، ناخشىچىلار يېتىشىپ چىقىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ئاندىن كېيىن يۇبىلەرنى تەبرىكلەپ سوزگە چىققان شەرىق ئايالىرى ئاسسوتسىياتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ھۇرقىز ئىلىيېۋا، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى ساۋۇت موللائۇدۇۋ، كومپوزىتور ئىسمايىل ئىسايېۋ ۋە باشقىلار ئوزلىرىنىڭ ئىزگۇ تىلەكلىرىنى ئىزھار قىلدى.

ئۇچرىشىش ئاخىرىدا مەكتەپ يېنىدىكى «راسۇل» ئۇيغۇر ئانسامبلى كومپوزىتورنىڭ ئىجات قىلغان مۇزىكىلىرىدىن تەييارلانغان كونسېرتنى كورسەتتى.

يا. سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئالمۇتا شەھىرى زارەمۇۋستوكا مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىكى يۇرتتىكى ئابروي-ئىناۋەتلىك كىشىلەرنىڭ بىرسى

ھاكىم پەخىردىنوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 488, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مالىك سادىروۋ

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

ЖАНА ӨМІР

1995
ژىل
14-ئوكتەبر
№40
شەنبە
(3997)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

يۇرت موتىۋەرلىرى باش قوشتى

9-ئوكتەبر، دۇشەنبە كۇنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىدە ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتىراقلاشقان مەھەللىلەرنىڭ يۇرت موتىۋەرلىرى، ژىگىت باشلىرى باش قوشقان ژىغىن بولدى. ژىغىن 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا بېغىشلاندى. «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋ ژىغىندا قىسقىچە سوز قىلدى. ئۇ ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا بارلىق ساھالاردا قىيىنچىلىقلار بولىۋاتقانلىغىنى تەكىتلەپ، گېزىتلەرنىڭ ئەھۋالىغا توختالدى. «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىسىگە بىر قېتىم چىقىشقا چۇشۇپ قالغانلىغىنىڭ سەۋەپلىرى ھەققىدە توختالدى. ئۇ ئوز سوزىدە مۇنداق ئەھۋال يالغۇز ئۇيغۇر گېزىتلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى قازاق، رۇس گېزىتلىرىدىمۇ شۇنداق ئېغىر ئېكەنلىگىنى ئاتاپ كورسەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ي. ئازاماتوۋ كېلەر ژىلىغا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى هايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاش توغرىلىق توختىلىپ، بۇ مۇھىم سىياسىي كامپانىيەگە بارلىق ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ پائال ئىشتىراك قىلىدىغانلىغىغا ئۇمۇت بىلدۇردى.

ئاندىن سوز يۇرت موتىۋەرلىرىگە بېرىلدى. خەشكىلەڭ ناھىيەسى چاپايېۋ مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تىلىۋالدى سادىقوۋ، ئوربىتا مىكرورايونىنىڭ ژىگىت بېشى ئىلياس رەخمىدىنوۋ، تالغىر ناھىيەسى كالىنىن كولخوزى مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى جالالدىن ئاخموللايېۋ، «زارە ۋوستوكا» مەھەللىسىدىن ئابباس ئەلىيېۋ، «يېڭى هايات» (ئىلگەركى ناخالوۋكا) مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئاياز ياقۇپوۋ، تۇركسىپ مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى رەخىمجان ساتتاروۋ، درۇژبا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، تالغىر ناھىيەسى بېساغاش مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ھۇسەيىن ئىلياس، «گورنىي گىگانت» مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ھاكىمجان سابىتوۋ، ئالىتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئىبراھىم بارات، ئالمۇتا شەھىرى 12-مىكرورايون جامائەتچىلىگىنىڭ ژىگىت بېشى نۇرمۇھەممەت قۇربانوۋ، 1-مىكرورايون جامائەتچىلىگىنىڭ ژىگىت بېشى ۋاپاخان قۇربانوۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىن گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستى ئابدۇۋەلى ھوسمانوۋ، كالىنىن كولخوزى يېزا مەمۇرىيىتى ھوزۇرىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ئەكۋەرجان مەخپىروۋ، تالغىر شەھىرىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدرىم خۇماجانوۋ، گېزىتلىرىمىزنىڭ جانكويەرى، تاشكەنت شەھىرىدىكى «مەرىپەت» فىرمىسىنىڭ دىرېكتورى ئابدۇلجان بەرايېۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رابىك ئىسمائىلوۋ، سوز قىلدى. ئۇلار ئوز سوزلىرىدە بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى هايات» گېزىتلىرىگە 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاشقا يېقىندىن ياردەم قىلىدىغانلىغى، ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى بولۇشى ئۇچۇن كۇچ چىقىرىدىغانلىغى ھەققىدە تەكىتلىدى. ئۇلار شۇنداقلا گېزىتلەردە بېرىلىۋاتقان بەزى ماتېرىاللار توغرىلىق ئوز پىكىرلىرىنى ئېيتىپ، گېزىتلەردە خەلىق ئارا خەۋەرلەرنىڭ ئاز بېرىلىۋاتقانلىغى، ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەش ئۇچۇن خەلقىمىزنىڭ تارىخىغا ئائىت ماقالىلارنى، شەرقىي تۇركىستان مۇئامماسىغا بېغىشلانغان ماتېرىاللارنى كوپىرەك بېرىش توغرىلىق ئوز تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئاخىرىدا ي. ئازاماتوۋ خۇلاسە سوز قىلىپ، يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى بولۇپ ژىغىنغا كەلگەنلىگى، گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا داۋاملىق ياردەم قىلىپ كېلىۋاتقانلىغى ئۇچۇن مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى ۋە ھەر ژىلقىدەك ئەنە ئەنە بويىچە بىيىلمۇ مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا پائال ئىشتىراك قىلىدىغانلىغىغا ئۇمۇت بىلدۇردى. ئاندىن باش مۇھەررىر گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرىگە ئاتاقلىق تارىخچى تۇرغۇن ئالماسنىڭ رۇس تىلىدا نەشىر قىلىنغان ئىككى توملۇق «ئۇيغۇرلار» ناملىق كىتاۋىنى سوغا قىلدى.

يا. سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۇرەتتە: ژىغىندىن كورۇنۇش. ئۇ. قوربانىنىيازوۋ چۇشەرگەن سۇرەت.

ئەخبارات ئاگىنىتلىقلىرى خۇۋەرلىرىدىن

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت تەرگەۋ كومىتېتى قۇرۇلدى

ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ سىستېمىسىنى مۇكەممەللەشتۇرۇش، ھوقۇق-تەرتىپنى مۇستەھكەملەش ۋە جەمىيەت بېخەتەرلىگىنى تەمىنلەش، جىنايەتچىلىككە قارشى كۇرىشىشنىڭ نەتىجىدارلىغىنى ئاشۇرۇش مەخسەتلىرىدە پرېزىدېنتنىڭ پەرمانى بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت تەرگەۋ كومىتېتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا دەسلەپكى تەرگەۋ ئىشلىرى، جىنايى ئىشلار بويىچە ئالدىن-ئالا تەكشۇرۇش ۋە ئوپېراتىۋ ئىزدەش پائالىيىتى بويىچە ۋەزىپىلەر ژۇكلەنگەن.

بېخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ يېڭى كاتىبى

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ پەرمانى بىلەن قوستاناي ۋىلايەتلىك مەمۇرىيىتىنىڭ سابىق ھاكىمى ب. تۇرسۇمبايېۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بېخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىبى بولۇپ تايىنلاندى. بۇ لاۋازىمدا ئىشلىگەن ت. ژۇكېيېۋ باشقا ئىشقا يوتكىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوز لاۋازىمىدىن بوشىتىلدى.

لاۋازىملارغا تايىنلاندى

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ پەرمانلىرى بىلەن:

ن. ئا. شايكېنوۋ- قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىسترىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلاندى. بۇنىڭغىچە ئۇ باش مىنىسترنىڭ ئورۇنباسارى- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدىلىيە مىنىسترى لاۋازىملىرىدا ئىشلىگەن ئېدى؛

ك. ئا. كولپاكوۋ- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدىلىيە مىنىسترى؛

ئى. ن. بايېۋ- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېكولوگىيە ۋە بىورېسۇرسلىرى مىنىسترى؛

ژ. ئا. تۇياقبايېۋ- قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ رەئىسى (ئۇ بۇنىڭدىن ئاۋال قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇرورى بولۇپ ئىشلىگەن)؛

ن. س. نارىكبايېۋ- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇرورى (ئىلگىرى ئالىي سوت رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلىگەن) بولۇپ تايىنلاندى.

رېگىونلارنىڭ رەھبەرلىرى تايىنلاندى

يېڭى كونىستىتۇتسىيە بويىچە جۇمھۇرىيەتتە تېگىشلىك مەمۇرىي تېررىتورىيە تەشكىللىرىنىڭ ھاكىملىرى قائىدىسى تەسىس قىلىندى. ئەندى يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ ئىجرائىي ئورگانىنى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ۋە ھوكۇمىتىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ھېساپلىنىدىغان ھاكىم باشقۇرىدۇ. باش مىنىسترنىڭ تەۋسىيەسى بويىچە دولەت باشلىغىنىڭ پەرمانلىرى بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بارلىق ۋىلايەتلىرىنىڭ ھاكىملىرى تايىنلاندى. يەنە شۇ پەرمانلار بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى تېگىشلىك مەمۇرىيەتلەرنىڭ باشلىقلىرى لاۋازىملىرىدىن بوشىتىلدى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى هايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتىرى بولۇش باشلاندى

ھورمەتلىك گېزىتخان، سىزنىڭ سويۇملۇك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى باشلاندى. سىز گېزىتلارغا ئوزىڭىز تۇرىۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتلىك ئاساستىكى مۇشتىرى توپلىغۇچىلار ۋە ژىگىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىزغا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى»- ژىللىق يېزىلىش باھاسى- 284 تەڭگە 40 تىيىن. ئىندىكسى- 65357.

«يېڭى هايات»- ژىللىق يېزىلىش باھاسى -210 تەڭگە 48 تىيىن. ئىندىكسى- 65359.

گېزىتلارغا ئوز ۋاقتىدا مۇشتىرى بولۇشنى ئەستىن چىقارماڭ!

ئىنسان ۋە ئىمان

يېزىدىكى يېڭى مەسچىت

«دىن- ئۇ ئەپيۇن» دېگەن بېھەتا شار ئاستىدا ئىنسانلارنى ئىمان-ئېتەقاتتىن ژىراقلاشتۇرۇۋەتكەن، يەتمىش ژىل ھوكۇم سۈرگەن كوممۇنىستىك تۇزۇم بەربات بولۇپ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز مۇستەقىللىگىگە ئېگە بولغاندىن كېيىن، خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرىكى، بىزنىڭ مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىز ياڭلىۋاشتىن تەنتەنە قىلىشقا باشلىدى. جۇمھۇرىيەتنىڭ ھەممىلا جايلىرىدا مەسچىت-مەدرىسىلەر سېلىنىپ، ئادەملەر ناماز ئوقۇش، خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن، بالىلىرىمىز ئۇلۇق ئىسلامنىڭ ئىلىم-ئەقىدىلىرى ئاساسىدا ئىمان-ئېتىقادلىق بولۇپ تەربىيىلەنمەكتە. ئەينە شۇنداق خاسيەتلىك جاي-مەسچىتلەردىن بىرىسى ئالغىر ناھىيەسىنىڭ قىزىل تۇغ مەھەللىسىدە سېلىنىپ، يېقىندا مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

مەھەللە موتىۋەرلىرىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بۇ يەردە ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن ئىلگىرى چوڭ مەسچىت بولغان ئىكەن. ئىنقىلاپتىن كېيىن بولشېۋىكلار كېلىپ، مەسچىتنى يېىپ تاشلاپتۇ. ئۇلار ئاللانىڭ ئۆيى ھېساپلانغان بۇ مۇقەددەس جاي-مەسچىتنى ئاياق-ئاستى قىلىپ، ئۇنى كولخوزنىڭ ئامبىرى ۋە باشقا ئىشلارغا پايدىلىنىپتۇ. كېيىنكى ژىللاردا مەسچىت مەكتەپ بوپتۇ. يېزىدا يېڭى مەكتەپ سېلىنغاندىن كېيىن بولسا، ئىلگىرىكى ئۇ مەسچىت تاشلاندۇق، خانۇ-ۋەيران ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ.

ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، دىنىي ئېيتىقاتىمىزغا كەڭ يول ئېچىلىشى بىلەن قىزىل تۇغ يۇرتىنىڭ ئىمامى ئابدۇۋەلى ئامېتوۋ، ژىگىت باشلىرى ئابدۇغېنى راخمانوۋ، ئوسمانجان قۇربانوۋ ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى بولۇپ يېڭى مەسچىت سېلىش مەسىلىسىنى كۆتەردى. كولخوز رەھبەرلىگى يېزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن، يەنى تورت كوچىنىڭ دوخمۇشىدىن مەسچىت سېلىش ئۈچۈن جاي ئاجرىتىپ بەردى ھەمدە كونا مەسچىتنىڭ ياغاچ - تاشلىرىدىن پايدىلىنىشقا رۇخسەت قىلدى.

- يۇرت بولۇپ بۇ ئۇلۇق، سوۋاپلىق ئىشنى باشلىدۇق. بېيىلقى ژىلنىڭ 3-مارت كۈنى كونا مەسچىتنى بۇزۇپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ياغاچلىرىنى ئېلىپ كېلىپ ۋە ئۈچ كۈندىن كېيىن يېڭى مەسچىتنىڭ ھۇلىنى قۇردۇق، - دەيدۇ. يۇرت ئىمامى ئابدۇۋەلى ئامېتوۋ.- يۇرت-جامائەتنىڭ كۈچى بىلەن مەسچىتنىڭ تاملىرىنى كونا مەسچىتنىڭ ياغاچلىرى بىلەن تۇرغۇزدۇق. كەرىمجان ئومەروۋ، شاۋكەت، ئابدۇۋەلى قارى، ئابدۇغېنى لوخشاش كويلىگەن كىشىلەر مەسچىت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئاقچا بېرىشتى. ئۇمۇمەن يۇرت بولۇپ 700 مىڭ تەڭگە ژىغىلدى. بۇ ئاقچا بىلەن ھازىرقى قىممەتچىلىك زامانىدا مەسچىتنى پۈتۈرۈشكە مۇمكىن بولمىغاندىن كېيىن، ئالمۇتىدىكى پاكىستان ئەلچىخانىسىغا بېرىپ، ئۇ يەردىكى ئىسلامنى تەرغىپ قىلغۇچى مەخسۇس كىشىلەرگە ئۆز مۇددىئارىمىزنى ئېيتساق، ئۇلار 300 ئامېرىكا دوللىرىنى ياردەمگە بېرىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئاتا-ئانىسى موشۇ يۇرتتا ياشىغان، ھازىر خېلە ئابروي-ئاتاققا ئېگە، قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئايمان مۇساخوجايېۋاغا بېرىپ، يۇرتتا مەسچىت سېلىۋاتقانلىغىمىزنى، لېكىن مەبلەغ بولمايۋاتقانلىغىمىزنى ئېيتقىنىمىزدا، ئۇ ياق مىڭ ئامېرىكا دوللىرىنى بەردى ھەمدە ئالمۇتىدىكى «ئارانچى» فىرمىسىنىڭ باشلىغى تۈركىيەلىك جامالدىن دېگەن ژىگىت بىلەن تونۇشتۇرۇپ، ئاللا ئاتاللا يولىدىكى بۇ ئۇلۇق، سوۋاپلىق ئىشقا ئىختىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشنى سورىدى. خەير-ساخاۋەتلىك ئۇ ژىگىتىمىز بىزگە 232،600 تەڭگە ۋە مەسچىتنىڭ ئۈستىنى يېپىشقا 316 دانە قەلەي بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئىشلىرىمىز ژۈرۈشۈپ كەتتى. ئابلىكىم ساۋۇتوۋ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان ھالدا بىز ژىگىت باشلىرى ۋە مەھەللە ئاكتىۋىستلىرى بىلەن ئىشنى قىزغىن قولغا ئالدۇق. مەسچىت قۇرۇلۇشىغا خۇدابەردى، ئابلىز ئاكا، روزاخۇن ئاكا، ئومەرجان، ژۈنۈن ئاكا، ئەرشىدىن ئوخشاش كويلىگەن كىشىلىرىمىز ئاھايىتى كوپ كۈچ چىقاردى. ئاللاتائاللا ئۇلارغا رەھمەت ئەيلىگەي!

(ئۆز مۇخبىرىمىز).
ئالمۇتا ۋىلايىتى.

قانۇنسىز تەشكىلاتلار پائالىيىتىنى توختىتىشى كېرەك

«شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي مىللىي بىرلىك سېپى» ئاتالمىش جەمىيەتلىك تەشكىلاتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ مەتبۇئات ئورگىنى «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پائالىيىتىنى تەكشۈرۈش ئەتىجىلىرى بويىچە ئۇنىڭ ئۆز پائالىيىتىنى «جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر توغرىلىق ۋە «مەتبۇئات ۋە باشقا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى توغرىلىق» قانۇنلار تەلەپلىرىنى بۇزغان ھالدا ئەمەلگە ئاشۇرىۋاتقانلىغى، يە جەمىيەتلىك تەشكىلاتىنىڭ ئوزىنىڭ، يە مەتبۇئات ئورگىنىنىڭ رەسمىي رويخەتتىن ئوتمىگەنلىگى ئېنىقلاندى.

شۇنىڭغا باغلىق باش پروكۇراتۇرا تەرىپىدىن نامى ئاتالغان تەشكىلات رەھبىرى يى. مۇخلىسوۋ قانۇننى بۇزۇشقا يول قويماسلىغى، شۇنداقلا قانۇنسىز پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرغان ئەھۋالدا ئۇلىنىڭغا خېلە جىددىي پروكۇرورلۇق ئەسىر قىلىش چارىلىرىنىڭ كورۇلىدىغانلىغى توغرىلىق ئاگاھلاندۇرۇلغان ئېدى. شۇنىڭغا قارىماي، ئۇ ئوزىنىڭ قانۇنسىز تەشكىلاتچىلىق ۋە گېزىت ئەشىر قىلىش پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇردى. شۇڭلاشقىمۇ باش پروكۇراتۇرا مەمۇرىي ھوقۇققا خىلاپلىق قىلغانلىغى ئۈچۈن ي. مۇخلىسوۋقا نىسبەتەن مەمۇرىي چارە كورۇش ئىشىنى قوزغىدى ۋە بۇ توغرىلىق توختام ماھىيىتى بويىچە قاراپ چىقىش ئۈچۈن خەلىق سوتىغا ئەۋەتىلدى.

ئۇنىڭدىن تاشقىرى باش پروكۇراتۇرا تەرىپىدىن «ئۇيغۇرستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» (ئۇئات) دەپ ئاتالمىش رويخەتكە ئېلىنمىغان جەمىيەتلىك تەشكىلاتنىڭ رەھبىرى ھ. ۋاھىدىغا تەشكىلات پائالىيىتىنى ۋە شۇنداقلا رويخەتكە ئېلىنمىغان ئۇنىڭ مەتبۇئات ئورگىنى ھەر ئايدا چىقىدىغان «ئۇيغۇرستان» گېزىتىنى نەشر قىلىشنى دەرھال توختىتىش توغرىلىق كورسەتمە بېرىلدى.

بېيىل ئاپرېل ئېيىدا پروكۇراتۇرا ئا. ساتتاروۋقا نىسبەتەن مەمۇرىي ھوقۇققا خىلاپلىق قىلغانلىغى توغرىلىق (مەتبۇئات ۋە باشقا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى توغرىلىق قانۇننى بۇزغانلىغى ئۈچۈن) ئىش قوزغاپ، ئۇ خەلىق سوتىغا ئەۋەتىلگەن ئېدى. رويخەتكە ئېلىنمىغان «ئۇيغۇرستان» گېزىتىنى تارقاتقانلىغى ئۈچۈن ئا. ساتتاروۋقا جەرىمانە سېلىندى.

ئى. ۋ. باختىباييېۋ،
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى باش پروكۇرورىنىڭ ئورۇنباسارى.

ئاتا - بوۋىلار رىۋايىتى

بۇرۇن-بۇرۇندىن تارتىپ، ئاتا - بوۋىلىرىمىز مۇنداق بىر رىۋايەتنى ئېيتىپ ژۈرىشىدۇ. ھەر قانداق رىۋايەتنىڭ تۈۋىدە بىر ھەقىقەتنىڭ بارلىغىنى ئىناۋەتكە ئالساق، بۇ رىۋايەتنىڭمۇ مەلۇم دەرىجىدە ھاياتىيلىغىغا ئانچىلا شەك كەلتۈرەلمەيمىز.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھوكۇم سۈرگەن ۋاقىتتا قېدىمىي خىتايدىن 200 ئويلۇك ئائىلە ئاغۇ-دېگىزلاردىن ئېشىپ، مىڭ بىر ئەلىكتە مەككىگە كېلىپ، پەيغەمبىرىمىز بىلەن كورۇشۇپ، ئىمان ئېيتىپ، مۇسۇلمان بولۇشقان ئىكەن. شۇندىن كېيىن ئۇلار ئەرەبىستاندا ياشاشنى ئىلتىماس قىلىپ سورىغاندا، پەيغەمبىرىمىز ئۇلارنىڭ تەلىۋىنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئوز يۇرتىغا بېرىپ، ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىشنى بۇيىرۇيدۇ. مۇسۇلمان بولغان خىتايلار ئوز ئېلىغا قايتىپ، يولدا كېلىۋېتىپ، ئاۋستىرالىيەگە يېقىنلاپ قالغاندا، بوشتىن-بوش تۇرغان مۇنبەت يەرلەرگە كېلىپ قالىدۇ. ئۇلار شۇ يەرلەرنى ماكانلاپ قارسا، سۈيى، ھاۋاسى، يېرى ئۇلارغا تولىمۇ ياقىدۇ. ئاردىن ژىللار ئوتىدۇ، ئۇلار شۇ يېڭى يەردە ئىستىقامەت قىلىپ، يىلتىز تارتىپ كوپىيىشىدۇ. ئاردىن ئەسىرلەر ئوتۇشى بىلەن ئۇلار ئوز ئالدىغا بىر دولەت بولۇپ شەكىللىنىپ، ھىندونېزىيەنى قۇرۇشىدۇ. ئۇلار ئوزلىرىنى مۇسۇلمان دولىتى دەپ ھېساپلىشىپ، چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق، سودا-سېتىق ئالاقىلىرىنى ئورنىتىدۇ. ئۇلار مۇسۇلمان دولىتىنى قۇرغاشقا، ھەر ژىلى ئوز پۇخرالىرىنىڭ مەككە-مۇكەررەمەگە بېرىپ ھەج پەرزىنى ئوتەپ كېلىشىگە قولايلىقلارنى تۇغدۇرىشىدۇ.

ئۇلۇق ياراتقۇچى ئاللا-تائالانىڭ بىزلەرگە ئەلچىسى بولغان مۇھەممەد پەيغەمبىرىمىز پۈتكۈل ئىنسانلارنى دۇنيادىكى ئەڭ پاك ۋە ئەڭ توغرا ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىپ ژۈرگەن، ئەل-ئالەم ئارىسىدا ئەجايىپ ئىناۋەت تاپقان بىر چاغدا خىتاي پادىشاسى ئۇنى خىتايغا زىيارەت قىلىشقا تەكلىپ قىلغان. بۇ تەكلىپكە جاۋابەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر پارچە خەت يېزىپ، ئوزىنىڭ بارالمايدىغان ئۈزرىنى ئېيتىپ، 200 ئادەمنى ئوزىنىڭ ۋەكىلى قىلىپ بېجىنغا يولغا سالىدۇ. ئۇلار خىتايغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇبارەك خېتىنى پادىشاغا سۇنىدۇ. خىتاي پادىشاسى خەتنى ئوقۇپ كورگەندىن كېيىن، ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغۇچىلارغا چەك قويۇلمايدىغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ. خىتاي پادىشاسى ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ئەرەبلەرنى يۇرتىغا قايتۇرماي، بېجىننىڭ يېنىدىن ئورۇن بېرىپ خاتىرجەم ئورۇنلاشتۇرىدۇ ۋە ئۇلارغا 200 خىتاي قىزىنى ئاللاپ ئېلىپ كېلىپ، خوتۇنلۇققا تەكلىپ قىلىدۇ. 200 نەپەر ئەرەب 200 خىتاي قىزىنى ئەمرىگە ئېلىپ، ئۇلارنى مۇسۇلمان قىلىدۇ. ئىمان ئېيتىپ، مۇسۇلمان بولۇشقان بۇ ئائىلىلەر ژىللار ئوتۇشى بىلەن بالا-چاقىلىق بولۇپ، كوپىيىشىدۇ. ئۇلاردىن تۇغۇلغان باللار تۇڭگان دېگەن نام بىلەن ئاتىلىدۇ... دېمەك، ئۇلارنىڭ ئانا تىلىنىڭ ئاساسى خىتاي تىلى، دىنىي ئېتىقاتىنىڭ مۇسۇلمان بولۇپ شەكىللىنىشى ئەينە شۇنىڭدىندۇر.

ئابدۇرېشىت غافۇرۇۋ.
قارابالتا شەھىرى.

يېڭى پايتەخت نامى ھەققىدە

ئاقمولىمۇ، ئاقوردىمۇ؟

شۇنداق قىلىپ، پايتەخت ئاقمولىغا كوچىدۇ. بۇنىڭغا باغلىق ئايرىم رۇس مەتبۇئاتى سەھىپىلىرىدە «ئاقمولا» دېگەن سوزنى ھەر خىل تەھلىل قىلىپ، «ئاللىقىنىمىز ئاز بولۇپ، پايتەخت ھەقىقەتەنمۇ ئاق مولاغا (ئاق مازارغا) ئايلانمىسۇن» دېگەن ئەنسرەش پەيدا بولماقتا. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك قازاق زىيالىلىرىنىڭ ئارىسىدا مۇنداق پىكىر پەيدا بولماقتا: «پايتەخت نامىنى مۇنداق كورۇنگەنگە مازاق قىلغىچە، «ئاقمولا»نى «ئاقوردا» دەپ ئوزگەرتسەك قانداق بولىدۇ؟ بىرىنچىدىن، پۈتكۈل قازاق دالاسى ژوشى خان ۋاقتىدا ئاق ئوردا دەپ ئاتالغان. ئىككىنچىدىن، ئاخرى پايتەخت بولغاندىن كېيىن ئوردا دەپ ئاتالغىنى دورۇس. ئۈچىنچىدىن، 20- ژىللىرى ئاقمېچىتنى قىزىلوردا دەپ ئوزگەرتكەن ئېدۇق، سىر شەھىرنىڭ سىرى چۈشمىدى، ھازىرغىچە يارىشىپ تۇرىدۇ. ئاقوردىنىمۇ ئېغىز تېز ئۈگىنىپ كېتەر».

بۇ ئەقىلانە سوزگە بىزمۇ تولۇق قوشۇلۇپ، قوللاپ- قۇۋەتلەيمىز.

«ئانا تىلى» گېزىتىدىن.

جۇمھۇرىيەت ئېتىزلىرىدا

يەللىگە يېتىش مۇمكىن بولمىدى

بېيىل جۇمھۇرىيەت ئېتىزلىرىدا 18،5 مىللىون گېكتار مەيدانغا دانلىق ۋە باشاقلىق ئاشلىق تېرىلىپ، ئۇنىڭدىن 16-18 مىللىون توننا ھوسۇل ئېلىش پىلانلانغان ئېدى. لېكىن ھاۋا رايىنىڭ قۇلايسىزلىغى ۋە كوپلىگەن باشقا سەۋەپلەرگە باغلىق كوزلىگەن پەللىگە يېتىش مۇمكىن بولمىدى. ئايرىم ۋىلايەتلەردە يامغۇر-يېشىن بولمىغانلىقتىن ئېتىزلاردىكى ئاشلىق قۇرۇپ كەتتى. ئەتىجىدە ئۇلارغا ئوغاقمۇ سېلىنمىدى. جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي ۋە غەربىي ۋىلايەتلىرىدە ھەر گېكتاردىن ئېلىنغان ھوسۇل ئوتكەن ژىلقىدىن 2-6 سېنتنېر كام بولدى. ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش ئاخىرلىشۋاتقان مەركىزىي ۋىلايەتلەردىكى ئەھۋالمۇ دېخانلارنى خوشال قىلمىدى.

بېيىل تېرىلگەن ئاشلىقنىڭ گېكتار ھوسۇلدارلىغى ھوسۇل ئاچار بولغان غەربىي ۋىلايەتلەردە 8،2-5،5 سېنتنېرلى، ئاشلىق ياخشى بولدى دېگەن جەنۇبىي ۋىلايەتلەردە بولسا 9،2-15،5 سېنتنېرلى تەشكىل قىلدى. بۇ ئوتكەن ژىللاردىكىگە قارىغاندا خېلە تۆۋەن.

شۇنىڭغا قارىماي، بېيىل جۇمھۇريەت بويىچە 11-12 مىللىون توننا ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش كۈتۈلمەكتە. بۇ ئاھالىنى ئاشلىق يېتىشمەيدۇ، دېگەن سوز ئەمەس. بىراق، ئۇن ۋە نان باھالىرى قىش كىرمەستىنلا ئۇسۇشكە باشلىدى. كۈندىلىگىنى كۈلدە ئاران غەمىلەۋاتقان ئاھالى ئەڭ مۇھىم ئوزۇق-تۈلۈك- نان باھالىرىنىڭ ئەتىيازغىچە يەنە ئورلىشىدىن قاتتىق ئەنسىۋىشلەنمەكتە.

مايلىق زىرائەتلەردىن مول ھوسۇل ئېلىنماقتا، لېكىن...

بۇنىڭدىن بىر ئاز ژىللار ئىلگىرى شەرقىي قازاقىستان، شەمەي، پاۋلودار ۋىلايەتلىرىدە مايلىق زىرائەتلەر كوپلەپ تېرىلىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ خېلە كوپ قىسمى مال ئوزۇغى ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى. شۇنىڭغا قارىماي، جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئالاقە كۈچلۈك بولغاچقا، ئاھالى سۈيۈق ماي تاپچىللىغىنى ھېس قىلماتتى.

سابىق جۇمھۇرىيەتلەر ئوز مۇستەقىللىغىنى ئېلىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۈزۈلگەندىن كېيىن كوپلىگەن جايلاردا ئىشلەپ چىقىرىش توختاشقا باشلىدى. ئاھالىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ، بازار باھالىرى ھەددىي-ھېساپسىز قىممەتلەپ كەتتى. ئىستىمال تاۋارلىرىدا تاپچىللىق يۈز بەردى. بولۇپمۇ باھاسى ئۈستۈن سۈيۈق ماي چەت ئەللەردىن كەلتۈرۈلۈشكە باشلىدى. ئەينە شۇنداق ئەھۋال تۈپەيلى خۇسۇسىيلاشتۇرۇشتا پارچىلانغان ئېگىلىكلەردە مايلىق زىرائەتلەرنى كوپلەپ تېرىشكە قىزىقىش پەيدا بولدى.

ھازىر 90- ژىللاردا ئاران يۈز مىڭ گېكتارنى ئېگىلىگەن ئاپتاپپەلەزنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى ئۈچ ھەسسە كوپەيدى. شىمالىي ۋىلايەتلەردە 73 مىڭ گېكتار مەيدانغا مېيى سېمىشكا مېيىدىن قېلىشمايدىغان سافلور زىرائىتى تېرىلدى. بۇلاردىن باشقا بېيىل 53مىڭ گېكتار يەرگە راپىس، 37 مىڭ گېكتار مەيدانغا زىغىر ۋە قىچا تېرىلىپ، ئۇلاردىن مول ھوسۇل ئېلىنماقتا.

شۇنىڭغا قارىغاندا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەرقى كۆن ساناپ ئاسمانغا ئورلەۋاتقان سۈيۈق ماينىڭ باھاسى ساماغا چىقىپ كېتىشتىن توختاپ قالامدېكىن...

يۇرتداشلار غېمى بىلەن

هازىر ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئىچ ياشاۋاتقان يۇرتلاردا كۆپچىلىك تەرىپىدىن سايلانغان ژىگىت باشلىرى شۇ مەھەللىلەرنىڭ يۇرتدارچىلىق ئىشلىرىنى مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىمىز بويىچە ئىچچىللىق بىلەن باشقۇرۇپ، خەلىقنىڭ بىرلىك، ئىتتىپاقلىغىنى كۈچەيتىشكە مۇناسىپ هەسسە قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ. جۈملىدىن، مۇنداق باشقۇرۇش يولغا قويۇلغان يۇرتلاردا هەتتا هوكۈمەتنىڭ تۈرلۈك ئەمىر-پەرمانلىرىمۇ ئاھالى ئىچىدە تەرغىپ قىلىنىپ، ئۇنىڭدىن كۆپچىلىك خەۋەردار بولۇپ تۇرىدۇ. دېمەك، بۇنىڭدىن ژىگىت باشلىرىنىڭ جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى رولىنىڭ چوڭ ئېكەنلىگى بىردىن بايقىلىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ دروۋبا مەھەللىسى شەھەرگە قوشۇلۇشىدىن ئالاي يىللار ئاۋۋال ژىگىت بېشىلىك يولغا قويۇلۇپ كەلگەن يۇرتلارنىڭ بىرى. مانا شۇنىدىن بۇيان يۇرتنىڭ ئىچىدە مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىمىز ئىزچىل داۋام قىلىپ ياخشى تەسىراتلار قوزغاپ كەلمەكتە. ئورنى كەلگەندە شۇنى ئەسلەپ ئوتۇش ئورۇنلۇقكى، بۇ يۇرتنىڭ دەسلەپكى ژىگىت باشلىرىدىن بىرى بولغان مەرھۇم رېھىم زاكىروۋ دروۋبا جامائەتچىلىگىنىڭ ئېسىدىن هەرگىز چىقمايدىغان ياخشى ئىشلارنى قىلغان ئېدى. بۇ يۇرتنىڭ بۇگۈنكىدەك ئاۋات بولۇپ، ياخشى ئادەملەرنىڭ بۇ يۇرتقا كېلىپ ئورۇنلىشىشىغا كۆپ هەسسە قوشتى. ئۇ باشقۇرغان توي-تۆكۈن، ئۆلۈم- ژىتىم ئىشلىرى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ياخشى تەسىراتلار هاسىل قىلاتتى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ۋەزىپىنى ئاتقۇرغان مەهەممەتجان، يارمۇهەممەت ۋە هاموت غوجىلارنىڭ ئۆلگىلىك ئىشلىرى كۆپ بولدى. ئەينە شۇلار ئىزىدىن كېلىۋاتقان، هازىر ژىگىت بېشى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئابدۇۋەلى جامۇر توغلى ئاخۇنوۋ- ئوزىنىڭ يۇرت باشقۇرۇشتىكى قابىلىيىتىنىڭ ئۇستۇنلىگى بىلەن كۆزگە كورۇنمەكتە.

دەرۋاقە، يۇرت باشقۇرۇپ، ئەلنىڭ خىزمىتىنى قىلىش كورۇنگەنلا ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنداق كىشىلەردە كۆپچىلىك ئىشىغا هەقىقىي كويۇنىدىغان، ئېغىر-بېسىق، بولۇپمۇ كىشىلەر بىلەن توغرا مۇناسىۋەت قىلىپ، هەق-ناهەقلىقتە ئادىل بولۇشنى بىلىشتەك خىسلەتلەر بولۇشى كېرەك. ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ كىچىك-چوڭ ۋە هەر خىل مىجەزدىكى ئادەملەر بىلەن بىردەك تىل تېپىشىپ كېتىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئېگە. لېكىن شۇنداقمۇ هەمىنىڭ كۆڭلىدىن بىردەك چىقىش ئاهايىتى قىيىن.

—يۇرتىمىزدا تەخمىنەن بىر يېرىم مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر ئاھالىسى ياشايدۇ. مۇنداق چوڭ بىر يۇرتتا دەم ئېلىش كۈنلىرىنى بۇ ياقتا قويغاندا هەر كۈنلىگى جامائەت بىلەن بىللە ئوتكۈزىدىغان مۇهىم ئىشلار ئاز ئەمەس. ئەيىنە شۇ خىل مۇهىملارنى ئالدىن ئالا بىلىپ، ئۇنىڭغا جامائەتنى تەكشى قاتناشتۇرۇش ژىگىت بېشىنىڭ ۋەزىپىسى. بولۇپمۇ ئەزىر-چىراق، ئولۇم-ژىتىملاردا بۇ ئەرسە يەنىمۇ چوڭ مەسئۇلىيەتلىكنى تەلەپ قىلىدۇ.

— ئەھۋالدىن قارىغاندا،— دېدى بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ،— ئېنىقلىشىمىزچە يۇرتىمىزدا بەش يۇزگە يېقىن يېشى سەكسەندىن ئاشقان چوڭلار بار. تەن-سالامەتلىكلىرىگە باغلىق ئۇلارنىڭ ئاز قىسمىلا جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا ئارىلىشالايدۇ. ئوتتۇرا ياشلىقلار بىلەن ياشلار سانى جەھەتتىن ئەڭ كۆپ بولسىمۇ ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يۇرتتىكى مۇهىم ئىشلارغا ۋە جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى هەر خىل چارە-تەدبىرلەرگە ئاھايىتى ئاز قاتنىشىدۇ. بۇ ئەھۋالنى ياخشىلاش نىيىتىدە هەر دائىم دېگەندەك كۆپچىلىك ئارىسىدا ئېيتىپ كېلىۋاتىمىز. ئەلۋەتتە، تىرىكچىلىكمۇ كېرەك. لېكىن، بىر تەرەپلىمىلىك بىلەنلا ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىپ جامائەتچىلىك، جەمىيەتلىك ئىشلاردىن چەتتە قېلىش مۇۋاپىق ئەمەس...

بىز ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ بىلەن كېيىنكى يىللاردا مەھەللىدە مىللىي ئۆرپ-ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىزنى جانلاندۇرۇشتا يۈز بېرىۋاتقان ئەمەلىي چارىلار هەققىدە سوھبەتلەشكىنىمىزدە، ئۇ پىكىر-مۇلاھىزىلىرىنى مۇنداق ئىزهار قىلدى؛

— دەسلەپكى قەدەمدە دىنىي ئېتىقاتىمىزغا كەڭ يول ئېچىلىپ، مۇسۇلمانچىلىق قائىدە-يوسۇنلار ياڭلاشتىن ئورنىغاندىن بۇيان خۇددى ئاسماننى قاپلىغان قارا بۇلۇتتىن كېيىن يەر جاهان قۇياش نۇرى بىلەن يورىغاندەك كۆڭلىمىز بىردىن يورۇشقا باشلىدى. بۇ هەققىدە گەپ قىلغىنىمىزدا خەلقنى ياخشىلىققا، ساۋابلىق ئىشلارغا دەۋەت قىلىشتا خۇدانىڭ ئويى بولغان مەسچىتنىڭ رولى ئاھايىتى مۇهىم ئېكەنلىگى هەممىگە مەلۇم. بىزنىڭ يۇرتىمۇ بۇ خەيرىلىك ئىش ئاھالىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قولغا ئېلىنغان. ئۇلارنىڭ كۈچ چىقىرىشى خۇسۇسەن تۇركىيە ۋە پاكىستاندىن كېلىپ ماددىي ياردەم بەرگۈچىلەرنىڭ ئارقىسىدا قۇرۇلۇش ئىشى قىزغىن كېتىپ بارىدۇ. شۇنى تەكىتلىشىمىز كېرەككى، مەسچىت بار يەردە مۇسۇلمانچىلىق، مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىمىز جانلاندۇرۇلىدۇ. مانا هازىر مەھەللىمىزدە توي-تۆكۈن، ئوغۇلغان كۆن، ياشلار ئارىسىدا ئوتكۈزۈلىدىغان ئوتىرىش، كەچلىرىدە هاراق-شاراپ ئىچىپ، ئۇرۇش-جېدەللىرىنى چىقىرىش سېزىلەرلىك دەرىجىدە قىسقاردى. ئەڭ مۇهىمى توي-تۆكۈنلەردە چوڭلارغا هورمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بۇرۇنقىدەك ئۇستەل، جوزىلارغا تېزىلىپ قويۇلىدىغان بوتۇلكىلار تامامەن يوقاشقا ئوتتى دېسەكمۇ لاپ ئېيتقانلىق بولمايدۇ. ئەزەلدىن بىزنىڭ تۇرمۇش تەرىزىمىزدە كەيپى-ساپاغا بېرىلىش بولمىغان. هازىر بۇ ئادەت يېنىپ ئوز ئورنىغا كېلىۋاتىدۇ.

يۇرت بولغاندىن كېيىن هەر خىل كوڭۇلسىز ئەھۋاللارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. كىمدۇ بىرلىرى ئوزلىرىنىڭ ئائىلەۋىي ماجىرالىرى هەققىدە دەرت ئېيتىپ كەلسە، يەنە بىرلىرى خوشنىسى بىلەن جېدەللىشىپ قېلىش ۋە باشقىمۇ هەر تۈرلۈك ئەھۋاللار بىلەنمۇ كېلىپ قالىدۇ. مەن ئەسلىدە ئۇ مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش مەسئۇلىيەتلىكىگە ئېگە ئەمەسمەن. لېكىن يۇرتدارچىلىق يۈزىسىدىن هوكۈمەتنىڭ قانۇنى ئورۇنلىرىغا بارماي، بىزگە مۇراجەت قىلىۋاتقانلىغى ئۇچۇن ئۇنداق ئىشلارنى يۇرت چوڭلىرى بىلەن بىرلىكتە هەل قىلىپ قويۇمىز.

ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ يۇرتنىڭ ئوتىدىن كىرىپ، كۆلىدىن چىقىپ ئاتقۇرۇۋاتقان ئىشلىرىنى ئانچە مەدھىيەلەپ كەتمىسىمۇ موشۇ قۇرلار مۇئەللىپلەرى بۇ يەردە ياشاپ، ئىستىقامەت قىلىۋاتقانلىغىمىز ئۇچۇن هەممىنى كوزدىن كەچۈرۇپ كېلىۋاتىمىز. ئۇ ئۇستىدە تۇرۇپ باشقۇرمىغان بىرمۇ مۇهىملارنىڭ ئوتكىنىنى بىلمەيمىز. مۇنداق مەراسىملارنىڭ هەر قايسىسىدا ئاز دېگەندە ئىككى-ئۇچ ساتىنى ئوتكۆزسە، كۆنىنىڭ يېرىمى تولاراق يۇرت خىزمىتى بىلەن ئوتىدىغانلىغى بەلگىلۈك. بىر ئائىلىنىڭ ئېگىسى، بالا-چاقىلىق ئادەمنىڭ ئوز ئىشىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، كۆپچىلىكنىڭ ئىشى بىلەن بولۇشى نەقەدەر ئىنسانىيەتلىك ئىش دېسىڭىزچۇ! تېخى ئۇنىڭ ئۇستىگە جەمىيەتلىك ئىشلارمۇ تولۇپ تۇرىدۇ. هەر يىلى «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى هايات» گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش، هەر خىل بايراملار، مەدەنىيەت كۆنلىرى، ئاتاقلىق ئامايەندىلىرىمىزنىڭ خاتىرە كۆنلىرىنى ئوتكۈزۈش ۋە باشقىمۇ كۆپلىگەن چارە-تەدبىرلەر ئۇنىڭسىز ئوتمەيدۇ.

ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ 1955-يىلى ئىلى ۋىلايىتى چىغلىق مازاردىن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىپ، دروۋبا مەھەللىسىگە ئورۇنلاشقاندىن بۇيان ئوتتۇز يىلغا يېقىن بۇ يەردىكى سوۋخوزدا سۇچى بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ 1989-يىلى دەم ئېلىشقا چىققىچە بۇ جەرياندا هالال ئەمگىكى بىلەن بىر نەچچە قېتىم ماددىي ۋە مەنىۋىي مۇكاپاتلار بىلەن تەغدىرلەندى. ئادىل ئەمگىگى، هەقىقىي ئىنساپەرۋەرلىك خىسلىتى ۋە ئىناق ئائىلەۋىي تۇرمۇشى بىلەن يۇرتداشلىرىنىڭ هورمىتىگە ئېرىشكەن ئا. ئاخۇنوۋقا يۇرت ئىشىدا يەنىمۇ هارماي-ئالماي خىزمەت قىلىشنى تىلەيمىز.

ئۇۋرايىم بارات.

ژىرىپ مولۇتوۋ.

كوز ژۇمۇپ، داۋالىنىش ئۇسۇلى

يېقىندا شتاتتىن تاشقىرى مۇخبىرىمىز مولداقان مۇقاتاي ئوغلى تۇركيەدىكى ماخارىشى بىرلەشمىسىنىڭ پىرېزىدېنتى، پەن دوكتورى ماخمۇت مىرزا بىلەن بۇ داۋالاش ئۇسۇلى هەققىدە سوھبەتلەشكەن ئېدى. تۆۋەندە شۇ سوھبەتنىڭ مەزمۇنىنى دىققىتىڭلارغا هاۋالە قىلدۇق.

— ماخمۇت مىرزا، ترانستسېندېنتاللىق مېدىتاتسىيە (كوزنى ژۇمۇپ داۋالىنىش) دېگەن نېمە؟

— ترانستېندېنتاللىق مېدىتاتسىيە (بۇنىڭدىن كېيىن ت م دەپ ئالىمىز) بۇ ئاھايىتى قېدىمىي ۋە تولىمۇ ئاددى ئويلاش تېخنىكىسى بولۇپ، ئۇ تەبىي كۈچنى كوپ تەلەپ قىلمايدۇ. ئۇنى ئۆگىنىش يوللىرى ئاھايىتى ئاددىي. هەر كۈنى ت م ئويلاش تېخنىكىسى ئۇچۈن ژىگىرمە مىنۇت ۋاقىت بولۇپ، كوزنى ژۇمۇپ، ئۇدۇل كەلگەن يەردە ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىشقا بولىدۇ. بۇ مەشىقنى سامولىيوتنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇپمۇ، ئاۋتوبۇسنىڭ ئىچىدە ئورە تۇرۇپمۇ قىلىشقا بولىدۇ. ئادەتتە ئويىدە بىكار ئولتارغاندا قىلسا، تولىمۇ ياخشى بولىدۇ.

— بۇنداق كوزنى ژۇمۇپ داۋالىنىشنىڭ يولىنى كىم تاپقان؟

— كوزنى ژۇمۇپ، پۈتۈن تەننى ئارام ئالدۇرۇشنىڭ ئادەم ئومرىنى ئۇزارتىدىغانلىغىنى دەسلەپ هىندىستانلىق ئالىم ماخارشى ماخېش يوگى تاپقان. ئۇ ئوزى تاپقان كوز ژۇمۇپ داۋالىنىش ئۇسۇلىنى پۈتۈن ئىنسانيەتكە يېيىش ئۇچۇن دۇنيانىڭ ئورغۇنلىغان مەملىكەتلىرىگە بېرىپ، لېكسىيە ئوقىغان. كېيىنرەك كالىفورنىيە دارىلفۇنۇنىنىڭ فىزىولوگ ئالىمى روبېرت كېيت ئۇئوللاس ئىلمىي تەتقىقات ژۇرگۈزۈپ، ئۇ ئۇسۇلنىڭ توغرىلىغىنى ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلاپ چىقتى. روبېرت ئوزىنىڭ بۇ ئىلمىي تەتقىقات ئىشى ئۇچۇن فىلوسوفىيەپەنلىرىنىڭ دوكتورى ئۇنۋانىغا ئېگە بولدى. ئۇنىڭ ئىلمىي ئىشىنىڭ نەتىجىسى ئالەمدىكى نۇرغۇنلىغان ئالىملارنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتقان. شۇنىدىن كېينلا يەنى 1975-يىلدىن بۇيان ئاددىي ئويلاش ئۇسۇلى ئادەملەرنىڭ ئاڭىغا سىڭىپ، كۈندىلىك هاياتىدا قوللىنىلىشقا باشلىغان. بۈگۈنكى كۈندە دۇنيا بويىچە 3 مىللىون ئادەم كوزنى ژۇمۇپ ئاددىي ئويلاش ئۇسۇلى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. كوزنى ژۇمۇپ مەشىق قىلىشنىڭ پايدىسى كورۇلگەنسىرى ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ سانى كوپەيمەكتە. ت م ئۇسۇلى بىلەن هەر مىللەت، هەر جىنس، هەر خىل ياشتىكى ئادەملەر شۇغۇللىنىۋېرىدۇ. موشۇ كۈنلەردە يۈزدىن ئارتۇق دولەتلەرنىڭ پايتەختلىرىدە ت م مەركەزلىرى قۇرۇلۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. شۇنداقلا دۇنيانىڭ 160 دارىلفۇنۇنىدا كوزنى ژۇمۇپ ئويلاش ئۇسۇلىنىڭ نەتىجىلىرى بويىچە 350دىن كوپرەك ئىلمىي تەتقىقات ماھىرالىرى ئېلان قىلىنغان.

— قازاقستاندا ت م ئۇسۇلى قوللىنىلىۋاتامدۇ؟

— قازاقستاندا بۇ ئۇسۇل بىلەن شۇغۇللىنىش 1992- يىلدىن باشلاپ قولغا ئېلىنغان ئېدى. موشۇ كۈنلەردە كوزنى ژۇمۇپ ئويلاش ئۇسۇلى بىلەن 5000غا يېقىن ئادەم مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ. يالغۇز ئالمۇتا شەھىرىدىلا بۇ ئۇسۇلنى ئۆگىنىشكە بەل باغلىغانلار 10 ئوقۇتقۇچى مەشىق دەرسىنى بېرىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ هەممىسىلا موسكۋادىكى ماخارشى ماخېش يوگىنىڭ خەلىق ئارا دارىلفۇنۇنىنى تامامىلىغان مۇتەخەسسىسلەر. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئې. كۇچېروۋا، م. مولداخمېتوۋا، ل. دولەتوۋا، ف. كەرىموۋقا ئوخشاش تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار بار.

ت م ئۇسۇلى ژۇرەك قان تومۇرلىرى ئاغرىغى بىلەن ئاغرىغان بىمارلارغا، ئەپەس ئېلىش يوللىرى ئاغرىغىغا دۇچار بولغانلارغا، ئاشقازان ئاغرىقلىرىغا، باش ئاغرىغىغا، ئومۇرتقىغا تۇز باغلىغان كىسەللەرگە بىردىن-بىر داۋا ئېكەنلىگى ئىلمىي جەھەتتىن دەلىللەنگەن.

كوزنى ژۇمۇپ دەم ئالغاندا مېڭە ئارام ئالىدۇ. شۇنداقلا تەندىكى بارلىق سەزگۈ ئورگانلىرى ئۇيىدان تىنىقىدۇ. ئەڭ مۇهىمى ئادەم بالىسى هەر خىل خىياللاردىن خالى بولىدۇ. ئەتجىدە ئادەمنىڭ قىلغان ئىشى ژۇرۇشۇپ، كوزلىگەن مەخسەتكە چاپسانىراق يېتىدۇ. دېمەك، ئادەم بۇ ئۇسۇلنى پايدىلانغاندا ئوزىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا قۇۋۋەت ئالىدۇ. مابادا كىشىلەر بۇ ئۇسۇلدا داۋالىنىشنى ئادەت قىلسا، ئۇ كوپ ئوتمەيلا بۇرۇنقى ساغلام قېلىپىغا كېلەلەيدۇ.

— بۇ ئۇسۇلنىڭ گىپنوز ئۇسۇلىدىن پەرقى بارمۇ؟

— گىپنوز ئادەمنى كوز بوياپ ئىشەندۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ. كوز ژۇمۇپ دەم ئېلىش ئۇسۇلى بولسا كوز بوياشقا ئاساسلانمىغان. بۇ ئۇسۇل ئوزىنىڭ تەبىيلىگى بىلەن پەرقلىنىدۇ. ئۇنى ئۆگىنىش ئۇچۇن هېچ قانداق قوشۇمچە كۈچ سەرىپ قىلىنمايدۇ.

— بۇ ئۇسۇلنى ئۆگىنىش قىيىنمۇ؟

— ياق. ئۇنداق بولغىنى بۇ ئۇسۇلنى ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ ئوز ئالاهىدىلىگى بولىدۇ. چۈنكى هەر بىر ئادەمنىڭ ئوز ئالاهىدىلىگى بولىدىغۇ! شۇنىڭ ئۇچۇن ت م ئۇسۇلنى ئۆگەتكۈچىلەر ئوز مىجەز-خۇلقىغا قاراپ، يەككە مەشىق قىلىپ ئۆگىتىدۇ. سىز كىتاپ ياكى تېلېۋىزوردا كورۇش، بىراۋدىن ئاڭلاش ئارقىلىق ت م بىلەن داۋالىنىش ئۇسۇلنى ئوزلەشتۇرەلمەيسىز. سىزدە بۇ ئۇسۇلنى ئۆگىنىشكە مايىللىق بولسا، ئۇنى ئوزلەشتۇرۇشكە چىن نەيەت بىلەن كىرىشىسىڭىز، ئالدىن مەخستىڭىزگە يېتەلەيسىز. بۇ ئۇسۇلنى هەر قانداق ئادەم ئوزلەشتۇرەلەيدۇ. ئۇنىڭ بىلەن هەر كۈنى شۇغۇللانسىڭىز، كۆتكەن نەتىجىگە يېتىسىز، ئۇنىڭغا كېپىللىك بەرگىنى بولىدۇ.

ئەدەبىياتىمىز شوھرىتى ـ شانى،

قەلبى دەريا ئەدىپ

ھېزمەت ئابدۇللىن يازغۇچى دېگەن ئۇلۇق نامغا ھەممە جەھەتتىن جاۋاپ بەرگەن سىما لارنىڭ بىرى ئېدى. ئىجادىي دىاپوزونىنىڭ كەڭلىگى، تەپەككۇرىنىڭ چوڭقۇرلىغى، ئەدىپكە خاس مەدەنىيىتى، ياشلارغا بولغان غەمخورلىغى ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا، ئۇمۇمەن مەدەنىيىتىمىزدە ئالاھىدە ئورۇنغا ئېگە بولۇشىغا ئاساس ياراتقان. بىز بۇگۇن شېرىيىتىمىز توغرىلىق، پروزا ۋە دىراماتورگىيەمىز توغرىلىق سوز ئاچقىنىمىزدا، بۇ ژانرلارنى چوڭ ماتانەت بىلەن تىكلىگەن ۋە تەرەققىي ئەتكۇزگەن ئىستىداتلىق ئەدىبىمىز مەرھۇم ھېزمەت ئاكىنىڭ نامىنى تىلغا ئالماي ئوتەلمەيمىز.

ئۇ 1925ـ ژىلى ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ بايانداي يېزىسىدا تۇغۇلغان. دادىسى مۇتەللىپ يۇرت ئىچىدە ئابرويلۇق ئوۋچى ئادەم بولىدىغان. ھېزمەت ئاكىغا ئۇيغۇرغا خاس كوپ خىسلەتلەر دادىسىدىن ژۇققان ئېدى. 1930ـ ژىللاردا چۇشكۇنلۇككە ئۇچرىغان ئەدەبىياتىمىزنى ئۇرۇشتىن كېيىنكى دەۋىردە قايتىدىن تىكلىگەن، ئەدەبىياتىمىز تارىخىنى ئۇزۇلۇپ قالغان يېرىدىن باغلىغان ۋە رىۋاجلاندۇرغان چوڭ ئىستىدات ئېگىسى ئېدى. ھەر نەرسىنى يېڭىدىن باشلاش مۇرەككەپ ۋە مۇشكۇلدۇر. تەغدىر ھېزمەت ئابدۇللىن زىممىسىگە ئەينە شۇ ئېغىر ۋەزىپىنى ژۇكلىگەن ئېكەن.

ئۇرۇشنىڭ قانلىق ۋە ئەجەللىك يولىنى ژىراق مانجۇرىيەدە بېسىپ ئوتۇپ، تۇغۇلغان دىيارىغا قايتىپ كەلگەن يازغۇچى ئەدەبىيات مەيدانىدا دەسلەپ شېرىيەت بىلەن پروزا ئەسەرلىرىنى يېزىپ، كىتاپخانلارغا تونۇلۇشقا ۋە ئوزىگە ئۇلارنىڭ ئۇمىدىنى قوزغاشقا مۇيەسسەر بولدى. نابۇت بولغان ئەدەبىياتنى تىكلەش بۇ ساھاغا ئوزىنى بېغىشلىغان كىشىلەردىن ھەم ئىجادىي ھەم تەشكىلى ئىختىدارنى تەلەپ قىلاتتى. ھېزمەت ئاكا ئۇيغۇر ئەدىپلىرى ئىچىدىن ئەينە شۇنداق قابىلىيەتكە ئېگە ئىنسان سۇپىتىدە يېتىشىپ چىقتى. ئۇيغۇر ئەدىپلىرىگە خاس بولغان يازغۇچىلىق يولى بىلەن ژۇرنالىستلىق يولىنىڭ بىر تۇتاشلىغىنى ھېزمەت ئابدۇللىن پائالىيىتىدە ئېنىق كورەلەيمىز. ئەگەر بىز شۇ ئەللىگىنچى ژىللارنىڭ باشلىرىدا ئالمۇتىدا نەشىر قىلىنغان (شەرقىي تۇركىستان ئوقۇغۇچىلىرىغا بېغىشلانغان) «يېڭى ھايات» ژۇرنىلى بىلەن، 1957ـ ژىلى چىقىشقا باشلىغان «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىر «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ ژىلنامىسىنى ۋاراقلاپ كورسەك، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدا بېباھا رول ئوينىغان بۇ مەتبۇئاتلىرىمىزدا ھېزمەت ئابدۇللىنىڭمۇ چوڭ ۋە مەسئۇلىيەتلىك خىزمەتلەرنى قىلغانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى بولىمىز. ھېزمەت ئابدۇللىن ئۇچۇن شەخسەن ئوزىنىڭ ئىجادىيىتى قانچىلىك مۇھىم بولسا، باشقىلارغا غەمخورلۇق قىلىپ، بىر پۇتۇن ئەدەبىياتىمىزنى يۇكسەلدۇرۇشمۇ شۇنچىلىك زورۇر بولغانلىغىنى ھىس قىلىمىز.

مەن ھېزمەت ئاكا بىلەن 1969ـ ژىلى ئالمۇتىغا كەلگەن دەسلەپكى كۇنلەردە تونۇشتىم. ئۇ ژىللىرى ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتى سېپىگە بىر تۇركۇم ياش شائىر، يازغۇچىلار قوشۇلۇپ، ئۇلغۇيۇۋاتقان، بۇ سەپنىڭ بېشىدا زىيا سەمەدىي، ھېزمەت ئابدۇللىن، جامالدىن بوساقوۋ كەبى تونۇلغان ئەدىپلىرىمىز تۇرۇۋاتقان پەيت ئېكەن. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كېڭىشىدە ئويۇشتۇرۇلىدىغان ھەر بىر مۇھاكىمە ژىغىنى ياشلار ئۇچۇن ئوزىگە خاس بىر ئەدەبىي مەكتەپ بولۇپ قالغان ئېكەن. ھېزمەت ئاكا ھەم شائىر، ھەم پروزائىك بولغانلىغى ئۇچۇن شېرىيەت مۇھاكىمىلىرىغىمۇ، نەسىرىي ئەسەرلەر مۇھاكىمىلىرىغىمۇ بىردەك قاتنىشاتتى. مۇھاكىمىلەردە ئېيتىپ ئۇلگۇرەلمىگەن باھالار ۋە تەنقىدىي پىكىرلەر مۇھاكىمىدىن كېيىنكى «ژۇيۇشلاردا» داۋام قىلىناتتى. ھېزمەت ئاكىنىڭ پىكىرلىرىدىكى سەمىمىيلىك ۋە ئوچۇقلۇق، چوڭقۇرلۇق ۋە ئادىللىق ھەممىمىزنى قايىل قىلاتتى. ئۇنىڭ سوزلىرىدىكى مەنتىقى قۇدرەت، دادىللىق يازغۇچى تەبىىتىدىكى كەڭ پېىللىق بىلەن قوشۇلۇپ تۇرغاچقا بىز ھېمىشەم ئاچچىق بولسىمۇ ئابدۇللىن پىكرىنى ئاڭلاشقا تەقەززا ئېدۇق.

ئىستىدات ھەممىگىلا نېسىپ بولمايدۇ. ئوزگىلەر ئىستىداتىنى ئېتىراپ قىلىش بولسا، تېخىمۇ ئاز ساندىكى ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر. ھېزمەت ئاكىدا بولسا ئەينە شۇنداق ئاز ئۇچرايدىغان خىسلەتلەر مۇجەسسەم ئېدى. بۇ پەزىلەت بەزىلەرنىڭ تالانتلىق، ياشلارغا يول قويماسلىققا ئۇرۇنغان چاغلاردا ھېزمەت ئاكىنىڭ ئادىللىق ۋە باتۇرلۇق بىلەن ئەدەبىياتىمىز تەغدىرىنى ئويلىماي، پەقەت ئوزىنىڭلا غېمى بىلەن يۇرىدىغان مۇنداق كېمسەلەرنىڭ يامان خاھىشلىرىنى توسۇپ قالالىشىدا روشەن بايقىلاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن مەن 70ـ ژىللاردا ئەدەبىياتىمىزنىڭ كىشىلەرنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان ھالدا رىۋاجلىنىپ، تالانتلىق ياشلار ئاۋازىنىڭ جاراڭلىشىدا ھېزمەت ئاكىنىڭ رولى ئالاھىدە بولدى دەپ ئېيتالايمەن. بۇنداق ئالىيجاناپ پەزىلەتنىڭ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا پەيدا بولۇشى، ئېھتىمال، ئوزىنىڭمۇ بىر چاغلاردا ئەينە شۇنداق توسقۇنلۇقلارغا ئۇچرىشىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

ئىستىداتلىق يازغۇچى ئۇيغۇر ھاياتىنى، تىلىنى، پىسخولوگىيەسىنى ياخشى بىلىشى بىلەن، ۋاقىەلەرنى كەڭ ئىجتىمائىي ۋە تەبىي مۇھىت ئىچىدە تەسۋىرلىنىشى بىلەن، ھەر بىر ۋاقىە ھادىسىگە پەلەسەپەلىك ئوي پىكىرلەر بەخىش ئېتەلىشى بىلەن پەرىقلىنىپ تۇراتتى. دەل موشۇ مەنادا يازغۇچىنىڭ «تەغدىر»، «تۇرپان تەۋەسىدە»، «قىيادىكى قىران» كەبى ئەسەرلىرى ئەدەبىياتىمىز ئۇچۇن ئالاھىدە ۋاقىە بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ شېرى ئەسەرلىرى بولسا شېئارۋازلىقتىن، دەبدەبىلىك چۇقانلاردىن خالى پەلەسەپەلىك ئويلار ئىچىگە سىڭدۇرۇلغان ئاددىلىق، سەمىمىيلىك بىلەن تولغاچقا ئۇلارنى خەلقىمىز سويۇپ ئوقاتتى.

يازغۇچى «تۇرپان تەۋەسىدە» رومانىنى ئانا ماكانى شەرقىي تۇركىستاننى كورۇپ كېلىپ، ئاز ۋاقىت ئوتمەيلا يازغان. ئۇ ئوزىنىڭ شەرقىي تۇركىستاننى يەنە بىر قېتىم كورۇش ئارزۇسى بىلەن ياشىدى.

ئەسەر شائىر قەلبىنىڭ ئەينىگى دېيىشىدۇ. ئابدۇللىن شېرلىرىدىكى مەردانىلىق ئۇنىڭ مىجەزـ خۇلقىنىڭ بەدىئىي ئىپادىسى. بۇ شېرلىرىدا ئوقۇغۇچىلار ھەقىقىي دوستلۇق ۋە ۋاپانى، سويگۇ ۋە نەپرەتنى ئىشەنچە ۋە ئېتىقاتنى كورىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كەچمىشلىرى ۋە ئېغىر تەغدىرى بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالغان ئابدۇللىن شېرلىرى ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقا كوچۇپ ياشىماقتا.

مەن بىر قېتىم ئاغىنىلەر بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ: «ھېزمەت ئاكا ھەممە ئولتۇرۇشلىرىمىزدا بار، بەزمىلەردە ياشلاردىن قېلىشمايدۇ، ئەسەرلىرىنى قايىسى ۋاقىتلاردا يازىدىغاندۇ»ـ دېگەن ئېدىم. شۇنىڭدىن ئاز ۋاقىت ئوتمەيلا ئۇ ماڭا تېلېفۇن قىلىپ، «ئويگە كېلىپ كەتسەڭچۇ» دەپ قالدى. مەن ئەتىسى ھېزمەت ئاكىنىڭ ئويىگە باردىم. يازغۇچى مېنىڭ ئالدىمغا ماشىنىكىدىن چىققان ناھايىتى چوڭ كولەملىك قول يازمىسىنى قويۇپ: «سەن مېنى قايىسى ۋاقىتتا يازىدۇ؟» دەپسەن، مەن ھەر قانچە بەزمىلەردە بولساممۇ تاڭ سەھەر سائات تورتلەردە تۇرۇپ يازىمەن. سائات ئىككىلەردىن كېيىن تاماشەمنى قىلىمەن. مانا بۇ ئاخىرقى ژىللاردا يازغان «ئوتلۇق چەمبەر» دەپ ئاتىلىدىغان رومانىم. مەن نەشرىياتتىن سېنى تەقرىز يازسۇن دەپ سوراۋالدىم. كورۇپ چىقىپ، ئادىل پىكىرىڭنى بېرەرسەن»ـ دېدى. شۇ كۇنى بىز ئۇزاققىچە مۇڭداشتۇق، ئەدەبىياتىمىز توغرىلىق پاراڭلاشتۇق.

مەن «ئوتلۇق چەمبەر»نى ئەجايىپ بىر ھەۋەس ۋە قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ چىقتىم. ئەدەبىياتىمىز تارىخىدا چوڭ ھادىسىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلانغان بۇ ئەسەردە 7ـ 8ـ ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇر قاغاناتىنىڭ كۇچۇيۇشى ۋە زاۋاللىققا يۇز تۇتۇشى تەسۋىرلەنگەن. رومان قەھرىمانلىرى رىال شەخسىلەر بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ۋاقىەلەرمۇ تارىخىمىزدىكى شۇ بىر شانلىق ۋە ئېچىنىشلىق سەھىپىلەردىن ئىبارەت ئېدى. ئەسەرنى ئوقۇپ ھەيران قالدىم. ئۇنداق بولۇشى يازغۇچىنىڭ شۇ دەۋىرنى ناھايىتى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىمە ئۇگەنگەنلىگى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئۇيغۇرلارنى دۇنيادىكى كۇچلۇك مىللەت سۇپىتىدە تونۇتقان ۋە شەرىقتە تەڭداشسىز قۇدرەتكە ئېگە بولغان ئۇيغۇر قاغاناتىنىڭ شان ـ شۇھرىتى، بۇ دولەت رەھبەرلىرى بىلەن سەردارلىرىنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت ۋە جاسارىتى ئەسەردە ئەجايىپ بىر پەخىرلىنىش ۋە مۇھەببەت بىلەن تەسۋىرلىنىپ، كېيىن ئىچكى بولۇنۇش ۋە پارچىلىنىش، تاشقى دۇشمەنلەرنىڭ ھېلە ـ مېكىرلىرى تۇپەيلى مەغلۇپ بولۇش سەۋەپلىرى تارىخى ھەقىقەتكە ماس ھالدا ئېچىپ بېرىلگەن ئېدى.

بىر نەچچە كۇندىن كېيىن ھېزمەتكامنىڭ مەزكۇر ئەسىرى ھەققىدىكى پىكرلىرىمنى يېزىپ، ئۇنىڭ يېنىغا باردىم. روماندىن قانا ئەتلەنگەن تەرەپلىرىمنى، شۇنداقلا بەزى بىر ئېتىرازلىرىمنى بىلدۇردىم. ھېزمەت ئاكا ئوز ئەسەرلىرى توغرىلىق ئېيتىلغان تەنقىدى پىكىرلەرنى سەمىمىي قوبۇل قىلىدىغان يازغۇچىلاردىن ئېدى.

ئەپسۇسكى، ئىجادىيەتكە چوڭ مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قارايدىغان، ئوزىگىمۇ، ئوزگىلەرگىمۇ تەلەپچان يازغۇچىمىز بۇ ئېپوپىيەلىك خاراكتېرغا ئېگە ئەسەرنىڭ داۋامىنى يازالماي ئارىمىزدىن كەتتى. ئەدەبىياتىمىز ئەجايىپ بىر ئىستىدات ئېگىسىدىن، غەمخورچىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر خەلقىگە خاس پەزىلەتلەر مۇجەسسەم ئېدى. دادىللىغى بەزىدە لۇكچەكلىكتەك بىلىنىدىغان، توغرا پىكىرلىگى قوپاللىقتەك كورۇنىدىغان ھېزمەت ئاكىغا سەمىمىي دىلكەشلىك، ئوچۇق كوڭۇللۇك، مەردانىلىق، خۇشچاقچاقلىق، ھازىر جاۋاپلىق، تاپقۇرلۇق ۋە مېھرىۋانلىق خۇسۇسىيەتلىرى خاس ئېدى. ئۇ ھەر قانداق ۋاقىتتا يالغانچىلارغا، توھمەتخورلارغا زەربە بېرىپ، ياش ئەدىپلەرنى يالىخورلاردىن، ئىغۋاگەرلەردىن ساقلاپ قالاتتى. ئەپسۇسكى، بۇگۇن بىزدە ئەينە شۇنداق پەزىلەتلەر كام كورۇنىۋاتىدۇ.

80ـ ژىللار مەدەنىيىتىمىز ئۇچۇن چوڭ يوقۇتۇش ژىللىرى بولدى. بىز مۇرات ھەمرايېۋتەك، ھېزمەت ئابدۇللىندەك بۇيۇك سىمالىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالدۇق. بىراق، ئۇيغۇرلار ئۇچۇن پۇتكۇل ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ھاياتىنى سەرىپ قىلغان شۇ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلەرنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۇرۇش ئۇچۇن نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتىمىز؟ گەپ تۇغۇلغان كۇنلەرنى خاتىرىلەشتە ئەمەس، بەلكى، شۇنداق ئېسىل ئوغلانلارنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشتا ۋە ئۇلارغا ئەمەلىيەتتە مەڭگۇلۇك ھەيكەل ئورنۇتۇشتا، شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ روھى خۇش بولىدۇ.

دولقۇن ياسىن.

سۇرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) ھېزمەت ئابدۇللىن بىر توپ قەلەمداش دوستلىرى بىلەن.

داڭلىق ئەدىپنىڭ ئۇنتۇلماس نامى

خەلقىنىڭ سويۇملۇك پەرزەندى

مەن پات-پاتلا قەدىناس دوستۇم، يۇكسەك ئىختىدارغا ئېگە بولغان ئەدىپ، خەلقىنىڭ سويۇملۇك پەرزەندى ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ يارقىن سىماسىنى خىيالەن كوز ئالدىمدىن ئو تكۇزىمەن. مېنىڭ ھاياتىمنىڭ ئەڭ مەزمۇنلۇق، قىزغىن پەيتلىرىمۇ ئەينە شۇ تامىرىم بىلەن بىللە ئوتكەن ئېدى.

تەبىەتنىڭ سېخىلىغى بەزىدە ئايرىم كىشىلەرگە بەلەنت ئىختىدارلىق، قابىلىيەت ئاتا قىلىدىغانلىغى بىلەنمۇ بايقىلىدۇ. شۇ تۇرغىدىن قارىغاندا، يازغۇچى ھېزمەت ئابدۇللىن ماڭا يارىلىشىدىن ۋۇجۇدىغا ئالاھىدە بىر تەبىئىي ئەۋزەللىك سىڭگەن تالانتتەك بىلىنەتتى. قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى دەرگاھىدا كوپ ژىللار داۋامىدا ئىشداش، مەسلەكداش بولۇشىمىز، بىر بېنادا خوشنا تۇرۇپ ھايات كەچۇرىشىمىز جەريانلىرىدىكى تەسىراتلىرىم مېنى ئەينە شۇ خىل خۇلاسىغا ئېلىپ كەلگەن ئېدى.

ھېزمەتنىڭ چوڭ-كىچىك ھەر بىر يازغان ئەسەرى مېنىڭ نەزەرىمدىن سىرتتا قالغان ئەمەس. بىز ژۇرەك ھارارىتى بىلەن تەۋرىنىپ يازغان شېىرلىرىمىزنى بىر-بىرىمىزگە ئوقۇپ بېرىشقا ئالدىراتتۇق. ئۇلار ھەققىدە پىكىر-مۇلاھىزىلەر قىلىشاتتۇق. مېنىڭ ئالەم شۇمۇل شوھرەتكە ئېگە بولغان كلاسسىك شائىر ئومەر ھەييامنىڭ روبائىيلىرىنى قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، مەخسۇس كىتاپ چىقىرىشىمدىمۇ ھېزمەتنىڭ بەلگۇلۇك تەسىرى بولغان. چۇنكى، شېىر مۇلاھىزىلىرىمىزدە ھېزمەت شائىرنىڭ روبائىيلىرىنى يادقا ئوقۇپ، مېنىڭ ئۇنىڭغا بولغان قىزىقىشىمنى ئۇلغايتقان. ئۇ ئوز شېىرلىرىدىمۇ قۇرۇق، جاراڭلىق مەدھىيە سوزلەردىن ژىراق بىرەر مەزمۇن، سالماقلىق پىكىر ئۇستىگە تۇرۇشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرەتتى. شائىر باشقىلارغا نىسبەتەنمۇ شۇنداق تەلەپچان بولىدىغان.

ھېزمەت ئابدۇللىن ئىجادىيەتنىڭ ھەر بىر ساھاسىدا ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلغان ئەدىپ. ئۇنىڭ ھېكايە، پوۋېست، رومانلىرىدىكى ئەسەر قەھرىمانلىرى ئوزلىرىنىڭ رېاللىغى، ھاياتىيلىغى بىلەن يارقىن ئىپادىلىنەتتى. يازغۇچىنىڭ قازاق، رۇس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلىرى ھەقىقىي يازغۇچىلىق ماھارىتىنى نامايان قىلاتتى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ قازاق، رۇس قەلەمداشلىرى ئارىسىدىكى ئابرويىمۇ ژۇقۇرى ئېدى.

ھېزمەتنىڭ دىلكەش، چاقچاقچىلىغى، ھەر قانداق يەردە سوز تېپىپ كېتىدىغان تاپقۇرلىغى ئوز ئالدىغا بىر دۇنيا. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ دوست-بۇرادەرلىرىمۇ ناھايىتى نۇرغۇن بولۇپ، قىزغىن سوھبىتى ۋە چاقچىغى بىلەن ئۇلارنىڭ كوڭلىگە يول تېپىپ كېتەتتى. شۇ قاتاردا ئىككىمىز ئۇيغۇر، قازاقلىغىمىزنى تارتىپ كوپ قالجىڭلىشاتتۇق. لېكىن بىزنىڭ كوڭلىمىزدە ھېچ قانداق غەيرى غەرەز بولماتتى.

ئۇنىڭ ئوز خەلقىنىڭ ئەدەبىيات-سەنئىتى، ئۇمۇمەن مىللىي تەغدىرى ئۇچۇن ھەقىقىي ژۇرىگىدىن كويىنىدىغان ئەزىمەت ئېكەنلىگى مېنى قايىل قىلاتتى. شۇ ئىستەك يېتىگىدە ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى ژىللىرىدا قېدىمىي شانلىق كۇرەش تارىخىغا، مەدەنىيىتىگە ئېگە بولغان خەلقىنىڭ ئوتمۇش ھاياتى، كەلگۇسى ئىستىقبالى ھەققىدە ئەسەرلەر يېزىشقا كىرىشكەن. شۇنىڭ بىرى ئۇنىڭ يازغۇچىلىق ماھارىتىنىڭ چوققىسى دەپ سانىلىپ ژۇرگەن «ئوتلۇق چەمبەر» رومانى بولدى. ئە پسۇسكىي، يازغۇچى ئۇنىڭ داۋامىنى يېزىپ تۇگىتىش مۇمكىنچىلىگىگە ئېگە بولالماي بېۋاق ئارىمىزدىن كەتتى. لېكىن خەلقىنىڭ سويۇملۇك پەرزەندى، ئىستىداتلىق يازغۇچىنىڭ نامى بۇگۇنكى ۋە كەلگۇسى ئەۋلاتلىرىنىڭ قەلبى تورىدە مەڭگۇ پەخىرلىنىش بىلەن ساقلىنىدىغانلىغىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

قۇۋاندىق شاڭغىتبايېۋ،
قازاق شائىرى.

سۇرەتتە: (سولدىن ئىككىنچى) ھېزمەت ئابدۇللىن ئاتاقلىق شائىر قايسېن قۇلىيېۋ بىلەن.

ئىزگۇ خاتىرىلەر

بېپايان، مۇقەددەس ۋەتىنىم قوينى ماڭا تارلىق قىلىپ، تىنىقلار قىسىلغان 1955-ژىلى مەن قازاقستاندىن پانا تېپىپ، ئەركىن نەپەس ئالغان ئېدىم. تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ، ئالمۇتىدا قەلەمداش يارۇ-بۇرادەرلەر ھىممەت-ھىمايىسىگە بىردىن ئېگە بولدۇم. ھورمەتلىك ئاكىمىز قادىر ھاسانوۋ، ھېزمەت ئابدۇللىن، ھېزىز ھېزىموۋ قاتارلىق دوستلار مېنىڭ قايرىلغان قانىتىمغا مەلھەم بولدى.

ھېزمەت ئابدۇللىن ئۇيغۇر نەغمە-ناۋاسىنى قەۋەت ياخشى كورەتتى. 1956-ژىللىرى ئۇنىڭ ئىجارىگە ئالغان بىر ئېغىزلىق بويتاقخانىسىدا تەمبىر بىلەن دۇتار قاتار ئىسىقلىق تۇرىدىغان. بۇ مۇلكى بىستاتىنىڭ تايىنى يوق كورۇمسىز ئوينى ئۇستاز ھېزىم ئاكا ئىسكەندەروۋ بىلەن ئىككىمىز پات-پات زىيارەت قىلىپ تۇراتتۇق. بولا-بولماس سەي، دىمغىزالار ئارا كوتىرىلگەن بىرەر-يېرىم قەدەھلەردىن كېيىن ئاغىنىمىز دۇتارنى قولغا ئالاتتىدە، ھېزىم ئاكام ئىككىمىز ناخشىغا جور بولۇپ قۇلاق تۇتاتتۇق. ئارىلاپ بوكىجان ئاكا، قاسىمجان ئاكىلار كېلىپ قالسا، ئولتىرىشىمىز گۇللەپ-چاراپ كېتەتتى.

نېمە دەيسىز، سوھبىتىمىزنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى ئەدەبىيات. بەس-مۇنازىلەر بىزنى بەزىدە جىددىي تالاشلارغا ئېلىپ باراتتى...

1960-ژىللاردىن كېيىن ئەدەبىياتىمىز كامالەتكە قەدەم قويۇشقا باشلىدى. بۇ خىل يوكسىلىشنى ئارىمىزغا قوشۇلغان ئاقساقال يازغۇچىمىز زىيا ئاكامنىڭ ئىجادىسىز تەسەۋۇر قىلالمايمىز، ئەلۋەتتە.

ئەدەبىيات تالاش-تارتىشسىز بولمايدىغۇ. ھېزمەت ئابدۇللىن بىلەن ئىككىمىزنىڭ مۇنازىرىسى ئارىلاپ زىددىيەتكە ئايلىنىپ، ئاغدىشىپ قالاتتۇقتە، يەنە ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئۇ مۇمىي مەنپىيىتىگە بولا مادارا مۇئامىلە قىلىپ ژۇرىۋىرەتتۇق...

1985-ژىلى ئوكتەبردە ھ. ئابدۇللىننىڭ، ئاندىن مېنىڭ ئاتمىش ياشلىق تويلىرىمىز ئارقا-ئارقىدىن كوڭۇللۇك ئوتتى. 1986-ژىلنىڭ بېشىدا ئاغىنىمىزنىڭ ئاغرىغى ئېغىرلىشىپ قالدى. يوخلاپ بارغىنىمدا:

- ئاداش، سىلە بىلەن مەن ئەدەبىياتىمىز ساھاسىدا ئوتتۇز ژىل دەتالاش قىپتىمىز. ئۇنىڭ ھەممىسى پەقەت ئەدەبىياتىمىز ھەققى دەپ بىلىمەن. ئەندى بىزگە چىرايلىق ئوتۇشتىن ئوزگە نېمە قالدى؟ ئەكسىچە، خوپ بولۇشقا ئۇلگىرەلمەي قىلىشىمىز مۇمكىن، دېدى ئۇ. جانغا قادىلىپ كەلگەن كېسەل ئېكەن، ئەدەبىياتىمىز نامايەندىلىرىدىن بىرى ھېزمەت ئابدۇللىندىن بېمەھەل ئايرىلىپ قالدۇق...

يۇگۇن بىز ئىستىداتلىق يازغۇچى ھ. ئابدۇللىننىڭ 70 ياشلىق توينى خاتىرىلەيدىكەنمىز، ئۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىستىقباللىق سەھنىسىدە مەڭگۇ ھايات دەيمىز.

مەسۇمجان زۇلفىقار.

تالانتقا تازىم

مەن ھەر قېتىم كىندىك قېنىم توكۇلگەن توپراقنى زىيارەت قىلىش ئۇچۇن سەپەرگە چىققاندا، بايانداي يېزىسىغا يېقىن غۇلجا يولى بويىدىكى قەبرىستانلىقتا بىر ئاز توختاپ، ئۇستازىم ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ قەبرى ئالدىدا ژۇكۇنۇپ ئولتىرىپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىمەن.

كوزۇم ئۇنىڭ مەرمەردىن قاتۇرۇلغان سىنتاشقا ئويۇلغان مەردانە قىياپىتىگە چۇشتى.

قەبىر بېشىدا ئولتۇرۇپ خىيالغا چومۇپ قالدىم. مەن تەغدىرنىڭ تەقاززاسى بىلەن بۇنىڭدىن 33 ژىل بۇرۇن بۇ يەرلەرگە باش پاناھ تىلەپ چىققاندا، مېنىڭ بېشىمنى سىلىغان، مېنىڭ يېرىم كوڭلۇمنى تولتۇرغان، مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئەدەبىيات بوستانىغا باشلىغان خالاسكار ئادەم موشۇ ھېزمەت ئاكا ئەمەسمىدى. مەن ئۇ كىشىنى خالاسكار دېدىم، سەۋەپ: ئارىدىن شۇنچە ژىل ئوتسىمۇ تالانتقا بىرلا تەلەپ قويىدىغان، ئۇنى يولەيدىغان، تالانتنى تەن ئېلىشتىن تاشقىرى ئۇنى پەپىلەپ پەرۋىش قىلىدىغان ئۇنىڭدەك كەڭ كوڭۇل ئادەمنى كورمىدىم

مەن ئۇنى ئۇستازىم دېدىم، سەۋەپ: ۋەتەندىن بېۋاق ئايرىلىپ، جۇدالىق دەردىدە شېىر پۇتۇپ، تىڭىرقاپ تۇرغان چاغلىرىمدا ئۇ: «شېىر دېگەن بىر خوشاللىقتا، بىر قايغۇدا ژۇرەك ئەمرى بىلەن تۇغۇلىدۇ، ئۇ ژۇرەك قېنى بىلەن سۇغۇرۇلىدۇ، بېشىڭغا چۇشكەننى، كوڭلۇڭ تارتقاننى يازىۋەر» دەپ ماڭا مەدەت بەرگەن ئېدى.

بىر كۇنى گېزىتخانىغا كېلىپ، ھېزمەت ئاكىنىڭ قولىغا ئەيمىنىپ تۇرۇپ «ئۇيغۇر قىزى» دېگەن پۇئېمامنى سونغىنىم ھېلىمۇ يادىمدا. ئۇ غاڭزىسىنى تارتىپ ئولتىرىپ، ئېرىنمەي ئوقۇپ چىقىپ، قولۇمنى چىڭ قىسىپ: «يارايسەن ئۇكام!» دېدى. پۇئېمامنى داڭلىق شائىرىمىز خېلىل ھەمراغا «ئوقۇپ باققىنا، ئاداش» دەپ تاپشۇردى. ئارىدىن ئانچە ئوتمەي، قەھرىمان رىزۋانگۇل توغرىلىق ئەشۇ پوئېمام «كوممۇنىزم توغىدا» بېسىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھېزمەت ئاكا قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا مەسلىھەتچى بولۇپ ئىشلىگەن چاغدا مېنىڭ تۇنجا كىتاۋىم «ئوچمەس يۇلتۇزلارنى» خۇددى ئوزىنىڭ ئەسەرىدەك جان كويدۇرۇپ ئوقۇپ، تۇزۇتۇپ تەھرىرلەپ، يورۇققا چىقاردى. مەن ئۇنىڭ شۇ قىلغان خالىسانە ئاتىدارچىلىغىنى، كويۇمچانلىغىنى ھەرگىزمۇ ئونتالمايمەن.

ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق.

ھېزمەت ئابدۇللىن

ھايات ھەققىدە ئويلار

رەنجىشىم يوق

ئەي ئەزىز دوست، رەنجىشىم يوق ھاياتقا،
ژىقىلىپمۇ، ژىقىتىپمۇ كوردۇق بىز.
تۇمبەل تاياق تەككەن چاغدا قاناتقا،
ئانا يەردىن شىپالىنىپ تۇردۇق بىز.

ئەۋزىلى شۇ كوچتىن قالماي كېلىمىز،
ژۇكىمىز زور، پەللە ژىراق، ئاغىنە.
تاكى تېلىپ توڭلىغىچە تېنىمىز،
ئىنتىلايلى ھەقىقەتلىك پەللىگە.

ئاخىر، ئەلۋەت بىر قىيادا قالۇرمىز،
كېيىن ئوتكەن داۋانچىلار تاپسۇن دەپ.
ياراتقاندۇ تەغدىر-ئاللا تاغنى ئېگىز،
قىرانلىرىم شۇ قىيادا ياتسۇن دەپ.

ۋەسىيەت

ژىغلىدىم بايقىماستىن ئېتىپ قويۇپ،
بىر قىران قارچۇغىنى گۇگۇم ئارا.
قۇشۇنگى قۇش قانىتىن تېڭىپ قويۇپ،
كايىدى ماڭا شۇندا بۇدۇن ئارا.

- مۇمكىنمۇ چاتاشتۇرۇش بۇ قەيسەرنى،
پالەچ سا ياكى ھۇقۇش، ھوپۇپ بىلەن.
مۇمكىنمۇ قارچۇغىدەك چىن مەرتلەرنى،
ئوخشىتىش قارغۇياپىلاق ئولۇك بىلەن؟!

ئوزەڭمۇ ئەسلى ئوچى پەرزەندىسەن،
بىلگىندە؛ تۇيۇقسىز ئوق بولۇر قانلىق.
كوردۇڭمۇ دەل توپچىنى ئۇزۇۋەتكەن،
شۇم پىتىر قانداق سەرخىل، قانداق دانلىق!

بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم: بايقا ئوغلۇم،
ھەتتاكى سوز تاشلىما قازارەنگە.
نىشانسىز بايقىماستىن ئېيتقان سوزۇڭ،
سالىدۇ بىر بەندىنى ئازار-غەمگە.

چۇنكى تەن مەيىپ بولسا شۇ خىل ئوقتىن،
ئەسلى جان مەيىپلىنەر يالا- دوقتىن.

ئابدۇرېشىت قاسىمى

ئەينە، ئوغلۇم كېلىۋاتىدۇ

(بىر ئائىلە سەرگۈزەشتىسى)

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئانا كالىسىنى سېغىپ، ئېغىلدىن چىقىپ كېلىۋاتقاندا سېغىزغان شاراقلاپ، قاغىلار «قاق-قاق» قىلىپ ئۇچۇپ ئۆتتى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى. ئۆتكۈنچى بۇلۇتلار كۈننى كورسەتمەيتتى. «قۇشلار بىر نېمىلەرنى دەپ خەۋەر قىلىۋاتىدۇ، ھاۋالىمۇ قاپىغى تۈرۈلۈپ قاپتۇ. بىر گەپ باردەك تۇرىدۇ، ئىش قىلىپ ياخشىلىق بولسۇن» - دېگەن ئويى بىلەن ئويگە يېقىنلاشقاندا، تۇققىنى ئەمەت كارۋان دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى.

ئۇ ئانا بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن: «تاغام ئويدىمۇ؟» دەپ سورىدى.

— بار، ئويگە كىرىڭ.

ئۇلار چاي ئىچكەچ، ئوز-ئارا پاراڭ قىلىشتى.

— بۈگۈن شەھەردىكى چوڭ مېھمانخانىنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا «سىياسىي مەھبۇسلار» دەپ قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىدە ياتقانلار ئۈستىدىن سوت بولىدىكەن. ئۇلارغا بارلىق ئىدارە، جەمئىيەت خادىملىرى تەشكىللىك ھالدا قاتنىشىدىكەن، - دېدى ئەمەت كارۋان دۇئادىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ، - شۇڭا ئىدارىغا بېرىپ ئەھۋالنى بىلەي دەپ كېتىۋاتىمەن.

كارۋان چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئانا: «سوت قايسى ۋاقىتلاردا بولىدىغاندۇ» دەپ ۋايىم بىلەن ئولتۇرالماي قالدى.

بۇ ۋاقىە 1970-يىلى 21-مارت كۈنى بولغان ئىدى. ئانا ئەتىگەنلىكى سائەت ئوندىن كېيىن ئۆيىدىن ئانچە يىراق ئەمەس مەيدانغا بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ يېتىپ كەلدى.

— يا ئاللا، بۇ نېمە دەھشەت، - دېدى ئانا، مەيدانغا يىغىلغان نەچچە مىڭلىغان ئادەمنى ۋە ئەتراپتىكى ئويلەرنىڭ ئوگزىلىرىدە پۇلېميوت، مىلتىق، ئاۋتوماتلارنى تۇتۇپ ماراپ ياتقان، تورت تەرەپنى قورشاۋالغان ساقچى، ئەسكەرلەرگە قاراپ. «ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى» دەپ ئاتالمىشلارمۇ مەيدانغا قۇراللىق كېلىشكەن.

ھەر تەرەپلەرگە ئورنىتىلغان رادىو كانايلىرىدىن «يوقالسۇن شىۋجىڭجۇيىچىلار»، «يوقالسۇن يەرلىك مىللەتچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلار»، «ياشىسۇن ئۇلۇق داھىمىز ماۋجۇشى» دېگەن شارلار ياڭرىماقتا ئىدى.

كىشىلەر ئالدىدا جىنايەتچى دەپ ئاتىلىپ بويۇنلىرىغا تاختا ئېسىلغان مەھبۇسلار تۇراتتى. ئايسىخان ئانا ئۇ يەرگە يېقىنلاپ بېرىپ، مەھبۇسلارغا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. قوللىرى كەينىگە باغلانغان مەھبۇسلارنىڭ چاچ، ساقاللىرى ئوسۇپ، ئوزلىرى ئورۇقلاپ، تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئىدى. بىر نەچچىسىنىڭ ئاغزىغا قىل ئاغامچا بىلەن «ژۇگەن» سېلىپ قويۇلغان.

— ھەي خوتۇن، بۇ ياققا يېقىن كەلمە، نېرى تۇر! - دېدى بىر ئەسكەر ئانىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، - كىمنى شۇنچە ئىزدەپ كېتىۋاتىسەن؟

—مېنىڭ بالاممۇ مۇشۇلارنىڭ ئارىسىدا بارمىكىن دەپ قاراۋاتىمەن.

— سېنىڭ بالاڭ بۇ يەردە يوق، ئۇنى شىۋجىڭجۇيىچى خرۇشچېۋ ئاكىسىنىڭ دولىتىدىن ئىزدە.

— ئاغزىڭغا ياغ، ئەسكەر! بالام بۇ ئازاپتىن قۇتۇلغان ئىكەن، - دېدىدە ئۇ كەينىگە ياندى.

ئانا ئويگە قايتىپ كېتىۋاتقاندا، بىردىنلا شامال چىقىپ، ئاخىرى دەھشەتلىك قارا بورانغا ئايلىنىپ كەتتى.

— يا ئاللا! - دەپ ئاسمانغا قارىدى ئانا، - بۇ ناھەق ئىش، ناھەق قان توكۇشكە ئاللامۇ غەزەپلەندى، بەلكىم.

— ئېتىشقا ھوكۇم قىلىنغانلار كىملەركەن؟

— مەمتىمىنباي، شېيخھاجى، ئابلىكىم، باشقىسىنى تونىمىدىم، - دېدى ئانا ئۇلۇق كىچىك تىنىپ.

ئانا ھوڭرەپ يىغلاپ كەتتى. شېيخھاجى تۇققىنى، قالغانلار يېقىن يۇرتداشلىرى ئىدى.

— سەن نېمە ئۈچۈن ئۇ يەرگە بېرىپ ئوغلىمىزنى ئىزدەيسەن، بىزنى بىرەر بالاغا گىرىپتار قىلماقچىمۇسەن؟

ئاۋۇت ئاتا ئوزىنى باسقاندىن كېيىن ئانىغا كايىدى؛

— ھەي ئانىسى، سىلە ئېمانچىلا قورقۇپ كېتىۋاتىدىلا، بارسام مەن بېرىپتىمەن. مەن ئانا، ئۇلار مېنى نېمە قىلاتتى. باتۇرغىمۇ بىر ئولۇم، قورقاقىغىمۇ بىر ئولۇم. ئولۇم ئالدىدا تىك تۇرغان ئەشۇ باتۇرلاردىن بىزنىڭ قەيەرىمىز كام. ئۇلارنىڭ گۇناسى ۋەتەن، خەلقىنىڭ ئىغىسىنى ئىغلىغانلىقتا!

ئاۋۇت ئاتا سۈكۈت ئىچىدە ئويغا چۆمدى...

* * *

ئاتا بىلەن ئانا ئېغىر تىنىقلار بىلەن توققۇز يىل ۋاقىتنى ئوتكۇزدى. ئۇلار ئوتكەن ھاياتنىڭ تاپا-تەنىلىرىگە، بېشىغا كەلگەن ھەممە مۇشكۇللەرگە بەرداشلىق بەردى. چوڭ قىزى سائادەتنى تۇرمۇشلۇق قىلدى. كىچىك قىزى تولۇنئاي مەكتەپ پۈتتۈرۈپ باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇپ ئورۇنلاشتى.

ئوغلىدىن ئايرىلغان بۇ ئائىلىگە كىملەر كېلىپ، كېتىۋاتقانلىقى «يوشۇرۇن كۆزەتچىلەر» تەرىپىدىن تىزىمغا ئېلىنىپ تۇرۇلدى ۋە كېچىلىرى ئۇلار بۇ ئوي ئەتراپىنى ئايلىنىپ نازارەت قىلىشتى. «كۆزەتچىلەر»نىڭ «... ئوغلى كەلسە تۇتۇۋېلىپ مۇكاپاتقا ئېرىشىمىز» دېگەن خىياللىرى بىت-چىت بولدى. ئانا بۇ ئىشلارنى ئاللىقاچان بىلىپ ژۈرگەن بولسىمۇ بىلمىدۇرمەي ژۈرەتتى. بىر كۈنى چوڭ قىزى سائادەت؛ «ئانا، بۇ ئويگە بىر ئىشت كېرەك بولۇۋاتىدۇ، بېقىۋالايلىمۇ؟» - دېگەندە، ئۇ؛ «قىزىم، بىز ئىشت بېقىپ نېمە قىلاتتۇق، ئويىمىزنى كۆزىتىۋاتقان ئىشتلار يېتىدۇ» - دەپ جاۋاپ بەردى.

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بىر كۈنى ئىدى. تۇققانلىرىنىڭ ئويىگە كېتىپ بىر نەچچە كۈن مېھمان بولۇپ قايتقان ئايسىخان ئانا، ئويگە كىرىپ ئاۋۇت ئاتىنىڭ كەيپىياتىنىڭ ناچارلىقىنى كوردى.

— بىر يەرلىرى ئاغرىۋاتامدۇ نېمە، شۇكلا بولۇپ كېتىپتىلىغۇ؟

— سەن كەتكەن كۈننىڭ ئەتىسى كېچىدە ئادىل چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. ئۇنى تولا ئويلاپ ئاۋۇم يوق بولۇپ قىلىۋاتىمەن.

— قانداق چۈش ئۇ، ئېيتىپ بەرسىلە؟

— سەن يوق، ھويلىدىكى بوگلىكتە يېتىپ، ئۇخلاپ قاپتىمەن. قارىسام ئادىل بېشىمدا پەيدا بولدى. ئۇ؛ «مەن سىلەرنىڭ رازىلىقىڭلارنى ئالماي كەتكىنىم ئۈچۈن، كەچۈرۈم سوراپ كەلگەن ئىدىم، دادا، مېنى كەچۈرەمسىز؟» - دېدى.

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ياخشى تىلەكلەرنى تىلەپ، ئامىن! دېدىمۇ قارىسام، ئۇ غايىپ بولدى.

ئەتىگەنلىكى چۈشنى ئېسىمگە ئېلىپ، جاھاندا بار-يوقلا بولۇپ كەتتىم. دۇم يېتىپ يىغلىدىم. ئوغلۇمنىڭ قىياپىتى زادىلا كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ، قارا ئانىسى!

ئانا بىر نېمە دېمەكچى ئىدىيۇ، گېپىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتىدە جىم بولدى. شۇ چۈشتىن كېيىن ژۈرەك ئاغرىقىغا مۇپتىلا بولغان ئاتا بىر يىلدىن كېيىن ئالەمدىن ئوتتى...

* * *

ئاۋۇت ئاتىنىڭ ۋاپاتىدىن ئالتە يىل كېيىن ئايسىخان ئانا مانا موشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. قەدىردان ئوغلى زادىلا ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى. ئانىغا قاراپ ئۇنىڭ كوتۇۋاتقان قىزلىرى بولسا، ئانىنىڭ دېگىنىگە ماقۇل بولاتتى. كوڭلىنى رەنجىتمەيتتى.

ئانا بولسا ئايدىڭ كېچىلەردە ئاي، يۇلتۇزنى كورۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۇرگەندە، قىزلىرى ئۇنى ھويلىغا ئېلىپ چىقاتتى.

— مەن ئۇنى بوۋاق چېغىدا تۈنلىرى تۈڭلۈكتىن چۈشكەن ئاينىڭ يورۇقىدا ئېمىتەتتىم، ئەللەي ئېيتىپ بوشۇكىنى تەۋرىتىپ ئۇخلىتاتتىم، - دەيتتى ئانا، - ئۇ بالىلىق چاغلىرىدا دوستلىرى بىلەن ئايدىڭ كېچىلەردە ئاق سوڭەك ۋە باشقا ئويۇنلارنى ئويناشنى ياخشى كورەتتى. مەن؛ «بالام قوسىقى ئېچىپ كەلگەندە يەپ ياتسۇن» دەپ، گوش نان پىشۇرۇپ ئېلىپ قوياتتىم. ئۇ بالاغەتكە يەتكەندە بىر قىزنى ياخشى كورۇپ قالغانلىقىنى مەندىن يوشۇرمىغان ئىدى. ئۇ قىزنى مەن ياخشى بىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن «بوپتۇ، بالام، شۇنداق بىر كېلىنگە يېتىشسەم ئارمىنىم يوق» دېسەم، ئۇ خوشال بولۇپ كەتكەن ئىدى.

بىر كۈنى موشۇنداق ئايدىڭ كېچىلەرنىڭ بىرىدە ئوغلۇمنىڭ ئۇ قىز بىلەن شىلدىرلاپ ئېرىق بويىدىكى شوڭيى يېقىپ تۇرغان دەرۋازىمىز ئالدىدىكى ئاق تېرەكنىڭ تۈۋىدە پاراڭلىشىپ، كۈلۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كورۇپ ئاستا كەينىمگە يېنىپ ئويگە كىرىپ كەتكەن ئىدىم. ئەپسۇسكى، ياخشىلىقنىڭ كەينىدىن يامانلىق سايىدەك ئەگىشىپ ژۈرسە كېرەك، ئارىدا ئونگەن تىكەن بۇلبۇل بىلەن گۈلنى ئايرىۋەتتى. بەلكىم ئوغلۇمنىڭ قېيداشچىلىقىمۇ بار بولغىدى...

شۇ تاپتا ئاسماندىكى ئەشۇ نۇرلۇق ئاينى ئوغلۇممۇ كورۇۋاتقاندۇ. مەن ئۇنى ئەسلەۋاتقاندەك ئۇمۇ مېنى ئەسلەۋاتقاندۇ... ھە!

* * *

تومۇز ئېيىنىڭ بىر كۈنى- ئايسىخان ئانا ئوزىنى يوقلاپ كەلگەن تۇققانلىرى ئالدىدا قىزلىرى سائادەت بىلەن تولۇنئايلارنى ئالدىغا چاقىرىپ؛

— قىزلىرىم، مەن ئەندى ياخشى بولالمايدىغان ئوخشايمەن، «جان بار يەردە قازا بار»، ئىككىڭلارغا مۇنداق نەرسىلەرنى مىراسقا قالدۇرماقچىمەن، - دەپ بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى ئاتاپ كورسەتتى. ئاخىرىدا؛

— ئويىنى ئاكاڭلارغا ئاتىدىم، ئۇ قايتىپ كەلگىچە ئويىنىڭ چىرىغىنى ئوچەرمەڭلار، ئۇ كەلگەندىن كېيىن ئاتاڭلارغا ۋارىسلىق قىلىپ قالغىنىنى داۋاملاشتۇرىدۇ، - دېدى.

ئانا ئوزى ياتقان كارۋاتنىڭ باش تەرىپىدىكى بوپىنى ئېلىپ يېشىشنى سائادەتكە بۇيرىدى. ئۇ بوپىنى ئېچىپ بەردى. ئانا ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر قانچە كېيىملەرنى ئايرىپ ئىككىگە بولدى.

— مانا بۇ ئادىلنىڭ كېيىملىرى ئىدى. بۇلارنى ئورۇق-تۇققانلارنىڭ بالىلىرى پالانچىلارغا بېرىڭلار، -دېدى ئانا، - قالغانلىرى تۇرۇپ تۇرسۇن، بۇ بولسا ئادىل تۇتقان لوڭگە ئىدى. ئۇنىڭدا ئوغلۇمنىڭ ھىدى بار. مەن ئولۇپ قەبرەمدە ياتقاندا لوڭگە ژۈرىكىم ئۈستىدە يېپىقلىق تۇرسۇن، - دېدىدە، قىزىلگۇل سۈرەتلىك ئاق لوڭگىنى قىزى سائادەتكە تاپشۇردى.

شۇندىن كېيىن ئۈچ كۈن ۋاقىت ئوتتى. ئانا ئاجىزلاپ گەپتىنمۇ قېلىشقا باشلىدى. لېكىن ئۇ ئەس-ھوشىنى يوقاتمىغان ئىدى. ئانىدىن ئەھۋال سوراپ، ئۇنى يوقلىغۇچىلارنىڭ قەدىمى ئۇزۇلمەيتتى.

— رەخمەتجان ئاكام كەلدى، - دېدى تولۇنئاي، ئۇنىڭ ۋېلىسىپىت بىلەن ھويلىغا كىرىپ كەلگەنلىكىنى كورۇپ.

رەخمەتجان ئويگە كىرىپ كەلگەندىن كېيىن ئوي ئىچىدە ئولتۇرغانلار بىلەن ئېچىلىق سوراشتى ۋە ئانىدىن ئەھۋال سوراپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر ئاز پاراڭلاشتى.

—بالام، رەخمەتجان، - دېدى كارۋاتتا ئېگىز ياستۇققا يولونۇپ ياتقان ئانا، - سىز، ئوغلۇم ئادىلنىڭ جان-جىگەر ئاغىنىسى ئىدىڭىز. سىلەر مەكتەپتە بىللە ئوقۇپ، جەمئىيەتتە بىللە خىزمەت قىلغان ئىدىڭلار. بىزنىڭ ئوي-سىزنىڭ ئويىڭىز، سىزنىڭ ئويىڭىز- ئوغلۇمنىڭ ئويى ئىدى. سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن ھېچ قاچان ئايرىلىپ كېتەلمەيمىز دەپ ئويلىمىغان قوش مېغىزدەك دوستلار ئىدىڭلار. ئۇنىڭدىن ئايرىلىش، سىزنىمۇ بىزگە ئوخشاشلا ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە قالدۇردى. «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى»دا سىزمۇ جىق دەرتلەرنى تارتتىڭىز. ئاخىرىدا سىز ئوغلۇمنىڭ سەممىي ئاغىنىسى بولۇپ قالدىڭىز. ئوغلۇمنىڭ قانداقلىقى توغرىلىق بىرەر نەرسە ئېيتالمايمەن. چۈنكى، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكىنىمىزگىمۇ ئۇزاق يىللار بولدى. ئەمما سىز ھەققىي دوستلۇقنىڭ ھوددىسىدىن چىقتىڭىز. سىزمۇ ئاتا-ئانىڭىزدىن كىچىك ئايرىلىپ، ئۇلارنىڭ مېھرىگە قانمىغان ئىدىڭىز. مەن ئوزەمنى سىزنىڭ ئىككىنچى ئانىڭىز دەپ ھېساپلايمەن. سىز ئادىلنىڭ ئورنىدا بىزگە قارىشىپ، كوڭلىمىزدىن چىقىپ كەلدىڭىز. مەن سىزدىن رازى، بالام. ئاللا- تائالا سىزگە مىڭلاپ ياخشىلىقلار ئاتا قىلسۇن. بالىلىرىڭىزنىڭ ھالاۋىتىنى كورۇڭ.

ھادۇق يەتتى بولغاي، ئانا بىر پەس ئارام ئالغاندەك بولدىدە، گېپىنى ئۇلىدى؛

—مەن كوز يۇمغاندىن كېيىنمۇ موشۇ ئويدىن قەدىمىڭىز ئۇزۇلمىسۇن، ئىككى سىڭلىڭىزنى بۇرۇنقىدەكلا يوقلاپ تۇرۇڭ. بۇلارغا ئاتىدارچىلىق قىلىڭ!

ئانىنىڭ سوزىدىن تەسىرلەنگەن رەخمەتجان ۋە ئولتۇرغانلار كوزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى.

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئانا، - دېدى رەخمەتجان سەممىي نىيىتىنى بىلدۇرۇپ، - سىزنىڭ ئانىلىق مېھرىڭىز مېنىڭ قەلبىمدە. بىز سىزنى چىدام، تاقەتلىك ۋە ئەڭ ھورمەتلىك ئانىمىز دەپ قاراپ كېلىۋاتىمىز. بۇندىن كېيىنمۇ شۇنداق بولىدۇ. مەن ئوزەمنى موشۇ ئائىلىنىڭ ئوغلى دەپ ھېساپلايمەن. ئەلۋەتتە، سىلەر ياققان چىراق ئوچمەيدۇ. ئاللا بۇيرىسا، سىز ياخشى بولۇپ كېتىسىز، ۋايىم قىلماڭ...

بىر پەس جىم-جىتلىقتىن كېيىن ئانا ئويىنىڭ قىبلە تەرەپ تېمىغا قاراپ، قوللىرىنى ئاران-ئارانلا سوزغان ھالدا؛

— ئەينە قاراڭلار، ئوغلۇم كېلىۋاتىدۇ. ئۇ يالغۇز ئەمەس، ئاغىنىلىرى بىلەن ئاتلىق كېلىۋاتىدۇ، نېمىشكە قاراپ تۇرسىلەر، ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالمامسىلەر! - دېدىدە لەسسىدە سۇنايلىدى.

بۇ-پەرزەنت ئوتىدا قەلبى سەدپارە بولغان مېھرىۋان ئانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھەسرەتلىك نىداسى ئىدى.

مەرھۇم ئىسمائىل داموللام:

1900-يىلى تۇغۇلغان. قەشقەر مەدرىسىدە تەلىم ئالغان. 1932 - يىلدىن باشلاپ، شىمالىي شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدە ياشاپ، غۇلجىدىكى دەڭ مەسچىتتە ئىمام بولغان. ئاندىن 1940-يىلدىن 1944-يىلغىچە ئالتاي مەسچىتىدە ئىماملىق قىلغان. 1944 - يىلدىن 1954-يىلغىچە چوچەك شەھىرىدە ياشاپ، چوچەكتىكى قەشقەر مەسچىتىدە ئىماملىق قىلىش بىلەن چوچەك شەھىرىدىكى دىنىي نازارەتنىڭ رەئىسى بولۇپ، خىزمەت قىلدى.

ئىسمائىل داموللام دىنىي ئىشلار بىلەنلا مەشغۇل بولۇپ قالماستىن، ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئەدەبىياتىنى تەھلىل قىلىشتا تەنقىتچى سۈپىتىدە ئەمگەك سىڭدۈرگەن. مىللىي رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن 1946-يىلى بىرىنچى قېتىم مەھمۇد قەشقەرىينىڭ «دىۋانى لۇغەتىت تۈرك» ئەسەرىنى ئەرەب، پارس تىللىرىغا تەرجىمە قىلغان.

ئىسمائىل داموللامنىڭ نۇرغۇنلىغان تارىخى ئەسەرلىرى، تەرجىمىلىرى ۋە شېئىر، غەزەل، ھېكايىلىرى ھەر قايسى شەھەرلەردىن كەلگەن تونۇشلىرىنىڭ ئېلىپ كېتىشى سەۋەبىدىن يوقاپ كەتكەن.

دىنىي زات، تەرجىمان ۋە ئەدىب ئىسمائىل داموللام 1954- يىلى 26-نويابىر كۈنى تۇيۇقسىز ۋاپات بولغان ئىدى.

تۆۋەندە بىز مەرھۇمنىڭ بەشىنچى پەرزەنتى، قىرغىزىستان رادىو-تېلېۋىزىيىسى كومىتېتى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ رېداكتورى خەيرىنسا تۇردىنىڭ ئاتىسى ھەققىدە يازغان ئەسلىمىسىنى گېزىتخانلار دىققىتىگە ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

ئاتام ھەققىدە

ئەسلىمە

ھورمەتلىك دادا!

مەن ھازىر كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن چوچەك شەھىرىدىكى قەبرىڭىزنىڭ ئالدىدا دۇگا قىلىپ ئولتىرىپ، كۆزۈمدىن ئاققان ياشلىرىمنى توختىتالماي قالدىم. ئەينە شۇ دەقىقىدە ئەۋرەمنىڭ «موما» دېگەن ژىغا ئاۋازى مېنىڭ كۆزۈمنى لاپپىدا ئېچىشىمغا سەۋەپ بولدى.

دېمەك، ئۇ مېنىڭ چوشۇم ئىكەن...

دادا، مەن سىزدىن 12 ياش چېغىمدا ئايرىلغاللىقىم ئۈچۈن تا بۈگۈنگىچە سىز توغرىلىق بىرەر ئەسلەتمە يازالمىغىنىمغا ئېچىنىمەن.

سىز بىزنى تاشلاپ، تۇيۇقسىزلا بۇ دۇنيادىن مەڭگۈگە ۋىدالىشىپ، غايىپ بولدىڭىز. ئۇ چاغلاردا مەن تېخى گودەك بولغاللىقىم ئۈچۈن دەھشەتلىك مۇسىبەت كۆڭلۈمگە ھېچ قانچە تەسىر قىلمىغان ئىدى. لېكىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەقلىمۇ توشۇپ، سىزنى تونۇيدىغان شاگىرتلىرىڭىزدىن، سىزنىڭ ئەقىلانە گەپ-سۆزلىرىڭىزنى ئاڭلىغان ئۈلپەتلىرىڭىزدىن، ئانامنىڭ سىز توغرىلىق سۆزلەپ بەرگەنلىرىدىن تېخىمۇ كەڭرى چۈشىنىپ، مەندە سىزگە بولغان مېھىر-شەپقەت تېخىمۇ ئاشتى. ئەپسۇس، ئەلدى مەن سىز توغرىلىق بىرەر نەرسە يېزىپ، تولۇقلاي دېسەم، سىزنىڭ شۇ چاغلاردا يازغان ئەسەرلىرىڭىز باشقىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بىز قايتۇرۇپ ئېلىشقا ئاجىزلىق قىلدۇق...

دادا! مەن سىزنى ھېچ كىمنىڭ ئاتىسىغا ئوخشاتقۇم كەلمەيدۇ. گويا مەن ئەشۇ چاغلاردا كىچىك بولغان بولسامۇ، سىزنىڭ گەپلىرىڭىزنى ھازىر ئاڭلىغاندەكلا ئەسلەيمەن.

قەدىرلىك دادا!

پىشانىڭىزدىكى مېھىر-مۇھەببەت تامغىسى، قەددى-قامىتىڭىز، مەناغا باي مۇكەممەل بولغان «مېھىر قامۇسى» سىز ھاياتلىق ئەمەلىياتىڭىزدا جىسمىڭىزنى قەغەز، مېھرىڭىزنى سىيا قىلىپ، پۈتۈپ چىققان ئەڭ مۇكەممەل قامۇس.

سىز شۇ قامۇسنىڭ ئىجادچىسى سۈپىتىدە ئەڭ ئالىي ھورمەتكە سازاۋەر.

زادى يادىمدىن چىقمايدۇ، مەن ئالتە ياش ۋاقتىمدا چوچەك شەھىرىدىكى ئىستىراھەت بېغىدا 1-ئىيۇل بالىلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن كىچىك بالىلارنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچەش مۇسابىقىسىدا، مەن بىرىنچى ئورۇننى ئىگەللىگىنىمدە، دادام ئىنتايىن خوشال بولغان ئىدى. شۇ تاپتا مېنى ئەركىلىتىپ، «خامسىيە» شەيتان، دەپ بۇرۇنۇمنى چىمداپ قويغان ئىدى.

-دادا، سىز 7 قىز، 2 ئوغۇلنى ئوبدان ياخشى كۆرەتتىڭىز: ئىشلىرىڭىز كۆپ بولسىمۇ، بىزگە ئايرىم ۋاقىت چىقىرىپ، بىز بىلەن بىللە بولاتتىڭىز. ئۆزىڭىز قانچىلىك ھورمەتلىك بولسىڭىزمۇ، ئەجايىپ كىچىك پېيىل، كەمتەر ئىدىڭىز. سىز بىزنىڭ ژۇمران قەلبىمىزگە ئاتىلىق مېھرىڭىزدىن نۇر بېرىپ، ئاھايىتى ئارزۇ-ئۈمىدلەر بىلەن تەربىيىلىدىڭىز. دادا، ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىمدىكى تۇنجى قەدىمىمنى سىز بىلەن باسقاللىقىم ھازىرمۇ ئېسىمدا. مەن يەتتە ياشقا توشقان يىلى سىز مېنى يېتىلەپ، مەكتەپكە ئاپىرىپ، مۇھەببەت ئاپاي مۇئەللىمەنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ، تىزىمغا ئالدۇرغان ئىدىڭىز. بىز مەكتەپتىن ھەر كۈنى قايتقاندا، ھەدىلىرىم قاتاردا ئولتارغۇزۇپ، سۈمكامىنى تەكشۈرەتتىڭىز. مۇئەللىم نەچچە باھا قويدى، دەپ سوراتتىڭىز. ھەدىلىرىمگە، جۇغراپىيە دەرسىنى تەييارلىغاندا، تامدىكى خەرىتىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى ئۆگىتەتتىڭىز. بىزگە ھەر كۈنى يەل-يېمىشلەرنى بېرىشنىڭ ئالدىدا، قايسىڭلار بەش باھا ئېلىپ كەلگەن بولساڭلار، شۇنىڭغا ئالدى بىلەن بېرىمەن، دەپ قوياتتىڭىز.

سىز دايىم ئەلشىر ناۋايىنىڭ غەزەللىرىنى ئوقاتتىڭىز. ئۆزىڭىزمۇ غەزەللەرنى، شېئىرلارنى يازاتتىڭىز. مەن ئۈرۈمچىدە دارىل مۇئەللىمىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا، شىنجاڭ نەشرىياتىدىن ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئىجادىيىتى تونۇشتۇرۇلغان بىر كىتابتا سىز توغرىلىق يېزىلغانلىقىنى ئوقۇغان ئىدىم. شۇ كىتابتا مۇنداق دەپ يېزىلغان: «قەشقەرلىك ئىسمائىل داموللام 1946- يىلى مەھمۇد قەشقەرىينىڭ «دىۋانى لۇغەتىت تۈرك» ئەسەرىنى بىرىنچى بولۇپ ئەرەب، پارس تىللىرىغا تەرجىمە قىلغان»، مەن ھەيران بولۇپ، ئاپامدىن دادامنىڭ قول-يازمىلىرىنى سورىغىنىمدا، ئاپام: «ئۇ چاغلاردا دادىڭىزنىڭ يېقىن بۇرادەرلىرى كېلىپ، بىزگە خاتىرە بولسۇن دەپ، ئېلىپ كەتكەن، ئويلىماي بېرىپ قويۇپتىمەن»، دەپ جاۋاپ بەرگەندە، بېشىمغا بىر قاپاق سۇ قۇيۇلغاندەك بولغان ئىدى. ئەپسۇس، مىڭلارچە ئەپسۇس، بىز قانچە ئىزدىگەن بىلەن قول-يازمىلارنى تاپالمىدۇق...

دادا، سىز بىزگە دايىم ئوقۇڭلار، بالىلىرىم، خۇراپەتچىلىكنى، نادانلىقنى يوقىتىش ئۈچۈن بىلىم ئېلىش كېرەك، دەيتتىڭىز. بىز 9 بالا سىزنىڭ ۋەسىيىتىڭىز بىلەن ئاپامنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ئوقۇپ، مەلۇماتلىق ئادەملەردىن بولۇپ چىقتۇق. ئەشۇ چاغلاردا بىزگە سىز يېتىشمەي قالدىڭىز. ئەگەر سىز بولغاندا يەنە باشقىچە بولاتتى...

دادا، بىز سىزدەك دادىمىزنىڭ بولغانلىقى بىلەن پەخىرلىنىمىز. سىز ماڭا ئىلھام بەردىڭىز، روھىڭىز ماڭا مەدەت بەرمەكتە. سىزنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىڭىزگە قىلغان ئەدەپ-ئەخلاق نەسىھەتلىرىڭىز بىزنىڭ قەلبىمىزنى گويا ئۈمۈت نۇرى چاقناپ تۇرغان دېڭىزغا ئايلاندۇرغاندەك تۇرىدۇ. شۇڭا مەن ئادەملەرنىڭ «سىز كىمنىڭ قىزى؟» دەپ سورىغان سوئالىغا «مەن، ئىسمائىل داموللامنىڭ قىزى» دەپ جاۋاپ بەرگىنىمدە، قەلبىمنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدىن شاتلىق-ئىپتىخار تۇرغۇپ چىققاندەك سېزىلىدۇ.

قەدىرلىك دادا!

تۇققۇز پەرزەنتىڭىزنىڭ قەلبىگە نۇر بەرگەن ئەقىلانە نەسىھەتلىرىڭىزنى ئۆمۈر بويى زىكىر قىلىپ، ئۇلۇغلىقىڭىزنى مەدھىيىلەپ، نامىڭىزنى ئاخىرقى نەپەسىمگىچە يادلاپ ئۆتىمەن...

خەيرىنسا تۇردى.

بىشكېك شەھىرى.

ماناپ قاسىم

يېڭى شېئىرلار

ماڭا مىنبەر كېرەك

تېنىمدە جېنىم بار، سوزلەشكە تىلىم،
مەيدانىم يوق بىراق، مىنبىرىم، يوقتۇر.
ئەرك ئۈچۈن سوقىدان قەلپ،
باغرىم مىڭ تىلىم،
ھۆرلىككە ئېرىشكەن دىلبىرىم يوقتۇر.
ماڭا مەيدان كېرەك، ماڭا مىنبەر كېرەك.

يەتمىش يىل قولۇمنى باغلاپ ھوكۇمران،
تىلىمغا سالدىغۇ ئېچىلماس قۇلۇپ.
بوشۇككە ئېگىلگەن بوۋاق مىسالى،
ژىغلىدىم ئېلىقىپ، ئۈنۈم بوغۇلۇپ،
ماڭا مەيدان كېرەك، ماڭا مىنبەر كېرەك.

«ئىشەنگەن تاغلاردا كىيىك ياتمىدى»،
بېجىنگە تازىم قىپ ئېگىلدى باشلار.
بۇ تۈرك ئېلىگە جىسمىم پاتمىدى،
مەلامەت ئىچرە ئاھ، تۆكتۇق قان ياشلار.
ماڭا مەيدان كېرەك، ماڭا مىنبەر كېرەك.

ئاتوم يېرىلدى

لوبنۇرنىڭ بويىدا بىخسىدى تۈتۈن،
سۈپ-سۈزۈك ئاسمانغا تارالدى زەھەر.
مۇھىتنى بۇلغىدى قان ئىچەر مەلئۇن،
ئۆلۈكلەر مازارى زېمىن شۇ مەھەل.

جەننەتنىڭ كولىدە ئاتوم يېرىلدى،
زېمىنلار قاغجىراپ ياتىدۇ سۇسىز.
ئادەملەر، جانىۋارلار بىردەك قىرىلدى،
سايلاردا جەرەنلەر يوقالدى ئىزسىز.

بۇلاقلار مولدۇرلەپ كۆز تارتماس ئەندى،
ئاققۇلار سەيلە قىپ ئويناشماس ئەندى.
چىمەنلىك باغلاردىن بۇلبۇل ئۈركىگەن،
قالىغاچلار ۋىچىرلاپ سايرىماس ئەندى.

باغراشنىڭ بويىدا قۇلان كورۇنمەس،
يۇلتۇزنىڭ ئاتلىرى كىشنىمەس ئەندى.
ئېتىزدا مۈكچەيگەن دېخان كورۇنمەس،
چۆللەرنى باغ قىلىپ ئىشلىمەس ئەندى.

قېنى كىم كەلتۈرەر «قىزىل كىتابنى»،
ئۇيغۇرلار ئۈچۈن كىم ئاچار سەھىپە!
شۇم قىلمىش ئۈچۈن كىم بېرەر جاۋابنى،
دەھشەتتىن ئىڭرايدۇ بۇ ئۇيغۇرىيە.

خائىن

خائىننىڭ دەستىدىن ئىڭرايدۇ ۋەتەن،
خائىننىڭ دەستىدىن ژىغلايدۇ مىللەت.
خائىننىڭ دەستىدىن تىترەيدۇ بۇ تەن،
خائىنلار ۋەتەنگە پاجە، ئاپەت.

بۇ دۇنيا خائىنغا ئىززەت كورۇنۇر،
شان-شوھرەت، ئابروي-لەززەت كورۇنۇر.
مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ غەم تەشۋىشلىرى،
«پاراغەت» ئالدىدا بەك سەت كورۇنۇر.

جان ئاتلىق، قىينالماي ياشىماق كېرەك،
خاتىرجەم ياخشى يەپ-ئاشىماق كېرەك.
خائىنغا بۇ كەسپى گوزەل كورۇنۇر،
«پايدىسىز غەملەرنى تاشلىماق كېرەك».

ھەس-ھەستە بىر ئېلىپەت ياتار قىينىلىپ،
ئەتلىرى تاياقتىن كەتكەن يېرىلىپ،
نېمە ئىش؟
ئۇ بىلمەس،
خائىن ئۆزىچە،
«ساۋاپ ئىش قىلدىم» دەپ ژۇرەر كېرىلىپ.

ئاگاھ بول مىللىتىم، كەينىڭدە خائىن،
جەڭگىۋار سېپىڭدە، قوينۇڭدا خائىن.
تاپىنىڭ ئاستىدا، ئالدىڭدا خائىن،
«تومار» دەپ ئېسىلغان بوينۇڭدا خائىن.

«سىياسەت»، «قانۇندىن» پەتىۋا تېپىپ،
تۇتاشقان ئوتلارغا سالقىن سۇ سېپىپ،
ئالامان توپلارنى ئۈركۈتكەن خائىن،
رۇسلانغان قەددىڭنىڭ بېلىگە تېپىپ.

ۋىجدانىنى مەنسەپكە، ئابرويغا سېتىپ،
جاللاتنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ يېتىپ.
دوستلارنى دۈشمەن دەپ كۈشكۈرتكەن خائىن،
چوش كورۇپ، ئولدەرەپ ئويغىنىپ كېتىپ.

ئېبلىسنىڭ «مېھرىگە» تويمىغان خائىن،
ئۆزگەنگەن ئادىتىن قويمىغان خائىن.
شەرمەندە بولسىمۇ، ئاغزى-بۇرنى قان،
ژىقىلىپ، چېلىشقا تويمىغان خائىن.

ساقى، سەن كەلتۈرگىن پىيالەڭنى تېز،
خائىنلار زاۋالىغا قويۇ،
ئىچەي شاراپ!
ۋەتەننىڭ دەردىگە كىم بېرەر جاۋاپ،
خائىنلار دەستىدىن مىللىتىم خاراپ...

ئۇستازىم

(ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە)

سەن كۆلمىدىڭ،
ئومرىڭ ئوتتى ئەلەمدە،
ئەجەپ بىر مۇڭ ئاڭلىغانىدىم نالەڭدە،
باغرىم تىلىپ كەتكەن ئېدى ئەشۇ مۇڭ،
داۋاسىنى تاپالمىدىم ئالەمدە.

ئۇستازىمسەن،
مۇرەببىيىمسەن، باشلامچىم،
گۇل ئىشقىدا ناۋا قىلغان سازچىمسەن.
ئەجدادلاردىن قالغان مىراس، بايلىقنى،
ئەۋلادىمغا يەتكۈزگۈچى ئەلچىمسەن.

ئەبەدىيەتنىڭ ئىنئامىدەك شائىرىم،
سەن بىر ئولۇپ، ئولمەس بولۇپ تۇغۇلدۇڭ،
خەلقىم ئۈچۈن يار-يۆلەكسەن، تىرەكسەن،
ئەپسۇس، كوپ يىل بوشۇگىڭدە بوغۇلدۇڭ.

ئىلھامىڭ قاينىغاندا جوش ئۇرۇپ،
ياشلىق ئوتۇڭ لاۋۇلىغاندا خوش بولۇپ.
«قەلەم سوڭدى، ئەلەم ئەزدى دىلىڭنى،
شامال دارىپ كېكەچ قىلدى تىلىڭنى».

خەلقىڭ سەندىن رازى ئەبەت، ئۇستازىم،
قەلەم بىلەن كورسەتتىڭ بار كوچۇڭنى.
ژىقىلساڭمۇ، پولات ئىرادەڭ تۈپەيلى،
دۇشمىنىڭدىن ئالدىڭ بىر ئاز ئوچۇڭنى.

باشقا چۈشكەن ئېغىر كۈندە سېغىندىم،
يالغۇز قالغان غېرىپ تۈندە سېغىندىم.
مۇڭداشقىدەك دەرتمەنلىرىم تېپىلماي،
سېنى يادلاپ كۈندە-كۈندە سېغىندىم.

مېھمان ئۆزەم، مىزبان ئۆزەم ئويۇمدە،
ساقى بولۇپ تولتۇردۇم لىق جاملارنى.
سېنىڭ بىلەن سوھبەت قۇرۇپ تۈنلىرى،
تاڭ ئاتقۇزدۇم ئۇچەرمەستىن شاملارنى...

چەت ئەللەردىن نەخشەلەر

«كېلىپ چىقىشى ئۇيغۇر بولغان»
كېگەش رازۋېدچىكلىرى

50—60— ژىللاردا ياپونىيەدە كېلىپ چىقىشى ئۇيغۇر سودىگەرلىرى دەپ كورسەتكەن كېگەش رازۋېدچىكلىرىنىڭ ئائىلىسى ئۇتۇقلۇق ئىش ئېلىپ باردى، ئۇلار ئامېرىكا ھەربىي بازىلىرى توغرىلىق ئەخبارات ژىغدى ۋە توكيونىڭ ھەربىي سۇ ئاستى كېمىلىرى فلوتىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش پىلانلىرى توغرىلىق مەخپىي مەلۇماتلارنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ ئالالىدى. «ساكەي سىمبۇن» گېزىتىنىڭ خەۋەرلىشىچە، ئون ئىككى ژىل توكيودا ھەرىكەت قىلغان بىبىرەم ئالمۇۋا ھازىر موسكۋادا ياشاۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئېرى ۋە سەبدىشى شامىل خامزىن 1991— ژىلى سېنتەبىر ئېيىدا 76 يېشىدا ۋاپات بولدى. 75 ياشلىق سابىق رازۋېدچىك ئايالنىڭ ياپونىيە ژۇرنالىستلىرىغا ئېيتىپ بېرىشىچە قارىغاندا، ئۇلارنى مەخپىي ئىشقا چاپسان ئەۋەتىش توغرىلىق قارار 1954— ژىلى يانۋار ئېيىدا س.س.س.ر ۋاكالەتخانىسىنىڭ ئىككىنچى كاتىۋى بولۇپ ئىشلەگەن ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ پودپولكوۋنىكى يۇرىي راستۋوروۋ توكيودا ئامېرىكىلىقلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن قوبۇل قىلىنغان. بۇ كېگەش ھوكۇمىتىنىڭ ياپونىيەدىكى ئەخبارات ژىغىش تارمىقىغا جىددىي زەربە بەردى. ئۇنى دەرھال يېڭى شەخسلەر بىلەن كۈچەيتىش قارار قىلىندى. موشۇ مەخسەتتە ئالمۇۋا شۇ ژىللا خ.خ.ج.نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىغا ئەۋەتىلىپ، ئۈرۈمچىدە زورۇر ھوججەتلەرنى ئالدى. 1954— ژىلنىڭ مارت ئېيىدا ئۇ مەركەزدىن كەلگەن بۇيرۇق بويىچە خىتاينىڭ تەنجىن شەھرىدە ئۇچراشقان شامىل خامزىنغا تۇرمۇشقا چىقىدۇ. كۆزلۈكى ئۇلار شاڭگاڭ ئارقىلىق ياپونىيەنىڭ كوبې پورتىغا كېلىپ، ئۇ يەردە ئۇزلىرىنى كوممۇنىستىك خىتايدىن كەتكەن ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى دەپ كورسىتىدۇ.

كېگەش رازۋېدچىكلىرى توكيوغا ئورۇنلىشىدۇ ۋە ئۇ يەردە كىچىك سودا فىرمىسىنى قۇرىدۇ، فىرما پەيدىن-پەي ياپونىيەنىڭ مۇسۇلمان ۋە تۈركىي تىللىق جامائەلىرى بىلەن قويۇق ئالاقىلارنى ئورنىتىدۇ. ئۇلار فىرما ئارقىلىق كېلىپ چىقىشى تۈرك بولغان ئامېرىكا ھەربىي خىزمەتچىلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن باھالىق ئاگېنتلارنى جەلىپ قىلىدۇ.

ئالمۇۋا بىلەن خامزىن 1966— ژىلىغىچە ئىشلەيدۇ. ژۇرنالىستلار ئۇلارنىڭ مەملىكەتتە ئۇزلىرىنىڭ رازۋېدكا ئىشنى قانداق ھالەتتە تامامىلىغانلىقىنى بىلىشى مۇمكىن بولمىدى.

(«ۋېچېرنەيا موسكۋا» گېزىتىدىن ئېلىندى).

ئاقش

*ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىگە ئۇنىڭ شەمەيمىكى يەر ئاستى يادرو پولىگونىنى پەيدىن-پەي يېپىشقا ياردەم كورسەتىدۇ. قولغا كەلتۈرۈلگەن كېلىشىمگە مۇۋاپىق، موشۇ ژىللا ئاقش قازاقستانغا «186 تونىپلىنىڭ ئېكولوگىيەلىك ۋە رادىئاتسىيە ئەھۋالىغا ئاللىن-ئالا باھا بېرىش ئىشلىرىغا» 6 مىللىون دوللار ئاجرىتىدۇ.

ھىندىستان

*ھىندىستاننىڭ باش مىنىستىرى پ. ۋ. ناراسىمخا رائو جۇمھۇرىيەتتىكى تېررورلۇق پائالىيەتنى قوللاپ- قۇۋەتلىگەنلىكىدە پاكىستاننى ئەيىپلەپ سوز قىلدى. ھىندىستان ھوكۇمىتى باشلىغىنىڭ سوزلىرىگە قارىغاندا، مەملىكەتتىكى ۋەزىيەت نازارەت ئاستىدا تۇرىدۇ، لېكىن كەشمىردىكى تېررورىزمنى ئۇزۇل-كېسىل يوقىتىشنى قولغا كەلتۈرۈشتە مەلۇم قىيىنچىلىقلار موجۇت.

بەمت

*بەمت بېخەتەرلىك كېڭەشى خورۋاتىيە ھوكۇمىتىگە بوسنىيە ۋە كرائىنا قاچاقلىرىنىڭ ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش چاقىرىقى بىلەن مۇراجەت قىلدى. «بەمت بېخەتەرلىك كېڭەشى خورۋاتىيە ھوكۇمىتىنى كېلىپ چىقىشىدىن قەتئىي نەزەر، بارلىق قاچاقلارغا باش-پانا بېرىشكە قەتئىي چاقىرىدۇ»،- دەپ تەكىتلىنىدۇ ھوججەتتە.

تەبرىكنامە

ئابدۇرەخىم ئەخمەت ھاجىم ئوغلى
مۇزەپپەرۇۋقا
ئالمۇتا شەھرى

بۈگۈن بىزنىڭ ئائىلىمىزدە چوڭ خوشاللىق. ئۇ بولسىمۇ ئويۇمىزنىڭ تۆۋرۈكى، بەرىكەتى ۋە بايلىغى بولغان ئەزىز ئاتىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى. بىز ئائىلىسىگە غەمخورچى، قېرىنداشلىرىغا كويۇمچان، دوست-بۇرادەرلىرىگە قەدىردان ئاتىمىز بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىز. پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇپ، ئالىي بىلىملىك قىلىپ تەربىيىلىگەن ئاتىمىزنىڭ ئەجرى ئالدىدا بىز ئوزۇمىزنى بىر ئومۇر قەرىزدار ھېساپلايمىز. بىز بۈگۈن ئاتىمىزنى تۇغۇلغان كۈنى بىلەن تەبرىكلەپ، ژۈرەك سوزلىرىمىزنى توۋەندىكى شېئىر بىلەن ئىزھار قىلماقچىمىز.

ئومۇرنىڭ باھار-يازى ئاتىمىز،
سىز بىزنىڭ خۇش كەيپىيات سوزىمىز.
سىز بىلەن بۇ ھايات شاتلىغى،
مۇبارەك بولسۇن بۇ ئۇلۇق تويىڭىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: رەپىقىسى- گالنا، پەرزەنتلىرى: رۇستەم- گۈلنار، مۇرات، نەۋرىلىرى ئەخمەتھاجى، ئابدۇرەخىم.

گاز ئەڭ ئەرزەن يېقىلغۇ

ھەممىسى ئاقچىغا باغلىق

قىش يېقىنلاشقانسىرى ئوي تۇرغۇنلىرى: «ئويگە گاز ئوزۇلۇكسىز كېلەرمېكىن، يە ئوتكەن قىش ئايلىرىدىكدەك ئۈزۈلۈپ، قىينىلىپ قالارمىزمېكىن؟» دېگەن ئەندىشىگە چۈشمەكتە. شۇنداق بولۇشىمۇ ھەقىقەتتىن ژىراق ئەمەس. ئەگەر «ئالائوگاز» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى گاز ئۈچۈن گازدىن پايدىلىنىدىغان تولەمنى (قەرزلەرنى) ئوز ۋاقتىدا ژىغىۋالالمىسا، ئەھۋالنىڭ ئوتكەن قىش ئايلىرىدىنمۇ قىيىناراق بولىدىغانلىغى سوزسىز. بۈگۈنگە قەدەر خەلقتىن چۈشمىگەن قەرز بىر مىللىارد تەڭگىنى تەشكىل قىلماقتا.شۇ جۈملىدىن ئاھالىنىڭ تولىمىگەن ئاخچىسى 300 مىللىون تەڭگىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بىر ژىل بېشىدىن باشلاپلا مەھكىمە، كارخانا رەھبەرلىرىنى، ئاھالىنى بۇ ھەقتە ئاگاھلاندۇرىۋاتىمىز. بۇنىڭدىن ھېچ بىر نەتىجە چىقمايۋاتىدۇ. كارخانىلار كاساتلىققا ئۇچرىماقتا. ئەندى ئاھالىنىڭ ئىچىدىن ئايلاپ، ژىللاپ تولىمەيدىغانلار توۋەن ھەق ئالىدىغان ئىشچى-خىزمەتچىلەر، ئىشسىزلار، پېنسونېرلار، قەرزلەر بولسا ئوسمەكتە.

بىيىل، موشۇ ئوكتەبىر ئېيىدىن باشلاپ، شەھەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ بۇيرۇغى بىلەن، گازدىن پايدىلانغىنى ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەت پۇل تولىمىگەنلەرگە گاز بېرىلمەيدىغان بولىدۇ ۋە ئۇلارغا قايتىدىن گاز كىرگۈزۈلمەيدىغان بولدى. ئوز ئىختىيارى بىلەن گازنى قوشۇۋېلىشقا ھەرىكەت قىلغۇچىلار قانۇن بويىچە جازالىنىدۇ.

شۇنىمۇ تەكىتلەش لازىمكى، گاز ئۈچۈن تولىنىدىغان مەبلەغنى، ئاھالىغا ئېغىر چۈشمەسلىكنى كوزدە تۇتۇپ، كارخانىلارغا بىر ئاز قىممەتلىتىش ئارقىلىقتىكى چىقىملارنىڭ كوپىيىشىگە ئېلىپ كەلدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە «ئالائوگاز» بىرىنچى يېرىم ژىللىقنىڭ ئوزىدىلا 128 مىللىون تەڭگە زىيان تارتتى. ئەندى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقتىن چىقىش ئۈچۈن گازدىن پايدىلانغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە بىر خىل تولەم بەلگۈلىنىدىغان بولدى. بۇ تارىخلار 1995— ژىل 1— ئوكتەبىردىن باشلاپ تۇرۇشلۇق ئىمارەتلەرنى ئىسسىتىدىغان تەبىي گاز ئىسسىتىلىدىغان مەيدانىنىڭ ھەر بىر كۋادرات مېترىغا ئېيىغا ئىلگىرىكىدەك 5,32 تەڭگە ئەمەس، 13 تەڭگە 58 تىيىن تولىنىدىغان بولىدۇ. ئەندى ئويلەرگە گاز سچيوتچىكلىرى ئورنىتىلغان شەخسلەر تاماق تەييارلاش، سۇ ئىسسىتىش، ئوينى ئىسسىتىش، مونچا قىزىتىش ئۈچۈن ھەر بىر كۇبومېترغا 2 تەڭگە 50 تىيىن، سچيوتچىك ئورنىتىلمىغان ئويلەرنىڭ ئېگىلىرى 3 تەڭگە 20 تىيىن، بىر مەركەزدىن ئىسسىتىلىدىغان ئويلەرنىڭ تۇرغۇنلىرى 4 تەڭگە 40 تىيىن تولەيدىغان بولىدۇ. ئۇمۇمەن گازنىڭ قىش ئايلىرىدا تۇراقلىق كېلىپ تۇرۇشى ئۈچۈن گاز ھەققىنى ئوز ۋاقتىدا تولەيلى. ھەممە ئىش ئاخچىغا باغلىق، شۇنى ئەستىن چىقارمايلى.

ت. سىنپوكايا،
«ئالائوگاز» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ تەرغىبات بولۇمىنىڭ ئىنژېنېرى.

ئەدىپ تويىغا بېغىشلاندى

ئوتكەن پەيشەنبە كۈنى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كونفېرېنسىيە زالىدا پېشقەدەم يازغۇچى، شائىر ۋە دراماتۇرگ مەسۇمجان زۇلفىقارنىڭ تۇغۇلغىنىغا 70 ژىل تولۇشىغا بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچ بولۇپ ئوتتى. كەڭ زال ئۇيغۇر، قازاق يازغۇچى،شائىرلىرى، زىيالىلار ۋە ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرى، تاشكەنت، بىشكەك ھەم ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ناھىيەلىرىدىن ئەدىپنى تەبرىكلەش ئۈچۈن كەلگەن مېھمانلار بىلەن لىق تولغان.

ئەنئەنىلىك كەچنى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى سېكرېتارى غابباس غابىشېۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئاچتى. شۇنىڭدىن كېيىن كەچنى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، شائىر ساۋۇتجان مەھەمۇۋۇ باشقۇردى.

دەسلەپكى سوز قازاقستان مىنىستىرلار كابىنېتى ئىچكى سىياسەت بولۇمىنىڭ مەسئۇل خادىمى ساۋۇربەك ئابدۇراخمانوۋقا بېرىلدى. ئۇ جۇمھۇرىيەت پرېمېر-مىنىستىرى ئەكېژان قاژىگېلدىننىڭ م. زۇلفىقارنىڭ 70 ياشقا تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئەۋەتكەن تەبرىك خېتىنى ئوقۇپ بەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات بولۇمىنىڭ باشلىغى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى ساۋۇتجان مۇللائۇدوۋ ئەدىپنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

سوز قازاقستان خەلىق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىيگە بېرىلدى.

— مەن مەسۇمجان زۇلفىقارنى ياش ۋاقتىدىن باشلاپ ياخشى بىلىمەن. ئۇنىڭ ئەجايىپ قابىلىيىتى، خەلقى ئۈچۈن كېچە-كۈندۈز تىنىمسىز ئەمگەك قىلىشى ۋە ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە بۈگۈن ئەدەبىياتىمىزنىڭ بايلىغى، خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىي مۈلكىگە ئايلانغان كوپلىگەن ياخشى ئەسەرلەرنى ئىجات قىلدى. مەسۇمجان زۇلفىقار،— دېدى ئۇ،— بۈگۈن ئەدەبىياتىمىزنىڭ تۆۋرۈكلىرىدىن بىرى ھېساپلىنىدۇ.

ئەدەبىي كەچتە مەسۇمجان زۇلفىقارنى تەبرىكلەپ قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى، كورنەكلىك قازاق يازغۇچىسى جاپار ئومىربېكوۋ، تاتار-باشقۇرت مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ئەنەس ئوسمانوۋ، شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى رەخىمجان مۇزەپپەروۋ، تاشكەنت ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئابلىكىم ئەخمەتوۋ ۋە شامىل ئاكا، پانفىلوۋ بىلىم جەمىيىتى نامىدىن س.ش. تولېنوۋ، ياركەنت ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخىمجان توختاخۇنوۋ، بىشكەك شەھىرىدىكى ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى ئاقساقاللار كېڭەشى نامىدىن خەمىت كەنجىبايېۋ ۋە رۇستەم مەخپىروۋ، ئالمۇتا شەھىرى ئالتاغ ناھىيەلىك مەمۇرىيىتى نامىدىن زىنائىدا ئەشانوۋنا، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتىلىرى كوللېكتىۋى نامىدىن شائىر دولقۇن ياسىن، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترى نامىدىن زەينۇللام سىپتەكوۋ، كورنەكلىك قازاق شائىرى ئەسەت ئەۋكىبايېۋ، غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى كوللېكتىۋى نامىدىن فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇغلۇقجان تالىپوۋ، زارە-ۋۇستوك ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى راۋىيەم ئەخمەتوۋا ۋە كوپلىگەن باشقىلار سوزگە چىقىپ، سوغۋاتلارنى تەغدىم قىلدى.

ئاخىرقى سوز يۇبىلەر م. زۇلفىقارغا بېرىلدى. ئۇ ئوز ئەمگىكىنى ژۇقۇرى باھالاپ، نامىغا ئېيتىلغان سەمىمىي سوزلەر ئۈچۈن چىن قەلبىدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

كەچ ئاخىرىدا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئارتىستلىرى ئەدىپنى تەبرىكلەپ، چوڭ كونسېرت كورسەتتى.

م. سادىروۋ.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
لېنىن يولى كوچىسى
50 بىنا، 8—قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مومىنجان ھەمرا

تېلېفونلار: قوبۇلخانا —59—84—33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01—92—33، مەسئۇل كاتىپ—06—86—33، ئىجتىمائىي — سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى—81—86—33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى— 27—86—33، ئىختىسات بولۇمى— 50—86—33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئاماڭ بولسا، رەڭگى - روىۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
21- ئوكتەبر
№41
شەنبە
(3998)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مۇشتەرى توپلاش-95

تارىخىمىز، مەدەنىيىتىمىز پۈتۈلگەن يېزىق

ھازىر 1996-ژىلغا گېزىت، ژۇرنال لارغا مۇشتەرى بولۇش باشلانغان چاغ غدا مەن بىزنىڭ سوىۇملۇق «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزگە ھەممىزنىڭ تۇ گەل يېزىلىشىغا چاقىرغان بولار ئىدىم. بىزنىڭ مەنىۋىي ھاياتىمىزنى ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى، «نۇرزۇ» يەدەبىي ژۇرنالىمىز پەرەز قىلىش مۇمكىن بولمىسا كېرەك. چۈنكى غايەت زور تۇزگۈرۈشلەر، ئىسلاھاتلار بولۇۋاتقان ھازىرقى دەۋردە يەنىلا بىز كۆپلىگەن ئەخبارات خاراكتېرلىك مەدەنىيەتلارنى، تارىخىمىز، مەدەنىيىتىمىز، مەنئىتىمىز، ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز ھەققىدىكى ماتېرىياللارنى ئەينە شۇ گېزىتلىرىمىزدىن ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولمىز.

مەن بۇ يەردە «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ يېزىغى-بىزنىڭ ئەڭ داتلىرىمىز قوللىنىپ كېلىۋاتقان ئەرەپ-ئۇيغۇر يېزىغىدا مىللىي تىببىياتىمىزنىڭ تارىخى، بارلىق قولىيازمىلار پۈتۈلگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەشنى خالىغان بولار ئىدىم. بىزنىڭ قەدىمىي ئۇيغۇر يېزىغىمىز -چاغاتاي يېزىغىدا مىللىي مەدەنىيىتىمىز، جۈملىدىن تىببىياتىمىز تەرەققىي قىلدى. مەن تىببىي خادىم بولغانلىقىمدىن تىبابەتچىلىكتىن مىسال كەلتۈرىمەن. مەسىلەن، 19-ئەسىردە تۇرپان ئەدەبىيات خارابىلىرىدا نەپىس تارىخىي لوگىلىرى تەرىپىدىن تېپىلغان بىر قولىيازمىدا ئادەمگە ۋېگىنە سېلىش سىخ ھېسسى بېرىلگەن، ھازىر بۇ نادىر ھوججەت بېرلىن مۇزېيىدا ساقلانماقتا. بىز ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىنكى دەۋردە ئەرەپ يېزىغى قوللىنىشقا باشلىدى. ئەندى بۇ يېزىقتا كېيىنكى دەۋردىكى بارلىق ئەسەرلەرنىمۇ پۈتۈلدى، مىللىي مەدەنىيىتىمىز تەرەققىي ئەتتى. ئەينە شۇ قولىيازمىلاردا ئۇيغۇر مىللىي تىبابەتچىلىگى تۇغرىلىق مەلۇماتلار ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن، تېخى خېچ بىر خەلق كەشپ قىلمىغاندا ناق كېسەلنى داۋالاش،كوز گە پەردە قاپلاشنى ئوپېراتسىيە قىلىش، قىزىل گۈل شارابى بىلەن ھالسىز بېمارنى داۋالاش، مېھرگىيا (رېگىمك) بىلەن مادداڭ ئالمىشىش جەريانىنى تۇنجى قېتىم داۋالاش ئوخشاش تۇنجى ئەڭداتلىرىمىزنىڭ بىزگە قالدۇرغان بېباھا مىراسى بولۇپ، ھازىرمۇ كۆپلىگەن بېمارلار ئەينە شۇ ئۇسۇل بىلەن داۋالىنىپ، سەللى مازا ساقىيىپ كەتتى. مانا موشۇ ئەڭ قىمەتلىك، جاھاندا تەڭدىشى يوق داۋالاش ئۇسۇللىرى پەقەت بىزنىڭ ئۇيغۇر-ئەرەپ يېزىغىمىز ئاساسىدىكى قولىيازمىلاردا ساقلانغان. ئۇيغۇر مىللىي تىبابەتچىلىگىنىڭ ئىلمىي ئاساسى، داڭلىق قويۇش ئۇسۇللىرى، دورا ئۇسۇللىرى قاتارلىقلار ھەققىدە ئۇيغۇرلار مەنپىيەتدار بولۇۋاتقان مەسىلىلەرنى داۋاملىق يورۇتۇپ تۇرۇش، ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەش يولىدا «يېڭى ھايات» گېزىتى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەرىكەت قىلىپ، ئۇز سەھىپىلىرىدە خەلقىمىزنىڭ شانلىق ئوتمۇشى، تارىخىمىزنىڭ بۈرۈلۈش پەيتلىرى توغرىلىق بىر قاتار ماقالىلارنى ئېلان قىلىپ، بىزنىڭ تەشنالىقىمىزنى قانائەتلەندۈرۈپ كەلمەكتە. بىز گېزىتىمىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىن ئەينە شۇ يونىلىشتە ئىزچىل ھەرىكەت قىلىشىغا تىلەكداشمىز.

مەن بارلىق يۇرتداشلىرىمنى سوىۇملۇق گېزىتلىرىمىزغا بىردەك مۇشتەرى بولۇشقا چاقىرىمەن.

ر. ئىمىروق،
دېخان. جامبۇل ناھىيەسى.

قىسقا خەۋەرلەر

18 -ئوكتەبر كۈنى پېزىدېنتنىڭ دېزىدېنتسىيەسىدە قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى كېڭىشىنىڭ ئوۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. مەجلىسنى ئاسسامبلېيە رەئىسى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئاچتى.

مەجلىستە ئاز مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى مىللەتلەر ئارا دوستلۇق ۋە رازىلىقنى مەنلىكنى كۈچەيتىشكە پائال قاتناشقىنى ئۈچۈن قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ھورمەت گراموتىسى بىلەن مۇكاپاتلاش مەسلىسى قارالدى. ھورمەت گراموتىسى بىلەن كېلەچەكتە ئاسسامبلېيە تەرىپىدىن مىللىي-مەدەنىي مەركەزلەر، ئىجادىيەت ئىتتىپاقلىرى ۋە ئايرىم ئادەملەر مۇكاپاتلىنىدۇ.

* * *

ئاقشام بىلەن قازاقستاننىڭ دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرى كۈندىن كۈنگە ياخشىلانماقتا. قازاقستان ئۇز مۇستەقىللىقىنى ئالغاندىن بېرى ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا كوپلىگەن مۇھىم ھوججەتلەر ئىمزالاندى. بۇ ئىشلاردا ئاقشىنىڭ قازاقستانداكى ئەلچىسىنىڭ رولى ناز بولمىدى.

يېقىندا ئاقشىنىڭ قازاقستانداكى ئىلگەركى ئەلچىسى كورت ئوز ئىلگە قايتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئىلىزابېت دزۇنۇنس خانىم يېڭى ئەلچى بولۇپ كەلدى. ئۇ 18- ئوكتەبر كۈنى پېزىدېنتنىڭ ئاق سارىيدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبىرىگە ئىشەنچ گراموتىسىنى تاپشۇردى.

* * *

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پېزىدېنتنىڭ پەرمانى بىلەن ق. ش. سۇلەيمېنوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېچكى ئىشلار مىنىستىرى- قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئېچكى ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانى بولۇپ تايىنلاندى.

قايسىبېك شوشان ئوغلى سۇلەيمېنوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېچكى ئىشلار مىنىستىرى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئېچكى ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانى بولۇپ تايىنلىنىشى بىلەن، ئۇ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مەسلىھەتچىسى خىزمىتىدىن بوشتىلدى.

* * *

قازاقستان خەلقلىرىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېس-تۇيغۇسىدا تەربىيەلەش مەخسىتىدە، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پېزىدېنتنىڭ پەرمانى بويىچە:

25-ئوكتەبر- جۇمھۇرىيەت كۈنى- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي بايرام كۈنى بولۇپ بەلگۈلەندى.

مۇنۇ كۈنلەر قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بايرام كۈنلىرى بولۇپ بەلگۈلەندى:

1-2- يانۋار- يېڭى ژىل.
8- مارت- خەلىق ئارا ئايالار كۈنى،
22-مارت نەۋرۇز بايرىمى.
1- ماي- قازاقستان خەلقىنىڭ بىرلىگى بايرىمى.
9- ماي- غالىبىيەت كۈنى.
30- ئاۋغۇست- قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى كۈنى.
16-دېكابر- مۇستەقىللىق كۈنى.

* * *

تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىمەن

مەن كوپلىگەن ژىللاردىن بۇيان «يېڭى ھايات» گېزىتىگە داۋاملىق مۇشتەرى بولۇپ كېلىۋاتىمەن. گېزىتتە بېسىلىۋاتقان ماتېرىياللار، بولۇپمۇ جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ بېسىپ ئوتكەن شانلىق يولى، تارىخىمىزنىڭ بىز بىلمەيدىغان سىرلىق تەرەپلىرى توغرىسىدىكى ماقالىلارنى ئوقۇپ، خېلە نۇرغۇن مەلۇماتقا ئىگە بولدۇم. گېزىتىمىزدە بىزنىڭ دولەتچىلىكىمىزنىڭ قانداق يوللار بىلەن يوقىتىلغانلىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي ۋە روسسىيە ئىمپېرىيەلىرىنىڭ ئېلىپ بارغان رەزىل ھەرىكەتلىرى توغرىلىق خېلە ماقالىلار بېرىلدى.

ش. روزىباقىيېۋ، تىشچى.
ئالمۇتا شەھىرى.

ھەممىمىز مۇشتەرى بولايلى

ھازىرقى ھاياتىمىزنى رادىئو، تېلېۋىزور ۋە ئەڭ مۇھىمى- بىزنىڭ سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىز- «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات»سىز يەرەز قىلىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى غايەت زور ئۆزگىرىشلەر، ئىسلاھاتلار يۈز بېرىۋاتقان بۇ دەۋردە كۆپلىگەن مەلۇماتلارنى بىز يەنىلا ئەينە شۇ گېزىتلىرىمىزدىن تاپالىمىز.

مەن مانا 25 ژىلدىن بۇيان-يەنى 1-سانىدىن باشلاپ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ دائىمىي مۇشتەرى بولۇپ كېلىۋاتىمەن. «يېڭى ھايات» ئۆزىنىڭ يونىلىشى، بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللارنىڭ مەزمۇنى جەھەتلىرىدىن بىزنىڭ ئېھتىياجلىرىمىزنى قانائەتلەندۈرۈپ كەلمەكتە. ئەلۋەتتە، خەلقىمىزنىڭ جاھانەتچىلىك پىكرىنىڭ مىنبىرى بولۇش، ئۇ سەھىپىلىرىدە ئۇيغۇرلار مەنپىيەتدار بولۇۋاتقان مەسىلىلەرنى داۋاملىق يورۇتۇپ تۇرۇش، ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەش يولىدا «يېڭى ھايات» گېزىتى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەرىكەت قىلىپ، ئۇز سەھىپىلىرىدە خەلقىمىزنىڭ شانلىق ئوتمۇشى، تارىخىمىزنىڭ بۈرۈلۈش پەيتلىرى توغرىلىق بىر قاتار ماقالىلارنى ئېلان قىلىپ، بىزنىڭ تەشنالىقىمىزنى قانائەتلەندۈرۈپ كەلمەكتە. بىز گېزىتىمىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىن ئەينە شۇ يونىلىشتە ئىزچىل ھەرىكەت قىلىشىغا تىلەكداشمىز.

مەن بارلىق يۇرتداشلىرىمنى سوىۇملۇق گېزىتلىرىمىزغا بىردەك مۇشتەرى بولۇشقا چاقىرىمەن.

ر. ئىمىروق،
دېخان. جامبۇل ناھىيەسى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتەرى بولۇش باشلاندى

ھورمەتلىك گېزىتخان، سىزنىڭ سۆيۈملۈك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتەرى تۇلۇش تېشى باشلانىدى. سىز گېزىتلارغا تۇزدىگىز تۇرۇۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتلىك ئاساستىكى مۇشتەرى تو پلىغۇچىلار ۋە ژىگىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىز- غا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى»- ژىلىق يېزىلىش باھاسى- 284
تەڭگە 40 تىيىن. ئىندېكسى- 65357.
«يېڭى ھايات»- ژىلىق يېزىلىش باھاسى -210
تەڭگە 48 تىيىن. ئىندېكسى- 65359.
گېزىتلارغا تۇز ۋاقتىدا مۇشتەرى بولۇشنى ئەستىن چىقارماڭ!

قەھرىمانغا ھۆرمەت

كىچىك دېخان يېزىسىدا خەلق قەھرىمانى موردۇن تېيىپوۋ شەرىپىگە بېغىشلانغان تەنتەنە بولۇپ ئۆتتى.

مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ئاتىغى- «خەلق قەھرىمانى» يۈكسەك نامىغا سازاۋەر بولغان تۇنجا ئۇيغۇر پەرزەنتى موردۇن ئاكا تېيىپوۋنى گېزىتخانلارغا تەپسىلىي تونۇشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. قەھرىمان توغرىلىق جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق ئەخبارات ۋاستىلىرىدا دېگىدەك، جۈملىدىن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىدا بىر نەچچە قېتىم تەپسىلىي يېزىلدى. يېقىندا قەھرىمان يۇرتى- كىچىك دېخان يېزىسىدا ئۇنىڭ شەرىپىگە بېغىشلانغان چوڭ تەنتەنە بولۇپ ئۆتتى.

يېزا مەدەنىيەت ئۆيى ئىلگىرى-كېيىن بۇنداق ئۇرغۇن ئادەمنى، يەنە كېلىپ ناھىيەنىڭ ھەممە دەرىجىدىكى رەھبەرلىرىنى، ژىراق-يېقىندىن كەلگەن مېھمانلارنى بىر پەيتتە قوبۇل قىلمىغان بولسا كېرەك. «خەلق قەھرىمانى» باغرىغا بېسىپ تەبرىكلەپ، گۈلدەستىلەرنى تەغدىم قىلىۋاتقان قېرى-ياشنىڭ ئۇستۇن كەيپىيات ئىلكىدە ئېكەنلىكىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس. مۇراسىمغا بېغىشلانغان تەنتەنە ئالدىدا بۇنىڭدىن ئىككى-ئۈچ ژىل ئىلگىرى چۈشىرىلگەن «ئوكتەبر» كولخوزىنىڭ ھاياتى توغرىلىق ھېكايە قىلىدىغان ھۆججەتلىك فىلىم كۆرسىتىلدى. بۇ بىكار ئەمەس. ھازىرمۇ ئىقتىسادىي ئېغىرچىلىققا قارىماي، «ئوكتەبر» كولخوزى ئۇيغۇر ناھىيەسىدە كۆپىنىڭ بېشىنى قوشۇپ، تەجرىبە سىنالغان ھەقىقىي كوللېكتىۋلىق ئېگىلىك ئېكەنلىكىنى موشۇ ئېغىر كۈنلەردىمۇ ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلاۋاتقان كولخوزلارنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، ئەلۋەتتە، كولخوز باشقارمىسىنىڭ رەئىسى ئىلامان تۇرسۇنوۋنىڭ ئالاھىدە ئەمگىكى بار. چۈنكى، ئالدىن-ئالا شۇنى ئېيتىشقا توغرى كېلىۋاتىدۇكى، قەھرىمان شەرىپىگە بېغىشلانغان بۇ توي مەرىكىسىنى ئۇيۇشتۇرۇش تەشەببۇسىنى كۆتەرگەنلەرنىڭ، ئۇنى ژۇقۇرى دەرىجىدە تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈشنىڭ غېمىنى يېگەنلەرنىڭ ئارىسىدا ئەينە شۇ كولخوز رەئىسىنىڭ ئىسمىنىڭ بارلىقىنى تەكىتلەش ئورۇنلۇق.

تەنتەنىلىك توي-مەرىكىسىنى ناھىيە ھاكىمى م. ئاسىروۋ تەبرىك سۆز بىلەن ئاچتى. ئاندىن «خەلق قەھرىمانى» موردۇن تېيىپوۋنىڭ ھاياتى ۋە ئىش پائالىيىتى، شۇنداقلا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى جەڭ مەيدانلىرىدا كۆرسەتكەن جاسارىتى ھەققىدە كولخوز رەئىسى ت. تۇرسۇنوۋ سۆزگە چىقتى. دوكلاد كۆپچىلىك تەرىپىدىن قىزغىن ئالقىشلاندى. ئاندىن كېيىن ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ز. باتتالخانوۋ، ئەمگەك ۋېتېرانى «گۈلىستان» كولخوزىنىڭ (ئىلگىرىكى سۆيېردلوۋ) سابىق رەئىسى مىرزىگۈل ئاسىروۋ، ئوكتەبر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى ژ. ئامانباېۋ، غالجات ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇئەللىمى، تارىخچى ئا. قاسىموۋ، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. ئىسمائىلوۋ ۋە ژىراق-يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار موردۇن ئاكا تېيىپوۋنى بۇ ژۇقۇرى ئاتاق بىلەن سەممىي تەبرىكلەشتى. ئاتىقلار جاسارەت ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدىغانلىقىنى، توپ توغرا يېرىم ئەسىردىن كېيىن «ئالتۇن يۇلتۇز» ئوز ئېگىسىنى تاپقانلىقىنى، مۇستەقىل جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئەزەلدىن قانداش، قېرىنداش بولغان قازاق بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ دوستلۇغى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ تېخىمۇ مۇستەھكەم بولىدىغانلىقىنى ئالاھىدە قەيت قىلىشتى.

تەنتەنىدە ناھىيە ھاكىمى م. ئاسىروۋ موشۇ داغدۇغىلىق تويىنىڭ سەۋەپچىسى خەلق قەھرىمانى موردۇن تېيىپوۋقا ناھىيە مەمۇرىيىتى ۋە ناھىيە ئاھالىسى نامىدىن «ۋاز-2105» ماركىلىق يېڭىل ئاۋتوماشىنىنىڭ ئاچقۇچىنى گۈلدۈرلىگەن ئالقىشلار ساداسى ئاستىدا تاپشۇردى. ساھىپخان ئورىندىكى «ئوكتەبر» كولخوزى بولسا قوش ئاچىنوقىنىڭ قوش قىرالى ئاتالغان «خەلق قەھرىمانى» موردۇن تېيىپوۋ بىلەن موشۇ يۇرتنىڭ پەرزەندى «ۋەتەن» ئوردېنىنىڭ كاۋالېرى زامانبېك باتتالخانوۋقا بىردىن گىلەم سوغا قىلىپ، ئات مىنگۈزدى. ھە، بۇ كۈنى موردۇن ئاكىغا سوغا خېلە كۆپ تاپشۇرۇلدى، بىراق ئەڭ ئالىي سوغا ئۇنىڭغا كۆرسىتىلگەن يۇرتداشلىرىنىڭ ھۆرمىتىدۇر، بۇنىڭدىن ئارتۇق سوغا بولمىسا كېرەك. ئاخىرىدا شۇنى ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇكى، چوڭ بىر ناھىيە دائىرىسىدە ئوتكەن بۇ توي تەنتەنىسىگە ئالمۇتا ۋىلايىتى مەمۇرىيىتىدىن ھېچ بىر ۋەكىلنىڭ قاتناشمىغانلىقى ئادەمنى ئەجەپلەندۈرىدۇ.

كىچىك دېخان يېزىسىدا ئوتكەن بۇ داغ-دۇغىلىق توي مەرىكىسى يۇرتداشلىرى قەھرىمان شەرىپىگە يايغان كەڭ دەستىخانغا ئۇلاشتى.

ئى. باراتوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

پايتەخت كارخانىلىرىدا

يېڭى ئۇسۇلدا ئىشلەش

جۇمھۇرىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي بوھران بارلىق ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن مەھكىمىلىرىگە ئوز تەسىرىنى يەتكۈزۈشى نەتىجىسىدە بەزى كارخانىلار ئوزىنى-ئوزى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەلمەي، تار قىلىپ كېتىۋاتىدۇ. موشۇنداق ئېغىر ئەھۋالدا ئايرىم كارخانىلار، مەھكىمىلەر ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن ھالدا، قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەرنى ئىشقا قوشۇپ، مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. جۈملىدىن، ئەينە شۇنداق كارخانىلارنىڭ بىرى- قازاقستان پاڭلار جەمىيىتىنىڭ ئوقۇش - ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسىدۇر.

يېقىندا بىز مەزكۇر كارخانىنىڭ دىرېكتورى ۋاققاس مەمېدنوۋنىڭ ھۇزۇرىدا بولۇپ، كوللېكتىۋ ئەزالىرىنىڭ بىيىلقى ژىلنىڭ 9 ئېيىدا ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان مەھسۇلاتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ تۈرلىرى ھەققىدە، شۇنداقلا ئىشچىلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئەھۋالى توغرىلىق سوزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدۇق:

- بىزنىڭ ئوقۇش-ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىمىزدا 200 نەپەر ئىشچى-خىزمەتچى ئىشلەپ چىقىرىشقا جەلىپ قىلىنغان. جەمىيىتىمىزنىڭ ئاساسىي ئىشى-ئاكالارنى ھەر خىل كەسىپلەرگە ئوگىتىش ھەم ئوقۇتۇشتىن ئىبارەت. كارخانىغا ئاساسەن شەھەردىكى 3-ئىنتېرناتتا تەلىم ئالغان ياشلار تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئۇلار ئوزلىرى تاللاپ ئالغان كەسىپلەر بويىچە ئوگىنىدۇ ۋە ئىش پائالىيىتىنى باشلايدۇ. ئوقۇش - ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسىدا ياش ئىشچىلار ئۈچۈن كەسىپنىڭ 26 تۈرى بار. شۇنداقلا بىز ئوقۇتۇش جەريانىدا ياشلارنىڭ قابىلىيىتىگە قاراپ، تېخنولوگلارنى، ماستېرلارنى تەييارلايمىز.

ئەندى كارخانىمىزنىڭ ئاساسىي ئىشلەپ چىقىرىش پائالىيىتى ھەر خىل ئاياق-كىيىملەرنى، بالىلار كىيىم-كېچەكلىرىنى، سالامەتلىكنى ساقلاش مەھكىمىلىرى ئۈچۈن مەخسۇس خالاتلارنى، شۇنداقلا ھەربىي كىيىملەرنى تەييارلاشتىن ئىبارەت.

كارخانا كوللېكتىۋى جۇمھۇرىيەتتە قانات يايغان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، تىرىشچانلىق، ئىزدىنىش بىلەن ئىشلەۋاتىدۇ. ھازىر بازار ئىقتىسادىغا كوچۇش دەۋرىدە ھەر بىر كارخانا ۋە مەھكىمىلەر ئوزىنى-ئوزى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن تىجارەتچىلىك ئىشنى كەڭ دائىرىدە قوللىنىپ، قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەردىن پايدىلىنىشنى بىلىشى كېرەك. موشۇنىڭغا بىنائەن، بىز ئوزىمىز ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان مەھسۇلاتلار بويىچە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئايرىم ۋىلايەتلىرى، رېگىونلار ئارا شەرتنامىلارنى تۈزۈپ، تاۋار ئالماشتۇرۇشنى قولغا ئالغان ئېدۇق. بىراق، بىيىلدىن باشلاپ، ھوكۇمەت تەرىپىدىن رېگىونلار ئارا تاۋار ئالماشتۇرۇشنى مەنئىي قىلدى. موشۇ ئەھۋالدا بىز باشقا يوللارنى ئىزدەشتۇرۇشكە باشلىدۇق. ئاتاپ ئېيتقاندا، شەھەردە تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر ۋە چەت ئەل فىرمىلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئوزبېكىستان، قىرغىزىستان، تۇركمەنىستان ۋە ئۇكرائىنىغا بېرىپ، خام ئەشيالارنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن شۇ يەرلەردىكى كارخانىلار بىلەن كېلىشىم تۈزدۇق. جۈملىدىن، بىيىل، ئۇكرائىنىدىن خام ئەشيا سۈپىتىدە قول پەلەيلىرى ئۈچۈن بىرېزېنت رەختلىرىنى سېتىپ ئالدۇق. شۇنداقلا ئوزبېكىستاندىن كېرلىك، تەھيە قاپلىرىنى تىكىش ئۈچۈن پاختا رەختلىرىنى سېتىۋالدۇق. بۇنىڭدىن تاشقىرى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ فىرمىلىرى بىلەن شەرتنامە تۈزۈپ، بىزگە كېرەك بولغان خام ئەشيا ھەم تېخنىكا ۋاستىلىرىنى سېتىپ ئالىمىز. بۇ ئىشلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن تىجارەتچىلىك ئىشنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇشىمىز كېرەك.

ھازىر تۇرمۇشىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ئېغىر ئىقتىسادىي ئەھۋالدا كارخانىدا ئىشلەۋاتقان بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش شارائىتىغا كوڭۇل بولمەسلىك، غەمخورلۇق قىلماسلىققا زادىلا بولمايدۇ. موشۇنىڭغا بىنائەن مەمۇرىيەت ھەر ئايدا تاماق، يول پۇلى دەپ، 500 تەڭگىدىن ھەر بىر ئىشچىغا ياردەم پۇلى بېرىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا كارخانا قارىمىغىدا قاپچىغاي شەھرىدە دەم ئېلىش ئويى بار. ئىشچىلار ياز ئايلىرىدا دەم ئېلىش كۈنلىرىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزىدۇ. شۇنداقلا بالىلار باغچىسى، ئاۋتوپارك كوللېكتىۋ ئەزالىرى ئۈچۈن خىزمەتتە.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار بىزگە تېجەملىك بىلەن تىرىشىپ ئىشلەشنى، مەھسۇلات تۈرىنى كۆپەيتىشنى، بولۇپمۇ، ئەمگەك ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇشنىڭ يېڭى ئۇسۇللىرىنى ئېپىشنى دەۋەت قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى، بۇ- ھايات تەلىۋىدۇر.

ياقۇپ سەممەدىي.
ئالمۇتا شەھرى.

ئاقش تىن كەلگەن 24-ئىزگۇ ياردەم

ئامېرىكىنىڭ خۇسۇسىي ھەرىكەت تەشكىلاتى- خوئۇپىنىڭ پىلانى بويىچە باھاسى بەش مىللىون ئاقش دوللىرىدىن ئاشىدىغان، قازاقستان ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن خالىس ياردەم سۈپىتىدىكى دورا-دەرمەكلەر ئالمۇتىغا يەتكۈزۈلدى. ئۇلار 400مىڭ دوزا دىفتېرىيە-كوك يوتەل-سىل ۋاكسىنلىرى، شۇنداقلا ئۇلارنى ئوكۇل ئارقىلىق پايدىلىنىشقا بەلگۈلەنگەن ژىڭنە ۋە شپىرىسلاردىن ئىبارەت. داۋالاش ئىشنى ياخشىلاشقا قارىتىلغان بۇ ئىزگۇ ياردەمگە ئاقش مۇداپىئە مىنىسترلىگى مەبلەغ ئاجراتقان.

بۇ 1992-ژىلدىن باشلاپ ئاقش تەرىپىدىن قازاقستانغا كورسىتىلگەن 24-قېتىملىق خالىس ياردەم ھېساپلىنىدۇ. جۇمھۇرىيەت ھاۋا يولى ئارقىلىق قازاقستانغا يەتكۈزۈلگەن ئامېرىكىنىڭ ئىزگۇ ياردىمىنىڭ ئۇمۇمىي كولەمى 50 مىللىون دوللاردىن ئاشتى.

(قازتاگ).

قازاقستان بىلەن ياۋروپىدىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق تەشكىلاتى ئاز سانلىق مىللەتلەر

مۇئاممالىرىنى مۇھاكىمە قىلماقتا

16-ئوكتەبر كۈنى قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارلىرى پاۋېل ئاترۇسكېۋىچ، ئەلخان بايمېنوۋ ۋە ئۇنىڭ ئىجرائىي كاتىبى سېرىك سېيدۇمانوۋ ياۋروپادىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىشلىرى بويىچە ئالىي كومىسسارى ماكس ۋان دېر ستۇل بىلەن ئۇچراشتى. سوھبەتداشلار مىللىي سىياسەت مەسىلىلىرى، ئېتنوسلار ئارا مۇئاممالار بويىچە پىكىر ئالماشتۇردى. سوھبەتتە جۇمھۇرىيەتنىڭ كوپ مىللەتلىك سۇۋېرېن دولەت قۇرۇشتىكى، جەمىيەتتە ئۇراقلىق، تېچلىق ۋە رازىمەنلىك ۋەزىيىتىنى تەمىنلەشتىكى كونكرېت مەۋقەلەر توغرىلىق سوز بولدى.

قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئەمەلىي پائالىيىتى مېھماننىڭ چوڭ قىزىقىشىنى پەيدا قىلدى.

تەرەپلەر ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھاياتى بىلەن باغلىق بولغان كوپلىگەن مەسىلىلەر بويىچە مەۋقەلەرنىڭ ئوخشاشلىقىنى تەكىتلىدى. جۈملىدىن، خەلقلەرنىڭ بىر-بىرى توغرىلىق بىلىملىرىنى كېڭەيتىش ئاساسىدا ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشەنچىنى مۇستەھكەملەشنىڭ، بارلىق ئېتنىكىلىق توپلارنىڭ مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن شەرت-شارائىت يارىتىشنىڭ زورۇرىيىتى تەكىتلەندى.

* * *

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تاشقى ئىشلار مىنىسترى قاسىمجومارت توقايېۋ ئالمۇتىدا بولۇۋاتقان ياۋروپادىكى ھەمكارلىق ۋە بىخەتەرلىك تەشكىلاتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىشلىرى بويىچە ئالىي كومىسسارى ماكس ۋان دېر ستۇلنى قوبۇل قىلدى.

تاشقى سىياسىي ئىدارىنىڭ باشلىقى ياۋروپا رېگىونال تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىلىگە قازاقستاندىكى سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ۋەزىيەت توغرىلىق سوزلەپ بەردى. ئۇ، جۈملىدىن، دېكابىردا جۇمھۇرىيەت پارلامېنتىغا ئوتكۈزۈلىدىغان سايلامنىڭ مۇھىملىقىنى، بۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ دېموكراتىك ئوزگەرتىشلەر يولىدا تېخىمۇ ئالغا ئىلگىرىلەشتە بۇنىڭ ئاساس بولىدىغانلىقى توغرىلىق تەكىتلىدى.

سوھبەت ۋاقتىدا شۇنداقلا بىر قاتار خەلق ئارا مۇئاممالار، شۇ جۈملىدىن مولدوۋادىكى ۋەزىيەت ۋە تاجىكىستاندىكى ئەھۋال مۇھاكىمە قىلىندى.

* *

ياۋروپادىكى ھەمكارلىق ۋە بىخەتەرلىك تەشكىلاتىنىڭ ئالىي كومىسسارى بىلەن مىللىي سىياسەت بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى كېڭورگىي كىم ئۇچراشتى.

ئۇزاققا سوزۇلغان سوھبەتتە دولەت كومىتېتى تەرىپىدىن ھەل قىلىنىۋاتقان مۇئاممالارنىڭ كەڭ دائىرىسى مۇھاكىمە قىلىندى. مىللىي مەكتەپلەردە ئوقۇتۇشنى يولغا سېلىش مەسىلىلىرىگە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيلىرى ۋە مەدەنىيىتىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي ئەتكۈزۈش، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر مەسىلىلىرىگە ئالاھىدە كوڭۇل بولۇندى. شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتتە مىللىي تىللارنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىستىقبالى، كومىتېتنىڭ ۋە مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرى، ئۇلارنىڭ بىرلىشىپ قىلىدىغان چارە-تەدبىرلىرى توغرىلىق سوز بولدى.

تەرەپلەر ئومۇمىي مۇئاممالارنى ھەل قىلىشتا ئەمەلىي ھەمكارلىشىش ۋە ئوز ئارا ياردەملىشىش توغرىلىق كېلىشتى.

(قازتاگ).

لوبنۇر توغرىلىق ھەقىقەتنى ئېيتىش كېرەك

مانا 35 ژىلدىن بۇيان ئالمۇتىدا ئەل فارابىي نامىدىكى مىللىي دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئالىملىرى قازاقستان پايتەختى ئۇستىدىكى ھاۋا باسسېينىدىكى رادىاتسىيە ئەھۋالىنى ئوز نازارىتى ئاستىدا تۇتۇپ تۇرماقتا. ئەينە شۇ مەخسەتتە مۇنتەزىم رەۋىشتە ھەر كۇنى ستراستوفېرغا (35 كىلومېتر ئېگىزلىككىچە) رادىوزوندلار چىقىرىدۇ. ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن كائىنات نۇرلىنىشىنىڭ ئۇمۇمىي ئىونلاشتۇرىدىغان كومپونېنتلار دەپ ئاتالمىش نەرسە رويخەتكە ئېلىنىدۇ. يادرو ئەسىرى باشلىنىشى بىلەن ھاۋا بوشلۇغىدا سۇنئىي رادىونۇكلىدلار پەيدا بولدى. بۇ رادىوئاكتىۋ چاڭ-ئاتوم ئېلېكتروستانسىيەلىرىدىكى يادرو پارتلاشلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

مۇنداق ۋاقىەلەردىن كېيىن يەرنىڭ ستراستوفېرىسىدا كوز بىلەن كورۇش مۇمكىن بولمىغان رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلار پەيدا بولىدۇ. ئۇلار سەييارىمىزنىڭ پۇتكۇل بىوسفېرىسى ئۇچۇن ئىنتايىن چوڭ خوۋۇپ تۇغدۇرىدۇ. كوپلىگەن ژىللاردىن بۇيان كائىنات فىزىكىسى ۋە رادىاتسىيە فىزىكىسى كافېدرىسىنىڭ باشلىغى، پەن ۋە تېخنىكىنىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئەربابى، پروفېسسور يېۋگېنىي ۋاسىلىيېۋىچ كولۇمېيتېس ئوزىنىڭ بىر توپ خىزمەتداشلىرى بىلەن بۇ ئەجەل ئېلىپ كېلىدىغان بۇلۇتلارنى ئۇگەنمەكتە، ئۇلارنىڭ تەبىيىتى توغرىلىق ئىنتايىن چوڭ ئېكسپېرىمېنتال ماتېرىال توپلىدى.

—مەن پەندە پەقەت ھەقىقەتنى ۋە پۇتكۇل ھەقىقەتنى ئېيتىش لازىم دېگەن مەۋقىەدە قاتتىق تۇرىمەن. ئەپسۇسكى، قازاقستان گېزىتلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدە بەزىدە جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى رادىاتسىيە ئەھۋالى توغرىلىق بارلىق ھەقىقەت خەۋەر قىلىنمايدۇ. ئەتىمالىم، بۇ مۇئەللىپلەرنىڭ يېتەرلىك ئەخباراتقا ئېگە بولمىغانلىغىدىن يۇز بېرىۋاتسا كېرەك. مۇنداق خۇلاسىنى ئىسپاتلايدىغان فاكتلار تەلەپ قىلىنىنامدۇ؟ مەرھەمەت!

مەسىلەن، بىز ئەسۋاپلار بىلەن تەكشۇرۇش ئارقىلىق، خىتاينىڭ لوبنۇر يادرو پولىگونىدا ھەر بىر قېتىم يادرو زارەدلىرى سىناق قىلىنغاندىن كېيىن ئالمۇتىدا 12—16 كىلومېتر ئېگىزلىكتە رادىوئاكتىۋ بۇلۇتى پەيدا بولىدۇ ۋە رادىاتسىيە دەرىجىسى ستراسفېرا رايونىدا 5—7 ھەسسە ئوسۇپ كېتىدۇ. خودا ئۇزى ساقلىسۇن، ئەگەر ئۇنىڭغا سامولیوت ئۇچۇپ كىرىپ كەتسە: بىر ژىلدىن كېيىن كوپلىگەن يولۇۋچىلار ھاياتىدىن ئايرىلىشى مۇمكىن. ئېيتماقچى، تۇركمەنستاندىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر سامولیوت بىلەن مۇنداق ۋاقىە يۇز بەرگەن ئېدى. مۇنداق مەخسەتلەر ئۇچۇن بىزدە مەبلەغ بولمىغانلىقتىن، ئۇنىڭ يولۇۋچىلىرىنىڭ تەغدىرى توغرىلىق مەلۇمات ئېلىش مۇمكىن بولمىدى.

لۇبنۇردا يادرو پارتلاشلىرى يۇز بەرگەندىن كېيىن دەرھال بارلىق رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلار چوقۇم قازاقستان پايتەختى ئۇستىدىن ئۇچۇپ ئوتەتتى. بىزنىڭ خوشنىلىرىمىز يادرو قۇرالىنى شامال قازاقستان تەۋەسى تەرەپكە قاراپ چىققاندا سىناق قىلغان، ۋە شۇنىڭ بىلەن خىتاي پولىگونى جايلاشقان جايدىكى ئاھالىنى ئۇنىڭ زىيانلىق تەسىرىدىن ژىراقلاشتۇرۇشقا ئىنتىلغان، دەپ پەرەز قىلىش مۇمكىن. جۇملىدىن، مۇنداق بۇلۇتلار ئىككى ھەپتە ئىچىدە يەر شارىنى ئايلىنىپ چىقىپ، يەنە ئالمۇتا ئۇستىدە پەيدا بولۇشى مۇمكىن ئېدى. بىر نەچچە ئاي مابايىندا ئەينە شۇنداق بولىدۇ.

رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلىرى بىلەن باغلىق بولغان رادىاتسىيەنىڭ كىچىك دوزىلىرى جانلىق ئورگانىزملارغا، شۇ جۇملىدىن ئادەملەرگىمۇ ھالاكەتلىك تەسىر يەتكۇزىدۇ. ئۇلار ئاستا، كوزگە چېلىقمىغان ھالدا ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار قانداق تەسىر يەتكۇزىدۇ؟ نۇكلىولار بىزنىڭ ئوتلاقلىرىمىزغا، ئورمانلىرىمىزغا، دەريالىرىمىز بىلەن كولىلىرىمىزگە ياغىدۇ، ئۇلار ھەر كۇنى ۋە ھەر سائاتتا ئىچىملىك سۇنى، ئاشلىقنى، مېۋىلەرنى، كوكتاتلارنى، سۇت ۋە گوشنى— بىزنىڭ كۇندىلىك ئوزۇق—تۇلۇكلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى پاسكىنىلاشتۇرىدۇ. نەتىجىدە قازاقستان ۋە شىمالىي يېرىم شاردىكى كوپلىگەن باشقا ئەللەر ئاھالىسىنىڭ ئورگانىزمىدا ئەينە شۇنداق «خوۋۇپلۇق چاڭ» پەيدىن—پەي توپلىنىشقا باشلىنىدۇ.

— سىز لوبنۇردىكى يادرو سىناقلىرىنىڭ قازاقستان پايتەختى ئاھالىسىنىڭ سالامەتلىگىگە خوۋۇپلۇق تەسىر يەتكۇزىدىغانلىغى توغرىلىق مەلۇماتلارنى بۇنىڭدىن ئون نەچچە ژىل ئىلگىرى ئالغان ئېدىڭىز. نېمە ئۇچۇن بۇ مەلۇماتلار كەڭ جامائەتچىلىككە نامەلۇم بولۇپ كەلدى؟

— بىزنىڭ ئۇنىۋېرسىتېت بۇ ھالاكەت توغرىلىق جۇمھۇرىيەت ھوكۇمىتىنى خەۋەردار قىلغان ئېدى، ئەندى سېنزورلۇق چەكلىمىلەر نەتىجىسىدە ئېلىنغان مەلۇماتلار بىلەن ئامىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىغا چىقىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئېدى. شۇنىمۇ ئېيتىشىم مۇمكىن: ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ سابىق رېكتورى ئۇ. ئا. جولداسبېكوۋنىڭ قەتئىيلىگى تۇپەيلى ماڭا قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى د. ئا. قونايېۋنىڭ قوبۇلىدا بولۇش مۇمكىن بولدى. جۇمھۇرىيەت لىدېرى خىتاي يادرو سىناقلىرىنىڭ ئېكولوگىيە مۇھىتىغا سەلبىي تەسىر يەتكۇزىۋاتقانلىغى توغرىلىق بىزنىڭ ئەخباراتىمىزغا نىسبەتەن ژۇقۇرى مەنپىيەتدارلىق بىلەن مۇناسىۋەت قىلدى. لېكىن، ئەپسۇسكى، ئۇمۇ ۋەزىيەتنى ئوزگەرتىش بويىچە ھېچ قانچىلىك بىر ھەرىكەت قىلالمىدى. چۇنكى مۇنداق مەسىلىلەرنى پەقەت سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئالىي رەھبەرلىگىلا ھەل قىلىشى مۇمكىن ئېدى.

ئەندى يېقىندا بولسا مەن پروفېسسورلار، لېنىن مۇكاپاتلىرىنىڭ لائۇرياتلىرى. گ. ئا. بازىلېۋسكايا، شۇنداقلا ۋ. ئا. لىفودېيېۋ بىلەن ھەمكارلىقتا **«خىتايدا ئاتوم قۇرالىنى سىناق قىلىشلاردىن يەر ئاتموسفېرىسىدا رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلارنىڭ تارقىلىشى»** دېگەن كىتاپنى يېزىپ پۇتەردۇق. مەز كۇر كىتاپنى 1995—ژىلى ئىنگلىز تىلىدا نەشىر قىلىشنى ئاقش نىڭ بىر نەشرىيات فېرمىسى ئوز ئۇستىگە ئالدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن كىتاپنىڭ كېلەچىگى بىلەن باغلىق بولغان بىر قىزىقارلىق فاكتنى كەلتۇرۇشنى خالىغان بولار ئېدىم: ئۇ خىتاي ئالىملىرىنى شۇنچىلىك قىزىقتۇرغان ئېدىكى، ئۇلارنىڭ بىرى يېقىندا كانادىدا بولغان بىر ئىلمىي كونفېرېنسىيەدە مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ، كىتاپنىڭ پۇتكۇل تىراژىنى سېتىۋېلىشنى تەكلىپ قىلدى. ئۇ پۇتكۇل تىراژنى نېمە ئۇچۇن سېتىۋالىدۇ؟— دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ. ئەتىمالىم، كىتاپنىڭ مەزمۇنىنى ھەر خىل مەملىكەتلەرنىڭ كەڭ دائىرىدىكى جامائەتچىلىگىنىڭ خەۋەردار بولۇشىدىن مەھرۇم قىلىش خائىشىدىن ئىبارەت بولسا كېرەك؟ بۇ يېڭى ئىلمىي—تەتقىقات ئەمگىگىنىڭ چوڭ بىر تۇركۇمىنى شۇنداقلا ئالمۇتىدىكى بىر ئۇيغۇر سېتىۋېلىش خائىشىنى ئىزھار قىلدى. ئۇ بۇنى خ خ ج دا، قازاقستاندا، ئوزبەكستاندا، بىر قاتار باشقا مەملىكەتلەردە ياشاۋاتقان ئوز خەلقىنىڭ كەڭ قاتلاملىرىنى لوبنۇردىن بولىۋاتقان خوۋۇپ بىلەن تۇنۇشتۇرۇش ئىنتىلىشى بىلەن چۇشەندۇردى...

—ئىككى شەھىرى ئاتوم بومبىسىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان ياپونىيەدە سەييارىمىز بويىچە ئەڭ ئۇزاق ئومۇر كورۇش ھالىتىنى نېمە بىلەن چۇشەندۇرۇش مۇمكىن؟

— بۇنىڭ سىرى، ئەتىمالىم، بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى ئاۋغۇستتا نۇرلىنىشقا دۇچار بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى ئەكسىگە كەلتۇرۇش، شۇنداقلا بالىلارنى ساغلاملاشتۇرۇش بويىچە ھوكۇمەت دەرىجىسىدە چارىلەرنىڭ كورۇلگەنلىگى بىلەن چۇشەندۇرۇلسە كېرەك. بۇ مەملىكەتتە ئادەملەرنىڭ ئورگانىزمىدىن رادىونۇكلىدلارنى چاپسان چىقىرىشقا ياردەم قىلىدىغان ۋىتامىنلار ۋە ماددىلار بىلەن ئوزۇق—تۇلۇك مەھسۇلاتلىرىنى بېيىتىش بويىچە مەخسۇس پروگراممانىشلىنىپ چىققان. رادىاتسىيە تەسىرىگە ناھايىتى ئاجىز كېلىدىغان بالىلارغا ئالاھىدە كوڭۇل بولۇنىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن مەخسۇس راتسىونلار تەۋسىيە قىلىنغان، شۇنداقلا ئىچىملىك سۇيىگە ئورگانىزمنى مۇستەھكەملەيدىغان قوشۇلمىلار پايدىلىنىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە بالىلار ساغلام ئوسىدۇ— ئەھۋال بىزدىكىدىن تامامەن بەرىق قىلىدۇ...

ئالمۇتا ۋىلايىتىدە يادرو پارتلاشلىرى ھېچ قاچان ئوتكۇزۇلمىگەن، بۇ يەردە ئاتوم ئېلېكتر ستانسىيەلىرىمۇ يوق. لېكىن قازاقستان ئېكولوگىيە ۋە رادىولوگىيە ئىلمىي—تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، 1970—1989— ژىللىرى ئىچىدە بالىلارنىڭ ئونكولوگىيەلىك ئاغرىقلار بىلەن ئاغرىشى (ئالمۇتىنى ھېساپلىمىغاندا) 30 ھەسسە ئوسۇپ كەتكەن! ئەندى 1979—ژىلدىن باشلاپ بالىلار ئولۇمى ئۇچ ھەسسە كوپەيدى. بۇ ھالاكەتنىڭ سەۋەپلىرى نېمىدىن ئىبارەت؟ چۇنكى بۇ دەۋىردە شەمەي پولىگوندا پەقەتلا يەر ئاستى يادرو سىناقلىرى ئوتكۇزۇلگەن ئېدىغۇ!

ھەممىدىن ئاۋال، بالىلار ئولۇمىنىڭ ژۇقۇري دەرىجىدە بولۇشىغا، لوبنۇردا پەيدا بولغان رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلار ئەيىپلىك بولسا كېرەك. يالغۇز ئۇلا ئەمەس، شۇبھىسىز، رېگىوندا ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنىڭ ناچارلىشىشىمۇ، سۇپىتى ئوز دەرىجىسىدە بولمىغان ئوزۇق—تۇلۇكمۇ ئوزىنىڭ سەلبىي رولىنى ئوينىدى. مۇنداق خۇلاسىگە شۇ نەرسە گۇۋالىق قىلىدۇكى، خىتاينىڭ يادرو سىناقلىرىدىن پەيدا بولغان ئەينە شۇ رادىوئاكتىۋ بۇلۇتلار ياپونىيە ئاسمىنىدىمۇ ئۇچۇپ ئوتىدۇ، لېكىن ئۇ يەردە بىزنىڭ پايتەخت ۋىلايىتىدىكىدەك ژۇقۇرى دەرىجىدىكى بالىلار ئولۇمى رويخەتكە ئېلىنمىغان.

جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق ئاھالىلىق پۇنكتلىرىدا ھوكۇمەتنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئورگانىزمدىن رادىونۇكلىدلارنى چاپسان چىقىرىشنى تەمىنلەيدىغان مەخسۇس تاماقلىنىش راتسىونلىرىنى جارىي قىلىش بويىچە ياپونىيە تەجرىبىسىدىن پايدىلىنىش لازىم ئېكەنلىگىگە ئىشىنىمەن.

ھېچ شۇبھىسىز، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ پۇتكۇل تەۋەسىدە رادىاتسىيە ۋەزىيىتى مۇرەككەپ پېتىچە قېلىۋاتىدۇ، لېكىن شۇنىڭغا قارىماي ۋەھىمىلىك كەيپىياتلار ئۇچۇن ئاساس يوق. شۇنداقلا ئوزىمىزنى رادىاتسىيە دەرىجىسىنىڭ خېلە توۋەن كورسەتكۇچلىرى بىلەن خاتىرجەم قىلىشقىمۇ بولمايدۇ. بۇنىڭدا ئوتكەن ژىللىرى رادىوئاكتىۋ تەسىرىگە دۇچار بولغان رايونلارنىڭ ئاھالىسى توغرىلىق ئۇنتىماسلىق كېرەك، ئىستىسىناسىز ھەر قانداق سۇنئىي پەيدا بولغان ھاۋانى پاسكىنلاشتۇرىدىغان نەرسىلەردىن ياشاش مۇھىتىنى كومپلېكسلىق قوغداش توغرىلىق ئۇنتىمىغان ھالدا، ئۇلارنى ئەكسىگە كەلتۇرۇش بويىچە تەسىرلىك چارىلەرنى كورۇش لازىم.

بۇ ھاياتنىڭ قەتئىي تەلىۋىدۇر!

(«كازاخستانسكايا پروۋدا» گېزىتىنىڭ 3—ئوكتەبر سانىدىن قىسقارتىلىپ ئېلىندى.)

ساخاۋەت ساھىبى

(مەرىپەتپەرۋەر ھۆسەيىن ھاجى ناسىرىي- 80 ياشتا)

سەن ئىزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى
خار ئېتەلمەيدۇ كىشى.
سەن ئەگەر خار ئەيلىسەڭ،
ھەر جايغا بارسا، خار كىشى...

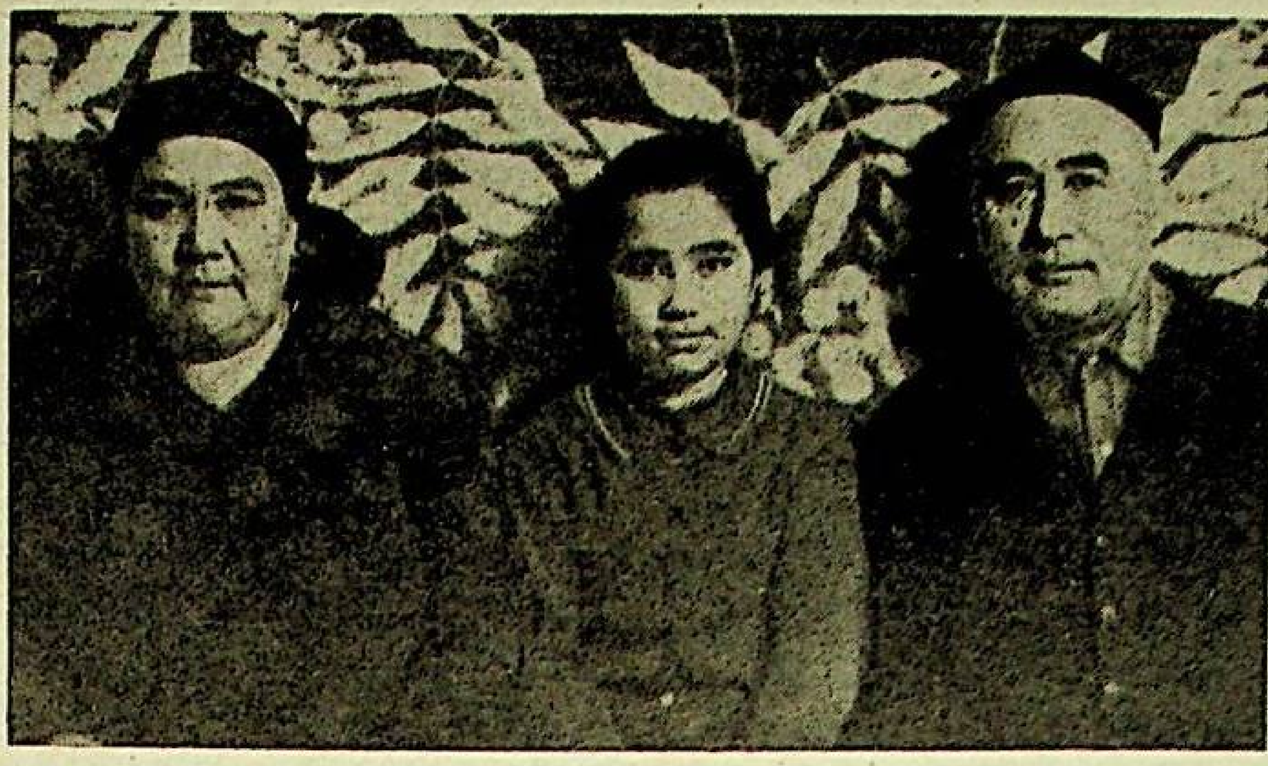

سىزنى ھاپاش قىلىپ، بىز ۋۇتۇپ ژۈرسەك،
سىزنىڭ يەنە بىزدە قالار ھەققىڭىز.
سىزنى خالاسكار دەپ، ئەتىۋا كورسەك،
ئۇستاز دەپ، تازىم قىپ تۇرار خەلقىڭىز.
بۇ قۇتلۇق ئۇمرۇڭىز زايە كەتمىدى،
ئەۋلاتلار قەلبىگە سىڭدى ئەجرىڭىز.
مىنىستىر بولمىسىمۇ سىزدەك بولۇشنى
ئارمان قىپ ياشايدۇ نەۋرە-چەۋرىڭىز.

بۈزرۈكۋارىمىز سىز- **ھۆسەيىن ھاجىنى** خوش مۇبارەك 80 يېشىڭىز، مېھرىبان غەمگۈزارىمىز بولغان سىز- **رۇخسەتخان ھاجى ئانىمىزنى** 75 يېشىڭىز بىلەن چىن قەلبىمىزدىن سەممىي تەبرىكلەپ، ياراتقان ئاللادىن سىلەرگە ئۇزۇن ئومۇر تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئىنى-سىڭىللىرى: رەخمىتۇللا- تۇراخان، ئەبەيدۇللام، تۇرسۇناي، باللىرى: گۈلجامال-ئابدۇخېلىل، مېھرجامال - نۇرمۇھەممەت، ئارسلانبەگ - گۈلبەھرەم، ساھىپجامال، رۇسلان - خۇرشىبانۇم، رۇستەمبەك-ئارزىگۇل، دىلشات- سۇرىيەم، بەدىرجامال-ئەبەيدۇللام، 26 نەۋرىسى بىلەن 9 چەۋرىسى.

مەن بۇ دىلرابا غەزەلنى دەسلەپ ھۆسەيىن ئاكىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان بولساممۇ، ئۇنىڭ چوڭقۇر تۈۋىگە يەتمىگەن ئىكەنمەن. مانا ئارىدىن چارەك ئەسىر ئۆتكەندە، ئۇستازىم قۇتلۇق 80 ياشقا كىرگەندە، ئەشۇ نەپىس غەزەل ئىختىيارسىز يەنە يادىمغا كەلدى. مەن ئۇستازنىڭ بېسىپ ئۆتكەن چىغىر يوللىرىنى، تار ۋە تايغاق ئۆتكەللىرىنى ياخشى بىلمىسەممۇ، ئۇنىڭ ھاياتىنى ئەشۇ غەزەلگە قىياس ئەتتىم. سەۋەۋى، ھەدىسلەردە يېزىلىشىچە، ھەر بىر ئادەمنىڭ تەغدىر-قىسمىتى ئۇنىڭ پېشانىسىغا يېزىلىدىكەن. مابادا ياراتقان ئاللا كىمنىڭ زۇگۇلىسىنى چوڭ ئۈزگەن بولسا، ئۇنىڭ ئۆمرى شۇنىڭغا يارىشا ئۇزۇنىراق ۋە قېرىغان چېغىدا ھاياتىدا سىڭدۇرگەن ئەجرىگە چۇشلۇق خاتىرجەمرەك ئۆتىدىكەن.

ياراتقان ئاللا باشتىلا ئۇنىڭ زۇگۇلىسىنى چوڭراق ئۈزگەشكە، ئۇنى ياشلىقىدا جاپا-مەشاقەتلەر بىلەن سىناپ كۆرۈپ، قېرىغىنىدا ساخاۋىتىنى سېخىلىق بىلەن بەرگەندۇ. ئۇنداق دېيىشىمىزنىڭ دەللىلى بار. ھۆسەيىن ئاكا 1915-يىلى چېلەك ناھىيەسىنىڭ ئاسىيېزىسىدا نامرات كوپ باللىق ھەسەن ئاخۇننىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ئىكەن. دادىسى دايىما: «مەن سەككىز بالىنى سېلىپ، كوتەك ھارۋىنى دوڭگە سورەپ كېتىپ بارىمەن، ئۆيۈقسىز ژىقىلىپ، بۇرنۇم يەرنى تىرەجەپ قالمىسا بولاتتىغۇ!» دەيدىكەن. شۇندىمۇ جاپاكەش ئاتا ئوغلى ھۆسەيىننى سەن بولساڭمۇ ئوقۇپ، ئاقكارنى پەرىق قىلىپ قال، دەپ قولىدىن يېتىلەپ مەكتەپكە بېرىدۇ. ھۆسەيىن ئاكا باللىقىدىلا زېرەك بولغاچقا، ئۈستى-بېشىنىڭ يېرىم يالىڭاچلىقىغا قارىماي، باش چوكۈرۈپ تىرىشىپ ئوقۇيدۇ. ئارىدىن يىللار ئوتۇپ، ئۇ 1937-يىلى شىنجاڭ دارىلمۇئەللىمىنغا ئوقۇشقا چۈشكەندە، دادىسى خوشاللىقىدىن دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتقان ئىكەن. ھۆسەيىن ئاكا كۈندۈزى ئوقۇپ، كېچىسى كىشىلەرنىڭ كېيىمىنى قۇيۇپ، تاپقان پۇلىنى ئائىلىسىگە ئەۋەتىپ بېرىدۇ. ئۇ شۇ چاغلاردىكى ئالىي بىلىم دەرگاھىدا تەھسىل ئېلىپ ژۈرگەن بىر چاغدا ئاتىسىدىن ئايرىلىپ، ژىتىم بولۇپ قالىدۇ. تەغدىرنىڭ بۇ تەنىسى ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېغىر تۇيۇلغان بولسىمۇ، ئۇ سەۋىر قىلىپ، ئوقۇشتىن چېكىنمەيدۇ، چۈنكى ئۇ بىلگى يوغان بىرنى يەڭسە، بىلىمى يوغان مىڭنى يېڭىدىغانلىقىنى ياخشى چۈشىنىپ قالغان ئىدى. ئەلنىڭ ئاغزىغا ئەگلەك تۇتۇپ بولمايدىغۇ، شۇ يىللىرى ئىچ ئاغرىتقان بولۇپ: «بۇ بىر تۈزۈك بالا ئىدى، چاقماقتەك ئوقەت قىلاتتى. بىچارە تولا ئوقۇپ ئايىنىپ قاپتۇ. ئوقۇش مىڭىسىنى يەپ قويغانغا ئوخشايدۇ. بولمىسا ئويدىكىلىرى ئاچ-زېرىن، دىرىدەي يالىڭاچ تۇرسا، بۇ بالا ئوقۇش دەپ، بۇ يەرلەردە ژۈرىدۇ» دېگۈچىلەرمۇ بولغان ئىدى. بىراق ئۇ ساراڭ بولۇپ قالمىغان، بەلكى ھەممە غەمغۇسسىدىن موشۇ ئوقۇش قۇتۇلدۇرىدۇ دېگەن ئىرادە بىلەن بەلنى تېخىمۇ چىڭ باغلاپ، بىلىم دېڭىزىغا شۇڭغۇغان ئىدى. ھۆسەيىن ئاكا كۈندۈزى ئوقۇپ، ئاخشىمى كەچ كۇرسلاردا كىشىلەرنى ئوقۇتۇپ ژۈردى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ساۋاتسىزلىق، نادانلىق ھەممە پالاكەتنىڭ مەنبەسى. خەلقنى قاراڭغۇلۇقتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ دىلىنى بىلىم نۇرى بىلەن يورۇتۇپ،- ئۇنىڭ كوزىنى ئېچىش لازىم، شۇنداق قىلمىغان تەغدىردە خەلقنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىشقا بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ مۇئەللىملىكتەك پاك كەسىپنى تاللاپ ئالىدۇ. ئۇ دارىلفۇنۇندا ئالغان بىلىمىنى ياش ئەۋلادلارنىڭ دىلىغا سىڭدۇرۇشقا ئۇرۇنىدۇ. 1942-يىلدىن تاكى 1953-يىلغىچە ئىلى بىلىم يۇرتىدا مۇئەللىملىك قىلىدۇ. 1944-يىلى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى ئىلقىدىن پارتلاپ، غۇلجىدا ئۇۋچ ئالغاندا، ھۆسەيىن ئاكا ئەندى كەلدى پەيتىمىز دەپ، خوشال بولۇپ، ئوزىنىڭ بىلىمىنى، پەم-پاراسىتىنى ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان ئىنقىلاپقا بېغىشلايدۇ. ئۇ يىللارنى ئەسلەپ ھۆسەيىن ئاكا مۇنداق دەيدۇ: «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىمىز قۇرۇلغان ۋاقىتتا مەن ھەپتىسىگە 48 سائات دەرس بېرىپ ژۈردۈم. كۈندۈزى بىلىم يۇرتىدىكى ياش ئالىپلارغا، ئامازدىگەردىن كېيىن بىلىم ئاشۇرىدىغان مۇئەللىملەرگە، ئاخشىمى يەتتە ۋىلايەتتىن كەلگەن زىيالىلارغا، يېرىم كېچىدە مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىغا دەرس بەردىم، شۇنداقمۇ چارچىغىنىمنى بىلمەيمەن...»

ئەسىرلەر بويى زارىقىپ كۈتكەن ئەرىك تېگى ئاتقاندا ئۇزىنى ئەلدە خوجايىندەك ھىس قىلغان كىشىلەر تەگىلكىنىڭ مېۋىسىگە ئېغىز تېگىپ، مۇستەقىللىكنى كوز قارچۇغىدەك ساقلاپ قېلىشنىڭ كويىغا يەك تۇرۇپ كىرىشتى. ئاي-يولتۇزلۇق يېشىل بايراق ئۈچ ۋىلايەت ئاسمىنىدا لەپىلدەپ، ئۇيغۇر ئېلىنىڭ قالغان ۋىلايەتلىرىنى باسقۇنچى گومىنداڭ قانخورلىرىدىن ئازات قىلىش ئۈچۈن بەل باغلانغان بىر پەيتتە ئاخشىمى ئىنقىلاپ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىي ھۆسەيىن ئاكىنى سوھبەتكە چاقىرىپ:

- ھۆسەيىن ئەپەندى، مەن سىزنىڭ مۇئەللىملىكتەك ئىزگۇ ئىش قىلۋاتقىنىڭىزدىن خۇرسەنمەن. بىراق ھازىرقى شارائىت تەقازاسى بىلەن جەڭگىۋار تەشۋىقات قورالى بولغان «ئازات شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى نەشىر قىلىش ئەندىلا ئاياققا تۇرغان بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن سۇ بىلەن ھاۋادەك زورۇر. ھاياتىمىز ئەڭگى بولغان گېزىت ئادەملەرنى ئوزىدىن دەس تۇرغۇزۇشى، قولغا قورال تۇتقۇزۇشى، ۋەتەننى دۇشمەننىڭ ئاياق ئاستى قىلىشىدىن قۇتقۇزۇشى، ئەڭ مۇھىمى مىڭ بىر تەستە ئاران قولغا كەلگەن مۇستەقىللىكنى قوغدىشىغا دەۋەت قىلىشى لازىم. گېزىت مىللەتتىن كۈچلۈكرەك قورال. ئۇنى ئۇيدائىراق باشقۇرۇشنى سىزنىڭ قولىڭىزغا تاپشۇرماقچىمىز. بۇ تەكلىپكە قانداق قارايسىز-كىن؟- دېدى.

-مەن ئازاتلىق ئۈچۈن بولغان مۇقەددەس كۈرىشىمىزنىڭ ئاددىي بىر جەڭچىسىمەن. لېمە بۇيرۇساڭلار، مەن ئۇنى قىلىشقا تەييار. بىراق مەن ژۇرنالىست ئەمەسقۇ، قانداق بولاركىن...

- ھېچ كىم ئانىسىدىن ژۇرنالىست بولۇپ تۇغۇلمايدۇ، ئاستا-ئاستا ئۇگىنىپ بولىدىغان ئىش. ئەپلەشتۇرەلەيمەن دەپ قورقماڭ، بىللە بار مەسلىھەت ئىشلەيمىز.

شۇ سوھبەتتىن كېيىن ئۇ بىر ياقتىن ئىلىدىكى بىلىم يۇرتىنى مۇدىر بولۇپ باشقۇرسا، يەنە بىر ياقتىن «ئازات شەرقىي تۈركىستان گېزىتىنىڭ» مەسئۇل مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ھۆسەيىن ئاكا كۈندۈزى گېزىتخانىدا، ئاخشىمى باسمىخانىدا - تاكى گېزىت بېسىلىپ چىققىچە ئارام ئالماي ژۈرەتتى. بەزىدە ئاپپاق تاڭ ئېتىپ كېتىدىغان. ئۇنداق چاغلار «ئازات شەرقىي تۈركىستان گېزىتىنىڭ» خەلق ئەلدە جەڭچىلەرنىڭ قولىدىن-قولىغا ئوتۇپ ئوقۇلۇۋاتقانلىقىنى كورگەندە ھادۇغى چىقىپ كېتەتتى. مۇھىم ماتېرىياللارنى بېرىشكە توغرا كېلىپ قالغاندا ھۆسەيىن ئاكىغا ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئىشىگى دايىم ئوچۇق ئىدى، بەزىدە تۈن يېرىم بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، ئەخمەتجان قاسىمىي بېسىلىپ چىقىۋاتقان- تېخى مېيىنىڭ پۇرىقى كەتمىگەن گېزىتلارنى كورگىلى كېلىپ قالىدىغان. رەھبەرنىڭ باسمىخانىدا ئارىلاپ ژۈرگىنىنى كورگەن ژۇرنالىستلار بىلەن ئىشچىلارنىڭ ئىشلىرى قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى ھىس قىلىشىدىغان.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى 1944-يىلدىن 1949- يىلنىڭ ئاخىرلىرىغىچە مۇستەقىل ياشاپ، ھوكمىنى سۈرگەن چاغلاردا «ئازات شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدا باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ھۆسەيىن ناسىرىي سوۋېت ھوكۇمىتىنىڭ ۋەكىلى ئا. ن. كوسىگىن بىلەن بىر نەچچە سائات سوھبەتلەشكەن ئىدى. ئا. ن. كوسىگىن سوھبەتنىڭ ئاخىرىدا: «نېمە تەلىۋىڭىز بار؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ گېزىت ھەرىپلىرىنىڭ كونىراپ كەتكىنىنى، گېزىتنىڭ تولىمۇ چاپاق چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، گېزىت مەتبەئەسىگە ياردەم قىلىشنى سورىدى. ئارىدىن بىر نەچچە ئاي ئوتكەندە، يەشىك - يەشىكتە ھەرىپلەر يېتىپ كەلدى. شۇندىن كېيىن گېزىت ئوچۇق، چىرايلىق چىقىشقا باشلىدى. خەلقنى ئازاتلىق، مۇستەقىللىق مېۋىلىرىنى قوغداشقا، سەپەرۋەر قىلىدىغان ماتېرىياللارنىڭ كوپىنى ھۆسەيىن ناسىرىي كېچىلىرى يازاتتى. ئۇنىڭ يازغان ماقالىلىرىكەك خەلق ئاممىسىنى تەۋرەندۇرىدىغان، جەڭچىلەرنىڭ كوڭلىنى كوتۇرۇپ، ژۈرىگىگە ئوت سالىدىغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتى ئۇنىڭ قەلەم تۇتۇپ قىلغان كۈرىشىنى مۇناسىپ باھالاپ، ھۆسەيىن ئاكىنى «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى بىلەن تەغدىرلەيدۇ.

ئارىدىن ئىككى يىلچە ئوتكەندە ھۆسەيىن ئاكا يەنە ئوزى سويگەن كەسىپكە يوتكىلىپ، ئىلى بىلىم يۇرتىدا مۇئەللىم بولۇپ، تىل-ئەدەبىياتتىن دەرس بېرىدۇ. شۇ يىللىرى ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغانلار ئارىدىن مانا يېرىم ئەسىر ئوتۇپ كەتكىنىگە قارىماي، تا موشۇ كۈنگىچە ئۇنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ. ئۇ 1953-يىلى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى دارىلمۇئەللىمىنگە مۇدىر بولۇپ تايىنلىنىدۇ. شۇ يىللىرى ئوقۇش قۇراللىرىنىڭ يېتىشمەسلىگى چوڭ مۇئەممىغا ئايلانغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن 1956-يىلى ھۆسەيىن ئاكىنى مائارىپ نەشرىياتىغا باشلىق قىلىپ تايىنلاپ، ئۇنىڭ زىممىسىگە ئەشۇ چوڭ ۋەزىپىنى ھەل قىلىشنى يۈكلىدى. ھۆسەيىن ئاكا كۆڭ بويى ئىدارىدا ئىش بىلەن بەنت بولغىنىغا قارىماي، ھەر كۈنى تا يېرىم تۈنگىچە ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئۈچۈن سىنتاكسىس ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى دەرسلىك قوللانمىلىرىنى يازىدۇ. ئۇنىڭ تاشايىنىدا ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپلىرى ئۈچۈن ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى پروگراممىلىرىنى تۈزۈپ بېرىدۇ.

ئۇنىڭ ۋەتەن، مىللەت ھەققىدە كويۇنۇشلىرى رەزىل «سىتىل تۈزۈتۈش» ھەرىكىتى باشلانغان زامان «تار مىللەتچى» قالپىقىنى كىيىشىگە بىر باھانە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا قاتناشقىنى چوڭ «گۇناھى» سانىلىپ، 1959-يىلى ھۆسەيىن ئاكا تۈرمىگە تاشلاندى ۋە تورت يىل زەي زىنداندا خورلاندى. ئۇ 1963-يىلى تۈرمىدىن قۇتۇلۇپ، بالا-چاقىسى بىلەن قازاقىستانغا كوچۈپ چىقىپ، يېشىنىڭ چوڭ بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، يەنە شۇ ئوزى سويگەن مۇئەللىملىك ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بىر يىللىرى مەن بايسېيىتتا، ئۇ تاماكا سوۋخوزىدا ئىشلەپ ژۈرگەندە ئۇ ماڭا مۇنداق دېگەن ئىدى: «مەن مۇئەللىملىكنى ياخشى كورىمەن، مۇئەللىملىك-پاك خىزمەت. ئەۋلادلارغا بىلىم بېرىدىغان ئۇلۇق ئىش. مەن ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېگەن، لەززىتىنى تېتىغان ئادەممەن، مەن تورت ئوغۇل، تورت قىزىمنى مۇئەللىملىك بىلەن بېقىپ ئوستۇردۇم. مەن قەيەرگىلا بارماي، شۇ يەردە مېنىڭ شاگىرتلىرىم تېپىلىدۇ. ئۇلارنىڭ «ئۇستازىم» دەپ قولى كوكسىدە ھورمەت قىلىشى چوڭ گەپ ئەمەسمۇ؟!»

ھۆسەيىن ئاكا ئوقۇشنىڭ قەدرىنى بىلگەچكىمۇ، قېرىنداشلىرى رەخمەتۇللا، ئەبەيدۇللا، تۇرسۇنايلارنىڭ ئالىي مەلۇمات ئېلىشىغا تۈرتكە بولدى. سەككىز بالىسىنىڭ ئىنستىتۇت ۋە تېخنىكۇملاردا ئوقۇشىغا غەمخورلۇق قىلدى. ئۇلار چوڭ بولغاندىن كېيىن ئاتا-ئانا ئالدىدىكى قەرزىنى ئۆتەشنى نىيەت قىلىپ، ھۆسەيىن ئاكا بىلەن رۇخسەتخان ھەدىنى ھەرەمگە ئاپىرىپ كېلىشتى. موشۇ كۈنلەردە ھۆسەيىن ئاكا سەككىز پەرزەنتى، 26 نەۋرىسى، 9 چەۋرىسى دەۋرىسىدە خاتىرجەم دەۋران سۈرمەكتە.

ئا. قۇتلۇق.
ئالمۇتا شەھىرى.

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

تالان ـ تاراج قىلىنغان مىراس

ھەممىگە مەلۇمكى 18ـ ئەسىرنىڭ ئاخىر لىرىدىن 20ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە شەرقىي تۈركستانغا چەت ئەللەردىن تەكشۈرۈش ۋە ئېچىش نىقاۋى بىلەن كەلگەنلەر ۋە ھەر خىل دىن تاراتقۇچىلار كەڭ تاشا ھەرىكەتلەندى. بۇ دەۋىرلەردە بايلىقى كومۇلۇپ ياتقان خارابىلارنى قېزىش، توشۇپ كېتىش، خەلىق قولىدىكى ئاسارەـ ئەتىقىلەرنى ژىغىپ ئېلىپ كېتىش ئووج ئالغان ئىدى.

مۇنداق مەدەنىيەت بۇلاڭچىلىغىنىڭ باشلىنىشىغا شەرىقىستاسلىق ئىلىمىنىڭ بىزدىن بۇرۇنراق تەرەققىي قىلغان ئەللەر شەرقىي تۈركستاندا مەدەنىيەت بايلىغىنىڭ ئىنتايىن كوپ ئېكەنلىگىنى بىلگەنلىگى سەۋەپ بولدى.

لوندۇن، ۋېنا، بېرلىن، پېتربۇرگ پەنلەر ئاكادېمىيەلىرىدىن ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە شەرقىي تۈركستانغا بەس ـ بەس بىلەن ھەر خىل تەكشۈرۈش ئومەكلىرىنى ئەۋەتىشكە باشلىدى.

بولۇپمۇ 1890ـ 1915ـ ژىللار ئىچىدە جەنۇبىي ۋىلايەتلەر ـ قەشقەر، يەركەن شەھەرلىرىدە ئېچىلغان شۇبۇ دوختۇرخانىلىرى، قەشقەردىكى روسىيە، ھىندىستان كونسۇللىرى، غۇلجا، چوچەكلەردىكى روسىيە كونسۇلخانىلىرى يېۋروپا، روسىيەدىن كەلگەن ئومەكلەر ئىشىغا مەدەت بېرىپ تۇردى. ئۇيغۇر زىمىنىدىكى چوڭ ـ چوڭ كىتاپ دۇكانلىرىدا دوگلىنىپ تۇرغان ـ كون تېرىلەردە مۇقاۋىلانغان قېلىن كىتاپلار غەرىپ سەياھلىرىنىڭ سېتىۋالىدىغان توۋارلىرىغا ئايلاندى.

تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى بېرىنشتام ئۆزىنىڭ «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى دەۋىردىن ئوتتۇرا ئەسىرگىچە تارىخىي قىسسەسى» ناملىق كىتابىدا «ئۇيغۇر خەلىق يادىكارلىقلىرى دۇنياسىدىكى كوپلىگەن دولەتلەرنىڭ مۇزەيلىرىنى چىراقتەك يورۇتۇپ تۇرىدۇ» دەپ يازغان ئىدى.

پرۇژالسكىي، چوقان، پانتوسوۋ قاتارلىق ئالىملار شەرقىي تۈركستاندىكى سەياھەت خاتىرىلىرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پاجىەلىك تەغدىرى ئۇستىدە قايغۇرغان، ھىسداشلىق قىلغان. شۇنداقلا بۇ ئەلنىڭ ئوتمۇش مەدەنىيىتى ھەققىدە ئالاھىدە توختىلىپ تۇم ـ تۇم كىتاپلارنى يېزىشقان ئىدى.

تارىخىي يادىكارلىقلارمىز بولغان بۇ مەنۇي بايلىقلارمىزنى يوقىتىشىنىڭ ئەڭ ئېغىر ياكى ئاخىرقىسىنى بولسا، خىتايدىكى بەدنام «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» ۋاختىدا ئەمەلگە ئاشقان. ئابدىلەرنى ساقلىغانلارنى **كونىلىق تەرەپدارى،** دەپ قاتتىق جازالاپ، ئۆزلىرىدە بار تارىخىي كىتابلار، ئەدەبىي ئەسەرلەر، دىنى كىتاپ ۋە باشقا ئەسارەـ ئەتىقىلەرنى ئوز قولى بىلەن كويدۇرۇشكە مەجبۇر قىلغان ئىدى.

كىتابلارنى يوشۇرغانلارنى ئىزدەپ تېپىپ، شۇ كىتابلارنى بوينىغا ئېسىپ سازايە قىلغان ۋە كىتابلىرىنى كويدۈرگەن. بۇ كىتابلار ئارىسىدا قاسىمجان قەمبىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن خەلىق ئاغزىدىن ئاڭلاپ يېزىپ توپلانغان 20 مىڭ مىسرالىق خەلىق داستانلىرى بار ئىدى. بۇ خىل ئېغىر قىسمەت ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىدا تەكرارـ تەكرار يۈز بەرگەن بولۇپ، باشقا خەلقلەرنىڭ بېشىدا ئاز ئۇچرىسا كېرەك.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا چەتكە ئېلىپ كېتىلگەن ۋە چەت ئەل باسقۇنچىلىرىنىڭ زۇراۋانلىغى بىلەن كويدۇرۇلۇپ يوقىتىلغان ئىجاتلىرىمىزنىڭ ئورنىنى تولتۇرىش ئەۋلاتلىرىمىزنىڭ مۇقەددەس بورچى دەپ ھېسابلايمىز.

شۇنداقلا چەت ئەلگە ئېلىپ كېتىلگەن مەدەنىيـ مەنۇي بايلىغىمىزنى گەرچە بىز ئۇلاردىن سېتىپ ئېلىپ پايدىلانساقمۇ بەرىبىر بىزنىڭ يەنى شەرقىي تۈركستانىنىڭـ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئابدىلىرى ئېكەنلىگى دۇنياغا ئايان بولغاچقا، بۇ ئىشىمىزنىڭ ھەقلىگىدە سوز يوق.

قادىرھاجى كېرەم.

ياد نامە

ئۇلۇق خىسلەت ئېگىسى ئىدى

مۇيەسسىپتلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، زەرەتكاللىقا پات ـ پاتلا چىقىپ تۇرغۇلۇقكەن. شۇنداق قىلغاندا، ھايات ئاتلىقىنىڭ قەدىرىگە يېتىدىغان، ئۆزىمىز ۋە ئۆزگىلەر ھەققىدە ئويلايدىغان بولدېكەنمىز. بولمىسا بىز خام سۈت ئەمگەن بەندە بەزىدە ئولمەيدىغاندەك قىلىپ كېتىمىز. بىز كىم بىلەن ياشاۋاتىمىز، ئۇنىڭ بىلەن ئارىمىزدىكى پەرىق قانچىلىك ئۇنى بىلمەيمىز. ئامما خان بولساقمۇ، گاداي بولساقمۇ كېلىدىغان جايىمىز موشۇ، ياخشىلىقىنىڭمۇ، يامانلىقىنىڭمۇ چېكى شۇ جايدا ئۇزۇلىدۇ. بۇنى كىملەرنىدۇ لەھەتكە قويۇۋاتقىنىمىزدا، كىملەرنىڭ قەبرىدە قۇرئان تىلاۋەت قىلىۋاتقىنىمىزدا سېزىمىز. سېزىمىزدە، ئىختىيارسىز مەرھۇم ھەققىدە ئويلىنىپ كېتىمىز.

مانا مەن ئەخمەتجان ئاكا تۇرسۇن ئوغلى سادىروۋۇنىڭ قەبرى ئالدىدا تىز لىنىپ ئولتۇرىمەن. ئۇ ماڭا بىر تۇققان قېرىنداش ياكى شېرىم تۇققانمۇ ئەمەس. شۇنىڭغا قارىماي، كوزلىرىمدىن ياش تارامىلاپ توكۇلمەكتە...

ياشـ ئوسمۇر چاغلىرىمدا ئەخمەتجان ئاكىنى پەقەت ئىككىلا قېتىم كورگەن ئىدىم. ئۇ چاغدا مەن غۇلجا «ئۇمۇت» مەكتۇنىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئەخمەتجان ئاكام بولسا ئىلى ئەرلەر تۆلۈق ئوتتۇرا مەكتۇنىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. ھەر ئىككى قېتىمدا كوچىدا كورۈشۈپدىم. ئۇچىسىدا ئاقۇچ كوستيۇم، گۈل باسقان ئاق چونچەن كوينەك، بېشىدا گۇللۇك قىزىل دوپپا بار ئىدى. ئۇ قول سېلىپ، بەستىنى تىك تۇتۇپ مەغرۇر قەدەم تاشلاپ ماڭاتتى. كىشىلەرنىڭ كوزلىرى شۇ كىشىدە، ئۇلار بەلكىم «ياشلىقنىڭ قەدرىگە يەتكەن ژىگىتكەنا!» دەپ ئويلايدىغان بولغىدى.

ئارىدىن ژىللار ئوتتى، 1965ـ ژىلى يازدا كەنتنىڭ پەنجىم يېزىسىغا مۇئەللىم بولۇپ ئىشقا كېلىپ، كىمدۇر بىرىدىن ئەخمەتجان ئاكىنىڭ خوشنا ئاۋات يېزىسىدا ئېكەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئالدىغا باردىم. ئۇ ئاۋاتنىڭ قارغىلار قاقىلدىشىپ تۇرىدىغان تارغىنا بىر كوچىسىدا ئاددىغىنا بىر ئويدە تۇرىدىكەن. ئەخمەتجان ئاكا كوكتاتلىغىدا پۇشقاقلىرىنى تاكى تىزىغىچە تۇرۇۋېتىپ، سۇ تۇتۇۋاتقان ئېكەن. ئۇزۇن ژىللىق جۇدالىق، مۇساپىرلىقتا تارتقان ماشاقەت ئۇنىڭ مەغرۇر قامىتىنى خىلىلا پۇكۈپ قويغان ئىدى. يېنىغا بېرىپ سالام بەردىم. ئۇ قەدىردان كشىسىنى كورگەندەك غۇلاچلىرىنى كەڭ ئېچىپ، قۇچاقلىشىپ كورۈشتى. ئۇ مېنىڭ گېزىتلاردا ئېلان قىلىنغان ھېكايىلىرىمنى تولۇق ئوقىغان ئېكەن.

شۇ، شۇ بولدى ئۇ كىشى بىلەن قەدىردانلىشىپ كەتتۇق. بەزىدە ئۇ ياز غان شېئىرلىرىنى يادقا ئوقۇپ بېرەتتى. ئۇنىڭ «باتۇر ژىللار قوشاقچىسىغا» بېغىشلانغان شېئىرىدىكى مونۇ قۇرلار تېخىچە مېنىڭ يادىمدا قاپتۇ:

باغلىق ئەتتىم، ئومۇ ئوردۇم
تومۇزلاردا،
ئەچچە قېتىم كېسىپ ئالدىم
قولۇمنىمۇ.
ئىستىقبالىم مانانلاشتى، دەشتتە
قالدىم،
تەتۇر قۇيۇن چاڭقا كومگەچ
يولۇمنىمۇ...

ئەخمەتجان ئاكا پاجىەلىك ھاياتىنى سوزلىگەندە، مەندە ئۇ توغرىلىق بىرەر ھېكايە يېزىش ئىستىگى تۇغۇلاتتى. دەسلۈندە ئۇنىڭ ھاياتىدىن «پۇچىلانغان تەغدىر» ناملىق ھېكايە يازدىم. كېيىنرەك «سۇنۇق نالىنىڭ غېرىبى»، «چىنبۇلاق» ناملىق ھېكايىلىرىمنى يېزىپ، ئەخمەتجان ئاكىنىڭ باشتىن كەچۈرگەن ۋاقىەلىرىنىڭ يۈزدىن بىرىنىلا ئاران يورىتالىدىم.

ئەخمەتجان ئاكا ئوزى توغرىسىدا كام ئويلايدىغان، ئوزگىلەرنىڭ ئىجادي توغرىسىدا كوپ باش قاتۇرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەدەم مېنى كورۈپلا، ئۇنىڭ سېلىپ ژىغلاپ كەتتى. ئوغۇللىرى دۇلقۇن، لۇتپۇللام، سەيپۇللام ۋە رەمەتى يەر بىلەن كوككە ئىشەنمەي، چوڭ ئۇمۇت بىلەن پەپلەپ ئوستۇرگەن ئارزۇلۇق قىزلىرى زۇلھايات، ئەينۇا ھاياتلار كەينى ـ كەينىدىن كېلىپ، ژىغلاپ بوينۇمغا ئېسىلدى. «سىزنى غۇلجىدا ئارىلىپ قالغان سىدىقجان ئۇكام» دەپ ئاغزىدىن چۈشەرمەتتى، دېيىشىپ، ھازا ئېچىشتى.

ئەتىسى دولقۇن دېگەن ئوغلى بىلەن قەبرىستانلىققا باردۇق. مەرھۇم يار كەنتنىڭ شەرق تەرىپىدىكى زەرەتكالىققا دەپنە قىلىنغان ئېكەن. توۋۇا! تېخى يېقىندىلا ھايات گۈزەللىگىنى ھېچ نەرسىگە تەڭلەشتۇرمەي، ئۇنىڭ گەپ ـ تىسىنى سۇرۇپ ياشاش مۇددىاسى بىلەن ئەسەرلەر يازغان پېشقەدەم شائىر دوملىچەك قىلىنغان توپا دوگىسىنىڭ ئاستىدا ئۇنسىز يېتىپتۇ.

ئەپسۇس، ئۇ كوزىنىڭ ئوچۇق چېغىدا شېئىرلىرىنى توپلاپ، بىرەر توپ لام ـ جىقمۇ المدى. ھەتتا بەزى شېئىرلىرىنى بىرەر ئۇمۇمىي توپلاملارغا بېرىشكىمۇ ئۇرۇنمىدى. ئۇ بۇ ئىشلىرىدىن ئانچىلا بەك ئوكۇنمەتتى. ئەتىمالىم، ياخشى ئەسەرلەر يازغانلىغىدىن كوڭلى توقتۇر. ئەتىمالىم، كەينىدە بىزگە ئوخشاش شاگىرتلار قالدۇرغانلىغىدىن خاتىرجەم ياتقىنىغا ئوخشايدۇر. قەبرىدىن بېشىمنى ئاستا كوتەردىم. ھە، ئۇنىڭ قەبرىسى تاشلىنىپ، غېرىپسىنىپ قالماپتۇ. بۇ يەرگە ئۇنىڭ شاگىرتلىرى، دوستلىرى، بالاـ چاقىلىرى پات ـ پاتلا كېلىپ تۇرىشىدىكەن. مەن ئۇستاز ئەدىپ ھەققىدە بىرەر ئەسلىمە يازمىغىنىمدىن خىجالەت بولۇپ، مەخسىتىمنى ئۇنىڭ رەپىقىسى ھەجەرىبۇۋىگە ئېيتتىم. ئۇياق خۇرسەن بولۇپ، ئەخمەتجان ئاكىدىن قالغان قول يازمىلارنى، گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئالدىمغا دوگلاپ قويدى. بىر چاغ كوزۇم گېزىتتا چىققان، 1971ـ ژىللىرى چوڭ داۋراڭ قازانغان «مەھبۇسە» دېگەن ھېكايىسىغا چۈشتى.

1958ـ ژىلى ئۇنىڭ ھاياتى كۆتۈلمىگەن ھادىسىگە ئۇچرىدى. ئۇ مىللىتىنى ياخشى كورگىنى ئۈچۈن «مىللەتچى»، ئېلىنى ياخشى كورگىنى ئۈچۈن «ئوڭچى» قالپاقلىرىنى كېيىپ، جازا لاگېرلىرىغا پالاندى. 1962ـ ژىلى 30ـ ماي كۈنى ئائىلىسى بىلەن قازاقستان تەۋەسىگە باش ـ پانا تىلەپ چىققان. ئۇ ئەركىن ئىجات قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولۇپ، يارکەنتتىكى «يېڭىلىق ئاۋازى» گېزىتىدا بىر مۇددەت ئىشلەپ، ئۇزىنىڭ ئېقتىدارىنى تولۇق ئوپ، ژۇرناللىستلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولغان ئىدى. ئەخمەتجان سادىروۋ ئەدەبىيات سېپىگە ئەللىگىنچى ژىللىرى كىرگەن ـ ئېكەن. ئۇنىڭ شېئىرلىرى مۇخلىسلىرىنىڭ دىلىدا يادلانسا، تىلىدا ناخشا قىلىپ ئېيتىلىپ كېلىۋاتىدۇ:

ئوسەك بېغىدا بۇلبۇل
سايرايدۇ سەھەر ـ تاڭدا.
ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىپ،
ئۇينايلى گۈلستاندا.
چالساڭچۇ راۋابىڭنى،
يارکەنتنىڭ مۇقامىغا.
دوستلار زوقلىنىپ قالسۇن
ئوسەكنىڭ ساداسىغا.

مەن «ئوسەك ساداسى» دېگەن مەرھۇمنىڭ ژۇقارقى شېئىرىغا خوشتار ئىدىم. ئىشىم پۇشقان چاغلىرى ئۇنى ئېيتىپ، بىر ناز پۇخادىن چىقاتتىم. شائىر بۇگۈن ئارىمىزدا بولمىغان بىلەن ئۇنىڭ پاك روھى ئۇ پۇتكەن مىسرالاردا، ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىپ ياشاۋاتقان پەرزەنتلىرىنىڭ ئەمەلىي ھاياتىدا، شاگىرتلىرى قەلبىدە مەڭگۈ ھايات. ئۇلار ياشايدىكى، ئوزىنى ئۇنۇتۇپ، ئوزگىلەر شاتلىغىغا شېرىك بولۇپ ياشىغان ئاق كوڭۈل ئۇستازنىڭ نامى قەلبىمىزدىن مەڭگۈ ئوچمەيدۇ.

يەھيا تايىرى،
يازغۇچى.
تاشكەنت شەھىرى.

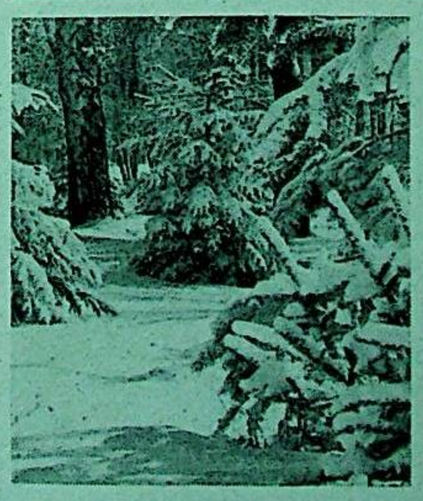

فوتو ئېتيود. ئالمۇتىدا قىش.

شۇنداق كىشىلەر بار يېنىمىزدا

يۇرتنى ئويلىغان ئىنسان

ئارىلاپ تەھرىراتىمىزغا يولۇقۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇزىنىڭ يازغانلىرىنى قالدۇرۇپ، بىز ئىنىلىرى بىلەن سوھبەتلىشىشنى ئادەت قىلغان ئەخمەتجان ئاكا روزىيېۋ كەسپى دوختۇر بولسىمۇ، ياشلىقىدىن ئەدەبىياتقا، شېئىرىيەتكە ھەۋەس قويغان ئادەم.

ھاياتىنىڭ يەتمىشىنچى باھارىنى كورگەن بولسىمۇ، ئىللىق چىرايىدىن، تەمكىنلىكىدىن ئاتمىش ياشقا ئەندى كەلگەندەك كورۇنگەن ئەخمەتجان ئاكا، كوڭلۇمدە «ياشاشنى بىلىدىغان ئىنسان ئېكەندە» دېگەن ئوي قوزغىلدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ قېتىمقى ئۇچراشقىنىمىزدا ئۇ كىشى بىلەن سوھبەتلىشىپ قالدىم.

— ئۇكا، دۇنيادا ئارمانسىز ئادەم بولمايدۇ. ئەينە شۇ ئارمىنىغا يېتىش ئۇچۇن ئۇنىڭدا ئۇلۇق غايە، ئىرادە، روھ ۋە چىدام-غەيرەت بولۇش كېرەك، — دەپ سوز باشلىدى، — شۇڭـا كۆرەشچان شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئېيتقاندەك، ھايات-كۆرەش دېمەكتۇر. مېنىڭ ھاياتىم بىلىم ئىزدەش، بۇ يولدىكى توسالغۇلۇقلارنى يېڭىش، ئېغىرچىلىقلارغا بەرداش بېرىش بىلەن ئوتتى. ئوتلۇق، جوشقۇن ياشلىقتا ئارمانلىرىمنىڭ مەلۇم قىسمىغا يەتكەن بولسامىمۇ، بۇگۇنكى كۇندە ئانا ۋەتەن جۇدالىقىدا كويۈپ-پىشىپ ياشاۋاتقاللىقىمغا، ئۇنىڭ ئىستىقلالىنى كورەلمەي ئاتقىنىمغا مىڭ ئـەپسوس چېكىپ كۈن-تۈنلەرنى ئوتكۈزۈمەن. بەزىدە زۈرەك تـۇيغۇلىرىمنى شېئىرىي مىسرالارغا تىزىپ، سىلەرگە ئەكىلىپ، ئۇلار مەتبۇئاتتا كورۇنسە، بىر ئاز پۇغاندىن چىققاندەك بولىمەن...

ئەخمەتجان ئاكا 1925-ژىلى غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلدى. يەتتە يېشىدا مەكتەپ بوسۇغىسىنى ئاتلىغان ئۇ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا تۇگىتىپ، شۇ دەۋردە خەلققە ھاۋادەك كېرەك بولغان ئۇستازلىق كەسپىنى باشلىدى. ئۇ مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەپ، جەمىيەتكە چوڭقۇر نەزەر سىلىۋىدى، ئادەملەرگە دوختۇرمۇ شۇنداق زورۇر ئېكەنلىگىنى سەزدى ۋە شۇ كەسىپنى ئېگەللەشنى كوڭلىگە پۇكۇپ قويدى. تەلىيىگە 1947-ژىلى كېڭەش ئېلىدىن كەلگەن دوختۇر ھاكىم جاپپار غۇلجىدا تىببىي تېخنىكومنى ئېچىپ، ياش قىز-ژىگىتلەرنىڭ ئوقۇشىنى تەشەببۇس قىلدى. خەلقىمىزگـە تىببىي ياردەمنىڭ ئىنتايىن زورۇرلـگىنى، خەلق مۇھتاجىنى قاندۇرۇشنى ئېيتتى. ھاكىم جاپپارنىڭ سوزى ئەخمەتجاندەك يۈزلىگەن ياشلارنىڭ ژۈرىگىگە ئوت سېلىپ تەۋرەندۇرگەن ئېدى.

ئەخمەتجان چۇشتىن بۇرۇن مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ، چۇشتىن كېيىن تىببىي تېخنىكومدا ئوقۇشقا باشلىدى. تېخنىكومنى 1949-ژىلى مۇۋاپپەقىيەت بىلەن تاماملاپ، بورتالا ئارشاڭغا دوختۇر بولۇپ تايىنلاندى. ياش دوختۇر ئىشلەش جەريانىدا بۇ بىلىمىنىڭ خەلق تەلۇپىنى قاندۇرۇشقا ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىغا كوزى يەتكەندىن كېيىن 1952-ژىلى بېجىن تىببىي ئىنستىتۇتىغا ئاتلاندى. دەرسلەر خىتاي تىلىدا ئوتۇلگەچكە، كېچە-كۇندۇز خىتاي تىلىنى ئۇگىنىشكە بېرىلگەن ئەخمەتجان ئۇنى مۇكەممەل ئوزلەشتۇرۇپ، دوختۇرلۇق كەسپىنى پۇختا بىلىشكە بار كۈچىنى ئىشلەتتى. يەتتە ژىل بېجىندا ئـوقۇپ، ئىنستىتۇتنى تۇگەتكەندىن كېيىن، «مانا ئەندى خەلقىمنىڭ دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا بولغىدەك ھالغا كەلدىم» — دەپ ۋەتەن خىزمىتىگە يۇزلەندى.

ئەخمەتجان ئاكىنىڭ دوختۇرلـۇق ساھاسىدا 40 ژىلدىن ئارتۇق خىزمەت قىلىشى ئۇنىڭغا خەلق تەرىپىدىن چوڭ ھورمەت، ئابروي كەلتۇردى. ئاغرىغىنى شىپا تاپقان لۇرغۇن كىشىلەر بۇ ئاق خالاتلىق ئىنسانىنىڭ نامىنى ئاغزىدىن چۇشەرمەي، يادىدا ساقلاپ، ھەتتا چوڭ-چوڭ سورۇنلاردا رەخمەت-ئالقىشلارنى ئېيتىپ كەلمەكتە.

ئەخمەتجان ئاكا روزىيېۋ ئومۇر يولدىشى — پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى گۇلى ھەدەم بىلەن بىللە ئوز پەرزەنتلىرىنى زور مەسئۇلىيەت بىلەن تەربىيەلەپ، چوڭ قىلىشقا، ھايات يوللىرىنى توغرا بەلگۇلەپ بېرىشكە ئالاھىدە كوڭۇل بولدى. ئوزىنىڭ ئىنزباسارى قىلىپ تەربىيىلىگەن ئوغلى رەخىمجان بۇگۇنكى كۇندە موسكۋادا تىببىي پەنلىرىنىڭ ئامزادى بولۇپ، ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا چوڭ ئىلمىي خادىم ۋەزىپىسىدە ئىشلىمەكتە ۋە دوكتورلۇقنى ياقلاش ئالدىدا تۇرماقتا. چوڭ قىزى گۇلنارا پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تۇگىتىپ، ئانىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئۇستازلىق قىلىۋاتىدۇ. كىچىك قىزى ئىلنار تىببىي ئىنستىتۇتىنىڭ 4-كۇرسىدا بىلىم ئېلىۋاتىدۇ.

ياشلىقىدىن شېئىرلار يېزىشنى مەشىق قىلىپ، مەتبۇئاتتا ئىسمى كېيىنكى ژىللاردا پات-پات كورۇنۇپ كېلىۋاتقان ئەخمەتجان ئاكا ياشانغانلىقىغا قارىماي ژۇرىگىنىڭ ئوت-ئۇچقۇنلىرىنى مەزمۇنلۇق پىكىر، چوڭقۇر ئوي ۋە پاك ھىسسىيات ئارقىلىق مىسرالاردا بايان قىلماقتا. خەلقىنىڭ جىسمانى مۇھتاجلىقىنى قاندۇرغان ئە. روزىيېۋ روھى جەھەتتىنمۇ ئۇنىڭغا تەسىر كورستىشنى مۇقەددەس بورچى ھېساپلىدى.

ئومرىنىڭ يەتمىش باھارىنى تويلاۋاتقان ئەخمەتجان ئاكىغا ئۇزاق ئومۇر، خاتىرجەم ھايات تىلەپ، قولدىن قەلەم چۇشمەي يېزىپ تۇرۇشىنى ئۇمۇت قىلىپ ئۇنىڭ بىر نەچچە شېئىرلىرىنى گېزىتخانلارغا تەغدىم قىلدۇق.

مومىنجان ھەمرا،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

ئەخمەتجان روزى.

قـەلەم چـەشمىلىرى

بىزگـە توتىيا

يەرنىڭ باغرىنى يېرىپ كوكلىگەن
نازۇك مايسىلار تاڭنى كوزلەيدۇ.
ئوخۇمنى ئېشىپ چىققان جوجىلەر،
تەمتىلەپ دەررۇ داننى ئىزلەيدۇ.
ژىغلاپ تۇغۇلغان سەبى بوۋاقمۇ،
ئانا كوكسىگە ئىنتىلەر ھامان.
بالىنى گوزەل گۇلدەك ئوستەرگەن
ئانا سوتى ھەم ئىرگەن ئـاق دان.
ئاپپاق دان بەرگەن ئانا ۋەتەننىڭ
ئالقاندەك يېرى بىزگـە توتىيا.
ياۋايى چوپنى ژۇلۇپ تۇرمىسا،
ئېتىز-ئېرىقنى باسار شۇمبۇيا...

ئەپسۇسلىنىمەن

دىيارىمنى- قۇياشىم دەپ مەدھىلىسەم،
مەن ژىراقتا چوگلەپ ژۇرگەن سەييارىسى.
تۇن ئىچىدە ئايغا ھەمرا چولپان دېسەم،
مەن تەلمۇرۇپ تاڭنى كۇتكەن سەكپارىسى.

دىيارىمنى ئوتى ئوچمەس گۇلخان دېسەم،
شۇ گۇلخاننىڭ ئايلانغان مەن پەرۋانىسى.
ئەلگە مېۋە بېرىدىغان گۇلباغ دېسەم،
مەن باراقسان كوچىتىنىڭ بىر دانىسى.

ئۇيغۇرىيە، ئەزىز خەلقىم دىيارسەن،
ئوچمەس يادىكار ئوغۇزخاننىڭ قەۋرىسى.
ئەپسۇس، دەيمەن كورەلمىسەم باھارىڭنى،
ژۇتۇپ ئالسا قېرىلىقنىڭ ئەجدىھاسى.

قازان يەنە قاينايدۇ

قالا موما، ئوچاققا،
ئايىماستىن ئوتۇننى.
تۇرخۇنىڭدىن چىققان ئىس،
ئىسسىتىدۇ يۇرتۇڭنى.
چېچىڭ قايناپ تۇرىدۇ،
تۇتاشتۇرساڭ كومۇرنى.
ئوز ئويۇڭدە ئىچكەن چاي،
ئۇزارتىدۇ ئومۇرنى.
چوغنى كومسە كۇلگە،
تاڭ ئاتقىچە ئوچمەيدۇ.
ئىسسىپ تۇرغان ئويىنى
ھېچ كىم تاشلاپ، كوچمەيدۇ.
موما، ئوچكەن ئوتۇڭنى،
ياندۇرىدۇ نەۋرىلەر.
قازان قايتا قاينايدۇ،
تۇتروق بولۇپ دەۋرىلەر.

كەلمەيدۇ ۋاپا

ئوزەمنىڭ يۇرتى چەكسىز بولسىمۇ،
ماڭا تەگمىدى ئالقاندەك يېرىم.
مۇساپىر بولۇپ چەتتە ژۇرىمەن،
يۇرتقا سىغماستىن مۇشتۇمدەك تېنىم.

دەرتكە پايلىماي، قويۇپ قەدەمكە
كوتەردىم مانا ئاچچىق شاراپنى.
پېژىندە قىلىپ تەگدى زۇرەككە،
شىر كەيىپ بولۇپ ئالدىم راۋاپنى.

پۇغان-ھەسرەتتە راۋاپنى چالدىم،
پۇتمەس ناخشىنى مەنمۇ تولدىم.
«نۇسرەت بەرگىن!» دەپ
تەڭرىگە ھەتتا،
ئەرشى تەرەپكە قاراپ ھۇلۇدۇم...

ھاياجانلىنىش ئەقلىنى كېـەر،
شۇڭا بۇلجۇنۇپ بولمايمەن خاپا.
ئاھۇ-پۇغانىم كۇچكە ئايلانسۇن،
ياتلاردىن ماڭا كەلمەيدۇ ۋاپا...

ئىنكاس ۋە تەكلىپلەر

كورۇنگەن تاغ ژىراق ئەمەس

بىز ۋەتەن گاداسى ئەمەسمىز، ۋەتەن داۋاگەرىمىز. «ھوبىۇل ۋەتەن مىنەل ئىمان» (ۋەتەننى سويۇش ئىمانجۇملىسىدىندۇر) پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسىنى ھەر بىر ئىمانى پاك، قەلبىدە مىللەت، خەلق، يۇرت ئۇچۇن مۇھەببەت ئوتى يېنىپ تۇرغان ئىنسان چۇشىنىشى ۋە ئەمەل قىلىشى لازىم.

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 1995-ژىل، 22-ئىيۇل، 28-سانىدا ئىنىمىز ئىرپان ئوختىيېۋنىڭ **«خىتاينىڭ شەرقىي تۇركىستاندىكى گېنوسىد سىياسىتى»** سەرلەۋھىلىك ماقالىسى ئېلان قىلىندى. ماقالىنى قايتا-قايتا ئوقۇپ چىقىپ ئەجايىپ تەسىراتقا ئېگە بولدۇم. بۇ بىرى كام دۇنيادا مىللىتىمىز، يۇرتىمىز، زىيالى ياشلىرىمىزنىڭ بېشىغا چۇشكەن، چۇشۇۋاتقان مالامەتلەرنىڭ ئېچىنارلىقلىقى، تۇرلىرىنىڭ كوپلىكى، مەن ۋە ماڭا ئوخشاش ۋەتەننىڭ ئىرىك ژىتىملىرىنىڭ قەلبىنى تاتىلاپ يارا قىلىۋاتقانلىقى ئۇچۇن، ئورنى كەلگەندە مۇھتەرەم گېزىتىمىز ئارقىلىق ئىزپانغا تەشەككۇرىمنى ئىزھار قىلىش بىلەن بەزى تەكلىپلىرىمنى ئېيتماقچىمەن:

ئىنىم ئىرپان! سىز ۋە سىزگە ئوخشاش قەلەم ئېگىلىرى ئاق بىلەن قارىنىڭ مەناسىنى چۇشىنىپ يېتىدىغان ئىشەنچىلىك تايانچىمىز سىلەر. بىز سىلەرگە ئەگىشىمىز.

ئەزەلدىن بىزگە ئامغا بولۇپ، بېسىلىپ قالغان ئۇيغۇرلار: ئويغاق، ئويۇشقاق، ئۇرۇشقاق (بۇ، ئەلۋەتتە، دۇشمەن بىلەن) دەپ پەرىشتە ئامىن قىلغان ئۇلۇق نامىمىز بار. شۇنداق ئېكەن، سىلەردىن بىزگە ئەينە شۇنداق خىزمەت كېرەك.

جاھان خەلقلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل دولەتلەر خەلقلىرىنىڭ، شۇنداقلا شەرقىي تۇركىستاندىكى يۇرتداشلىرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ئەھۋاللىرى توغرىلىق يېزىلغان ماقالىلارنى ئوقۇشنى خالىغان بولار ئېدۇق. لازىم تېپىلغاندا سوئال - جاۋاپ تېرىقىسىدىكى ۋاستىلاردىن پايدىلىنىشىڭىزلارنى تەۋسىيە قىلىمەن.

بېيىل ۋەتەندىن ئايرىلىپ، قۇمغا ئوخشاش چېچىلىپ، تۇرلۇك قىسمەتلەر بىلەن خارجى ئەللەردە ياشاۋاتقىنىمىزغا 40 ژىل بولدى. گەرچە كوپ قاتارى ياشاپ كېلىۋاتقان بولساقمۇ يەنىلا ۋەتەنگە تەلپۇنىمىز. ۋەتەن ھەققىدىكى داۋايىمىز يىلتىزسىز ئەمەس. «كورۇنگەن تاغ ژىراق ئەمەس» دېگەندەك، ياراتقان ئېگىمىز ئاللاتائالانىڭ مەرھەمىتى ئۇزاق ئەمەس، ئىنشا ئاللاھ!

ماقالىدا ئېيتىلغاندەك: **«ئەگەر بىر مىللەتنىڭ ئەركەكلىرى مەرت ۋە جەسۇر، ئاياللىرى ئىپپەتلىك، ئومۇسلۇق بولسا ئۇ مىللەتنى ھېچ قانداق كۈچ يېڭەلمەيدۇ»** ئاپالونىڭ بەرگەن بۇ باھاسىغا كەلسەك، بىزلەردە تولۇق دەلىل، ئېنىق ھەرىكەت مۇجەسسەمدۇر. ئەپسۇسكى، بۇ داۋاگەرچىلىكتە كېيىنكى ئەۋلاتلارنىڭ مەنۇيىيتىدە ئېيتارلىق تۇيغۇ كام...

ئوخلاپ ياتقان قەلبلەرنى قـەلەم ئېگىلىرى ئويغۇتىدۇ، دەپ ئىشىنىمەن.

خـەمىت ئوسمان.
تاشكەنت شەھرى.

ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي مەسىلە

يېڭى پاسپورت ۋە ئاخچا تاپچىللىقى

مەلۇمكى، جۇمھۇرىيەتتە پۇخرالارغا خېلە كەڭ ھوقۇق بېرىدىغان يېڭى پاسپورت تارتىش يولغا قويۇلۇپ، كونا پاسپورتلارنى ئالماشتۇرۇش باشلانغىنىغا خېلە ۋاقىت بولۇپ قالدى. لېكىن ئادەملەر يېڭى پاسپورت ئېلىشقا ئانچىلا قىزىقمايۋاتىدۇ. راستىنـى ئېيتقاندا، ئۇنى ئېلىشقا كوپچىلىكنىڭ چامى يەتمەيۋاتىدۇ. چۇنكى، بىر پاسپورتنى ئالماشتۇرۇش ئۇچۇن 1200 تەڭگە تولەش كېرەك. بۇنىڭغا ھازىرقى ئاخچا تاپچىل، قىممەتچىلىك زامانىدا ھەممىلا ئادەمنىڭ قۇدرىتى يەمەيدىغانلىقى سوزسىز. شۇنىڭ ئوچۇنمۇ بىر مىللىوندىن كوپرەك ئادەم ياشايدىغان جۇمھۇرىيەت پايتەختىدە ھازىرغىچە ئاران 23 مىڭدىن سەل ئوشۇغراق كىشى يېڭى پاسپورتقـا ئېگە بولغان. بۇ دېڭىزدىكى تامچىدىن ئارتۇق ئەمەس.

ئەلۋەتتە، ھەممە ئادەمنىڭ يېڭـى پاسپورت ئېلىشى كېرەك. بىراق، پۇخرالارنى بۇ ئىشقا بىپەرۋالىق بىلەن قاراۋاتىدۇ، دەپ ئەيىپلەشكە بولمايدۇ. ئىشلەۋاتقان ئادەملەر ئەمگەك ھەققىنى ئوز ۋاقتىدا ئالالمايۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بازار باھالىرىغا نىسبەتەن ئىشلەپ تاپقان ئاز ئەمگەك ھەققى ياكى پېنسىيەسى كۇندىلىك تۇرمۇشقا يەتمەي قىينىلىۋاتىدۇ.

ئېنىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، جۇمھۇرىيەتتە ئەمگەك ھەققى بېرەلمەيۋاتقان ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ سانى بېيىل فېۋرالدا 5760 بولسا، ئۇلار ماي ئېيىدا 7096گە، ئىيۇن ئېيىدا 8380گە، ئاۋغۇست ئېيىدا 8549غا كوپەيگەن. ئۇلارنىڭ مەملىكەتكە قەرزى 9،5 مىللىارد تەڭگىدىن ئېشىپ كەتكەن.

دېمەك، بۇ كورسەتكۇچ ژىل ئاخىرىغىچە يەنە كوپىيىدىغانلىقى سوزسىز. ھوكۇمەت «ئىختىسات ئوراقلىشىۋاتىدۇ» دەپ تەكىتلىمەكتە. ئەمەلىياتتا بولسا ئادەملەر ئىشلىگەن ئەمگەك ھەققىنى ئايلاپ ئالالماي، ئەتىكى كۇنىنىڭ تەشۋىشى بىلەن ياشىماقتا. مۇنداق ئەھۋالدا يېڭى پاسپورت ئېلىشقا قىزىقىشنىڭ سۇسلىقى سوزسىز. «كانەيگە يوق، سۇنەيگە نەدە» دېگەن شۇدە...

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ
ئىختىسات بولۇمى.

نۇرەخمەت ئەخمەت

يېڭى شېرلار

غېنى باتۇر قەبرىدىن كەلگەن نىدا

چۇشەنگىنىم كېلىپ قىسقا ھاياتقا،
كوز ياش بىلەن يېتەلمەيسەن مۇراتقا.
مۇرات ھاسىل بولماس شېرىن ئارماندىن،
پەيتى كەلسە كىرىش كېرەك غازاتقا.

خۇدا بەرگەن ئەر-ژىگىتكە ژۇرەكنى،
بەرگەن يەنە پەم-پاراسەت ئىدرەكنى.
كوز يېشىڭنى روھىم راۋا كورمەيدۇ،
تەڭرىتاغدەك مەغرۇر تۇتقىن كوكرەكنى.

مەرت ژىگىتلەر ئومۇر قەدىرىن بىلىدۇ،
قاخشىمايدۇ،
خۇشۋاق ياشاپ، كۇلىدۇ.
تورىلىدۇ بۇ ھاياتقا بىر قېتىم،
ۋە بىر قېتىم مەرتلىك بىلەن ئولىدۇ.

چىن ئەر بولساڭ،
ئېيتارىڭنى ئېيتىپ قال،
ياۋلىرىڭغا دەككە بېرىپ، تېتىپ قال.
ناگىنىمدا ئېتىلمىغان ئوق قالغان،
نەسلىم بولساڭ سەن قالدۇرماي ئېتىپ قال.

ياقا يۇرتتا مېنىڭ روھىم شات ئېتىپ،
رازىمەنكى كەلگىنىڭگە ياد ئېتىپ.
يالغۇزلىغىم ئوزى ياخشى بىراقتا،
كەلگىنىڭدىن كوز ياش قىلىپ، دات ئېتىپ...

ئارىمىزدا بىر ئادەم

ئارىمىزدا بىر ئادەم،
ياشاپ كېلەر بىز بىلەن.
ئارقىمىزدىن ھېمىشەم،
كۇزىتەر تورت كوز بىلەن.
جايىدا ھوش-كاللىسى،
كورۇنۇشتىن زىيالى.
بىراق دىلدا ئالىسى،
غەيرىدۇر ئوي-خىيالى.
قولدىن چۇشمەي قەلىمى،
كۇندۇز-تۇنى يازىدۇ.
كىمگىدۇ بار ئەلىمى،
كىمگىدۇ گور قازىدۇ.
ئېقىڭىزنى قارا دەپ،
يازىدۇ ئەل كوزىچە.
تىماقچىلىق تارتماي تەپ،
«مەن ھەق» دەيدۇ ئوزىچە.

يازماي يالا-يالغاننى،
كۇن كورمىگى ئۇنىڭ تەس.
بىرەر ئادىل ئىنساننى
ئىنفاركت قىلىش گەپ ئەمەس.
ئارىمىزدا كوپ ئەمەس،
باردۇر پەقەت بىر ئادەم.
كوپ بولسا شۇنداق ناكەس،
نېمە بولار بۇ ئالەم!

پەرىدەمگە

سىز چالسىڭىز مەرغۇللىتىپ دۇتارىڭىزنى،
تامام ئۇنتۇپ قالاركەنمىز بىز بارىمىزنى.
پەدىلەردە يورغىلىغان بارماقلىرىڭىز،
ئىزھار قىلار كولكىمىزنى، مۇڭزارىمىزنى.

ناۋا بىلەن نەلەرگىدۇ باشلاپ كېتىسىز،
دەردۇ-پىراق چوللىرىگە تاشلاپ كېتىسىز.
ناۋا بىلەن سېلىپ بىزنى نە بىر كويلارغا،
ھە، ئوزىڭىز گۇل-گۇل بولۇپ ياشناپ
كېتىسىز.

ئۇزۇپ قويماي، خۇش نەغمىنى بىر دەقىقە
ھەم،
چالىۋېرىڭ،
چالىۋېرىڭ ئۇلاپ، پەرىدەم.
يايراپ چېلىڭ،
ياشناپ چېلىڭ، گەپ بوپتۇمۇ ئۇ،
نەغمىڭىزدىن بىر شائىرنىڭ چەككىنى ئەلەم.

رۇبائىيلار

ئۇ باشتا ھالال ئېدىم، ھارام بوپ كەتتىم،
ياخشىلاردىن ژىراقلاپ، يامان بوپ كەتتىم.
ئوزەڭ بەرگەن بەختىمدىن ئوزەڭ ئايرىغاچ،
دوزاقتىنمۇ چوچىمەس قارام بوپ كەتتىم.

* * *

بالىلىقتىن ئۇچرىدىم پەلەك قەھرىگە،
شۇڭا تويماي ئوستۇم مەن ۋەتەن مېھرىگە.
ۋەتەنسىزلىك دەردىنىڭ داۋاسى يوقكەن،
ياراشمايدۇ كۇلكىمۇ كىشى چېھرىگە ...

* * *

ژۇرىگىمدە بار مېنىڭ پۇتمەس بىر نالەم؛
لەھەتتىنمۇ تاركەنسەن ئەي كەڭرى ئالەم.
تارلىغىدىن قولۇمدىن چۇشمەي كېلىدۇ،
شاراپ ئەمەس، دەرت تولغان سۇنۇق
پىيالەم.

* * *

ئومۇر بويى ھىجرانۇ-پىراقتا كويدۇم،
«ۋەتىنىم!» دەپ ھەر بالا-سىناقتا كويدۇم.
ئۇ دۇنيادا بىلمەيمەن، يازغىنى نېمە،
تىرىگىمدە ۋەتەنسىز دوزاقتا كويدۇم.

نەشىرىيات يېڭىلىغى

ئۇيغۇر تارىخى دەرىسلىگى

تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى داۋۇت ئىسىيېۋنىڭ ئۇمۇمىي مەلۇمات بېرىدىغان ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۇچۇن «ئۇيغۇر تارىخى» دەرىسلىك كىتاۋىنى چىقىرىشقا مەبلەغ تاپالماي سەرسان بولۇپ ژۇرگەنلىگىدىن ياخشى خەۋىرىم بار ئېدى. ئوتكەندە ئۇ كىشى رېداكسىيەمىزگە كېلىپ: «ئون ژىلدىن بۇيان كۇرەش قىلىپ، قازاقستاننىڭ ئوز مۇستەقىللىگىگە ئېرىشىشى تۇپەيلى ئەمەلگە ئېشىپ، ژۇقۇرى ئورۇنلاردىن ئەندى رۇخسەت ئالغىنىمىزدا، كىتاپنى چىقىرىشقا ئاخچا مەسىلىسى قىيىن بولىۋاتىدۇ. گېزىتلىرىمىز ئارقىلىق خەلقىمىزگە مۇراجىەت قىلساق، مىللىي غورۇرى ئۇستۇن، ۋەتەنپەرۋەر تىجارەتچى-بايلىرىمىز مەيدانغا چىقىپ، ئازدۇ-تولىدىن ياردەم بەرسە، كىتاپنى تېزىرەك چىقىرىپ 1-سېنتەبردىن باشلاپ مەكتەپلىرىمىزگە يەتكۇزۇپ بەرسەك نۇر ئۇستىگە - نۇر بولار ئېدى» دەپ مۇراجىەت قىلدى. بۇنداق خەيىرلىك ئىشنى رېداكسىيە قىزغىن قوللاپ- قۇۋەتلەپ، گېزىتلىرىمىزدا ماقالە ئېلان قىلىنغان.

ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! مىللىونلاپ ئاقچىلىرىنى باغرىغا بېسىپ، ئوزىنىڭ «مەرت-مەردانىلىغىنى» توي-مەرىكىلىرىدە 20-30مىڭ دوللار خەشلەپ، چېچىپ- توكۇپ، شۇ ئارقىلىق ئابروي-ئاتىغىنى چىقىرىمەن دەپ ژۇرگەن بايرىلىمىزدىن بىرەرسىمۇ «بۇ مېنىڭ خەلقىم ئۇچۇن، كېلەچەك ئەۋلاتلىرىمىزا ئۇچۇن قىلغان خىزمىتىم بولۇپ قالار» دېگەن شەرەپلىك ۋە سوۋاپلىق نىيەت-مەخسەت بىلەن ياردەم قولىنى سۇنمىغانلىغىدىن خاپا بولىدۇ كىشى.

خەيرىيات، بىر ئاماللاپ كىتاپ نەشىردىن چىقىرىلدى. ئۇمۇمىي مەلۇمات بېرىدىغان ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا بېغىشلىنىپ، بىرىنچى قېتىم تەۋسىيە قىلىنۋاتقان بۇ «ئۇيغۇر تارىخى» دەرىسلىگى ئىككى كىتاپتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، 5-8-سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىغا بېغىشلانغان بولۇپ، ئۇ خەلقىمىز تارىخىنىڭ ئەڭ قېدىمىي دەۋىرلىرىدىن تارتىپ، تا 14-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغىچە بولغان ۋاقىتنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. كىتاپتا شەرقىي تۇركستاننىڭ تاش، برونزا، تومۇر، قۇللۇق، فېودالىزم دەۋىرلىرىدىكى تارىخى يورۇتۇلىدۇ. ئەندى ئىككىنچى كىتاپ بولسا، 9-11-سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىغا بېغىشلانغان. ئۇ 14-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن تارتىپ، تا بۇگۇنكى كۇنگىچە يەنى شەرقىي تۇركستاندا شىنجاڭ- ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئەھۋالى، قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى يورۇتۇلغان. بۇ مۇكەممەل، «ئۇيغۇر تارىخى» دەرىسلىگى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئۇچۇن پروگراممىغا بىرىنچى قېتىم كىرگۇزىلىۋاتىدۇ. كىتاپ يالغۇز مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇچۇنلا ئەمەس، ستۇدېنتلار، ئۇمۇمەن پۇتكۇل خەلقىمىز ئۇچۇن ناھايىتى پايدىلىق مەنبەدۇر.

- كىتاپنى مەكتەپ پروگراممىسىغا كىرگۇزۇش ئۇچۇن ئون ژىل داۋامىدا ئۇنىڭ يولىدا ماڭدىم،- دەيدۇ د. ئىسىيېۋ،- خۇداغا شۇكرى شۇنچە ژىل سەكپارە بولغىنىم بېكار كەتمىدى، رۇخسەت بېرىشتى. كىتاپنى نەشىرگە تاپشۇرۇشتىن ئىلگىرى سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ تارىخ ۋە مەنبەشۇناسلىق، ئېتنولوگىيە بولۇملىرى خادىملىرىنىڭ ۋە مەزكۇر ئىنىستىتۇتنىڭ ئىلمىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ، ئالتىنسارىن نامىدىكى قازاقستان ئىلمىي- تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنىڭ ئۇيغۇر مەكتەپلىرى بويىچە تىل- ئەدەبىيات بولۇمى خادىملىرىنىڭ، شۇنداقلا موشۇ ئىنىستىتۇتنىڭ مۇقۇملاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ ئەزالىرى ھەمدە مەكتەپلەرنىڭ تارىخ پەنى بويىچە مۇئەللىملەرنىڭ پىكىر-تەكلىپلىرى ئاساسىدا قايتىدىن ئىشلەپ چىقتىم.

يەنە بىر ئېيتىپ كېتىدىغان نەرسە، «ئۇيغۇر تارىخىنى» ئوقۇتۇش پروگراممىسىنى ئوزەم يېزىپ چىقتىم. ئۇنى نەشىردىن چىقىرىشقا ۋىلايەتلىك مائارىپ بولۇمىدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۇچۇن ئىنىسپېكتور قەھرىمان ئامېتوۋ كوپ ياردەم بەردى. پروگراممىنى مەكتەپلەرگە ھەقسىز تارقىتىپ بېرىۋاتىمەن. ئۇمۇمەن، بۇ كىتاپنى چىقارغىچە ئىختىسات مەسىلىسىدە ناھايىتى قىينالدىم. خۇداغا شۇكرى، مىڭ بىر ماشاقەتلەر بىلەن چىققان «ئۇيغۇر تارىخى» دەرىسلىك كىتاۋى مانا مەكتەپلىرىمىزگە- بالىلىرىمىزنىڭ قولىغا يەتكەنلىگىدىن ئوزەمنى ئىنتايىن خوشال، بەختلىك ھىس قىلىۋاتىمەن. بۇ مېنىڭ بىردىن-بىر ئارزۇيۇم ئېدى، ئۇ ئەمەلگە ئاشتى...

«ئۇيغۇر تارىخى» دەرىسلىك كىتاۋىنىڭ مۇقاۋىسىغا سىزىلغان رەسىمدە تاشپاقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە قويۇلغان تاشقا بىزنىڭ قېدىمىي يېزىغىمىزدا پۇتۇلگەن خەتلەر ئەكىس ئېتىلگەن. بۇ خەت ئورخۇن-ئۇيغۇر دولىتىنىڭ پادىشالىرى مويۇنچۇر، ئىدىگەن خاقان دەۋرىدە ئوتكەن تارىخى، ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋاقىەلەر يېزىلغان، يەنى شۇڭغىچە بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ يۇز ژىللىق تارىخى يورۇتۇلغان -تاشقا يېزىلغان تارىخنامە. تاشپاقىنىڭ ئۇستىگە قويۇلغانلىغى بولسا، تاشپاقا ئۇزاق ياشاشنىڭ سىمۋولى. بۇ دېگەنلىك، قېدىمىدىن كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلار دېگەن مەنانى بىلدۇرىدۇ.

ئا. باۋدىنوۋ.

ئەدىپ تەۋەللۇدى خاتىرىلەندى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى ھېزمەت ئابدۇللىن ھايات بولغان بولسا، بىيىل تۇغۇلغىنىغا 70ژىل تولۇشىنى تەنتەنىلىك نىشانلىغان بولار ئېدى. ۋەھشى ئولۇم ئۇنى ئارىمىزدىن بېمەزگىل ئېلىپ كەتتى. بىراق قەلەمداش دوستلىرى، ئەدەبىيات مۇخلىسلىرى ئۇنى يادىدىن چىقارغىنى يوق.

13-ئوكتەبر كۇنى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كونفېرېنسىيە زالىدا يازغۇچى تۇغۇلغانلىغىنىڭ يەتمىش ژىللىغىنى خاتىرىلەش ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. ھ. ئابدۇللىن ئەدەبىياتنىڭ پروزا، شېرىيەت، دراماتۇرگىيە ژانرلىرىدا ئۇنۇملۇك قەلەم تەۋرىتىپ، خەلقىمىز ئۇچۇن ياخشى ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇ شۇنداقلا ئىنتايىن دىلكەش، مەرت، باشقىلار بىلەن ئاسانلا تىل تېپىپ كېتىدىغان ھەقىقىي ئىنسان ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ خاتىرە ژىغىنغا ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن قەلەمداش دوستلىرى، ئەدىپ ئەسەرلىرىنى سويۇپ ئوقۇيدىغان جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى كوپ ژىغىلدى.

ژىغىننى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى قالداربېك نايمانبايېۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ، ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ ئوز ئەسەرلىرى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەم قازاقستان خەلىقلىرى ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان سالماقلىق ھەسسىسى توغرىلىق مەمنۇنىيەت بىلەن تەكىتلىدى.

قازاقستان خەلىق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىي ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇتىدىغان ئورنى توغرىلىق ئالاھىدە توختالدى. فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، شائىر ۋە تەنقىتچى ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ ئەدىپنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق دوكلاد بىلەن سوزگە چىقىپ، پروزا، شېرىيەت، دراماتۇرگىيە ساھالىرىدا بىردەك قەلەم تەۋرەتكەن ھ. ئابدۇللىننىڭ تارىخىي، ئۇرۇش ۋە ھازىرقى زامان ماۋزۇلىرىدا يازغان ئەسەرلىرىگە ژۇقۇرى باھا بەردى. قازاق يازغۇچى-شائىرلىرى قالاۋبېك تۇرسۇنقۇلوۋ، تومانباي مولداغالىيېۋ، قابدېش جۇمادىلوۋ، ئامانتاي ساتايېۋلار تالانتلىق ئەدىپ ھېزمەت ئابدۇللىننىڭ كوپلىگەن ئەسەرلىرىنىڭ قازاق ۋە رۇس تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، كەڭ كىتابخانلارنىڭ سەمىمىي ئالقىشىغا ئېگە بولغانلىغىنى تەكىتلىدى، ئۇنىڭ ئۇنتۇلماس ياخشى خىسلەتلىرى، ئادەمگەرچىلىك پەزىلەتلىرى توغرىلىق ئەسكە ئالدى.

ژىغىندا شائىر رەخىمجان روزىيېۋ، ئىلاخۇن ھوشۇروۋلار ئۇستاز ئەدىپكە بېغىشلاپ يازغان شېرلىرىنى ئوقۇپ بەردى. قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ بولۇم باشلىغى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇغلۇقجان تالىپوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترى نامىدىن قازاقستان خەلىق ئارتىسى قۇرۋان ئابدۇرۇسۇلوۋ ۋە باشقىلار سوزگە چىقىپ، ئەدىپ ئەسەرلىرىنىڭ خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىي مۇلكى بولۇپ قالغانلىغىنى ئېيتىشتى.

ژىغىن ئاخىرىدا «درۇژبا» مەھەللىسى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ سەنئەت ھەۋەسكارلار ئانسامبلى ئەدىپ تەۋەللۇدىغا بېغىشلاپ كونسېرت كورسەتتى.

ئوز مۇخبىرىمىز.

چەت ئەللەردىن نامەلەر

بېجىن خەۋپ-نىك غەربىي قىسمىدىكى تىسىيانلاردىن خەۋپ-ۋىلانماقتا

خىتاي ھوكۈمىتى «مەملىكەتنىڭ بىز لىگىنى بۇزغۇنچىلارغا قارشى قەتئىي كۈرەشمەكتە». خەۋپ-چ مىللىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ رەئىسى تىسمائىل ئەمەت شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە ئەينە شۇنداق ئاگاھلاندۇرۇش بىلەن سۆزلەگەن چىققان.

ئەگەر ۋۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق قۇرۇلغالىغىنىڭ 40 ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن چاقىرىلغان بايرامليق مۇتىنگىدا ئۇتۇق قىلغانلىغىنى ھېساپقا ئالمىغان بولساق، بۇ چاغدا ئۇنىڭ مەيۈسلىك تاھائى غەلىتى كورۇنۇشى مۇمكىن. لېكىن 16 مىللىون ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان باشقا خەلقلەردىن ئىبارەت بۇ گۈنكى شىنجاڭنىڭ رېال ئەھۋالى ئەينە شۇنداق. تېخى 30-40 ژىللىرىدىلا ئۇ يەردە خىتايلار بىلەن مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا قاللىق توقۇنۇشلار يۈز بەرگەن ئىدى، ئۇلار (ئۇيغۇرلار) بېجىن ھاكىمىيىتىنى قۇرال يارىدىمى بىلەن تېڭىلغان يات ھاكىمىيەت دەپ ھېساپلاتتى.

خىتايدا پۇخرالار ئۇرۇشىدا كوممۇنىستلار غالىبىيەت قازانغاندىن كېيىن يەرلىك سېپاراتچىلار تارمار قىلىندى، ئۇلارنىڭ كوپلىگەن لىدېرلىرى چەت گارنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتتى. لېكىن سابىق كېڭەش ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئىستىقلالىيەتكە ئېگە بولۇشى مىللەتچىلىكنىڭ يېڭى دولقۇنىغا تۈرتكە بەردى. پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ يېقىندا خەۋپ-غا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا خىتاي تەرەپنىڭ قازاقستانداكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئۈچۈن مۇستەقىللىق شىئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقان سىياسەتچىلەرنىڭ بارلىغىغا تەشۋىشلىنىدىغانلىغىنى ئىزھار قىلغانلىغى تەسادىپىي ئەمەس.

بېجىن ئەگەر شىنجاڭنى خەۋپ-چ-نىڭ خېلە تەرەققىي ئەتكەن شەرقىي ئولكىلىرى قولغا كەلتۈرگەن ھايات دەرىجىسىگە يەتكۈزۈلسە، ئۇ چاغدا سىچۈەن، دەپ ھېساپلايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن، دېدى ئۇرۇمچىدە بولغان مۇتىنگىدا خەۋپ-چ ھوكۈمەت رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى جەن چۇلىۋن، بېجىن مەبلەغ ئاجرىتىشقا تەييار. لېكىن، ئۇ شىنجاڭ ئاھالىسىنىڭ، ئۇز ئۇيۇشتىدە، كومموئىستىك پارتىيەگە مايىللىغىنى ئاماىش قىلىشىنى تەلەپ قىلدى.

ۋاداسىر سكوسىرېۋ،
«ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ مۇخبىرى.

يادرو پارتلىتىشىنى توختىتىشقاكىم قارشى؟

ياپونىيەنىڭ «ئىخون كېيدزاي» گېزىتى 14- سېنتەبىردە ساموليوتتىن بومبىلاش ئەتىجىسىدە 14 ئادەم ھالاك بولۇپ، 23 ئادەم يارىلانغانلىغى مەلۇم. ھازىرغىچە بۇ جايلارنى كېمىنىڭ بومبىلىغانلىغى بەلگۈسىز بولۇپ قالماقتا.

گروزنىيدا ژۇرنالىستلار بۇ توغرىلىق پرېزىدېنت ۋەكىلى ئو. لوبوۋقا مۇ سوئال بەردى. لېكىن جاۋاپ ئېنىق بولمىدى: بۇ ئاھاللىق پۇلكىتلار قانۇنسىز قۇراللىق كۈچلەر نازارىتىدە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يەردىكى ئەمە بۇ لۇاتقاللىغىنى ئېيتىش قىيىن. ھەر ھالدا بۇ روسسىيەنىڭ ئابرويىنى تۆكىدىغان فاكت: ئۇز ساموليوتلىرى بومبىلىسمۇ، باشقا بىرسىنىڭ ساموليوتلىرى بومبىلىسمۇ، ئۇنىڭغا يول بېرىش ياكى كىمنىڭ بومبىلىغانلىغىنى بىلمەسلىك مۇمكىنمۇ؟

خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى قىمىنلاشتۇرغىسى كەلمەيدۇ

ياپونىيە ھوكۈمىتى بېجىن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى مۇرەككەپلەشتۈرمەسلىك ئۈچۈن تەيۋەن پرېزىدېنتى لى دېنخۇيېنىڭ ياپونىيەگە بېرىش سەپىرى توغرىلىق ئىلتىماسىنى قانائەتلەندۈرمىدى.

خىتاي تەيۋەننى ئۆزىنىڭ بىر بولىكى ھېساپلاپ، باشقىلارنىڭمۇ شۇنى ئېتىراز قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باشقا مەملىكەتلەر تەيۋەن بىلەن ئايرىم مەملىكەت سۈپىتىدە سىياسىي مۇناسىۋەت قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. مۇنداق بولغىنى خىتاي دەك چوڭ مەملىكەتنىڭ بازارى ھەرگىم ئۈچۈن كېرەكتە. ئاقىش مۇ بۇنىڭدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى تەيۋەن پرېزىدېنتىنىڭ ئۆزلىرىگە رەسمىي ئەمەس سەپىرىگە رۇخسەت بېرىپ قويۇپ، خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ناچارلاشتۇرالغان ئىدى. بۇنى ياپونىيە ئۇلۇتقىنى يوق.

دۈشمىنىمنىڭ دۈشمىنى ـ مېنىڭ دوستۇم

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئاقىش بىلەن روسسىيە ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىقنىڭ رەسمىي تۈس ئېلىۋاتقانلىغى ھېچ كىم ئۈچۈن سىر ئەمەس. روسسىيە شىشىنىڭ سەۋەبىنىمۇ شۇ قارىمۇ-قارىيە بىلەن كۈبا ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىشىشتىن ئىزدەش كېرەك.

تېخى ئولۇگۈلا روسسىيەنىڭ ئىلگەركى يېقىن دوستى كۈبا بىلەن مۇناسىۋىتى جىددىي ھالدا ناچارلاشقان بولسا، ئاقىش بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە سوغۇچىلىق پەيدا بولغالدىن كېيىن، ئۇ كۈباغا قايتىدىن ئوز قوچىغىنى كەڭ ئاچتى. بىرىنچى ۋېتسې-پرېمىيېر ئو. سوسكوۋېتسىنىڭ كۈباغا رەسمىي سەپىرى- بۇنىڭ يارقىن دەللىلى. پەقەت كۈبالا ئەمەس، روسسىيەنىڭ ئىراق، ئىران بىلەن مۇناسىۋىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشنىڭ سىرىمۇ بۇ مەملىكەتلەرنىڭ ئاقىش بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ئانچە ياخشى بولمايۋاتقانلىغىدىن بولۇۋاتسا كېرەك.

خوشنا مەملىكەت ئاھالىسى بىلەن مۇناسىۋەت ياخشىلانماقتا

بىر چاغلاردا ئارىنىقۇل ۋە سۈمبە ئوستەڭلىرى خىتايدىكى ئۇيغۇرلار زېمىنىغا ئوتىدۇ. دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاتتۇق. قازاقستان ئوز مۇستەقىللىغىنى ئالغاندىن بېرى خىتاي دولىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىرىمىز قويۇقلىشىپ، ئالاقىلىرىمىز كۈچەيمەكتە. بۇنىڭغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ چوڭ كۈچ چىقىرىۋاتقانلىغىنى ياخشى بىلىمىز.

يېقىندا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىكى موڭغۇل-كۈرە ئاھالىسىدىن كەلگەن ۋەكىللەر بىلەن رايىمىزدىكى ئاھالىسىنىڭ ھاكىمى ئىزغارىيك بېكتارسىنوۋ ئۇچرىشىپ، ئىككى خوشنا ئاھالىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى كۈچەيتىش چارىلىرىنى بەلگۈلەشكە باغلىق ئوزلىرىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئېكولوگىيەنى ساقلاش، سۇ مەنبەلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش، توۋار ئالماشتۇرۇش مەسىلىلىرىگە ئالاھىدە كۈڭۈل بولۇندى.

ئېگىلىكلەر رەھبەرلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئوتكەن سوھبەتكە خىتاي تەرەپتىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ئىلى-ۋىلايىتىدىكى تاشقى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لیۇ سىنسان، موڭغۇل-كۈرە ئاھالىسىنىڭ ھاكىمى ھەمراھ قاتناشتى. ئوتكۈر ئەپەندى ئومرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا خەلق سويگەن يازغۇچى سالاھىتى بىلەن «مۇقام» ۋە «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتى ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ، ئالىم سۈپىتىدە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئاكادېمىيەسىدە ئەدەبىيات تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن بەنت بولدى. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ يورۇق قوش يۇلتۇزلىرى مەھمۇت قەشقەرىي ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلار ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنى دۇنياغا تونۇتالىغان، ئادىر ئەسەرلىرى بىلەن تىرىگىدىلا ئەلنىڭ قەلبىگە ئوزىنىڭ ئۇرلۇق سىماسىنى ھەيكەل قىلىپ ئورنۇتالىغان بۇ تالانت ساھىبى ئەسەرلەر ئوتسىمۇ قەلبىمىزدە ئەبەدىل-ئەبەت ياشايدۇ.

جۇدالىق كۈنلىرى قەبرە ئۈستە قۇرغان تاش تىلاۋەت قىلىپ، يەتتە كەتمەن توپا ئۈچۈن ئۇزۇر سورىدىم. ئەمما ئۇ ئەبەدىيەتكە ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. ئۇ ئەبەدىيەتكە ئۇخلاپ قالغان ئىكەن.

ئەلۋىدا

5- ئوكتەبر- پەيشەنبە كۈنى ئاپتوبۇسىمىز تەلەش ئوغلى ئوتكۇر ئەپەندى ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئېغىر ئاشقازان ئاغرىقى سەۋەبىدىن 72 يېشىدا ۋاپات بولدى...

بۇ شوم خەۋەر تېلېفون ئارقىلىق تۇن يېرىمدا ئۇرۇمچىدىن ئاڭلانغاندا، ئوز قولىمغا ئوزەم ئىشەنمەي، ھاڭ-تاڭ بولۇپ، قايغۇ ئىچرە سۈكۈت ساقلاپ، بىر ھازا تۇرۇپ قالدىم. ئىختىيارسىز كوز ئالدىمدىن چاچلىرى تال-تال ئاقارغان ئۇنىڭ يېقىملىق سىماسى ئوتتى. مەن تېخى يېقىندىلا ئا ئا ۋەتەنگە قىلغان سەپىرىمىزدە ئۇ چىن ئىنسانىنى ئوزەمگە ئۇستاز بىلىپ، زىيارەت قىلىپ ئوتكەن ئىدىم.

ئۇ ئوزىنىڭ ئوتكۇر دېگەن تەخەللۇسىغا مۇناسىپ شائىر ئىدى. ئۇنىڭ 1946-ژىلىدا تاش مەتبەئىدە بېسىلىپ چىققان «ژۇرەك مۇڭلىرى» ناملىق تۇنجا شېئىرىي توپلىمى قولدىن چۈشمەي ئوقۇلغان ئىدى.

شۇنداقلا ئۇ «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن» تارىخىي رومانلىرىنى يېزىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى خەزىنىسىگە بېباھائۇ لۇش قوشتى. ئۇنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ ئۇ، قولغا ئوتۇپ، سويۇپ ئوقۇلۇشى ئوتكۇر ئەپەندىنىڭ بۈيۈك ئىستېداد ساھىبى ئىكەنلىگىنىڭ دەلىلىدۇر.

ئوتكۇر ئەپەندى ئومرىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا خەلق سويگەن يازغۇچى سالاھىتى بىلەن «مۇقام» ۋە «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتى ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ، ئالىم سۈپىتىدە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئاكادېمىيەسىدە ئەدەبىيات تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن بەنت بولدى. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ يورۇق قوش يۇلتۇزلىرى مەھمۇت قەشقەرىي ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلار ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنى دۇنياغا تونۇتالىغان، ئادىر ئەسەرلىرى بىلەن تىرىگىدىلا ئەلنىڭ قەلبىگە ئوزىنىڭ ئۇرلۇق سىماسىنى ھەيكەل قىلىپ ئورنۇتالىغان بۇ تالانت ساھىبى ئەسەرلەر ئوتسىمۇ قەلبىمىزدە ئەبەدىل-ئەبەت ياشايدۇ.

جۇدالىق كۈنلىرى قەبرە ئۈستە قۇرغان تاش تىلاۋەت قىلىپ، يەتتە كەتمەن توپا ئۈچۈن ئۇزۇر سورىدىم. ئەمما ئۇ ئەبەدىيەتكە ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. ئۇ ئەبەدىيەتكە ئۇخلاپ قالغان ئىكەن.

ياخشا ئۇستاز!

نابدۇغوپۇر قۇتلۇق.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئونىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتى مۇخبىرىنىڭ ژۇرنالىستلىرى گېزىتلارنىڭ ناكتۇستى، تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى

مالىك كىبىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ، تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا ۋىلايىتى، تالغار ناھىيەسى كالىنىن يېزىسىنىڭ يۇرت-جامائىتى يۇرتتىكى ئابروي-ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ بىرسى

سۇلتانمۇرات قاسىم ئوغلى ئىسلامياروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتلىرى، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ياركەنت شەھىرى بىلەن پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ئۇيغۇر ياشلىرى جامائەت ئىشلىرىنىڭ ئاكتىۋىستلىرى، ۋەتەنپەرۋەر زامانداشلىرى

ھاكىمجان ئابدۇللايېۋ، زاكىرجان ۋېلاخۇنوۋ، نادىلجان بېشىروۋلارنىڭ

پاجىەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇملارنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتلىرىغا، ئۇرۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

باش مۇھەررىر ئۈچۈن
ئا. باۋدىنوۋ.

ئالمۇتا، 480044
يېڭى ھايات
نەشرىيات يولى كوچىسى
50 يېنا، 8-ئەۋەت

گېزىتنىڭ تەسىس قىلغۇچىسى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئا. قۇتلۇق

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ- 06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى- 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дауир», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

ЗОГ-89

گېزىتىمىز سەھىيلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىرىيەتنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىرىيەتتىن ماقالىلارغا ئاۋتورلار ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئاماق بولسا، دەڭگى -دۇيۇڭ سامان بولماس

1995
ژىل
28-ئوكتەبر
№42
شەنبە
(3999)
ئوكتەن باها

يېڭى ھايات

ЖАНА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ مەيدانغا قودۇمچىسى 1970- ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

بىزنىڭ سوھبەت

خەلق مەنپەئىتى-پائالىيىتىمىزنىڭ ئاساسى

پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئەدىلشايىق ئىبرايمولدايېۋ بىلەن سوھبەت

يارکەنت ئەركىن ئىختىسادىي زونە سىنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئۇچ ژىل ۋاقىت بولدى. ئۇ ناھىيەنىڭ ئىختىسادىي - ئىجتىمائىي ساھالىرىغا قانداق تەسىر يەتكۈزدى؟ گېزىتىمىزنىڭ تالدىقورغان ۋىلايىتى بويىچە ئۇز مۇخبىرى ناھىيە ھاكىمى بىلەن ئەينە شۇ ھەقتە سوھبەتلەشكەن ئىدى. مۇخبىرىمىزنىڭ سوھبىتىنى دىققىتىڭلارغا تەۋسىيە قىلىۋاتىمىز.

- ئەدىلشايىق ئىبرايمولدا ئوغلى، ئالدى بىلەن ناھىيەنىڭ يەر شارائىتىغا، ئاھالىسىغا قىسقىچە توختىلىپ ئۆتسىڭىز؟

- ناھىيەمىز، ئۇنىڭ مەركىزى يارکەنت شەھىرى ئۇلۇق ئىپەك يولى بويىغا جايلاشقان. ئەجدادلىرىمىز قەدىمىي ۋاقىتلاردىن باشلاپ موشۇ يول بىلەن ئۇيغۇرلار زىمنى-قەشقەرىيە ۋە باشقا شەھەرلەرگە سەپەر قىلغانلىغىنى تارىختىن ياخشى بىلىمىز. قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇق ئالىمى چوقان ۋەلىخانوۋ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈيۈك نامەيدانلىرى بىلال نازىم بىلەن سېيىت مۇھەممەت قاشىلارنىڭ يۇرتىمىزدا ئىزلىرى قالغان. بىلال نازىم ھاياتىنىڭ ئاخىرلىرىدا موشۇ يارکەنتە ياشاپ، ئىجات قىلغانلىغىنى ھازىر بۇ تەۋەدە ئىستقامەت قىلىۋاتقان بارلىق مىللەت ۋەكىللىرى ياخشى بىلىدۇ. ئاباي قۇنانباېۋ پۈتكۈل جۇمھۇرىيەت خەلقىنىڭ ئورتاق نامايەندىسىگە ئايلانغىنىدەك، بىلال نازىممۇ بارچە خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك شائىرى بولۇپ قالدى. كلاسسىك شائىرغا يار كەنت شەھىرىدە خەلقىنىڭ كۆچى بىلەن ھاشامەتلىك يادىكارلىق ئورنىتىلدى، ئۇنىڭ نامىدا ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەۋى سېلىنىپ، ياش ئەۋلادقا ئىشلىگىنى كەڭ ئاچتى. ئالىم چوقان ۋەلىخانوۋ يارکەنت توغرىلىق ئۇز ئەمگەكلىرىدە مەلۇماتلار يېزىپ قالدۇرۇپ كەتكەن. گۈزەل پەنجىم يېزىسىدا ئۇنىڭ يادىكارلىغى قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ.

يارکەنت- تالانتلار ۋە قەھرىمانلار يۇرتى. ناھىيە ئەمگەكچىلىرى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانلىرى پ. ف. پوروسېنكو، ئا. پ. پاشىشېنكو، س. لۇغۇللىن، م. س. ئۇۋانوۋ، ئى. ب. خەمىلېۋ، شۇنداقلا ئەمگەك قەھرىمانلىرى ئا. ئابدانوۋا، ب. قەينەزەروۋ، م. نىيازوۋا، ن. ن. گولوۋاتسكي، ئە. بەختايېۋ، ك. ئايتژانوۋا، ئا. زەيناۋدىنوۋا، ئە. قاسىمبېكوۋلار بىلەن ھەقلىق يۇسۇندا پەخىرلىنىدۇ.

ناھىيەمىز 1968-ژىلدىن بۇيان تالدىقورغان ۋىلايىتىگە قارايدۇ. ئۇ ۋىلايەتنىڭ جەنۇبىي-شەرقىگە جايلاشقان چوڭ ناھىيەلەرنىڭ بىرى. ناھىيە قورغاس دەريا سىي ئارقىلىق خىتاي-خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى، ئىلى دەريا سىي ئارقىلىق ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئۇيغۇر ناھىيەسى بىلەن چېگارىداش، شىمالىي قىسمى جۇڭغار ئالاتېغىنىڭ ئېتەكلىرىگە بېرىپ تىرىلىدۇ. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 10،8 مىڭ كۋادرات كىلومېتر نى تەشكىل قىلىدۇ. ناھىيەمىزدە 117 مىڭ ئاھالى ياشايدۇ، ئۇلار 35 مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان.

يارکەنت تەۋەسى يەر-سۇغا باي. شېپالىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە يەر ئاستى سۇلىرىمۇ ئاز ئەمەس. شۇ شىپالىق سۇلاردىن «يارکەنت ئارشاقى»، «كېرىمباكاش» ساناتورىيىلىرى ئىشقا قوشۇلدى. بۇ يەرلەردە ھەر خىل ئاغرىقلار داۋالىنىدۇ. بۇلاردىن باشقا ھاراڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ئىسسىتىش سىستېمىلىرىنى، تېپلىتسا ئېگىلكىلىرىنى رېۋاجلاندۇرۇش ۋە باشقا مەخسەتلەر ئۈچۈن پايدىلىنىشقىمۇ بولاتتى. بىراق بۈگۈنكى ئىختىسادىي ئېھتىياج ئەۋال، مەبلەغنىڭ يېتىشمەسلىگى مۇداق ئىشلارنى قولغا ئېلىشىمىزغا يا بەرمەيۋاتىدۇ.

ژۇقۇرىدىكى ئالاھىدىلىكلەر، شارائىتلار كوزدە تۇتۇلۇپ، ناھىيەمىز 1992-ژىلدىن باشلاپ ئەركىن ئىختىسادىي زونىغا ئايلاندۇرۇلغان ئېدى.

- ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتتى. شۇنىڭدىن بېرى ناھىيە ھاياتىدا قانداق ئوزگىرىشلەر يۈز بەردى؟

- ناھىيەمىزنىڭ ئەركىن ئىختىسادىي زونىغا ئايلانغانلىغىنى دەسلەپ ھەممىمىزنى خوشال قىلغان ئېدى، لۇرغۇن ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى كۆزلىگەن ئېدۇق. ناھىيەمىز خەلقئارا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى بىلەن خوشنا بولغاچقا، ئىككى ئارىدىكى ئىختىسادىي، سودا ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يېخىشلاشقا كۆچ چىقار

(ئاخىرى 2-بەتتە)

رەسمىي خەۋەرلەر

بىم-تنىڭ 50ژىللىغى نىشانلاندى

22-ئوكتەبر كۈنى نيو-يورکتا بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 50ژىل تولۇشىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك مەجلىس بولۇپ ئوتتى.

مەجلىسكە دۇنيادىكى 160تىن كۆپرەك مەملىكەتنىڭ دولەت رەھبەرلىرى، ھوكۇمەت باشلىقلىرى ۋە دېلېگاتسىيەلىرى قاتناشتى. تەنتەنىلىك مەجلىسكە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباېۋ باشقۇرغان قازاقستان دېلېگاتسىيەسىمۇ ئىشتىراك قىلدى.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ۋاقتىدا دەۋر تەقەزاسى بىلەن قۇرۇلغان بۇ چوڭ خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ شتاب-كۋارتىرسى بېناسى ئالدىدا مۇستەقىل قازاقستان بايرىغىنىڭ يەلپۈلدەپ تۇرغىنىغا ئۇچ ژىلدىن كوپرەك ۋاقىت بولدى.

دەسلەپكى مەجلىستە سوزگە چىققانلارنىڭ ئىچىدە ئاق‌ش بىلەن روسسىيە پرېزىدېنتلىرىنىڭ، كۇبا رەھبىرىنىڭ سوزلىرى ئالاھىدە دىققەت بىلەن تىڭشالدى. ئىككىنچى مەجلىستە قازاقستان پرېزىدېنتى ن. ئە. نازارباېۋ سوزگە چىقتى. ئۇ ئۇز سوزىدە بېمت-نىڭ كېلەچەكتە قانداق بولىدىغانلىغىغا، 21-ئەسىرنىڭ ئىستقبالى خەلقىمىزنىڭ ئۇز ئارا بىر-بىرىنى چۈشىنىشىگە باغلىق ئىكەنلىگىگە توختالدى.

* * *

مۇستەقىل مەملىكەت كېلەچەككە قەدەم تاشلىماقتا

جۇمھۇرىيەت كۈنىگە بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ژىغىن

24-ئوكتەبر كۈنى ئالمۇتىدا، ئاباي نامىدىكى قازاقستان دولەت ئاكادېمىيىلىك ئوپېرا ۋە بالېت تېاتىرىدا پايتەخت جامائەتچىلىگىنىڭ مىللىي بايرىمىمىز- جۇمھۇرىيەت كۈنىگە بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ژىغىنى بولۇپ ئوتتى.

ژىغىننى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى شالباي قۇلمۇخانوۋ كىرىش سوزى بىلەن ئاچتى. ئۇ پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباېۋنىڭ نيو-يورکتىن ئېلىنغان مۇراجىتىنامىسىنى ئوقۇپ بەردى.

زالدا ھەربىر قازاقستانلىقنىڭ قەلب تارىخى ئۇلۇغ ئىشەنچ ھېسسىياتى ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى.

* * *

ن.نازارباېۋ توغرىلىق يېڭى كىتاپ

تانقاردا قازاقستان ئەلچىخانىسى تەرىپىدىن تەييارلىنىپ، ئىنگلىز تىلىدا يورۇق كورگەن «نۇرسۇلتان نازارباېۋ-قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى» ناملىق يېڭى كىتابنى تونۇش تۇرۇش بويىچە مەراسىم بولۇپ ئوتتى.

مەراسىمدا سوزگە چىققان ئەلچى قانات ساۋدابايېۋ ن. نازارباېۋنىڭ خىزمىتى مۇستەقىل قازاقستانىنىڭ ئەڭ يېڭى تارىخى بىلەن باۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئاتاپ ئوتتى. يېڭى كىتاپ دۇنيا جامائەتچىلىگىگە ن. نازارباېۋنى پرېزىدېنت ۋە ئالىيجاناپ ئىنسان سۈپىتىدە تونۇپ بىلىشكە ئىمكانىيەت بېرىپ، دۇنياۋي ئىنتىپاقنى. قازاقستان بىلەن چوڭقۇرراق تونۇشتۇرۇشنى مەخسەت قىلىدۇ.

(قاز تاگ)

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتېرى بولۇش باشلاندى

ھورمەتلىك گېزىتخان، سىزنىڭ سۆيۈملۈك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1996-ژىلغا مۇشتېرى توپلاش ئىشى باشلاندى. سىز گېزىتلارغا ئوزىڭىز تۇرىۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتلىك ئاساستىكى مۇشتېرى توپلاش ۋاقتىدا ۋە ئېگىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىز- غا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى»- ژىلىق يېزىلىش باھاسى- 284 تەڭگە 40 تىيىن. ئىندېكسى- 65357.

«يېڭى ھايات»- ژىلىق يېزىلىش باھاسى -210 تەڭگە 48 تىيىن. ئىندېكسى- 65359.

گېزىتلارغا ئوز ۋاقتىدا مۇشتېرى بولۇشنى ئەستىن چىقارماڭ!

خەلق مەنپەئەتى-پائالىيىتىمىزنىڭ ئاساسى

(ئاخىرى، بېشى 1-بەتتە)

دۇق. بىرلەشكەن ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرىنى قۇرۇشنى كۆزدە تۇتتۇق. بىراق، بۈگۈنگە قەدەر ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسى ئەمەلگە ئاشماي، قۇرۇق ئىشان بولۇپ قالدى. چۈنكى ئەركىن ئىختىسادىي زونىنى رىۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس قانۇن، ھوقۇق لازىم ئىكەن. ئۇنىڭسىز ھېچ بىر ئىش ئەمەلگە ئاشمايدىكەن. مەخسۇس قانۇن بولمىغانلىقتىن چەت ئەللىكلەر، تىجارەتچىلەر بىزگە ئىشەنچە باغلىيالمايدىكەن. راستىنى ئېيتساق، ئەركىن ئىختىسادىي زونا ناھىيەمىزگە ھېچ قانداق ئۆزگىرىشمۇ، يېڭىلىقمۇ ئېلىپ كەلمىدى.

راست، ئىككى تەرەپتىكى سودا-سېتىق ئىشلىرى توختىغىنى يوق. بىز پەقەت خوشنىلار بىلەنلا ئەمەس، تۈركىيە، گېرمانىيە، ئۆزبېكىستان ۋە باشقا ئەللەر بىلەنمۇ ئالاقە قىلىۋاتىمىز. ناھىيە ئەركىن ئىختىسادىي زونا ئاتالغاندىن كېيىن دولەت بيۇدژېتىدىن بىزگە مەبلەغ ئاجرىتىلمايدىغان بولدى.

— ھايات، تىرىكچىلىك بار يەردە ھەممە نەرسە كېرەك بولىدۇ. ئۇنىڭ قانداق چارىلىرىنى كۆرۈۋاتىسلەر؟

— ھايات ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى-ئوزۇق-تۈلۈك. بۇ ھېچ قاچان كۈن تەرتىپىدىن چۈشمەيدىغان مەسىلە. قوساق توق بولسا، غەم-قايغۇمۇ ئازىيىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئاساسىي بايلىقىمىز يەر. ناھىيەمىز بويىچە 55 مىڭ گېكتار سۇغىرىلىدىغان تېرىلغۇلۇق بار. ئىلگىرى ئۇ يەرلەردە ئاساسەن كومۇقوناق ئۆستۈرەلەتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئاھالىنىڭ ئوزۇق-تۈلۈككە بولغان ئېھتىياجىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن كومۇقوناق مەيدانىنى ئازايتىپ، باشقا زىرائەتلەر تېرىلغۇسىنى كەڭەيتتۇق. بۇغداي مەيدانى ئىككى ھەسسىدىن ئوشۇق كۆپەيتىلدى. ھازىر ھەر يىلى ئون مىڭ گېكتاردىن كۆپرەك يەرگە كۈزلۈك ۋە يازلىق بۇغداي ئۆستۈرۈۋاتىمىز. نەتىجىدە ئوزۇق-تۈلۈكنىڭ بۇ مۇھىم تۈرىنى باشقا يەرلەردىن سېتىۋالمايدىغان بولدۇق. ئېگىلىكلەر ئاھالىنى ئۆزلىرى ئەرزەن نان بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ. جاي-جايلاردا تۈگمەنلەر، ماي چىقىرىش سېخلىرى، ناۋايخانىلار ئىشلىمەكتە.

بۈنىڭدىن باشقا قەنت قىزىلچىسى، ئاپتاپپەرەز، كوكتات ئۆستۈرۈش قولغا ئېلىندى. بىيىل قەنت قىزىلچىسى مەيدانى 660 گېكتارغا، ئاپتاپپەرەز-1080 گېكتارغا يەتكۈزۈلدى. مەبلەغ تېپىشنى كۆزدە تۇتۇپ، كېلەر يىلى پاختا ئۆستۈرۈشنىمۇ ئويلاشتۇرىۋاتىمىز. بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزغا ئۆزبەكىستان پاختىكارلىرى ياردەم قىلماقچى. بۈنىڭدىن باشقا يېزا ئاھالىسى قارىمىغىدا 1912 گېكتار، شەھەر ئاھالىسىدە 820 گېكتار ئۆلچۈك يەر بار. ئىلگىرى بۇ يەرلەرنىڭ خېلە كۆپ قىسمى ھېچ نەرسە تېرىلمەي قاغجىراپ ياتاتتى. ھازىر ئادەملەرنىڭ يەرگە بولغان كۆز قارىشى ئۆزگىرىۋاتىدۇ. ئۆلچۈك يەرلەردە ھەر خىل كۆكتاتلار تېرىلىپ، ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى تەمىنلەشكە تىرىشماقتا.

ناھىيەمىزدە يەر ئېلىپ، تىرىكچىلىك قىلىمەن دېگۈچىلەرگە كەڭ ئىمكانىيەت يارىتىلغان. ھازىر دېخان ئېگىلىكلىرىنىڭ سانى ئۈچ يۈزگە يەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆز ئىشىنى ياخشى يولغا سېلىۋالغانلار خېلە بار. بىراق دېخان ئېگىلىكلىرىنىڭ كۆپچىلىكى يەر ئېلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا ئىشلىمەيۋاتىدۇ. كەلگۈسىدە دېخان ئېگىلىكلىرىگە ھەم ئازارەتنى، ھەم غەمخورلۇقنى كۈچەيتىش مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزدىن ھېسابلىنىدۇ.

ناھىيەمىزدە خۇسۇسىيلاشتۇرۇش جەريانىمۇ ئاياقلىشىپ قالدى. بۇ جەھەتتىن «ياردەم» بيۇروسى ئىشلەۋاتىدۇ. «كوكتال» سوۋخوزىدىن باشقا بارلىق ئېگىلىكلەر دولەت ئىختىيارىدىن ئېلىندى. ھەممە جايلاردا مۈلۈك ۋە يەر ئۈلۈشىنى ئېنىقلاش، بولۇش ئاماملاندى. ئۈرۈشلۇق ئۆيلەر تولۇق خۇسۇسىيلاشتۇرۇلدى. چوڭ ئېگىلىكلەر ئىنچام ئېگىلىكلەرگە بۆلۈنۈۋاتىدۇ. بۇ ھازىرقى شارائىتتا توغرا ئۇسۇل ئېكەنلىكىنى ئەمەليات كۆرسەتمەكتە. مەسىلەن، «ئۆكتەبىرنىڭ 40 يىللىقى» كولخوزى تەركىۋىدىن بۆلۈنۈپ چىققان «ساربەل»، جامبۇل نامىدىكى ۋە باشقا كولخوزلار ئىشلەپ چىقىرىشنى خېلىلا ياخشىلىماقتا، شەخسەن ئۆزەم ئېگىلىكلەرنى تولۇق تارىتىۋېتىش تەرەپدارى ئەمەس. ئەينە شۇنداق تارىتىلغان ئېگىلىكلەر مۈلۈكنىڭ تالان-تاراجغا ئۇچرىغانلىقىنى ئەستىن چىقىرىشقا بولمايدۇ. مېنىڭچە، خۇسۇسىيلاشتۇرۇشقا ئەقىل، پەم-پاراسەت بىلەن يانداشىش مۇھىم. ئەگەر ئالدىراقسانلىققا يول قويىدىغان بولساق، قولدا بار نەرسىنىمۇ ئاجراپ قالىدىغانلىقىمىز چوقۇم.

كېيىنكى يىللىرى زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلدارلىقى تۆۋەنلەپ كەتتى، دېخانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۈرۈش ئازايدى. ئۇنىڭ ھەر خىل سەۋەپلىرى بار. يانار ماي-يېقىلغۇ ماتېرىياللىرى، مىنېرال ئوغۇتلار، ئېنېرگىيە، تېخنىكا يۈزلىگەن ھەسسە قىممەتلىدى. زىرائەتلەرنى پەرۋىش قىلىشتا ئاگروتېخنىكىلىق قائىدىلەرگە رىئايە قىلىنمايۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپچىللىق، يوقسىزلىق يۈز بېرىۋاتىدۇ. موشۇنداق ئېغىر شارائىتتا يېتىشتۈرۈلگەن مەھسۇلاتقا خېرىدار تېپىلمايدۇ.

بىيىل باھاردا رەھبەرلەر بىلەن دېخانلار قانداق زىرائەت تېرىش توغرىلىق كۆپ ئويلاندۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتىياز قۇرغاقسىز بولدى. تاغ سۈيى ئادەتتىكىدىن بىر ئاي كېچىكىپ كەلدى. يازدا يامغۇر-يېشىن ياغمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىيىل بارى-يوقى 15 مىڭ گېكتار مەيدانغا كومۇقوناق تېرىلدى. ھازىر ئۇنىڭ ھوسۇلىنى يىغىشتۇرۇش تەشكىللىك ئۆزگۈزۈلمەكتە. لېكىن ھوسۇلدارلىقنىڭ ئۆتكەن يىللاردىكىدىنمۇ تۆۋەنلەپ كېتىشى ھەممىمىزنى تەشۋىشلەندۈرۈۋاتىدۇ. دېمەك، دېخانچىلىق ساھاسىدىمۇ چاپسان ھەل قىلىنىشىنى كۈتۈۋاتقان مۇئەممالار ئاز ئەمەس.

ناھىيە ئىشلەپ چىقىرىشىنىڭ مۇھىم ساھاسىدىن بولغان چارۋىچىلىقنىڭمۇ كەينىگە چېكىنىشى كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ. ئېگىلىكلەردە مال چىقىمىغا چەك قويۇلمايۋاتىدۇ. فېرما مەھسۇلدارلىقى تۆۋەنلەپ كەتتى. بىيىل ھەر يۈز ساغلىقتىن ئاران 65 تىن قوزا ئېلىندى. موزاي، قۇلۇن ئېلىش كۆرسەتكۈچلىرىمۇ قانائەتلەندۈرمەيدۇ. سېغىن بىيەرلارنىڭ سانى ئاز ۋە ئېلىنىۋاتقان سۈت تۆۋەن.

ھازىر تۈلۈكلەرنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا ناھىيە بويىچە 300 مىڭغا يېقىن قوي، 17 مىڭدىن ئوشۇق قارا مال، 7,5 مىڭ ئىلقا بار، بۇ بىر يىللىرىدىكىگە قارىغاندا ئىككى ھەسسىگە يېقىن ئاز، كەلگۈسىدە مال، شۇنىڭ ئىچىدە ئاتا مال سانىنى ئازايتماسلىق، نەسلىنى ياخشىلاش، فېرمىلارنى سۈپەتلىك يەم-چۆپ بىلەن تەمىنلەش ئاساسىي ۋەزىپىمىز ھېسابلىنىدۇ.

— ئەدىكى، ھەممە ئىش تەغدىرى ئادەملەرگە باغلىق. ئۇلارنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش چارىلىرى ھەققىدە ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

— ئاساسىي ئىشلەپ چىقارغۇچى — ئۇ، ئەلۋەتتە، ئادەم، ئۇنىڭ ئەمگەك پائالىيىتى. مەن خېلە كۆپ جۇمھۇرىيەت، چەت ئەللەرنى ئارىلىدىم. ئۇلاردا ھەر بىر ئادەم ئۆز كەسپىگە، ئىشىغا چىن دىلىدىن بېرىلگەن. ئۇلارنىڭ ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلىشى ئۈچۈن قولايلىق شارائىتلار يارىتىلغان.

بىزدىچۇ؟ كېيىنكى ۋاقىتلاردا كۆپلىگەن ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى ئېيىلماقتا. ئىشسىزلار سانى كۆپەيمەكتە. ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ئەمگەك ھەققى تۆۋەن. ئۇلارنىڭ ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلىشى ئۈچۈن قولايلىق شارائىت يارىتىلمىغان. بولۇپمۇ ياشلار ئارىسىدا ئىشسىزلىقنىڭ كۆپىيىشى ھەممىمىزنى تەشۋىشلەندۈرىدۇ. ئادەملەرنى ئىش بىلەن تەمىنلەش دولەتلىك ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلە. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلاردا بىز ئۆزىمىزنى چەتتە قويالمايمىز.

ناھىيەمىزدە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىنى، ئاھالىنىڭ ئاز تەمىن قىلىنغان قاتلىمىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش چارىلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ. ھازىر بىزدە تورت يۈزگە يېقىن ئۇرۇش ۋېتېرانى بار. جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانىغا بىنائەن ئۇلار بارلىق جەھەتتىن ھىمايىگە ئېلىنغان. مۇنداق غەمخورلۇققا شۇنداقلا جەڭچى-بەيئەلمىنەلچىلەر، چېرنوبىل پاجەسىگە قاتناشقۇچىلار، ئۇرۇش يىللىرى كۆچىسىدىن ئايرىلغان ئائىلىلەرمۇ بار.

ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى ئۈچۈن ياركەنت شەھرىدە مەخسۇس دۇكانلار ئېچىلغان. ئۇلاردا سانائەت، ئوزۇق-تۈلۈك تاۋارلىرى ئەرزەن باھادا سېتىلىدۇ. ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىغا ھەر ئايدا بەلگۈلۈك مىقداردا گوش، سېرىق ماي ھەقسىز بېرىلىدۇ. ئۇلار شۇنداقلا ساتىراشخانا، مونچا، گاز، ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، ئاۋتوبۇس ۋە باشقا خىزمەت تۈرلىرىدىن ھەقسىز پايدىلىنىدۇ. كوممۇنال ھەقسىز بېرىلىدۇ.

ئاھالىنىڭ ئاز تەمىن قىلىنغان قاتلىمى خەير-ساخاۋەتلىكتىن چەتتە قالمايدۇ. ئۇلارغا ئايرىم تىجارەتچى ژىگىتلەر، فېرمىلار ياردەم قولىنى سۇنماقتا. بىراق ئەھۋال ئېغىر. ئامراتلار سانى بارغانسىرى كۆپىيىۋاتىدۇ...

— كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياركەنت تەۋەسى ئېكولوگىيەسىنىڭ ناچارلاپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئادەملەر سالامەتلىكىگە زىيان يەتكۈزۈۋاتقانلىقى مەلۇم. ئەھۋالنى ياخشىلاش چارىلىرى كۆرۈلۈۋاتامدۇ؟

— ھەقىقەتەنمۇ كېيىنكى يىللاردا ئېكولوگىيەنىڭ زەھەرلىنىشى ئىنسان سالامەتلىكىگە چوڭ زىيان يەتكۈزمەكتە. كورۇلۇۋاتقان چارىلەرگە قارىماي، ئانىلارنىڭ ھەر خىل ئاغرىقلىرى، نارسىدىلەر ئۆلۈمى چەكلەنمەيۋاتىدۇ. ئىلگىرى كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىز تەغدىرىنى، يۇرتىمىزنىڭ گۈزەل تەبىتىنى كۆزدە تۇتماي، ئابروي-ئاتاق ئۈچۈن كومۇقوناق مەيدانىنى كەڭەيتتۇق. ئۇ قىرىق مىڭ گېكتاردىن ئوشۇق مەيدانىنى ئېگىلىدى. ھوسۇلدارلىقنى كۆتىرىش ئۈچۈن ئېتىزلىقلارغا ھەددىدىن-ھېسابسىز زەھەرلىك ماددىلار، مىنېرال ئوغۇتلار سىڭدۈرۈلدى. ئۇ ئوتتۇز مېتر چوڭقۇرلۇققا يېتىپ، ئىچىۋاتقان يەر ئاستى تازا سۈيىمىزنى بۇلغىدى. دەل-دەرەق، ئوسۇملۈكلەرنىمۇ زەھەرلىدى.

ئەجداتلىرىمىز دەم ئېلىپ، ھادۇق چىقارغان گۈزەل ئوسەكنىڭ بۈگۈنكى ھالىتىمۇ كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ. ئۇنىڭ بۆك-باراقسانلىق، چىمەنزارلىق ھوسنى يوقىلىۋاتىدۇ، ئوتتۇرىسىدە دولقۇنلاپ ئاقىدىغان سۈيىمۇ تامامەن ئازىيىپ كەتتى. بۈگۈنكى يوقسىزچىلىقمۇ تەبىەتكە سەلبىي تەسىرىنى يەتكۈزۈۋاتىدۇ. دەل-دەرەقلەر كېسىلىۋاتىدۇ...

كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزگە يېقىن خوشنا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى لوبنۇر پولىگونىدا ئارقا-ئارقىدىن يادرو سىناقلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ. مۇنداق سىناقلارنىڭ ئىنسان ھاياتىغا، تەبىەتكە ئورنى تولماس پاجىئە ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ياققال كۆرۈنمەكتە. ناھىيەمىزدە يادرو سىناقلىرىغا قارشى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئاياللار كېڭىشىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن جۇمھۇرىيەت مۇسۇلمان ئاياللىرىنىڭ ئىلمىي كونفېرېنسىيەسى، شۇنىڭدىن كېيىن ئېچىلىق نامايىشى ئۆتكۈزۈلدى. ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ناھىيە ئاھالىسى قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى.

ناھىيەمىزدە ئېكولوگىيە ۋە بىورېسۇرىبلار ئاھىيەلىك باشقارمىسى ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن ئەتراپ مۇھىتنىڭ ساغلاملىقىنى ساقلاش بويىچە چارىلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. بۇ مۇھىم ئىشتا ھەممىمىز تولۇق سەپەرۋەر بولغاندىلا پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز مۇمكىن.

— ئەدىكى، ئەندى گېزىتخانىلارغا ئۆزىڭىزنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتسىڭىز؟

— ياركەنت تەۋەسىدىكى سوتشىرول يېزىسىدا تۇغۇلدۇم. بىيىل ئۆز ھاياتىمنىڭ 55-باھارىنى قارشى ئالدىم. ئۇرۇش يىللىرى ژىغا-زېرە، غەم-قايغۇ، يوقسىزچىلىق-ئاچارچىلىق دەردىنى تارتىپ ئۆستۈق. ھايات دولقۇنلىرىدا چىنىقتۇق. ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ئالمۇتىدىكى يېزا ئېگىلىكى ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشتۈم، ئۇنى تاماملىغاندىن كېيىن ئەمگەك پائالىيىتىمنى تۇغۇلغان يۇرتۇمدىكى ئېگىلىكتە باشلىدىم. ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە ئىنژېنېر، پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى، سوۋخوز ۋە كارخانا دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىدىم. ناھىيە ھاكىمى بولغىنىمغا ئۈچ يىل بولدى. ھازىرقى شارائىتتا مۇنداق جاۋاپكەرلىك لاۋازىمدا ئىشلەش ئوڭاي ئەمەس. قولۇمدىن كەلگىنىچە يۇرتۇم-يۇرتداشلىرىمغا مۇناسىپ خىزمەت قىلىشقا تىرىشىۋاتىمەن. تۆرت پەرزەندىم بار، رەپىقەممۇ ئەللىمە.

— ئاخىرقى سوئال، ئەدىلشايىق ئىبراي مولدا ئوغلى، گېزىت كوللېكتىۋىغا قانداق تىلىگىڭىز بار؟

— بۈگۈنكى كەسكىن ۋەزىيەت كۆپ دىلىك نەشرىياتلارغا، ئۇلارنىڭ كوللېكتىۋلىرىغا ئېغىرچىلىق تۇغدۇرۇۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، ژۇرنالىستلار ھاياتنىڭ ھەر خىل ساھالىرىنى يورۇتىشقا تىرىشماقتا. شەخسەن ئۆزەم «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنى داۋاملىق ئوقۇپ تۇرىمەن. «يېڭى ھايات» گېزىتىدىنمۇ خەۋىرىم بار. ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا باغلىق كېيىنكى يىللىرى ناھىيەمىز بويىچە ھەر ئىككى گېزىتنىڭ سانى خېلە ئازىيىپ كەتتى. كېلەر يىل ئۈچۈن مۇشتىرى توپلاش ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ھازىرقى پەيتتە مۇشتىرىلار سانىنى كۆپەيتىشنىڭ چارىسىنى ئىزدەۋاتىمىز.

ئوڭۇشلۇق پەيتتىن پايدىلىنىپ، گېزىت كوللېكتىۋىنى ۋە ئۇنىڭ مىڭلىغان ئوقۇغۇچىلىرىنى، شۇنداقلا ناھىيەمىز ئەمگەكچىلىرىنى جۇمھۇرىيەت كۈنى بايرىمى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ، ئائىلىلىرىگە خاتىرجەملىك، ئىشلىرىدا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن.

سۆھبەتنى ۋۇرگۈزگەن ئا. تۇدىياروۋ.

تالغىردىكى تەنتەنە

جۇمھۇرىيەت كۈنى شەرىپىگە قازاقىستاننىڭ ھەممىلا جايلىرىدا خوشاللىق تەنتەنىلىرى بولۇپ ئۆتتى.

24-ئۆكتەبىر كۈنى تالغىر شەھرىدىمۇ جۇمھۇرىيەت كۈنى شەرىپىگە بېغىشلانغان ۋىلايەتلىك كولىسىدىكى سەھ لىتەنەتلىك ژىغىن تالغىر ناھىيەسىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە ئۆتتى. مەزكۇر ژىغىننى ۋىلايەت ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى باقىت بېيمانبېتوۋ ئاچتى.

ژىغىندا ۋىلايەت ھاكىمى ئومىرزاق ئوزبېكوۋ دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى.

تالغىردا بولۇپ ئۆتكەن تەنتەنىلىك ژىغىندا ۋىلايەت خەلقىنى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ قازاقىستاندىكى تۇراقلىق ۋەكىلى ئايدژېل رىنگروز، تۈركىيە ئەلچىسى كورتۇلۇش تاشكېنت، قىرغىزستاننىڭ ۋاقىتلىق ئەلچىسى بارلىق شايكېنوۋلار چىن قەلبىدىن تەبرىكلىدى. شۇنداقلا ژىغىنغا قاتناشقان خەلق ۋەكىللىرى بىلەن ھورمەتلىك مېھمانلار ئالدىدا قازاقستان دولەت مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى شائىر تۇمانباي مولداغالىيېۋ ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىق كۈنىگە بېغىشلانغان شېرىنى ئوقۇپ بەردى.

جۇمھۇرىيەت كۈنى شەرىپىگە سۇيۈنباي نامىدىكى ۋىلايەتلىك فىلارمونىيەنىڭ ئارتىستلىرى چوڭ كونسېرت كۆرسەتتى. شۇ كۈنى تالغىر ناھىيەلىك مەمۇرىيەت بىناسىنىڭ ئالدىكى مەيدانىدا تېاترلاشتۇرۇلغان ھەرخىل ئويۇنلار باشلاندى. بۇ كۈن تالغىرلىقلار يادىدا ئۇزاق ۋاقىت قالغىدەك كۆڭۈللۈك ئۆتتى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

ئۇتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان مۇسۇلمان ئەھلى تارىسىدا نامى كەڭ تونۇلغان ئابدۇمەجىت قارى ھاجىم ئەزرەم خەلپىتىم ئوغلى بىشكېك شەھىرىدىكى ئىناۋەتلىك، ئابرويلۇق موتىۋەرلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. قىرغىزستان پايتەختىدىكى چوڭ مەسچىتنىڭ ئىمامى ۋە زېمىستىدە ئۇ كېيىنكى ژىللاردا خەلقىمىز ئارىسىدا دىنىي ئېتىقادىمىزنى تەرغىب قىلىش ۋە مىللىي مەنپىيەتلىرىمىز گە دائىر ئىشلارغىمۇ يېقىندىن ئارىلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. بىز بۇ ئاتاقلىق دىنىي زات بىلەن سوھبەتلىشىپ، ئۇ ئىنكاز ھازىرقى دەۋىر روھىغا ماس كېلىدىغان قاراشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىققان ئېدۇق. شۇ سوھبىتىمىزنىڭ تەپسىلاتىنى دىققىتىڭلارغا تەۋسىيە قىلىۋاتىمىز.

ـ ئابدۇمەجىت قارى ھاجىم، ئەڭ ئالدى بىلەن دىنىي ئېتىقادىمىزنىڭ كېيىنكى ژىللاردا قايتىدىن جانلانىدۇرۇلۇشىغا باغلىق پىكىرىڭىزنى بايان قىلىپ سىڭلىز؟

ـ شۇنى ئوچۇق ئېيتىش لازىمكى، دىنسىزلىق ئۇستىگە قۇرۇلغان سوتسىيالىستىك تۈزۈم ھوكۇم سۈرگەن 70 ژىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە مۇ بارەك ئىسلام قۇياشىمىزنى ئاتېزىم پاراكەندىچىلىكىنىڭ قارىمايدىغان ئىسلام ئېتىقادىنى چوكتۇرگىنىگە قارىماي ئىسلام ئېتىقادىنىڭ كېشىلەر قەلبىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقانلىقى ئىنتايىن ئاشكارا ئىدى. ئاقىۋەت، ئۇ ئاياق تۇرۇمىنىڭ ئوزگىرىشى، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بەربات بولۇشى، مۇسۇلمانلار ئىگە بۇيۇغىدا سېلىنغان ئاسارەت تورىنىڭ ۋېرتىلىشى نەتىجىسىدە خۇداغا شۈكرى ئىسلام قۇياشى ھاياتىمىزدا قايتىدىن نۇر چېچىشقا باشلىدى. قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا مۇستەقىللىككە ئېگە بولغان دولەتلىرىمىزدە ياشىغۇچى مۇسۇلمان مىللەت خەلقىمىزنى، بولۇپمۇ دىنىي تەلىم-تەربىيە سەۋىيىسى ئانچە قالغان ياشلىرىمىزنى بىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز، قۇرئانى كەرىمنىڭ نۇرلۇق ئاساسلىرى بولغان ئىمانىي ئېتىقاد، ھايا-ئىناۋەت، مېھرى-شەپقەتلىككە، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئايرىپ ئېلىشقا، ھەقىقىي ئادەمگەرچىلىك روھىدا تەربىيىلىنىشىگە دەۋەت قىلىش بىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. بۇ ئەڭ ئالدى بىلەن بىزنىڭ مەسچىت جامائەتچىلىگىمىز، چەمىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ھەر كېيىنكى ۋاقىتلاردا شەھەر، يېزىلاردا شەخسىي يېنىك ئاۋتوماشىنىلار كوپ يىشكە باشلىدى. بىراق كوپلىگەن ھايدىغۇچىلار ئوز ماشىنىلىرىنىڭ كۆتۈمىنى توغرا ئېلىپ بارمىغانلىقتىن ئۇلارنى چاپسانلا ئىشتىن چىقىرىپ ئالىدۇ. مەن ئىنژېنېر سۈپىتىمدە ئوز مەسلىھىتىمنى بېرىشنى لايىق كوردۇم.

يانار ماي-يېقىلغۇ سىلىندىرىنىڭ ئىچىدە كويگەندىن كېيىن ئۇنىڭدا جىد دېگىنىش ھاسىل بولۇپ، پورشىنىنى توۋەنگە قارىتىپ ھەرىكەتلەندۈرىدۇ. بۇ چاغدا سىلىندىر ئىچىدىكى ھارارەت ئىككى مىڭدىن ئىككى مىڭ ئىككى يۈز گرادۇسقىچە كوتۇرىلىدۇ. پۈتۈن دۇنيادىكى ئاۋتوماشىنىلار دۇنياغا قانۇنىغا ئاساسلانغان. بەزىلەرنىڭ پەرەز قىلىشىچە، چەت ئەل ماشىنىلىرى ياخشى ھەم ئۇزاق ۋاقىت ئىشلەيدىغاندەك بولۇپ، بىزنىڭ ئۇزۇندىن بېرى ئىشلىتىپ ژورگەن ماشىنىلىرىمىز ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدىغاندەك كورۈنىدۇ. بۇ يەردە كوپ نەرسىنىڭ كۆتۈمىگە باغلىق ئېكەنلىكىنى بىلۈۋېلىش لازىم.

دۇنياغا تونۇلغان داڭلىق ئاپتوموبىل سىلىندىرىنىڭ ئىچىدىكى 100 مىللىمېتىرلىق سىلىندىرنىڭ ئىچىگە ئوتۇنلىغان پورشېنىنىڭ ئارىلىقىدا 0،4 مىللىمېتىرلىق بوشلۇق (زازور) بولىدۇ. ئەندى سىلىندىر بىلەن پورشېن كىچىك بولسا، ئارىلىقىمۇ كىچىك بولىدۇ. بۇ يەردە شۇنىمۇ بىلىپ قويۇش كېرەككى، دۇنياغا تونۇلغان ئىشلەپ ئوتۇرغان ۋاقىتىدا سوۋۇتىدىغان سۇ يا كى تاسولىنىڭ ھارارىتى 85 گرادۇسقا كوتىرىلگەندە سىلىندىر بىلەن پورشېن ئارىلىغىدىكى بوشلۇق 0،04 مىللىمېتر غا چۈشۈپ قالىدۇ. سوۋۇتقۇچى سۇيۇقلىقنىڭ ھارارىتى 85 گرادۇس ۋاقىتىدا سىلىندىر بىلەن پورشېن ئارىلىغىدىكى بوشلۇق 0،04 مىللىمېتر بولۇپ، بۇ ئارىلىق سىلىندىر بىلەن پورشېننىڭ مايلىنىپ ئوزۇشى ئۈچۈن قۇلايلىق شارائىت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۇلار كولېنچاتۇالىنىڭ چاچراتقان مېيى بىلەن مايلىنىدۇ. ئەندى ھەممە ۋاقىت 85 گرادوسنى ساقلاپ ئوزۇش ئۈچۈن ئاۋتوموبىل دۇنياغا تونۇلغان ئوزاتىل چاپسان قىزىدۇرغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئومرى قىسقىرايدۇ ـ 2000 كىلومېتر ئەمەس، 50 مىڭ كىلومېتر ماڭغاندىلا كارىدىن چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ راداتور، دۇنياغا تونۇلغان قوڭغاچاڭ، توپىلاردىن داۋاملىق تازىلاپ تۇرۇش كېرەك.

مەن ئوز تەجرىبەم بويىچە راداتور نىڭ تازا ياكى تازا ئەمەسلىگىنى ئاسانلا ئاجرىتىپ ئالىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن دۇنياغا تونۇلغان ئوزاتىل ئىشلەپ ئوتۇرغاندا توۋەنكى باچوكتىكى سۇيۇقلۇقنىڭ پاراكەندىچىلىكىنى ئوبزور قىلىپ بايقاش كېرەك. ئەگەر ئۇ ئادەم ھارارىتىدىن سەل ئىسسىق بولسا، راداتور تازا دېگەن سوز. ئەگەر پاراكەندىكى سۇيۇقلۇق ئۈستىدە ئۇنىڭدىن ئۈچۈرى تېمپېراتورىدا بولسا، راداتور تازا ئەمەسلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ يەردە شۇنىمۇ بىلۈۋالغان ياخشى. ئەگەر دۇنياغا تونۇلغان تېمپېراتورىسى 60ـ70 گرادۇستىن ئۈچۈرى بولسا، پورشېن بىلەن سىلىندىرنىڭ ئارىلىقىدىكى بوشلۇق چوڭ بولغانلىقتىن كولېنچاتۇالنىڭ چاچراتقان مېيى كۆلسىلارنى توۋەنگە ئۇلگۈرەلمەيدۇ. نەتىجىدە ماي پۈرىشتىن ئۈستىدە كويۇپ، تورۇبىدىن چىققان تۈتۈن قارا رىداپ ھاۋانى بۇزىدۇ. شۇنداقلا كوپ گەن ماي كۆلسىلارنىڭ ئارىسىغا ئور نىشىپ، ئۇلارنى كاردىن چىقىرىدۇ. بۇ نداق ئەھۋال يۈز بەرگەندە دۇنياغا تونى قايتىدىن رېمونت قىلىش كېرەك.

ئۇمۇمەن، ھەر بىر ماشىنا ھايدىغۇچى ئوز ماشىنىسىنىڭ ئومرىنى ئۇزارتىمەن دېسە، ئۇنىڭ پەقەت سىرتىنلا پاكىز تۇتۇپ قالماي ئىچكى قىسىملىرىنىڭمۇ پاكىز بولۇشىغا ئالاھىدە كوڭۈل بولۇشي كېرەك.

ئادىل ۋەلى ئەخمەت موللاشوۋ،

ئىنژېنېر.

ئىنسان ۋە ئىمان

دىنىي ئىسلام ۋە ئىسلام

چە ھېمىشە ژۇقۇرغا كوتۇرۇلۇش ئۈچۈن كەلدى. شۇڭلاشقا ئىسلام تەرەققىياتىغا ئىنتىلىش ئۈلارنىڭ بورچى ھېساپلىنىدۇ.

ئاللانىڭ فەقىر، ئاجىز بەندىسى رەتتىدە ئىسلام، بىلىم ئېلىش ئۈچۈن لازىم بولغان ئەقىل، تەپەككۇر، تەجرىبە، تىرىشچانلىقنى ئوزەمگە مىزان قىلىشىم بىلەن ھەممە ۋاقىت ئۆگىنىش ئۈستىدە ژۇرنۇاتمەن، ئوز ئويۇمدە توپلانغان كىتاپلاردىن كەڭ ئوردە پايدىلىنىشىم، ھەممىگە مەلۇم بولغان مەشھۇر دىنىي زات مەرھۇم ئابلىمىت مەخسۇم جانابلىرىنى ئوزەمگە ئۈستاز تۇتۇشۇم، بولۇپمۇ ئەرەپچە، ئۇ رکچە تىل ئۆگىنىشنى ئىزچىل ئېلىپ بېرىشىم، بۇلىڭدىن سىرت بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزگە چەت ئەللەردىن كېلىۋاتقان دىنىي زاتلارنىڭ ئىلمىي كۈچلىرىدىن بەھرى ئېلىشىم، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتلىرىمىزدە تارقىلىۋاتقان «يەكمى ھايات» گېزىتى ۋە ژۇرناللارنى ئوزەمگە دوست تۇتۇشۇم، ئۇلاردىن پايدىلىنىشىم مېنىڭ ئىجابىي يۈكسۈلۈش بايلىغىمنىڭ مەنبەسى بولۇپ، ئاز بولسىمۇ موشۇ ئۆگىنىش نەتىجىلىرىم خەلقىمگە خىزمەت قىلىشىمغا ئاساس بولۇۋاتىدۇ دەپ ئويلايمەن.

ـ پەقەت دىنىي چۈشەنچىلەرنىلا تەرغىب قىلىپ، ياشلىرىمىزنىڭ ئىلىم-بىلىم ئېلىشىغا ئېتىۋارسىز قارايدىغان دىنىي زاتلىرىمىزمۇ ئاز ئەمەس. بۇ ھەققىدىكى كوز قاراشلىرىڭىز قانداق؟

ـ دۇنياديكى كوپلىگەن مۇسۇلمان دولەتلىرى ئىلىم-پەنگە ئىخلاس باغلىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئەرەققىيات باسقۇچىدا ژۇقۇرى دەرىجىدە تونۇلغان دولەتلەر بىلەن ئەڭ دەرىجىدە ياشىماقتا. پەن ئىلمى بىلەن دىنى ئىلمى ئىككىسىگە زىتلىقنى، قارمۇ-قارشىلىقنى تېگىش- بۇ زور خاتالىق ۋە چوڭ گۇناھ. ئەكسىنچە ئۇلار بىر-بىرىنى پۈتۈنلەيدۇ. چۈنكى بىلىم ئەقلىنىڭ چىرىغى، دىن بولسا كوڭۈلنىڭ، قەلبىمىزنىڭ چىرىغى، ئىنساندا ئەقىل ۋە كوڭۈل چىرىغىنىڭ پەقەت بىرسىلا بولسا كوپايە قىلمايدۇ. ئۇلار زىچ بىرلىككە ئېگە بولغىنىدىلا تونۇق ئىنسانىي خۇسۇسىيەت ھاسىل بولىدۇ. دىنسىز پەن ئەقىلنى تولۇقلىيالمىسۇ، كوڭۈلنى قاراڭغۇلۇقتا قويىدۇ. شۇنداقلا پەن-بىلىمسىز دىن كوڭۈلنى يورۇتسىمۇ ئەقىلنى قاراڭغۇلۇقتا، نادانلىقتا قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانىنىڭ بەختىسادىتى ۋە دولەتنىڭ ئەرەققىياتى دىن بىلەن پەن بىرلەشكەندىلا روناق تاپىدۇ. دەپ ئويلايمەن، ھەر قانداق مۇسۇلمان ئەھلى بىلىملىك ۋە ئاڭلىق بولۇشنى ئۈزىگە ۋەزىپە قىلىش بىلەن جاھالەتنىڭ قول ئۇزۇپ، سادىدىكە يوز ئوتىدۇ. رەسۇل ئەكرەم بالا كوچىنى بىلەن ئۇمۇتلىرىنى ئىلمغا قىزىقتۇرغان. دۇنيا ۋە خەلقى پايدىسىغا يارىغىدەك ئازغىنا بولسىمۇ ئۆگىنىشنى بىر ئەچچە كۈن روزا ئوتۇشتىن ئەۋزەل كورگەن، بىلىم يولىدا ئولگەن كىشىگە ئاللا تائالا جەننەتنىڭ يولىنى ئاچىدۇ دەپ كورسەتكەن. شۇڭلاشقا بىز خەلقىمىزنى، بولۇپمۇ ياشلىرىمىزنى دىن ۋە پەن ئىلمىنى ئەڭ ئېگىلەشكە دەۋەت قىلىشىمىز ھاجەت.

راست، ئوتمۇشتە بەزى جايلاردا ئەتراپتىكى شارائىتقا ۋە چۈشەنچىسىگە چەكلىگىگە باغلىق دىنىي مەدرىسىلەردە دىن ئىلمىدىن باشقا ئىلىملارنى ئوقۇتۇش يولغا قويۇلماي كەلدى. لېكىن، بۇ مۇۋاپىق ئەھۋال ئەمەس. ئاللا بىزنى ئىككى دۇنياغا ياراملىق، ئىككى دۇنيادا سائادەتپىشى ئۈچۈن ياراتقانلىقتىن بىزنىڭ ئالغان ئىلىمىمىز ھەم بۇ دۇنيا ھەم ئۇ دۇنيا ئۈچۈن پايدىلىق بولۇشى كېرەك. ئەلىم-ئەربىيە، خىزمەتلىرىمىز دە ئەقىل تارازىمىزنىڭ بىر تامانىدا ئۇلۇق قۇرئانۇ كەرىم، ئىككىنچى تامانىدا ئەرەققىيات بولىدىكەن، ئېنىشتاي ئاللا، بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇمۇمىي جەھەتتە نۇرلۇق يۈكسۈلۈشلەرگە ئېگە بولغۇسىدۇر.

ـ ئابدۇمەجىت قارى ھاجىم، مەزمۇنلۇق سوھبىتىڭىز ئۈچۈن رەخمەت. خەلقىمىزنىڭ ئىككى دۇنيالىق مەنپىيەتى يولىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىلمىي-ئەربىيەۋي خىزمەتلىرىڭىزگە چوڭ مۇۋاپىقىيەتلەر تىلەيمىز.

ـ سىزگىمۇ رەخمەت.

سوھبەتنى ژۇرگۈزگەن

سابىت ھاپىزى.

سۈرەتتە: ئالدىنقى قاتارنىڭ ئوتتۇرىدا ئولتارغان ئابدۇمەجىت قارى ھاجىم.

مۇتەخەسسىسنىڭ مەسلىھىتى

ئاۋتوموبىل ھايدىغۇچىلارغا مەسلىھەت

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

شەرقىي تۈركىستان ئارخېئولوگىيەسىنىڭ تەغدىرى

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزۇن مۇددەتلىك تارىخىدا ئەجايىپ مول ماددىي ۋە مەنىۋىي بايلىق يارىتىپ، تولىمۇ كۆپ مىللىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەدەنىيىتىنى، تارىخىنى، سەنئىتىنى، ئېتنوگرافىيەسىنى، جۇغراپىيەلىك شارائىتىنى تەتقىق قىلىپ، ئۆگىنىشتە قىممەتلىك بايلىق بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

لېكىن، ئۆتمۈشتە بۇ ئېسىل مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ناھايىتى زور زىيانلارغا ئۇچرىغان. بۇ ھەقتە ئەنگلىيەلىك شەرقشۇناس ئالىم پېتىر خوپكىرىك «ئىپەك يولىدىكى ئەجنەبىي ئالۋاستىلار» دېگەن كىتاپ يېزىپ، ئۆتمۈشتىكى چەت ئەللىك سەيياھلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىنى بىر قەدەر تەپسىلىي تونۇشتۇرغان. بۇ كىتاپ 1990-يىلى نويابىردا «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى»دا، ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىندى.

مۇئەللىپ بۇ كىتاپنى يېزىشتا كۆپ ۋاقىتنى سەرىپ قىلىپ، نۇرغۇن مەملىكەتلەرنىڭ شەھەرلىرىنى ئارىلاپ، ئېنىق پاكىتلار ئاساسىدا ياۋروپالىق ئالتە سەيياھنىڭ ھايات پائالىيىتىنى بىر قەدەر تەپسىلىي يېزىپ چىقىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان. لېكىن، پاكىتلارنى ئىلمىي ئاساستا تەھلىل قىلىپ، مەسىلىلەرنى ئىلمىي نۇقتىدا توغرا يېزىپ بېرىشى يېتەرسىز بولغان. شۇنىڭدەك شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆتمۈشتىكى خاراكتېرلىك مەسىلىلىرىنى توغرا كۆرسىتىپ بېرەلمىگەن. ئۇ خىتاي مەيدانىدا تۇرۇپ تەھلىل يۈرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن نۇرغۇن تارىخىي پاكىتلار خۇنۇك يورۇتۇلغان. كىتاپنى نەشر قىلىشقا قاتناشقان خىتاي ئوبزورچىلىرى بولسا بۇ كىتاپنى ياخشى يېزىلغان ئەسەر دەپ «مۇقەددىمە»دە ماختاپ كۆرسەتكەن.

دېمەك بۇ كىتاپنى تەنقىدىي كۆز قاراش ئاساسىدا قاراپ پايدىلىنىشقا بولىدۇ. ئەسەردە چەت ئەللىك سەيياھلارنىڭ ئۆتكەن ئەسىردە ھەر خىل يوللار بىلەن، ھەر خىل يىللاردا شەرقىي تۈركىستانغا كىرىپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تونۇلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئوز ئەللىرىگە ئېلىپ كەتكەنلىكى ھەققىدە بىر قەدەر تونۇشتۇرىدۇ.

مۇئەللىپنىڭ يېزىشىچە، بۇلار ئېلىپ كەتكەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ھىندىستان، ياپونىيە، روسسىيە، ئامېرىكا، جەنۇبىي كورىيە، شۋېتسىيە، فىنلاندىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، خىتاي قاتارلىق ئوتتۇزدىن ئوشۇق مەملىكەتنىڭ مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرىغا تارقىلىپ كەتكەن. شۋېتسىيەلىك سۋېن ھېدىن بىلەن ئەنگلىيەلىك ئا. ستېيىن ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئارخېئولوگىيەلىك جەھەتتە ناھايىتى قىممەتلىك بار رايون بولۇپ قېلىشى ئېھتىمالى بارلىقىنى دەسلەپ ئىسپاتلاپ چىققان ئېدى. كىتاپتا قەيت قىلىنىشىچە، يۇقارقى چەت ئەل كىشىلىرى ئوزلىرىنىڭ سەپەرلىرى جەريانىدا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىغا ئىلمىي ئاساستا ياندىشالمىغانلىقتىن، نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋەيران بولغان. مۇئەللىپ، «بۇ يەردىكى سۈرەتلەرگە يەرلىك خەلقلەر تەرىپىدىن كۆرسىتىلگەن ئىتىۋارسىزلىق ئادەمنى ئېچىندۇرىدۇ. ھەيكەللەرمۇ كۆتۈرمەسلىكتىن بۇزۇلۇپ، تۆگەپ كەتكىلى تاس قاپتۇ»-دەپ تەكىتلەيدۇ.

بولۇپمۇ ئۇ بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىغا قىلىنغان بۇزغۇنچىلىق ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت داۋاملاشقانلىقى ھەم دېھقانلارنىڭ قەدىمىي شەھەر خارابىسىنى جوتۇ بىلەن چېپىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى يازىدۇ. دېھقانلار ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ساقلىنىپ كېلىۋاتقان بۇ توپىلارنىڭ ئىنتايىن ياخشى ئوغۇت بولىدىغانلىقىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، قەدىمىي شەھەردىكى توپىلارنى تېخىمۇ چوڭقۇر قېزىشقا كىرىشكەن ھەم قەدىمىي خارابىلىقنىڭ ئەتراپىغا زىرائەت تېرىشكەن. ئەپسۇسكى ئۇلار قەدىمىي زامان يادىكارلىقلىرىغا نىسبەتەن ئەجەللىك زەربە بېرىش رولىنى ئوينىغان. فون لېكوكنىڭ بايانىغا قارىغاندا، ئۇ يەردىكى دېھقانلار تام سۈرەتلىرىدىكى كۆزلىرى قاماشتۇرىدىغان بوياق رەڭلىرىنى ئويۇپ (ئاجرىتىپ) چىقىرىۋالغان، ئۇلارنى ئالاھىدە ئۈنۈمى يۇقۇرى ئوغۇت ئورنىدا پايدىلانغان. ئەندى ياغاچ ماتېرىياللار قىس بولغاچقا كىشىلەر ئىبادەتخانىلارنىڭ ياغاچلىرىنى ئوي سېلىشقا ياكى بولمىسا يېقىلغۇ ئورنىدا ئىشلەتكەن. بۇددىزمنىڭ بۇ خىل يادىكارلىقلىرى مۇسۇلمان خەلقى ئۈچۈن يىركىنچلىك ھېسابلانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئەرسىلەر ئۇچرىغان يەردە بۇزۇپ تاشلانغان. شۇ ئەتراپتىكى بىر كىشىنىڭ فون لېكوكقا ئېيتىپ بېرىشىچە، بۇ كەنتتىكى مەلۇم بىر كىشى تام ئورگەن ۋاقىتتا بىر قانچە ماشىنە توشقىدەك قول يازما كىتاپلارنى ئۇچراتقان ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالتۇن ھەل بېرىلگەنلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇ ئادەم كىتاپلارنىڭ ھەممىسىنى دەرياغا تاشلىۋەتكەن. فون لېكوكنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ ئوزىمۇ بىر قەدىمىي كىتاپ ئامبىرىنى ئۇچرىتىپتىكەن. ئۇنىڭ ئىچىدە ئىنتايىن نەپىس ئىشلەنگەن تام سۈرەتلىرى ۋە كۆپ مىقداردىكى نەپەك بۇيۇملارمۇ بار ئىكەن. لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېتىزلىقلارغا قويۇلغان سۇ ۋەيران قىلىۋېتىپتۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر خوۋۇپ يەر تەۋرەشتىن ۋە شۇ يەردىكى كېپەن ئوغرىلىرىدىن كېلىدىكەن. پروفېسسور فون لېكوك ئەسكە ئېلىپ: «مەن 1913-يىلى بەزى ئىبادەتخانىلاردىن بىر تۈركۈم تام سۈرەتلىرىنى يۆتكەپ كەتكەن ئېدىم، ئامما ئۈچ يىلدىن كېيىن شۇ ئىبادەتخانىلارنىڭ كۆپچىلىكى يەر تەۋرەشتە ۋەيران بولۇپ كېتىپتۇ»-دەيدۇ.

پېتىر خوپكىرىك شۇنداق دەيدۇ: «غەرپ تەكشۈرگۈچىلىرى جاپالىق بىلەن يىققان نەرسىلەر ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ۋەيران بولغان بولسا، ياپونىيەلىك ئوتانىنىڭ ئۈچ قېتىم ئۇيغۇرلار دىيارىغا قىلغان ئېكسپېدىتسىيەسى جەريانىدا يىققان بۇددىزم سەنئىتىگە دائىر بۇيۇملار ئىز-دەرەكسىز يوقاپ كەتكەن».

غەرپ ئەللىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا كېلىپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان سەيياھلار ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات بېرىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

شۋېتسىيەلىك سەيياھەتچى سۋېن ھېدىن يېرىم ئەسىر ئىچىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا كارامەت مۇۋاپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەنلىكتىن، نۇرغۇن دولەتلەرنىڭ ھوكۇمەتلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن پالوس ئېسىپ، شەلپەر تارتقان ئېدى. ئۇنىڭغا ئىنتايىن يۇقۇرى شان-شوھرەتلەرنى بەرگەن: ئەنگلىيە ئۇنىڭغا «سېر» دەپ نام بەرگەن. كېمبرىج ۋە ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ئۇنىڭغا دوكتورلۇق ئىلمىي ئۇنۋانىنى بەرگەن. خاللىق جوغراپىيە ئىلمىي جەمىيىتى ئۇنىڭغا ئالتۇن مېدالدىن ئىككىنى تەقدىم قىلغان ئېدى. ئۇنىڭ ئېلان قىلغان ئەسەرلىرى 50 تومغا يېقىن. ھەممە ئۇلار ئوتتۇز تىلغا تەرجىمە قىلىنغان. سۋېن ھېدىن يەتتە تىلدا راۋان سوزلەيتتى. ئۇزىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق سەيياھىتىدە ئۇ قەشقەرگە كېلىدۇ. ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئۈچ قېتىم ئېكسپېدىتسىيە ئېلىپ بارىدۇ. بىرىنچى قېتىم 1895-يىلى مايدا خوتەن دەرياسىنىڭ بويىدا تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى يۈرگۈزىدۇ. بۇ يەردىن كىرىيە دەرياسىنى بويلاپ مېڭىپ، بۇ سەپەر ئەسناسىدا جۇغراپىيە، زوئولوگىيە ئۈچۈن كېرەكلىك ماتېرىياللارنى ئېلىپ قايتىدۇ. تۆرت يىلدىن كېيىن 1899-يىلى سېنتەبىردە سۋېن ھېدىن شۋېتسىيە كورولى ئوسكا ۋە مىللونېر نوبېلنىڭ قوللىشى بىلەن تەكلىماكانغا ئۈچىنچى قېتىم كېلىدۇ. بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئارخېئولوگىيە جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ زور نەتىجىسى — ئۇ ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ قەدىمىي زامانلاردىكى چىگارا شەھىرى كىروراننى ۋە 3-ئەسىرگە تەئەللۇق مۇھىم تارىخىي قول يازما ھوججەتلىرىنىڭ ئورىگىناللىرىنى تاپىدۇ.

سۋېن ھېدىن جۇغراپىيە ھەم خەرىتە سىزىش ئىلمى بويىچە يۇقۇرى دەرىجىلىك تەربىيە كورگەن ئېدى. 1926-يىلى قىش پەسلىدە خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن خىتايغا تۆرتىنچى قېتىم كېلىدۇ. بۇ قېتىمقى ئۇنىڭ ۋەزىپىسى—بېرلىندىن ئۈرۈمچى ئارقىلىق بېجىڭغا بارىدىغان بىر ھاۋا يولىنى ئولچەپ چىقىش ئېدى. ئۇلار ئالدى بىلەن بېجىڭغا كېلىدۇ، سۋېن ئېكسپېدىتسىيە ئوترىدىنىڭ نامىنى جۇڭگو—شۋېتسىيە ئېكسپېدىتسىيە ئوترىدى دەپ ئوزگەرتىدۇ. ئامما ئۇلار ئۇزۇن جاپا-مەشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرسىمۇ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى، قول يازمىلارنى، ھەر خىل توقۇلما بۇيۇملارنى تاپىدۇ. بىراق بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خىتاي تەرەپتە قالىدۇ. سۋېن ھېدىن 1952-يىلى 87 ياشقا كىرگەندە ستوكگولمدا ۋاپات بولىدۇ.

ئاۋرېيال ستېيىن 1862-يىلى بۇداپېشتتىكى بىر يەھۇدى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ۋېنا ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن دېيىن ئۇنىۋېرسىتېتىدا شەرق تىللىرىنى ئۆگەنگەن ئۇ 21 ياشقا تولغاندا توبىنگىن شەھىرىدە پەلسەپە بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئالغاندىن كېيىن ئەنگلىيەگە كېلىدۇ. كېيىن ۋېنگرىيەدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىپ ھىندستانغا بارىدۇ. 1900-يىلى ماي ئېيىدا قارا قورۇم تېغىدىن ئوتۇپ تەكلىماكان قۇملىرىغا كىرىش ئۈچۈن بىرىنچى قېتىملىق ئېكسپېدىتسىيەسىنى باشلايدۇ. ئۇ قەشقەرگە يېتىپ كېلىدۇدە، شەھەر ئىچىدىكى چىنارباغ دېگەن يەردە ياز پەسلىنىڭ قالغان كۈنلىرىنى ئوتكۈزىدۇ.

ماكارتنېي ئەنگلىيەنىڭ يىراق ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئەخبارات پونكىتىنىڭ ۋەكىلى ئېدى. ستېيىن ئۇنىڭ بىلەن قەشقەردە چوڭقۇر دوستلۇق ئورنىتىدۇ. ستېيىن تەكلىماكانغا كىرىپ بىرىنچى قېتىم قېزىش قىلغان جايى دەندەن ئويلۇك خارابىسىدۇر. ستېيىن يەنە بۇ كونا ئىزنى تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق سۇغا ئوخشاش ئېقىپ تۇرىدىغان قۇملارنىڭ ئاستىغا كومۇلۇپ كەتكەن خارابىلارنى قېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلىنى تېپىپ چىقماقچى بولىدۇ. چۈنكى ئېقىپ تۇرىدىغان بۇ قۇملارنىڭ ئېقىش سۈرئىتىنىڭ تېزلىكى كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سۋېن ھېدىن تەكلىماكان قۇملۇغىنى «دۇنيا بويىچە ئەڭ يامان، ئەڭ خەتەرلىك قۇملۇق» دەپ يازسا، ئاۋرېيال ستېيىن تەكلىماكاننى ئەرەپ قۇملۇقلىرىغا نىسبەتەن، كېيىنكىسى پەقەتلا قۇملۇق دېگىچىلىكى يوق» دەيدۇ.

ئەنگلىيەنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى بولغان پېرسى سېتىس تەكلىماكاننى «ھالاكەت رايونى» دەپ ئاتايدۇ. دېمەك، بۇ جايغا ئوتتۇرا خەتەرلىك قۇملۇق بولۇپ، بۇ جايغا ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن ھەر ئون يىلدا ئاران بىر قېتىم يامغۇر ياغىدىكەن. ستېيىن بىرىنچى كۈندىكى قېزىش جەريانىدا قەدىمىي زامان بۇددا دىنىغا ئائىت تام سۈرەتلىرىدىن ۋە ئۈستىگە كۆلرەڭ لاي سۈرۈلگەن قاپارتما نەقىشلەردىن خېلە نۇرغۇن تېپىۋالىدۇ. بۇ جايدا سېيىن ھېچ قاندىق قول يازما تاپالمايدۇ. شۇڭا خۇددى سۋېن ھېدىنغا ئوخشاش بىرىنچى بولۇپ بىر نۇسخا قول يازما تېپىۋالغان كىشىگە ئاق كۆمۈچ ئىنئام قىلىشنى قارار قىلىدۇ. نەتىجىدە قول يازما نۇسخىلىرى تېپىلىشقا باشلايدۇ. قول يازمىلارنىڭ ھەممىسى بۇددا دىنىنىڭ ئەمر-مەرۇپلىرىگە ئائىت سانسكرىت يېزىقىدىكى دەستۇرلەر بولۇپ، ئۇنىڭ بەزىلىرى 5-ئەسىردىن 6-ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقلاردا يېزىلغان ئىكەن.

1900-يىلى ئوزى ئۇرغان چېدىرنىڭ ئەتراپىدىكى ئىبادەتخانىلارنى قېزىش جەريانىدا ياغاچ تاختىغا سىزىلغان ئىككى پارچە چوڭ رەسىم چىقىدۇ، يەنە ئىككى پارچە قەغەز پۈتۈك چىقىدۇ. بۇ راخما يېزىقىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل تېز يازما ئۇسلۇبى ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىدۇ. قەغەزلەردىمۇ شۇنداق خەتچەكلەر چىقىدۇ. يەنە 8-ئەسىردىكى ھوكۇمەت تەرەپىنىڭ ۋە شەخسلەرنىڭ بەزى بىر موھۇر خەتلىرى چىقىدۇ. دېمەك، دەندەن ئويلۇك خارابىسى 8-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا قۇمغا كومۇلۇپ كەتكەنلىكىنى مولچەرلەشكە بولىدۇ.

كىتاپتا بايان قىلىنىشىچە، ئوزى ئۇرغان چېدىرنىڭ يېنىدىكى يەنە بىر ئىمارەت ئورنىنى قازغان ۋاقىتتا بىر ئورا چىقىدۇ. بۇ ئورىدا باشقا ھوججەتلەر قاتارىدا يەنە ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ تاختايغا سىزىلغان ئۈچ پارچە رەسىم تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ بىرىدە بىر ئادەم ئاتقا مىنىپ تۇرغان كورۇنۇشتە سىزىلغان ئىكەن. بۇلاردىكى رەسىم سىزىش ئۇسۇلى ۋە رەسىم قۇرۇلمىسى ئىپەك يولى سەنئەتكارلىرىنىڭ 7-ئەسىردە ناھايىتى يۇقۇرى دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

ستېيىن بۇ رەسىمنى تەسۋىرلەپ، ئات جابدۇقلىرى ۋە بېزەكلىرى ئۈستىدە توختالغاندا، مۇنداق دەپ يازىدۇ: «مىلادى 8-ئەسىردىكى تۈركىستاندا ۋە تاھازىرغىچە كېلىۋاتقان ئات بېزەكلىرى ئىچىدە بۇ رەسىمدە سىزىلغاندىكىدىنمۇ ئارتۇق ئەينەن سىزىلغانلىرىنى تاپقىلى بولماتتى».

ستېيىن دەندەن ئويلۇكتە تۇرغان ئۈچ ھەپتىگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە جەمى ئون تۆرت يەردىكى ئىمارەت دوڭگىسىنى قېزىپ چىقىدۇ.

1901-يىلى 18-يانۋار كۈنى نىيە شەھىرىنىڭ شىمالىدا 70 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر خارابىلىققا بېرىپ، بىرىنچى كۈنىلا ئۇ خارابىلىقنىڭ بىر ئېغىزلىق ئويىدىن ئۈستىگە خەت نەقىشلەنگەن 85 پارچە تارشا پۈتۈكنى يىغىۋالىدۇ. بۇ خارابە ئىزى ئەسلى نىيە شەھىرىنىڭ ئىز ئورنى ئېدى. بۇ ئويىدىكى قۇملارنى تازىلاپ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن باشقا ئويلەردىن تېخىمۇ كۆپ تارشا پۈتۈكلەرنى تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ناھايىتى ياخشى ساقلانغان. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بۇ پۈتۈكلەرنىڭ ھەممىسى ياغاچتىن ياسالغان.

ستېيىن خوتەننىڭ شىمالىدىكى قۇملۇقتا جايلاشقان «راۋاق» دېگەن خارابىلىققا قايتىش سەپىرىدە كېلىپ، توققۇز كۈن قېزىپ، قاتار-قاتار تۇرغان غايەت زور بۇددا ۋە بۇددا ساتۋا ھەيكەللىرىنى تاپىدۇ. موشۇنداق ھەيكەللەردىن 91 نى قېزىپ چىقىرىدۇ. بۇ ھەيكەللەرنى ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن قالدۇرۇپ قويىدۇ بىراقتا ئۇلارنى رەسىمگە چۈشىرىۋالىدۇ. ئاندىن يەنە كومۇپ تاشلايدۇ. بۇ ھەيكەللەر 1500 يىلدىن بېرى ساقلىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇ دەسلەپكى مەزگىللەردىكى گاندارا مەدەنىيىتى بىلەن ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ستېيىن بەش يىلدىن كېيىن كېلىپ بۇ ھەيكەللەرنى قارىسا، كېپەن ئوغرىلىرى (ئالتۇن ئىزدىگۈچىلەر) ھەيكەللەرنىڭ ئىچىدە ئالتۇن ساقلانغان دەپ گۇمانلىنىپ، ۋەيران قىلىۋەتكەن ئېدى.

(ئاخىرى 8-بەتتە)

چەت ئەل ئەسىرلىرىدىن

لىيۇداۋان تۈرمىسىدىكى قانلىق پاجىئە

ئۆتكەن ژىلقى 18-مارت كۈنى سائات ئون بىرلەردە ئۈرۈمچى لىيۇداۋان تۈرمىسىنىڭ بىرىنچى كورپۇس يەتتىنچى كامېرىدا تۇيۇقسىز ئارقا-ئارقىدىن ئېتىلغان ئوق ئاۋازى پۈتۈن تۈرمىدىكىلەرنى چۆچۈتىۋەتتى. تۈرمىنىڭ قايسى بىر كامېرىغا قارىسىڭىز ئون كۆلىنىڭ بىرىمۇ ئېچىلمىغان ئون سەككىز ياشلاردىكى ئۇيغۇر بالىلىرىنىڭ قاتارلىشىپ غەزەپ بىلەن تۇرغانلىقىنى كورگىلى بولاتتى.

بىرىنچى كورپۇسنىڭ يەتتىنچى كامېرىدا تورت جەسەت قانغا مىلىنىپ ياتاتتى. قالايمىقان ئېتىلغان ئوقلار بەزىلەرنىڭ بېشىغا، بەزىلەرنىڭ كوكرىكىگە كەينى-كەينىدىن تەككەن بولۇپ، ئوق ئىزىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان قىپ-قىزىل قانلار توختىماي ئېقىۋاتقان بولسىمۇ، ئەزىز تەنلەر تېخى سوۋۇمىغان ئىدى. ئەينە شۇ تورت شېھىتنىڭ بىرسى ئوت ژۈرەك ئۇيغۇر ئوغلانى باتۇر ژىگىت-ئوبۇلقاسىم يۇسۇپ ئىدى.

ئوبۇلقاسىم يۇسۇپ 1955-ژىلى 13-نويابىر كۈنى ئاقسۇ ۋىلايىتى كۇچار ناھىيەسى كونا شەھەر بازىرىدىكى ئاددىي مەرىپەتچى ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇ ئوقۇش يېشىغا يەتكىچە دادىسى يۇسۇپ ھوشۇر خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئەكسىيەتچى زوراۋان سىياسىتى تۈپەيلىدىن يەرلىك مىللەتچى، ئوڭچى قىلىنىپ، ئوبۇلقاسىم ئوقۇشتىن مەھرۇم قالدى. ئامما دادىسىنىڭ ئائىلىسىدە كوڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشى نەتىجىسىدە ئۇيغۇر تارىخىنى مۇكەممەل ئۆگىنىپ ۋە تەتقىق قىلىپ، قابىلىيەتلىك سىياسىيون بولۇپ يېتىشىپ چىقتى.

ئوبۇلقاسىم 1988-ژىلى ئاتاقلىق ياش مۇجاھىت مەرىپەتپەرۋەر كىرەم ئابدۇۋەلىنىڭ دىنى بائالىيەت ۋە تەشۋىقات ئارقىلىق ئېلىپ بېرىۋاتقان ئەركىنلىك، ئىستىقلالىيەت كۈرىشىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدا چوڭ توھپە قوشقان ئىدى. خىتاينىڭ ئۇمۇمىيۈزلۈك تۇتقۇن قىلىش مەخپىي بۇيرۇغى بويىچە ئوبۇلقاسىم 1990-ژىلى 22-ئاپرېلدا قولغا ئېلىنىپ ئۈچ ژىللىق مەجبۇرىي ئېغىر ئەمگەك جازاسىغا ھوكۇم قىلىنغان. كېيىن ئېغىر ژۈرەك كېسىلى سەۋەبىدىن شەرتلىك ھالدا ئاقلىنىپ ئازارەت بىلەن ئائىلىسىگە قايتۇرۇلدى. ئۇ ئېغىر زۇلۇم، ۋەھشى جازا جىسمانىي ئاجىزلىقىغا باش ئەگمەي، ژىل ئاخىرىدا ئابلىمىت تالىپ، ئىدرىسخان ئومەر باشچىلىقىدىكى ئىسلام پارتىيەسىنىڭ ئىسلاھاتچىلىرى بىلەن مەخپىي ئالاقە باغلاپ، ۋەتەننىڭ ئىستىقلالى ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلاندى. پارتىيەنىڭ قارارىغا ئاساسەن ئوبۇلقاسىم مالىيە مەسئۇل خىزمەتنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇلار كەڭ كولەملىك ئىنقىلاۋىي ئازاتلىق ھەرىكىتى قوزغاشنى پىلانلاپ، قورال سېتىۋېلىش ۋە توپلاش تەييارلىقى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتقانىدا پاش بولۇپ قېلىپ، 1992-ژىلى 17-مايدا چوڭ تۇتقۇندا مەخپىي قولغا ئېلىندى. «گۇمانلىق» دەپ قارالغان ئون مىڭدىن ئۇيغۇر ياشلىرى تۈرمىگە تاشلاندى. نەچچە مىڭلىغان ئائىلىلەر تەقىپ ئاستىغا ئېلىندى. بۇ قېتىمقى چوڭ تۇتقۇندا بىر قىسىم تايانچى كۈچلەر قولغا چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن پارتىيەنىڭ يېتەكچىلىرى ئامان قالدى. ئازاتلىققا، ئەركىنلىككە تەشنا جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقى بۇ ئەزىمەتلىرىنى كوز قارچۇغىنى ئاسرىغاندەك ئاسراپ، ئىللىق باغرىغا باستى. خىتاي كوممۇنىستلىرى خەلققە چەكسىز زۇلۇملارنى سېلىپ، ئىختىسادىي جەھەتتىن زىيانكەشلىك قىلىپ مەخسىتىگە يەتمەكچى بولدى. مەسىلەن، شۇ ژىلى ئالتىنچى ئايدا قارغىلىق ناھىيە بازىرىدىكى جامائەتنىڭ جۈمە نامىزىغا كەتكەن مەزگىلىدىن پايدىلانغان خىتاي ھوكۇمرانلىرى ئالدىن-ئالا ھازىرلاپ قويغان يېقىلغۇلارغا ئوت قويۇپ بېرىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ يۈزدىن ئارتۇق دۇكىنىنى كويدۇرۇپ تاشلىدى ۋە ژىگىرمىدىن ئارتۇق ئادەم كويۇپ كەتتى. بۇ ئاشكارا زورلۇققا چىدىمىغان ۋە غەزەپلەنگەن ئىسلام پارتىيەسى ئەزالىرى كۈرەشكە ئاتلىنىپ خىتايلارنىڭ سۇيىقەستىنى ئېچىپ تاشلىدى ۋە بىر مۇلچەسى قولغا ئېلىندى. 17-ئىيۇلدا ئوبۇلقاسىم كۇچار ناھىيە يەرلىك ساقچىسىنىڭ قورچاق ئەمەلدارى ئاق ئەلىنىڭ كورسەتمىسى بىلەن مىللىي مۇناپىق، يۈزسىز ساتقۇن كوۋر رازى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ، ئۈرۈمچى لىيۇداۋان تۈرمىسىگە سولاندى.

1993-ژىلى 17-ئىيۇلدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك سوت مەھكىمىسى ئوچۇق سوت ئېچىپ، ئابلىمىت تالىپ، ئىدرىس ئومەر، ئوبۇلقاسىم يۇسۇپ، خېلىل ئالتۇن، ئابلامەھەممەت، مەھەممەت ئىمىن سىيىتلارغا ئولۇم جازاسى، ئىلھامغا ئىككى ژىل كېچىكتۈرۈپ ئولۇم جازاسى، مۇتەللىپ قاتارلىقلارغا ئۇزۇن مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھوكۇم قىلدى. دېموكراتىك دولەتلەرنىڭ ۋە دۇنيا ئىنسان ھوقۇقلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئېتىراز بىلدۈرۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، سوتلانغانلار سىياسىي جىنايەتچى بولسىمۇ، لېكىن ئىجتىمائىي بۇزغۇنچى، تېررورچى، شەخسىي بۇلاڭچى دېگەندەك بوھتانلارنى چاپلىدى. زالىم خىتاي ئەمەلدارلىرى سوتتىن كېيىنمۇ سوتلانغانلارنى تىنىماي سوراق قىلدى. قىيىن-قىستاقلارغا ئېلىپ قاتتىق ئازاپلىدى. 1994-ژىلى 17-مارت كۈنى كەچ سائات ئون بىرلەردە خىتاي ساقچى ئەمەلدارلىرى ئوبۇلقاسىمنى كامېردىن ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. سەھەرلىكى سائات تورتلەردە چالا ئولۇك ھالدا كامېرىغا ئەكىردى ۋە تاشلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇ تولغىنىپ ئىڭراپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بوغۇزىدا بەش مىللىمېتىر كەڭلىكتە، ئىككى سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا قاتتىق بېسىلغان ئاياق ئىزى بار ئىدى. گېلىنىڭ ئىچى ئېغىر زەخمىلەنگەنلىكى ئۈچۈن گەپ قىلالماي ئازاپلىناتتى. شۇ كېچىسى خىتاي زوڭقۇرى قاتلام ئەمەلدارلىرى ئۇنىڭغا «قىلمىشىم ئېغىررولۇق، ئىجتىمائىي بۇزغۇنچىلىق، سىياسىي جىنايەت ئەمەس» دەپ ئىقرار قىلدۇرماقچى بولۇپ قاتتىق دەككىسىنى يېگەن. خىتاي جاللاتلىرى ۋەھشىلىشىپ ئۇنىڭ كېلىگە تومۇر ئەسۋاپنى قاتتىق بېسىپ، قول بارماقلىرىنى ئامبۇر بىلەن قىسىپ ئەزگەن. تىرناق ئاستىغا ژىڭنە سانجىغان، ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ بىر سانتىمېتىر توملۇقتىكى سىم بىلەن تىزىنىڭ زوڭقۇرى قىسمىنى باغلاپ قاتتىق قىسقان. ئاشقى بورىكىنى ئورۇپ، ئەرلىك ئەزاسىغا قىل سىنى تىقىپ ماڭغۇزغان. بۇ ۋەھشىي چېكىدىن ئاشقان، پاجىئەلىك جىنايەتلەرنىڭ قانلىق فاكت ۋە ئىزلىرىنى كورگەن كامېردىكى سەپداشلىرى قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ئوبۇلقاسىمنى جان تەككىپ قوغداش قارارىغا كېلىپ قەسەم ئىچىشكەن. ئەتىسى 18-مارت كۈنى سائات ئون بىرلەردە تولۇق قوراللانغان خىتاي ساقچى ئەمەلدارلىرى ئۆزىنىڭ ئىشەنگەن جاللاتلىرى بىلەن بىرىنچى كورپۇس يەتتىنچى كامېرىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ: «ئوبۇلقاسىم، ئورنۇڭدىن تۇر!» دەپ ۋاقىرىغان. كامېردىكى سەپداشلىرى ئوبۇلقاسىمنى ئورا ژىلىپ بۇيرۇقنى رەت قىلغان. قانخور، زالىم خىتاي فاشىستلىرى قىلچە ئىككىلەنمەستىنلا دەرھال توپ ئوتتۇرىسىغا قارىتىپ ئوق چىقارغان. توختىماي ئېتىلغان ئاۋتومات، تاپانچا ئوقلىرى كامېردىكى تورت نەپەر جەڭچىنى يەرگە ژىقتى. ئوبۇلقاسىم قاتارلىق تورت نەپەر قەھرىمان ژىگىت مەرتلەرچە شېھىت بولدى. يەتتىنچى كامېر ئىچى شېھىتلارنىڭ قىپ-قىزىل قېنىغا بويالدى. بۇ يوشۇرۇن قانلىق قىرغىنچىلىق ئەينە شۇنداق يۈز بەردى. تۈرمىدىكىلەرنىڭ جەمىيەتكە سوزلىمەسلىكى ئۈچۈن تەھدىت قىلىندى.

خاتىمە

1994-ژىلى بەشىنچى ئايدا تۈرمىدىن چىقتىم. لىيۇداۋان مەھەللىسىدىكىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئوبۇلقاسىم يۇسۇپنىڭ جەسىتىنى شۇ ژىلى 7-ئاپرېل كۈنى دەپنە قىلىشقا تاپشۇرۇپ، دەپنە مۇراسىمىغا ھوكۇمەت دائىرىلىرىمۇ قاتنىشىپتۇ ۋە ئۇنىڭ نامىزىغا قاتناشقانلارنىڭ قارا تىزىمىنى ئېلىپ يوشۇرۇپ تەكشۈرۈپتۇ.

ئوبۇلقاسىم يۇسۇپنىڭ ئوڭ كوكسى ئەمچەكتىن ئىككى سانتىمېتىر ئۈستۈرىدا بىر پاي ئوق ئىزى، سول بىقىنىنىڭ قوۋۇرغا قىسمى، يان تەرەپ ژۈرەكنىڭ ئۇدۇلىدا بىر پاي ئوق ئىزى بار. بۇ ئوق ئىزلىرىنى خىتاي قانۇن دوختۇرلىرى جەسەت تەكشۈرۈش دوكلادىنى بۇرمىلاش ئۈچۈن قەستەن پىچاق ئىزى چىقىرىپ ئىككى ژىپلىق قىلىپ تىكىپ قويغان. جەسەت ئېگىلىرىگە: «ئوبۇلقاسىم شېھىت بولۇش نىيىتىدە بىزگە قارشىلىق قىلىپ ساقچىلارنى يارىلاندۇردى. بىز ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن بىر پاي ئوق چىقاردۇق. ئويلىمىغان يەردىن ئوق ئۇنىڭ كوكسىگە تېگىپ، كوپ قان چىققانلىقى ئۈچۈن قۇتقۇزۇش ئۈنۈم بەرمەي ئولۇپ كەتتى» دەپ خۇلاسە چىقىرىپ ئۇقتۇرۇش قىلغان.

مەن ئوبۇلقاسىم بىلەن 1992-ژىلىنىڭ ئاخىرىدا بىر نەچچە ئاي بىر كامېردا ياتقان ئىدىم. شۇ مەزگىلدە ئۇ قىسقىچە تەرجىمە ھالىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى. مەن ئۇيغۇر بالىسى بولۇش سالاھىيىتىم بىلەن دۇنيا ئىنسان ھوقۇقلىرى ئورگانلىرىغا بۇ شىكايەتنامىنى ئېلان قىلىمەن.

ئۇمىد.

1994-ژىل، 5-ئاي، ئۈرۈمچى.

تۈركىيەدە چىقىدىغان «شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» گېزىتىدىن ئېلىندى.

بىلىپ قويغان ياخشى

ئەتكەن چاينىڭ خىسلىتى

پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستاندا بولۇپمۇ ئىلى ۋادىسى ۋە يەتتىسۇدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ئەتكەن چاينى ئوزگىچە خۇمارلىق بىلەن ئىچىپ كەلمەكتە. ئۇمۇمەن، ئۇيغۇرلار ملادىدىن خېلىلا بۇرۇنلا چايغا ئۆگەنگەن. شۇنىڭدىن بېرىقى ئوتكەن ئەسىرلەردە چايغا سوت قوشۇپ ۋە ئاز مىقداردا تۇز سېلىپ، ئەتكەن چاي قىلىپ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. ئەتكەن چاينىڭ مۇنداق تۇراقلىشىشىنىڭ ئىچكى سىرىنى ھەممىلا كىشى بىردەك بىلىۋەرمەيدۇ. مەن ئۇيغۇر ئالىملىرى ھەققىدە كوپ ژىللاردىن بېرى ئىزدىنىپ، ئۇيغۇر، رۇس تىللىرىدا مەخسۇس كىتاپلار نەشر قىلدۇرۇپ، شۇ ئالىملار قاتارىدا ئەتكەن چاينىڭمۇ سىرىنى ئۆگىنىپ، تۆۋەندىكى ئەمەلىي، ئىلمىي خۇلاسىگە كەلدىم، بۇ تەھلىلگە ئورتاقلىشىدىغان ياكى قوشۇمچە قىلىدىغانلار ئوز پىكىر-مۇلاھىزىلىرىنى بىلدۈرەر.

چايدا بەش پروسېنتقىچە كوففېئىن، تېوفېللىن، تېوبراھىن، كىساتىن ۋە ۋىتامىن «س» ماددىلىرى بار. ئۇ ماددىلار تەندىكى قۇۋۋەتنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئاماقنى تېز ھەزىم قىلدۇرىدۇ. ئۇسسۇلۇقنى باسىدۇ. جىنسىي مۇناسىۋەتنى ئاشۇرۇشقا ھەسسە قوشىدۇ. ھارغىنلىقنى يوقۇتۇشتا ئاساسى رول ئوينايدۇ. باش ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. قاننى تازىلاشقا ياردەم قىلىدۇ. چاي ئوزىنىڭ خۇش ھىدى بىلەن ئەسەبنى پەسەيتىپ، كەيپىياتنى كوتىرىدۇ. كوڭۈل ئاينىشنى باسىدۇ...

ھەر قانداق ئەرسىنىڭ ئىككى تەرىپى بولغىنىدەك، چاي ئەگەر ئادەتتىن تاشقىرى قېنىق ئىچىلسە ئەپەسىنى قىسىپ، ئۇيقىنى قاچۇرىدۇ. شۇنداقلا ئاشقازاننى قورۇپ، قېرىق تەمى بىلەن ئاغزىنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئەكسىچە چاي ناھايىتى سۇيۇق ئىچىلسە بەدەندىكى سۇيۇقلۇقنى ئاشۇرۇپ، ئورگانىزم تەركىۋىدىكى تۈرلۈك مىنېرال ماددىلار، ۋىتامىنلار سۈدۈك يوللىرى ئارقىلىق چىقىپ كېتىدىغان بولىدۇ. چاينىڭ ئەينە شۇنداق پايدىلىق تەرىپى بىلەن زىيانلىقى سوت بىلەن تۇز مۇۋاپىق قوشۇلغاندا تەڭشىلىپلا قالماي، ئۇنىڭ قۇۋۋىتى، پايدىلىق خۇسۇسىيىتىنى ئاشۇرۇپ، زىيىنىنى كامايتىپ، تەنگە شىپالىق بېرىدۇ.

سوت بەدەنگە ئەت قوشىدۇ، پاقىرىتىدۇ، ئىچىنى بوشىتىدۇ. ئەڭ مۇھىمى قۇۋۋەتلىك ئوزۇق بېرىدۇ. يېڭى ساغقان سوتنى ئىچسە 200-300 گرام مىقدارىدا مىڭە جەۋھىرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئەسەبىي كېسەللەرگە دورا بولىدۇ. لېكىن، ئادەتتىن تاشقىرى كوپ ئىچىلسە ژۈرەكنى قۇۋۋەتلەشنىڭ ئورنىغا ئەكسى تەسىر بېرىپ، بەرەس (پېيسە) ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ. سوت سېغىلغان كۈنى «سېمىز سوت»، ئىككىنچى كۈنى «ئورۇق سوت»، ئۈچىنچى كۈنى كۇنا، يارامسىز سوت دەپ ئاتىلىدۇ. شۇڭلاشقا ئىككىنچى كۈنگە قالغان سوتنى كوپرەك قېتىق ئۇيۇتىدۇ. ئەتكەن چايغا قوشسا سوتنىڭ ناچارلىقى ئالچە بىلىنمەيدۇ. قېتىقمۇ بىرىنچى كۈنى سېمىز، ئىككىنچى كۈنى ئورۇق، ئۈچىنچى كۈنى ئاچچىق بولىدۇ. ئۇنداق قېتىقنى قۇرۇت قىلىپ قۇرۇتىۋەتسە، ژىللاپ ساقلاپ يېسە بولىدۇ.

تۇز شەرىق تىبابىتىدە ئىسسىق ۋە قۇرۇق ھېساپلىنىدىغان ھەم ئاددى دورا دەپ ئاتىلىدىغان يېمەكلىك. تۇز بەدەندىكى ئارتۇق ھوللىقنى قۇرۇتقۇچى، قاتقان خىلىتلارنى ئېرىتقۇچى، زېھىننى ئوتكۇرلەشتۈرگۈچى، بوشاشقان ئەزالارنى بولۇپمۇ چىشلارنى چىڭىتقۇچى، يېمەك ئىچمەك، خام ئەشيالارنى سېسىشتىن مەلۇم ۋاقىت ساقلايدىغان ۋە يېنىك بىمارلارنى داۋالىغۇچى دورا ھېساپلىنىدۇ.

ئەتكەن چاي ئەينە شۇ ئۈچ خىل ئورگانىزم ئۈچۈن ناھايىتى ھاجەتلىك ئەرسىلەردىن تەركىپ تاپقانلىقتىن ئۇنى كۈندە ئىچىپ تۇرسا ئىنسان سالامەتلىكىگە پايدىلىق.

ئىلى ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئەتكەن چاي دېسە، ئاقسۇ، خوتەن، يەكەنلەردە سوت چاي، ئاق چاي دەيدۇ ۋە كورلا، قارا شەھەر قاتارلىق جايلاردا ھەممە چاي دەپ ئاتايدۇ، ئۇيغۇرلار ئىلىدىكى يەنە بىر قانچە شەھەرلەردە ئەتكەن چاي، سوت چاي، ئاق چاي دېگەن ئاتالمىلارنى ئارىلاش قوللىنىدۇ.

بەزى دوختۇرلار جىگەر ۋە بورەكتە تاش بار كىشىلەرگە تۇزنى چەكلەيدۇ. تۇزنى ناھايىتى كوپ ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلەنگەن كىشىلەرگە شۇنداقلا تۇزنى يېمەكلىككە قۇرۇق ھالەتتە سېپىپ يېگۈچىلەرگە ئۇنىڭ زىيان قىلىدىغانلىقى راس. ئامما، تۇزى بار دەپ ئەتكەنچاينى ئىچمەسلىك ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس. بەزىلەر سوت يەلنى قوزغاتقۇچى دەپ ھېساپلاپ، ئۇنى ئىچمەسلىك مەسلىھەتىنى بېرىدۇ. لېكىن، بۇ پىكىرلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن تولۇق كېلىشىشكە بولمايدۇ. ئەگەر تۇزنى شۇ بويىچە سېپىپ ئەمەس، ئېرىتما ھالىتىدە بەدا گۈلۈك مىقداردا ئىشلەتسە، سوتنىمۇ مۇۋاپىق پايدىلانسا ئۇ خىل دەرىجىدە ئىشلىتىلىپ تەييارلانغان ئەتكەن چاينىڭ ھېچ بىر زىيىنى بولمايدۇ. تۇز ئورگانىزمدا تاش پەيدا قىلىدىغان ھالەتلەرمۇ يۈز بەرمەيدۇ. ئەتكەن چايدىكى سوتمۇ، چايمۇ، تۇزمۇ كىشىلەرگە زىيانلىق تەرىپىنى پۈتۈنلەي يوقىتىدۇ. يەنى زامانىۋى ماتېماتىكا تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇلار بىر-بىرىدىكى كىشىگە زىيانلىق تەرەپلىرىنى پىلوس-مىنۇس بولۇپ ئاياقلىشىدۇ. ئەتكەن چاي ھېچ قانداق ئاغرىققا، چوڭغا، كىچىككە ھېچ زىيان قىلمايدۇ. پەقەتلا بىرلا مۇھىم شەرتى شۇكى ئۇنى ئادەتتە ئىچىپ كېلىۋاتقان مىقداردىن سەل كامايتىش كېرەك. بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى يېرىم مىڭ ژىلدىن بويان ئەتكەن چاي ئىچىش سۈيىگە سىڭىپ كەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتكەن چايدىن ئانىسىنىڭ قورسىقىدا تۇرۇپ بەھرى ئالغان كىشىلەر ئوز ئومرىدە ئۇنىڭدىن ئايرىلسا باشقا يېڭى ئاغرىقلارغا دۇچار بولۇشى مۇمكىن. بىز ژۇقۇرىدا كورسەتكەن ئۈچ چوڭ دورىلىق خېرىتلارنى ئەجدادلىرىمىز قاپ-قارىسىغا قوشۇپ ئىستىماللانمىغان. ھەممە ئاماقلىرىمىزدەك ئەتكەن چاي قوشۇلمىلىرىمۇ ئىلمىي ئاساستا ئورغۇن ژىللىق تەجرىبىلەردىن مۇقۇملاشقان.

رەخىم ھوشۇرۇۋ.

بشكېكتىكى تېلېمارافون

(رېپورتاژ)

كونسېرت ئەينە شۇنداق تەسىرلىك ئوتتى.

* * *

ئەتسى تېلېمارافوننىڭ داۋامى «قەشقەر بازىرى» دەپ ئاتىلىدىغان تۇر بازىدا داۋاملاشتى. بۇ يەردە ئاساسەن قەشقەر، ئاتۇش شەھەرلىرىدىن كېلىپ تىجارەت قىلىۋاتقان بالىلار بۇلۇپ كونسېرت بەش-ئالتە سائات داۋام قىلدى. مەخسۇس كومىسسىيە ئەزالىرىنىڭ خەۋەر قىلىشچە ئەككى كۈن ئىچىدە 3637 ئامېرىكا دوللىرى، 31770 سوم ئانە ۋىغلىغان.

* * *

كونسېرت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئۇز تەسىراتلىرىنى ئېيتىپ بېرىش ئۈچۈن بىر نەچچە كىشىگە مۇراجىەت قىلدۇق.

خەيرىنسا تۇردىيېۋا: ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سەنئەتسىز ئۇزىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغانلىغىنى، سەنئەتتە چېگرا يوقلىغىنى ھىس قىلىۋاتىمەن. ئۇزىمزنى **بەختسىز ھىس قىلىۋاتقىنىم** ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرگەندە بىز يەنە بەختسىز ئەمەس ئىكەنسىز.

قۇرۋانجان ئابدۇرۇسۇلوۋا: ئاكتېيورنىڭ بىر سوز بىلەن ئېيتقاندا تېلېمارافون ئاھايىتى ياخشى ئوتتى. قېرىنداشلىرىمزنىڭ سەنئەتكە بولغان مۇھەببىتىدىن، بىزگە كورسىتىۋاتقان ئىلتىپاتىدىن تاپتىرىمز خەلقىمىزنىڭ كېرەك ئىكەنلىگىنى ھىس قىلىۋاتىمەن.

ئىلدان ئابباسوۋ: بىز بۇ تېلېمارافوننى ئۇيۇشتۇرغىنىمىز بىلەن تاتسوتساتسىيە نامىدىن تېخى ئۇز سوزىمزنى ئېيتقىنىمىز يوق. بىشكېكتە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر خەلقى بۇ ئىشنى چىن قەلبىدىن قوللاپ-قوۋەتلەۋاتقانلىغىنى ئۇچۇن بىز ئاساسىي ئىشنى مۇشۇنىڭدىن باشلىساق خەلق قوللايدىغانلىغىنا كوزىمز يەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئوملۇك كېرەك. كەلگۈسىدە ئىش پلانىمىزدىكى بىرىنچى مەسىلە تېاتر قۇرۇلۇشى بولىدۇ. بۇ ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇشتا نىزام سەھىۋىسىنى ئىنسىمز بىلەن تېاتر خادىمى ئابدۇساتتار تۇردىباقىيېۋ چوڭ كۈچ چىقاردى.

پ. ئەخمەت.
بىشكېك شەھىرى.

سۈرەتلەردە: تېلېمارافوندىن كۆرۈنۈشلەر.

مۇئەللىپ چۈشۈرگەن سۈرەتلەر.

بىشكېك شەھىرىدىكى كومۇزل-سو كنو كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەت ئويىگە يېتىپ ابرغىنىمىزدا ئاخشامدىن بېرى سىملداپ ياققان يامغۇرمۇ توختاپ، كۈن ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى. بۇگۈن بۇ يەردە قىرغىزستان ئۇيغۇر ئاتسوتساتسىيەسىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئالمۇتىدىكى ئۇيغۇر تېاترىغا ئاتەن ژىغىش تېلېمارافونى ئوتكۈزۈلەمەكچى.

زالغا تېخى كىشىلەر تولۇق ژىغىلىپ بولمىغىنىغا قارىماي كونسېرت باشلىنىپ، ئالدىنقىلەن سەھنىگە قىرغىزستان ئۇيغۇر ئاتسوتساتسىيەسىنىڭ باشلىغى ئىلدان ئابباسوۋ چىقىپ، بۇگۈنكى تېلېمارافوننىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن بىشكېك مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئابدۇمىجىت قارى-ھاجىمنى بۇ شەرەپلىك ئىشقا دۇئا بېرىشنى تەكلىپ قىلدى. دۇئا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن سەھنىگە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى رابىك ئىسمائىلوۋ چىقتى. ئۇ ئوز سوزىدە تېاتر كوللېكتىۋى بۇ كۈنلەردە ئوزىنىڭ ئەڭ ئېغىر، قىيىنچىلىق دەۋرىنى بېشىدىن ئوتكۈزۈۋاتقانلىغىنى، ھەتتائۇ رۇش دەۋرىدە بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ بولمىغانلىغىنى تەكىتلەپ، تېاتر بىنالىرىنىڭ تەكلەشتە ژىغىلغانلارنىڭ ئوز ھەسسىسىنى قوشۇشقا دەۋەت قىلدى.

تېاترنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ، مەزكۇر تېاترنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ سوزگە چىقتى.

— تېاترىمىز بىنالىنىپ 30-ژىللاردا سېلىنىپ كەگب نىڭ مەدەنىيەت ئويى بولغان ئىكەن، — دېدى ئۇ ئوز سوزىدە، — كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزگە ۋە كورىيە تېاترىغا بېرىلگەن ئىدى. 1990-ژىلى بىنا كونىراپ كەتكەللىگى تۇپەيلى يېپىلىپ كەتكەن. مانا، بىر نەچچە ژىلدىن بېرى تېاتر كوللېكتىۋى باشقا تېاتر بىنالىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ كونسېرت، ئويۇنلىرىنى قويۇپ كېلىۋاتىدۇ. لېكىن، بۇ ئەھۋال داۋاملىق بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ھەر قانداق تېاتر ئوز بىناسىغا ئىگە بولماي تۇرۇپ مۇستەقىل ۋە ئۇنۇملۇك ئىشلىشى قىيىن. تېاتر قۇرۇلۇشىغا ئوز ۋاقتىدا دولەت تەرىپىدىن مەبلەغ ئاجرىتىلمىغانلىقتىن ئوتكەن ژىلى ئۇنىڭ مەمۇرىيىتى بۇ مەسىلە توغرىلىق جامائەتچىلىككە مۇراجىەت قىلىشنى لايىق كوردى ۋە ئالمۇتا، يەركەنت شەھەرلىرىدە، ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىدە تېلېمارافولار ئوتكۈزۈلدى. خەلق ئوز تېاترىنى سويىدىغانلىغىنى، ئۇنىڭغا ھازىرقى ئىمكانىيەتنىڭ قانچىلىك يېتىدىغانلىغىنى ئوز كۆزى بىلەن كوردۇق. كەلگۈسىدە تاشكەنت شەھىرىدە ئوتكەزمەكچىمىز...

كونسېرتنى ئارتىستكا تۇردىبوۋا ئابلىزوۋا شائىر دولقۇن ياسىننىڭ «مەن ئۇيغۇرمەن» شېئىرى بىلەن باشلىدى. بىر نەچچە نومېردىن كېيىن نازىم قەمبېرى، ئوسمانجان رەشىتوۋ، ئابدىكەرىم ھاجى ۋە بىر قانچە چېنسونېرلار بىرلەپ سەھنىگە چىقىپ، ئوزلىرىنىڭ ئىللىق سوزلىرى بىلەن بىر ئايلىق مۇناسىۋەت بىلەن بىشكېك شەھىرىدە تېلېمارافون ئوتكۈزۈشنى لايىق كوردۇق. كەلگۈسىدە تاشكەنت شەھىرىدە ئوتكەزمەكچىمىز...

كونسېرتنى ئارتىستكا تۇردىبوۋا ئابلىزوۋا شائىر دولقۇن ياسىننىڭ «مەن ئۇيغۇرمەن» شېئىرى بىلەن باشلىدى. بىر نەچچە نومېردىن كېيىن نازىم قەمبېرى، ئوسمانجان رەشىتوۋ، ئابدىكەرىم ھاجى ۋە بىر قانچە چېنسونېرلار بىر-بىرلەپ سەھنىگە چىقىپ، ئوزلىرىنىڭ ئىللىق سوزلىرى بىلەن بىر ئايلىق مۇناسىۋەت تېاتر قۇرۇلۇشىجا ئانە قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈرۈشتى. ئانە

ئىدىن «مەدىنە» فىرمىسىنىڭ باشلىغى شاۋكەت توختىيېۋ مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بەرگەن بولسا، خىتاي-قىرغىزستان بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ باشلىغى شەرەمەت شەمسىيېۋا 5 مىڭ قىرغىزستان سومى ۋە تېاتر كوللېكتىۋىنى ئەتسى ئوز فىرمىسى تۇرباز بىغا تەكلىپ قىلدى.

كونسېرت ئېلىپ بارغۇچى گۇلباھار ئەخمەدىيېۋا شەرقىي تۇركستاندىن كەلگەن ئىلھار ئومەرنى سەھنىگە تەكلىپ قىلغاندا تاماشىبىنلار گۇلدۇراس ئالقىشلار بىلەن قارشى ئالدى. «... بىزنىڭ ۋەتىنىمىز بولمىسىمۇ ئەجداتلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن مۇزىكىمىز، سەنئىتىمىز بار ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئوزىمىزنىڭ مۇساپىرلىغىنى بىلىندۇرمەي كېلىۋاتىمىز. ئۇيغۇر تېاترىنىڭ موجۇت بولۇپ تۇرۇشى بىزنىڭ ۋەتەنگە، مىللەتكە بولغان تازىراق بولسىمۇ تەشنالىغىمىزنى قاندۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تېاتر قۇرۇلۇشىغا ئوز يېنىمىدىن 500 ئامېرىكا دوللىرى يارىدەم قىلىمەن...» دېيىشى بىلەن زالدا «ياشا»، «يارايسەن» دېگەن قىقاسلار كوتۇرۇلۇپ، ئۇنى گۇلدۇراس ئالقىشلار بىلەن قىزغىن قارشى ئالدى. ئاندىن مەھەممەت رېئىم ھاجى مېھمانغا سۆز سەھنىگە كوتۇرۇلۇپ، — ئۇيغۇر تېاترى پەقەت ئالمۇتىلىق ئۇيغۇرلار ئىگىلا ئەمەس، ئۇمۇمى ئۇيغۇرلارنىڭ تېاترىدۇر. قارابالتا جامائەتچىلىگى مىڭ قىرغىز سومىنى تېاتر قۇرۇلۇشىغا ئانە قىلماقچىمىز. شۇنداقلا ئوزبېكىستاندىكى ھەۋەسكار ئارتىستلىرىنى ئېلىپ كەلدۇق. مۇمكىن بولسا ئىككىنچى مېھر ئورۇنلاپ بەرسە» ... دېگەن ئىلتىماسىنى بىلدۈردى.

قارابالتا ھەۋەسكارلىرىنىڭ كونسېرتىدىن كېيىن تۇرباز لىق تىجارەتچى رەخمىتوللا — 500، تىجارەتچى ھېتاخۇن روزىمېتوۋ — 100، روزى مەمەت ھاجى ئوتتوز ئوغۇل نامىدىن 600 ئامېرىكا دوللىرى ئانە قىلىپ، ئوز فىرمىسى پايدىسىنىڭ 10 پروتسېنتىنى ھەر ئايدا تېاتر قۇرۇلۇشى پۇتكىچە بېرىپ تۇرىدىغان بولدى.

سەھنىگە ئالمۇتا «فارمون» كافېسىنىڭ ئىگىسى ئابدۇغوپور تۇردىيېۋلار 100 ئامېرىكا دوللىرىدىن، روستەم مەخپىروۋ بىر ئايلىق پېنسىيە پولىنى ۋە ژىل ئاخىرىدا مىڭ ئامېرىكا دوللىرى تېاتر قۇرۇلۇشى بىلەن قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈرۈشتى. بەش سائات داۋام قىلغان تاشكەنتتىن كەلگەن بانوم مۇسابايېۋا، ئابدۇغوپور تۇردىيېۋلار 100 ئامېرىكا دوللىرىدىن، روستەم مەخپىروۋ بىر ئايلىق پېنسىيە پولىنى ۋە ژىل ئاخىرىدا مىڭ ئامېرىكا دوللىرى تېاتر قۇرۇلۇشى بىلەن قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈرۈشتى. بەش سائات داۋام قىلغان

بالىلارغا بازارلىق

باشلىق بولىمەن دەيدۇ
قىزىق، رۇستەم ھېلىتىنلا،
باشلىق بولۇش ئىيتتىدە.
تېخى مەكتەپ كورمىسمۇ،
تەكرارلايدۇ ھەر كېچىدە.

مۇنداق ھەۋەس قانداق كەلدى،
باشلىق بول دەپ كىم ئۇگەتتى.
ئوزى ئويلاپ تاپتىمۇ ئۇ،
بۇنداق يولنى كىم كورسەتتى؟

رۇستەمگە مەن سوئال بەردىم،
بىلىش ئۈچۈن ئېنىغراق.
باشلىق بولۇش ئارزۇسىنى،
ئاڭلاش ئوزى قىزىغراق.

خۇددى شۇنى كۈتكەندەكلا،
ئۇ سوزىنى باشلاۋەتتى.
ھېچ يوشۇرماي ئېچ سىرنى،
ئوتتۇرىغا تاشلاۋەتتى.

—دادام شۇنداق باشلىقلارنى،
جاندىن ئەزىز قەدىرلەيدۇ.
مەھمان قىلىپ ئوي تورىدە،
ھورمەتلەيدۇ، تەبرىكلەيدۇ.

بىزلەر بىلەن ژۇرۇش ئۈچۈن،
ھېچ بىر ۋاقىت تاپالمايدۇ.
باشلىغىنى چاقىرمىسا،
ئارام ئېلىپ ياتالمايدۇ.

ئاپام بولسا ئۇندىن بەتتەر،
دادامدىنمۇ ئېشىپ كەتكەن.
باشلىق دېسە چوچۇپ تۇرۇپ،
خىزمەت قىلىپ پىشىپ كەتكەن.

ياخشى—ياخشى كەمپۇتلەرنى،
دايىم ئويدە بىز كورۇمىز.
بىراق بىزگە يېگۈزمەيدۇ،
باشلىق ئۈچۈن دەپ ژۇرۇمىز.

ماڭا ئولچەپ كاستوم ئېلىپ،
ئۇنى ماڭا كىيگۈزمەيدۇ.
باشلىغىنىڭ بالىسىنىڭ،
ئەينە شۇنداق غېمىن يەيدۇ.

سوغا بېرىپ، مېھمان قىپمۇ،
ئوزى باشلىق بولالمىدى.
ئېمە سەۋەپ بىلەلمىدىم.
ئادىتىنى قويالمىدى.

ئەندى ئوزەم ئۇيدان ئوقۇپ،
چوڭ بىر ئىشنى ئېگەللەيمەن.
بالىسىنى زار قاخشاتقان،
سوغىسىنى ھېچ ئالمەيمەن.

كۈن قاياقتىن چىقىدۇ؟
كېلىشىگە مەكتەپتىن،
ئېگىشىشكە باشلىدى.
ھەدىسىگە سائادەت،
يەنە سوراق تاشلىدى؛

ئېيىلەرنى ئۆگەندىڭ،
ئەتىگەندىن چوشكىچە؟
جاۋابىنى بەر، دەيدۇ.
ئالدىرىتىپ ئېيتقىچە.

ھەدىسىمۇ بوش كەلمەي،
—ئالدى بىلەن ئېيتىپ باق.
سائا بېرەي بىر سوئال،
ئوزەڭ شۇنى تېپىپ باق.

كۈن قاياقتىن چىقىدۇ؟
شىمالدىنمۇ، غەربتىن!
ياخشى ئويلا، شەرىقتىن،
ياكى بەلكى جەنۇبتىن.

—ئۇنداق ئاسان سوراققا،
ھەممە جاۋاپ بېرىدۇ.
ھەدە،—دەيدۇ سائادەت،
ئالىملىغانلار كۈلىدۇ.

شۇنچە ئوقۇپ مەكتەپتە،
شۇ چاققىچە بىلمەمسەن،
دوستلىرىمنىڭ ئالدىدا
خىجالەتكە كومىمەسەن؛

ئوزەڭ بىلمەي گەپ قىلما،
مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنى.
كۈن چىقىدۇ، ئۇنۇتما،
مەلۇمزىنىڭ چېيتقىنى.

ئىككى دوست

بىر مەلىدە ئىككى دوست،
ئىناق بولۇپ ئوتۇپتۇ.
ھەتتا ئانىنى بولۇپ يەپ.
بىر—بىرىنى كۈتۈپتۇ.

مەكتەپكىمۇ ئىككىسى،
بىر كۈندىلا كىرىپتۇ.
ئايلار، ژىللار ئوتسىمۇ،
ئايرىلماستىن ژۇرۇپتۇ.

زاكىر بولسا ئوقۇشقا،
زېھىن قويۇپ تىرشقان.
شاكىرنىڭ بۇ رەنجىشى،
ھېچ ئەقىلىمگە سىغمايدۇ.

ئۇستاز، ئېيتقان ئېيدىڭىز،
باشتا بىزگە مۇنداق گەپ؛
بولاي دېسەڭ ئەقىللىق،
ئەقىلسىزدىن ئۇگەن دەپ.

ئىبرەت قىلىپ شاكىرنى،
ئەمەل قىلدىم شۇنىڭغا.
ئويۇن بىلەن بولغاچ ئۇ،
خاپا بولماس ئۇنىڭغا.

شۇنداق شاكىر چۈشىنىپ،
رەنجىشنى تاشلاپتۇ.
زاكىرغا دوست ھەم ياخشى،
ئوقۇشقا ئۇ باشلاپتۇ.

ئوتۇنچىنىڭ بېغى
(رىۋايەت)

چوڭ بىر دەريا ياقىسىدا،
يالغۇز بوۋاي ياشايدىكەن.
ئېشىگىگە ئوتۇن ئارتىپ،
شەھەرگە ئۇ توشۇيدىكەن.

تاپقان پۇلى پەقەت نانغا
ئاران—ئاران يېتىدىكەن.
شۇكرى قىلىپ ھاياتىغا،
ئومرى شۇنداق ئوتىدىكەن.

كوپ ژىللارنى ئوتكۈزۈپتۇ،
تىرىكچىلىك موشۇلا دەپ.
ئوتۇن سېتىپ زېرىكمەستىن،
ئاچتىن ئولمەس غېمىنى يەپ.

كۈنلەر ئوتۇپ بىر كۈنچۈشتە،
ئاتلىق كىشى يولۇقۇپتۇ.
ئەھۋال سوراپ ئۇ بوۋايدىن،
كەپنى ئاڭلاپ ئولتىرىپتۇ.

دەرت توكۈپتۇ بىر تالايلا،
بوۋاي سوزلەپ ھال—مۇڭىنى.
يولۇچىمۇ جىم تىڭشاپتۇ،
چىقارماستىن ھېچ ئۇنىنى.

«ۋىلاپ تۇرۇپ ئۇ يولۇچى؛
«دەيدۇ خەلىق سەن سوئىنى
بىل»—
دەپلا، ئاندىن راۋان بوپتۇ،—
ئىشنى قىلساڭ، ئاشۇرۇپ قىل»
بوۋاي ھەيران ئويلىنىپتۇ،
يولۇچىنىڭ گەپ، سوزىگە.
مەنىسىگە چۈشىنىپتۇ،
كېيىن كېلىپ ئۇ ئوزىگە.

«راس ئېيتىدۇ، دېمىسىمۇ،
ئوزۇن بولدى ئىشلىگەنگە.
بىر نان زادى كوپەيمىدى،
ياشاشىمۇ بۇ چىن ئادەمگە،
توختا، ئەندى بۇندىن كېيىن،
بىر ئاننى مەن بولۇپ يەيمەن.
پات—يېقىندا نان كوپەيسە،
ماڭا بۇنى كورگىن دەيمەن».
ئېيتقىنىنى ئورۇنلاپتۇ،
شۇنداق قىلىپ بوۋاي ئوزى.
تەسىر قىلغاچ ئەشۇ چاغدا
يولۇچىنىڭ ئېيتقان سوزى.

مەلۇم بىر كۈن ئەتىگەندە،
چوڭ بىر كېمە پەيدا بوپتۇ.
كورمىگەچكە بۇنداق ھالنى،
بوۋاي ھەيران «تووۋا» دەپتۇ.

—بوۋا،— دەپتۇ بىرى كېلىپ،
بىز ئاداشتۇق يولىمىزدىن.
ئوزۇق—تۇلۇك تۇگەپ كەتتى،
كەلمەس ھېچ ئىش قولىمىزدىن.
ئاچتىن ئولۇپ كېتىمىزغۇ،
ئۇ شەھەرگە بىز يەتكىچە.
ئېنىڭ بولسا بېرىپ تۇرغىن،
رىزا قىلاي تا كەتكىچە.

شۇنداً يوغان تاغار ئالىنى،
بېرىۋەتتى ياق دېمەستىن.
نەچچە ئايلاپ بۇ ئالارنى
ژىققان ئېدى ئۇ يېمەستىن.

خوشال بولۇپ يولۇچىلار،
ئالتۇن تەڭگە بېرىپ كەتتى.
بوۋاي بولسا ھاياجاندا،
بېشى گويا كوككە يەتتى.

ئوتۇن ئارتىپ ئېشىگىگە،
شەھەرگە ئۇ راۋان بولدى.
مەنزىلگە ئۇ يەتكىچە،
مىڭ بىر خىيال ئايان بولدى.

ئالتۇن تەڭگە ھېساۋىغا،
گوجىڭكە كەتمەن سېتىۋالدى.
ئۇرۇق ھەمدە كوچەت ئېلىپ،
ماكانىغا يېتىۋالدى.

سۇ چىقىرىپ قاقاس چولگە،
ئاشلىق تېرىپ، باغ ياسىدى.
تۇرمۇشىمۇ كۈندىن—كۈنگە
ياخشىلىنىپ شات ياشىدى...

لايىق تېپىپ ئوزىگىمۇ،
ئوي—ئوتاقلىق بولۇۋالدى.
غەم—تەشۋىشتىن ئازات بولۇپ،
بىر ئويدانلا تولۇۋالدى.

بىراق، ئانچە ياشىماستىن،
ئوتتى بوۋاي بۇ ئالەمدىن.
قالدى ئامما كوپچىلىككە
باغ—گۈلستان بۇ ئادەمدىن.

سەيلە قىلىپ ژۇرىدىغان
بۇ چوڭ باغنىڭ داڭقى كەتتى.
رەخمەت ئېيتىپ كەلگەن كىشى،
ئوتۇنچىنى ياد ئېتەتتى.

پەرزەنتلىرى ئاۋام ئەلدىن
ئاتسىغا رەخمەت ئالدى.
ئوتۇنچىنىڭ بېغى بولۇپ،
مەڭگۈلۈككە نامى قالدى.

ئۆچرىشىش بولۇپ ئوتتى

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ بېيىلقى ژىلنىڭ 6—9 ئوكتەبىر كۈنلىرى ئېستونىيەدە بولۇپ ئوتكەن «پان ياۋروپا» بىرلىگى ئويۇشتۇرغان خەلىق ئارالىق كونفېرېنسىيە بىلەن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئۆچرىشىشى ھەققىدە قىسقىچە توختالغان ئىدۇق. ئۆچرىشىشنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى ۋە نەتىجىلىرى ھەققىدە ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنكاسچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇخبىرى ئىگىلىگەن ماتېرىيالنى ئوقۇرمەنلەرگە سۇنىمىز.

ئۆچرىشىشقا ئېستونىيە، ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىللىرى سىياسىي توغرىلىق مەسىلىلەر قارالدى.

ئوتكەن دۈشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرى دۆرژبا مەھەللىسىدىكى ئايدۇللا روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مەجلىس زالىدا قەھرىمان غوجامبەردىيېۋنىڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى بىلەن ئۆچرىشىش—ھەمكارلىق يىغىنى بولدى. ژىغىننى ئالتاغ ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئۇرايىم بارات ئېلىپ باردى. ق. غوجامبەردىيېۋ ئوز سوزىدە كونفېرېنسىيەگە شەرقىي ياۋروپا بىلەن سابىق س.س.ر. تېررىتورىيەسىدىكى مۇستەقىل دولىتى يوق مىللەت ۋە خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى، «پان ياۋروپا» ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرى، شۇنداقلا بېيل يانۋار ئېيىدا گاناگا شەھىرىدە بولۇپ ئوتكەن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 3—باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ ژىغىنىدا قوبۇل قىلىنغان شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق مەخسۇس قارارنى مەزكۇر كونفېرېنسىيە ئىشتىراكچىلىرى قوللاپ—قۇۋۋەتلەپ، ئۇنى خەتلەي رەھبەرلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇشىنى تەلەپ قىلىدىغان مەخسۇس قارار قوبۇل قىلغانلىقىنى كوپچىلىككە يەتكۈزدى.

ئۆچرىشىش ژىغىنىدا ق. غوجامبەردىيېۋ كوپلىگەن سوئاللارغا جاۋاپ بەردى.

(ئۇز مۇخبىرىمىز)

تاریخ سەھیپىلىرىدىن

شەرقىي تۇركستان ئارخېولوگىيەسىنىڭ تەغدىرى

(ئاخىرى، بېشى 4-بەتتە)

ستېين بىرىنچى قېتىملىق سەپىرىدە سەكىز ئايدىن كوپىرەك ۋاقىت ئايلىنىدۇ. ئاندىن قەشقەر ئارقىلىق ئەنجانغا كېتىدۇ. ئۇ 1901-ژىلى 9-ماي كۇنى قەشقەردىن ئوش شەھىرىگە ئاندىن سەمەرقەندكە كېلىدۇ.

1907-ژىلى ئىككىنچى قېتىملىق ئاساسلىق نىشانى سۇبىن ھىدېن «سىلىق» دەپ ئاتىغان كىروران خارابىسى، شۇنداقلا خادىلىق، دوموكو، راۋاق، نىيە، ۋە مىران خارابىلىرىنى يەنە بىر قېزىپ بېقىش ئېدى. بۇ جايلاردا بەش ئاي ئىش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن جەنۇبىي يولىنىڭ ئەڭ شەرقىدىكى كىچىككىنە بوستانلىق چاقىلىق رايونىغا يېتىپ كېلىدۇ.

ستېين روزەن شەھىرىدىن تاپقان ئۇستىگە ئاي، كۇن يېزىلغان نۇرغۇن ھوججەتلەرگە قارىغاندا، بۇ 3-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا تەئەللۇق نەرسە ئېكەنلىگى ئىسپاتلىنىدۇ. ستېين بۇ جايدىن ناھايىتى كوپ ساندىكى كارۇشتى يېزىغى بىلەن يېزىلغان تارشا پۇتۇكلەرنى ئۇچرىتىدۇ. كېيىن ئىچىشكە ئىلىۋالغان مۇزاپاسى تۇگىگەنلىكتىن مىران خارابىلىرىغا يوتكىلىدۇ. بۇ يەردىكى بۇداستۋا ئىبادەتخانىسى ئىچىدىن مەلۇم قىممىتى بار بىر قاتار تام سۇرەتلەرنى، جۇملىدىن بىر پارچە نەپىس تاختاينىڭ ئۇستىگە سىزىلغان قاناتلىق پەرىزاتنىڭ رەسىمىنى ئۇچرىتىدۇ. ستېين مىراندىكى بۇ نەپىس تام سۇرەتلەرنى پۇتۇنلەي ئويۇپ چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى بۇندىن تورت ئاي. بۇرۇن قېزىپ چىقارغان نەرسىلەر بىلەن ئوراپ قاچىلاپ، توگىلەرگە ئارتىپ قەشقەرگە ئەۋەتىۋېتىدۇ. 1907-ژىلى 21-فېۋرال كۇنى مىران خارابىسىدىن شەرقىي يىشمالغا قاراپ دوڭخۋاڭ «مىڭ ئويىگە» بارىدۇ.

دوڭخۋاڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بارلىق تاش-غارلار توپى ئىچىدە ئەڭ ئۇلۇق ۋە كولەمى بەك چوڭ تاش-غارلار توپى بولۇپ ھېساپلىناتتى. دوڭخۋاڭدىكى مۇقەددەس دەپ قارىلىپ كېلىۋاتقان تام سۇرەتلىرى ۋە ھەيكەللەر 1500 ژىلدىن كوپىرەك تارىخنى باشتىن كەچۇرگەن.

ستېين كوپ قېيىنچىلىق بىلەن مەخپىي ئارخىۋقا كىرىدۇ. بۇ ئارخېئولوگىيە تارىخىدا مىسلى كورۇلۇپ باقمىغان غايەت زور تېپىلمائېدى. ئۇ ئارخىۋنىڭ ئاغزىنىڭ موھۇرلەنگەن ۋاقتى مىلادىدىن كېيىنكى مىڭ ژىل ئەتراپىغا توغرا كېلەتتى. ئۇ ئارخىۋ ئويىي ھازىر «17-ئوڭتۇر ئويى» دەپ ئاتىلىدۇ. ستېين بۇ مەخپىي ئويدىن سانسىزلىغان قول يازما ھوججەتلىرىنى تېپىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى يەنە زور تۇركۇمدىكى بۇددىزم رەسىملىرىنىمۇ تاپىدۇ.

ئابدۇكېرىم سابىتوۋ،

ئالمۇتا شەھىرى.

كىتاپخان پىكىرى

«سادا» پوۋېستىنى ئوقۇغاندا...

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» قوش ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1994-ژىلقى بىرىنچى، ئىككىنچى سانلىرى تەسادىپەن قولۇمغا چۇشۇپ قالدى. ئۇنىڭدا يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «سادا» پوۋېستى بېسىلغان ئېكەن. پوۋېستنى قىزىقىپ ئوقۇپ چىقتىم.

دەرھەقىقەت، يازغۇچىنىڭ چوڭ ماھارەت ئېگىسى ئېكەنلىگى ئۇنىڭ «ئىزدىنىش»، «ئاتا» رومانلىرى بىلەن كوپلىگەن باشقا ئەسەرلىرىدىمۇ روشەن كورۇنگەن ئېدى.

گەرچە مەن ھازىر يازغۇچى ياشاۋاتقان جەمىيەتتە اشىمىساممۇ، ئۇ ئوز ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەۋاتقان ئىلى ۋادىسىدىكى ھايات ماڭا مەلۇم. مەن ئاتمىشىنچى ژىللارنىڭ باشلىرىغىچە شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان ھەر خىل سىياسىي، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە قاتناشقان ئېدىم. شۇ سەۋەپلىك «سادا» پوۋېستىدا تەسۋىرلەنگەن ۋاقىە، ئوبرازلار مېنىڭ ئۇچۇن چۇشىنىكسىز ئەمەس.

«سادا» پوۋېستىنى ئوقۇغاندا ئىلى دېخانلىرىنىڭ ئوزىگە خاس تىپىك خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئالىيجاناپ ئىنسانپەرۋەرلىگى بىزنىڭ كوز ئالدىمىزدا ئوچۇق نامايەن بولىدۇ. پوۋېستنىڭ مەزمۇنىغا قىسقىچە توختىلىپ، ئۇنىڭدىن بەزى ئوزۇندىلەرنى كەلتۇرەيلى.

ۋاقىە ئىلى دەرياسىنىڭ بويىدىكى يېزىلارنىڭ بىرىدە يۇز بېرىدۇ. ژىگىرمە، ئوتتۇز ژىلغا يېقىن شياۋدۇيجاڭ، دادۇيجاڭ، ياچېيكا سېكرېتارى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، ھازىر پېنسىيەگە چىققان ئەسەر قەھرىمانى نىزامدۇن ئوزىنىڭ ھەققانىيلىغى، راست سوزلۇكلىگى ۋە ھەق-ناھەقلىقلار ئۇستىدە توختىماي دەرت-تالاش قىلىپ، سوزلەپ ژۇرىدىغانلىغى بىلەن گەۋدىلىنىدۇ. ئۇنى بەزىلەر كاسكا دېگەن لەقەم بىلەنمۇ ئاتىشىدۇ. ئامما نىزامدۇن ھوقۇق ژۇرگۇزۇپ ژۇرگەن ژىللىرى ئادەملەرنىڭ مۇڭ-زارىغا ھەر قاچان قۇلاق سېلىپ، ئاممىنىڭ ئىشەنچىگە ئېگە بولغان ئېدى. شۇڭا خەلىق ئۇنىڭغا گەرچە پېنسىيەگە چىقسىمۇ، يەنىلا ئوزلىرىنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئېيتىدىغان بىر ئادىمى سۇپىتىدە قاراتتى. ئەكسىچە يېزىلىق ھوكۇمەت باشلىغى بولغان ئازات ئىمىن نىزامدۇننىڭ «شىكايەتلىرىدىن» قۇلىغىنى تىچلاندۇرۇش ئۇچۇن نىزامدۇننى بىر ئاماللاپ پارتىيەدىن چىكىندۇرۇشكە ھەرىكەت قىلىدۇ. بىراق نىزامدۇن چىكىنىش ئەرىزىسىنى يازمايدۇ. چۇنكى ئۇ پارتىيە ئەزاسىنىڭ ژۇقۇرى ئورۇنلارغا توۋەننىڭ ئەھۋالىنى ئىنكاس قىلىپ تۇرۇش بورچى بارلىغىنى باشقىلارغا قارىغاندا ياخشىراق چۇشىنەتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن بولسا كېرەك، ئۇ ھاياتلا بولسا ئازات ئىمىنگە ئوخشاش قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ھوكۇمەت، پارتىيە كادىرلىرى بىلەن كۇرىشىدىغانلىغىغا شەرت قىلىدۇ. ئەسلىدە ئازات ئىمىن نىزامدۇن ئوزى ئۇستۇرگەن كادىر بولۇپ، ئۇ ئەشۇ بىر ژىللىرى نىزامدۇن دادۇيجاڭ بولۇپ تۇرغان يېزىغا ئىشقا كەلگەن ئېدى. ئازات ئىمىننىڭ خېتى چىرايلىق، ئايىغى يېنىك، ئېيتقاننى بىجاندىل ئورۇنلايدىغان ژىگىت بولغاچقا ئۇنى نىزامدۇن دادۇيگە كاتىپ قىلىپ ئالغان. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇ ئوسۇپ، يېزىلىق ھوكۇمەت باشلىغى بولدى. بىراقتا ئادەم دېگەن تېز ئوزگىرىدىكەن. ئەمدىلىكتە ئۇ خەلىقنىڭ ھال-ئەھۋالىنى چۇشەنگىسى كەلمەيدىغان، كىبرى ئۇستۇن، پىكاپتا ژۇرۇپ، تېلېفوندا بۇيرۇق بېرىدىغان شەخسىي پاراغەتچى بولۇپ قالغان. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ؛

-نىزامكا، پېنسىيەگە چىقتىڭ. ئەمدى بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا ئارىلاشما، -دېگىنىدە نىزامدۇن؛

-خەلىقنىڭ قوسىغى ئاچ، ئۇچىسى يىلىڭ. سىلەر تېخى خەلىققە سېلىق سېلىپ، ئۇچ قەۋەتلىك مېھمانخانە سالدۇرماقچى... نېمانچە تولا زىياپەت بۇ؟ بىر قېتىمدا ئاز بولغاندا بەش يۇز يۇەن يىسەڭلار، بىر ئايدا قانچىلىك يەيسىلەر؟ بۇ كىمنىڭ پۇلى، ئويلىدىڭلارمۇ، ھېساپلىدىڭلارمۇ؟-دەيدۇ.

ئەسەردە تەسۋىرلىنىشىچە، دېخانلارنىڭ تولەيدىغان سېلىغى دېخان كىرىمىنىڭ تەڭ يېرىمىغا يېتىپ بارغان. ئۇنى ئاز دەپ، دېخانلار بۇغدايلىرىنى دولەتكە ھوكۇمەت ئوزى بەلگۇلىگەن باھا بويىچە ساتالماي، ئەڭ توۋەن باھادا سېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. مۇنداق ئەھۋالدا دېخانلار يەنىلا نامراتلىق، ئاچلىق، يالاڭغاچلىقتىن قۇتۇلالمايدىغان ھالغا گىرىپتار بولىۋاتقانلىغىغا ئىچى قاينىغان نىزامدۇن ئازات ئىمىنغا؛

-سىلەر دېخانلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى كوپتۇرۇپ كورسىتىپ، ئوزەڭلارنى كورسەتمەك بولسىلەر. پىشمىغان، سېتىلمىغان ئالما، تېخى تۇغمىغان سىيىرنىڭ بىر ژىللىق سۇتى، كوكتات، يەم-خەشەك، ئوتۇن-ياغاچ، ھەتتا ئاياللارنىڭ يەكشەنبە بازاردا ساتىدىغان قىتىق-پىتىقلىرى پۇلغا ھېساپلىنىپ، سېلىق ئېلىنىدۇ... دېخانلارنىڭ چىقىمى قانچىلىك، ئالۋاڭ-ياساق قانچىلىك، ئۇنى ھېساپلاپ كورمەيسىلەر، مانا بۇنى مەن ھېساپلايمەن، بالا. سەن تېخى مېنى توسقۇن دەيسىنا؟!-دەيدۇ.

پوۋېستنى ئوقۇغاندا بىز نىزامدۇننىڭ ئوز مەنپىيەتلىرىدىن كېچىپ، ئۇ مۇم مەنپىيىتى يولىدا جان كويدۇرۇپ ژۇرگەن ئادەملىگىنىڭ گۇۋاچىسى بولۇمىز. ھەقىقەتەنمۇ خەلىق نامراتلىقتىن قۇتۇلالمايۋاتقان بىر مەزگىلدە يېزىنى گويخۋالاشتۇرۇش (يېزا كوچىلىرى بىلەن ئويلىرىنى تۇزلەپ، رەتلىك قىلىش) ئۇچۇن يېزىلىق ھوكۇمەت مەلىگە تراكتور، بولدۇزېرلارنى ئەۋەتىدۇ. بۇ ئىشقا يول قويۇلسا، دېخانلارنىڭ ئويلىرى بىلەن ھويلا، باغلىرى بۇزۇلۇپ، ئۇلار چوڭ زىيانغا ئۇچرايدۇ. بۇ زىياننى كىم تولەيدۇ؟ بۇ بۇزۇلغان ئويلەرنىڭ ئورنىغا كىم ئوي سېلىپ بېرىدۇ؟ بۇ تەرىپى ھېچ كىمگە مەلۇم ئەمەس. ئەينە شۇ چاغدا گويخۋاچىلارغا قارشى نىزامدۇن باشلىق يېزىدا ماجرا پەيدا بولىدۇ. ئازات ئىمىن نىزامدۇنغا؛

-سىزنىڭ بۇ قىلىقلىرىڭىز راستىنلا بۇزغۇنچىلىق. شەھەر، ناھىيە، ھەممىلا يەردە كوچىلار كەڭەيتىلىپ، زامانىۋىي يوللار ياسىلىۋاتسا، بىزنىڭ يېزا چەتتە تۇراتتىمۇ؟ سىزنىڭ بۇ ئىشلار بىلەن نېمە كارىڭىز؟ كامچىلىق، خاتالىقلار بولسا، بىزگە ئىنكاس قىلىڭدە، داۋراڭ سېلىپ، خەلىقنى قۇترىتىپ، دولەت ئىشىغا توسقۇنلۇق قىلماڭ.- دەيدۇ.

-سەن بالا، ماڭا تولا قالپاق تەڭلىمە، مەن مۇنداق پوپۇزىلارنى تولا ئاڭلىغان. نېمىنىڭ زىيان، نېمىنىڭ پايدا ئېكەنلىگىنى سەندىن ياخشىراق بىلىمەن. دېخانلارنى ھاللىق سەۋىيەگە يەتكۇزۇش، نامراتلارنى يولەش مۇھىممۇ ياكى تۇز كوچا، ژىغىنچاق مەھەللە مۇھىممۇ؟ -دەپ جاۋاپ بېرىدۇ نىزامدۇن. ئۇنىڭ بۇ سوزلىرىدىن ئازات ئىمىنگە قارىغاندا ھەقىقەتنى قانچىلىك چوڭقۇر چۇشىنىدىغانلىغى ئوچۇق كورىنىپ تۇرىدۇ.

ئىلى دېخانلىرىنىڭ مۇشكۇل ھاياتىنى نىزامدۇننىڭ تاشقىنداپ ئېقىۋاتقان ئوستەڭ بويىغا كېلىپ، سۇ ئىچىپ ئولتۇرۇپ كوڭلىدىن ئوتكۇزگەن مونۇئوي-خىياللىرىدىن روشەن بايقاش مۇمكىن: «بۇ ئوستەڭنى بىز چاپقان، تاشلىرىنى بىز تىزغان. ئوستەڭ بىزنىڭ، سۇيى-بىزنىڭ... بىراق ھازىر بىز بۇ سۇغا پۇل تولەپ يەر سۇغىرىمىز. دەرەق بىزنىڭ، مېۋىسى خەخىنىڭ. بۇ قانداق بولغىنى؟...» سېلىقلار شۇنچە كوپ. چىقىم شۇنچەكوپ، بېچارە دېخان يەنە قەرىزگە بوغۇلۇپ، زاغرا غاجاپ، جاپادا ئوتەرمۇ؟ دېسەم قەلبىم ئورتىنىدۇ...».

يازغۇچى ئەسەر قەھرىمانى نىزامدۇننىڭ پۇتۇن ۋاقىە جەريانىدىكى ئىش-ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۇنىڭ ژۇرەك سادالىرىنى ئەينە شۇ ئىلى دېخانلىرىغا خاس نۇقتەئىي نەزەردە ئەكىس ئەتتۇرگەن. بىز ئەسەرنى ئوقۇغاندا نىزامدۇننىڭ ساددە، لېكىن ئەجايىپ سېخى، مەرت-مەردانە ئىنسان ئېكەنلىگىگە ئاپىرىن ئوقۇيمىز.

«سادا» پوۋېستىدا يازغۇچى ئوزى ياشاۋاتقان جەمىيەتتىكى موجۇت ئىجابىي كۇچلەر بىلەن سەلبىي كۇچلەر ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ-قارشىلىقلارنى تەسۋىرلەپ، كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەقلىگى توغرىسىدا چوڭ مۇئەممالارغا توختىلىدۇ. ھەتتا ئۇ جەمىيەتتە ئورۇن ئېلىپ كېلىۋاتقان ئانا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى پەرزەنتلىك ئەخلاققا زىت ناچار قىلىقلارنىمۇ تەنقىت ئاستىغا ئالىدۇ.

-كەل، سالام، بولدى، سوزلىمەياق قوي. بىلدىم، بالاڭ ساڭا يېنىپتۇ. مۇش ئاتتى دەمسىنا؟ بالىلاردا ئىنساپ قالمىدى.... بىز ياش ۋاقتىمىزدا چوڭلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئوتمەتتۇق... ساناپ باقسام، موشۇ مەلىدىنلا گۋاڭجۇ، شاڭخەي، بېجىن، ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتكەنلەر ئون ئىككى بوپتۇ.

ھاياتتا نىزامدۇنغا ئوخشاش كوپنىڭ غېمى بىلەن ياشايدىغانلارنى ئاز دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ كوپنىڭ غېمىنى ئوز غېمىدىنمۇ ئارتۇق كورىدىغان ئادەم.

نىزامدۇن ئاغىنىسى سالام كاۋا بىلەن بىر ئويۇن-بىر قويۇندا چوڭ بولغاچقىمۇ، ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىچ ئاغرىتاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن سالام كاۋا ئاغرىپ قىلىپ، ئاغرىقخانىغا ياتقۇزىمىز دېگەندە دوختۇرلار ئاۋال پۇل تولىمىسە قوبۇل قىلمايدىغانلىغىنى ئېيتقاندا نىزامدۇن غەزەپلىنىپ:

-ئەزرائىلمۇ جاننى ئاۋال ياتقۇزۇپ، ئاندىن ئالىدۇ. قىرىق، ئەللىك ژىللىق ئويلەر ئورۇلىۋاتىدۇ، سېنىڭ بۇ تۇزۇمىڭ ئورۇلمەيتتىمۇ؟-دەيدۇ.

سالامنىڭ تەلىيىگە يارىشا كەمبەغەلچىلىكنىڭ دەردىنى ئاز دەپ، ئوغۇللىرىمۇ كويۇمسىز بولۇپ چىقتى. ھەتتا سالام كاۋا دوختۇرخانىدا ئولۇپ قالغاندا ئۇنىڭ بالىلىرى شاپكىسىنى چوكىرىپ كىيىپ، دادىسىنىڭ جەسىدىنى ئۇن-تۇنسىز كوتىرىپ چىقىۋاتقاندا نىزامدۇن كېلىپ قېلىپ، ئاغىنىسى ئۇچۇن ھازا تۇتۇپ ۋاقىراپ ژىغلايدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ بالىلىرىغا قاتتىق تەسىر قىلىدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، تالانتلىق يازغۇچى زوردۇن سابىر «سادا» پوۋېستىدا ئىلى دېخانلىرىنىڭ بۇگۇنكى قىيىن، ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى ماھارەت بىلەن تەسۋىرلىگەن. مۇئەللىپ «سەن ھەقىقەت ئىزدەپ تولا ژۇگەرمە، ھەقىقەت ساداسىمۇ بۇ يەرنىڭ شاماللىرىدەك ئاستا كېلىپ دېرىزەڭنى قاقىدۇ»- دېگەن ھاياتى پىكىر بىلەن ئەسەرنى نەتىجىلەيدۇ.

ئىبراھىم بارات.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

ئالمۇتا، 480044
پېڭى ھايات ئىپەك يولى كوچىسى
50 بېنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
س. ئىسكەندەرىي.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 4440

«Йеңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дөуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقىەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقىەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىاللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.